

ISSN: 2149-9225

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020

EDITÖR

Doç. Dr. Özcan BAYRAK

EDITÖR
YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) yılda dört dönem yayın yapan açık erişimli, uluslararası indeksli hakemli bir dergidir. **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**'de yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**'ne aittir. Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. **SOBİAD, MLA, AcademicKeys, Scientific Indexing Services, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Systematic Impact Factor, Sparc Institute of Technical Research, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Research Bible, Cosmos Impact Factor, I2OR, Araştırmax, Citefactor, Root Indexing, Scilit** başta olmak üzere onlarca uluslararası veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Kesit Academy is an open access-international peer-reviewed journal that is published four terms per annum. All papers published in **The Journal of Kesit Academy**, language, science and all rights of authorship are reserved by **The Journal of Kesit Academy**. The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher. Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Kesit Academy, is an international peer-reviewed and indexed journal. **The Journal of Kesit Academy** indexing by **SOBİAD, AcademicKeys, Scientific Indexing Services, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Systematic Impact Factor, Sparc Institute of Technical Research, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Research Bible, Cosmos Impact Factor, I2OR, Araştırmax, Citefactor, Root Indexing, Scilit...**

Кесит Академии Журнал это международный рецензируемый журнал открытого доступа, который публикуется четыре раза в год. Все статьи, опубликованные в **Кесит Академии журнале**, язык, наука и все авторские права защищены **Кесит Академии журналом**. Опубликованные статьи частично или полностью никоим образом не могут быть напечатаны, воспроизведены без письменного разрешения издателя. Редакция журнала абсолютно свободна в том, публиковать или не публиковать все статьи, присланные в журнал. Представленные работы авторам не возвращаются.

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazığ-TURKEY

ИСРН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/06/2020

Number/Номер: 23 - June/Июнь 2020

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

EDITOR/РЕДАКТОР/EDİTÖR

Dr. Özcan BAYRAK

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

E-mail: kesitakademi@gmail.com

Web: www.kesitakademi.com

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

ИССН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/06/2020

Number/Номер: 23 - June/ ИЮНЬ 2020

DERGİ YÖNETİMİ/JOURNAL ADMINISTRATION/УПРАВЛЕНИЕ ЖУРНАЛА

EDITOR/РЕДАКТОР /EDİTÖR

Dr. Özcan BAYRAK

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

EDİTÖRLER KURULU/EDITORIAL BOARD/РЕДКОЛЛЕГИЯ

Sosyoloji/Sociology/Социология

Dr. Öğr. Üyesi Cemile Zehra Köroğlu Gümüşhane Üniversitesi

İktisat/Economy/Экономика

Doç. Dr. Melda Yaman Öztürk Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature/ Турецкий Язык и Литература

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özek Fırat Üniversitesi

Türkçe/Turkish Education/Турецкое Образование

Doç. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal Dumlupınar Üniversitesi

Dilbilim/Linguistics/Лингвистика

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gürlek İstanbul Üniversitesi

İşletme/Business/Бизнес

Doç. Dr. Orhan Küçük Gümüşhane Üniversitesi

PDR/Psychological Counseling and Guidance/Психологический Совет и Руководство

Doç. Dr. Recep Koçak Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Coğrafya/Geography/География

Dr. Öğr. Üyesi Emre Özşahin Namık Kemal Üniversitesi

Sanat Tarihi/History of Art/История Искусства

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Sağıroğlu Aslan Erciyes Üniversitesi

Müzik/Music/Музыка

Doç. Dr. Damla Bulut Niğde Üniversitesi

Radio Televizyon/Radio and Television/Радио и Телевидение

Prof. Dr. Sedat Cereci Mustafa Kemal Üniversitesi

İletişim/Communication/Общение

Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Tümbek Tekeoğlu Aydın Üniversitesi

**Sosyal Bilgiler Eğitimi/Social Science Education/ Образование в Области
Социальных Наук**

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Doğan Adıyaman Üniversitesi

Okul Öncesi/Preschool Education/Дошкольное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Esra Dereli Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Hizmetler/Social Services/Социальная Служба

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Köroğlu Gümüşhane Üniversitesi

Eğitim Bilimleri/Education Sciences/Педагогических Наук

Prof. Dr. Nuri Gömleksiz Fırat Üniversitesi

Tarih/History/История

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Benhur Selçuk Üniversitesi

Fen Bilgisi Eğitimi/Science Education/Научное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Güngör Seyhan Kocaeli Üniversitesi

Din Eğitimi/Religion Education/Религиозное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Çekin Kastamonu Üniversitesi

**Fransız Dili Eğitimi/Education of French Language/Обучение Французскому
Языку**

Prof. Dr. Hanife Nalan Genç Ondokuz Mayıs Üniversitesi

**Alman Dili Eğitimi/ Education of German Language/
Обучение Немецкому Языку**

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Kırmızı Fırat Üniversitesi

**Eğitim Bilimleri Alan Editörü/Field Editor of Educational Sciences/Редактор Отдела
Образовательных Наук**

Doç. Dr. Ali Haydar Şar Sakarya Üniversitesi

**Beden Eğitimi Alan Editörü/Field Editor of Physical Education/Редактор Отдела
Физического Воспитания**

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Abakay Gaziantep Üniversitesi

**Eğitim Yönetimi ve Denetimi/ Education Management and Supervision/Управление
Образованием и Надзор За Ним**

Dr. Öğr. Üyesi Meltem Akın Kösterelioğlu Amasya Üniversitesi

**Eğitim Programları ve Öğretimi/Education Programs and Teaching/
Образовательные Программы и Преподавание**

Dr. Öğr. Üyesi İlker Kösterelioğlu Amasya Üniversitesi

Felsefe/Philosophy/Философия

Dr. Öğr. Üyesi Fazıl Karahan Pamukkale Üniversitesi

Turizm İşletmeciliği/Tourism Management/Управление Туризмом

Dr. Öğr. Üyesi Turgay Bucak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

**Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri/
Labor Economics and Industrial Relations/
Экономика труда и производственные отношения**

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Yeşil Bilecik Üniversitesi

İndeks Sorumlusu/Principal of Indexing/ Специалист По Индексации

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Grafik Tasarım/ Graphic Design/Графический Дизайн

Öğr. Bülent POLAT Milli Eğitim Bakanlığı

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD/КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Hayati DEVELİ Prof. Dr. İbrahim KAVAZ
Prof. Dr. Musa DUMAN Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Prof. Dr. Ömür CEYLAN Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH Prof. Dr. Abdullah UÇMAN
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Sedat CERECİ

YAYIN KURULU/PUBLICATION BOARD/ИЗДАТЕЛЬСКИЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK - Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nadir İLHAN - Ahi Evran Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Vedat ÇINAR - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Cihan IŞIKHAN - Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLİ - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan
Prof. Dr. Mustafa BULAT - Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İsa ELİRİ - Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Murat SUNKAR - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Engin ÖNER - Yüzüncüyıl Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI - Ömer Halis Demir Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Sabri Tefvik HAMMAN - Sahoc Üniversitesi-Mısır
Doç. Dr. İbrahim ÇANKAYA - Uşak Üniversitesi-Türkiye

- Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mutlu DEVECİ - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Gülay KARŞICI - Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Süleyman CAN - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ganire HÜSEYNOVA - Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Ergün SERİNDAG - Çukurova Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Esin OZANSOY - İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İrfan KALAYCI - İnönü Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV - Siirt Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Leyla GADYİVEYA - Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Ayşe Derya KAHRAMAN - Karatay Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fatih ÖZEK - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Önder YAĞMUR - Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Liailia Ihsanovna MİNGAZOVA - Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Assoc. Prof. Dr. Kulzhanova BAKYTGUL - Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Ph. D. Rahil NECEFOV - Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi İnci Bilgin TEKİN - Boğaziçi Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tahir ÇELİKBAĞ - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL - Kayseri Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Alireza ZADEGHAN - Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima HOCİN - Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 – 9225

Yıl/Year: 6,

Sayı/Number: 23,

Haziran/June 2020

ИССН: 2149-9225

Jahr/ Год: 6,

Ausgabe/Число: 23,

Juni/Июнь 2020

İÇİNDEKİLER-CONTENTS-СОДЕРЖАНИЕ

Hayriye ZENGİN TEPEKUYU, Ünsal UMDU TOPSAKAL, Gülbin ÖZKAN	1-20
WHAT DO STUDENTS THINK ABOUT BIOETHICS ISSUES AND BIOETHICS EDUCATION IN TURKEY?	
Melike SOMUNCU	21-40
DR. FAHRETTİN KOCA'NIN SOSYAL MEDYADAKİ SALGINLA İLGİLİ PAYLAŞIMLARININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	
Tunay KARAKÖK	41-51
HAMİDİDİS' PRINCİPALİTY IN THE WORKS WITH SHİKARİ'S AND M. FUAD KOPRULU'S	
Derya YILDIZ, Funda SAĞ	52-72
7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YAZIM VE NOKTALAMA KURALLARINI KULLANIM DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	
Ferhat KARABULUT, Elanur KAZANLAR ÜRKMEZ	73-84
TÜRKÇEDE YÜKÜMLÜLÜK KİPLİĞİNDE "İSTEK" UNSURU: PALMER MODELİ TEMELİNDE BİR ANALİZ	
Mehmet EVSİLE	85-95
DEMOKRAT PARTİ BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK ORDUSU HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR	
Hasan Ali ERDOĞAN	96-109
KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI FONKSİYONLARI VE TELEVİZYONUN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ	
Seyit Mehmet BUÇUKOĞLU	110-119
KÜBİST-KONSTRÜKTİVİST ANLAYIŞ İLE GRAFİK ETKİLER BAĞLAMINDA NURULLAH BERK VE GEORGES BRAQUE'IN "İSKAMBİL KÂĞITLI NATÜRMORT" RESİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI	
Abdullah DURAKOĞLU, Hamit COŞKUN	120-129
KORANAVİRÜSÜ (COVID-19) VEBA ROMANIYLA DEĞERLENDİRMEK	

Hicran Hanım HALAÇ, Ruşen ERGÜN	130-148
ANADOLU BEDESTENLERİNİN MEVCUT DURUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	
Yavuz AKÇİ, Arif YILDIZ, Kazım KILINÇ	149-168
TÜKETİCİLERİN BUZDOLABI TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ADIYAMAN ÜZERİNE BİR UYGULAMA	
Doğan YÜCEL	169-197
YUNANCADAKİ TÜRKİZMLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARA BİR ÇERÇEVE, DEĞERLENDİRME VE KAYNAKÇA DENEMESİ	
Mustafa CORA	198-236
KUR'ÂN MUHTEVÂSİ AÇISINDAN NİYET VE ÖNEMİ	
Yavuz ÖZEK, Halil Oğuzhan ERGÜR	237-245
KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE FİNANSAL YAKINSAMANIN BİRİM KÖK TESTLERİ İLE ANALİZİ	
Hamit COŞKUN, Yasemin ABAYHAN, Hayal YAVUZ GÜZEL, Ayşe TUNA, Mehmet Can SEVİNÇLİ	246-256
GERÇEK BİR YAŞAM OLAYINA DAYALI YENİ PSİKOLOJİK DIŞLANMA PARADİGMASININ ETKİLİLİĞİ	
Pervin ÇETİN	257-277
NOGAY TÜRKLERİNİN MAMAY DESTANI'NA GENEL BİR BAKIŞ	
Metin HAKVERDİOĞLU	278-297
BİR TÂUN ŞEHİDİ ŞEYH İSMAIL SİRÂCEDDÎN ŞİRVÂNÎ VE HAKKINDA YAZILAN ŞİİRLER	
Gonca YAYAN, Neslihan GÜNEŞ	298-309
NEDRET SEKBAN'IN RESİMLERİNDE SEMBOLLERİN DİLİ	
Seyyid Ali ERTAŞ	310-316
TERÖR OLAYLARININ YOĞUN OLARAK YAŞANDIĞI BAZI ÜLKELERDE KALKINMA GÖSTERGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: AMPİRİK ANALİZ	
Çağlasın YALDIZ	317-328
ÖZELGELERİN HUKUKİ MAHİYETİ	
Didem Hatice BİLGİN	329-340
YENİ DÜNYA DÜZENİNDE "VATANDAŞ MEMNUNİYETİ"	
Atakan AKSU, Ömer Faruk TUTAR	341-351
ELAZIĞ 1.AMATÖR KÜME FUTBOLCULARININ SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	
Bekir SARIKAYA	352-362
TÜRK EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME	
Fatoş YENİGÜN	363-367
"TÜRKİYE TÜRKÇESİ I SESBİLGİSİ" ADLI ESERE DAİR	

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Editörden

Bilim dünyasının değerli insanları,

Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) Dergisi yirmi üçüncü sayısını yayınlamış bulunmaktadır. Kesit Akademi Dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta sosyal bilimler alanlarında nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Kesit Akademi Dergisi uluslararası akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinler arası bir sosyal bilim platformudur. Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır. Bu bağlamda Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

From the editor

Distinguished scientists,

The Journal of Kesit Academy has published its twenty-three issue. Our goal as The Journal of Kesit Academy is to serve the world of science by publishing qualified publications in the fields of Social Sciences in an international dimension. In addition to being an international academic journal, The Journal of Kesit Academy is an interdisciplinary social science platform where anyone engaged in writing and thinking can have a say. In this journey that we have embarked on to contribute a little bit too academic life, it will add strength to us to see you valuable people of the scientific world as writers and judges, as well as to guide us to the point of transportation to the most perfect with your opinions and suggestions. In this context, I would like to thank and pay our respects to you for all your support as The Journal of Kesit Academy.

Editör/Editor

Doç. Dr. Özcan BAYRAK

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 1-20

Geliş/Submitted/ Отправлено: 01.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 07.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43292

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Hayriye ZENGİN TEPEKUYU

Turkish Ministry of National Education,

h.zengin03@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2014-0225

Unsal UMDU TOPSAKAL

Yildiz Technical University, Faculty of Education,

topsakal@yildiz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0565-7891

Gulbin OZKAN

Yildiz Technical University, Faculty of Education,

gozkan@yildiz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8390-5259

WHAT DO STUDENTS THINK ABOUT BIOETHICS ISSUES AND BIOETHICS EDUCATION IN TURKEY?*

Abstract

Aim of this study is to identify and develop bioethical awareness of middle school 7th grade students. The sample is 23 (10 girls and 13 boys) 7th grade students studying in Istanbul, Turkey. In this study, phenomenology was used among the models revealed within the scope of qualitative paradigm. Scenarios and semi-structured interviews on bioethics were used as data collection tools. The students have been involved in bioethical issues by scenarios for five weeks in the direction

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Gulbin OZKAN

Cite as/Atıf: Zengin Tepekuyu, H., Umdu Topsakal, U. ve Ozkan, G. (2020). What Do Students Think About Bioethics Issues And Bioethics Education in Turkey, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 1-20. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43292>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

of a bioethics education model. At the end of the study, it was seen that students were positive for organ donation while they were negative for genetic studies like GMO products and reproduction technology. After bioethical education process, it was determined that bioethics awareness of students was developed. It is also seen that the ability of students to look at bioethics issues from different perspectives was developed.

Key Words: bioethics, bioethics education, bioethical awareness

ÖĞRENCİLER TÜRKİYE'DE BİYOETİK SORUNLARI VE BİYOETİK EĞİTİMİ HAKKINDA NE DÜŞÜNMEKTEDİRLER?

Öz

Bu çalışmanın amacı ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin biyoetik farkındalıklarını tanımlamak ve geliştirmektir. Örneklem İstanbul, Türkiye'de okuyan 23 (10 kız ve 13 erkek) 7. sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak biyoetik üzerine hazırlanan senaryolar ve yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Öğrenciler beş hafta boyunca biyoetik eğitimi kapsamında hazırlanan senaryolarla uygulanan eğitime katılmışlardır. Çalışma sonunda öğrencilerin organ bağıışı için olumlu, GDO ürünleri ve üreme teknolojisi gibi genetik çalışmalar için olumsuz düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Biyoetik eğitim sürecinden sonra öğrencilerin biyoetik bilincinin geliştirildiği belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin biyoetik konularına farklı açılardan bakma becerilerinin geliştirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: biyoetik, biyoetik eğitimi, biyoetik farkındalık

INTRODUCTION

There are arguments for (Reiss, 1999) and against teaching ethics (Donnelly, 2002; Hall, 1999) in science lessons. But, recent years there has been increasing recognition of the importance of socio-scientific aspects as bioethics within science education (Jones et al., 2010). Science education with these aspects allows students to participate real life as effective citizens (Jones et al., 2010). 'Such teaching is desired by many students and can help both to motivate them and to locate science and technology teaching in the real world' (as cited in Reiss, 2010; 16). The aims of bioethics teaching might heighten the ethical sensitivity, might increase the ethical knowledge, might improve the ethical judgement and might make students better people (Davis, 1999; Reiss, 1999).

Taylor (2009) emphasizes the need to address bioethics issues in the science curriculum, and states that bioethics is an excellent tool for revealing the relevance of science content. Bioethics subject critical thinking skills in students with uncertainty in ethical and moral perspectives and support the development of problem-solving strategies. Students need to understand the difference between facts, ideas and values, and to improve their ability to make

sensible decisions while recognizing the role of personal commentaries. A bioethical discussion is not just about making students think about a problem; at the same time, discovering other aspects of perspective (Taylor, 2009).

There is an increasing recognition of cooperating the ethical issues arising from the development of biotechnology within school science education hence bioethics and science education have been investigated in various studies (Bryant & Baggott la Velle, 2003; Dawson & Taylor, 2000). In Turkey recently the number of studies about bioethics education have been increased (Yazıcı, 2009; Özkan & Umdü Topsakal, 2016; Yaman, 2011; Sürmeli, 2008; Ceylan & Umdü Topsakal, 2018) In a study of 8th grade students on bioethics education; the effects of bioethics discussions on academic achievement and attitude with the help of science fiction were examined; watch-and-discuss activities were found to be more effective than other activities in improving academic achievement, developing biotechnology and bioethics attitudes (Yazıcı, 2009). In the study conducted with the 9th grade students, the bioethical value inventory was developed and it was seen that the students had important contributions to the bioethics education process. It was ensured that students could recognize the ethical dilemma and understand different opinions (Keskin Samancı, 2009).

The processing of bioethical issues will give students different perspectives. It will also raise awareness of respect for the views of people. All these developments draw attention to bioethics education, which raises awareness. Bioethics education, which is considered in an effective process, improves the ability of individuals to judge and negotiate right and wrong by getting basic information about the subject and understanding the risks, advantages and disadvantages of this subject (Erol Işık, 2003).

In this study, it was aimed to determine and develop bioethics awareness of middle school 7th grade students in Turkey.

Bioethics

The concept of bioethics was first mentioned in the 1970s by the American medical scientist Van Rensselaer Potter in the book "Bioethics: Bridge to the Future" (Mephram, 2005). The word bioethics is formed by the combination of the words "bio" and "ethics", which means dictionary of live ethics. From this point of view, it is a field on the evaluation of the right or wrong behaviors and attitudes about living things. It is a branch of science related to fields such as bioethics, biotechnology, medicine and sociological issues. When studies on bioethics are examined, it is seen that four principles are adopted. These are benefit and harm, autonomy and individual responsibility, respect for the individual, and respect for the integrity of the individual, and equality, fairness and equity.

Bioethics is more concerned with developing the capacity to judge, negotiate, judge and envision on a subject rather than how they should behave in a subject. It is an ethical field that examines the consequences and problems of technological developments in the field of bioethics, biology and related science on the ethical and social plane. The concept of bioethics examines ethical issues related to all living things on earth (Yıldırım & Çobanoğlu, 2009). Frequently heard GMO foods, environmental pollution, stem cell therapy, cloning, and gene

therapy are issues that cause controversy affecting the society.

Bioethics Education

While innovations continue to be made every day technologically, it should be kept up. Since there is no such thing as stopping the work done on the grounds that it harms people, they should have gained the skill of how to solve the problem they face. It is of great importance for which factors the individual decides during his decision. Individuals who make decisions based on ethical decision making principles will have made a healthier decision. Therefore, there should be bioethics education in the education process. The main purpose of bioethics education is to give the student the ability to reasoning and be justified by adhering to ethical principles (Ersoy, 1996).

In an effective bioethics education, the student needs to actively participate in the learning process. While conducting ethical discussions, it should be handled in every aspect of the subject and students should be given different perspectives. Bioethics education is primarily about making students aware of the ethical problems associated with social sciences, and secondly, enabling students to develop their decision-making skills on ethical theories (Dawson, 1999). Peters et al. (1997) thinks that although individuals have different moral views, ethics can be taught at least to a certain extent as people grow. Students should be aware of ethics, bioethics and biotechnology concepts in science education starting from secondary school. These issues pose a problem for each individual and it is important to inform students about these issues since there is no specific solution.

Bioethics in Science Education

The individual has to be objective. But bioethical issues are controversial, complex and anxious. This can be complicated for teachers and students. However, in recent years, developments in technology in science education have been envisaged to be processed together. Social issues are also considered in science lessons and an approach known as Science-Technology-Society-Environment (STSE) has emerged. Ethical issues associated with biology are often grouped under the heading "bioethics" and "bioethics" can be addressed as part of the STSE approach (Ekici et al., 2005).

Regarding the need to address bioethics issues in the curriculum of the science course, Taylor (2009) states:

1. Bioethics is an excellent tool to reveal interest in science content and to determine relationships. It provides an interesting entry point for students by putting students in a discussion of personal values, rights and responsibilities related to traditional subjects in biology. Some examples are new breeding technologies, acid rain, and the use of limited natural resources.
2. Once students are excitedly concerned with a problem, they are more motivated to discover the facts to better understand the problem and find a logical solution. For these suitable facts, research can be done using the library, CD ROM, laser disc and internet resources.

3. Uncertainties in ethical and moral perspectives combat critical thinking abilities and support the development of problem solving strategies.

4. Science subjects are not devoid of personal and social values and are open to personal interpretations. Perceptions are under the influence of values. An example is; to identify and protect endangered species.

5. Science subjects are not devoid of personal and social values and are open to personal interpretations. Perceptions are under the influence of values. An example is; to identify and protect endangered species.

6. Bioethical decisions often have to set priorities or question values in combating values. Students need to understand the difference between facts, ideas and values, and develop the ability to make logical decisions while realizing the role of their personal interpretation. A bioethical discussion is not just about making students think about a problem; it also means they explore other points of view.

Different methods and techniques that can be used while teaching bioethics education in science class are included in the literature. One of them is to play a role. Complex issues with many different perspectives can be best presented with structured role playing. In thinking exercises, a problem is presented to the class while dealing with ethical issues; they are asked to think about it for a minute and then they raise their hands and vote required (Bryant & Baggott la Velle, 2003). Classroom discussion method is used as an effective method in bioethics education. Class discussion is one of the important stages in Smith's bioethics education process as well (Smith, 1992).

From an ethical point of view, science teachers should ensure that students develop the skills necessary for self-decision-making, evaluating and evaluating ethical issues related to innovations in science, thus making them knowledgeable choices like adults. The debate suitable for such a pedagogical issue is the subject of bioethics education (Dawson, 1999).

METHOD

Research Design

Qualitative research method was used in the study. In this study, phenomenology was used among the models revealed within the scope of qualitative paradigm. From a phenomenological point of view, the main goal in social science is to try to understand how different groups of people define social reality. Social science has a subjective quality beyond an objective reality created by the researcher (Şişman, 1998). Therefore, the model of phenomenology was deemed appropriate in the study.

Sample of Research

The research was carried out within the scope of the 7th grade 'Science' course and the study period was determined as 5 weeks. The sample of the study is 23 7th grade students. These students are 10 girls and 13 boys.

Data Collection Tools

In this research, scenarios related to bioethics and interviews were used as data collection tools. The data collection tools are described below.

1. Scenarios Related to Bioethics Issues

While using scenarios in bioethics teaching; students are given the opportunity to learn about the situation and discuss their results with their friends (Staddon, 2008).

Scenarios contain problem situations that include bioethics issues. Scenarios applied in the study were prepared by the researcher after the related field-field examination. Attention has been paid to ensure that the 7th grade students in the script are in compliance with the curriculum and the level of education. Scenario issues include GMOs, reproductive technologies, organ donation, mind-blowing drugs, media and ethics. Two scenarios are about plants, one is about animals and seven are about human. Totally ten scenarios were used in the study. Scenarios have been evaluated with their expert opinions and 6 science teachers.

2. Interview

The most important feature of the interview technique used in qualitative research is to reveal the points of view of interviewees. Therefore, it is necessary to recognize the meaning of the opinions, feelings and thoughts, to acquire more in-depth knowledge, not superficial to the quantitative negotiations (Yıldırım and Şimşek, 2006). In the negotiations, students' opinions about bioethics and bioethics education in parallel with the bioethical scenario have been tried to be determined in depth. In this study, semi-structured interview technique and data were collected. The interview questions used in the research were prepared by the researcher by scanning the related field literature and consisted of questions that were scoped by the expert opinion. Prior to the interviews, the questionnaire was restructured by piloting with 5 people selected from the sample. Interview questions consist of 7 questions. In parallel with the answers from the students and in order to obtain more in-depth information, additional questions paralleled these questions were directed to the students. Students were interviewed by appointment in advance. Because negotiations were far from distractions, school support was provided in the training room for 20 minutes. Negotiations were recorded using the voice recorder after obtaining permission from students and parents. The interviews were conducted at the beginning and end of the study (pre-post interview) with 4 randomly selected students from the sample.

Procedure

The two scenarios that were determined each week for the students were applied for five weeks. The implementation of the scenarios was based on the "Bioethics Education Process Model" developed by Smith (Smith, 1992).

In practice, the process steps based on this model are summarized below:

(1) Identifying and presenting dilemma

In the first phase of the bioethical training process model based on the researcher, explanations about class comparisons were made. A scenario for each dilemma is shown so that students can notice the dilemma and see the situation that is causing the ethical debate. After

the scenario was given to students, "What is the main problem in the dilemma? Who are the parties? What are the values to consider in the decision-making process?" were asked.

(2) Identification of preliminary information

In order to reveal the preliminary knowledge of the students, the students were asked about the topics covered in the scenario.

(3) Defining individual viewpoints

For this phase, which enabled students to recognize and express their own values and beliefs about the dilemma that was presented, 5 minutes were given to the students during the implementation process and they were given thought about the ethical dilemma.

(4) Small group discussion (comprehension)

Small groups were formed in the next stage. Students were provided with discussions on the scenarios for a certain period of time. In the small group discussion, students also saw different ideas and shared their views on ethical dilemma with their friends. This stage is important for them to be able to see ideas other than their ideas and to question their own ideas.

(5) Class discussion

At this stage, the students who were divided into small discussion groups came together again and the class discussion took place. All ideas were shared and questioned. With the large class discussion, students have listened to the ideas of their students and made their own decisions. The goal here is not to make a common decision.

(6) Terminating and summarizing the discussion

At this stage the subject has been summarized by the researcher in general terms. Values and ethical principles in decision making process are summarized and people, institutions and events are evaluated within the context of the scenario covered in the ethical dilemma.

In accordance with the model based on the application, the next stage is expansion and application. It is said that students who are dependent on this stage will be able to apply the information that they have obtained by deepening the subject at different stages.

Some students were interviewed in order to examine their opinions about bioethics more in depth.

Data Analysis

The data were analyzed and interpreted by content analysis method. The main purpose of content analysis is to bring together similar data within specific themes to reach correlations as readers understand. The following steps were followed when analyzing content. These steps; coding of data, finding of themes, arrangement of codes and themes, and interpretation of the findings (Yıldırım & Şimşek, 2011).

An explicit coding technique has been used to encode and quantify the obtained data. Codes and themes are given by taking samples from the expressions of the students. Since the answers of some students are included in more than one code, the total number of codes is

more than the number of samples.

The codes for the data collected in the research process were established by the researcher and a science teacher. Codes generated by two people were compared and found to be 82% coding.

FINDINGS

Findings from Scenario

Findings are given in separate tables for each scenario together with the scenarios. In some tables, the total frequency is high (n = 23) because some students mentioned more than one category.

Scenario 1. Apple with GMO is as follows:

"Scientists have been able to get more apples from an apple tree grown with the technology they have developed. The genetics of the apple seed have been modified so that more seeds have been obtained using less seed. Should apple production be continued in this way in such a situation? Why?"

The answers given to the above scenario are collected under three themes. The themes are positive (4), negative (18) and undecided (3). The majority of students (18) emphasized that they are negative towards genetically modified organisms. The obtained codes are given in Table 1.

Table 1. Codes related to "Apple with GMO" (Scenario 1)

Pre-application Themes	Pre-application Codes	Frequency	Total Frequency
Positive	Too much Food	2	4
	Profit	2	
Negative	Unhealthy	13	18
	Harmful for Society	2	
	Not Organic	2	
	Alergic	1	
Undecided	Undecided	3	3

Scenario 2. "A different Fruity Tree" is shown below:

"As technology advances in the coming years, there could be new design trees. For example, you get a lot of different fruits from a tree; Orange, mandarin and apple from the same tree. If you had such trees, how did you react? Explain your thoughts. "

The answers given to the above scenario are collected under three themes. The themes are positive (1), negative (27) and undecided (2). The majority of students (27) have emphasized that they are negative about getting more fruits from a single tree variety. The obtained codes are given in Table 2.

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	Lucrative	1	1
	Harmful / Unhealthy	23	
Negative	Allergy	2	27
	Harmful to the Environment	1	
	The number of Trees Reduce	1	
Undecided	Undecided	4	4

Table 2. Codes related to “A different Fruity Tree” (Scenario 2)

Scenario 3. 'The Experimental Animals' are as follows:

Everyday something new is discovered thanks to the work done in the field of science. The availability of new treatments for helpless diseases is one of the most important of these studies. Scientists are experimenting with animals before humans to test these studies. What do you think of using animals to experiment like this? Why?

The answers given to the above scenario are collected under three themes. These themes are positive (13), negative (10) and undecided (1). The majority of students (14) have emphasized that they are positive about using animals for experiments. The obtained codes are given in Table 3.

Table 3. Opinions about “Experimental Animals” (Scenario 3)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	Humanity is important for science	6	12
	It cannot be tried in human (dangerous)	2	
	Animals resemble human beings	2	
	Species with too much amount can be used for experiment	1	
	People should not be used for money	1	
Negative	Right to life	4	10
	Animals may be harmed	3	
	Animals may be affected by side effect	1	
	Animals are source of income	1	
	It is not suitable for religion	1	
Undecided	Undecided	1	1

Scenario 4. “Organ Donation” is as follows:

'If a mother with kidney failure finds a suitable kidney, she will get rid of this disease. The proper kidney was found in his own daughter. But her daughter is unstable in giving her kidney to her mother. How should this person decide? Why?'

The answers given to the above scenario are collected under three themes. The themes are positive (19), negative (2) and undecided (4). The majority of students (18) emphasized that they are positive about organ donation. The obtained codes are given in Table 4.

Table 4. Codes related to "Organ Donation" (Scenario 4)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	Parental Right	14	19
	Social Duty	3	
	Religiously appropriate	2	
Negative	The Health of the Recipient is Important	1	2
	S/he is already old.	1	
Undecided	Undecided	4	4

Scenario 5. "My Brother Will Born" is below:

"Mothers are given some tests during their pregnancy. As a result of the tests, no definitive information is given, and probable results are obtained. If the baby is likely to have a disability, the doctor will tell the family. Later, the parents will act according to the wishes. Parents decide whether or not they want the baby to be removed from the mother's womb before birth. Let's say you have a brother and s/he are likely to be disabled. How do you want your parents to decide in this case? Why?"

The answers given for the above scenario are collected under two themes. These themes are negative (35) and undecided (2). The majority of the students (35) emphasized that they are negative about being inflicted with a baby because of the possibility of birth. The obtained codes are given in Table 5.

Table 5. Codes related to "My Brother will born" (Scenario 5)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Negative	Right to life	15	35
	Probability of error	13	
	Religious	7	
Undecided	Undecided	2	2

Scenario 6. 'Gender-Selected Baby' is listed below:

'Today, there are biotechnological developments that can determine the gender of the baby while being child-friendly. Do you want a sister with a pre-determined gender? Why?'

The answers given to the above scenario are collected under three themes. These themes

are positive (9), negative (13) and undecided (4). The majority of students (14) emphasized that the gender is negative for the pre-determined baby. The obtained codes are given in Table 6.

Table 6. Codes related to "Gender-Selected Baby" (Scenario 6)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	Chance of gender select	5	9
	Prevent abortion	2	
	Be conditional and legal	2	
Negative	The balance is distorted	8	13
	Be natural	3	
	It is not suitable for religion	2	
Undecided	Irrelevant	4	4

Scenario 7. "Baby Vaccinations" are listed below:

'When babies are born, they have many vaccines. Should not these vaccines be made for you? Why?'

The answers given for the above scenario are collected under two themes. These themes are positive (21), negative (6). The majority of students (21) emphasized that they are positive about infant vaccinations. The obtained codes are given in Table 7.

Table 7. Codes related to 'Baby Vaccinations' (Scenario 7)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	To keep away you from illness when you are getting older	14	21
	To gain immunity	4	
	Because of the state support	3	
Negative	Probability of error	3	6
	Likelihood of sickness	2	
	Likelihood of harm	1	

Scenario 8. "Mind-Releasing Drug" are listed below:

"There are mind-opening drugs. Should a student use these medicines to be successful? Why?"

The answers given to the above scenario are collected under three themes. These themes are positive (5), negative (24) and undecided (1). The majority of students (24) emphasized that they are negative about mind-opening drugs. The obtained codes are given in Table 8.

Table 8. Codes related to 'Mind-Releasing Drugs' (Scenario 8)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	Must be used by doctor	2	5
	Prevent headache, stress, fatigue	2	
	If it was harmful, why would it produce?	1	
Negative	Unhealthy / Harmful	12	24
	Personal right (religious)	6	
	Addictiveness	4	
	Copy	2	
Undecided	Undecided	1	1

Scenario 9. 'Health Care Programs on TV' is below:

'There are many health related programs on the TV. People seeking cure for their illness will immediately allow them to hear it in programs coming out in the media. There are also many who believe in this value source without researching it. What do you think about believes of people who are looking for remedies in the media and commercials? '

The answers given for the above scenario are collected under two themes. These themes are positive (1), negative (24). The majority of students (24) have negatively liked and emphasized the news provided by health programs on TV. The coding obtained is given in Table 9.

Table 9. Codes related to 'Health-care Programs on TV' (Scenario 9)

Theme	Code	Frequency	Total Frequency
Positive	Experience / used	1	1
	Drug-use according to doctor recommendation	10	
Negative	Insecure / fake	7	24
	Harmful	3	
	Drug-use may change according to person	3	
	Side effect	1	

Scenario 10. 'Is it Doctor or Herbalist?' is as below:

A patient who uses drugs given by her doctor watches an herbalist who advices herbal remedies on the television program. Should he continue to use his doctor's medication, or should he use herbal remedies advised by the herbalist? Why?'

The answers given to the above scenario are 21 doctors and 6 herbalists. The coding obtained is given in Table 10.

Table 10. Opinions related to Scenario 10

Answer	Code	Frequency	Total
--------	------	-----------	-------

		Frequency
Doctor	Better	4
	Drugs vary according to each patient	5
	Herbalist is harmful	5
	Allergy to herbal drug/ side effect	7
Herbalist	Herbalist can be preferred when problem is little.	4
	Herbalist must be used in control of doctor	2

Findings from Interviews

In pre-interviews, students stated that they did not hear the concept of bioethics and could not explain it. In post-interviews, students described bioethics in the form of moral events related to living things. It is also seen that they tried to explain the bioethics with examples through the subjects in the scenario. They tried to define the bioethics through examples such as deciding not to care for a child because of the possibility of a child being born with a disability, experimenting with animals, kidney donation. The examples given below are the answers given for the definition of bioethics in post interviews:

– “Bio means live, ethics means morality; bioethics is morality about living things. For example, a woman with a disabled child ninety percent will decide whether to ignore it or not.” (Student 6)

– “Something likes morality about living things. A concept related to biology. It contains moral issues. It includes verifying one’s own ideas.” (Student 19)

– “Moral things about the health of the living.” (Student 15)

– “For example, if we go out of health, a mother should not take care of her child, or the child with a disability should not be taken. Or there may be no hormones in the plants.” (Student 3)

In pre-interviews, students could not give any example about bioethics. In post-interviews, it was seen that using medicines rather than herbal mixtures, plants hormones or organ donation are some given examples for bioethics issues. As an example of bioethical issues, it was determined that all the students who participated in interviews gave examples of scenarios used in the study. The students were not able to give a different example from the scenarios dealing with bioethics. Here are some sample answers:

– “One person gives her kidney to someone else. The person who has organ transplanted thinks if her body would be accepting the new organ. The other wonders that she will live well.” (Student 19)

– “The mother should be reminded that the child in the womb will be disabled. I think the baby should not be terminated. Because he has right to live.” (Student 15)

– “For example, a baby with a disability should not be terminated. Or there may be no hormones in the plants.” (Student 3)

In the pre-interviews students were asked to answer what they do when there is a disagreement between two of their friends. Two students said that they would try to bring them in a place and force them to talk each other. The other students did not know how to act and said that they would not try to do anything to solve this situation. In the last round of talks, it was seen that the answer of these students who are undecided is positive in the direction of trying to make peace.

In post-interviews, students have pointed out that discussion of bioethics in the science lessons have given different perspectives, have provided them with a more sensitive approach to the events in their environment, and have not been able to be selfish. Moreover, students emphasized that when discussing these issues, they tried to think about events from different sides. The sample answers are below.

– “I learned things about biology that I was interested in” (Student 6)

– “Yes, it helped me. This made me realize something.” (Student 19)

– “I learned not to think myself. I decided that I should not be selfish.” (Student 15)

– “I know better how to behave when things happen. These lessons helped me to recognize some things.” (Student 3)

Students who did not have an idea about bioethics at the pre-interviews could not comment on whether bioethics issues should be addressed in the science class. Most of the students who participated in post-interviews (3) think that it would be better to process the bioethical subjects in science classes. They state that these discussions will be necessary to change people's viewpoints, that people will improve their morality and that healthier generations will be able to grow up on this issue. They state that in the decision-making process the situation will need to think about their positive and negative aspects, they will be able to make better decisions about those situations that are likely to be encountered in the future and to look at the events differently. Only one of the interviewed students wants the bioethics topic to be processed, but stresses that the decision-making process will be difficult. Below are answers from students who want to learn about bioethics in science class:

– “Yes, it corrects one's morality. Thus, healthier generations grow.” (Student 19)

– “I'd love to. These issues have to be learned, because we have to change people's perspective. ” (Student 15)

– “Yeah. I am very interested in these issues. People are in difficulty to make decisions. If I had to take such a decision in the future, that decision would reveal the positive and negative aspects for me.” (Student 3)

The student response that negatively affects the handling of bioethics topics in the science class is as follows:

– “Yes, but the decision-making process can be difficult.” (Student 6)

CONCLUSIONS

The majority of students in our study did not find it appropriate to change the genetics of organism. It has been determined that students have negative opinions about genetic modifications on all living organism. In some studies, different from our results, it has been determined that genetic modification helps individuals to become more resistant to diseases, to find new methods for hereditary diseases, and to reduce the chance of getting fatal diseases (Gunter et al., 1998; Inaba & Macer, 2004).

The majority of students (14) emphasized that to decide the gender for a baby is negative. It has been observed that students have negative attitudes towards studies on reproduction technology. Unlike our study, in some studies students were found to be positive towards genetic studies on human (Bal et al., 2007; Topsakal, 2011). The fact that the study was conducted in a region with low education and socio-economic level is thought to be effective in this result.

Most of the students (14) have emphasized that they are positive about using animals in experiments. Bal et al. (2007) found in their study that students state that genetic studies may be performed on animals. Islam is the largest religion in Turkey. Bioethics and Islam have been investigated in various researches (Ghaly, 2010, 2012, 2013; Sekaleshfar, 2012; Shabana, 2013). Islamic sources, Qur'an and hadith said that all things including animals have been divinely granted to humans for their use for food, clothing and etc. Hence it should not be surprising to find that the religiously Muslims could agree to use animals in biomedical research or human benefits (Tappan, 2017).

The majority of the students stated that they are positive about organ donation (18) and infant vaccinations (21). Previous studies have shown positive results in biotechnological studies as long as they are in the best interest of mankind (Topsakal, 2011).

"Ethic; (Gündoğdu, 1999) discusses the values of human beings in terms of "good" and "what is evil", how "wrong" and "right" should be understood. In this context, the use of mind-opening drugs has not been considered ethical.

Most of the students (24) have mentioned that they are negative about health programs on TV. The majority of the students stated that the medicines recommended by the doctor should be used instead of the herbal products transferred in the disease treatment. Mass media, or more frequent use of the media, is becoming an integral part of our everyday life by increasing its effectiveness today, along with some ethical questions. The ethical dimension of health news on the media has a separate prescription in terms of both the communication field and the health coverage. Bakar (2010) mentions the moral dimensions of getting the right news, especially as the community is influenced by the health news in the media.

As one of the result of interviews, at the beginning of the study, there are fewer students interested in bad relationships between two friends. Some of the students have chosen to stay indifferent. At the end of the research, all of the students gave answers about trying to solve this problem. One of the important behaviors that bioethics education will bring to the students is to make them more sensitive to social events. There are significant changes in the problem-solving

skills positively of those who have studied "ethical discussion" in a "planned education process", and on the basis of these changes, there is a change in the perception of one's collective and its role in this society (Velasquez et al., 2009).

All of students stated that they did not hear the concept of bioethics at the beginning of the research. At the end of the research, they noted what they heard from the bioethics scenarios they discussed in the class. In contrast to this study, university students know the concept of bioethics at the beginning of research (Bakar, 2010), which may be due to age.

When we look at the examples given about bioethics at the end of the research, we see that the students mostly gave examples about the problem of not ending baby's life in the mother's womb. Students were mostly influenced by this scenario and gave this example. This situation has provided important spiritual values to the forefront of students in terms of bioethics education. For this reason, they may have more affectionate feelings towards the baby. Another reason may be that they think that such a behavior would not be right because of family cultures and religious considerations. On the contrary, in the doctoral study conducted by Sürmeli (2008), university students found that the families of infants who are likely to be infected had to practice themselves in a cul-de-sac, and students expressed a far-reaching answer to ethical principles.

After giving bioethics education in science class, students stated that they want to learn more about bioethics. This can be seen as a finding of bioethical awareness in students who are one of the objectives of this research. Because this shows that students are likely to encounter such problems in the future and they are aware of how to think about them when they meet. The bioethical issues have attracted the attention of students. They want to know what is happening in the script because there are situations in the future. Moreover, discussing these types of topics in the science classroom provided a different perception and change of perspective. Contrary to our work, a Ph.D. study on bioethics approaches, attitudes, opinions and values about biotechnology students' knowledge about biotechnology and biotechnology applications has resulted in the fact that the vast majority of students do not see bioethics education in schools. When bioethical education was given as a reason for not giving bioethics education, they thought that certain ideas would be imposed on students. Very few students with bioethics education should be given this education starting from secondary school (Yüce, 2011).

Nevertheless, the final opinion of the students, they expressed a positive opinion that different opinions should be respected, consciousness in bioethics and ethics, being able to look at the events from different angles, being aware of current events and evaluating events in all dimensions when deciding. Similar results were obtained in studies carried out abroad. Conner's study (2000) showed that high school seniors changed and developed their thoughts about bioethics problems as a result of applied studies in class. In a study conducted by Downie (1993) at the University of Glasgow, the majority of students participating in the study indicated that bioethics is required and in addition, the discovery and evaluation of bioethics topics in biology lectures have been strongly advocated by students. In his Ph.D. study by Bakar (2010), prospective teachers defended that primary school students should be given bioethics

education. Bioethics education has been shown as a reason for educating conscious society, increasing students' sensitivity, teaching ethical behaviors, teaching different perspectives, improving decision-making skills, and thinking of others to increase their responsibility towards social events.

Dawson's (1999) study of bioethics has shown a significant impact on the learning of students. Bioethics education contributes to academic morality, academic ability, learning attitude, beliefs about science and ethics, family and religious belief.

When one of the most basic aims of bioethics teaching is thought to be respectful of different thoughts, moral propriety and justness to the students, it shows that students have reached one of the aims of the research to have stated their opinion at the end of the application.

RECOMMENDATIONS

The following suggestions can be made from the results of the research. While the science course is being taught, it may be suggested that appropriate gains should be given to Science-Technology-Society-Environment approach. Reiss (1999) emphasized that there is considerable evidence that students would like ethical issues to widely address in science. Therefore, it is important that bioethics issues are involved in the preparation of teaching activities. Activities and group activities that the learners are active in can be encouraged.

For future research, it may be advisable to apply the study in a more extensive sample and spread out over time. The survey did not consider students' gender, family information. These variables can be taken into account in subsequent studies. Studies have sought to improve the bioethical awareness of middle school students, but similar studies can be applied to students in secondary education, teacher students, and science teachers.

REFERENCES

- Bakar, E. (2010). *Assessment of science teacher candidates' practices and opinions related to bioethics education*. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Turkey.
- Bal, R., Keskin Samancı, N., & Bozkurt, O. (2007). University students' knowledge and attitude about genetic engineering. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 3 (2), 119-126.
- Bryant, J., & Baggott la Velle, L. (2003). A bioethics course for biology and science education students. *Journal of Biological Education*, 37 (2), 91-95.
- Ceylan, Ö., & Topsakal, Ü. U. (2018). Determination of bioethical perceptions of gifted students. *Journal of Education and Training Studies*, 6(5), 160-169.
- Conner, L. N. (2000). The significance of an approach to the teaching of societal issues related to biotechnology. *Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association*, April 24-28, New Orleans, LA.
- Davis, M. (1999). *Ethics and the University*. London: Routledge.

- Dawson, V. M. (1999). *Bioethics education in the science curriculum: evaluation of strategies for effective and meaningful implementation*. (Unpublished doctoral dissertation). The Curtin University of Technology, Australia.
- Dawson, V., & Taylor, P. (2000). Do adolescents' bioethical decisions differ from those of experts? *Journal of Biological Education*, 34(4), 184-188.
- Donnelly JF. (2002). Instrumentality, hermeneutics and the place of science in the school curriculum. *Science & Education*, 11 (2), 135-153.
- Downie, R. (1993). The Teaching of bioethics in the higher education of biologists. *Journal of Biological Education*, 27 (1), 34-38.
- Ekici, F. T., Ekici, E. Aydın, F., & Aydoğdu, M. (2005). Knowledge levels and interpretations of science teacher candidates on bioethics (genetic ethics). *Paper presented at the XIV. National Educational Science Congress*, Denizli, September 28-30.
- Erol Işık, N. (2003). Bilim, etik ve eğitim ilişkisi üzerine. *Türkiye Mühendislik Haberleri* , 423, 1.
- Ersoy, N. (1996). Biyoetik eğitimi: Gereği, Amaçları. *Tıbbi Etik*, 4.
- Ghaly, M. 2010. Human cloning through the eyes of muslim scholars: the new phenomenon of the islamic international religioscientific institutions. *Zygon: Journal of Religion and Science*, 45, 7-35.
- Ghaly, M. (2012). The beginning of human life: islamic bioethical perspectives. *Zygon: Journal of Religion and Science*, 47, 175-213.
- Ghaly, M. (2013). Collective Religio-Scientific Discussions on Islam and HIV/ AIDS: I. Biomedical Scientists. *Zygon: Journal of Religion and Science*, 48, 671-708.
- Gunter, B., Kinderlerer, J., & Beyleveld, D. (1998). Teenagers and biotechnology: a survey of understanding and opinion in Britain. *Studies in Science Education*, 32, 81-112.
- Gündoğdu, Ö. (1999). Ethical evaluation of urban environmental aesthetics. (Master thesis). Atatürk University, Turkey.
- Hall, E.G. (1999). Science education and social responsibility. *School Science Review*, 81, 14-16.
- Inaba, M., & Macer, D. (2004). Policy, regulation and attitudes towards agricultural biotechnology in Japan. *Journal of International Biotechnology Law*, 1, 45-53.
- Jones, A., McKim, A., & Reiss, M. (2010). *Ethics in the science and technology classroom: A new approach to teaching and learning*. Sense Publisher: Rotterdam.
- Keskin Samancı, N. (2009). *Development of "Bioethics Value Inventory" for secondary students in the context of bioethics education*. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Turkey.
- Mepham, B. (2005). *Bioethics an Introduction for The Biosciences*. Oxford Universty Press.
- Özkan G., & Umdü Topsakal Ü. (2016). *Bioethics in Science Education*, In *Education Research Highlights in Mathematics, Science and Technology* edited by Shelley, M. S. Kıray, A., and Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl/Year/ Год: 6, Sayı/Number/ Homep: 23, Haziran/June/ ИЮНЬ 2020, s./pp.: 1-20

- Celik, İ., 16-21. Iowa: ISRES Publishing.
- Peters, M., Ono, Y., Shimizu, K. & Hesse, M. (1997). Selected bioethical issues in Japanese and German textbooks of biology for lower secondary schools. *Journal of Moral Education*, 26(4): 473-489.
- Reiss, M., J. (1999). Teaching ethics in science. *Studies in Science Education*, 34 (1), 115-140.
- Reiss, M. (2010). *Ethical Thinking*. In *Ethics in the Science and Technology Classroom* in edited by Jones, A., McKim, A., and Reiss, M. Netherlands: A New Approach to Teaching and Learning, Sense Publisher.
- Reiss, M. (2008). The use of ethical frameworks by students following a new science course for 16–18 year-olds. *Science and Education*, 17, 889–902.
- Sekaleshfar, Farrokh B. (2010). A critique of Islamic arguments on human cloning. *Zygon: Journal of Religion and Science*, 45, 37–46.
- Shabana, A. (2013). Law and ethics in Islamic bioethics: nonmaleficence in Islamic paternity regulations. *Zygon: Journal of Religion and Science*, 48, 709–731.
- Smith, W. (1992). A process: framework for teaching bioethics. *Woodrow Wilson Biology Institute*, 10: 31-36.
- Sürmeli, H. (2008). *Assessment of attitudes, knowledge and bioethics opinions related to biotechnology and genetic engineering studies of university students*. (Unpublished doctoral dissertation). Marmara University, Turkey.
- Staddon W. (2008). A classroom activity debating the ethical issues of preimplantation genetic diagnosis: A role-playing exercise. *The American Biology Teacher*, 70(5), 284-287.
- Şişman, M. (1998). Theory in educational administration and alternative paradigm and approaches in research, VII. *National Educational Science Congress*, Konya, September 10-12.
- Tappan, R. (2017). Islamic bioethics and animal research the case of Iran. *Journal of Religious Ethics*, 45 (3), 562–578.
- Taylor, S. N. (2009). Bioethics in the classroom. Retrieved May 5, 2015 from <http://www.accessexcellence.org/LC/TE/BE/>
- Topsakal, Ü. U. (2011). Opinions on genetic engineering studies of primary school students in Turkey. *Scientific Research and Essays*, 6(2), 229-235.
- Velasquez, M., Moberg, D., Meyer, M. J., Shanks, T., McLean, M., DeCosse, Andre, C. & Hanson, K. (2009). A Framework for thinking ethically. Markkula Center for applied ethics at Santa Clara University. Retrieved January 25, 2016 from <http://www.scu.edu/ethics/practicing/desicion/framework.html>
- Yaman, H. H. (2011). *An example application in argumentation-based bioethics education: genetically modified organism and genetic screening test*. (Master thesis). Gazi University, Turkey.

- Yazıcı, N. N. (2009). *Effects of bioethics group discussions on biotechnology attitudes and academic achievement in science fiction*. (Master thesis). Muğla University, Turkey.
- Yıldırım A. E & Çobanoğlu N. (2009). Biyoetik Bir Miras: Geleneksel Yerleşim Biçimlerinde Biyoetik Değerler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1):97-123.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Qualitative Research Methods in The Social Sciences*. Ankara: Seçkin Publishing.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Qualitative Research Methods in The Social Sciences*. Ankara: Seçkin Publishing.
- Yüce, Z. (2011). *Biotechnology Knowledge of Science Teacher Students and Biophysical Approaches to Biotechnology Applications: Attitudes, Opinions and Value Judgments*. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Turkey.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 21-40

Geliş/Submitted/ Отправлено: 14.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 21.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.44217

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Melike SOMUNCU

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

melike.somuncu@siirt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9101-3012

DR. FAHRETTİN KOCA'NIN SOSYAL MEDYADAKİ SALGINLA İLGİLİ PAYLAŞIMLARININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ*

Öz

Söylem, iletinin tüm boyutlarını, konuşucunun neye, kime dayanarak iletisini oluşturduğunu, kime hitap ettiğini ve esas olarak neyi amaçladığını içermektedir. Söylem analizi ise kültürel yapı bağlamında ideolojik amaçlara nasıl hizmet ettiğini, dinleyici kitlesinin düşünme biçiminin, eylemlerinin nasıl oluştuğunu veya sınırlandırıldığını anlamayı ve anlatmayı amaç edinmektedir. Bu çalışmada insanlarda ve hayvanlarda çeşitli hastalığa sebep olan ve birçok türü bulunan *korona virüsünün*, tüm dünyayı etkisi altına alması, tehlikeli bir salgına dönüşmesi ve Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın görülmesiyle beraber Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın sosyal medya hesabından salgın ile ilgili yaptığı dikkat çekici

* **Cite as/Atıf:** Somuncu, M. (2020). Dr. Fahrettin Koca'nın Sosyal Medyadaki Salgınla İlgili Paylaşımlarının Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 21-40. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44217>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

söylemleri Eleştirel Söylem Analizi yöntemi ile incelenmiştir. Söylemlerin tematik ve şematik analizi, durum değerlendirmeleri, yorum boyutu, cümle yapıları, söylemlerdeki sözcük seçimleri ve ikna stratejileri belirlenmiştir. Böylece ana kaynak olan virüsün sosyal hayata etkileri, bu etkileri en aza indirme politikası güden bir Sağlık Bakanının bakış açısı gözler önüne serilmiş, dilsel malzemeye ve sosyo-kültürel zemine katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Söylem Analizi, Dr. Fahrettin Koca, salgın, sosyal medya.

INVESTIGATION OF DR. FAHRETTIN KOCA SHARING IN SOCIAL MEDIA ABOUT EPIDEMIC BY CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS METHOD

Abstract

The discourse includes all the dimensions of the message, what the speaker is based on, and on whom, based on what and by whom it is intended, and what it is mainly intended for. Discourse analysis aims to understand and explain how it serves ideological purposes in the context of cultural structure, how the audience's thinking, actions are formed or limited. In this study, which causes humans and a variety of animal diseases and get coronavirus found in many species all over the world under the influence of get together by appearance of the first cases on 11 March 2020 to turn into a dangerous pandemic and Turkey's Health Minister Dr. Fahrettin Koca of remarkable shares about the epidemic from his social media account were analyzed by the Critical Discourse Analysis method. Thematic and schematic analysis of the discourses, situation evaluations, the size of the comments, sentence structures, word choices in discourses and persuasion strategies were determined. Thus, the main source, the effects of the virus on social life, and the perspective of a Minister of Health, who has a policy of minimizing these effects, has been exposed and contributed to linguistic material and socio-cultural background.

Key words: Discourse, Discourse Analysis, Dr. Fahrettin Koca, epidemic, social media.

GİRİŞ

Söylem sözcüğü, kişiye ve toplumlara has yorumları, değerlendirmeleri barındırmaktadır. Söylem, alan yazın, günlük hayata bakış açısı, anlatım şekli, kişi ya da topluluğa ait özellik taşıyan öğretiler, ideoloji, sözlü ya da yazılı metinler, biçem, dil, sav ve görüşler gibi birçok anlamda kullanılır (Kocaman, 2009: 5). Söylem veya söylemler salt bilgi vermenin ötesindedir. Söylemler toplumsal ortamda ortaya çıkar. Söylemlerin gerçek sosyal sebepleri ve etkileri bulunur (Kocaman, 2009: 25). Bir meta-eylem olan söylem, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçleri kapsamaktadır. Bu

yüzden denilebilir ki söylem sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi hayatın bütün yönleriyle ilişki içindedir (Sözen, 1999: 91).

Söylem, bütün konuşma ve yazma eylemleri olarak da değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılar söylemi konuşma ağının türevleri olarak görmektedir. Foucault ise söylemi daha çok gelişmekte olan genel dil uygulamaları olarak değerlendirmektedir (Potter ve Wetherell, 1987'den aktaran Çelik ve Ekşi 2008:100). Foucault'a göre her birey farklıdır ve her bireyin söylemi, hem tarihsel açıdan, hem de içinde bulunulan zaman açısından birbirinden farklılık göstermektedir (Parker, 2002: 105-108). Söylemlerin iç mekanizmalarında kendine has tutumları ve anlamları bulunur. Söylem ve konuşma eylemlerinin anlamı, içinde yapılandığı özneler arası içerikten doğmaktadır (Cohen, Manion ve Morrison, 2005'ten aktaran Çelik ve Ekşi, 2008: 101).

Dil bir iletişim aracıdır, bu araç söylemde gizlenir, analizler ile anlaşılır konuma getirilir. Dil ile dilin yapısı içinde yer alan öğeler bir ilişki ve iletişim içerisindedir. Dil tek başına bir anlam ifade etmez, içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve gündemde yer alan konularla birlikte yoğrulur, şekillenir. Sosyal yaşamın merkezinde olan dil, yaşamı meydana getiren bir özelliğe sahiptir. Dil, aralıksız olarak sosyal dünyayı yaratır bu yüzden sadece olayı anlatan basit bir yansıtıcı değildir (Wood ve Kroger, 2000: 163). Metnin ayrıntılarının okunması ve incelenmesi için söylem analizi gereklidir. Söylem analizinde ise söylenenlerin ötesinde bir semantik analize doğru yöneliş söz konusudur. Bu yöntemde doğrudan içerik incelemek hedeftir. Bu hedef sosyal ve kültürel bağlam içinde iletişim kuran dil kullanıcılarının içinde bulunduğu sosyal olaylar ile çevrilidir (Barker ve Galasinski, 2001: 65).

Sosyal bilimler alanında bir araştırma yöntemi olan söylem analizi nitel araştırma ve yorumlama yöntemlerinden birisidir. Bu yöntem insanla ilgili her bilimsel alanda kullanılmaktadır veya kullanılma uygunluğu araştırılmaktadır[†] (Gür, 2011: 2-3). Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte toplumbilim alanında da sıkça kullanılan söylem analizi yöntemi verilerin detaylandırılması açısından önem arz etmektedir (Aziz, 1990:105). Bu yöntemin odak noktası anlam ve anlam değişkenlikleridir. Dilin sosyal eylem yönünü vurgulamak açısından bakılınca söylem analizi anlamın çeşitliliğini ve değişkenliğini araştırır ileri düzey hermeneutik ve sosyal göstergebilim olarak da değerlendirilebilir (Elliott, 1996: 54-65). Söylem analizi, metin analiz, eleştirel analiz, sosyal analiz ve sosyolinguistik çalışmanın bir bütün hâlidir (Sözen 1999: 81). Söylem analizinin ilgilendiği başlıca unsurlar, farklı konuşma yollarıyla yapılan farklı gerçeklikler, politik güç ilişkileri, kurumsal bağlantılar ve söylemleri doğrudan kullananlar tarafından oluşan düzen veya düzensizliklerdir. Nitel bir araştırma olan bu yöntem, iletileri, metinleri veya sosyal olguları dil içindeki söylemsel pratikler olarak görüp anlama ve yorumlamaya dayalı eleştirel bir analizdir (Sözen, 1999: 91-92). Söylem analizinde metin parçalara ayrılmaz ve bir bütün olarak ele alınır. Metin içindeki söylemin nasıl inşa edildiğini göstermek

[†] Söylem analizinin sosyal bilimlerin neredeyse her alanında kullanılabilirliğinin kanıtı ise bu yöntem ile birçok yüksek lisans ve doktora tezinin yapılmış olmasıdır. Söylem analizi hakkında daha detaylı bilgi için bu tezlere bakılabilir: Arıkdal, 2006; Balcı, 2017; Bedük, 2009; Bozkurt, 2003; Çalışır, 2009; Çelebi, 1990; Demir, 2008; Durmuş, 2015; Doğruer, 2010; Erdoğan, 2014; Geçikli, 2016; Gezen, 2007; Gül, 2018; Gür, 2011; Gürtaş, 1994; Hassan, 2013; Koç, 2012; Kurtoğlu, 2013; Narter, 2002; Öksüz, 2008; Özen, 2007; Şenal, 2019; Tezcan, 2006; Uğurel, 2010; Uyanık, 2009; Yüksel, 2002; Yıkılmış, 2019 vd.

bu analizin amaçları arasındadır (İrvan, 2000: 81). Gadamer anlama, yorumlama, diyalog ve söylem kavramlarına bu yöntem için bir arada kullanmaktadır. Yorum, yapay anlamın maskesini düşürmek, gizlenen anlamı açığa çıkarmaktır. Yorum için söyleme ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanların söylemek istedikleri yorum ile açık hâle getirdiği için söylem analizi, yorumlayan ve yorumlanan arasında bir köprü vazifesindedir (Sözen, 1999: 108). Söylemin içinde yer alan bütün anlam ilişkileri anlam biliminde incelenir ve detaylandırılır. Sözcüklerin cümle içinde birbiriyle kurduğu ilişkiyi anlamak ve analiz etmek esastır.

Söylem analizinde göstergelerden yararlanır. Yüzey yapıda ifade edilenin derin yapıdaki karşılığı aranır ve çözümlenir. Dili kullananlar veya analiz edenler anlam ile ilgilenir. Bu ilgi sırasında da alıcılar iki soru üzerinde odaklanır: Bu durumda bunun anlamı ne? Neden bunu söyledi ya da bu durumda aslında kastettiği şey ne? (Van Dijk, 1997'den aktaran Barker ve Galasinski, 2001: 63-64). Bu sorular düzleminde hemen bağlamdan yararlanmak gerekmektedir. Bağlam, söylemin ortaya çıktığı ve aynı zamanda devam ettiği sosyal, kültürel, tarihsel ve dilbilimsel unsurlar ile oluşan bir bütünlüktür. Bağlam algısı söylem analizinin inandırıcılığı açısından önemlidir (Gür, 2013: 190-191). Bağlamda içerilen ve iletilen mesajlar, imajlar toplumsal anlam ve önem hakkında bir şeyler söyleyebilme ihtiyacına hizmet eder (Taylan, 2011: 66). Metin içindeki gizli olan ve birçok yan anlama da sahip olan düzlemin incelenmesini sağlayan bu yöntemde metin bağlamından hareket edilerek değerlendirme yapılabilen ve birçok farklı sonuç ortaya çıkabilmektedir. Bu araştırma yönteminde metin bağlamı önemli noktadır fakat sözcükler ve bu sözcüklerin biçimsel yapısı da ipuçları verebilmektedir. Metin içindeki sosyal mesajları ve gerçeklikleri açıklama, buna bağlı çıkarımlarda bulunma, söylem analizi kapsamındadır.

Kress, Van Dijk, Fairclough ve Wodak'ın içinde bulunduğu bir grup Amsterdam Üniversitesinde toplanarak 1990'lı yılların başında eleştirel söylem analizi başlığı altında çalışmalarını toplarlar (Büyükkantarcioglu, 2006: 106). Fairclough, söylem analizini, eleştirel olan söylem analizi ve eleştirel olmayan söylem analizi olarak ikiye ayırmaktadır (Özer, 2000: 79). Eleştirel olan söylem analizinin amacı, güç / iktidar ilişkileri ve ideolojilerin söylemi nasıl şekillendirdiklerini göstermektir. Bu bağlamda, söylemin konuşucu tarafından nasıl biçimlendiğini ve toplumsal kimlik, toplumsal ilişkiler, bilgi ve inanç dizgelerinin oluşumundan nasıl etkili olduğunu göstermektedir (Kocaman, 2009: 79). Eleştirel olmayan söylem analizinde ise betimleyici, açıklayıcı bir yöntem vardır. Dilin veya iletişimin toplumdaki, sosyo-kültürel hayattaki işlevleri üzerinde durmaktadır. Foucault'nun söyleme yaklaşım tarzında Althusser, Kristeva ve Derrida gibi kuramcılarının etkisi vardır. Foucault, söylemi ideolojik ve gösterge bilimsel bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Söylemde toplumsal ilişkilerin birbirini etkilediğini ve bu ilişkilerin çift yönlü olduğunu vurgulamaktadır (Büyükkantarcioglu, 2006: 105). Van Dijk haber metinleri için bu yöntemi geliştirir ve yöntemde metinler makro ve mikro yapılar olmak üzere iki ana başlıkta incelenir. Makro yapılar haber başlıkları, alt başlıklar tematik açıdan incelenir. Tematik düzlemden sonra şematik analiz, durum inşası ve yorum yani dinleyicilerin anlama yönü irdelenir. Mikro yapılar ise sözcük seçimi, cümle yapıları, ikna stratejileri ele alınmaktadır (Van Dijk, 2015: 19). Van Dijk bu yöntemi dilbilimsel bir yaklaşımdan ziyade sosyal bir duruş olarak görür (Çakır, 2014: 82). Sosyo-kültürel zemindeki yanlış veya doğruyu gün yüzüne çı-

karmak ve var olan zaman diliminde değerlendirmek bu yöntem ile mümkündür.

1. Çalışmanın Amacı

İnsanlarda ve hayvanlarda çeşitli hastalığa sebep olan ve birçok türü bulunan *korona virüsü*, 2019 yılında ilk olarak Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan bu virüs, tehlikeli bir salgına dönüşmüştür. Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın görülmesiyle beraber başta Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca olmak üzere tüm sağlık çalışanları bu virüsle mücadele etmiş ve etmeye devam etmektedir. Tüm dünyayı saran bu virüsün etkileri hem sosyo-kültürel alanı hem de psikolojik alanı derinden etkilemiştir. Hâlâ bu virüsle uğraşırken Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, her gün Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan vatandaşları gerek televizyon gerek sosyal medya aracılığıyla bilgilendirmektedir. Salgının tüm dünyayı derinden etkilediği bu zamanda Dr. Fahrettin Koca'nın halk ile olan irtibatı oldukça dikkat çekicidir. Çalışmanın amacı Dr. Fahrettin Koca'nın salgın sürecindeki iletlerini sosyo-kültürel ve dil bağlamında incelemek, iletlerinin dinleyici kitlesi üzerindeki etkilerini yorumlamak / anlamaktır.

2. Çalışmanın Yöntemi

Bu makalede Van Dijk'in medya metinleri için geliştirdiği eleştirel söylem analizi yöntemi, salgın ile doğrudan ilgilenen ve salgın süreci ile sürekli sosyal medyada paylaşım yapan Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın söylemlerine uygulanacaktır. Bu yöntem ile verilerin içerisinde yer alan göstergelerin örtüsüz, belirgin ve göze çarpan anlamlarından yola çıkarak belli iletlerin görünme sıklığını kesin ve nesnel sunmaya imkân verilecek, yorumlama ve değerlendirme yapılacaktır.

3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma, Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın sosyal medya hesabından salgının ülkemizde görülen ilk vakanın tespit edildiği 11 Mart 2020 tarihinden başlanarak 22 Mayıs 2020 tarihine kadarki salgın ile ilgili yapmış olduğu söylemlerini kapsamaktadır.

4. Verilerin Analizi

4.1. Makro Yapılar

4.1.1. Tematik Analiz

Söylem analizinde metin yazılı ve sözlü bütün söylemleri kapsayabilir fakat burada sabit hâlde bulunan yani donmuş söylemler değerlendirilir. Söylem genişletilmiş metinler olsa da metinlere göre daha interaktiftir (Mills, 1997: 9). Dilin anlamını var olan sistemden ziyade sosyal bağlam belirlemektedir. Söylem de dolayısıyla sosyal bağlama göre şekillenir ve varlığını sürdürür (İnal, 1996: 34). Tematik analizde neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde var olan haber metninin hangi kategori ile kurulduğu gösterilmektedir. Asıl konu ile ilişki makro yapılar başlığı altında incelenir. Bu yapıda ana başlık, ön söz, bölüm başlıkları gibi makro yapılar bulunur

(Ülkü, 2004: 382-383). İncelemeye esas alınan konu doğrudan giriş-gelişme-sonuç bölümlerinden oluşan bir edebi metin değil de haber metni niteliğindeki sosyal mesaj içerikli söylemlerden oluştuğu için bölüm başlıkları, bölüm girişleri gibi bir makro yapıya sahip değildir. Yalnız burada zihindeki makro yapı tematik şemaya yerleştiği ve dinleyici makro yapının parametrelerini izlerken metnin ana temasını bulduğu için (Van Dijk, 2015: 42-43) ele alınan konuda da tematik analiz yapılabilir. Bu yöntemde olayın doğrudan başlangıç noktası verilmektedir, süreç şöyle nakledilmektedir: *Dün, bir vatandaşımızın test sonucu pozitif çıktı. Virüsü, Avrupa teması üzerinden aldığı bilinmektedir. Dış dünyadan izole edilmiştir. Ailesi gözetim altındadır. Karantinaya alınmış hasta, toplumu tehdit edemez. HABER ÜZÜCÜDÜR, KORKUTUCU DEĞİLDİR.* (11 Mart 2020). Burada konuşucu korona virüsünün artık Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında da olduğunu haber vermiştir. Korona virüsün Avrupa teması olduğunu bildiren konuşucu haberi burada doğrudan özetlemiş ve hastanın toplumdan izole edilerek virüsün yayılmasının engellenmeye çalışıldığını da dinleyicinin anlamsal bütünlüğü sağlaması açısından bildirmiştir.

Virüs ile ilgili ilk vaka olması sebebiyle oldukça önem taşıyan bu cümle esasen olay örgüsünün özeti görevindedir: 1. Türkiye’de yaşayan bir insanda ilk kez bu virüs görülmüştür. 2. Bu virüs Türkiye’de ortaya çıkmamıştır. 3. Bu virüs Avrupa’dan gelmiştir. 4. Türkiye’deki diğer insanların korunması için gerekli tedbirler alınmıştır. 5. Bu tedbirler vatandaşları rehavete de sürüklememelidir ve ilk vakanın ülkemizde görülmesi vatandaşları korkutmamalıdır. Tematik analizde olay girişi çok önemlidir. Çünkü dinleyicinin konu hakkında bütüncül bir yargıya varması beklenir. Bu girişten sonra cümleler devam eder ve konuşucunun niyeti daha da açıklığa kavuşturulur: *Bir veya birkaç vaka, salgın değildir. Durum sadece virüsün ülkemiz sınırlarına girdiği anlamına gelir. İzole edilmiş vakada tek anlam budur. Yapmamız gereken, hayatımızı tedbirler doğrultusunda düzene sokmaktır. KORONAVİRÜS, ALACAĞIMIZ TEDBİRLERDEN DAHA GÜÇLÜ DEĞİLDİR.* (11 Mart 2020)

Cumhurbaşkanımız Sayın [@rterdogan](#), bugünkü AK Parti Grup Toplantısı’nda yaptığı konuşmaya, ülkemizdeki Koronavirüs gündemini ele alarak başladı. Yarın, ilgili bakanlar ve kurumlarımızla, kendilerinin başkanlığında bir toplantı yapacağız. (11 Mart 2020)

Hızlı yayılan bulaşıcı hastalıklara karşı başarıyı 4 şey tesis eder. Güçlü tedbir, süratli müdahale, yaygın sağlık altyapısı, güven verici bilgilendirme. Bu 4’üne de sahibiz. Tedbirde birlikteyiz. Mücadeleyi birlikte vereceğiz. HER ÖNEMLİ OLAYI SİZE TİTİZLİKTE BİLDİRECEĞİZ. (11 Mart 2020)

Dün, ilk kez bir basın toplantısını gece saatlerinde yaptık. Geçen 90 gün boyunca tereddütsüz gösterdiğimiz şeffaflığın gereğini yerine getirdik. Devletimiz, pozitif tanı bilgisini kamuoyuna vermekte tereddüt etmedi. BU MÜCADELEDE ŞEFFAFLIK ŞARTTIR. (11 Mart 2020)

Herhangi bir virüse karşı etkili olabilen antibiyotik veya ilaç yok. Karşı karşıya olduğumuz olayda, virüse karşı öncelikli, etkili ilaç; hastalığın bulaşmasını, yayılmasını önleyecek güvenilir bilgidir. DOĞRU BİLGİ, İLAÇ DEĞERİNDEDİR. (11 Mart 2020)

Ülkemiz, olası vaka için tedbirlerini önceden almıştı. Hastalığın herhangi bir yerde görülmesi durumuna karşı sağlık personeli eğitilmiştir. Hastane, karantina hazırlıkları tamamlanmıştır. Bir veya birkaç vaka, salgın değildir. KARANTİNAYA ALINMIŞ HASTA, TOPLUMU TEHDİT EDEMEZ.

(11 Mart 2020)

Süreci, Bilim Kurulumuzda aldığımız kararlarla yönetiyoruz. Konu siyaset üstüdür. Çözüm, dayanışmadır. Mücadelenin koşulu tedbirdir. Stratejimiz şeffaflıktır. SAĞLIK SİSTEMİMİZE, BİLİM İNSANLARIMIZA GÜVENELİM. (11 Mart 2020)

Bu iletilerin hepsi virüsün görüldüğü ilk vaka çerçevesinde şekillenmiştir. İlk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihindeki konuşucu söylemleri doğrultusunda tematik analiz şöyle sıralanabilir:

1. Türkiye'de salgın başlamıştır.
2. Salgının yayılmaması için bireysel ve toplumsal tedbirler gereklidir.
3. Salgının yayılmaması için gerekli kurumlar uzun zamandır aktif olarak çalışmaktadır.
4. Salgını önleyen bir ilaç yoktur.
5. Salgının yaygınlığı hakkındaki tüm bilgiler vatandaşlara doğru ve eksiksiz vatandaşlara sunulacaktır.
6. Sağlık sistemine ve gerekli kurumlara olan güven, salgın için verilen mücadelede önemli bir kalkandır.

4.1.2. Şematik Analiz

Ana başlık, üst başlık, ana olaylar, bağlam, tarih, sözlü tepki ve yorumlar haber metninde sıralanır ve dinleyici veya alıcı tarafından bu şema bilişsel bir düzleme yerleştirilir (Ülkü, 2004, 372). Dr. Fahrettin Koca tarafından sosyal medyada paylaşılan iletilerde başlık yer almaktadır. Yalnız bu iletiler haber söylemi kategorisinde olduğu için olayların neden-sonuç, şart-sonuç gibi işlevsel bağlamda incelenmesi, genelleme ve özelleştirme yapılabilmesi şematik yapıyı ortaya koymaktadır. Şematik analiz kavramında medya iletilerinin haber anlatılarında gerçekliğe nasıl yaklaşıldığı ve nelerin çerçeve içinde ele alındığına dikkat çekilir (Van Dijk, 2015: 43):

MEDYA, BU ULUSAL MÜCADELENİN ANA AKTÖRLERİNDEN BİRİDİR. Biz süreci bugüne dek birlikte yürüttük. Şeffaf davrandık, destek kazandık. İş birliğimiz aynı ilkelerle devam edecek. Güvenilir bilginin aracı saygın medyadır. Medyanın saygın mensuplarıdır. Sizlersiniz. (12 Mart2020)

2 AY DİRENELİM YAZIN VİRÜSÜN ETKİSİ AZALIYOR. Bilim Kurulumuzun öngörüsü bu yöndedir. Bu hastalık daha çok bir kış enfeksiyonu. Tedbir alırsak, yayılmayı önlersek, büyük olasılıkla, 2 ayda hayat normale döner .(12 Mart 2020)

Dinleyici bu iletilerde var olan durumun eksenini çizer ve virüsün etkilerinin nerede, ne zaman ve nasıl bir tutum ile etkisinin azalacağını kavrar. Bu söylemlerde şematik analiz yönteminin temel ilkelerinden olan genelleme ve özelleştirme görülmektedir. Genelde bu virüs ülkemizde vardır ve ulusal mücadele ile virüsün etkisi azalabilir. Özelde ise birey olarak en az iki ay bireysel izolasyon gerekmektedir. Söylemde yer alan yorum, konuşucunun niyetini bariz olarak göstermektedir. Konuşucu, dinleyiciden izolasyon konusunda ciddi bir beklenti içinde-

dir. Konuşucu umut vadederek virüsün yaz aylarına gelindiğinde etkisini azaltacağını belirtir ve bu olumlu söylemin güvenilmesi gereken en üst kurum olan Bilim Kurulu tarafından iletil-
diğine de dikkat çekmektedir.

4.1.3. Durum Analizi

Bu bölümde söylem analizi, yerel ve küresel tutarlılık açısından değerlendirilir. Söylemi doğrudan meydana getiren yerel ve genel bağlam, iletinin geçtiği yer, zaman, dinleyici ve bu dinleyici kitlesi ile olan iletişim, dinleyicilerin sosyal rolleri, konuya dair bilgiler, normlar, değerler, örgütsel veya kurumsal yapılar (Feyzioğlu, 2012: 71) durum bölümünde önem teşkil etmektedir. Durum bölümünde olayın düz, paralel ve zincirli anlatı türlerinin hangisine göre ele alındığı incelenmektedir. Ayrıca konuşucunun amacı ile söylem arasındaki ilişkiye dikkat edilir. Konuşucunun inandırıcı olmak için nasıl bir gerçek düzlem çizdiği ve iletilerin sosyal ve ideolojik göstergeleri sunulmaktadır. Dr. Fahrettin Koca'nın salgın ile ilgili sosyal medya hesabında paylaştığı söylemler düz bir olay örgüsü ile ele alınmıştır. Dinleyicilerin doğrudan odaklandığı bir virüs vardır ve bu virüsün yaygınlığı, virüs için alınan veya alınması gereken tedbirler olay örgüsünün odak noktasıdır. Bu küresel salgını engellemenin ilk gerçek sembolü maskedir: *Biz, hastanelerde risk altındayız, maske kullanmak zorundayız. Ama risk artık yaygın. Dışarı çıkarken siz de maske kullanmalısınız. Koronavirüs'ü işte böyle yeneceğiz. #BirlikteYeneceğiz* (14 Nisan 2020).

Konuşucu küresel salgın ile yapılan mücadelede dinleyicinin durum analizini iyi yapabilmesi ve olaya karşı inandırıcılığını arttırması açısından rakamsal veriler sunmaktadır: *SON 24 SAAT İÇİNDE AVRUPA'DA yeni vakalar: İspanya: 825, Hollanda: 111, Danimarka: 232, İtalya: 2.651, Belçika: 47, Norveç: 85, Avusturya: 179, Fransa: 591, Almanya: 802... Gidiş-dönüş yasak kapsamını genişletiyoruz. TEDBİRLERİ NE KADAR SIKI TUTARSAK, TEHDİT O KADAR ZAYIFLAR.* (14 Mart 2020).

İnandırıcılığın bir başka noktasına dikkat çekmek için konuşucu 27 Mart 2020 tarihinden itibaren salgın ile ilgili detaylı bir tablo sunmaktadır: *Türkiye'nin Günlük Koronavirüs Tablosu'nu, her gün yenilenen detaylı verilerle, aşağıda paylaştığım linkten takip edebilirsiniz. covid19.saglik.gov.tr* (27 Mart 2020). Bu tarihten itibaren niyet ve söylem arasındaki ilişkiyi kurmak amacıyla her gün salgına dair tablo sunulmaya devam edilmektedir.

Konuşucu ve dinleyici arasındaki ilişki durum analizinde önemli bir konumdur: *Tedbirlerle uyarak evinde kalan HALKIMIZA TEŞEKKÜR EDERİM. ÇOK İYİ BAŞLADIK. Aynı ciddiyetle devam edelim. (BOŞ KÖPRÜ FOTOSU İSTANBULDAN)* (28 Mart 2020). Konuşucunun söyleminin hemen yanında yer alan İstanbul'daki bir köprüdeki insansız manzara ve devamında dinleyici ile olan samimi diyalog konuşucu-dinleyici arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirir niteliktedir. Ayrıca küresel salgın ile beraber değişmesi zorunlu kılınan sosyal hayatın şekillenmesinde konuşucu önemli mercidir: *Sokağa çıkma konusunda 20 yaş ve altı için getirilen uygulamada davranışlarıyla örnek olan gençlerimize, çocuklarımıza teşekkür ediyorum. Sabırlı olursak, hareketli günlerimize erken döneriz.* (4 Nisan 2020). Sosyo-kültürel söylemin gereklerine de bağlı olarak konuşucunun söylem ve edimlerindeki diyalog ve niyet durum analizinde gizlidir. Bazı zorunluluklar ve buna bağlı gerçekleşen olaylar konuşucu ile dinleyici arasındaki uzlaşmayı arttırmaktadır.

4.1.4.Yorum Boyutu

Toplum ve kültürü meydana getiren söylem, sosyal problemlere de işaret etmektedir. Söylem metin ve toplum arasındaki bir aracı olduğu için yorum ve açıklama gerektirmektedir. Söylem analizi, metni söz dizimsel ve semantik sınırların ötesine taşıyarak, bir yapı söküme uğratmaz (Solak, 2011: 3). Yorum bölümünde metni kuranın yani konuşucunun niyetinin ne olduğunu anlama çabası esas noktadır:

Bir veya birkaç vaka, salgın değildir. Durum sadece virüsün ülkemiz sınırlarına girdiği anlamına gelir. İzole edilmiş vakada tek anlam budur. Yapmamız gereken, hayatımızı tedbirler doğrultusunda düzene sokmaktır. KORONAVİRÜS, ALACAĞIMIZ TEDBİRLERDEN DAHA GÜÇLÜ DEĞİLDİR. (11 Mart 2020)

YURT DIŞINA GİDİŞ DÖNÜŞ UYARIMIZDA KESİNLİKLE ISRARCIYIZ. 1 seyahat, 1 kişi ve 1 tek risk değildir. Sonucu 82 milyonu etkileyebilecek bir risktir. Mümkünse hiçbir ülkeye gitmeyelim. Yurt dışındaysak orada tedbir alalım. TEDBİRLERİ NE KADAR SIKI TUTARSAK, TEHDİT O KADAR ZAYIFLAR. (14 Mart 2020)

BAKANLIĞIMIZIN AŞI ENSTİTÜSÜ, bilim dünyamızın COVID-19'a karşı AŞI GELİŞTİRME Sİ GELİŞTİRME Sİ İÇİN harekete geçti. Umut verici her bilimsel çabayı destekleyeceğiz. Maliye Bakanlığımız FON oluşturmaya hazır. (24 Mart 2020)

Konuşucunun söylemlerinde dinleyiciye vermek istediği mesaj gayet açık, niyet ise anlaşılır düzeydedir. Mesajın en can alıcı noktası dinleyicilere büyük görevin düştüğünü, salgından korunmak ve salgının yayılmasının önlenmesi için tedbirli davranılmasıdır. Konuşucu, ileti amacını sunduktan sonra salgının önlenmesi adına aşı geliştirme çabası içerisinde olduğunu ve bu çaba için gerekli kurum veya kurumların mali destek sağlayacağını da vurgulamıştır. Yorum bölümünde de esas olan "üst yapı" (Sözen, 1999: 124) metinler arasındaki ilişkiler ile ele alınır. Söylemlerin hiç biri bir diğerinden bağımsız değildir. Burada söylenmek istenen doğrudan ifade edilir fakat mesajı alıp yorumlayacak dinleyicidir. Konuşucu söylemini güçlendirmek için 'tedbir' belirleyicisinden çokça yararlanır ve amacı doğrultusunda veriler sunar. Yapısal ve içeriksel tutarlılık sosyal medya aracılığıyla dinleyicilerde inşa eden konuşucu dilin gücünden ve malzemesinden yararlanır. Burada Wood ve Kroger'e (2000) göre üç temel birleşen gerçekleşmiştir: *Birincisi* gösterimsel anlam yani konuşucunun ne söylediği veya olay örgüsünde ne söylendiği, *ikincisi* konuşucunun söylemleri ile neyi amaçladığı, *üçüncüsü* konuşucunun söylemlerinin dinleyiciler üzerindeki etkisinin ne olduğudur. Konuşucu salgın temelinde oluşturduğu tüm söylemlerinde salgının ne olduğunu ve nasıl yayılım gösterdiğini açıkça dile getirmektedir. Söylemlerindeki ilk amacı salgının yayılmasının önlenmesidir, ikinci amacı bu önlemler doğrultusunda dinleyicilere düşen görevlerin önemli olduğunun bilincini aşılmasıdır. Söylemlerin önemli etkisi devlet tarafından getirilen sınırlılıkları uyulması ve sınırlılığın olmadığı zamanlarda da salgının önlenmesi için dinleyicilerin duyarlı olduğunu görmesidir. Birinci ve ikinci birleşen her zaman başarı göstermişken, üçüncü birleşenin başarı oranı bu söylemde yüksek: *Tedbirlere uyarak evinde kalan HALKIMIZA TEŞEKKÜR EDERİM. ÇOK İYİ BAŞLADIK. Aynı ciddiyetle devam edelim. (29 Mart 2020). (İstanbul'dan insansız bir görüntü bulunmaktadır.), bu söylemde başarı oranı düşmüştür: İSTİKLAL CADDESİ, bugün iyi bir görüntü vermedi. Bir kareye bu*

kadar insan girmesi için çok erken. Günlük hayattan her fotoğraf, Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosuna destek vermeli. Evde kalmaya çalışalım. Çıkarsak maske kullanalım, sosyal mesafe kuralına uyalım. (6 Mayıs 2020).

4.2. Mikro Yapılar

4.2.1. Cümle Yapıları

Bu yöntemde işlevsel bir dil mekanizması bulunmaktadır. Konuşucunun cümleye yönelik tutumu söylemindeki vurgu ile paralel ilerlemektedir. Bu bölümde söylem belirleyicileri, cümle yapıları, diyalog cümleleri, aktif veya pasif cümle kurulumları, kip kullanımı mikro düzeyde önermelerin nasıl oluştuğu incelenmektedir. Konuşucunun önermesini formülleştirerek sunması vermek istediği mesajı daha kalıcı hâle getirmeyi planlamaktadır: *VAKA SAYIMIZ, 1.000'İN ALTINA DÜŞTÜ. Kaybettiğimiz hasta sayısı bugün de azaldı. Virüsle artık şartları değiştirerek, daha özgür mücadele edeceğiz. Yeni hayat tarzımız: Kontrollü Sosyal Hayat, hep birlikte tedbir. **Koşulu: Maske + 1,5 metre Sosyal Mesafe.** covid19.saglik.gov.tr (20 Mayıs 2020).*

Konuşucunun söyleminde yer alan gereklilik kipi aslında emir ifadesini taşımaktadır ama burada konuşucu dinleyici ile kurmuş olduğu empati düzleminde bu söylemini yumuşatarak hem ilgi odağı olmayı başarmış hem de sınırlılığın sempatik görülmesini sağlamıştır: *HERKES, KENDİSİ VİRÜSÜ TAŞIYORMUŞ GİBİ DAVRANMALI. Başkalarıyla temasını bu varsayımına göre **sınırlandırmalı**. Bu dönemde, mümkün mertebe kendimizi evde izole etmeliyiz. (28 Mart 2020).* Gereklilik kipinin yer aldığı söylemin dinleyici ile buluştuğu günlerde zaten sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir. Burada konuşucu dinleyici ile olumlu empati kurarak hâkim kitle üzerinde etkili olmayı hedeflemiştir: *Beklediğimiz yaşama hürriyetini, tedbirler getirecek. Bayramda tedbirlere uyarsak, sonrasında daha özgür olacağız. Bayramda evde **kalmalıyız**. Bayram günleri virüsün yeniden yayılma günleri **olmamalı**. BAYRAMI ESKİSİ GİBİ KUTLARSAK, hastalığın tırmanışa geçtiği günlere dönebiliriz. (21 Mayıs 2020).* Konuşucunun istek kipi kullanarak dinleyicilerden evde kalmaları için bir ricada bulunmuştur. Burada dikkat çeken husus ricanın merkezine kendisi dâhil tüm toplumu katarak var olan mücadeledeki toplumsal dayanışmanın rolünün büyüklüğünü sunmasıdır: *Yoğun bakıma ve solunum desteğine ihtiyaç duyan hastalarımızın sayısı azalmaya devam ediyor. Vaka sayısı öngörülebilir düzeyde seyrediyor. Koronavirüsün yayılmasına karşı **verdiğimiz mücadelede evde kaldığımız günlerin rolü çok büyük. Yarın evde kalalım.** covid19.saglik.gov.tr (18 Mayıs 2020).*

Konuşucunun söylemlerindeki kip kullanımı belli söylemsel stratejileriyle ilişkili olabilmektedir. Kipler konuşucunun eyleme ilişkin konumunu, tutumunu gösterirken aynı zamanda onayladığını veya onaylamadığını da ele verebilmektedir (Simpson, 2005: 43-45). Konuşucunun söyleminde yer alan ve herkesten uyulmasını beklediği kontrollü hayat tarzının gerekliliğinin kesin ve net olduğu görülmektedir. Burada yer alan gelecek zaman kipi şuan hâlâ istenen düzeyde kontrollü hayat tarzının gerçekleşmediği ama gerçekleşmesi ön görüldüğü belirtilmektedir. Söylemde yer alan gelecek zaman kipi geleceğe dair umudu da içinde barındırmaktadır: *Tedbir kabiliyeti yüksek bir toplum olarak, yeni hayatımızı hızla kurmalıyız. Yeni hayatımızda kalabalık-*

lar, kuyruklar olmamalıdır. Tedbire dayalı yeni hayat tarzı Kontrollü Sosyal Hayattır. Bu, salgını yenecek stratejidir. **KONTROLLÜ SOSYAL HAYAT HEPİMİZİN ÇABASIYLA YERLEŞECEK.** (13 Mayıs 2020).

Metin içinde kiplişmenin artması sübjektiflik ile bağlantılıdır. Konuşma dili öğelerinin ve eylemlerinin artış göstermesi kişisel etkileşim ile paralel artış sağlayan bir göstergedir (Fowler, 1991: 65): **Sağ olun gençler. Sabrınızla Korona'ya karşı çok yol aldık.** (24 Nisan 2020). Konuşucu konuşma dili kullanarak dinleyiciler arasındaki etkileşimini arttırdığını kanıtlar niteliktedir: **Çocuklar, sizden büyüğü yok! Bugün bile dışarı çıkmadınız. Çıkmazsınız da. Sabrınız için gözlerinizden öpüyorum.** (13 Nisan 2020). Konuşucu bu söyleminin yanında boş park resmi paylaşarak ulaşmak istediği hedefinin, toplumun önemli bir bölümü oluşturan çocuklar aracılığıyla başarıya ulaştığı mesajını da vermektedir.

Konuşucu bağımlı sıralı cümleler kullanarak vermek istediği mesaja duygu yüklemiş ve mesajını daha etkili kılmıştır: **Birkaç gün öncesine dek, bu tabelada, İstanbul Eyüpsultan Nişanca Aile Sağlığı Merkezi yazıyordu. Hastalarına son olarak burada hizmet eden doktor arkadaşımız Yavuz Kalaycı'ya COVID-19 sebebiyle kaybedene dek. İnsana sevgisi çok olan, çok sevilir. Tıpkı Dr. Yavuz gibi.** (22 Nisan 2020).

Konuşucu eksilteli cümle kullanarak iletinin dinleyici tarafından tamamlanmasını istemiştir. Söylemde yer alan üç nokta ile söz konusu kurulun salgın dönemini birçok yönden kontrol edildiği ima edilmekte ve böylece konuşucu dinleyici ile etkileşimini arttırılarak dinleyiciye güven verilmektedir: **Önümüzdeki günlerde salgını ve tedbirleri çok farklı yönlerden ele alacağız, Bilim Kurulu'na benzer, niteliği ayrı ikinci bir Bilim Kurulu kurmuş olacağız. Bu kurulda, olayın psikolojik, sosyolojik, istatistiksel... boyutları değerlendirilecek. Yeni yaklaşımlar arayacağız.** (4 Nisan 2020).

Konuşucunun bu söylemleri niyeti ve sosyal bağlam ile oldukça ilişkilidir. Kısa ve net cümleler kuran konuşucunun bir diğer dikkat çekici tarafı büyük harf kullanarak mesajına katmak istediği değeri ve dinleyiciye aktarmak istediği duygu durumunun vurgu yolu ile pekiştirmektedir: **Hayat Eve Sığar. #HayatEveSığar** (22 Mart 2020); **Mücadele şeklimizin parolası şu: TEK TEK, HEP BİRLİKTE! Tedbirleri her birimiz TEK TEK uyguluyoruz. Şahıs şahıs yaptıklarımızı bütün bir Türkiye, 83 Milyon HEP BİRLİKTE yapıyoruz. Yalnız değiliz. Bir araya gelmeden birlikteyiz.** (24 Mart 2020).

Konuşucunun söylemek istediği esas iletideki vurguyu ve çarpıcılığı arttırmak için isim cümlelerine sıkça başvurduğu da görülmektedir: **Son 24 saatte iyileşen hasta sayısı yeni vaka sayısı arasındaki fark, artmaya devam etti. Test sayısında, düne göre yaklaşık 11.000 artışa rağmen, yeni tanı sayısı azaldı. Hastalığa yeni bir fırsat tanımazsak kontrol bizim elimizde.** (4 Mayıs 2020).

Söylemler sosyal bağlamlar içinde gerçekleştiği için söylem içindeki bazı unsurlar birden çok anlamı barındırabilmektedir. Anlam çeşitlenmesine yol açan bağlam, anlam belirsizliğini de ortadan kaldırmaz (Günay, 2013: 189). Konuşucunun söylemlerinde yer alan ünlem unsurunun farklı bağlamlarda farklı anlamları karşılaması şöyle örneklendirilebilir:

Konuşucunun bu söyleminde yer alan ünlem işareti dinleyiciye uyarı niteliği taşımakta-

dır: Sağlık Bakanlığı, Koronavirüs risk taramasını çat kapı değil, planlayarak yapmaktadır. Sizi 184'ten arayıp bilgilendiriyor, ondan sonra geliyoruz. SABİM-184'ten size TELEFON GELMEMİŞSE, test amacıyla geldiğini söyleyenleri içeri almayın. **KÖTÜ NİYETLİLERE KARŞI DA TEDBİRLİ OLALIM!** (15 Mart 2020). Bu söylemde toplum olarak virüse karşı bir tedbir kalkını oluşturulmuşken aynı zamanda salgın sürecini kendi çıkarları için kullananların varlığından dinleyiciler haberdar edilmiştir. Konuşucunun bu iletişimde kullanmış olduğu *da* bağlacı dikkat çekicidir. Bireysel ve toplumsal boyutta tüm tedbirleri yerine getiren bir profil çizilerek güven mesajı sunulmuştur.

Konuşucunun bu söyleminde yer alan ünlem işaretlerinde ise bir üstteki söyleminden farklı olarak teşekkür mesajını kuvvetlendirmekte ve kuvvetli bir istek ifadesini de barındırmaktadır. Konuşucu dinleyiciler tarafından gerçekleştirilen eylemden memnun bu eylemin tekrar edilmesi için de talepte bulunmaktadır: **SAAT 21.00 ALKIŞI İÇİN SAĞ OL TÜRKİYE! Şehir şehir, ev ev çağrımıza uydun. Özveriyle sağlık çalışanlarımıza alkışınla güç verdin. Yarın, ertesi gün aynı saatte minnettarlığımızın sesi tekrar duyulsun! ÜST ÜSTE ÜÇ GÜN ALKIŞLAYALIM!** (19 Mart 2020).

Konuşucunun bu söyleminin yanında mavi maske ve mavi gömlek bulunmaktadır. Ayrıca 'Maskeme uyar' sloganı yer almaktadır. Bu söylemde yer alan ünlem işareti ise şart- sonuç anlamını pekiştirmektedir. Maske günlük yaşantınızın bir parçası olursa her gününüz sağlıklı ve mutlu geçer mesajı söylemin esas mesajı konumundadır: *Koronavirüsle mücadelemize evde kalarak büyük destek verdiniz. Beklenen gün geldi: Şehir, siz hanımefendiler ve beyefendilerle adeta yeniden tanışacak. Bu güzel günde maske takmayı ihmal etmeyin. Maske artık kıyafetimizin bir parçası olmalı. Her dakikamız güzel geçsin!* (10 Mayıs 2020)

4.2.2.Sözcük Seçimleri

Eleştirel söylem çözümlemesi yönteminde söylemde yer alan sözcüklerin yan anlamları oldukça önem taşır. Sözcük seçimleri, neden özellikle o sözcüğün veya sözcüklerin seçildiğinin anlaşılmasına çalışıldığı bölümdür. Konuşucu bizzat ve isteyerek, anlamlı ve çarpıcı mesajlar yükleyerek bazı sözcükler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dinleyici de metin bağlamında seçilen sözcüklerin çağrışımsal anlam etkisini anlamaya çalışır. Böylece konuşucunun mesajı hızlı ve etkili bir hâle gelir. Konuşucunun 11 Mart-22 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki sosyal medya söylemleri incelendiğinde sıklıkla kullandığı sözcükler ve bu sözcüklerin rakamsal verileri şöyledir: *Ev* (55), *güç* (37), *izolasyon* (8), *maske* (33), *mücadele* (48), *risk* (39), *salgın* (46), *sosyal mesafe* (21), *tedbir* (98), *vaka* (71). Konuşucu söylemlerin en çok tedbir kelimesine yer vererek dinleyiciye yüklenen sorumluluğun altını çizmektedir. Ayrıca konuşucunun *fiziki mesafe* yerine *sosyal mesafe* ifadesini kullanmasının nedeni, dinleyicilerden istenen tek şeyin fiziksel uzaklık değil sosyal hayattan da dinleyicilerin uzak kalmasıdır. Salgın riski ile mücadelede vaka sayılarının artmasını engellemenin yolu maske, ev ve tedbirden geçerken salgının dinleyiciler kadar güçlü olmadığını, tek gücün dinleyicilerin uyulması gerektiği kurallarda saklı olduğunu mesajını konuşucu söylemlerinde kasıtlı olarak bu sözcükleri seçerek etkili bir şekilde gözler önüne sermiştir.

4.2.3. Retorik Yaklaşım ve İkna Stratejileri

İkna sürecinde birçok yöntem kullanılabilir. Bunlardan en önemlisi retorik yaklaşımdır. Bu yaklaşımda alıntılar, fotoğraflar, sayısal veriler esas zemini oluşturmaktadır (Ertan Keskin, 2004: 392-393). Dilin işlevlerinin akıllıca ve ustalıklı kullanımı için konuşucu bu strateji yöntemine başvurmaktadır. Dinleyici böylece verilmek istenen mesajı rahatlıkla anlayabilmektedir. Ayrıca bu yöntemde konuşucu “kim, kime, neyi, hangi kanalla, hangi etkiyle söylüyor ve amacı ne?” (Berger, 2000: 53) sorularının cevabını dinleyiciye görsel bir yaklaşımla da sunmaktadır.

Konuşucu 14 Mart tarihindeki bu söyleminin yanında 14 gün kuralı ile ilgili bir görsel paylaşarak salgın sürecinde yapılması gerekenleri sistematik hâle getirmiştir: *PAYLAŞIN, yurt dışından dönüşlerde 14 Gün Kuralı yayılsın.* (14 Mart 2020).

İdeoloji ve hedefleri aktif hâle getirip hâkim unsur yapabilmek için bilinçli bir şekilde metinlerin içine hissiyat, sezgi ve üstü kapalı bir anlatım ile söylemi örtük yerleştirmek ve hedef kitle üzerinde kalıcı ve güçlü etki yaratmak (Ankaralıgil, 2008: 153) konuşucunun şu söylemi ile belirginleşmiştir: *Bu mesaj Samsun'dan geldi. Mesajı herkes alsın istedik.* (22 Mart 2020). Bu söylemde Samsun'da yaşayan iki kardeşin sürece dair tutumlarını sergileyen bir görüntü bulunmaktadır. Konuşucu örnek alınması gereken bir davranış olarak takdir ettiği bu durumu, sürekli vermek istediği mesaj ile olan paralel etkileşimi sunmaktadır.

Konuşucu salgın sürecindeki toplam test, vaka, vefat, yoğun bakımdaki hasta ve iyileşen hasta sayıları ile mevcut tarihteki test, vaka, vefat ve iyileşen sayılarını vererek dinleyicilere hem şeffaf bir süreç sürdürüldüğünü, hem bu süreçteki tüm bilgilerin gerçek kaynaklarının kendileri olduğunu, hem de salgının gerçek verilerini sunarak söylemlerindeki mesaj derecesinin ve etkisinin daha etkin olmasını sağlamıştır: *Türkiye'nin Günlük Koronavirüs Tablosu'nu, her gün yenilenen detaylı verilerle, aşağıda paylaştığım linkten takip edebilirsiniz. covid19.saglik.gov.tr* (27 Mart 2020). Haberin inandırıcılığı her gün sunulan bu sayısal veri tablosu ile artırılmış ve strateji doğru işlemiştir. Çünkü esas amaç strateji ile yoğrulan mesajın doğru iletilip anlaşılması ve tedbirlere uyulması gerekliliğidir. Olayın açıkça anlatılması, sebep-sonuç ilişkilerinin kurulması ve var olan durumun duygusal bir dil ile aktarılması da retorik ve ikna stratejileri içinde yer almaktadır (Van Dijk, 2015: 31). Konuşucu tarafından olay 11 Mart 2020 tarihinden itibaren sistemli olarak neredeyse her gün dinleyicilere anlatılmıştır / aktarılmıştır. Buradaki esas amaç yine inandırıcılığı arttırmaktır. Bu aktarım sürecinde kullanılan sayısal veriler olayın açıkça tanımlanmasını, dinleyicinin bu salgın sürecini sebep / şart – sonuç ilişkisi kurarak anlamasını sağlamıştır.

Konuşucunun *biz* veya *hepimiz* dilini sıklıkla kullanması salgın sürecinin sadece bireysel olarak değil toplumsal olarak da zor ama tedbirler sayesinde oldukça basit bir şekilde atlatılacağını işaret eden önemli dil unsurlarıdır. *Açıkladığımız ilk vakanın gözlem altında tutulan çevresindeki iki kişiye tanı konmuştur. Avrupa ülkelerinden gelmiş yedi, Amerika'dan gelmiş üç vakamız var. Durum üzücü ama... Tespit edilmiş her vaka, her izolasyon hepimiz için emniyettir.* (14 Mart 2020). *SON 24 SAATTE 5.035 test sonuçlandı. 561 tanı kondu. 15 hastamız hayata veda etti. Bugüne dek kaybettiğimiz hasta sayısı 59. Toplam hasta sayımız 2.433. SAYILAR, KAYIP ACISINI, ENDİŞEYİ İFADE EDEMEZ. Sıfır riskle yaşamaya çalışalım. Bizi hayata tedbir bağlar.* (25 Mart 2020).

Konuşucunun ikna stratejisi olarak herkes tarafından bilinen ve kabul görmüş kalıp söz-

leri de kullanması, salgın dönemindeki ulusallaşma, birliktelik ve toplumsal kenetlenmenin önemli anahtar kelimeler olduğunun altını çizerek ulaşmak istediği amacını pekiştirmektedir. Buradaki pratik zekâ ve salgın dönemindeki mücadelenin başka olgularla ilişkilendirilmiş olması dikkat çekicidir: *Hikmetli bir söz, hepimiz birbirimizin eli, ayağı, gözü, kalbiyiz der. Kendimizi korumanın yolu, başkasına dikkat ve özenden geçer. Toplumumuz bu dikkate sahip. Toplumumuzda yüksek bir duyarlılık var. Hepimiz emin olalım: Millet-Devlet el birliğiyle, Koronayı mutlaka yeneceğiz.* (10 Nisan 2020).

Konuşucunun salgın döneminin hızlı atlatılması için dinleyicilere yüklediği sorumluluklarda şart- sonuç ilişkisi bağlamında söylemlerini etkili hâle getirmektedir: *İstersek başarırız! Tarihimiz buna şahittir. Yeter ki düşünceli ve bilinçli hareket etmekten taviz vermeyelim. Ulaşacağımız güzel yarınlar bugün alınan tedbirler sayesinde olacaktır. Sorumluluklarımızı unutmayalım: Temas, Mesafe, İzolasyon.* (22 Nisan 2020).

Söylemde keyfi bir yapı yoktur. Birey toplumun üyesi olduğu için dilsel ve davranışsal her tutum toplum için önemlidir. Goffman'a göre iletişimin sürdürülebilmesinin en önemli şartı bazı sınırlamaların getirilmesi ve bu sınırlamaların iletişimin hangi toplumsal kural ve beklentileri ile gerçekleştiğinin belirtilmesidir. Goffman benlik imgesinde bireyin algı biçimi ile toplum algı biçiminin etkili olduğunu belirterek benlik imgesinin iletişim esnasında kendini açıkça belli edeceği zamanların olduğunun da altını çizmektedir (Ruhi, 2009: 18-16). Konuşucunun ulusal bir hareket ve mücadele olarak sunduğu salgın dönemi benlik imgesi temelinde bazen bireyselleştirdiği de görülmektedir. Buradaki amaç dikkat çekiciliği arttırmanın yanı sıra olgunlaşan ve toplum bilincini kazanan bir birey profili çizmektir: *Son 24 saat içinde taburcu olan hasta sayısı, bugüne kadar iyileşen toplam hasta sayısının yaklaşık %15'ini oluşturuyor. Taramada, erken tanı ve tedavide başarılıyız. BU NOKTADAN GERİ DÖNÜŞ OLMAMALI. Alınan sonuçlara tedbirle destek şart. Bize güç verin.*(24 Nisan 2020).

Konuşucu biz dilini kullanırken aynı zamanda siz dilini de kullanarak ötekileştirme kanalı da ikna stratejisi olarak kullanmıştır. Buradaki ötekileştirme sosyal kimliği oluşmuş olan medya organlarına bir sorumluluk yüklemektedir. Böylece başarıya giden yolda başarılı bir söylem stratejisi kurarak kutuplaşmayı ve çatışmalı olayları bir kenara bırakıp gerçekliğe ve beraberliğe yönlendirme söz konusudur: *MEDYA, BU ULUSAL MÜCADELENİN ANA AKTÖRLERİNDEN BİRİDİR. Biz süreci bugüne dek birlikte yürüttük. Şeffaf davrandık, destek kazandık. İş birliğimiz aynı ilkelerle devam edecek. Güvenilir bilginin aracı saygın medyadır. Medyanın saygın mensuplarıdır. Sizlersiniz.* (12 Mart 2020). Konuşucunun olayları duygusal bir dille ifade etmesi de söylemdeki iletinin etkisini arttırmaktadır: *COVID-19, çok sayıda hekim yetiştirmiş bir hocamızı bizden aldı. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Feriha Öz'ü kaybettik. Kendisine Allah'tan rahmet diliyorum. Ailesinin, Tıp Camiamızın başı sağ olsun.* (1 Nisan 2020).

Dinleyicinin güvenini kazanmak ve beklentisini karşılamak adına konuşucu, bir takım sosyal yapılanmalardan da bahsetmektedir: *Sağlık alanında önemli bir sınav verdiğimiz bu günlerde hizmet kapasitemizi bir adım daha ileri taşıdık. Koronavirüs hastalarımıza da hizmet sunacak olan Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanemizin 600 yataklı ilk etabını bugün itibarıyla hizmete açtık. Mille-timize hayırlı olsun.*(30 Mart 2020). *Dün, İSTANBUL Okmeydanı Şehir Hastanemizin ilk etabını hiz-*

mete açtık. Kartal Şehir Hastanemiz daha önce hizmete açılmıştı. Mayısta İkitelli, eylülde ise Göztepe Şehir Hastanelerimiz açılıyor. YENİ ŞEHİR HASTANELERİMİZLE İSTANBUL'DA YATAK KAPASİTEMİZ TOPLAMDA 5.452 ARTIYOR. (31 Mart 2020).

Dinleyicinin güvenini sadece hastanelerin varlığı ile değil aynı zamanda doğru tedavi yönteminin uygulandığının söylemiyle de pekiştirip kazanmayı amaç edinen konuşucu, Türkiye'nin diğer ülkelerden farkını da dile getirmektedir: *Ülkemize güvenelim. Hekimlerimize, sağlık ordumuza güvenelim. Ölüm oranlarımızdaki düşüş, sağlık çalışanlarımızın tedaviye farklı yaklaşımından, yoğun bakımdaki uygulamalardan, ilaç kullanımından, sistemden kaynaklanıyor. Bunu yayınlarla dünyaya da göstermek istiyoruz* (18 Nisan 2020).

Konuşucu, tedavi sürecinde kullanılan ilacın doğrudan adını da vererek şeffaf bir yaklaşım sergilemekte, ikna stratejisini doğru ve etkili bir şekilde inşa etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin salgını yönetme stratejisinde vatandaşlarına verdiği öneme de dikkat çekmektedir: *TÜRKİYE TEDAVİDE FARKLI BİR YAKLAŞIMA SAHİP. Hiçbir ülke pozitif, şüpheli tüm vakalarda Hidroksiklorokin ilacını erken dönemde kullanmadı. Biz bu ilaçtan daha vaka görülmeden 1 milyon kutu alıp depoladık. Çin'den getirilen Favipiravir'ini de bizdeki yaklaşımla kullanan ülke yok* (14 Nisan 2020).

SONUÇ

Tüm dünyanın salgın ile mücadele ettiği bu dönemde Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın sosyal medya hesabındaki söylemleri Eleştirel Söylem Analizi yöntemi ile incelenmiştir. Sözcüklerin hafızadaki ilk yankısından sonra yeniden yapılandırılıp yorumlanması bu yöntemin ilk basamağıdır. Burada önemli olan nokta stratejik bir yaklaşım sergileyen konuşucunun iletişimindeki makro ve mikro yapılarının analizidir. Çalışmada olay örgüsü bir bütün olarak ele alınıp tematik ve şematik analizi yapılarak, konuşucunun niyetinin ne olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Analiz yapılırken söylemden hareket edilerek konuşucunun söylemine en yakın yorum yapılmıştır. Söylemin oluştuğu zaman dilimi, dinleyiciler ile konuşucunun etkileşimi, sosyal roller ve sosyal sorumluluklar konuşucunun oluşturduğu strateji çerçevesinde şekillenmiştir. Tematik analiz sonucunda, olay örgüsünün özeti niteliğinde virüs ve bu virüsün etkilerinden bahsedildiği görülmektedir. Türkiye ilk kez korona virüsün görülmesi, bu virüsün Avrupa kaynaklı olması, Türkiye'nin bu virüs için çeşitli hazırlıklar yaptığını ve bu hazırlıklara dinleyicilerin destek verip tedbirlere uymaları ve uyarıları dikkate almaları gerektiği vurgulanmıştır. Şematik analizde ise konuşucunun söylemlerinde yer alan iletilerin durum eksenini çizilerek, virüsün nerede, ne zaman ve nasıl uygulamalarla etkilerinin azalacağı yer almaktadır. Genelme ve özelleştirme ilkeleri doğrultusunda toplumsal / bireysel sorumluluklara dikkat çekilmektedir. Durum analizinde ise, konuşucunun ikna edici olması için gerçek bir düzlemi düz bir olay örgüsü ile aktardığı, iletilerin sosyal ve ideolojik göstergelerinin doğrudan dinleyici odaklı ve virüs merkezli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın yorum boyutunda ise, konuşucunun dinleyiciye vermek istediği mesaj ve konuşucunun niyeti incelenmiştir. Bu bölümde üst yapılar ile metinler arasındaki bağlantılar ele alınarak hiçbir söylemin bir diğerinden ayrı olmadığı görülmüştür. Söylenmek istenen konuşucu tarafından net olarak bazen iletirse de mesajın yorumlanma kısmı hâkim kitleye bırakılmıştır. Söylemlerin cümle yapısı bölümünde konuşucu,

emir ifadesini barındıran gereklilik kipini kullanması dinleyici ile empati kurarak iletisini yumuşatarak sunmuştur. Cümlelerinde gelecek zaman kipini kullanarak istenen düzeyde kontrollü hayat tarzının gerçekleşmediğini, ama gerçekleşme umudunu barındırmaktadır. Konuşma dilini kullanarak dinleyici ile etkileşimini arttırmıştır. Bağımlı sıralı cümlelerinde vermek istediği mesaja duygu yüklemiştir. Eksilteli cümleler kullanarak iletinin geride kalan kısmının dinleyiciler tarafından tamamlanmasını beklemiştir. Söyleminin etkisini arttırmak için isim cümlelerine başvurmuştur. Ünlem işaretini sık sık kullanarak metin bağlamında teşekkür, beklenti, övgü gibi anlamların etkili olmasını sağlamıştır. Sözcük seçimleri bölümünde ise konuşucunun 11 Mart-22 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki sosyal medya söylemleri incelendiğinde, *Ev* (55), *güç* (37), *izolasyon* (8), *maske* (33), *mücadele* (48), *risk* (39), *salgın* (46), *sosyal mesafe* (21), *tedbir* (98), *vaka* (71) gibi sözcükleri sıklıkla kullandığı tespit edilmiştir. Bu sözcükleri kullanmasının amacı dinleyiciye yüklenen sorumluluğun altını çizmektir. Konuşucunun salgın sürecini iyi yönettiğinin en önemli göstergelerinden bir diğeri de uygulamış olduğu ikna stratejileridir. İkna stratejisinde kullandığı rakamsal veriler, görüntüler, kabul görülen kalıp sözler, *biz / hepimiz dili*, ötekileştirme ve bireyselleşme gibi unsurları başarılı bir şekilde dinleyiciye aktarmış ve dinleyiciyi aynı yöne çekmiştir. Böylece konuşucu ile dinleyici arasında duygusal bir bağ da kurulmuştur.

Konuşucunun söylemlerindeki tematik, şematik ve durum analizi, bu söylemlerin yorum boyutu, cümle yapısı, sözcük seçimi, durum tespiti, ikna stratejisindeki kullanılan belirleyiciler, dinleyicinin güvenini kazanmak veya beklentisini karşılamak için dile getirilen veya yapılan her aktif durum söylemin derin dokusunda yer alan sosyo-kültürel yapı ile söylemdeki iletilerin gizli yanları değerlendirilmiştir.

Konuşucu vakanın ülkemizde görüldüğü ilk tarihten itibaren konuyu şeffaf bir düzlemde dinleyicilere sunmuş, dinleyicilerin de salgın hakkında bütüncül bir yargıya varmasını sağlamıştır. Böylece salgının ilk nerede, ne zaman başladığını ve salgın ekseninin boyutlarını sunan konuşucu, dinleyicilerin güvenini kazanmıştır. Konuşucu tüm söylemlerinde vermek istediği mesajı açık ve net sunmuş, niyetini açıkça belli etmiştir. Konuşunun söylemlerinin tümünde yapı ve içerik açısından bir tutarlılık bulunmaktadır. Bu tutarlılık gerek söylemlerini inşa ederken kullanmış olduğu sözcüklerde, gerek noktalama işaretlerinde gerekse yazım şekline gözler önüne serilmiştir.

Sosyo-kültürel bağlam ve etkileşimi içinde barındıran bu yöntem ile salgın sürecinin en önemli yöneticisi ve aktarıcısı olan Dr. Fahrettin Koca'nın sosyal medyadaki söylemlerindeki yan önermeler ve öne çıkarılması istenen mesajlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Böylece salgın sürecinin bireye ve topluma olan etkileri, bir Sağlık Bakanının bakış açısı ile gözler önüne serilerek sosyolojik düzlemde dile ve kültüre katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ankaralığıl, N. (2008). "Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizinden Hareketle The Siege- Kuşatma Filmi Üzerine İdeoloji Çözümlemesi". S. Parsa (Ed.). *Film Çözümlemeleri*. (s. 151-167). İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Arıkdal, A. U. (2006). *Sınıf Söylemi Üzerine Bir Konuşma Çözümlemesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Aziz, A. (1990). *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*. Ankara: İLAD Yayınları.
- Balcı, B. (2017). *İngilizce ders kitaplarının Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programındaki Genel Yetkinlikler Bağlamında Eleştirel Söylem Çözümlemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Barker, C.& Galasinski, D. (2001). *Cultural Studies And Discourse Analysis: A Dialogue On Language And Identity*. London: Sage
- Bedük, N. (2009). *Türk Tv Dizileri Üzerine Bir Söylem Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Berger, A. A. (2000). *Media and Communication Research Methods*. London: Sage
- Bozkurt, T. (2003). *An Analysis Of Language And Ideology In Three Different Women's Magazines*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). *Söylemden İdeolojiye: Eleştirel Söylem Çözümlemesi*, A. Kocaman (Ed.). *Dilbilim Temel Kavramlar, Sorunlar Tartışmalar*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Cohen, L., Manion, L. ve K, Morrison. (2005). *Research methods in education. (5th ed.)*. London: Routledge Falmer.
- Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi, Ne demek İstiyorsun?*, Konya: Palet Yayınları.
- Çalışır, G. (2009). *Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Olayların Türkiye'deki Televizyon Haberlerine Yansımaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çelebi, A. (1990). *Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin Haber Oluşturma ve Gündem Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). *Söylem Analizi*. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. (27), 99-117.
- Demir, Z. (2008). *Bir Dini Söylem Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Durmuş, S. (2015). *İngilizce olarak yayımlanan Türk gazetelerinin eleştirel söylem çözümlemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi,
- Doğruer, S. (2010). *Eleştirel söylem çözümlemesi ve ikinci dil öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Elliott, R. (1996). *Discourse Analysis: Exploring Action, Function And Conflict In Social Texts*. Marketing Intelligence Planning. 1-65.
- Erdoğan, Y. (2014). *Toplumsal Cinsiyetin Politik Söylemlerde Üretimi ve Dilsel Temsilleri: Türkiye'de*
- Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl/Year/ Год: 6, Sayı/Number/ Homep: 23, Haziran/June/ ИЮНЬ 2020, s./pp.: 21-40

- İktidar Düzeyinde Siyasi Konuşmaların Eleştirel Söylem Çözümlemesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Ertan Keskin, Z. (2004). *Türkiye’de Haber İncelemelerinde Van Dijk Yöntemi. Haber-Hakikat ve İktidar İlişkisi.* Ankara: Elips Yayınları.
- Feyzioğlu, N. (2012). Köroğlu Destanı'nın Batı Kolları Üzerinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar (16), 57-86
- Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press.* London: Routledge
- Geçikli, M. (2016). *İngiliz Dili Eğitimi Araştırma Makalelerinin Türkiye Bağlamında Söylemsel Oluşumu: Tür Analizine Dayalı Bir Söylem Çözümlemesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gezen, B. (2007). *Avrupa Birliği Söyleminin Gazeteler Üzerinden Bir Analizi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gül, Z. (2018). *Nefret Söylemi Bağlamında Türk Basınındaki Suriyeli Mülteci Haberlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Günay, D. (2013). *Söylem Çözümlemesi,* İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Gür, T. (2011). *Türkçe Öğretmen Adaylarının Dil Tutumları ve Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi ile Betimlenmesi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gür, T. (2013). *Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi.* Zeitschrift für die Welt der Türken, 5 (1), 185-202.
- Gürtaş, A. (1994). *Haber Metinlerinin Söylemsel Analizi Üzerine Bir Çalışma: Haberin Tarafsızlığı Açısından Türk Basınında Temizlik İşçileri Grevi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kocaman, A. (2009). *Söylem Üzerine.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Koç, A. (2012). *Sosyoloji Literatüründe ve Sinemada Gecekonudan Varoşa Değişen Söylem Biçimleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kurtoğlu, Ö. (2013). *Derlem temelli bir söylem çözümlemesi: İlköğretim Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin özellikleri.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, İstanbul.
- Mills, S. (1997). *Discourse, The New Critical İdiom,* Routledge, London.
- Hassan, R. (2013). *Görev Tabanlı Ve İşbirlikçi Sınıfta Grup Çalışması Etkileşiminin Söylem Çözümlemesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- İnal, A. (1996). *Haberi Okumak.* İstanbul: Temuçin Yay.
- İrvan, S. (2000). *Metin Çözümlemelerinde Yöntem Sorunu. Medya ve Kültür, 1.Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri,* Ankara.

- Narter, M. (2002). *Üniversite Öğrencilerinin Cumhuriyetçi Kimlik Tanımları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Öksüz, Ö. (2008). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi: 1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- ÖZER, Ö. (2000). Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi: Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhafızlarla İlgili Haberler, *Kültür ve İletişim*, 3(2) Yaz, Ankara.
- Özen, H. (2007). *Yerel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı: Bergama Hareketinin Söylemsel Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Şenal, A. (2019). *Mehmet Emin Yurdakul'un Şiirleri Üzerine Söylem Çözümlemesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Parker, I. (2002). *Discourse analysis*. P. Banister., E. Burman., I. Parker., M. Taylor., C. Tindal. In. *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide*. (s. 92-108), Buckingham: Open University Press
- Potter, J., ve Wetherell, M. (1987). *Discourse And Social Psychology: Beyond Attitudes And Behaviour*, London: Sage.
- Ruhi, Ş. (2009). Söylem ve Birey, A. Kocaman (Ed.). *Söylem Üzerine*. (s. 12-26). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Simpson, P. (2005). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-14.
- Sözen, E. (1999). *Söylem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.
- Tezcan, N. B. (2006). *Aktiviteye Dayalı İşbirlikçi Ortamda Öğrencilerin Grup İçi İletişiminin Söylem Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Ülkü, G. (2004). "Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu Ve Van Dijk Yöntemi", Dursun, Ç. (Der.), *Haber-Hakikat Ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips Yayınları.
- Uğurel, I. (2010). *Ortaöğretim Matematik Programının Temel Öğeleri Çerçevesinde Öğrencilerin İspat Kavramına Yönelik Matematiksel Bilgilerini Nasıl Düzenlediklerinin Söylem Çözümlemesi İle Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Uyanık, Z. (2009). *1980 Sonrası Türkiye'sinde Aleviler: Resmi Metinlerin Eleştirel Söylem Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Dijk, T.V. (2015). Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım. N. Ateş (Çev.), B. Çoban (Ed.), *Söylem ve İdeoloji*, (s. 15-100). İstanbul: Su Yayınları.

Wood, L., A. ve Kroger, R., O. (2000). *Doing Discourse Analysis: Methods For Studying Action In Talk And Text*. Lodan: Sage.

Yüksel, Y. (2002). *Trafik ve Asayiş Polislerinin Anonlarının Söylem Çözümlemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yıkmuş, S. (2019). *Türkiye Türkçesinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

<https://www.instagram.com/drfahrettinkoca/?hl=tr>

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,
s./pp. 41-51

Geliş/Submitted/ Отправлено: 08.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.06.2020

Yaın/Published/ Опубликованный:
25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.44105

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Lect. Phd. Tunay Karakok

Bartın Universitesi, Faculty of Literature, Department of History

tkarakok@bartin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4028-2148

HAMIDIDS' PRINCIPALITY IN THE WORKS WITH SHİKARİ'S AND M. FUAD KOPRULU'S ¹

Abstract

As a general opinion, the default Anatolian principalities emerged as a manifestation of political turmoil in Anatolia between XIII - XIVth centuries. This situation is briefly refers to the dispersed state of the Seljuk Empire. These are originated within the Seljuk state, called "*Beyliks*" or "*Tevaif-ül Mülûk*" that is as the number is close to twenty. One of the principalities founded in the struggle to take the place of the Seljuk authority weakened after the defeat of the Köseadağ War in 1243 is the Hamidids Principality established in the vicinity of Isparta and around it by Dündar Bey, nicknamed Feleküddin around the turn of the century. However, in the history books mentioned, it does not appear as much of a processed principality. For this reason, when the sources containing information about the principality are reached, a lengthy examination process is required. Here in this study; we tried to

¹ This work; the report titled "*Şikârî's Karamannamesi*" and M. Fuad Köprülü's "*Anadolu Belikleri Tarihine Ait Notlar*" presented at the International Symposium on Central Anatolian and Mediterranean Principalities, held on 02-04 November 2018 is the expanded version.
Cite as/Atıf: Karakok, T. (2020). Hamidids' Principality in The Works with Shkari's and M. Fuad Koprulu's, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 41-51. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44105>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

determine the political history and culture - civilization of Hamidids in works called Şikârî's "*Karamannâme*" and M. Fuad Köprülü's "*Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar*". In particular, the information contained in the *Karamannâme*, which is considered as one of the primary sources of the period, and the information in the work of Köprülü, which has a modern resource, has been determined and the inferences about the political history of the principality have been tried by comparison method.

Keywords: Hamidids, Şikârî, *Karamannâme*, M. Fuad Köprülü.

ŞİKARİ VE M. FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN ESERLERİNDE HAMİDOĞULLARI BEYLİĞİ

Öz

Yaygın bir ifade ile XIII - XV. yüzyıllar arasında Anadolu'nun siyasi karmaşasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülen Anadolu Beylikleri, kısaca Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılmış halini ifade etmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin de içlerinden biri olan ve "*Beylik*" yada "*Tevaiif-i Müluk*" adıyla anılan bu küçük siyasi yapıların sayısı yirmi civarındadır. 1243 Köseadağ Savaşı bozgunu sonrası zayıflayan Selçuklu otoritesinin yerini almak mücadelesi içinde kurulmuş olan bu Beyliklerden bir tanesi de XIII. yüzyıl civarlarında "*Feleküddin*" lakaplı Dünder Bey tarafından Isparta ve çevresinde kurulmuş olan Hamidids Beyliğidir. Ancak adı geçen bu Beylik tarih kitaplarında pek fazla işlenmiş bir Beylik olarak karşımıza çıkmamaktadır. O nedenle Beylik hakkında bilgiler içeren kaynaklara ulaşıldığında ise teferruatlı bir inceleme sürecine gidilmesi gerekmektedir. İşte bu çalışma da; dönem hakkında bilgi veren iki önemli eser olan Şikârî'nin "*Karamannâme*"si ile M. Fuad Köprülü'nün "*Anadolu Belikleri Tarihine Ait Notlar*" adlı eserlerinde, bu Beyliğin siyasi tarihi ve kültür - medeniyetine dair bilgiler tespit edilmişti. Öyle ki söz konusu iki eser hem kapsadıkları döneme ve Hamidids Beyliğine dair bilgiler sayesinde hem de yazarlarının tarihi kimlik ve kişiliklerinden dolayı araştırmacılar için son derece önemli iki başvuru kaynaklarıdır. Bu çalışmada; adı geçen Beyliğe dair bu iki eserde yer alan bilgiler mukayese yöntemi ile özellikle Beyliğin siyasi tarihine dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamidids, Şikârî, *Karamannâme*, M. Fuad Köprülü.

Introduction: About The Period of Principalities In Anatolia

The main feature that stands out in terms of the geographical situation of Anatolia is that its lands are located in a central place. Among the old world lands of Anatolia, there is an average position between three hemisphere. Such a situation should have an important role in promoting economic and activities. In this respect, it is not a country that has been left on the

edge compared to crowded countries, and that has difficulties in getting in touch with them. The second feature is that while the country is located in the middle of the landmasses, it is also surrounded by the seas, which enabled the Anatolian states to easily interact with the outside world related to trade. Especially, the fact that some trade routes passed through Anatolian lands increased these commercial activities one more time (Şeker, 1991, s. 99). To understand the emergence of principalities in Anatolia, which has hosted different cultures and civilizations for centuries with this truly movement, it is necessary to know the internal and political history of Anatolia of the XIIIth century. Only in this way, we find the origins of different powers that provide the formation and development of principalities.

We all know that the defeat of the Byzantine army by the Turks with the 1071 Battle of Manzikert started a new era in the history of Anatolia, and Turkish tribes came to these new lands under the leadership of various and settled in different regions as a result of long struggles. Some of these Turkish tribes established the Anatolian Seljuk State, some of them Saltuklu people in Eastern Anatolia, some Danishments' people around old Cappadocia, some Artuklu people around Diyarbakır, some of them around Erzincan and some of them in central Anatolia. However, the Anatolian Seljuks, who increased their power after a while, succeeded by attempting to either destroy or bind these other principalities that they saw as dangerous forces against them. (Turan, 1993, s. 53-54; Şeker, 1991, s. 101; Sevim-Yücel, 1990, s. 225; Uzunçarşılı, 1988, s. 70).

Under these conditions that existed in Anatolia, the principalities, which were established especially in regions close to the Byzantine borders in the Anatolian geography, which we call the end principalities, attacked the Byzantine lands in the western regions and established their own principalities by declaring their independence. By the end of the XIIIth century, except for a few big cities where Byzantine had a strong defense, all the lands in the region came under the rule of Turkish gentlemen and Turkish principalities were established under different names (Ocak, 1999, s. 49). Some of these principalities, which are also called *Tavaif-i Mülük*, have names such as Germiyanids, Hamidids, Menteşeoğulları, Saruhanids, Aydınoğulları, Karesioğulları, Candarids, Çobanids, Karamanids, Ottomans, Pervanids and Tekeoğulları. These principalities were immediately organized on the lands they conquered and carried out extensive activities in the economic, socio-cultural and political fields until the end of the Ilkhanids' domination in Anatolia. These principalities, which were largely liberated after the Ilkhanid's sovereignty disappeared, had absolute power in the works they undertook in their regions. However, this situation did not last too long. They were under the rule of the Ottoman Empire, which became an absolute power at the end of the XIVth century (Cahen, 1979, s. 27-44; Flemming, 1988, s. 285-286; İnalçık, 1951, s. 635-644; Köprülü, 1988, s. 37).

1. General Information About Hamidids²

Probably one of the tribes of the Teke in Anatolia (Eğridir, Uluborlu, Isparta and Yalvaç) is a principality that they established in the region of lakes (Arif, 1911: 938-347). These

² For more informations, See for Sait Kofoglu, *Hamitoğulları Beyliği*, TTK Yay., Ankara, 2006.

Turkmens, who were under the rule of Hamid Bey at the beginning of the XIIIth century, were placed in this region by the Anatolian Seljuk State. After Anatolia came under the rule of Ilkhanids', at the beginning of the XIVth century, they declared their independence under the leadership of Feleküddin Dünder and made Uluborlu their capital city. Dünder Bey then expanded to the south and added Gölhisar and Antalya to his own lands and gave Antalya to the administration of his brother Yunus Bey. Emir Çoban, who was the governor of Ilkhanid people who came to Anatolia in 1314, completed his rule and even issued Money in Eğridir in his name (Uzunçarşılı, 1988, s. 50). However, Timurtaş, the governor of the Ilkhanids' in Anatolia, caught and killed him by marc on Dünder Bey in 1324, during the movement to the other Anatolian principalities, and the lands of the principality's Isparta and Eğridir branches. When Timurtaş fled to Egypt in 1327, the eldest son of Dünder Bey, Hızır Bey, and then other son İshak Bey, took over the ruler of other principalities'. After the death of İshak Bey, before Muzafferüddin Mustafa Bey; then Hüsameddin İlyas Bey became the head of the principality. İlyas Bey had frequent struggles with his neighbor Karamanids, even lost his land sometime, but with the help of the Germiyans, he was able to take it back. After the death of İlyas Bey, his son Kemaleddin Hüseyin Bey took over. Meanwhile, the Ottoman' sultan Murad I bought Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Karaağaç and Seydişehir from Hüseyin Bey in exchange for eighty thousand gold in 1374 (Neşri, 1995, s. 209). It is also known that Hüseyin Bey sent an auxiliary force to the Ottoman army under the command of his son Mustafa Bey to fight in Kosovo. In 1391, Kemaleddin Hüseyin Bey died, and his lands were shared between the Ottomans and Karamanids (Arif, 1911, s. 947). Huseyin Bey's son Mustafa Bey entered the Ottoman service.

If we come to the Antalya branch of Hamids, this place was called Tekeoğulları, after Dünder Bey took Antalya in 1321 and gave it to his brother Yunus Bey, and it was called Tekeoğulları after his generation took over (Tekindağ, 1977, s. 63). Mehmed Bey spent his life fighting with Cypriots. After King of Cyprus called Pierre de Lusignan I took Antalya in 1361, Mehmed Bey merged with Karamanid Alaüddin Bey and took Antalya back in 1373 after great struggles (Tekindağ, 1977, s. 65). After Mehmed Bey's death, his son Osman Çelebi took over. In 1390, the Tekeoğulları, like other principalities, were tied to the Ottoman State and the lands of the principality were given as a sanjak to Bayezid's son İsa Çelebi. (Uzunçarşılı, 1988, s. 68).

2. About "Karamannâme"³

The identity of Şikârî, who was mentioned as the author of the work called *Karamannâme*, *Kitâb-ı Karamaniyye*, *Kitâb-ı Tevârih-i Karamaniyye*, is not certain. The only phrase that shows that the author is a person named "Şikârî" is the couplet in the holy part of the work, "Eğer bilmek dilersen bu gubârı / Ayaklar toprağı ya'nî Şikârî" (Yıldız, 2010, s.162). Based on this, in the examinations have been made for the identification of Şikârî. It has been suggested that he could be one of the poetry of Şikârî's pseudonym encountered in the XIVth century.

As for *Karamannâme*, the work of Şikârî; the importance of Karamanids's history stems

³ See; Şikârî, *Karamannâme*, (Haz. Metin Sözen ve Necdet Sakaoglu), Karaman, 2005; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, Yay. Haz. M.M. Koman, Konya, 1946. In this study we mentioned, we are based on the copy prepared by M. M. Koman.

from the fact that it is the only known historical work about the Karamanids Principality. Karamanid Alaeddin Bey (1368-1391) asked for a *Seyhname* to be written for the Karamanids and this task was assigned to a poet named Yarcani. This Karamannâme was written by Yarcani; it was written at the end of the XVIth century and it was written by Şikârî. It was translated into Ottoman in the century, but it was not known who wrote this issue here and it is who wrote the XVIth century events. In other words, the last paragraph of the work, which started with the Sassanids, ends when Karamanid Pir Bayram joins Shah İsmail's army. The subject of who wrote this part, which includes the events of Shah Ismail's period, is ambiguous. The most important feature of Şikârî, which is the only known historical work about Karamanids Principality, is a historical work. Hero stories are often told. The history of Karamanids shows a distinctive feature with its anti-Ottoman and pro-Karamanid attitude. This is biased stance of the work. It can be explained by the fact that it was a text produced in order to respond to the Ottoman propaganda against Karamanids, which posed a serious threat to the Ottomans in the XIVth and XVth centuries. The work, which contains mostly biased, fabricated, chronological and anachronistic mixed information, causes many historians to approach the text with a suspicion questioning its historical value. In addition to this dubious content of the work, the ambiguity of the author also increases the hesitations. In addition, there is no date in the text as well as the time of writing. Although there is almost no information about the conditions under which the text was written, some clues about the production of the text can be obtained from the expressions in the work. (Yıldız, 2010, s. 163).

Written in simple Anatolian Turkish, the work resembles a folk epic in which heroic stories are told rather than a history book. The main part of the work is devoted to the transfer of Alâeddin Bey, who brought Karamanids Principality to the peak of his power. The work ends with the Karamanids' prince, after the poisoning by the Ottomans, together with the men of Karamanids', accompanied by Shah İsmâil. In the work, which was addressed to the clan living in the Anatolian area in the XVIth century, it is not only explained by how Karamanids emerged as a political power, but also the question of why the principality ended and the legitimacy of the Ottoman power was emphasized. The collapse of Karamanids in the political distribution in Anatolia is attributed to the betrayal of the Ottomans. There are many copies of this work, which have survived to date, have been copied in late dates. It is claimed that the oldest of them is the copy of Konya Yûsuf Ağa Library (nr. 562) dated 1119 (1707). It is understood that the copy (nr. A 4771) in the Ankara National Library, which was occupied in 1113 (1701), is the oldest known manuscript for now. Some other copies: Konya İzzet Koyunoglu ktp., nr. 13377; Beyazıt Devlet ktp. Ali Emîrî Efendi, nr. T458; Istanbul Municipality Atatürk Library, Muallim Cevdet, nr. 444; Ankara Milli Ktp., Nr. A 4771; Berlin, MS, Or. Yp., Nr. 3129). The translation of the work from the copy in the Yûsuf Ağa Library was published by Mesut Koman. Its latest publication includes both facsimile text and translation text (Yıldız, 2010, s. 163).

3. About Köprülü's Work "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar"⁴

M. Fuad Köprülü who is scientific founder of Turkish literature historiography, scholar authority who opened new horizons in Turcology, writer, politician, statesman and one of the greatest scientists trained in the field of social sciences, was born in 1890. Köprülü, whose father reached the tenth navel at Köprülü Mehmed Pasha. He is a scholar who was a literary and literary historian, but also directly educated historians, and also told the history of Turkish institutions with a new view to the young people who will take part in the administration mechanism. Köprülü is among the famous students of the Faculty of Language, History and Geography that called shortly DTCF, like people Osman Turan, Mehmet Köymen, Halil İnalçık, İbrahim Kafesoğlu, Bahaettin Ögel, Neşet Çağatay, Şerif Baştav and Tayyib Gökbilgin and the most famous names dealing with the various periods of Turkish History in the following years and they have brought many of them to the students (Akün, 2003, s. 471; Köprülü, 1928, s. 7).

When we look at the article titled "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar"; it was written by M. Fuad Köprülü and the volume was published in the second *Turkish Journal* in 1928. In this article, M. Fuad Köprülü focused on Karesioğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Tekeoğulları, Hamidids, İnançoğulları and Karamanids principalities. While creating this article, Köprülü especially benefited from very important sources such as *İbn Bîbî*⁵, *Aksarâyî*⁶, *Şikârî*⁷, *Eflâkî*⁸, *Âşıkpaşazâde*⁹ and *Reşîdüddin*¹⁰. A frequent comparison was made between the sources used.

4. Hamidids in "Karamannâme" and "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar"

When we look at the information about Hamidids, which is in the second volume of the *Turkish Journal* in 1928 by M. Fuad Köprülü, the following information can be found;

There is a very important inscription in Konya Province Yearbook, which written in 1330 years and for some reason cannot be replenished and published. In the town of Egirdir, the corpse by the Hamidoğul's Dundar Bey was made of stones, and there was a madrasah with the naqsh-dagger, and this inscription was read on the stone on an arch (Köprülü, 1928, s. 12):

"Emrû'l-emirü'l-kebirü's-sefehlaü'l- (esfehalar) muayyidü'lmuzafferü'l-hasibü'n-nesib muharerü'l-etraf melükü'l-ümerâü'l-eazam felekü'ddevlet ve'd-din amilü'l-İslam ve'l-müslimin düNDAR bin İlyas bin el-Hamit eazallahü ensarehu ve daefa iktidarehu bi-vaz'zi hazihî'l-medinetü'l-mübarekehu ve eşare bi imaretiha fi seneti ihtâ ve seba mia dame Beyza-u malikiha mamuran. Bu medrese karşısında DüNDAR Bey'in biraderi Hızır Bey tarafından bina edilmiş bir câmi ve her iki bina arasında vak' iki metre arzında bir kemer üzerinde bir

⁴ See M. Fuad Köprülü, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. II, İstanbul, 1928, s. 1-32.

⁵ See more İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1996.

⁶ See more Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr ve müsâyeretü'l-aḥyâr*, Ankara, 1944.

⁷ See more Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, Yay. Haz. M.M. Koman, Konya, 1946.

⁸ See more Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârifin*, Nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976.

⁹ See more Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, Nşr. N. Atsız, İstanbul, 1949.

¹⁰ See more Fazlullâh-I Hemedânî Reşîdüddin, *Câmi'ü't-tevâriḥ*, Çev. Erkan Göksu, İstanbul, 2010.

minare varmış ki, bu kemerin altından suhuletle mürur ve ubur mümkün imi"

No matter how accurate this inscription is in this work, which is inevitable with complete suhuller, it was written probably in 801 and especially Felekü'devle ve'd-din Dünder b. İlyas b. Hamit record is the attention of shari-i. The issue that Dundar Bey was an idol in 801 with the current document, but it can be accepted that Hamit Bey is his grandson, not his son (Köprülü, 1928, s. 12).

In the private library of Menakıb-ı Sultanü'l Hakikin Kıtbü'l-Arifin, Sheikh Sultan Mehmet Çelebi İbni Pir Mehmet Hoyî, in meeting with the menaqıb, left Semerkand at the invitation of Sheikh Berdai and leaving Semerkand upon his invitation. Except that he came to Yazla and was given a great lodge, vineyards and gardens and staging by him. It is known that his son-in-law and his caliph Pir Mehmet Hoyi and his children had a long-term influence in that transfer (Köprülü, 1928, s. 12).

We do not want to neglect this news in the magazine of menaq, due to the lack of knowledge about Hamitoğulları, even though we do not have any information about Hızır Bey's pilgrimage (Köprülü, 1928, s.12).

When we look at the work of Şikârî, also known as "*Karamannâme*" or "*Şikârî's History*", the following information is obtained about the principality of Hamidids;

It was noted that Hamid Bey was came from Damascus, and for some reason left Kerimüddin Karaman Bey, who was the founder of Karamanids, and was treated well. In this work, it is also narrated that Karaman Bey and Eratna Bey, who was with him, collected musketeers from Hamid Bey (Şikârî, 1946, s. 24-25).

In the same work; it was noted that Karaman Bey later gave Silifke to Hamid Bey when he took it from Armenians, and Karamanid Mehmed Bey gave it to Hamid Bey after he conquered Konya in 1277 (Şikârî, 1946, s. 24-25).

In the same work; it was noted that after the death of Karaman Bey, four children named Mehmed, Mahmud, Kasım and Halil remained under the supervision of the mothers of Kasım and Halil and the Bedrettin İbrahim Huteni, who was newly appointed in the Yerköprü plateau and Ermenek region. It is stated that the children named Mehmed and Mahmud went up to the Bulgarian (Bolkar) Mountain with Hamid Bey and that Hamid Bey taught these children the art of cheering as well as all kinds of knowledge for eight years (Şikârî, 1946, s. 33-34).

In the same work; while Karamanid Mehmed Bey helped Turkmens, especially Eşref and Menteşe gentlemen, who helped him in his expedition to take Konya, he also gave the region from Borlu (Uluborlu) to Çıralıdağı (Şikârî, 1946, s. 41-45).

According to what he wrote in the same work; in 1367, Karamanid Alaeddin Bey marched on Gorigos under the auspices of the Cypriots with the Anatolian Beys who joined him in February. Aydınoğlu, who agreed to act with Alaeddin Bey, came to Konya with the soldiers of Hamidid İlyas, Menteşeoğlu and Eşrefoğlu. Also, the son of the Mongolian's lord

İsmail Ağa, who passed away, came to Konya with a number of soldiers in Eminüddevlle with 8,000 people and Devletşah's son Melik Nasır. An army of 40,000 people gathered in Konya with the forces sent by Germiyanid (Şikârî, 1946, s. 106-107).¹¹

In the same work; we see that the struggles that took place between Hamidid İlyas and Karamanid Alaeddin (Ali) Bey are broadly and in detail. Şikârî stated that Karamanid Alaeddin Bey had marched on Felekâbâd with an army of 70,000 people in order to punish İlyas Bey, who did not behave well to his ambassador and sent him a sermon and had a coin, and that İlyas Bey was trying to resist him with his army of 20,000 stating that he had to flee with a small number of men remaining around him. Murad Han and his howling Alâeddin Bey, who did not settle for this victory with his victory later, had the Felekâbâd castle destroyed from the bottom by placing an order, and burned all the households of the city by burning them, and who heard all these persecutions, He declared that he conquered these places. However, he states that Alaeddin Bey regretted having done so much destruction and massacre after he returned to Konya (Şikârî, 1946, s. 126-130).

After two-year period of peace, the complaint was that Germiyanid (Süleyman Şah) and İlyas Bey agreed to collect 22,000 soldiers, whereas Karamanid Alâeddin Bey gathered 38,000 soldiers and marched on them, and the two armies of Çay (an accident in Afyon city). He reported that they were fighting the war near him, and Hamidid, who left the battlefield with his 600 men while the clashes were continuing, noted that İlyas Bey was caught by the Karamanid residents while he was resting by the Akşehir Lake and taken to the presence of Karamanid Alaeddin Bey. As a result of the intercession of Şikârî's intervening gentlemen, Karamanid Alâeddin Bey had forgiven İlyas Bey and returned to his hometown Felekâbâd, but İlyas Bey returned to his homeland and was betrayed by Karamanids, and was betrayed by Mustafa Bey. We see that he was taken to the presence of Karamanid. While Karamanid Alâeddin Bey was throwing İlyas Bey into the dungeon, he gave Uluborlu and Eğirdir as a reward to Kethüdâ Mustafa Bey. However, his complaint states that when the leaders of Felekâbâd came to Karamanid Alaeddin Bey and reported that Kethüdâ Mustafa Bey had destroyed the

¹¹ Alâeddin Ali Bey later moved to Larende (today's name is Karaman) with this army. Under the administration of the gentlemen Gökezoğlu and Kosunoğlu, who were subordinated to him here, Alâeddin Ali Bey, who moved to Mut (today is the crash of İçel) after the participation of the Bulgarian Turkmen, who lived in the Toros, Bulgarian (Bolkar) mountains, divided the army into two, and part of Aydınoğlu, Göküzoğlu and Hamidoğlu. While Husameddin sent it on Gorigos under the order of İlyas, he walked on Silifke with his remaining forces. After the forces under the command of Hüsameddin İlyas Bey and other commandments attacked Gorigos, he joined the fight with the forces of Karaman son Alaeddin Ali Bey at the most violent moment of the war. It is known that Karaman people lost 8300 people in this war. Alâeddin Ali Bey attacked the part of Gorigos on the head side called the little Gorigos with all his forces and cut the pine, tar and juniper trees from the mountain and piled it around the castle and set it on fire. The fire burning for a period of 3 days, along with some of the people of Gorigos, closely embarked in this small castle, the survivors in the large Gorigos castle on the sea side. It was noted that Gorigos people responded to shooting arrows like rain and Karaman people responded with slingshot. Alâeddin Ali Bey also surrounded the inner castle of Gorigos, which remained on the sea side, and continued to damage the houses in the inner castle with rock fragments thrown around by placing catapults around. Robert De Lusignan, who is known as the captain of Gorigos, reported the danger to the king of Cyprus, Pierre I, with a letter (Şikârî, 1946: 107-110).

Hamidids' land, Karamanids had allowed Alaaddin Bey to return to Felekâbâd by dressing Hilat. Şikârî stated that İlyas Bey had reconstructed all the ruined places when he came to Felekâbâd and that he reigned by making his hometown again (Şikârî, 1946, s. 144-147).

The complainant finally concluded that one day Hamidid' İlyas Bey took Germiyanid (Süleyman Şah) from Karamanid Alâeddin Bey and gave him his hometown Eğirdir, and that he gave him to Kethüdâ Mustafa, and then forgive him again and returned to Eğirdir. He noted that he had put up 6,000 Karaman soldiers and two officers. Upon this, İlyas Bey and Süleymanşah, who gathered twenty thousand soldiers, came to the land of Hamid with the help of Murad I, came to the land of Hamidids', destroyed the soldiers of Umur and Isa and destroyed the whole land of Hamid, after destroying Eğirdir for six months (Şikârî, 1946, s. 157).¹²

In the same work; Şikârî stated that Alaeddin Bey, who was the son of Karaman, came to Eğirdir under the direction of Hüsameddin İlyas Bey by wearing clothes, and when he returned to his army and stoned by the people and when he returned to his army, his grandfather Mehmed Bey said that he had made the Hamidians the "*Tabl-ü alem*" owner. In the same work, Şikârî also notes that, at the request of those coming from the Hamid people, Karamanid Alaeddin Bey released Hamidid İlyas Bey while he was a prisoner and sent him to Felekabad by giving him "*Tabl-u Alem*" (Şikârî, 1946, s. 129-147).

In the same work; It is understood from the inscriptions of the works that they used and left, as well as titles that are the signs of the reign of almost all of the Hamidids. In the inscriptions, "*Feleküddin*" of Dündar Bey, "*Mubizüddin*" of his son İshak Bey, "*Sinanüddin*", the commander and Korkuteli order of Dündar Bey, "*Sinanüddin*", brother of İshak Bey and son of Mehmed Bey, Emir of Gölhisar. Bey's "*Muzafferüddin*" is also the son of İshak Bey's Hızır Bey, son of İbrahim Bey's son İbrahim Bey's "*Mu'izüddin*" Muzaffe-rüddin Mustafa Bey's son "*Hüsamüddin*", Dündar. In addition to the fact that Mehmed Bey, the son of Mahmud Bey, son of Yunus Bey, who was the brother of Bey and Antalya's Emir, was using the nickname of "*Mubarizüddin*" and finally, he used the nickname "*Kemalüddin*". In a letter that Murad wrote to him, we see that he appealed with the nickname "*Mubariz al-devle*" (Kofoglu, 2006, s. 305).

In addition, Şikârî also narrated that Karamanid Alaeddin Bey came into disguise as a concierge and came to Felekâbâd with his men, and the horses of Karamanid and his men, who watched and liked the city, were tugged up close to the palace of Hamidid (Hüsamüddin) İlyas Bey. Even in the same work, we see that Karamanid Alaeddin Bey promised that if Hamidid İlyas Bey captured İlyas Bey and sent him a message to Mustafa, he would give him the whole Hamid land (Şikârî, 1946, s. 127).

In the same work; Şikârî shows that there is a palace belonging to Hamidid İlyas Bey and that the doormen (Der-banan) of this palace are located and there is also an official with the

¹² As a matter of fact, Şikârî reports that both of his sons (Hüsameddin) İlyas Bey and Germiyanoglu (Süleyman Şah), Karamanoğlu Alâeddin (Ali) Bey, were both singing sermons and cutting coins on their behalf.

title of Kethüdâ in the palace (Şikârî, 1946, s. 129).

In the same work; it is seen that While Karamanid Alaeddin Beyin attacked Felekâbad with his army of 70,000 people Hamidid İlyas Bey was trying to resist him with an army of 10,000 people (Şikârî, 1946, s. 129).

Conclusion

As a result; Şikari's "Karamanname" about Karamanids Principality and M. Fuad Köprülü's work called "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar" that translated into Ottoman letters and then translated into Latin letters, about Karesioğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Tekeoğulları, Hamidids, İnançoğulları and Karamanids principalities such as İbn Bîbî, Aksarâyî, Şikârî, Eflâkî, Âşıkpaşazâde and Reşîdüddin, are consists of much informations compiled using sources, guided us in this study. Based on the mentioned works, we have determined the following results in this study.

- a. It is seen that no information other than a madrasah and mosque inscription associated with only the scripture is mentioned in the work of Köprülü,
- b. When the work of Şikârî is examined, it is seen that it contains more information about the principality mentioned compared to Köprülü,
- c. Karamanid Mehmed Bey gave Borlu (Uluborlu) to Hamid Bey until Çıralıdağ after taking Konya in 1277,
- d. While Karamanid Mehmed Bey helped Turkmen Beys, especially Eşref and Menteşe gentlemen, who helped him in his expedition to take Konya, he also gave the region from Borlu (Uluborlu) to Çıralıdağı,
- e. In 1367, Karamanid Alaeddin Bey walked on Gorigos under the auspices of the Cypriots with the Anatolian gentlemen who joined him,
- f. Karamanid Alâeddin Bey, who did not behave well to the envoy and punished İlyas Bey with his army of 20.000 but he could not succeed,
- g. In addition to the titles that are the rulers of almost all of the Hamidids' begs, they used nicknames and in the inscriptions, "*Felekiüddin*" of Dünder Bey, "*Sinanüddin*", the Korkuteli order of his son İshak Bey, the son of Mehmed Bey, who was the brother of Emir and the emperor of Gölhisar, "*Mu'izüddin*" Muzaffe-rüddin Mustafa, the son of Hizir Bey, son of İshak Bey, who ruled in Suhut Bey's son İlyas Bey's "*Hüsamiüddin*", Dünder Bey's brother and the Emir of Antalya, Yunus Beyoğlu Mahmud Bey's son Mehmed Bey's "*Mubarizüddin*" and finally Hüseyin Bey, who had to sell a part of his country to the Ottomans. In addition, he used the nickname "*Kemaliüddin*" as well as the letter "*Mubariz al-devle*" in a letter written to him by the Murad I addressed,
- h. In the mentioned work; we have determined that there is a palace belonging to İlyas Bey and that there are a doorman (Der-banan) of this palace and also there is an officer with the title of "*Kethüdâ*" in the palace.

REFERENCES

Akün, Ömer Faruk (2003), *Köprülüâde Mehmed Fuad*, 28, s. 471.

- Arif, Mehmed (1911), "Anadolu tarihinden: Hamidids", *TOEM*, III, 15, s. 938-947.
- Cahen, Claude (1979), *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul.
- Derdioyok, İ. Çetin (1994), "Hoca Dehhânî'nin Kasidesine Tematik Bir Bakış", *Yedi İklim*, 55, s. 59-63.
- Ersoy, Ersen - Ay, Ümran (2018), "Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, İstanbul, 1-26.
- Ertaylan, İsmail Hikmet (1960), *Hatiboğlu-Bahru'l-Hakâyık*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Firdevsî (1994), *Şehnâme*, I-IV, Haz.: Necati Lugal), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Flemming, B. (1988) "Türkler-Anadolu Beylikleri", *İ.A.*, XII – 2, İstanbul Üniv. Yay., s. 285-286.
- İlaydın, Hikmet (1974), "Anadolu'da Klasik Türk Şiirinin Başlangıcı", *Türk Dili Dergisi*, 275, s. 765-774.
- İnalcık, Halil (1951), "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", *Bellekten*, XV, 60, TTK Yay., Ankara, s. 635-644;
- Kofoğlu, Sait (2006), *Hamitoğulları Beyliği*, TTK Yay., Ankara.
- Köprülü, M. Fuad (1928), "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. II, İstanbul, s. 1-32.
- Köprülü, M. Fuad (1926), "Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri Hâce Dehhânî", *Hayat Mecmuası*, S.1, s.4-5.
- Köprülü, M. Fuad (1988), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yay.
- Neşri, Mehmed (1995), *Kitab-ı Cihan Numa: Neşri Tarihi*, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1999), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, TTK Yay, Ankara.
- Sevim, Ali-Yücel, Yaşar (1990), *Türkiye Tarihi I*, Ankara.
- Şeker, Mehmet (1991), *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara.
- Şikârî (1946), *Karamanids Tarihi*, Yay. Haz. M.M. Koman, Konya.
- Tanırdı, Zeren (2008), "Sultanlar, Şairler Ve İmgeler", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 2, s. 267-296.
- Tekindağ, Şehabettin (1977), "Teke-Eli ve Tekeoğulları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7/8, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 55-94.
- Turan, Osman (1993), *Selçuklular Zamanında Türkiye (1071-1318)*, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.
- Yıldız, Sara Nur (2010), "Şikârî", *DİA*, XXIX, TDV YAY., s. 162-163.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 52-72

Geliş/Submitted/ Отправлено: 31.03.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 27.05.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.42719

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Derya YILDIZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

Türkçe Eğitimi Bölümü

deryacintasyildiz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5419-8986

Bilim Uzmanı Funda SAĞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

Türkçe Eğitimi Bölümü

fundaboluk33@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5371-4056

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YAZIM VE NOKTALAMA KURALLARINI KULLANIM DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ*

Öz

Bu çalışma 7. sınıf öğrencilerinin noktalama ve yazım kurallarını kullanım seviyelerini tespit etmek için yapılmıştır. Araştırmada 7. sınıf öğrencilerinin defterleri incelenmiştir. Araştırma nitel modelde, doküman incelemesi yöntemiyle hazırlanmış, betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın inceleme nesnelerini Antalya ili, Kumluca ilçesindeki 3 farklı okuldaki 7. sınıf öğrencilerinin defterleri oluşturmaktadır. Okulların seçiminde uygulama kolaylığı için kolay ulaşılabilir örneklem kullanılmıştır. Her okuldan tesadüfî yöntemle seçilen 3 kız ve 3 erkek olmak üzere toplamda 18 öğrencinin tutmuş oldukları defterler yazım kurallarını ve noktalama işaretlerini kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla incelenmiştir. Araştırma, nokta-

* Bu çalışma "7. Sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesi" isimli yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır. No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Derya YILDIZ
Cite as/Atıf: Yıldız, D. ve Sağ, F. (2020). 7. Sınıf Öğrencilerinin Yazım ve Noktalama Kurallarını Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 52-72. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.42719>
Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

lama işaretlerinden: nokta, virgül, iki nokta, üç nokta, soru işareti, ünlem işaret, kısa çizgi, eğik çizgi, kesme işareti, yay ayraç ve köşeli ayraç ile yazım kurallarından da: yazımı karıştırılan kelimeler, sayıların yazımı, büyük harflerin kullanımı, birleşik kelimelerin yazımı, ikilemeler ve kısaltmaların yazımı, bağlaç olan “ki” ve “de” ile soru edatı “mi”nin yazımı ile sınırlandırılmıştır. Toplanan veriler grafiklere dönüştürülmüş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 7. Sınıf, Noktalama işaretleri, Yazım Kuralları.

DETERMINING THE LEVEL OF THE 7TH GRADE STUDENTS' USAGE OF SPELLING AND PUNCTUATION RULES

Abstract

This study was aimed to determine the level of usage of spelling and punctuation rules of the 7th grade students. In the research, the notebooks of 7th grade students were examined. The research which was prepared with qualitative model and document analysis method; is a descriptive study. The research materials of the research are the notebooks of the 7th grade students from 3 different schools in Kumluca district of Antalya. The easily accessible sample for the ease of implementation was effective in the selection of schools. The notebooks of 3 girls and 3 boys who were randomly selected from each school and 18 students in total were examined in order to determine the usage level of spelling rules and punctuation marks. Research, punctuation marks are limited with: full stop, comma, colon, dots, question mark, exclamation mark, hyphen, slash, apostrophe, parenthesis, square parenthesis research, and mixed words at spelling, writing the numbers, use of capital letters, spelling of compound words, writing reduplications and abbreviations, conjunctive “ki” and “de” and the writing of question preposition “mi”. The data collected under the headings given above were converted into graphics and interpreted.

Key Words: Grade 7, Punctuation, Spelling Rules.

GİRİŞ

İnsanlığın varlığıyla yaşıt olan iletişim, insanları birbirine yaklaştırırken savaşlara da neden olmuştur. Bunun için iletişim firt ve toplum için çok önemlidir. İletişimi yazılı ve sözlü olarak iki başlıkta incelersek yazılı iletişimin daha çok kurallara göre geliştiği; sözlü iletişimin ise yöreye, coğrafyaya göre değişime uğradığını görebiliriz.

Bir dilde sözlü anlatımda kullanılan kelime sayısı yazılı anlatımda kullanılan kelime sayısından az olmaktadır. Ayrıca sözlü anlatımdaki kelime sayısı gerek lehçe farklılıkları nedeniyle gerekse de diğer nedenlerle yazılı anlatımlara göre farklılık göstermektedir (Çebi ve Dalkılıç, 2003, s.2). Yazılı dildeki bu kelime sayısının fazlalığı yazılı iletişimi kuvvetlendiren noktalama işaretlerinin önemini arttırmaktadır. Bu işaretlerin yerinde ve doğru kullanılmaları büyük önem arz eder. Kullanılan bu işaretlerin öğretimine ilköğretimin birinci kademesinde başlanmasına ve eğitimin her kademesinde tekrar edilmesine rağmen istenilen düzeyde öğrenmenin gerçekleşti-

rilememesi önemli bir sorundur. Yazım kuralları ve noktalama işaretlerinin doğru kullanılması bazı durakları, cümle çeşitlerini göstermeye, dolayısıyla kelimelerin vurgu ve tonlarını düzenlemeye yarar (Banguoğlu,1998, s.25). Bu işaretleri her dilin ezgi ve söz dizimi özelliklerine göre kullanmak gerekir (Şahin vd., 2011, s.258). Noktalama işaretlerinin ve yazım kurallarının doğru kullanılması okuma becerisinin yanı sıra yazma becerisini de doğrudan etkiler.

Tarihleri çok eskilere dayanan noktalama işaretlerinin konumlanma ve yazılanları işaretlemeler biçiminde kullanma işine tashiçilik denir. İskenderiye’de Aristarkhos [MÖ 310-230]’da bazı işaretlerin kullanılması gerektiğini belirttiği söylenmektedir. Romalı Tarihçi Suetonius’a [70-130] göre bu işaretler 21 adettir. İskenderiye’de yazılmış metinlerde bu işaretlere rastlanmaktadır. Önceleri kelimeler de birbirine bitişik yazıldığı için okumak zordur ancak Attika nesrinde cümle sonlarına işaretler konmaya başlanmıştır (Yıldız, 2003, s.37-38).

Türkçede noktalama işareti kullanımının VIII. yüzyılda üst üste iki nokta işareti ile başladığı görülmektedir. Budistler tarafından kaleme alınan metinlerinde görülen nokta ve üç nokta işaretleri ve Araplarca üretilen metinlerde görülen *secâvend harfleri* ve dekor harfleri, XIX’uncu yüzyıla kadar kullanılan noktalama işaretleridir. Avrupa matbaalarında basılan Arap harfli Türkçe yazınlarda XVIII. yüzyılda Latin metinlerinde görülen batı tipi noktalama işaretleri görülmektedir.

XIX. yüzyılda Şinasi, *Şair Evlenmesi* isimli eserinde üç noktalama işareti kullanmıştır: *yay*, *kısa çizgi* ve *nokta*. Yazar bu işaretleri niçin kullandığını esere başlamadan açıklayarak işaretlere dair okuyucuyu bilgilendirmiştir. Halit Ziya *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* isimli eserinde altı noktalama işaretine yer verir: *virgöl*, *noktalı virgöl* (*virgöl maa-nokta*), *iki nokta*, *soru işareti* (*istifhâm alâmeti*) ve *ünlem işareti* (*taaccüp alâmeti*). Şemseddin Sami noktalama işaretlerini hem sayısal olarak hem de farklı pek çok metinde kullanarak Türkçede modern tarzda noktalama işaretlerinin kullanımına katkı sağlamıştır. Şemseddin Sami’nin eserinde kullanılmış işaretler: *virgöl* (fâsıla), *noktalı virgöl* (müfreze), *nokta* (kâta), *iki nokta üst üste* (şâriha), *kısa çizgi* (râbita), *uzun çizgi* (fârîka), *yay* (muteriza), *köşeli yay* (tefrîkiye), *tırnak işareti* (mümeyyize), *soru işareti* (istifhâmiyye), *ünlem işareti* (taaccübiye), *üç nokta* (nikât-ı takdîriye), *paragraf* (bend), *yıldız*. 1928’de Latin alfabesinin kabulüyle çıkarılan yazım kılavuzlarında 1941 yılındaki ikinci baskıya kadar noktalama işaretlerine rastlanmaz. Fakat bu yıllarda, Türk Dil Kurumundan başka noktalama işaretlerini konu alan çalışmalara rastlanmaktadır. 1941’den sonra ise kurum ve kurum dışı başka kişilerce hazırlanan yazım ve noktalama kılavuzlarında noktalama işaretlerine yer verilmiş, ancak bir noktalama kitabı basılmamıştır (Atasoy, 2010, s.856).

Yazma, simgeler kullanarak bireylerin düşüncelerini yazılı olarak anlatmasıdır (Tekin, 1980, s.80). Göçer (2010, s.178), herhangi bir konuda duygu, hayal ya da özgün fikirleri belli bir düzen ve bütünlük içinde yazıya geçirme işine de yazma dendiğini belirtir. Bu yazıya geçirme sırasında yazım ve noktalamanın doğruluğu iletişimin etkisini de belirler.

Yazılı anlatımda başarılı olması, kelimeleri belli kurallar ve bir düzen içinde cümlelere, cümlelerin paragraflara, paragrafların da ihtiyaca göre düzenlenen paragraf üstü birimlere dönüştürülmesiyle mümkün olabilir (Sever, 2004). Yazma, iletişim kurma amacına hizmet ettiği gibi kişilerin öğrenmesine de yardım eder (Carter vd., 2002). Öğrencilerin yazma becerileri ge-

liştikçe onların yazılı anlatım konusunda edindikleri bilgileri uygulamaları ve öğrendiklerinin ötesine geçmeleri sağlanır. Raimes'e (1983) göre öğrenciler bu becerileri geliştirdikçe zihinleri öğrenme sürecinde daha etkili duruma gelir. Bu bakımdan yazım kurallarının doğru kullanımı kişilerin kapsamlı biçimde düşünme becerilerini de geliştirecektir.

Duygu, düşünce, konuşmada ve istekleri iletebilmek için ses, jest ve mimiklerden faydalanılırken yazma becerisinde noktalama işaretleri işimizi kolaylaştıran yardımcılardır. Metnin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak, cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılan noktalama işaretleri, okumanın düzenlenmesini, anlamın netleşerek söylenmek istenenin tam olarak belirmesi ve dinleyici ve okurun bilincinin açık kalmasını sağlar. Bu nedenle noktalama işaretleri her dilin ezgi ve söz dizimi niteliklerine uygun olarak kullanılmalıdır (Banguoğlu, 1998: 129).

Göker (1996), bir yazın çalışmasında noktalama işaretlerinin yazan kişiye sağladığı yararları şu şekilde belirtir:

1. Gerçekleştirilen yazınsal bir çalışmanın daha kolay okunmasına ve anlaşılmasına hizmet eder.
2. Yazınsal çalışmanın anlam netliğini sağlamasından dolayı okuyucunun veya dinleyicinin öğrenmesini kolaylaştırır.
3. Yazınsal çalışma süreci ve sonrasında metinde ortaya çıkabilecek anlam karmaşasını ve boşluklarını önleyerek anlatılmak istenenin net olarak anlaşılmasını sağlar.
4. Temel becerilerden konuşmada ses tonlamalarından, vurgulamalar, jestler, mimiklerden sözlü anlatım sürecine dair bir şeyler eklenerek veya onlardan anlatım sürecinde faydalanılarak amaca yönelik kullanılabilir. Yazılı çalışmalarda ise dilinde bulunan bu imkânlar bir noktaya kadar noktalama işaretleri kullanılarak gerçekleştirilebilir.
5. Bireylerin birbirine yazılı olarak aktaracağı bilgileri, fikirleri, duyguları, düşünceleri en doğru şekilde anlatımını sağlar.
6. Bir metnin sesli olarak okumasında metnin kolayca anlaşılabilir şekilde ve amaca uygun olarak okunmasına yardımcı olur.

Kavcar vd., (2001) de okuyucunun metni doğru ve kolay algılaması, istenen mesajın doğru aktarılmasının yazım kurallarının yerli yerinde ve doğru kullanılmasıyla mümkün olduğunu ifade ederek yazım kuralları ve noktalama işaretlerinin; iletişimi kolaylaştırmak ve yazıda birliği sağlamak gibi iki önemli işlevi olduğuna dikkat çeker. Bu sebeple öğrencilerin noktalama işaretleri ve yazım kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesi ve eksikliklerin giderilmesi önem taşımaktadır.

Alan yazındaki yazım ve noktalama kuralları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde lise öğrencilerinin yazım kurallarını kullanma durumlarını inceleyen (Acar, 2011; Erdem 2007); ders kitaplarını yazım kuralları açısından irdeleyen (Esmek, 2018); üniversite öğrencilerinin yazım kurallarını kullanım düzeylerini ele alan (Karabuğa, 2011; Ünal ve Altın, 2017); ortaokul öğrencilerinin yazım kurallarını farklı değişkenler açısından inceleyen (Arıcı ve Ungan, 2008; Karagül, 2010) çalışmalar vardır. Ancak bu çalışmada sadece 7. Sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerine odaklanılmıştır.

Araştırmanın Amacı

7. sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlemek ve elde edilen veriler doğrultusunda öğrenmelerin artırılması için nasıl bir yol izleneceğine dair öneriler sunmaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nitel yöntemle desenlenen bu çalışma ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersi 7. sınıf Öğretim Programı'nda belirtilen yazım ve noktalama kurallarını uygulayabilme düzeylerini tespit etmeyi amaçlanmıştır. Çalışma betimsel bir niteliktedir. Araştırmanın yöntemi doğal koşulları içinde olayları ve olguları incelemeyi amaçlayan alan araştırması yöntemidir.

Alan araştırmalarında incelenen kişilerin ve olayların doğal ortamına girilerek, onların davranışlarına katılarak tepkileri, duygu ve düşünceleri tespit edilmeye çalışılır. Bu yöntemde incelenen olayın tüm yönleri belirlenebildiği gibi zaman sınırlaması yoktur. Aynı zamanda elde edilen veriler kayıt altına tutularak araştırma süreci daha net gözlemlenebilir. Durum tespitlerinde kullanılan alan araştırmaları daha çok mevcut durumun fotoğrafını çekerek araştırmaya durumun anlaşılabilirliğine dair veri sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışmada, tarama modeli kullanılmış yani araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen verilere yönelik herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Tespit edilen ve bilinmek istenen durum, gözlenip belirlenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini Antalya ili, Kumluca ilçesindeki ilköğretim 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemini ise Kumluca ilçesinde bulunan:

- 1- Mavikent Ramazan Abacı Ortaokulu,
- 2- Durali Yazıcı Ortaokulu,
- 3- Kasapçayırı Ortaokulunda öğrenim gören 18 öğrenci oluşturmaktadır.

Yukarıda ismi verilen okullardan rastgele seçilen on sekiz 7. sınıf öğrencisinin defterleri ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi bu okulların seçiminde etkili olmuştur. Bu yöntem araştırmayı hızlandıran bir yöntemdir. Araştırmacı, yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu tercih eder. Bu örneklem yöntemi çoğu zaman ekonomiklik ve zamanlama açısından daha uygun olduğu için kullanılır (Baltacı, 2018). Her okuldan tesadüfi yöntemle seçilen 3 kız ve 3 erkek öğrencinin, toplamda 18 öğrencinin 7. sınıfta tutmuş oldukları defterler yazım kurallarını ve noktalama işaretlerini kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri Türkçe dersinde öğrencilerin kullandıkları defterler incelenerek elde edilmiştir. Araştırmaya konu olan 11 noktalama işareti ve 6 yazım kuralı incelenerek öğ-

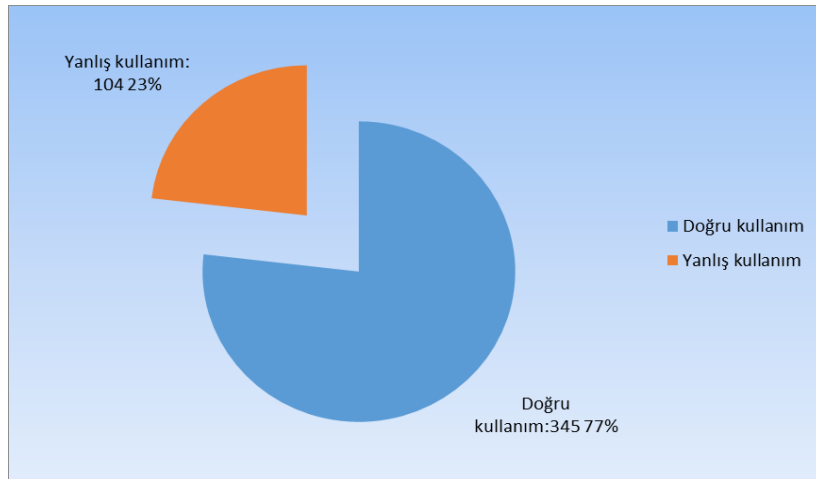
rencilerin kullanım düzeyleri belirlenmiştir. Araştırma, noktalama işaretlerinden: nokta, virgül, iki nokta, üç nokta, soru işareti, ünlem işaret, kısa çizgi, eğik çizgi, kesme işareti, yay ayraç ve köşeli ayraç ile; yazım kurallarından da: yazımı karıştırılan kelimeler, sayıların yazımı, büyük harflerin kullanımı, birleşik kelimelerin yazımı, ikilemeler ve kısaltmaların yazımı, bağlaç olan “ki” ve “de” ile soru edatı “mi”nin yazımı ile sınırlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Etkinlikte noktalama işaretlerinin ve yazım kurallarının kullanım düzeylerinin tespitinde Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Yazım Kılavuzu (25.baskı, 2008) ölçüt kabul edilmiştir. Yazım Kılavuzu’nda yer alan noktalama işaretleri ve yazım kuralları dikkate alınarak öğrencilerin defterleri incelenmiştir. Bu incelemelerde öğrencilerin noktalama ve yazım yanlışları tespit edilmiştir. Yazım Kılavuzu’nda yer alan kurallar dikkate alınarak çalışmada yer alan öğrencilerin noktalama işaretlerine uyma düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada başarı ölççeği olarak Metin’in (2012) çalışması temel alınmıştır. Verilerin oransal dağılımına göre zayıf, orta, iyi olarak ifade edilmiştir. Zayıf düzey 0-60 oran aralığı olarak; orta düzey 61-80 oran aralığı olarak; iyi düzey 81-100 oran aralığı olarak kabul edilmiştir. Öğrencilerin defterlerinden elde edilen yazım ve noktalama yanlışları okul ve öğrenciler kodlanarak verilmiştir. Örnek (O2, 3K): İkinci okul, üçüncü öğrenci, cinsiyet: kız anlamına gelmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2008) nitel araştırmaların geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için verilerin objektif biçimde yorumlanmasına dikkat çeker. Bu sebeple öğrenci defterleri araştırmacılar tarafından incelendikten sonra iki alan uzmanı ile bulgular paylaşılmış ve görüşleri alınmıştır. Araştırmacılar ve alan uzmanları arasında %98 bir uyum sağlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin defterlerinden elde edilen bulgular, araştırmanın problem durumu temel alınarak açıklanmış ve yorumlanmıştır.

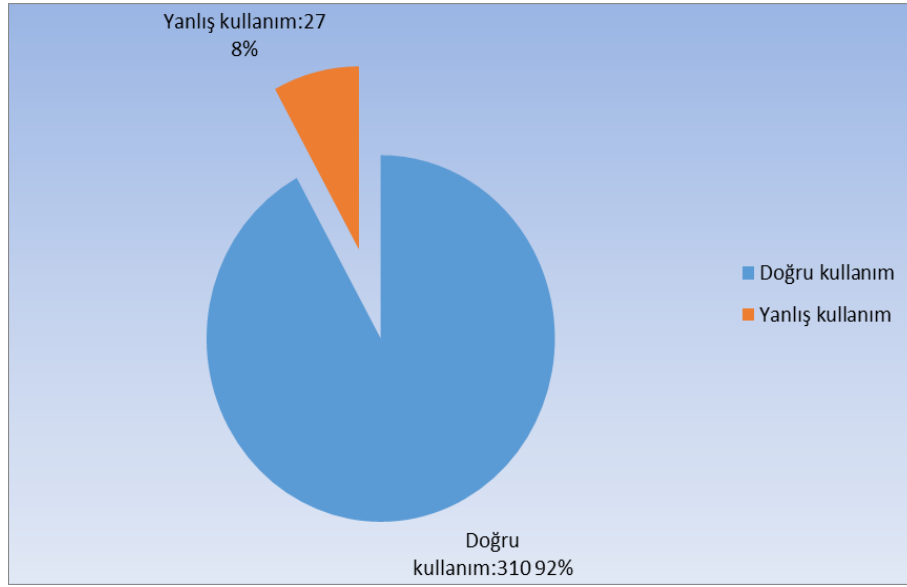
Grafik 1. Noktadan elde edilen veriler

Noktadan elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Bu veriler 3 okulda eğitim hayatına devam eden öğrencilerin defterlerinin incelenmesi sonucu elde edilmiştir. Elde edilen veriler

çerçevesinde toplamda 449 nokta içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 345 tanesinin doğru olarak, 104 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %77 doğru, %23 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden noktanın kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "O yapmamış" (O1, 1E)
2. "vb'yi sayabiliriz buraya." (O2, 4K)

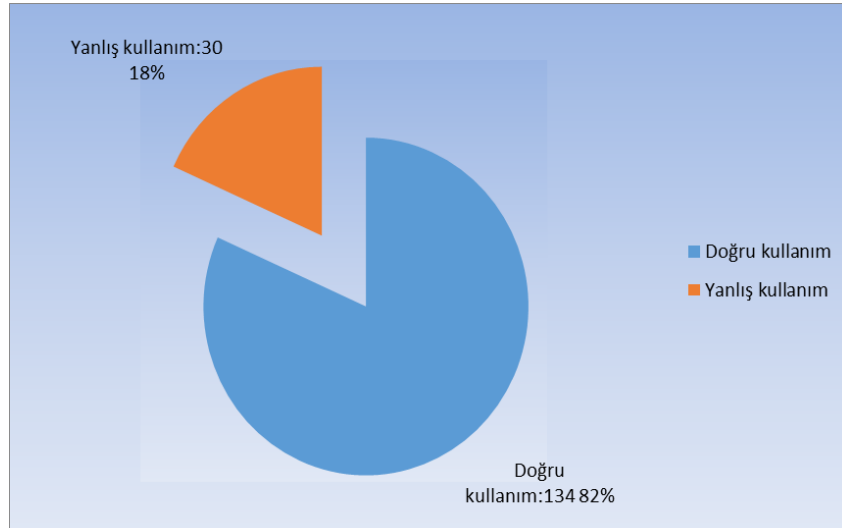

Grafik 2. Virgülden elde edilen veriler

Virgülden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 337 virgül içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 310 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 27 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %92 doğru, %27 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden virgülün kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Sayın Bakan;" (O1, 6K)
2. "Otopark kaza yapmış otobüsler dolmuşlar taksilerle doluydu." (O2, 4K)
3. "Çok hastayım dedi." (O1, 2K)

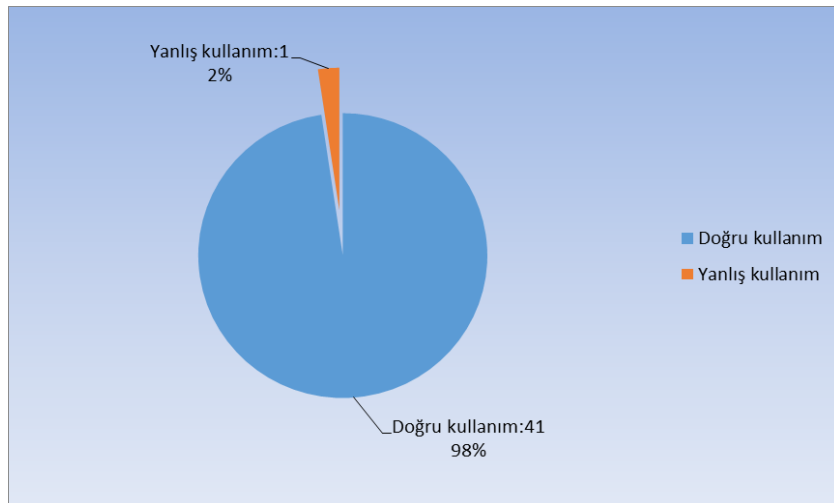

Grafik 3. İki noktadan elde edilen veriler

İki noktadan elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 164 iki nokta içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 134 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 30 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %82 doğru, %18 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden iki noktanın kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Hitaplar büyük harfle başlar. Sevgili Bakanım" (O1, 3E)
2. "Anlam özelliklerine göre fiiller üçe ayrılır. İş, oluş, durum fiilleri." (O1, 1E)
3. "Tür bildiren kelimeler küçük harfle başlar. Van kedisi, Maraş dondurması, İngiliz anahtarı, Antep fıstığı." (O1, 3E)

Grafik 4. Üç noktadan elde edilen veriler

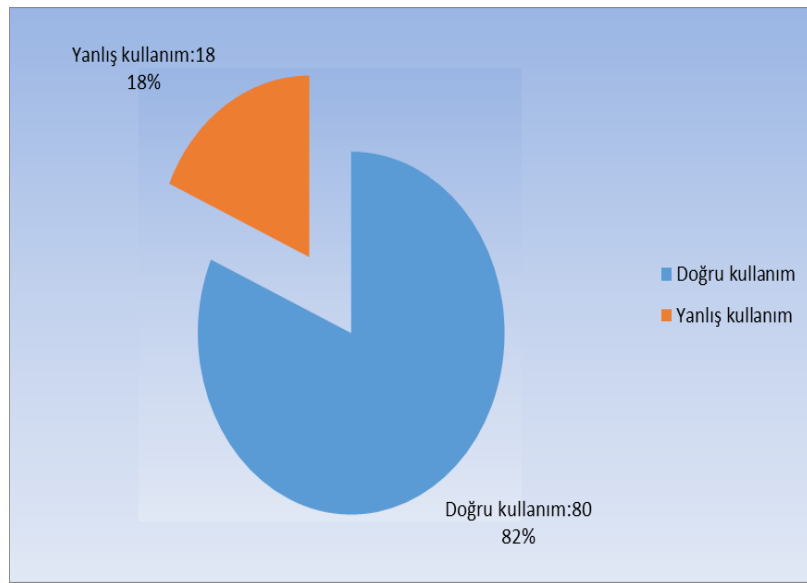
Üç noktadan elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 42 üç nokta içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 41 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 1 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %98 doğru, %2 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden üç noktanın kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.

(Yahya Kemal Beyatlı)" (O2, 4K)

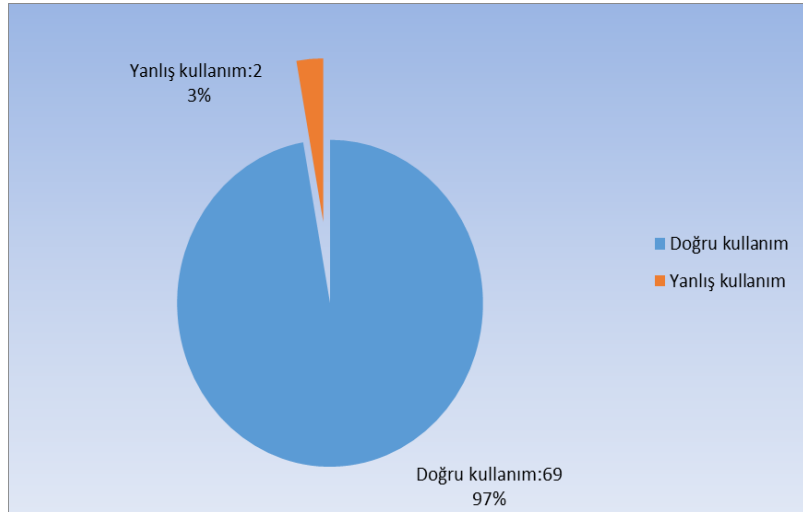

Grafik 5. Soru işaretinden elde edilen veriler

Soru işaretinden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 98 soru işareti içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 80 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 18 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %80 doğru, %18 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden soru işaretinin kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Ne zaman geleceğini bize söylemedi?" (O1, 4K)
2. "Baban geldi mi." (O1, 5E)
3. "Atatürk bana benzer mi." (O2, 1K)

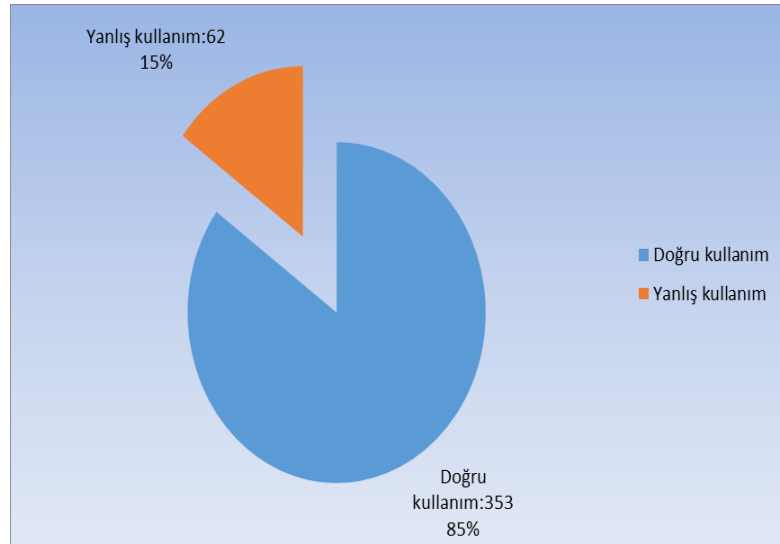

Grafik 6. Ünlem işaretinden elde edilen veriler

Ünlem işaretinden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 71 ünlem işareti içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 69 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 2 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %97 doğru, %3 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden ünlemin kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Of dışarısı çok sıcak." (O2, 4K)
2. "Ey Türk Gençliği" (O2, 4K)

Grafik 7. Kısa çizgiden elde edilen veriler

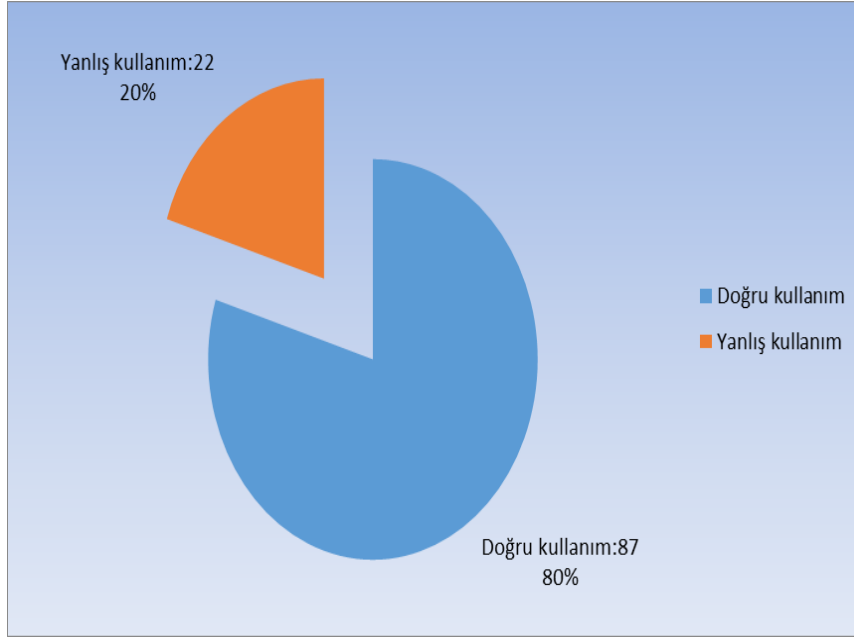
Kısa çizgiden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 415 kısa çizgi içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 353

7. Sınıf Öğrencilerinin Yazım ve Noktalama Kurallarını Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi

tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 62 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %85 doğru, %15 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden kısa çizginin kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "ha-nım-e-li" (O1, 5E)
2. "dı,di,du,dü" (O1, 3E)
3. "Bir işi yapabilme, başarma, gücü yetme anlamlarından birini katar." (O1, 6K)

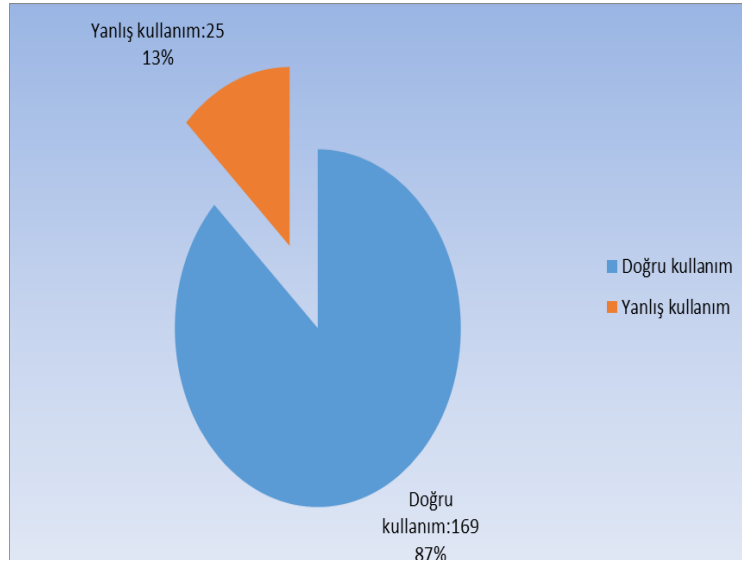

Grafik 8. Eğik çizgiden elde edilen veriler

Eğik çizgiden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 99 eğik çizgi içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 87 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 22 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %80 doğru, %20 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden eğik çizginin kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "-mış, -miş, -muş, -müştü" (O1, 2K)
2. "-sa,-se" (O2, 4K)
3. "-ı,-i,-u,-ü" (O3, 6K)

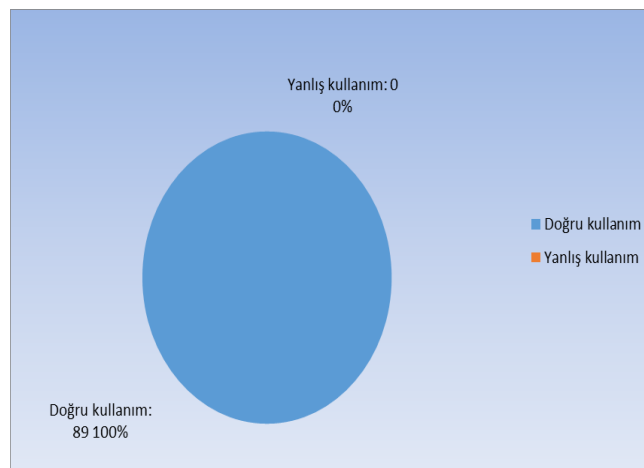

Grafik 9. Kesme işaretinden elde edilen veriler

Kesme işaretinden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 194 kesme işareti içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 169 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, 25 tanesinin yanlış olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %87 doğru, %13 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

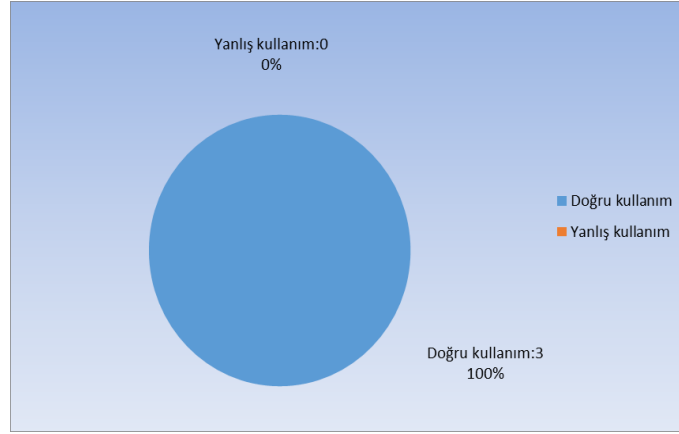
Öğrenci defterlerinden kesme işaretinin kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Susuz Dedenin adını çok duydum." (O2, 4K)
2. "m.den" (O1, 5E)
3. "Bu yaz bodruma gitmiyoruz." (O1, 3E)

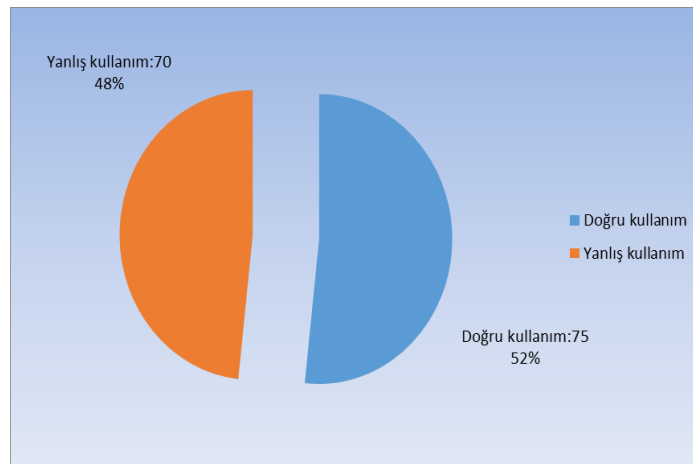
Grafik 10. Yay ayrıçtan elde edilen veriler

Yay ayrıçtan elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 89 yay ayrıç içerikli veriye rastlanmış; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 89 tanesinin doğru olarak kullanıldığı, hiç yanlış kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu verilerin oransal dağılımı %100 doğru, %0 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Öğrenci defterlerinde yay ayrıcın kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnek bulunmamaktadır.

Grafik 11. Köşeli ayrıçtan elde edilen veriler

Köşeli ayrıçtan elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 3 yay ayrıç içerikli veriye rastlanmış yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 3 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş; fakat yanlış kullanıma rastlanmamıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %100 doğru, %0 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Öğrenci defterlerinde köşeli ayrıcın kullanılmadığı ya da yanlış kullanıldığı örnek bulunmamaktadır.

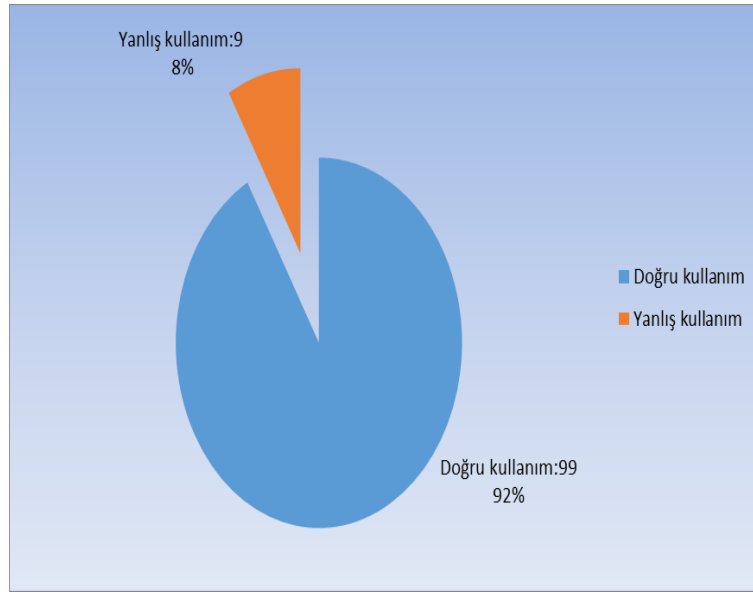
Grafik 12. Çalışmada yazımı karıştırılan kelimelerden elde edilen veriler

Yazımı karıştırılan kelimelerden elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çer-

çevesinde toplamda 145 yazımı karıştırılan kelimeler içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 75 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 70 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %52 doğru, %48 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) zayıf düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinden yazımı karıştırılan kelimelere örnekler:

1. "Bütün yeni bir konuya geçecekmişiz." (O1, 4K)
2. "orjinal" (O2, 6K)
3. "herkez" (O3, 3E)

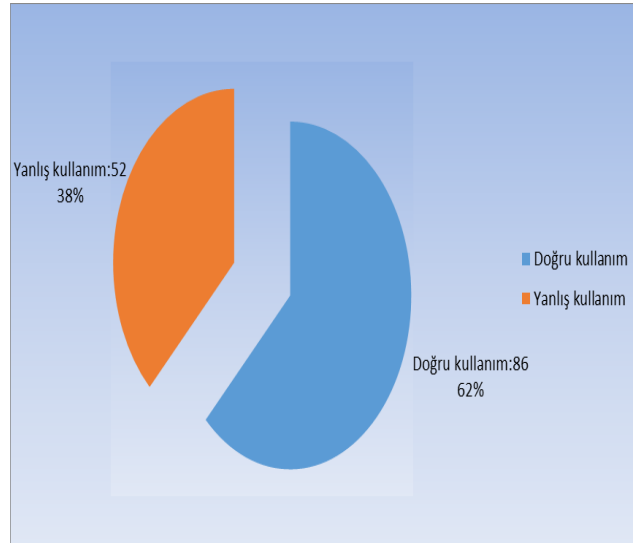

Grafik 13. Sayıların yazımından elde edilen veriler

Sayıların yazımından elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 108 sayıların yazımı içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 99 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 9 tane yanlış kullanıldığı örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı % 97 doğru, % 3 yanlış örnek olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinde sayıların yanlış yazımına dair örnekler:

1. "5'er" (O1, 3E)
2. "5'nci" (O2, 4K)
3. "1 kaç gün sonra" (O3, 4K)

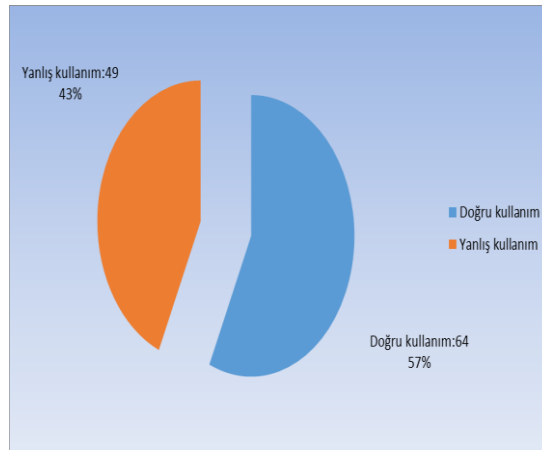

Grafik 14. Büyük harflerin kullanımından elde edilen veriler

Büyük harflerin kullanımından elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 114 büyük harflerin kullanımı içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 62 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 52 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %62 doğru, %38 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinde büyük harflerin yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Ahmet bey" (O1, 2K)
2. "yola yarın erkenden çıkmalıymışız." (O2, 3E)
3. "Kumluca İlçesi" (O2, 4K)

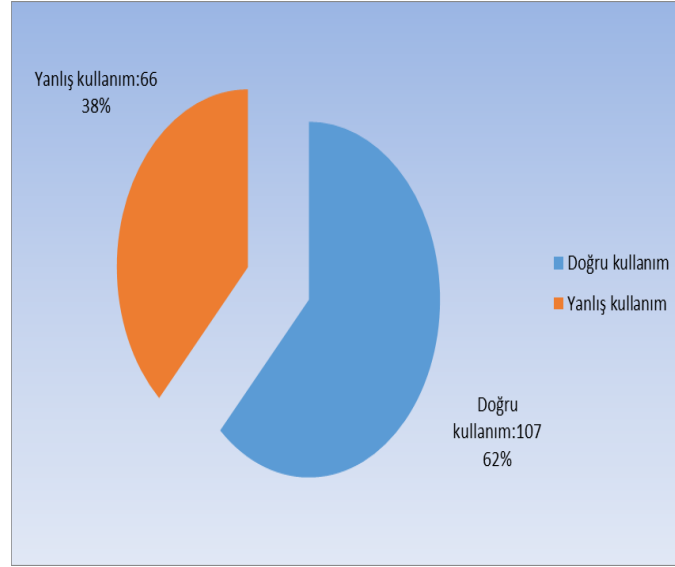
Grafik 15. Birleşik kelimelerin yazımından elde edilen veriler

Birleşik kelimelerin yazımından elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 113 birleşik kelimelerin yazımı içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan

inceleme sonucunda bu verilerde 64 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 49 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %57 doğru, %43 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) zayıf düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinde birleşik kelimelerin yanlış yazıldığı örnekler:

1. "farketti" (O1, 1E)
2. "baş öğretmen" (O2, 2K)
3. "polis evi" (O3, 1E)

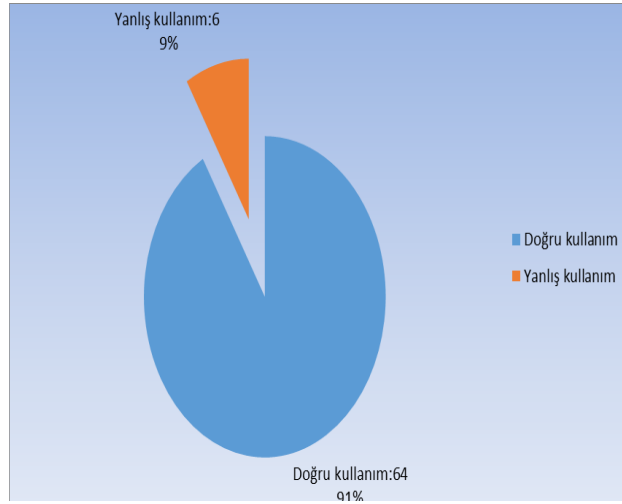

Grafik 16. İkilemeler ve kısaltmaların yazımından elde edilen veriler

İkilemeler ve kısaltmaların yazımından elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 173 ikilemeler ve kısaltmaların yazımı içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 107 tanesinin doğru olarak kullanıldığı 66 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %62 doğru, %38 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinde ikilemelerin ve kısaltmaların yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Karşısındakine ağır, ağır bir şeyler anlatıyordu." (O1, 5E)
2. "Miktar Z." (O2, 4K)
3. "F" (O3, 3E)

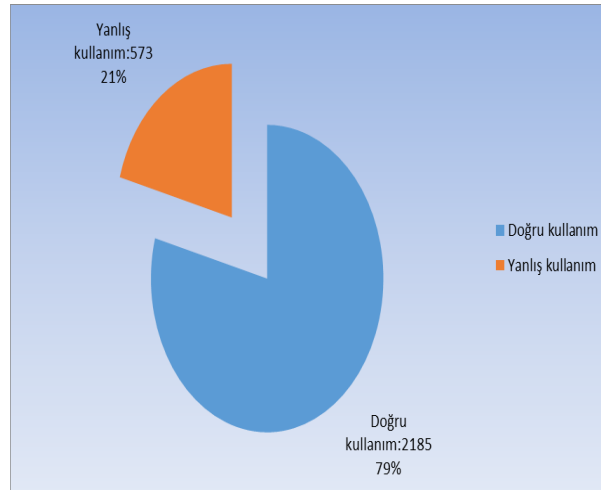

Grafik 17. Bağlaç olan ki ve de ile soru edatı mi'nin yazımından elde edilen veriler

Bağlaç olan ki ve de ile soru edatı mi'nin yazımından elde edilen veriler grafikte verilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 70 bağlaç olan ki ve de ile soru edatı mi'nin yazımı içerikli veriye rastlanmıştır; yapılan inceleme sonucunda bu verilerde 64 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 6 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %91 doğru, %9 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak (Metin, 2012) iyi düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Öğrenci defterlerinde bağlaç olan ki ve de ile soru edatı mi'nin yanlış kullanıldığı örnekler:

1. "Sende sorumluymuşsun bugünkü sınavdan." (O1, 6K)
2. "Biraz önce kapıyı çalan senmiydin?" (O2, 3E)
3. "Vazoda ki çiçekler birer birer kurumuş." (O3, 6K)

Grafik 18. 7. Sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesinden elde edilen veriler

7. sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlen-

mesinden elde edilen genel veriler grafikte verilmiştir. Bu veriler 3 okulda eğitim hayatına devam eden öğrencilerin defterlerinin incelenmesi sonucu elde edilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde toplamda 2758 veri elde edilmiştir. Bu verilerden 2185 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 573 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %79 doğru, %21 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak 7. sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesi konulu çalışmada (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma 7. sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesi başlığı altında bir alan taraması olarak Antalya'nın Kumluca ilçesinde eğitim hayatına devam eden 3 farklı okuldaki 7. sınıf öğrencilerinden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Yapılan bu çalışmadan elde edilen veriler kabul edilen ölçütler [Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Yazım Kılavuzu (25.baskı, 2008)] çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yüzdeleri oranlanmanın temelini oluşturan ölçme sürecinde toplamda 2758 veri elde edilmiştir. Bu verilerden 2185 tanesinin doğru olarak kullanıldığı tespit edilmiş, 573 tane yanlış kullanılan örneğe rastlanmıştır. Bu verilerin oransal dağılımı %79 doğru, %21 yanlış kullanım olarak tespit edilmiştir. Miktar ve oransal dağılımına bakarak 7. sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesi konulu çalışmada (Metin, 2012) orta düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Çetin (2013) ile Yıldırım ve Uludağ'ın (2016) çalışmalarında da öğrencilerin yazım kuralları ve noktalama işaretlerini kullanım düzeylerinin istenen düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Casanave ve Hubbard (1992), yazım kurallarına uymanın yazma becerisinde en temel seviye olduğunu belirtir. Bu bakımdan öğrencilerin yaratıcı yazma gibi üst düzey yazma becerilerine sahip olmaları için öncelikle yazım kurallarını doğru kullanmaları gereği söylenebilir.

Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda ise daha farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin Yıldız'ın (2002) çalışmasında farklı öğretim düzeyindeki öğrencilerin yazım ve noktalama kurallarını uygulama düzeyleri tüm kademeler için istenen düzeyin altında kalmıştır. Karagül'ün (2010) çalışmasında İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin ilköğretim Türkçe Dersi (6, 7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programında belirtilen yazım kurallarının üçünde %70'in üzerinde başarı gösterdikleri görülmektedir. Bu durumda, ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin büyük kısmının ilköğretim Türkçe Dersi (6, 7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programında belirtilen yazım kuralları ile ilgili bilgi ve beceriye ulaşamadığı söylenebilir. Erkinay'ın (2010) çalışmasında, öğretmenler öğrencilerin yazılı anlatım çalışmalarında en sık karşılaştıkları hataların bağlaç olan de ve ki'nin ek olan "-de ve -ki" ile karıştırılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Öğretmenler, öğrencilerin teoride bağlaç olan de ve ki'nin ayrı yazılması gerektiğini ek olan "-de ve -ki"nin bitişik yazılması gerektiğini bildiklerini fakat yazılı anlatım çalışmalarında bu bilgiyi karıştırdıklarını ifade etmektedir. Acar'ın (2011) çalışmasında ise 11. sınıf öğrencilerinin hata ortalamasının 9. sınıf öğrencilerinin hata ortalamasına göre daha düşük olduğu tespit edilmiş, yaşla birlikte ve eğitim öğretim seviyesi arttıkça hatalı yazımın azaldığını gösterdiği söylenebilir. Bu durum pratik düzeyi arttıkça hata sayısının azalmasının muhtemel olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Bu çalışma ve ilgili çalışmalar arasındaki sonuç farklarının araştırma grubu farklılıklarından meydana gelebileceği gibi araştırma dönemi ve öğretim sınıflarındaki farklılaşmalardan da meydana gelebileceği düşünülmektedir. Yukarıdaki çalışmalar ve bu çalışmadan elde edilen genel sonuç öğrencilerin yazım ve noktalama kurallarına uyma seviyelerinin ortalama ve ortalama altında olduğu yönündedir. Bu durum yazım ve noktalama kurallarının içselleştirilmesi için daha işlevsel yöntemlerin işe koşulması gereğini ortaya koymaktadır. Yıldız'ın (2015) farklı ülkelerin ana dili öğretim programlarını incelediği çalışmasında da öğrencilerin yazılı anlatım becerilerini içselleştirmelerine yönelik etkinliklerin yapılması vurgulanmıştır.

Öneriler

7. sınıf öğrencilerinin yazım ve noktalama kurallarını kullanım düzeylerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmamızda şu önerilerde bulunulabilir:

- 1) Öğretmenler yazılarında yazım kurallarına ve noktalama işaretlerine dikkat etmelidir. Öğretmenler öğrencilerini yazım kılavuzu kullanmaya özendirmeli, öğretilmek istenen amaç çerçevesinde rol model olmalıdır.
- 2) Öğretmenler sınıflarında metinleri okurken jest ve mimiklerini noktalama işaretlerinin görevine uygun olarak kullanmalıdır. Bu durum hem öğrenciyi güzel okumaya teşvik edecek hem de noktalama işaretlerinin görev ve anlamlarının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.
- 3) Öğrenciler yazım kurallarını en iyi kendi yazılı ürünleri üzerinde öğrenirler. Bu nedenle elden geldiğince derste ve dersten sonra yazılı anlatım çalışması yaptırılmalı ve bu çalışmalar sınıf ortamında kontrol edilip geri bildirim verilmelidir.
- 4) Yazım ve noktalama kurallarının içselleştirilmesinde işlevsel yöntemler işe koşulmalı, öğrencilerin bu kuralları dil bilinci ile öğrenmesi ve kullanması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ü. (2011). Özel Servergazi Lisesinde 9. ve 11. Sınıf Öğrencilerinde Noktalama İşaretleri ve Yazım Kurallarını Kullanma Oranlarının Kıyaslanması. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Arıcı, A.F. ve Urgan, S. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Çalışmalarının Bazı Yönlerden Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 317 – 328.
- Atasoy, F. O. (2010). Noktalama İşaretlerinin Tarihi, Turkish Studies. 5(2), 823-860.
- Baltacı, A. (2018), Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7(1), 213-274.
- Banguoğlu, T. (1998). Türkçenin Grameri (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Carter, C., Bishop, J., & Kravits S.L. (2002). Keys to Effective Learning. (Third Edition). New

Jersey: Printice Hall.

- Casanave, C. P., & Hubbard, P. (1992). The Writing Assignments and Writing Problems of Doctoral Students: Faculty Perceptions, Pedagogical Issues, and Needed Research. *English for Specific Purposes*, 11(1), 33-49.
- Çetin, A. (2013). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Yazım ve Noktalama Kurallarını Uygulama Düzeyleri. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Dalkılıç, G. ve Çebi, Y. (2003). Türkçe Külliyat Oluşturulmasında ve Türkçe Metinler Kullanılan Kelimelerin Uzunluk Dağılımlarının İncelenmesi, *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 5, 1-7.
- Erdem, H. (2007). Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Yazım ve Noktalama Kurallarına Ulaşma Düzeyi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erkinay, H. K. (2010). Türkçe Dersi Öğretim Araçlarında Yazım Kurallarının Öğretimi ve Konuyla İlgili Öğretmenlerin Görüşü. *Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Göçer, A. (2010). Türkçe Öğretiminde Yazma Eğitimi. *Journal of International Social Research*, 3(12), 178-195.
- Göker, O. (1996). *Uygulamalı Türkçe Bilgileri I* (1. Baskı). İstanbul: MEB Yayınları.
- Karabuğa, H. (2011). "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazılı Anlatım Çalışmalarında Noktalama İşaretlerini ve Yazım Kurallarını Kullanabilme Düzeyleri". *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Abant Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Karagül, S. (2010). İlköğretim 6-8. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersi Öğretim Programında Belirtilen Yazım ve Noktalama Kurallarını Uygulayabilme Düzeyi. *Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kavcar, C., Sever, S.ve Oğuzkan, F. (2001). *Türkçe Öğretimi* (9. Baskı). Ankara: Anı Yayınevi.
- Metin, G. (2012). Göç Yaşamış 6. Sınıf Öğrencilerinin Yazım Kurallarını Ve Noktalama İşaretlerini Uygulama Düzeylerinin Toplumdilbilim Değişkenleri Açısından İncelenmesi (Körfez Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Raimes, A. 1983. *Techniques in Teaching Writing*. New York: Oxford University Press.
- Şahin, E., Y., Maden, S., Kardeş, M. N. ve Şahin, A. (2011). Noktalama İşaretlerinin Öğretiminde Grup Araştırması Tekniğinin Öğrenci Başarısına Etkisi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 257 – 268.
- Tekin, H. (1980). *Okuduğunu Anlama Gücü ile Yazılı Anlatım Becerisini Geliştirme Yönünden Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi* (1. Baskı). Ankara: Mars Matbaası.

7. Sınıf Öğrencilerinin Yazım ve Noktalama Kurallarını Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi

- Uludağ, E., & Yıldırım, D. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Bazı Noktalama İşaretlerini ve Yazım Kurallarını Uygulayabilme Düzeyleri (İstanbul Örneği). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 319-342.
- Ünal, Topçuoğlu F., Altın, H. (2017) Üniversite Öğrencilerinin Dilekçe Yazım Yanlıları Üzerine Bir İnceleme. *Electronic Turkish Studies*. 12 (6), 741-760.
- Yazım Kılavuzu (2008).(25.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, D. (2015). Türkiye Kanada Onario ve Avustralya Ana Dili Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 537-549.
- Yıldız, N. (2003). Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri (1. Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yıldız, Z. (2002). Değişik Eğitim Kademelerinde Öğrencilerin Yazım ve Noktalama Kurallarını Uygulama Düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 73-84

Geliş/Submitted/ Отправлено: 31.04.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43889

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

ferhatkarabulut@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-5039-9580

Dr. Elanur KAZANLAR ÜRKMEZ

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

urkmezalanur@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2455-6404

TÜRKÇEDE YÜKÜMLÜLÜK KIPLIĞINDE "İSTEK" UNSURU: PALMER MODELİ TEMELİNDE BİR ANALİZ*

Öz

Bir önermenin, eyleminin gerçekleşmesine yönelik konuşurun yönlendirici tutumlarını ifade eden yükümlülük kipliği Palmer (2001) tarafından izin, zorunluluk ve emir kipliği olmak üzere üç türe ayrılmıştır. Bu çalışmada söz konusu alt kiplik türlerinin taşıdığı yükümlülükten ziyade, her üç kiplik türünde de ortak olan istek kavramı üzerinde durulmuştur. Klasik gramer çalışmalarında kip sistemi bildirme (haber) ve tasarlama (dilek-istek) olarak ayrılmaktadır. Bildirme kipleri zaman ile ilişkili iken tasarlama kipleri de istek kavramını taşımalarından ötürü dilek-istek

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Ferhat KARABULUT

Cite as/Atıf: Karabulut, F. ve Kazanlar Ürkmez, E. (2020). Türkçede Yükümlülük Kipliğinde "İstek" Unsuru: Palmer Modeli Temelinde Bir Analiz, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 73-84. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43889>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

kipleri olarak değerlendirilmektedir. Tasarlama kiplerinin alt türleri ile büyük oranda benzerlik gösteren yükümlülük kipliğindeki istek kavramı, üzerinde durulması gereken bir konu olarak görülmüştür. Bu çalışmada yükümlülük kipliği ve istek kavramı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, izin, zorunluluk ve emir kipliklerinde istek unsuru ayrı başlıklar altında konuşur-kılıcı odaklı olmak üzere iki yönlü açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, yükümlülük kipliği, istek kipliği, emir kipliği, izin kipliği, zorunluluk kipliği.

THE FACT OF “REQUEST” IN DEONTIC MODALITY IN TURKISH: AN ANALYSIS ON THE BASIS OF PALMER MODEL

Abstract

The deontic modality which expresses the obliger attitudes of the speaker towards the realization of the action of a proposition, is divided into three types by Palmer (2001): permissive, obligative and commissive. In this study, rather than the obligation of the sub-modality types, the concept of desire, which is common to all three modality types, is emphasized. In traditional grammar studies, the mode system is divided into indicative mood and subjunctive mood. While indicative moods are related to tense, subjunctive moods are considered as wish-request moods because they carry the concept of desire. The concept of desire in deontic modality, which is largely similar to the subtypes of subjunctive moods, was seen as an issue to be emphasized. In our study, after briefly informing about the deontic modality and the concept of desire, in Palmer's deontic modality (permissive, obligative and commissive) concept of desire is explained in two ways: speaking-oriented and agent-oriented.

Key Words: Turkish, deontic modality, volition modality, commissive modality, permissive modality, obligative modality.

GİRİŞ

Kiplik, önermenin doğruluk değerine yönelik konuşurun bilgisel ve gerçekleşebilecek bir eyleme yönelik yönlendirici tutumlarını kodlayan dilsel işaretleyicilere denmektedir. Anlamsal boyutuyla birlikte kapsamının da geniş olmasından kaynaklı olarak kipliğin[†] çeşitli ölçütler temelinde farklı tanımları ve sınıflandırmaları yapılmıştır. Sınıflandırma yapan araştırmacıların hemfikir olduğu alt türlerden biri bilgi (epistemic) kipliğidir. Hemen her kiplik sınıflandırmasında yer alan bilgi kipliği, çoğunlukla yükümlülük (deontic) kipliği ile karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yasaların ve normların izin verdiği, emrettiği ve zorunda kıldığı şeylerle ilgilenen

[†] Palmer modelinde yer alan İngilizce kiplik kavramlarının Türkçe karşılıkları, Kerimoğlu'nun (2018) çevirisine bağlı kalınarak kullanılmıştır.

yükümlülük kipliği belirli bir sosyal kurallar sistemi çerçevesinde zorunlu veya mümkün olan bir önermeye işaret eder (Narrog, 2012: 8). Yükümlülük kipliğinde çoğunlukla daha üst statüde bulunan, “otorite” olarak adlandırılan konuşurun kılıcıya yönelik yönergeleri esas olsa da, alt kiplik türlerinde ortak bir unsur olarak bulunan “istek” kavramı da dikkati çekmektedir. İstek kipliğindeki kadar baskın olmamasına rağmen yükümlülük kipliğinin alt türlerinde istek unsuru açıkça hissedilmektedir. Kerimoğlu’na göre yükümlülük kipliği istek temelli ifadelere odaklanmaktadır (2018: 93).

Çoğunlukla izin ve zorunlulukla ilişkilendirilen yükümlülük kipliğine, kimi araştırmacılar tarafından emir, üstlenme (commissive), rıza gösterme (allowance) ve yasak anlam alanlarının da müdahil edildiği görülmektedir. Palmer (2001) yükümlülük kipliğini zorunluluk, izin ve emir olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. Bu çalışmada Palmer (2001)’in önerdiği yükümlülük kipliği esas alınarak *izin*, *zorunluluk* ve *emir* kipliklerinde “istek” unsuru ele alınacaktır. Şunu belirtmek gerekir ki bahsedilecek istek unsuru ile istek kipliği karıştırılmamalıdır. Ele alınacak üç kiplik türünde de konuşur veya kılıcının isteği doğrultusunda oluşan yükümlülükler nedeniyle, göz ardı edilen bu konunun incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Yükümlülük Kipliği

Bir iletişim ortamında dilsel bildiriye üreten konuşur tarafından bildirim cümlesinin yorumlanması ya da konuşur-kılıcı odaklı olmak üzere eylemde belirtilen olay veya durumun gerçekleşmesine yönelik tutumları işaretleyen her türlü dilsel araç, kipliği oluşturur. Konuşur önermedeki olay veya durum karşısında öznel bakış açısını, duygu ve düşüncelerini dile getirebilir, tahminde bulunabilir. Kimi zaman da önceki deneyimlerinden yola çıkarak çıkarım yapabilir. Bu tür durumlarda konuşur kipselliği işaretleyen araçlarla önermeye kiplik değeri katmış olur. Örneğin, *Toplantı başlayacak* önermesini ele alalım. Konuşurun bu önermeyi *i) Toplantı başlamış olabilir ii) Toplantı başlamış olmalı iii) Sanırım/ Belki de / Muhtemelen toplantı başlamıştır. iv) Toplantı nihayet başlayabildi* şeklinde yorumlaması *Toplantı başlayacak* önermesine kiplik değer kattığını göstermektedir. Konuşur kimi zaman da bilgiyi aktarma şekline göre cümleye kiplik değeri yükleyebilir: *i) Ali dün gelmiş. ii) Söylenenlere göre/ Duyduğuma göre Ali dün gelmiş. iii) Ali dün gelmiş, diyorlar. iv) Ali dün geldi.* Konuşurun önermedeki gerçekliğe ilişkin bilgisel tutumları olduğu gibi yönlendirici tutumları da bulunmaktadır. Yönlendirici tutumlar konuşurun muhatap aldığı kılıcıya yüklediği yönergeleri işaret eder. *i) Okula gitmek için erken uyanmalısın. ii) Sınıfı geçmek için çok çalışmak zorundasın. iii) Akşam 6’ya kadar oynayabilirsın. iv) Çabuk buraya gel* şeklindeki ifadeler konuşurun kılıcıya yüklediği kiplik değeri taşıyan ifadeleridir.

Kiplik hem yapısal hem de anlamsal boyutu olan bir kategoridir. Sınırlarının çizilemeyecek kadar geniş olması neticesinde araştırmacılar tarafından çeşitli ölçütlerle ele alınmıştır. Farklı yaklaşımlar kipliğin tanımının yapılmasını zorlaştırdığı gibi kipliğin sınıflandırılmasını da çeşitlendirmiştir. Her sınıflandırmada bulunan bilgi kipliği dışında, en çok kullanılan kiplik türü yükümlülük kipliğidir. Yerine getirilmesi (veya getirilmemesi) durumunda belli bir sonuçun veya cezaî yaptırımın gerektirdiği formel bir anlaşmayı, yasayı kapsayan *yükümlülük*

(deontic)[‡] terimi (Cevizci, 1999: 942) kiplik alan yazında belli bir otorite tarafından kılıcıya yönlendirilen eylemlerin gerekliliği ve imkânı ile ilgilidir. *Otorite*, kılıcı üzerine zorunluluk yükleyen veya ona izin veren canlı bir birey olabileceği gibi, hukuk kuralları, toplumsal kurallar, dinî kurallar, kanunlar da olabilmektedir (Palmer, 2001: 10).

Geleneksel olarak yükümlülük kipliği izin ve zorunluluk ile ilişkilendirilmiştir (Lyons 1977; Kiefer 1987; de Hann 1997; Auwera-Plungian 1998; Frawley 2009; Narrog 2009). İzin ve zorunluluk, yükümlülüksel olarak neyin mümkün olduğunu ve neyin gerekli olduğunu ifade etmektedir (Palmer, 2001: 89). Diğer bir deyişle geleneksel bakış açısına sahip araştırmacılar yükümlülük kipliğini geleneksel olarak olasılık ve gereklilik kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Bu görüşe göre izin *yükümlülüksel olasılık*, zorunluluk *yükümlülüksel gereklilik* meselesidir. Nuyts ise geleneksel görüşe nispeten daha geniş bir açıdan değerlendirme yaparak yükümlülük kipliğini ahlakî kabul edilebilirlik, arzu edilebilirlik veya gerekliliğin bir değerlendirmesi olarak tanımlamakta ve izin, zorunluluk, rıza gösterme (*allowance*) gibi kavramları kapsadığını ileri sürmektedir (2001: 25). Kipliği önerme ve eylem tabanlı olmak üzere ikili bir sistemle inceleyen Palmer (2001)’a göre, eylem kipliğinin bir alt ulamı olan yükümlülük kipliği izin, zorunluluk ve emir anlam alanlarından oluşmaktadır.

- (1) Ali kitabı alabilir.
- (2) Ali kitabı almalı.
- (3) Kitabı almalıyım.
- (4) Kitabı al.

(1) numaralı önermede Ali’nin kitabı almasının mümkün olduğunu belirten bir otorite bulunmaktadır. Ali’ye kitabı alma konusunda otorite tarafından izin verilmiştir: *Kitap bana ait, bu yüzden Ali’nin almasına izin veriyorum*. (2) numaralı önermede ise bir zorunluluk ifadesi vardır. Otoriteye sahip olan kişi Ali’nin başarılı olması için bu kitabı alması gerektiğini düşünür. Bu cümle zorunluluğu, diğer bir deyişle yükümlülüksel gerekliliği ifade etmektedir: *Sinavda başarılı olmak istiyorsa Ali bu kitabı almak zorunda*. (3) numaralı önermede koşullandırma unsuru değişkendir. Başarılı olmak isteniyorsa, o kitap alınmalıdır. O hâlde koşullandırma unsuru dışsaldır. Ancak bu cümlede hem konuşur hem kılıcı durumundaki özne kendisini sorumlu hissedip kendini eylemi yapmaya teşvik ediyorsa, bu durumda koşullandırma unsuru içsel niteliktedir: *Sinavda başarılı olmak istiyorum, bu yüzden o kitabı almalıyım*. Palmer’ın “üstlenme (commissive)” olarak değerlendirdiği bu ifadeleri Searle “kendimizi bir şey yapmaya sorumlu tutmamız” şeklinde tanımlamakta ve İngilizce’de *shall* ile işaretlendiğini belirtmektedir. Bu tür ifadelerde konuşur ile kılıcı aynılaşmıştır. Bir başka deyişle, eylemi gerçekleştirecek kılıcı ile metin üreticisi olan konuşur aynı kişi olmaktadır. Eylemin gerçekleşme yükümlülüğünü üstlenen kişi konuşur olmasından dolayı bu tür ifadeler Palmer (2001: 10) tarafından yükümlülük kipliğinin ayrı bir türü olarak kabul edilmiştir. Bir emir ifadesi olan (4) numaralı önermede ise konuşur kılıcıya yönelik yönlendirmede bulunur ve kılıcının *al-* eylemini gerçekleştirmesi için

[‡] *Deontik (deontic)* teriminin yanı sıra bazı çalışmalarda yükümlülük kipliğini de ihtiva eden, daha geniş bir kapsama sahip *kök kipliği (root modality)* terimi de kullanılmıştır. Bkz. Sweetser (1990), Coates (1983), Bybee vd.(1994)

buyruk verir.

2. İstek Unsuru

Kiplik çalışmalarında kimi araştırmacılar istek anlam alanını yükümlülük kipliği olarak kabul ederken (Palmer, 1986), kimileri de devinim kipliği kapsamında değerlendirmiştir (Goossens 1983; Palmer 2001). İsteği kiplik kategorisi dışında tutanlar da bulunmaktadır (Auwera-Plungian, 1998). İstek kavramının bir kiplik kategorisi olarak sayılıp sayılmadığı ve kabul edilmesi durumunda hangi kiplik türü olarak değerlendirildiği bu çalışmanın konusu değildir. Çalışmanın konusu yükümlülük kipliğinin alt ulamlarında istek unsurunun varlığını göstermektir. Yükümlülük kipliğinin istek ile ilişkili olduğu açıktır (Nuyts, 2006: 9). Bu kiplik türü kapsamında yer alan anlam alanlarının önemli ortaklığından biri istek/isteme unsurudur. İstek, bir eylemi yapmak veya yapmamak konusunda sergilenen tutumdur. Yükümlülük kipliği ile kodlanmış ifadelerde konuşur kılıcı üzerine görevler yüklerken aslında kendi istek, arzu, heves ve taleplerini bildirir. Jespersen’a göre konuşurun istekleri en katı emirlerden en alçak gönüllü bir yalvarmaya kadar değişebilmektedir (1924: 313). Jespersen bu düşünceden hareketle kip sistemini istek unsuru taşıyan ve taşımayan olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Zorunluluk, izin, emir ve istek anlam alanlarını istek taşıyan kipler arasında kabul etmektedir (1924: 320). Narrog da yükümlülük kipliği ile birlikte teolojik, tercih ve duygu kipliklerini istekle ilgili kiplik; bilgi, kanıt, doğruluk, varoluş ve devinim kipliklerini ise istek taşımayan kiplik olarak değerlendirmiştir (Narrog, 2012: 47).

(5) Yarın akşam dışarı çıkabilir miyim?

(6) Başvuru için 18 yaşını doldurman gerek.

(7) Odana git ve akşam yemeğine kadar orada kal.

Yukarıdaki ifadeler farklı semantik-pragmatik çağrışımlara işaret etse de hepsinin ortak özgesi “isteme” unsurudur. (5) numaralı önerme bir izin cümlesidir. Kılıcı dışarı çıkma eylemini gerçekleştirmek ister. Bunun için konuşurdan izin alır. (6) numaralı önerme zorunluluk ifadesidir. Başvurunun yapılması için 18 yaşını doldurma şartı istenmektedir. (7) numaralı önermede açık bir şekilde emir görülmektedir. Anne, çocuğunun odasına gitmesini ve yemek vaktine kadar orada kalmasını ister. Bu isteğini dile getirme şekli isteğin buyruğa dönüşmesine neden olmuştur.

İstek unsurunun kip sistemindeki ilişkisi Türkçe dilbilgisi çalışmalarında da yer bulmuştur. Gençan *dilek kipleri* olarak adlandırdığı gereklik, istek, dilek-koşul ve buyuru kiplerinin anlam bakımından ortaklığının dilek kavramı olduğunu belirtir (1979: 295). Ercilasun (1993) istek kavramının bütün tasarlama kiplerinde kimi zaman daha belirsiz, kimi zamansa daha baskın bir şekilde mevcut olduğunu ileri sürmektedir. Emir, gereklik ve şart çekimlerinde daima bir arzu ve istek bulunmasından dolayı bu kiplerin diğer bir adı dilek kipleri olmuştur. Atabay,

Özel, Kutluk (2003) ve Vardar (2007) kipi bildirme ve isteme olmak üzere ikiye ayırmıştır.[§]

2.1. İzin Kipliğinde İstek Unsuru

İzin kipliği bir eylemin gerçekleştirilmesi için konuşur tarafından kılıcıya verilen veya kılıcının eylemi gerçekleştirmek için konuşurdan istediği onay ifadelerinden oluşmaktadır. İzin kipliği yükümlülüksel olarak neyin mümkün olduğunu ifade etmektedir (Palmer, 2001: 89). Bir başka deyişle izin vermek bir eylemin tamamlanmasını mümkün kılmak iken, izin almak ise bir eylemin yapılabilmesi için kılıcının konuşurdan istekte bulunmasıdır. Narrog (2012: 58) izin kipliğini *istençli* ve *katılımcı dışı* (participant-external) olarak kabul eder. Katılımcı dışı olmasının nedeni iznin kılıcıya bir dış kaynak tarafından verilmesidir. Kılıcının eylemi yapabilme yeterliliği bir dış kaynağa bağlı olduğundan izin ifadelerinin yeterlilik ifadelerinden geliştiği kabul edilir (Kerimoğlu, 2018: 37).

İzin ifadelerinde istek unsuru konuşur odaklı ve kılıcı odaklı olmak üzere iki yönlü ele alınmalıdır. Kılıcı odaklı izin ifadelerinde istek unsuru kılıcının talebi ile ilgilidir, eylemi yapabilmek için konuşurdan izin ister. Konuşur odaklı izin ifadelerinde ise bir eylemin gerçekleştirilebilmesi için konuşurun onayı gereklidir. Böylece konuşurun “istemesi” işe karışır. Kerimoğlu’na göre izin bu yönüyle isteme alanı ile örtüşmektedir (2018: 37).

(8) Kitabını alabilir miyim?

(9) Kitabı alabilirsin.

(8) numaralı önerme kılıcı odaklı bir ifadedir. Kılıcı, eylemi yapabilmek için talepte bulunur. Bu ifade *Kitabını istiyorum, almama izin verir misin* şeklinde bağlamı genişletilerek istek unsuru net bir şekilde görülebilir. (9) numaralı önerme konuşur odaklı bir izin ifadesidir. Konuşur eylemin yerine getirilmesi için kılıcıya onay verir. Burada Kerimoğlu’nun da bahsettiği gibi işe istek karışır. Konuşur kitabının almasını istemeseydi onay vermezdi. İsteddiği için olumlu bir cevap vermektedir.

İzin ifadeleri yükümlülük kipliğinin bir alt türü olarak daima zorunluluk ile birlikte ele alınır. Her iki kiplik türünde eylemin yapılabilmesi için fiziksel ve sosyal dış koşullardan kılıcıya yönelik bir yükümlülük bulunmaktadır. Her ne kadar izin ifadeleri zorunluluk ifadelerine göre daha yumuşak görülse de, kılıcı daima üst otorite olan konuşurun izin verdiği ölçüde hareket edebilmektedir. Oysa koşullu izin cümlelerinde konuşur-kılıcı arasındaki ilişki daha yumuşaktır. Bu tür ifadelerde kılıcı, zorunluluğu reddetmekte serbesttir.

(10) Eğer istersen bilgisayarımı kullanabilirsin.

(11) İşe erken gelersen, erken çıkabilirsin.

(10) numaralı önermede konuşur kendi bilgisayarını kullanması için onay verirken kılıcıya bir seçenek sunar. Kılıcının eylemi gerçekleştirmesi tümüyle kendi iradesine bağlıdır. Aynı şekilde (11) numaralı önermede de benzer durum görülür. Güçlü bir otoriteye sahip olan pat-

[§] Adı geçen araştırmacılar, kip kategorisine semantik bir bakışla yaklaşmışlardır. Daha çok yapı odaklı bir çalışma olan *Türk Dil Bilgisi*’nde Ergin, istek kavramının ilişkilendirildiği bir kip ayırımını, Türkçede semantik çeşitlilik açısından ayrıntılı olarak ele almadığını burada belirtmek gerekir. Bkz. Ergin 1983.

ron, işçisine bir seçenek sunar. İşçinin işi erken bırakması bir koşula bağlıdır. Bu koşulu gerçekleştirmek veya reddetmek tamamen kılıcının iradesine bırakılmıştır.

Görüldüğü gibi izin kipliğinde istek unsuru konuşurdan kılıcıya “onay” ve kılıcıdan konuşura “talep” şeklinde olmak üzere iki yönlüdür. Kılıcı izin isterken daima istekte bulunur. Konuşur ise kendi istediği zaman eylemin gerçekleştirilebilmesi için onay vermektedir.

2.2. Zorunluluk Kipliğinde İstek Unsuru

Zorunluluk, kılıcıyı yüklemde belirtilen eylemi tamamlamaya zorlayan sosyal durumları ifade eder (Bybee *vd.*, 1994: 177). Kılıcı üzerine uygulanan kuvvet, konuşur veya üçüncü bir kaynaktan gelebilmektedir (de Hann, 2006: 29). Üçüncü kaynak olarak otorite sahibi kişiler, toplumsal kurallar, ahlakî normlar, dinî kurallar, yasalar, yönetmelikler, gelenek ve görenekler kabul edilmektedir. Zorunluluk ifadelerinde konuşurun eylemin tamamlanmasına dair buyruklarının kılıcı tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Kılıcı, konuşurun üstüne yüklediği zorunlu eylemleri zaman zaman iradesine bağlı olarak tamamlar. Bazen de istek dışı gerçekleştirir. Larreya zorunluluğun istek unsuru içermesini *John must leave (John ayrılmalı)* örneği ile açıklamaktadır. Bu önermede kılıcı John iken, konuşur birtakım kılıgısal veya ahlakî ilkeler ya da canlı bir birey olarak düşünülebilir. İfade edilen yükümlülük kavramının, John’un ayrılmasının, konuşur tarafından istenir olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli olan nokta John’un, yani kılıcının bu isteğe vereceği tepkidir. Eğer John kendisinden istenene uyararak gerçekten ayrılırsa, istekli ya da isteksiz bir şekilde ayrılma eylemini yapmaya karar vermiş olacaktır (2009: 17-18).

Zorunluluk kipliğindeki istek unsuru konuşur isteklidir. Toplumsal kurallar, ahlak kuralları, dinî kurallar, yasalar veya canlı bir birey olarak konuşur, bir eylemin yapılmasını zorunlu kılarak talep eder.

- (12) Otobüste yaşlılara ve hamilelere yer vermelisin.
- (13) Her zaman büyüklerine karşı saygılı davranmalısın.
- (14) Namaz kılmadan önce abdest almak şart.
- (15) Kütüphaneye kayıt yaptırabilmek için öğrenci olmak gerek.
- (16) Ceza alacaksın. Kırmızı ışıkta durman gerekirdi.
- (17) Ödevleriniz önümüzdeki hafta salı gününe kadar tamamlanmış olmalı.

(12) numaralı önerme toplumsal bir kuraldır. Resmî olarak kılıcının yaşlı ve hamilelere yer verme zorunluluğu bulunmasa da, toplumsal durumlar göz önüne alındığında eylemi gerçekleştirmemesi durumunda ayıplanma, kınanma gibi bir yaptırıma uğrayacağı açıktır. Toplum olarak yaşlı ve hamilelere yer verilmesi özellikle gençlerden istenmektedir. (13) numaralı önermede kodlanmış zorunluluğun yerine getirilmemesi neticesinde kılıcıya resmî olarak cezaî yaptırım yüklenemez. Ancak toplumsal ve ahlakî koşullar tarafından büyüklerine karşı saygılı olması gerektiğine dair kılıcının üzerine bir baskı uygulanmaktadır. (14) numaralı önerme (12) ve (13) numaralı önermelere nispeten şiddetli zorunluluk içermektedir. Kılıcı eğer namaz kılmak istiyorsa İslam dininin kuralı gereği abdest almak zorundadır. Din, namazın geçerliliği için kişilerin abdest almasını istemektedir. Abdest alınmaması durumunda namaz geçerli olmaya-

caktır. (15) numaralı önerme, kütüphane idarecileri tarafından koyulmuş bir kuraldır. Kural gereği kütüphaneye kayıt yaptıracak kişilerin öğrenci olması istenmektedir. (16) numaralı önerme trafik akışının düzenli olması için idareciler tarafından tüm vatandaşların uymasının zorunlu kılındığı bir yasayı yansıtmaktadır. Burada konuşur yasadır. Kırmızı ışıkta geçen kılıcı için cezaî yaptırım uygulanacaktır. Yasalar bireylerin ve taşıtların kırmızı ışıkta durmalarını ister ve onlara bu kuralı yapmaya dikte ederler. (17) numaralı önermede konuşur canlı bir birey olan öğretmendir. Öğrencilere verilen ödevin belirli bir zaman dilimine kadar tamamlanıp teslim edilmesi öğretmen tarafından istenmektedir. Öğrenciler ödevleri tamamlama konusunda bir otorite (öğretmen) tarafından zorunlu tutulmuşlardır.

Zorunluluk kipliğinde istek unsurunun yönü aynı zamanda kılıcı odaklı da olabilmektedir. Kılıcıdan talep edilen yüksek veya düşük dereceli zorunlulukları gerçekleştirmek çoğu zaman kılıcının iradesi dışında görülse de, bu eylemlerin yerine getirilmesinin kılıcının isteğine bağlı olduğu zamanlar da bulunmaktadır. (12) ve (13) numaralı önermelerde muhataplar genç bireylerdir. Gençler yaşlılara ve hamilelere yer vermek, onlara karşı saygılı olmak gibi yazılı olmayan bu tür toplumsal kurallara uymak zorunda değildir. Zorunda olmadığı gibi, bu eylemleri gerçekleştirmediği takdirde haklarında cezaî işlem de yapılmaz. Ancak toplum tarafından ayıplanma, kınanma gibi manevi yönlü yaptırımlara uğrayabilirler. Eylemin yerine getirilmediği takdirde cezaî işlemin uygulanacağını bildiren (16) ve (17) numaralı önermeler için durum farklıdır. Bu önermeler yüksek empoze içerseler bile zorunlu kılınan eylemi gerçekleştirmek veya gerçekleştirmemek kılıcının tümünden isteğine bağlı değildir. Kılıcı ceza almayı göze alarak kırmızı ışıkta durmayabilir. Fakat caydırıcı bir ceza alacağından bu zorunluluğun yerine getirilmesi kılıcı tarafından tercih edilir.

(18) Sınavı geçmek için çok çalışmak zorundasın.

(18) numaralı önermede kılıcının bir amacı gerçekleştirmesi için otoritenin güçlü etkisi olduğu görülmektedir. Otoritenin kılıcıdan talep ettiği, çalışmak eylemidir. Kılıcı eğer sınavı geçmek istiyorsa bu zorunluluğu yerine getirir. Eğer sınavı geçmek istemiyorsa, çalışmamayı da tercih edebilir.

Zorunluluk kipliği ifadelerinde isteğin yönü çoğunlukla konuşurdan kılıcıya yöneliktir. Bu ifadelerde konuşur istediğinin gerçekleşmesi için muhatabını zorunlu tutar.

3.3. Emir Kipliğinde İstek Unsuru

Kılıcı karşısında belli bir güce sahip olan, otoritesi sorgulanmayan konuşurun, bir eylemin yapılması için muhatabına yönlendirdiği buyruklar emir ifadeleri olarak anılır. Emir ifadeleri buyurucu ve eyleyici olmak üzere en az iki kişili bir iletişim ortamında meydana gelmektedir. Sema Aslan Demir'e göre bir ifadenin emir olabilmesi için *“bir buyurucunun, bir eyleyicinin ve buyruğun; buyurucudan kaynaklanan yüksek dereceli empoze ve yönlendiriciliğin; buyurucu ve eyleyici arasında eşit olmayan, buyuranın görece statü üstünlüğüne dayanan güç ilişkisinin”* (Aslan Demir, 2008: 16) olması gerekmektedir. Emir kipliğinde konuşur buyurucu, kılıcı da emri gerçekleştiren eyleyici konumundadır. Konuşurdan kılıcıya yönelen emirler katı isteklerden meydana gelmektedir. Doğan, emir kipliğini Wilson ve Sperber (1988)'in *bağıntı kuramı* çerçevesinde de-

ğerlendirmiştir. Kurama göre bir sözce hem gerçek (actual) dünyalardaki, hem de gerçek dünyaya alternatif olabilecek olası (possible) dünyalardaki durumlara işaret edebilir. Bir emir ifadesi ise buna ilaveten hem olanaklılık (potentiality) hem de istenirlik (desirability) dünyalarına ilişkin kodlamaları da içerisinde barındırır. Buyurucu, ya kendisi ya da eyleyici için bir durum istenir olduğunu peşinen bildirir. Belirtilen durumun buyurucu veya eyleyici odaklı istenildiği ise bağlama göre bilinir (1997: 251-252). Emir ifadelerinde istenirlik durumunun buyurucu odaklı olduğunu söyleyebiliriz.

Bir ifadenin emir olabilmesi için *buyurum gücü*, *eylem-emir uyumu*, *emir-fayda ilişkisi* gibi niteliklerin yanı sıra *istek bileşenine* de sahip olması gerektiğine değinen Usta'ya göre istek, buyruğun önemli unsurlarından biridir ve pek çok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır (2016: 322-325). Leszek emrin, konuşurun semantik olarak gelecekteki eylemleri etkileme isteğini gösterdiğini ifade eder (1995: 22). Temürcü emir kipliğini oluşturan direktif, komut, buyruk gibi ifadelerin aynı zamanda bir dileği yansıttığını belirtir. Çünkü bu tür ifadeler konuşurun ne istediğini, neyi tercih ettiğini belirten, bazen de bir onay gerektiren ifadelerdir (2007: 16). Karademir emrin bir istek türü olduğunu belirtir. Çünkü istek başkasından talep edilen şeydir ve emir ifadelerinde de buyurucu eyleyiciden bir şeyi yapmasını istemektedir (2012: 2104). Kerimoğlu emir ifadelerini konuşurun isteğinin en güçlü olduğu kiplik türü olarak kabul etmektedir (2018: 38). Aslan Demir'e göre (2008) emir de istek, rica ve yalvarma gibi isteme kipliğinin bir alt kategorisini oluşturmaktadır.

Emir kipliğinde istek yönü buyurucudan eyleyiciye yöneliktir. Yüksek dereceli empoze ve yönlendiricilik gücüne sahip buyurucunun eyleyiciden istediği katı istekler çoğu zaman geri çevrilemez. Eyleyici kendisinden beklenen bu talepleri istekli veya isteksiz yerine getirme zorunluluğunu hisseder.

(19) Çabuk odanı topla.

(20) Söyle ona akşama kadar işlerini bitirmiş olsun.

(19) numaralı önermede buyurucu ve eyleyicinin, anne ve çocuk olduğunu varsayalım. Anne çocuğundan odasını toplamasını ister. Buyurucunun belli bir empoze gücü ile dayattığı bu istek karşısında, çocuğunun rızası olmamasına rağmen gerçekleştirmesi beklenmektedir. (20) numaralı önermede buyurucunun emri iki farklı eyleyiciyi etkilemektir. Buyurucunun muhatabı olan ikinci şahsa *söyle ona* diyerek komut verir. Fakat asıl emir mevcut ortamda bulunmayan üçüncü şahsa yöneliktir. Buyurucu üçüncü şahsın işlerini bitirmesini ister ve bu talebini, ikinci şahıs vasıtasıyla iletir.

(21) Bu evrakı sekretere vereceksin.

Karşılıklı olmayan güç ve statü ilişkisi (21) numaralı önermede görülmektedir. Resmî bir makamda üretilen bu cümlede buyurucu “evrakın sekretere verilme” isteğini eyleyiciye dikte eder.

SONUÇ

Çalışma sonucunda; Türkçede, bir konuşur ve kılıcı (*emir kipliği için buyurucu ve eyleyici*)

olmak üzere karşılıklı iletişim ortamında üretilen yükümlülük kipliğinin, karşılıklı var olmayan güç dengesi ve yükümlülükler ışığında büyük oranda konuşurun istekleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu durum emir kipliğinde en açık şekilde hissedilmektedir. Çünkü emir ifadelerinde eyleyicinin (kılıcının) isteği söz konusu değildir. Yüksek etki gücüne ve otoriteye sahip buyurucunun (konuşurun) istekleri sert bir biçimde eyleyiciye dikte edilir. Eyleyicinin seçme şansı yoktur.

Zorunluluk ve izin kipliğinde ise istek unsurunun çift yönlü olduğu tespit edilmiştir. Zorunluluk ifadelerinde toplumsal, ahlakî ve dinî kurallar, yasalar veya canlı bir birey olarak konuşur kılıcından eylemi gerçekleştirmesi hususunda, şartlı olarak, talepte bulunur. Eylem gerçekleşmezse kılıcı etik veya resmî olarak yaptırıma uğrar. Yine de kılıcının, eylemi gerçekleştirmesinin emir kipliğindeki kadar sert olmadığı ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, zorunluluk kipliğinde daha esnetilebilir bir durumun söz konusu olduğu görülmüştür. Bu durum ise, kılıcının, sonucuna katlanmak koşuluyla yapmış olduğu bir tercih olarak da kabul edilebilir. İzin kipliğinde ise, isteğin kılıcı odaklı olduğu durumlarda, kılıcı gerçekleştirmek istediği eylem için konuşurun onayını istemek durumunda kalmaktadır. Bu da onayın, konuşurun isteğine bağlı olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, Türkçede yükümlülük kipliğindeki kiplik anlam alanlarının, izin dışında, geleneksel gramer konularından tasarlama kipleri ile uyduğu tespit edilmiştir. Nitekim kip kategorisinin bildirme ve tasarlama olmak üzere iki kola ayrılmasındaki temel ölçütlerden birinin zaman ve istek olma ihtimali de ortaya çıkmıştır. Yapılan bu çalışmanın yanı sıra geleneksel kip kategorisindeki istek unsuru temelinde araştırmalar da yapılabilir. Böylelikle kip ve kiplik kategorilerinin farklı boyutları ortaya çıkmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan Demir, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Atabay, N., Özel, S., Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Bybee, J. L., Perkins, R. D. and Pagliuca, W. (1994). *The Evolution Of Grammar: Tense, Aspect and Modality in The Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Coates, J. (1983). *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
- de Haan, F. (1997). *The Interaction of Modality and Negation A Typological Study*. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- de Haan, F. (2006). Typological Approaches to Modality. *The Expression of Modality* (s. 27-69). Berlin: Mouton de Guyter.
- Doğan, G. (1997). Buyurmayan Buyrum Tümceleri. *VIII. Uluslar arası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri* (s. 249-256). Ankara.

- Ercilasun, A. B. (1993). Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı. Ankara, 22-23 Ekim.
- Ergin, M. (1983). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Frawley, W. (2009). *Linguistic Semantics*. New York: Routledge (Dijital Basım).
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Goossens, L. (1983). Can and kunnen: Dutch and English potential compared. *Een spyeghel voor G. Jo Steenbergen* (s. 147–158). Leuven: Acco.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: Allen - Unwin.
- Karademir, F. (2012). Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik)i Üzerine. *Turkish Studies*. 7 (4), 2091-2138.
- Kerimoğlu, C. (2018). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kiefer, F. (1987). On Defining Modality. *Folia Linguistica*. 21, 67-94.
- Larreira, P. (2009). Towards A Typology of Modality in Language. *Modality in English Theory and Description* (9-29). Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Leszek, A.S. (1995). *A Critical Study of Imperatives*. Thesis (M.S.). Massachusetts Institute of Technology. Department of Linguistics and Philosophy.
- Lyons, J. (1977). *Semantics 2*. USA: Cambridge University Press.
- Narrog, H. (2009). *Modality in Japanese: The Layered Structure Of The Clause and Hierarchies of Functional Categories*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Narrog, H. (2012). *Modality, Subjectivity and Semantic Change A Cross-Linguistic Perspective*. USA: Oxford University Press.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization A Cognitive-Pragmatic Perspective*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nuyts, J. (2006). Modality: Overview and Linguistic Issues. *The Expression of Modality* (s. 1-26). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F.R. (2001). *Mood and Modality* (Second Edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Steele, S. (1975). Is it possible? *Working Papers on Language Universals*. 18, 35–58.
- Sweetser, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, L. (1988). Force Dynamics in Language and Cognition. *Cognitive Science*. 12, 49–100.
- Temürcü, C. (2007). *A Semantic Framework for Analyzing Tense, Aspect and Mood: An Application to the Range of Polysemy of -Xr, -Dir, -Iyor and -Ø in Turkish*. Doktora Tezi. University of

Antwerp.

Usta, Ç. (2016). Üçüncü Kişiyeye Emrin Semantiği. *Bilig*. 77, 319-338.

Van Der Auwera, J., Plungian, V. (1998). Modality's Semantic Map. *Linguistics Typology*. 2, 79-124.

Vardar, B. (2007). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 85-95

Geliş/Submitted/ Отправлено: 08.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43393

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

Tarih Bölümü

mevsile@amasya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5289-8703

DEMOKRAT PARTİ BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK ORDUSU HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR¹

Öz

Türkiye'nin yakın siyasî tarihinde, ordu-siyaset ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Bu konu tarihçiler, siyaset bilimciler, iktisatçılar, gazeteciler ve diğer akademisyenler tarafından ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır. Bu çalışmalarda arşiv belgeleri, gazete koleksiyonları ve diğer araştırma eserlerde verilen bilgiler kullanılmıştır. Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve Zabıt Cerîdesinde de, özellikle bütçe görüşmelerinde bu konunun gündeme geldiği görülmektedir. Buradan elde ettiğimiz bilgilere göre, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Türk ordusunu ilgilendiren konularda iktidar ve muhalefet partileri arasında bir görüş birliği sağlanmıştır. Ancak, özellikle 1957 yılından itibaren iktidarın bazı uygulamaları, muhalefet sözcüleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Askerî birliklerin sivil inşaat işlerinde çalıştırılmaları, üzerinde en çok tartışılan konu olmuş ve bu durum, Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar sürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ordu-Siyaset İlişkileri, DP Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri, Askerî Birliklerin Sivil İşlerde Kullanılması.

¹ **Cite as/Atıf:** Evsile, M. (2020). Demokrat Parti Bütçe Görüşmelerinde Türk Ordusu Hakkındaki Tartışmalar, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 85-95. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43393>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

THE DISCUSSIONS ABOUT TURKISH MILITARY FORCES DURING THE DEMOCRAT PARTY BUDGET SESSIONS

Abstract

In the near political history of Turkey, the relation between army and politics occupies an important place. This relationship has been investigated in detail among historians, policy makers, economists, journalists and other academicians. In this study, the knowledge given in archives, newspaper collections and other survey articles has been used. Furthermore, this subject has become a current issue especially during the Budget discussions in the Record Journal of Turkish Grand Assembly and Report Newspaper (Zabıt Cerîdesi). According to the knowledge we reached from these sources, in the first period of the Democrat Party, the ruler and the opposition parties reached consensus about the issues related to the Turkish military forces. However, after the year 1957, there appeared some rejections about the applications of the ruler political party from the opposition political party. The most discussed subject was that the Turkish soldiers were employed to work in civil constructions. These discussions continued till the end of the Democrat Party power.

Key Words: Democrat Party, Army-Politics Relation, Ruler and Opposition political parties Relation during Democrat Party Period, Employment of Turkish Military Forces in civil constructions.

GİRİŞ

Demokrat Parti dönemi ile ilgili olarak tarihçiler, siyaset bilimciler, iktisatçılar, eğitim bilimciler, sosyologlar, dış politika uzmanları, gazeteciler, askerler ve diğer meslek mensupları tarafından pek çok akademik ve popüler tarzda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla bu dönem, ayrıntıları ile ortaya konulmuştur.

Bunlardan başka, Demokrat Parti'nin iktidarı bir darbe ile terk etmesi olayına bağlı olarak, bu dönemde ordu-iktidar ilişkileri ve bu alanda yapılan çalışmalar özel bir önem taşımaktadır. Siyaset bilimciler tarafından yapılan bir çalışmada, darbeye giden olayların olayların geniş bir tahlili yapılmıştır²; diğer bir çalışmada, Demokrat Parti döneminin siyasî anlayışı öne çıkarılmıştır³. Son zamanlarda bir tarihçi tarafından yapılan çalışmada da, 1950-1954, 1954-1957 ve 1957-1960 yıllarını içine alan dönemlerde Demokrat Parti'nin uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir⁴.

² Ümit ÖZDAĞ; **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2004 (2.Baskı).

³ Süleyman ŞAHİN; "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasî Kültür", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:11, Sayı:41-42, Temmuz-Aralık 2014, s. 247-258.

⁴ Tamer NALBANT; **Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılab

Adı geçen çalışmalar, konu ile ilgili arşiv belgeleri, gazete koleksiyonları ve diğer araştırma eserlerden faydalanılarak yapılmıştır. Anca konu ile ilgili başka kaynaklarda da bilgiler mevcuttur. Bunların başında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi'ne yansıyan bilgiler gelmektedir. Biz de bu çalışmamızda Demokrat Parti dönemindeki bütçe görüşmelerinde Türk ordusu hakkında yapılmış olan değerlendirmeleri bir araya getirerek, konuya küçük bir katkı yapma gayreti içerisinde olduk. Bu bilgileri, Türk ordusu hakkındaki düşünceler, ordunun siyasetten uzak tutulması, ordudaki sağlık hizmetleri, ordu vasıtalarının askerî amaçlar dışında kullanılması ve sonuçları gibi bazı başlıklar halinde aşağıdaki şekilde nakletmek mümkündür.

1- Ordu Millet İlişkileri

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında, Türk ordusunun, Türk milletinin bir parçası ve Türk milletinin de Türk ordusunun gücünün kaynağı olduğu şeklinde görüşler dile getirilmiştir. Ayrıca ordunun gücünün sadece insan kaynağı ile değil, sahip olduğu teknik imkânlarla bağlı olduğu, dolayısıyla ordumuzun teknik kapasitesinin artırılması gerektiği hususları ifade edilmiştir. Bunlardan ilkinde Elazığ milletvekili Şevki Yazman, "... milletlerin müdafaa kudretinin yalnız ordunun insan mevcudu ve hayvan adedi ile ölçülme devre çoktan geçmiştir ... Bugün milletlerin savunma ölçüsü harp potansiyeli denen ve ordu ile beraber millî iktisadî, münakale vasıtaları, yolu ve her şeyden fazla ziraatî, sanayi ve maarifî içine alan bir bütündür." sözleriyle ifade etmiştir⁵.

İkinci olarak Erzurum milletvekili Emrullah Nutku, aynı konuda şunları söylemiştir⁶:
"Yeni iktidar sefer ordusunu hazırlarken evvelâ sevgi ruhunu, vatan ve memleket aşkını yaşamak ve başarmak bakımından olduğu kadar keyfiyet bakımından da artırılması yolundadır ve bunun yanında insan stoku yerine harp vasıtaları ve malzeme stokları yapmakta ve yapmak azmindedir." Başka bir milletvekili de ordunun millete dayanması gerektiğine şu sözlerle dikkat çekmiştir:

1- Memlekette hayvan kaynaklarını çoğaltmak ve beslemek, piyade ve süvari sınıflarına ehemmiyet vermek lâzım gelecektir.

2- Motorlu vasıtamız yoktur veya az diye kendimizi zayıf görmek zaafından kurtulmuş olacağız.

...Milletin harp kudretini temsil eden ordudur. Bu bakımdan ordu, milletin bir parçasıdır. Binaenaleyh ordu, varlığını ancak millete dayanarak ve milletten beslenerek idame edebilir⁷.

Türk ordusunun önemli bir vasfının halka verdiği eğitim hizmetleri olduğuna dikkat çekilerek "Ordu Türk Köylüsünün Mektebidir" vecizesi söylenmiştir. Okuma yazma bilmeyen askerlerin, kışlalarda açılan kurslarda okuryazar hale getirildikleri hususu üzerinde durulmuştur. İstanbul CHP milletvekili Sami Yaver, "... zaten askerî görev kadrosuna girmiş olan tedris keyfiyeti, sıkı bir programa bağlanacak olursa, ilkokulu olmayan 30 bin köyümüzden ordu kadromuza iltihak edecek binlerce gencin iki sene zarfında okuryazar bir hale getirilmek bahtiyarlığı temin edilmiş olacaktır" sözle-

Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

⁵ Şevki YAZMAN (Elazığ); 20.02.1951, **Tutanak Dergisi (9.Dönem)**, Cilt5, s.208.

⁶ Emrullah NUTKU (Erzurum); 20.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt5, s.302.

⁷ İsmail BERKOK (Kayseri); 23.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt5, s.535.

riyle konuyu gündeme getirmiştir⁸. Burdur DP milletvekili Mehmet Özbey de, “Ordumuz Türk köylüsünün mektebi, üniversitesidir. Köylünün askere gitmeden önceki zaman ile döndüğü zaman arasında fark vardır” sözleriyle ordunuz eğitim fonksiyonuna dikkat çekmiştir⁹.

Türk ordusunun diğer bir özelliğinin de, ülkenin gelişmesinde lokomotif rol oynadığı tespitinin yapılmış olmasıdır. Türk milletinin, millî inkılaplarını ordusuna medyun olduğu ifade edilerek, “Ayakta duran bir neslin inkişaf etmemiş olan dinamizmini, müsmir bir duruma intikal ettirmek ... Yurduna ve camiasına karşı yapılacak fedakârlığı, feragati, sevgi ve bağlılığı temin eden mukaddes bir bilgi ocağıdır” şeklindeki sözlerle tamamlanmıştır¹⁰. Başka bir milletvekili ise, “... istiklâl ve Cumhuriyetimizin yegâne garantisini teşkil eden ordumuz” sözleriyle düşüncelerini açıklamıştır¹¹.

2- Ordunun Siyasetten Uzak Tutulması

Demokrat Parti iktidarında ordu ile ilgili konuşulan konulardan biri de ordunun siyasetten uzak tutulması hususu olmuştur. Bu konuda değişik yıllarda, özellikle eski asker olan milletvekilleri ve Başbakan tarafından görüşler ifade edilmiştir. Bu konuşmalarda, siyasetle uğraşan orduların başarısızlıklarından örnekler verilerek kesinlikle ordunun siyasetten uzak tutulması hususu üzerinde durulmuştur. Konuyu ilk defa gündeme getiren kişi, Kütahya DP milletvekili Asım Gündüz olmuştur: “Türk ordusunun çok yüksek vasıflarından birisi de meslek ve vazife aşkıdır. Vazifesinden başka şeylerle iştigal etmez. Siyasetle iştigal eden orduların memleketlerine yaptıkları zararları Türk ordusu çok iyi takdir eder.” sözleriyle Türk ordusuna olan güvenini dile getirmiştir¹². Aynı oturumda konuşan Bolu DP milletvekili Fahri Belen, “... son asırlarda orduların mağlûbiyetlere uğralarının başlıca sebepleri, sevk ve idarenin fenalığı, eğitim noksanı, teşkilât ve teslihatta kemiyeti keyfiyete tercih eden zihniyet ve orduların politikaya karışmalarıdır” sözleriyle siyasete karışan orduların başarısızlığına dikkat çekmiştir¹³.

Bunlardan bir yıl sonra 1953 yılı bütçe görüşmeleri sırasında ordunun siyaset dışı olduğu, Trabzon CHP milletvekili Naci Altuğ tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir¹⁴: “Millî şuurla, vatan aşkıyla mütecanis bir varlık olan ordumuz her türlü siyasî cereyanların dışındadır, dışında kalmıştır ve dışında kalacaktır. Orduları siyasete bulaşmış milletlerin perişan ve hazin hallerine dair tarihte yüzlerce misal vardır.”

Başbakan Adnan Menderes, 1953 ve 1956 yılları bütçe konuşmalarında iki defa bu konuya temas etmiştir. İlkinde, “Orduya politika karıştırmak ne derecelere kadar tehlikeli ise, her türlü münakaşaların üstünde tutulması lâzımgelen kutsî din mefhumunun ve dinî müesseselerin de gündelik adi politikaların alet ve vasıtası haline getirilmesi de, memlekette yer yer tehlikeler yaratacak bir hareket

⁸ Sami YAVER (İstanbul); 23.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt:5, s.547.

⁹ Mehmet ÖZBEY (Burdur); 23.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt:5, s.550.

¹⁰ Sami YAVER (İstanbul); 23.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt:5, s.547.

¹¹ Ahmet BAŞIBÜYÜK (Çorum); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s.691.

¹² Asım GÜNDÜZ (Kütahya); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s. 688.

¹³ Fahri BELEN (Bolu); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s. 692.

¹⁴ Naci ALTUĞ (Trabzon); 22.02.1953, TD (9.Dönem), Cilt:20, s. 745.

olur” sözleriyle bu konuya dikkat çekmiş¹⁵; ikincisinde ise, “... nasıl ki, dini siyasete karıştırmamak kararındayız, nasıl ki orduyu siyasete karıştırmamak kararındayız, onun gibi üniversiteyi de günlük politika dışında bırakacağız” sözleriyle ordu, din ve üniversitenin siyasetin dışında tutulması gerektiğine işaret etmiştir¹⁶.

Son olarak Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına konuşan Niğde milletvekili Asım Eren, “... orduyu siyasetten uzak tutmak istiyoruz” sözleriyle bu konudaki görüşlere destek olmuştur¹⁷.

3- Orduda Sağlık Hizmetleri ve Veremle Mücadele

Ordu içerisindeki sağlık hizmetlerinin durumu, Demokrat Parti döneminin ilk bütçesi olan 1951 yılından itibaren gündeme gelmiştir. 23 Şubat 1951 tarihli oturumda söz alan İçel DP milletvekili Aziz Köksal, bu konuyu şu sözlerle gündeme getirmiştir¹⁸: “*Orduda sıhhi teşkilâta ne kadar ihtimam ederse bunun orduyu o kadar kuvvetlendireceği gayet tabiidir ve eğer ordunun sıhhiye teşkilâtı bu suretle kalırsa nevakıssının ikmâl edilmesine imkân yoktur.*” Bu sözlerle ordunun sağlık sistemindeki eksiklikler dile getirilmiştir.

1953 yılından itibaren ordudaki veremli askerlerin durumu üzerinde durulmaya başlanmıştır. Ordudaki veremli askerlerin tebdil-i havaya gönderilmeyip, ordu içindeki sağlık kuruluşlarında tedavi edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁹. Bundan bir yıl sonra Seyhan Demokrat Parti milletvekili Remzi Oğuz Arık, orduda verem vak’alarının çoğaldığını ve konuda gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir²⁰. 1956 yılında Millî Savunma Bakanı, 1940’da veremden ölen asker sayısının 1437 iken, 1950’de bunun 303’e, 1954 yılında 202’ye düştüğü ve ordu bünyesindeki 550 yataklı bir verem hastanesi ile bu alandaki faaliyetlerin devam ettiğini bildirmiştir²¹. 1958 yılında ise, Millî Savunma Bakanı, 1954-1957 yılları arasında verem vak’aları ve ölüm olayları hakkında şu bilgileri vermiştir: 1954 yılında 11.554 verem 202 ölüm, 1955 yılında 9.635 verem 156 ölüm, 1956 yılında 8.720 verem 154 ölüm, 1957 yılında 5.922 verem 106 ölüm²².

1959 yılında ise ordudaki veremli oranının binde 44,6 olduğu bilgisi paylaşılmıştır²³.

4- Orduvelerine Yardım

Orduvelerine bütçeden ödenek ayrılması hususunda bazı milletvekillerinin eleştirileri olmuş; ancak Millî Savunma Bakanı bu işin mevzuata uygun olduğunu söylemiştir. Çorum Demokrat Parti milletvekili 1952 yılı bütçe görüşmelerinde bu konuyu gündeme getirmiştir.

¹⁵ Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul); 18.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.423-424.

¹⁶ Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul); 26.02.1956, **Zabıt Cerîdesi (10.Dönem)**, Cilt:10, s.834.

¹⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Asım EREN (Niğde); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.704.

¹⁸ Aziz KÖKSAL (İçel); 23.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt:5, s.559.

¹⁹ Hikmet FIRAT (Malatya); 22.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.757.

²⁰ Remzi Oğuz ARIK (Seyhan); 23.02.1954, **TD (9.Dönem)**, Cilt:28, s.728.

²¹ Devlet Vekili ve Millî Müdafaa vekâleti Vekili Şem’i ERGİN (Manisa); 24.02.1956, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:10, s.671.

²² Millî Müdafaa Vekili Ethem MENDERES (Aydın); 24.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.537.

²³ Dursun AKÇAOĞLU (Çankırı); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.725.

Buna göre, Orduvepleri, ordu mensuplarının sosyal münasebetlerini ve meslekî gelişmelerini kolaylaştırmak için açılmıştır. Büyük kırsalardaki tesisler “Orduevi”, şehirlerdeki tesisler “Askerî Gazino” adını taşımaktadır. Bu kurumların finansmanı teberru gelirleri, kendi hasılatı ve üyele-
rinin maaşından yapılan yüzde 1’lik kesintilerden sağlanmaktadır. Ancak bunların ısıtma ve aydınlatma giderleri için her yıl Millî Savunma Bakanlığı bütçesinden ödenek ayrılmaktadır. Bu kurumlar, verdikleri hizmetin karşılığında birinci sınıf otel ve lokanta tarifesi üzerinden ücret alırlarsa, bütçeden ödenek almalarına lüzum kalmayacağı hususu ifade edilmiştir²⁴.

Bu teklife Millî Savunma Bakanı Hulûsi Köymen cevap vermiş; orduveplerinin ısıtma ve aydınlatma giderlerinin bütçe kaynaklarından karşılandığını, bu usûlün eskiden beri böyle uygulandığını ve mevzuata aykırı olmadığını söylemiştir²⁵.

5- Millî Savunma Bakanlığı Bütçelerinde Orduya Selâm Gönderilmesi

Tek Parti döneminde Millî Savunma Bakanlığı bütçelerinin tartışılmadan kabul edildiği gibi bir gelenek uygulanırken²⁶; Demokrat Parti döneminde de Millî Savunma Bakanlığı bütçesi kabul edildiği anda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ordumuza selâmlarını ifade eden önerge-
ler vermeye başlanmıştır. 1955 yılı bütçe görüşmelerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demok-
rat Parti grupları adına birer önerge verilmiştir.

Demokrat Parti Grubu adına, Bursa milletvekili H.Köymen, Manisa milletvekili M.Kurbanoglu, Eskişehir milletvekili A.Potuoğlu tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Baş-
kanlığına verilen 22 Şubat 1955 tarihli önergede, “Tarihimizi zaferle dolduran ve milletimizin en geniş itimadını sinesinde toplayan kahraman ordumuza, şimdi tasvibedilen Millî Müdafaa bütçesi dolay-
sıyla, Meclisimizin selâm ve muhabbetlerinin tebliğinin karar altına alınmanı arz eyleriz.” talebi dile getirilmiştir²⁷.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilen 22 Şubat 1955 tarihli önergenin altında Malatya milletvekili N. Ocakçioğlu, M. Mahmudoğlu ve Tunceli milletvekili A. Bora imzaları bulunmaktadır ve şu şekildedir²⁸: “Orduya, Meclisimizin selâm, sevgilerinin iblâğına karar verilmesini arz ve teklif ederiz.”

6- NATO ve ABD’nin Askerî Yardımları

Özellikle Türkiye’nin NATO’ya girişinden sonra Türk ordusunun NATO ile olan ilişkileri gündeme gelmiştir. 24 Şubat 1956 tarihinde Bolu milletvekili Fahri Belen tarafından konu şu sözlerle dile getirilmiştir²⁹: “Sulhü korumak bakımından yaptığımız ve yapacağımız vazifelerin ehem-
miyeti ve katlandığımız fedakârlıklarla mütenasip bir askerî yardım talep etmek de hakkımızdır. NATO emrine en büyük kara kuvveti tahsis ettiğimiz ve bu kuvvetin NATO kuvvetlerinin üçte biri olduğunu,

²⁴ Ahmet BAŞIBÜYÜK (Çorum); 21.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s.416.

²⁵ Millî Savunma Bakanı Hulûsi KÖYMEN (Bursa); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s.709-710.

²⁶ Mehmet EVSİLE; Tek Parti Döneminde Türkiye’de Günlük Hayat, Hiperlink Yayını, İstanbul, 2020, s.168.

²⁷ 22.02.1955, ZC (10.Dönem), Cilt:5, s.539.

²⁸ 22.02.1955, ZC (10.Dönem), Cilt:5, s.539.

²⁹ Fahri BELEN (Bolu); 24.02.1956, ZC (10.Dönem), Cilt:10, s.667.

müttefiklerimizin gözden uzak tutmamaları icab eder.” Bundan iki yıl sonra Manisa milletvekili Hikmet Bayur, “Amerika bize ordu için epey yardımda bulundu. Çünkü, nihayet ordu şu ve bu ölçüde NATO’nun bir cüz’üdür” sözleriyle Türk ordusunun NATO’nun bir parçası olduğunu ifade etmiştir³⁰. Bunun bir sonucu olarak ordunun muhtelif birliklerinde birçok hizmet ve görevler için Amerikalı uzmanların işbirliği ile kurslar açıldığı; bu kurslara katılan subay ve astsubayların yeni silâhlar hakkında nazarı bilgilerinin arttığı ifade edilmiştir³¹.

NATO’ya girişin ardından ABD’nin Türkiye’ye ekonomik yardımlarının gelmeye başlamasının, Türk ordusunun gücünü artıracığı Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir³²: “... kuvvetli bir ordu daimî mesnedini ancak sağlam ve kuvvetli bir iktisat bünyesi teşkil edebilir. Bu hakikati gören dostumuz Birleşik Amerika, yarın böyle bir ordunun elde bulundurulabilmesi imkânlarını da iktisadî bünyemizin kuvvetlendirilmesinde görmüş ve bu sebeple ... askerî yardımlardan başka iktisadî kalkınmamıza yarayacak ehemmiyetli ve geniş yardımlar yapmayı da kabul etmiş bulunuyor.” Bu sözlerle Türk ordusunun güçlendirilmesi Amerikan iktisadî yardımlarına bağlanmıştır. Türkiye’nin artık sadece kendi topraklarını korumak durumunda olmadığı, dünya barışının sağlanması için NATO içerisinde yükümlülükleri olduğu; bunun da Türk ordusunun asker sayısının ülkenin takatinin üzerinde olduğu dile getirilmiştir³³. Ancak önceki yıllarda İngiltere, Fransa ve bazı Avrupa ülkelerine yapılan Marshall yardımlarının Türkiye’ye de yapılacağı sözleri tutulmamıştır. Bu yardımlara güvenerek sayısı artırılan Türk ordusunun, ülkenin takatinin üzerine çıktığı hususu tekrarlanmıştır³⁴. Bu konunun nasıl sonuçlanacağı da Bolu milletvekili Fahri Belen tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir³⁵: “Türkiye Cumhuriyeti, nüfusuna nisbetle dünyada en fazla bir kuvveti silâh altında bulunduran bir devlettir. İstiklâlimizi ve dünya sulhünü korumak için katlandığımız bu fedakârlığın, mütevazı bütçemizin ve Amerika’nın bugünkü yardımının takati üstünde olduğunu tebarüz ettirmek isterim.”

7- Askerî Vasıtaların İmar İşlerinde Kullanılması

1957 yılından itibaren iktidar ve muhalefet gruplarının ordu üzerindeki iyi niyetlerini ifade etme geleneği bozulmuş; özellikle ordu vasıtalarının askerî amaçlar dışında kullanılmaya başlanması, muhalefetin sert eleştirilerine sebep olmuştur.

Askerî vasıtaların İstanbul ve Ankara’da imar işlerinde kullanılması, ilk olarak 1957 yılın Millî Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında Hürriyet Partisi Grubu adına konuşan Burdur milletvekili Fethi Çeliikbaş tarafından eleştirilmiştir³⁶.

Bu eleştiriye ilk cevap, Bütçe Encümeni adına konuşan Muğla milletvekili Natık Poyrazoğlu’ndan gelmiştir. Ordu vasıtalarının yol yapımında kullanılmasının aynı zamanda

³⁰ Hikmet BAYUR (Manisa); 21.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.258.

³¹ Asım GÜNDÜZ (Kütahya); 24.02.1952, **TD (9.Dönem)**, Cilt:13, s.687.

³² Maliye Bakanı Hasan POLATKAN (Eskişehir); 19.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt5, s.208.

³³ Burhanettin ONAY (Antalya); 19.02.1955, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:5, s.288.

³⁴ Hikmet BAYUR (Manisa); 19.02.1955, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:5, s.298.

³⁵ Fahri BELEN (Bolu); 24.02.1956, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:10, s.666.

³⁶ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur); 25.02.1957, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:17, s.750.

bir millî müdafaa hizmeti olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, ülkemizde normal bütçelerle, ek bütçelerle ve fedakârca gayretlere rağmen yollarımız, savaş halinde ihtiyaca cevap verecek bir seviyeye getirilemediği görülmüştür. Dolayısıyla sadece Ankara ve İstanbul'da birkaç sokak değil; bütün vatan sathına yayılmış olan bu ordu mesaisinin bir vatan müdafaası olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Vatan sathı, bütün müdafaa sathıdır. Ordunun bu işlerle uğraşması, millî savunma ile uğraşması anlamına gelmektedir. Bu çalışmaların takdirle karşılanması gerekir³⁷. Aynı oturumda Devlet Bakanı ve Millî Savunma Bakan Vekili Şem'i Ergin de ordu vasıtalarının yol yapım işlerinde kullanılmasının, bu araçların harp güçlerinde bir eksiklik meydana getirmediğini iddia etmiştir³⁸.

Aynı tartışmalar, 1959 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına konuşan Ankara milletvekili İbrahim Saffet Omay, meclisin emrinde olan hükümetlerin ordu birliklerini ve vasıtalarını, subaylarını yıkım ve moloz taşıma işlerinde kullanmaktan çekinmeleri gerektiğini dile getirmiştir³⁹. Buna karşılık Bütçe Komisyonu üyesi Rize milletvekili İzzet Akçal, "ordu vasıtalarının hattâ ordunun muayyen bir talim ve terbiyeden sonra imar işlerinde çalıştırılmasını suret-i mutlakada yerinde görmekteyim ... Atıl bir vaziyette, talimsiz, eğitimsiz, vasıtaları kullanmaktan aciz bir ordunun muayyen bir sınıfını bulundurmaya artık tahammülümüz yoktur" sözleriyle cevap vermiştir⁴⁰.

Bir muhalefet milletvekili konunun hukukî boyutuna dikkat çekerek ordu birliklerine moloz taşıtırmanın kanunlara aykırı olduğunu iddia etmiştir⁴¹. Diğer bir muhalefet milletvekili de askerî vasıtaların vazife harici hiçbir maksatla kullanılmamasını istemiştir⁴². Bunlara karşılık Demokrat Parti Grubu adına konuşan Nevşehir milletvekili Zihni Üner, askerî vasıtaların memleketin imar işlerinde kullanılmasını çok yerinde bir hareket olarak gördüğünü ifade etmiştir⁴³. Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes ise, bu işi bir âmme hizmeti olarak görmüş ve âmme hizmetinin faydalarını şu sözlerle ifade etmiştir⁴⁴: "Âmme hizmetlerine iştiraktan şu faydalar temin edilmektedir. Bir defa, bu makineleri kullanmakta olan personelin eğitimi temin edilmekte ve talim, terbiye hakiki iş yerinde yapılmakla, personelin daha vasıflı ve tecrübeli yetişmesi kabil olmaktadır. Bunlar terhis edilince de memleket kalifiye işçi kazanmaktadır. Bundan başka, memleketin muhtelif sahalarda imara medar olmaktadır."

Bu konudaki son tartışma, Cumhuriyet Halk Partisi Elazığ milletvekili Celâl Dora ile İçişleri Bakanı arasında yaşanmıştır. Celâl Dora, yıkım ve moloz taşıma işlerinde İstihkâm birliklerinin çalıştırılmasının doğru olmadığını, bu birliklerin asıl işlerinin mayın döşemek, mayın kal-

³⁷ Bütçe Encümeni Adına Natık POYRAZOĞLU (Muğla); 25.02.1957, ZC (10.Dönem), Cilt:17, s.753.

³⁸ Devlet Vekili ve Millî Müdafaa Vekâleti Vekili Şem'i ERGİN (Manisa); 25.02.1957, ZC (10.Dönem), Cilt:17, s.757.

³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İbrahim Saffet Omay (Ankara); 23.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.514.

⁴⁰ Bütçe Encümeni Adına İzzet AKÇAL (Rize); 23.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.524.

⁴¹ İbrahim Saffet Omay (Ankara); 23.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.526.

⁴² Asım EREN (Niğde); 24.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.704.

⁴³ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Zihni ÜNER (Nevşehir); 24.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.709.

⁴⁴ Millî Müdafaa Vekili Ethem MENDERES (Aydın); 24.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.711.

dırmak, çeşitli engeller yapmak, köprüler kurmak olduğunu söylemiştir. Hergün sabahdan akşama kadar inşaat faaliyetlerinde çalıştırılan İstihkâm subay, astsubay ve erlerinin askerî eğitimlerinin eksik kaldığını ifade etmiştir⁴⁵. Bu eleştirilere İçişleri Bakanı Namık Gedik, şu sözlerle cevap vermiştir: “Arkadaşlar, sorarım sizlere, asker yalnız kanun ile kendisine verilen vazifeleri mi yapar?... Bizde ordu birliği nereye giderse sadece talim ve terbiye ile meşgul olmaz. Kanun emretmese dahi, an’anesi onu her çeşit hizmete zorlar, halk onu bağrına basar. Gittiği yerin sosyal hayatına girer, mektebini, çarşısını, okulunu yapar... Ordu harbde memleketi felâketten, yıkımdan korur; sulhte imar ve ihya eder.”

1960 yılı Millî Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde de bu konudaki tartışmalar devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına konuşan Ankara milletvekili İbrahim Saffet Omay, bir önceki yılda bu konudaki düşüncelerinin değişmediğini, bu yıl da ordu alet ve vasıtalarının moloz taşıma işlerinde kullanılmasına karşı olduklarını söylemiştir⁴⁶. Bu eleştirilere Gaziantep milletvekili Bahadır Dülger cevap vermiştir⁴⁷: “... Millî müdafaa vasıtalarını, topunu tüfeğini değil, fakat harpte icap ettiği zaman yol yapacak, köprü yapacak, tahrip yapacak vasıtalarını Millî Müdafaa Vekâleti ile Nafia Vekâleti birbirleriyle yaptıkları temaslardan sonra imar işlerinde kullanmaya karar vermişlerdir. Buna istinaden ve tam manâsıyla bir talim mahiyetinde olmak üzere bu vasıtalar imar işlerinde kullanılmaktadır. İstanbul, Ankara ve diğer bazı şehirlerin imarında bu vasıtaları yol yapımında kullanıyoruz. Nihayet yol yapımı da millî müdafaa'nın bir kısmıdır. Yollar yapılmamış olsa, memleket iyi bir şekilde müdafaa edilemez.” Tekirdağ milletvekili Demokrat Parti Grubu adına yaptığı konuşmada son sözü söylemiştir⁴⁸: “Şunu kat’iyetle ifade edeyim, iktidarda kaldığımız müddetçe askerî vasıtaları memleketin hizmetinde kullanmakta devam edeceğiz. Bunu kat’î olarak bir kere daha ifade etmek istedim.” Rize milletvekili İzzet Akçal da, eğer muhalefetin ordu vasıtalarının imar işlerinde kullanılmasına itirazı varsa, bir kanun teklifi vererek Türkiye Büyük Millet Meclisine müracaat etmesini tavsiye etmiştir⁴⁹.

Seçimlerde Demokrat Partililerin askerî araçları kullandığı konusunda da tartışmalar görülmektedir. Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, bu konu ile ilgili bir fotoğrafı 24 Şubat 1958 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde gündeme getirmiştir. Bu fotoğrafta, Ankara’daki Uçaksavar kıt’asında kayıtlı, 521606 plaka numaralı ve Demokrat Parti bayrağı çekilmiş G.M.C. marka bir bir askerî kamyonla Demokrat Parti müşahitlerinin sandık bölgeleri arasında taşındığı tespit edilmiştir. Bu kamyon, Çorum Valisi Cevat Çapanoğlu tarafından, İskilip Demokrat Parti teşkilâtı emrine verilmiştir⁵⁰.

Millî Savunma Bakanı Ethem Menderees, “Seçim propagandası sırasında hiçbir partiye hiçbir

⁴⁵ Dahiliye Vekili Namık GEDİK (Aydın); 27.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.1249-1250.

⁴⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İbrahim Saffet Omay (Ankara); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.330.

⁴⁷ Bahadır DÜLGER (Gaziantep); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.332.

⁴⁸ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Zeki ERATAMAN (Tekirdağ); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.336.

⁴⁹ İzzet AKÇAL (Rize); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.340.

⁵⁰ Osman BÖLÜKBAŞI (Kırşehir); 24.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.531.

vasıta tahsis edilmemiştir. Askerî Ceza Kanunu'na göre bu gibi hareketler suç teşkil eder. Seçimden evvel bazı nafia hizmetleri için valilikler emrine motorlu araç verilmişti. Seçim sırasında inzibat kıt'alarının lüzumlu mahallere nakli için vilâyetler emrine motorlu vasıta yardımı yapılmıştı, fotoğrafı gösterilen kamyonlardan ne maksatla istifade edildiği tetkik ve tahkik ettirilecektir. Hadisede suç unsuru görüldüğü takdirde mes'ulleri tecziye edilecektir." sözleriyle cevap vermiştir⁵¹.

Bununla birlikte 1957 seçimlerinde Siirt'te bir şeyhi, bir topçu uçağının bir yerden diğer bir yere propaganda için taşıdığı hususu da bu konudaki diğer bir örnek olay olarak dile getirilmiştir⁵².

8- Diğer Hususlar

Bunlardan biri, 1924-1945 yılları arasında ordunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetimi dışında kalmış olduğu hususudur. Bu konuda Eskişehir milletvekili Ali Fuat Cebesoy, 27 Şubat 1952 tarihli oturumda şu görüşleri dile getirmiştir⁵³: "1924 yılından sonra Genelkurmay Başkanlığının bakanlık şekli lâğvedilmiş ve bir bakanlığa bağlanmayarak müstakil bir hale getirilmişti. Bittabi bu şeklin neticesi olarak Büyük Millet Meclisi'nin murakabesinden yavaş yavaş hariç kalmıştı. Millî Savunma Bakanlığı, savunma bütçesi meclise geldiği zaman bir tavassutluk yapmak gibi bir vaziyete düşmüş ve Meclis-i Âlî de murakabesini arzu ettiği şekilde yapamamıştı. 1945 yılında bu şeklin mahzurlarını takdir etmiş olan hükümet, evvelâ bir kanunla Genelkurmay Başkanlığını, Başbakanlığa ve sonra Millî Savunma bakanlığına bağlayarak, bu suretle savunmanın demokratik hayat içerisinde en doğru şeklini bulmuştur."

Orduya din adamı yetiştirilmesi hususu da gündeme gelen bir konu olmuştur⁵⁴: "... ya İmam Hatip Okullarında yahut İlahiyat Fakültesinden taburdan başlamak üzere, yüzde doksan sekizi Müslüman olan ordu birliklerinin manevî ihtiyaçlarını karşılamak, tatmin ve temin etmek için irşat vazifesi görmek üzere evlâtlarımızın okutulması ordu ihtiyacı için din adamı yetiştirmek zarurîdir."

Bunlardan başka orduya fazla tahsisat ayrılmasının kalkınmayı engellediği⁵⁵, askere gelen gençlerin köylerindeki daha iyi beslendikleri⁵⁶, dünyada gelişen silâh teknolojisine rağmen Türk süngüsünün ne kadar kıymetli olduğunun Kore'de bütün dünyaya gösterildiği gibi hususlarda da görüşler açıklanmıştır⁵⁷.

SONUÇ

Yukardaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki iktidar ve muhalefet grupları arasında Türk ordusunun değeri, millet için önemi ve teknolojik açıdan geliştirilmesi ve güçlendirilmesi hakkında tam bir ittifak vardır. Ordu birliklerinin sağlık şartlarının düzeltilmesi ve ordunun okuryazar yetiştirmek şek-

⁵¹ Millî Müdafaa Vekili Ethem MENDERES (Aydın); 24.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.534.

⁵² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Asım EREN (Niğde); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.702.

⁵³ Ali Fuat CEBESÖY (Eskişehir); 27.02.1952, **TD (9.Dönem)**, Cilt:13, s.975.

⁵⁴ Sırrı ATALAY (Kars); 22.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.745.

⁵⁵ Selim SOLEY (Ankara); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.710.

⁵⁶ Cezmi TÜRK (Ceyhan); 22.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.770.

⁵⁷ Necdet İNCEKARA (İzmir); 23.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt:5, s.537.

lindeki eğitim fonksiyonları üzerinde de ittifak hali devam etmiştir. Ancak Türkiye'nin NATO'ya girişiyle, NATO'dan alınan ekonomik imkânların yeterli olup olmadığı hakkında farklı düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Orduyevelerine bütçeden ayrılan ödenekler konusunda, iktidar grubu milletvekillerinin yönelttikleri eleştiriler, Millî Savunma Bakanını bile rahatsız etmiştir.

1957 yılından itibaren iktidar ile muhalefet arasındaki en büyük anlaşmazlık, silâhli kuvvetlerin sivil işlerinde çalıştırılması hususu olmuştur ki, muhalefet milletvekilleri, bu uygulamanın askerî birliklerin eğitimini aksatmakla birlikte, daha da önemli olarak hukuka uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Demokrat Parti milletvekilleri, iktidarda kaldıkları süre içerisinde bu uygulamalara devam edeceklerini söylemişlerdir. Ancak bu sözlerin üzerinden üç ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra bir askerî darbeyle iktidarı bırakmak zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak dergisi ve Zabıt Cerîdesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:5, Ankara, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:13, Ankara, 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:20, Ankara, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:28, Ankara, 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10.Dönem), Cilt:5, Ankara, 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10.Dönem), Cilt:10, Ankara, 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10.Dönem), Cilt:17, Ankara, 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11.Dönem), Cilt:2, Ankara, 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11.Dönem), Cilt:7, Ankara, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11.Dönem), Cilt:12, Ankara, 1960.

Araştırma Kaynakları

Evsile, M. (2020). **Tek Parti Döneminde Türkiye'de Günlük Hayat**, Hiperlink Yayınları: İstanbul.

Nalbant, T. (2019). **Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Özdağ, Ü. (2004). **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayınları: İstanbul.

Şahin, S. (2014). "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasî Kültür", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:11, Sayı:41-42: 247-258.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 96-109

Geliş/Submitted/ Отправлено: 21.04.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 09.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43000

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Dr. Hasan Ali ERDOĞAN

haerdogan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1795-4607

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI FONKSİYONLARI VE TELEVİZYONUN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ*

Öz

İletişim en yalın şekilde, bilgi üretme aktarma ve anlamlandırma süreci olarak tanımlanabilir. Ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile insanlar arası iletişime yeni boyutlar getiren kitle iletişimi ve kitle iletişim araçları, bireylerin bilgi düzeylerini, tutum ve davranışlarını etkilemekte hatta belirlemektedir. Ana akım kitle iletişim kuramlarında, kitle iletişiminin toplumun geneli için oldukça faydalı işlevleri olduğu ileri sürülmektedir. Bu araçlara getirilen eleştirilerde ise daha çok kendi başlarına hareket eden bağımsız 'özneler' olarak ele alınması ve kitle iletişiminin ise; toplumsal sorumluluk, cinsel ayrımcılık, şiddet, içerik kontrolü, sosyal sorumluluk ve etik gibi etkileri üzerinde durulur. Toplumsal olan her şey gibi kitle iletişimi de toplumsal yapının bir parçasıdır ve tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapıda ortaya çıkan değişikliklerinden etkilenmiş ve toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Bu çalışmada günümüzde hala en çok tercih edilen kitle iletişim araçlarından biri olan

* Bu makale yazarın, Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığı "Günümüz Kitle İletişim Araçlarının Görünen ve Görünmeyen Yüzü: Türkiye Örneği" adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuş bir çalışmadır.

Cite as/Atıf: Erdoğan, H. A. (2020). Kitle İletişim Araçları Fonksiyonları ve Televizyonun Görünmeyen Yüzü, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 96-109. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43000>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

televizyonunun siyasal geri planı açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temel sorusu olarak, “Kitle iletişim araçları hangi geri plan felsefelerine hizmet etmekte ve toplumda ne tür bireylerin yetişmesi gerektiği inancını taşımaktadır?” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ise Türkiye’de toplumun yönlendirilmesi ve şekillendirilmesinde televizyonun etkinliği üzerine farklı siyasidüşünce gruplarına ilişkin argümanların ortaya konulması, televizyon yayınlarının geri plan felsefeleri ile hedeflenen siyasi ve ekonomik amaçların aydınlatılması, Türkiye’de televizyonun gücünü elinde tutanların toplumda yaratmak istedikleri kimlik ve kültür gibi alanlardaki politikalarının yorumlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kitle iletişim araçları, televizyon, toplumun yönlendirilmesi ve şekillendirilmesi, televizyonun gücü

FUNCTIONS OF MASS MEDIA AND THE INVISIBLE FACE OF TELEVISION

Abstract

Communication can be simply defined as the process of producing, transferring and making sense of information. With its emergence and spread, mass communication, which has brought new dimensions to communication between people, affect and even determine individuals' level of knowledge, attitudes and behaviors. In mainstream mass communication theories, it is argued that mass communication is off critically beneficial functions for the general public. The criticisms brought to these tools are that they are mostly handled as independent 'subjects' acting on their own. Mass communication, on the other hand, is focused more on its effects on social responsibility, sexual discrimination, violence, content control and ethics. Mass communication, like everything that is social, is a part of the social structure and has been affected by the changes in the social structure and has affected it in the historical process. This study tries to explain the political background of television, which is still one of the most preferred means of mass media. As the main question of the study, “What background philosophies do mass media serve for and believe in what kind of individuals should be grown for the society?” was determined. The purpose of this study is to lay bare the arguments of different political ideas over the effect of television on directing and shaping the society in Turkey and as well as the background philosophy of television programs to reveal the targeted political and economic purposes and to comment on the policies in the field of culture and identity that power holders of television want to create in the society.

Key Words: Mass media, television, managing and shaping society, power of television

GİRİŞ

İletişim başlangıçta yüz yüze bir olgu iken; kültürün öğelerindeki gelişmeleri de kullanmaya başlamış, önce kağıt kalemle başlayan iletişimin kullanım biçimindeki farklılık baskı teknolojisi, radyo ve televizyon derken uydu haberleşmesine kadar pek çok alana yayılmıştır. İletilerin kitlelere ulaştırılmasını sağlayan teknolojilerin bulunuşu ile kitlesel kullanım alanlarına kavuşan iletişimin bu biçimine, kaynağın kitleler halindeki hedefine ulaşma amacı nedeniyle “kitle iletişimi” denilmiş, bu iletişimin gerçekleşmesini sağlayan teknolojik araçlara da “kitle iletişim araçları” adı verilmiştir (Yüksel, 2007:9). Kitle iletişim araçlarının etkileri ile ilgili ilk incelemeler, genelde basın üzerinde yoğunlaşmış, basın ve toplum arasındaki ilişkiyi inceleyerek, basının toplumsal işlevlerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir (Erdoğan ve Alemdar 2002: 221). 1930’lu yıllarda radyo yayıncılığının hızlı gelişimi ve medyanın insan davranışları üzerinde etkisi üzerine yapılan araştırmaların sayısı artmıştır. Bu araştırmalar arasında akademik alanda teoriyi geliştirmeye yönelik olanların yanında, ticari amaçlı ve teorik olmayan türden araştırmalar da bulunmaktaydı. Kitle iletişim araçlarının etkililik açısından birçok araştırmaya konu olmasının altında yatan neden ise, bu araçların içerdiği mesajların sınırları belirsiz bir sahaya yayılabilir olmasıdır (Mutlu 1992:126-127).

Televizyon yayınları, çocuklardan başlayarak nerdeyse toplumun tüm katmanlarının, güzel, iyi ve doğru anlayışlarını manipüle etmek suretiyle düşün dünyasını şekillendirmede önemli rol üstlenmektedir (Ünal ve Durualp, 2012: 93-104). Çocuğun doğduğu andan itibaren başlayan ve hayat boyu devam eden sosyalleşme bir süreci içinde, başta aile olmak üzere okul, akran grubu ve kitle iletişim araçları özellikle de televizyon önemli bir etkiye sahiptir (Kaya, 2008:159). Kaya çalışmasının sonuç kısmında, “Televizyonun sosyalleşme sürecinde ..., bağımlılık yaratan ... popüler kültür unsuru içeren yayınların çocuklar üzerinde oldukça olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasında bulunan ilköğretim çağındaki çocuklar üzerindeki 182 İlköğretim Çağındaki Çocukların Sosyalleşmesinde televizyonun bu olumsuz etkilerine karşı tedbir alma konusunda, başta aileler olmak üzere, öğretmenlere, eğitim kurumlarına, yayın politikasını belirleyen kişi ve kuruluşlara büyük görev düşmektedir.” ifadelerinde bulunmuştur. Televizyon haberlerinin şiddet, kan, kavga ve savaş gibi kavramlarla insanlara sunulması ve bunların çocuklar tarafından da izleneceğinin hesaba katılmaması, haber denilince çocukların aklına olumsuz olguların gelmesine neden olmaktadır (Büyükbayla, 2012:31-44).

Gençler, televizyonun şekillendirmede etkin olduğu bir başka toplum kesimidir. Gençler iyi bir televizyon izleyicisidirler dolayısıyla, televizyon gençleri de çocuklar kadar etkilemektedir (Erjem ve Çağlayandereli, 2006: 15). Bu etki, özellikle önemli birşeyler yapma ve iz bırakma arzularının yüksek olduğu bu dönemde belirgin izler bırakabilir. Televizyon aynı zamanda yetişkinlerde de bir takım davranışların şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. Toplumsallaşma sürecini tamamlamış olan yetişkinler bile saldırgan davranışları izlerken suçluluk ve anksiyete duyabilmekte (Büyükbayla, 2012:40), sürekli maruziyetin sonucunda da davranış değişikliği oluşabilmektedir. Televizyonun etkisi toplumsal

egemenliğin ve mücadelelerin bütünleşik bir parçasıdır. Dolayısıyla, televizyon bilinç yönetimi aracıdır. Bu bilinç yönetimi sadece örgülü çıkarların ifadesi olan düşünsel ürünlerin üretilmesiyle başlayıp, izleyiciler tarafından tüketilmesiyle biten bir süreç değildir. Bu bilinç ve buna bağlı olarak davranış yönetiminin asıl etkisi kişiler arası ilişkilerde insanların kendi üzerlerinde ve diğer insanlar üzerinde kurduğu iletişimsel, duygusal ve ilişkisel baskı yoluyla gerçekleşir (Erdoğan, 2007:1).

Bu çalışmada, yayınlarının nihai tüketicisi olan izleyicilerin maruz kaldıkları mesajların sayı, sıklık ve içerik olarak sınırsızlığından hareketle, bir bilinç yönetimi vasıtası olarak televizyonun kullandığı öngörüsüyle, televizyonun Türk toplum yapısının şekillenmesindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemi ile bilgi toplanmıştır. Aynı anda kitlelere ulaşan mesajlarıyla, bu sihirli kutunun hala çok ciddi bir güç olduğu ve bu gücü yönetenlerin, medya sahipleri ve onların hizmet ürettiği felsefi anlayışlar olduğu varsayılmıştır.

Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Felsefesi

Kanadalı düşünür Marshall McLuhan'ın teknolojiyi toplumsal değişimde en önemli etken olarak tanımladığı görüşleri içinde teknolojik bir olanak olarak televizyon çok önemli bir yer tutmaktadır. McLuhan teknolojik anlamda birbirini izleyerek ortaya çıkan kitle iletişim araçlarının yükselişini ve düşüşünü çözümlmek için "tarihsel bir metodolojiye" başvurmuştur. Bu metodolojik yaklaşımında teknolojik gelişmenin insan merkezli olduğu görüşü yer almaktadır (Uğurlu 2005:190). McLuhan'ın oluşturduğu bu tarihsel metodolojiye göre, insanlık tarihinin gelişimi kitle iletişim araçlarının icatlarına ve gelişimlerine göre ilerlemekte ve bu şekilde insanlık tarihini bir "kitle iletişim araçları tarihi" biçiminde ele alınmaktadır. McLuhan, kitle iletişim araçlarının gelişimlerine göre ele aldığı bu süreci "sözlü, yazılı ve elektronik kültür" olarak üç evreye ayırmakta ve her iletişim teknolojisinin yeni bir uygarlık doğurduğunu ifade etmektedir (Gülüm 2006:10). Bu teknolojik determinizm anlayışında geliştirilen her yeni araç insanın fiziksel ve bilişsel bir donanımının yerini tutmaktadır. Kendisi de buna örnek olarak tekerleğin ayağın, giysilerin derinin, kameranın gözün ve radyonun ise kulağın bir uzantısı olduğunu belirtmektedir (Türkoğlu 2004: 110-111).

Teknolojik determinizmde televizyon da son derece önemli bir araçtır. Bu yaklaşımda televizyonun insanların "merkezi sistemini genişleten" bir araç olduğu öne sürülmektedir. McLuhan televizyonun, insanın hangi fiziksel veya bilişsel yeteneğini geliştirdiği sorusuna ise ilginç bir biçimde "dokunma" duyusunu örnek göstermektedir. Bu açıdan, McLuhan'a göre televizyon, teknik olarak tam anlamıyla bir görsel araç değildir. Hatta televizyonun, kitle iletişimde var olan görsel üstünlüğü sona erdirdiğini savunmaktadır. Bu nedenle televizyonun sanılanın aksine, "gözün bir uzantısı" olduğu düşüncesini de gözden geçirerek, karşı çıkmıştır. Televizyonu, kendisinden önce ortaya çıkmış görsel kitle iletişim araçları olan fotoğraf ve sinema gibi araçlardan ayrı bir yere koyarak, asıl olarak insanın dokunma duyusunun bir uzantısı olduğunu belirtmektedir. Televizyonun dokunma duyusuna karşılık geldiği çıkarımında ise, televizyonun fotoğraf veya filmdeki gibi ayrıntılı bir biçimde enformasyon veremediğini ve bu nedenle izleyicinin aktif bir biçimde mesajın açılmasında

katılımını gerektirdiği iddiasında bulunmaktadır.

McLuhan'ın kitle iletişim araçlarını izleyici katılımına göre ayırdığı sınıflandırmasında televizyon, “soğuk kitle iletişim araçları” kategorisinde yer almaktadır. Buna göre, mesajları katı biçimde kodlanmış ve mesajı alan kişinin kodlanmış anlamı ortaya çıkarması sürecinde aktif olarak yer aldığı araçlar “soğuk araçlardır” (Oskay 2004:12). Soğuk kitle iletişim araçlarının karşısı olarak belirtilen sıcak kitle iletişim araçları ise mesaj açıklama sürecinde izleyicinin aktif olarak katılımını kısıtlayan veya engelleyen araçlar olarak ele almaktadır. Kitapla iletişimde, bir kişinin metinlerden ne anlayacağını, kitapta daha önceden belirlenmiş olduğunu belirterek, bu tür kitle iletişim araçlarının aktif katılımı gerektirmeyen, demokratik olmayan, baskıcı, güdümlü ve tek yönlü araçlar olduğunu savunmaktadır. McLuhan televizyonun ise, izleyicisini bizzat iletişim süreci içine kattığını ifade ederek, ideografik yazı veya sözlü iletişim gibi bu aracın da soğuk bir kitle iletişim aracı olduğunu savunmaktadır. Televizyonun daha çok “dokunma” duyusuna hitap eden bir araç olduğundan hareketle, ekranda beliren ışık lekeciklerinden oluşan görüntülerin duygusal alımlama düzeyinden başlayarak tüm algılama ve alımlama süreçlerini etkilediğini ifade etmektedir. McLuhan bu şekilde televizyonun, diğer kitle iletişim araçlarından çok daha gelişkin, katılımcı ve demokratik bir araç olduğunu ileri sürmektedir (Oskay 2004:53).

Televizyonun aynı anda birçok duyuya seslenen soğuk bir kitle iletişim aracı olmasıyla, insanlar kendi özel dünyalarında yalnız başına kitap veya yazı okuyan bireyler olmaktan çıkmıştır. Günümüzde televizyon ile gelinen durum, insanların eski çağlardaki kabile toplumlarında bir kabile lideri veya din adamlarını dinlemek üzere bir araya geldiği türden bir araya geldiğini, birliktelik oluşturduğunu ve bu şekilde de tüm insanlığın “evrensel bir dünya köyü”nün üyeleri haline geldiği şeklinde özetlemektedir (Eslin 1991:11-12).

Televizyonun, gelişkin katılımcı ve demokratik bir araç olduğu tezi aracın hangi içeriği sunduğu, hangisini sunmadığı yani televizyon yayınlarında var olan enformasyon döngüsünün nasıl oluşturulduğu ile ilgilidir. Enformasyon döngüsü, televizyonun kurumsallaşmış yapısı içinde, kolektif bir üretim biçiminin bulunması ile ortaya çıkan bir olgudur. Günümüzde medya dünyası içinde ayrıcalıklı bir yerde bulunan televizyonun kendi içinde de büyük bir rekabet ortamından söz edilmektedir. Özellikle televizyon kurumları içinde bu enformasyon döngüsünün gerçekleşmesinden başka bir enformasyon paylaşımının da olduğu görülmektedir. Televizyonda görülen söylemlerin birçoğu tüm kanallar tarafından ekrana getirilir.

Televizyon kanalları arasında sıkı bir rekabet olmasına rağmen, programlarda işlenen enformasyonlar aynı başlıklar altında birçok kez ekranlardan seyirciye sunulmaktadır. Neil Postman'a göre televizyonun başardığı en önemli şey ise enformasyona ulaşımı olağanüstü ölçüde kolaylaştırmasıdır. Postman'a göre, televizyondan önceki dönemlerde bilgi sadece belli bir toplumsal yapının elindeydi. Bilgiye ulaşmak çok zordu. Dünyadaki ilkyazı türü olan resim yazısı ile iletişim çok zordu. Yazılan bir mesajı açıklamak için, “okuyucular”ın gerekli tüm işaretleri bilmeleri gerekiyordu. Böylesine bir işi başaran sayısının azlığının yanında, çivi yazısı ile uğraşanların tüm vakitlerini bu işe ayırmaları gerekirdi. Son derece önemli olan bu becerilerinin sonucu olarak da bu kişiler sıradan insanların asla ulaşamayacakları bilgilerin

sahibi oldular ve bu şekilde geniş dinsel ve siyasal güçlere sahip bir grup oluşturdular. Postman, bu durumu resim yazı ile iletişim ortamının belirli bir dinsel, politik, toplumsal bir yapı yarattığı şeklinde açıklamaktadır. Alfabenin bulunuşuyla birlikte ise bu yapı yıkılmaya yüz tuttu. Ancak yine de bilgiye ulaşmak kolaylaşmadı. Yazılı kültürün tüm sınırlarına hakim olan diğer din adamları bu “bilgi tekeli”ne sahip oldular ve geniş yığınlardan farklı olarak yine ayrı bir toplumsal zümre olarak varlıklarını devam ettirdiler. 15.Yüzyılda matbaanın bulunmasıyla birlikte, dünya “kitap kültürü”nün etkisi altına girdi. Kitap kültürü de 16. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında bir başka bir bilgi tekeli yarattı. Neil Postman, bu bilgi tekelinin ana özelliğini çocuklar ile yetişkinleri birbirinden ayırma biçiminde açıklamaktadır. Çünkü okuyucu olan bir yetişkin, kitaptaki yazılı metinlerin sırrına, yani bilgiye sahip oluyordu. Çocuklar açısından ise bilgiye ulaşmak gibi bir şey, onların çocuk olmaları ve okula gitmek veya çalışmak zorunda olduklarından dolayı söz konusu değildi (Postman, 1994: 20-35, Bourdieu 2000:28).

Postman, televizyon ile bu “bilgi hiyerarşisi”nin sona erdiğini belirtmektedir. Bunu ise televizyon dilinin özelliklerine göre açıklamaktadır. Televizyon da dil önemli ölçüde kullanılmasına rağmen, asıl hâkim olan etmen anlamları oluşturan görüntüler ve resimdir. Postman’a göre “insanlar TV’yi izlerler, TV’yi okumazlar”. Bu hem yetişkinler, hem de çocuklar için geçerlidir. Ayrıca televizyon toplumun en üst kesiminden, en alt katmanlara kadar tüm bireylere, ortak payda da seslenen bir iletişim aracıdır. Televizyonun, enformasyon yayan bir araç olarak bilgiyi tüm kesimlere açması, yazı ile ortaya çıkan bilgi tekellerinin sona ermesine ve toplumsal paradigmalardan değişmesine yol açmıştır (Postman, 1994: 30-45).

Televizyon bütün bu özellikleriyle toplumların dimağlarını şekillendirmede diğer kitle iletişim araçlarına oldukça fazla bir üstünlük sağlamaktadır. Örneğin Keane televizyonun toplumsal paradigmadaki yarattığı değişiklik üzerine Çin’de yaptığı bir araştırma sonucunda şunları ifade etmektedir. Günümüz Çin’inde hükümet ile kültür arasındaki geçiş ilişkileri hakkında bazı yeni düşünme şekilleri oluşmuştur. Bu yeni ilişkileri anlamlandırmak için kültür politikasını belirleyen politik düşüncelerin yanı sıra kültür endüstrilerinin ekonomik uygunluğunu da anlamamız gereklidir. Piyasa reformuyla hükümet politikası arasındaki arayüz çok miktarda gözlemsel araştırma ve ekonomik kuramın konusu olmuşken, kültürel politika aynı düzeyde incelemeye alınmamıştır. “Kültürel yönetimde 1980’lerde başlayan reformları kabul etmek yoluyla ben, halkı kalıba sokulacak ve disipline edilecek topluluklar olarak gören yönetim alanı olan- kültürel kurumların doğrudan kontrolü ile simgelenen sosyal mühendisliğin kültürel yönetim modelinden, kendini ayarlayan, üretken yurttaşları çoğaltmanın bir aracı olarak kültür konusunda daha modern bir görüşü ayrı tutacağım.” Kültür konusundaki bu ikinci “çoğullaştırma” görüşünde, kültürel ayrışıklığın rejimin istikrarı için illa ki bir tehdit olmadığını kabul etme yer almaktadır. Bu durum ayrıca, geçmişte insanların kota ve tarzlara zorlanması, katı sansür rejimleri ve benzeri uygulamaların temelde iyi işleyen piyasa ekonomileriyle uyumsuz olduğunu kabul etmeyi de içermektedir. Eğer böyle bir değişiklik geçerli ise, o zaman tanık olduğumuz şey sadece planlı ekonomiden piyasa ekonomisine – Çin özellikleri taşıyan bir ekonomi olduğunu söylemeye gerek yok- doğru bir geçiş değil, aynı zamanda hükümetin programında kültürün yararını düşünme konusunda da bir geçiştir (Keane 1999: 246-259).

Toplum Şekillendirmede Televizyonun Rolü

Medya izleyicileri ile ilgili kültürel çalışmalar, medya sistemlerinin güç dinamiklerini, insanların günlük hayatlarında oynadığı rolü ve izleyici deneyimlerinin özel doğasını anlamayı amaçlar. Bu çerçevede televizyon enformasyonun, anlamların, göstergelerin taşıyıcısı ve destekleyicisi olarak görülür. Bunların çeşitliliği ise bir bütün olarak televizyon kültürüdür. Televizyon yayıncılığı öncelikli olarak kapitalist bir ilgi ile ticari endüstri olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemlerin sembolik ürünleri, genellikle toplumla alakalı ana görüş değerlerini, fikirlerini veya baskın kültürdeki hâkim grupların görüşlerini temsil eder. Fakat amaçlanan yayıncılık anlayışı müşterek kültürden belirlenirken televizyon materyali yapılabilecek çok çeşitli anlayışlar vardır. İzleyicilerin çeşitli sosyo-kültürel durumları (çevresel, politik, ekonomik) ve farklı kimlikleri (cinsiyet, yaş, sınıf, ırk, etnik, din, vs.) onların günlük hayatlarını nasıl yaşadıklarına ve yönettiklerine dair bir dayanaktır. Bu ne tür bir televizyon programına sahip olduklarını ve izlemeyi seçtiklerini, izleme ritüellerine nasıl katıldıklarını ve bu izleyişleri nasıl anlamlandırdıklarını içerir. Televizyonun anlamının ve kültürünün nasıl üretildiğinin ve yayıldığını anlamak için seyirci deneyimlerinin dikkate alınması ve seyirci düşüncelerinin duyulması gerekir (Fisher 2002: 469).

Çağdaş sermaye ve üretim koşulları altındaki toplum daha karmaşık ve çok boyutlu, şekil bakımından daha da çoğulcu olarak biçimlenir. Bölgeler, sınıflar, alt sınıflar, kültürler, alt kültürler, mahalleler, topluluklar, çıkar grupları içinde yaşam kalıpları sersemletici karmaşıklıkla düzenlenir ve yeniden düzenlenir. Bu çoğulculuk, toplumsal yaşamı sayısız şekillerde sınıflama ve düzenleme yollarını getirir. Çağdaş kitle iletişim araçlarının ikinci görevi bu çoğulculuğu yansıtmaya ve bu çoğulculuk üzerinde yansımalar yapmaya, bu çoğulculukla nesnelendirilmiş sözcükler, ideolojiler ve yaşam biçimlerinin sürekli bir kaydını tutmaktır. Burada farklı toplumsal bilgi tipleri sınıflanır, sıralanır, düzene konur ve "yeğlenen toplumsal gerçek haritalarının" içine yerleştirilir. Başka bir deyişle, bu araçların seçip dağıttığı toplumsal bilgi normatif ve değerlendirmeler, "yeğlenen anlamlar ve yorumlar" içinde sıralanır ve düzenlenir. Burada mücadele ve çelişki koşullarında, yeğlenen ve dışarıda bırakılan açıklamalar arasında, izin verilen ve verilmeyen davranış arasında, anlamlı ve anlamsızlar arasında, birleştirilmiş pratikler, anlamlar ve değerlerle bunlara karşı olanlar arasındaki sınır sürekli olarak çizilir, yeniden çizilir, savunulur ve tartışılır (Erdoğan ve Alemdar 2005: 364).

Bazı çalışmalar medya ve özellikle televizyonun var olduğu sürece hep suç işlediğini ve bunu meşrulaştırdığına tezine dayanır. Örneğin, Reijnders *İnsanların Dedektifi* isimli makalesinde televizyonu ve hizmet ettiği toplumsal yapılanma sürecini şöyle değerlendirmektedir. 'Doğru Suç' popülaritesinin son yıllarda arttığı inkâr edilemez. Televizyonlardaki gerçek suç programları ve diğer suç programlarındaki patlama sadece bir örnektir. Ayrıca filmde suçun kurgu ve macera içinde sunulmasının ve suçsal gerçekçiliğinin maksimum gerçekçilik için televizyon dramlarında sunulmasının artan bir popülaritesi vardır. Televizyon, edebiyat ve sinema 1980'lerden beri suç dünyasına saplantılıdır (Reijnders 2005: 638).

Özel sektörün elinde olmakla birlikte, medyanın sıkı yasal düzenlemelerle, gerektiğinde

zorla da olsa siyasi erke tabi kılındığı Otoriter Sistemlerde basın özgürlüğünden söz edilememektedir. Yönetim erkini elinde bulunduran güç, basını kontrol altına alarak varlığını sürdürme ve pekiştirme amacı gütmektedir. Dolayısıyla, bu tür sistemlerde basın siyasal otoritenin güdümü ve denetiminde varlığını sürdürmek durumundadır. Gizli veya açık sansür, rüşvet verme, vergi oranlarını artırma gibi yöntemlerin günümüzde bile siyasal otorite tarafından medyayı kontrol altına almak için kullanıldığı görülmektedir. Totaliter-Sosyalist Sistemlerde medya, siyasal iktidarın doğrudan denetim ve gözetimi altında bulunduğundan, özel mülkiyete konu olamamaktadır. Komünist Parti'nin yayın organı konumundaki medyaya parti amaçları doğrultusunda yayın yapma esası getirilmiştir. Sınıfsız topluma ulaşma ideali doğrultusunda yayınlarına şekil ve içerik verilen medya, parti amaçlarını eleştirememekle birlikte, yalnızca kullanılan yöntem ve araçlar doğrultusunda kısmi bir eleştiri getirebilmektedir. Liberal-Özgürlükçü Sistem ise teorik olarak "insan rasyonelliği" olgusu üzerinde temellendirilmiştir. İletilerin serbest pazar ortamında pazarda alınıp satılan bir meta olarak görüldüğü bu sistemde, dileyen herkesin hiçbir kısıtlama ve önkoşul olmaksızın alana girebileceği belirtilmektedir. Arz ve talebin bir araya geldiği özgür ve serbest pazar ortamında, rasyonel davranacağı düşünülen bireylerin özgür iradeleriyle seçim yapacağı belirtilmektedir. Seçme eylemi sonucunda bireylerin iyi iletilere yönelerek bunları alacağı, kötü ve zararlı iletilerin ise talep bulamadığından pazarı terk edeceği ön görülmüştür. Demokratik toplumlarda medyanın kamuoyunu şekillendirme konusundaki ayrıcalığını toplumsal konuları aydınlatmak, bilgilendirmek yönünde kullanması gerektiği kabul edilir. Medyanın bu işlevini özgürce yerine getirebilmesi içinse siyasal iktidarın baskısı olmadan faaliyetlerini yürütebilmesi temel şarttır. Kamu yayıncılığının, hükümet politikalarına bağlı olarak şekillendiği ve dolayısıyla kamuoyunu tarafsız bir şekilde aydınlatamayacağına yönelik eleştiriler, özel sektör yayıncılığında medyanın özü itibarıyla ekonomik bir işletme olması nedeniyle siyasal iktidarın politikalarından etkileneyeceği ve bu politikaları kendi çıkarları doğrultusunda etkileyeceği tartışmasına bırakmıştır. Medya alanında görülen mülkiyet yoğunlaşmalarının had safhaya ulaşması ile medyanın halka karşı olan sorumluluklarını ikinci plana itmesi, tamamen ticari kaygılar nedeniyle siyasal iktidarın, ilan ve reklâm verenlerin, yayınların nitelik ve niceliği üzerinde etkinliğinin artması gibi olgular bu alanda ortaya çıkan temel tartışma konuları olmuştur (Damlapınar, 2005: 77-78). Yapılan araştırmalar göstermektedir ki kitle iletişim araçlarının toplumun bireylerinin fikir ve inançları üzerindeki etkisi kıyaslandığında, televizyonun çok daha fazla bir etkiye sahip olduğu (Mcquail, 1993) açıktır.

Türk Televizyon Kültürü

Türkiye'de 1990 yılında, yurtdışından uydu aracılığıyla Star 1 televizyon kanalı tarafından yapılan yayına kadar, televizyon yayıncılığı alanı devlet tekelinde TRT kurumunca yürütülmüştür. Televizyon yayıncılığı alanındaki devlet tekelinin fiilen ortadan kaldırılmasının koşulları ise 1980'li yıllarda dünya ölçeğinde yaşanan siyasal gelişmelerle oluşmuştur. Kaya'ya göre (2009:233), deregülasyon politikaları, özelleştirme ve medya sektöründe giderek hızlanan yoğunlaşmalar ile teknolojik ilerlemeler sonucunda tüm dünyanın iletişim ortamı 1980'li yıllarda, nerdeyse tanınmayacak ölçüde değişmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin merkezinde liberalizmin yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak ortaya çıkan neo-liberal eğilimler yatmaktadır.

Neo-liberalizm, Keynesyen ekonomik anlayışın; özel sektörün belirleyiciliğinde, devlette kamu sektörü olarak yer aldığı bir ekonomik anlayıştan, devletin ekonomik alandan tamamıyla çekildiği deregülasyon ve özelleştirmeler ile piyasayı sermayenin kontrolüne bıraktığı bir ekonomik sistem yaratmıştır. Türkiye’de neo-liberal politikalar, ekonomik istikrar önlemleri olarak sunulan “24 Ocak Kararları” ile uygulamaya koyulmuş ve Türkiye’nin ekonomi politikalarında köklü değişim süreci bu kararlar doğrultusunda başlamıştır. Dağtaş (2006:66)’a göre, 24 Ocak Kararları ve ardından gelen 12 Eylül askeri darbesi ile ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan köklü değişimlerin gerçekleştiği bu nedenle Türkiye’de kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Yeniden yapılanma sürecinde ilk adım olan 24 Ocak Kararlarının Türkiye’de medya alanına ilk etkisi basına devlet tarafından sunulan kağıttaki sübvansiyonun kaldırılması olmuştur. Adaklı’ya göre; 1980’li yıllarca gazete kağıdı en fazla zam yapılan temel mallardan birisi haline gelmiş, bu durum basının mali yapısının bozulmasında önemli bir etken olmuştur (Adaklı: 2006:140). Türkiye’de medya sektörü için değişimin başlangıcı olarak kabul edilen bu karar aslında devletin yeni ekonomi politikasının bir uygulamasıdır. Geçgil’e göre; bu aşamadan sonra özellikle basın sektöründe bir elenme sürecine girilmiş olup; finansal açıdan güçlü olan, reklam ve ilan geliri elde edebilenlerin piyasada kaldığı, diğerlerinin ise piyasadan çekildiği veya el değiştirdiği bir süreç başlamıştır (Geçgil: 2005:41). Yaşanan bu süreç medya sektöründe yer alan sermaye yapısının değiştirmiş, yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimlerini de güçlendirmiştir.

Sözde küreselleşme ile ortaya çıkan gelişmeler son yıllarda kültür çalışmalarına daha çok uluslararası bir perspektif kazandırmıştır. Ancak bu perspektif her zaman seçici olmuştur. Her ne kadar dünyanın bazı bölgeleri uzman kültür çalışmalarının fazlaca dikkatini çekmiş olsa da, diğerleri bilimsel kültür çalışmaları gündeminde hiç bulunamamıştır. Bu ikinci grup bölgeler daha çok alan çalışması uzmanlarının entelektüel varlıkları olarak kalmıştır (ve batı ülkelerindeki kültür çalışmalarının bu bölgelere neden kayıtsız kaldığına dikkat çekmek isabetli olacaktır). Türk televizyon kültürü bu yönüyle sadece bir takım oryantalist ve Ortadoğu uzmanının varlık gösterdiği alan olarak kalmış, Türkiye ‘zihindeki boş bölge’- bilinmeyen, alışılmadık, bazen ucube görünen bir araştırma alanı olarak algılanmıştır (Robins, 2000:291).

1980’lerde küresel ölçekte yaşanan gelişmelerin sonucu olarak, Türkiye çok hızlı ve yoğun bir ekonomik ve kültürel değişimin içine girmiştir. Ülke hızla küresel ekonomiye yüzünü dönmüş ve kısır bir ekonomiden küresel tüketici pozisyonuna geçmiştir. Ama bu sefer de dikkate değer, inişli çıkışlı bir sosyal değişim yaşamıştır. Başta kimlik sorunu olmak üzere, din düşmanlığı, toplumsal cinsiyet ve rekabet; taşradan kente göç; Batı Avrupa boyunca yeni Türk nüfusunun ortaya çıkışı gibi olgular yaşanan sosyal değişimde ortaya çıkan önemli olgular olmuştur. Türkiye’nin karşılaştığı bu geçişler bağlamında kimlik politikaları önemli bir konu olarak ortaya çıkmış ve bu devletçi, resmi kültür ile bölgesel, dini ve etnisite çerçevesinde yapılanmış yeni gruplar arasında bir çatışma halinde devam etmektedir. Küreselleşme Türklerin bir zamanlar hayal edilen problemsiz toplum olarak algıladığı topluluk anlayışına çok derin etkiler yapmış ve bu etkiler halen devam etmektedir. Bu etkilerin ortaya çıkması, yaygınlık kazanması ve bir mücadele alanı haline gelmesinde kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon yayıncılığı önemli bir rol üstlenmiştir (Robins, 2000:291).

1990'lara kadar yayıncılıkta devlet tekeli halinde olan TRT, devletin resmi ideolojisi doğrultusunda yayınlar yapmaktaydı. 1990'lı yıllardan sonra farklı sektörlerde faaliyet gösteren sermaye sahipleri medya alanında yoğunlaşmaya başlamış ve böylelikle medya alanında köklü değişimler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde özel televizyon kanallarının Türk medya sektörüne girmesiyle ülkede devam etmekte olan geniş kültürel teklife karşı bir çoğulculuk oluşmuş, uluslararası yayınlar aracılığı ile yurtdışındaki Türkler bir anda Ankara ve İstanbul'dan yapılan günlük yayınları uyduları vasıtasıyla eş zamanlı izleyebiliyor hale gelmişlerdir (Robins, 2000:291). Bu dönemde ortaya çıkan önemli bir değişim de medyanın mülkiyet yapısında olmuştur. Gazetecilik kökenli ve sadece medya alanında faaliyet gösteren geleneksel medya sahipliği yerini farklı sektörlerde faaliyet gösteren sermaye gruplarının medya alanında yatırım yapmasıyla yeni bir medya sahipliğine bırakmıştır. Medya sahipliğindeki sermayenin değişimi, 1990'lı yıllarda etkisini göstermeye başlayan neo-liberal politikaların Türkiye'de yeni bir ekonomik düzenin işleyişinin altyapısını oluşturmuş olması ile hızla artış göstermeye başlamış, 1990'lı yıllarda özel televizyon kanallarının art arda açılmasıyla birlikte medya yaşanan toplumsal dönüşümün hızlandırılmasında, yaygınlaştırılmasında kilit bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte medyada holdingleşmelerin, yatay, dikey ve çapraz tekelleşmelerin ortaya çıkması, medyanın mülkiyet yapısında büyük değişmelerin yaşanmasına neden olmuş, bu gelişmelerin yaşanmasında siyasi faktörlerde önemli rol oynamıştır. Deregülasyon (kuralların kaldırılması) politikaları ile kamu yayıncılığı alanındaki devlet tekelinin kaldırılması, medyayı farklı sektörlerde faaliyet gösteren sermaye sahiplerinin yatırım yaptığı bir alana dönüştürmüştür. Sungur'a göre (2007:649-650), medya kâr getiren bir uğraş alanı olmamasına rağmen, başka faaliyet alanlarında güç kullanımını kolaylaştırması ve önemli bir toplumsal platform olması dolayısıyla bu dönemde çeşitli sermaye sahipleri ve grupları tarafından, sahip olunmasında yarar görülen bir iş kolu durumuna gelmiştir. Yaşanan değişim süreci medyanın işlevlerini de dönüştürmüş, haber ve bilgi aktarımı gibi medyanın üstlendiği toplumsal işlevler önemini yitirmeye başlamıştır. Adaklı'ya göre (2006:340), bu süreçte medyanın toplumsal işlevi geri plana atılmış ve geleneksel kamusal işlevlerin yerini bütünüyle şirket stratejileri almıştır. Medyada var olan sahipliği yapısı sonucu medya patronlarının birçok sektörde yatırımları olması, siyasal iktidarla kurulan ilişkileri karşılıklı uzlaşmaya zorunlu kılmaktadır. Bu durum, medya çalışanları üzerinde sansür ve otosansür tartışmalarına yol açmaktadır. 2011 yılında Esra Arsan tarafından yapılan bir araştırma medya sansür ve otosansürün ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Araştırma bulgularından bazıları şöyledir:

Araştırmaya katılan 59 gazeteciden 53'ü kamu yararı olan olayları/durumları habere dönüştürmediklerini söylemiştir. Habere dönüştürememe sebepleri olarak gazetecilerin 50'si iç politik baskıları gösterirken ikinci seçenek olarak 49 gazeteci medya sahibinin finansal çıkarlarını göstermiştir. Gazetecilerin 34'ü haberi yapmama nedenleri arasında haklarında dava açılması ve hapse girme korkusu yanıtını vermiştir. Araştırmaya katılan 58 gazeteciden 27'sinin yaptıkları haber dolayısıyla soruşturma geçirmiş, ancak tazminat cezası dışında hapis cezası alan olmamıştır. Araştırmaya katılan gazetecilerin sansür baskısıyla haberleştiremediği olayların başında ise hükümetin yanlış işleri, belediye ve bü-

rokraside yolsuzluğa ilişkin haberler gelmektedir (Arsan, 2011:8-26).

Arsan'ın araştırması Türkiye'de medya sektörünün habercilik alanında içine düştüğü durumun boyutlarını gösterir niteliktedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca devlet teşekkülleri kamuya bilgi sunan başlıca yapılar olmuşlardır. Türkiye'de medyanın sermaye yapısında 1980'li yıllarla başlayan 1990'lı yıllarda hızla ivme kazanan değişim yeni bir mülkiyet yapısını ortaya çıkarmıştır. Geniş bir ekonomik alanda faaliyet yürüten yeni medya sahipleri için medya kar getirecek ticari bir işletmeden çok fazlasıdır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmeler medyanın, kamu yararına olmaktan çok belli çıkarlar etrafında oluştuğunun birçok örneğini ortaya çıkarmıştır. Toplumun temel haber alma ve bilgilendirme aracı olarak medyanın kamu yararına faaliyet yürütmesi demokratik toplumlarda medyadan toplum adına siyasal iktidarın icraatlarının tartışılması, yorumlanması ve topluma aktarılmasında bağımsız bir aktör olarak yer almasını, siyasal iktidarın da medyanın bağımsızlığını sağlayacak koşulları yaratması ve koruması beklenir. Medyada var olan mülkiyet yapısı ve siyasal iktidarın ekonomi politikalarını oluşturma ve yönetme gücü birlikte düşünüldüğünde demokrasi merkezli yaklaşımın gerçekleştirilmesi güç bir ideal olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzün görsel işitsel medyası giderek bir kültür üretimi aracı olarak eğitici vasfını yitirmeye başlamıştır. Kamuyu bilgilendirmenin işlevi sistemli bir şekilde aşındırılmış ve yıpratılmıştır. Öte yandan hızla akan küresel imgeler, sesler ve ikonlar devletin dış etkilere karşı sınırlarını gözleme ve denetleme becerisini zarara uğratmaktadır. Ülke içinde de alt kültür grupları, ahlaki topluluklar ve dünya görüşleri görsel işitsel televizyon medyasının format türleri vasıtasıyla topluma sunulmuş ve topluma yön verme olgusu içinde yerini almıştır. Türkiye'de farklı anlayış ve inanışları temsil eden farklı televizyon kanallarında kullanılan dil de bu kurum ve kuruluşlara sahip olan gücün toplumu görmek istediği şekle dönüştürmede etkin bir şekilde kullanılmakta ve böylelikle toplumda etnisite ve inanış gibi farklı kutuplaşmalar yaratılmaktadır.

SONUÇ

Televizyon bireylere görsel olarak bazı yaşayış şekillerini sunarak, huzurun, mutluluğun, iyi ve kötünün ne olduğunu dikte etmektedir. Aynı zamanda ticareten bireylerin neyi ne zaman ve nasıltüketeceğini de göstermektedir. Kullandığı mekân, kıyafet ve ilişki tarzı gibi görselleriyle dizilerinde sunduğu farklı sosyal sınıfların yaşayışlarını ve alışkanlıklarını modellemektedir. Bu durum izleyicide belirli sınıflar için doğru kabul edilen davranış ve tüketim biçimlerinin kendisi için de uygun ve doğru olacağı tutumunun gelişmesine katkı yapmaktadır. Dikte edici üslubuyla, tartışılmaz iyiyi, doğruyu ve güzeli kabul ettirici bir yapı sunmaktadır. Dolayısıyla, televizyonun kültürü biçimlendirme ile olan ilişkisi bireylerin tüketim malları arasında yaptığı seçimlerden, hangi siyasi görüşü benimseyeceğine kadar şekillendirmektedir.

Bir iletişim aracının izleyeceği politikaları anlayabilmek için öncelikli olarak kim tarafından yönetildiğine, sahibinin kim olduğuna ve mali kaynaklarına bakılması gerekmektedir. Türkiye'de 1980'li yıllara kadar ülkenin siyasal ve ekonomik koşullarına paralel olarak genel itibarıyla Otoriter Medya Kuramı'nın geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Uygulanan devletçi ve merkezîyetçi politikalar ülkedeki medya sisteminin de temel belirleyicisi

olmuştur. 1961 Anayasası ile elde edilen kazanımlar, uzun ömürlü olamamıştır. Sonraki dönemlerde yapılan düzenlemeler ile kitle iletişim araçları gerçek anlamda işlevlerini yerine getirememişlerdir.

1990'lı yıllarda ortaya çıkan özel televizyon yayıncılığı televizyonun kültürleri amaca göre yönlendirebildiğini oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Türkiye'de 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmeler medyanın, siyasal iktidarla kurmuş olduğu ilişkinin kamu yararına olmaktan çok belli çıkarlar etrafında oluştuğunun birçok örneğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde sadece değişen medya sahipleri değil, ortaya çıkan yeni medya aktörleri, sansür ve oto-sansür tartışmaları, muhalif hareketlerin, düşüncelerin medyada yer almayışı ya da yansıtılma biçimi televizyon toplum ilişkisinin tartışmalı yönlerini oluşturmuştur. Bu yönüyle ele alındığında Türkiye'nin 1990'lı yıllar sonrası televizyon toplum ilişkilerinin birçok araştırmaya konu olacağı ve ancak mevcut güç dengeleri değiştiği zaman kapsamlı olarak anlaşılabilceği ortaya çıkmaktadır.

Büyük finansal kaynaklar gerektiren medya sektöründe büyük grupların etkinliğini kırmak için katılım ve etkileşime daha müsait olan yerel ve bölgesel medyalara ağırlık verilmelidir. Devlet adil, objektif ve şeffaf ilkeler doğrultusunda alana girmek isteyen tüm kesimlere eşit fırsatlar sunmalıdır. Dolayısıyla, yapılacak olan her türlü yardım, teşvik ve gümrük indirimleri gibi uygulamalar aleni olarak, hiçbir suistimale meydan vermeyecek şekilde gerçekleştirilmelidir.

Mevcut durumda medya karşısında bireyler adeta korumasız bırakılmıştır. Teorideki düzeltme ve cevap hakkı pratiğe pek de olumlu yansımamaktadır. Özellikle bireylere tanınmış olan hakların kullanımında davaların uzun sürmesi ve para cezalarının caydırıcı olmaması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu amaçla medyanın bireysel hak ve özgürlükleri ihlal etmesi durumunda, bireylerin haklarını aramasının önü açılmalıdır. Günümüzde boyutları daha da berraklaşan kimi gizli yapılanmalar da medyanın zaferi ya da katliamı olarak algılanabilir. Hukuka bile müdahil olabilen günümüz Türkiye kitle iletişim araçları son derece etkin ve dimağları sahiplerin isteği doğrultusunda şekillendirebilmektedir. Pratik kaygılar, günlük siyasal mülazazalara ulaşmanın en ideal biçimlerine dönüşebilmek için, materyalist tarzda da olsa mutlak etik değerler olma yolundadır. Siyaset, etkileşim kapasitesinin yoğunlaşmasıyla, bütünlüklü ahlâki değerler yerine, medyanın ve kendisinin ortaklaşa biçimlendirdiği her türlü medyatik ve siyasal her türlü pratikleri idolleştiren post-modern ahlâk yaratma yoluna çoktan girmiştir.

Binlerce ilkenin olması ve bunların çarpışması ve dolayısıyla siyasal ve medyatik pratiklerin özgürlük, insan hakları, siyasal haklar gibi temel ahlâki değerlerle mutlaklaştırılması, sadece Türk kültür ve ahlâki değerlerine değil, Türk siyaseti ve medyasına zarar verecektir.

O halde Türkiye'de kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon, gündemi yönlendirme, bunalımı yaygınlaştırma, siyasetlesizleştirme, kayıtsızlaştırma, bilgisizleştirme, normalleştirme, umut geliştirme/kırma, alternatiflesizleştirme ve sivil itaatsizliği kırma söylemleriyle yapılandırılmaktadır. Ancak aynı zamanda toplumsal hareketlerin içerik boyutunu yönlendirmede, istenilen toplumsal davranışların resmi otoritenin telkini doğrultusunda gelişmesinde yapılandırıcı bir rol üslendiği izlenmektedir. Toplumun genelinde, bireylerin tutum ve davranışlarını etkile-

yerek arzu edilen yönde değiştiren en etkin yöntem ve aracın televizyon olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). Türkiye’de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Arsan, E. (2011), “Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür.”, Cogito, Sayı:67
- Bourdieu, P. (2000). Televizyon Üzerine. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dağtaş, E. (2006). Türkiye’de Magazin Basını, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Damlapınar, Z. (2005). Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K.(2005). Öteki Kuram. Ankara: Erk Yayınları.
- Erjem, Y. ve Çağlayandereli, M.(2006). Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2006 Cilt : 30 No:1 15-30.
- Eslin, M. (1991). TV Beyaz Camın Arkası. Çev: Murat Çiftkaya. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Fisherker, J. (2002). Growing Up with Television. Philadelphia: Temple University Press.
- Geçgil, B. A. (2005), Medya Piyasalarında Hukuki Düzenlemeler Ve Rekabet Hukuku Uygulamaları. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara.
- Gülüm, Ş. (2006). Küresel Kapitalizmin Yeni Kamusal Alanı Olarak İnternet: International Journal of Cultural Studie, 2, 246–259.
- Kaya Kamil, T. M. (2008). İlköğretim Çağındaki Çocukların Sosyalleşmesinde Televizyonun Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 2008 (17), 159-182 .
- Kaya, R. (2009). İktidar Yumağı: Medya Sermaye Devlet. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keane, M.(1999). Television and civilization-The unity of opposites? *International Journal of Cultural Studies*, 2(2), 246–259.
- Mcquail, D. ve Sven, W. (1993). Communication Models for the Study Of Mass Communication, Second Edition, USA: Longman.
- Oskay, Ünsal (2004). Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım. İstanbul: YKY Yayınları.
- Postman, N. (1994). "Televizyon Öldüren Eğlence." Gösteri Çağında Kamusal Söylem, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Reijnders, S. (2005). The people’s detective. True crime in Dutch folklore and popular television. *Media, culture & society*, 5, 635-651.

- Robins, K. (2000). Turkish (television) culture is ordinary. *European Journal of Cultural Studies*, 3, 291-295.
- Sungur, S. (2007), Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politikğine Eleştirel Bir Yaklaşım: Değişen Değerler ve Bozulan Düzen. Uluslararası "Medya ve Siyaset" Sempozyumu, 645-653.
- Türkoğlu, N. (2004). *Toplumsal İletişim*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Uğurlu, H. (2005), "Televizyonun Yarattığı Etkinin Nedeni: Anlık-Etkili Görüntü", *Kurgu Dergisi*, Anadolu Üniversitesi İBF Yayınları, No:64, Sayı:21.
- Ünal, N. ve Durualp, E. (2012). Televizyonun Okul Öncesi Çocuklar Üzerindeki Etkisi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (2) , 93-104.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 110-119

Geliş/Submitted/ Отправлено: 28.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43831

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet BUÇUKOĞLU
Maltepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Grafik Tasarımı Bölümü
seyitbucukoglu@maltepe.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2421-2369

KÜBİST - KONSTRÜKTİVİST ANLAYIŞ İLE GRAFİK ETKİLER BAĞLAMINDA NURULLAH BERK VE GEORGES BRAQUE'IN "İSKAMBİL KÂĞITLI NATÜRMORT" RESİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI*

Öz

Türk resim sanatının Cumhuriyet Dönemi'nde birçok sanatçı kübist-konstrüktivist resim olarak nitelendirebileceğimiz üretimlerde bulunmuşlardır. Türk resmi içinde Nurullah Berk resimlerinin dayandığı temel kaynaklar da kübizm ve konstrüktivizm akımları içinde ele alınmalıdır. Sanatçının 1960'lı yıllardan sonra yaptığı resimlerde, ilk dönemlerinde gözlemlenen batılı etkilerin önüne geçen dekoratif öğelerin ve kendi kültüründen beslendiği yerel motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Hat ve minyatür sanatının yansımasını içeren pek çok eseri, sanatçının özgün bir kimlik oluşturmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Nurullah Berk ve Georges Braque resimlerinin karşılaştırmasında bakış açılarının farklı yönde oluşu, biçimlerin çoğaltılabilirliği, nesnelerin düzlemsel olarak ayrıştırılmaları ve geometrik olarak yorumlanmaları söz konusudur. Her iki sanatçının da kompozisyonlarında ele aldıkları nesnelerin çözümünde grafik etkilere başvurduğu, tekniklerin ve uygulama metodlarının sağladığı yenilikçi ya da modern bakış açısını göz önünde bulundur-

* **Cite as/Atıf:** Buçukoğlu, S. M. (2020). Kübist-Konstrüktivist Anlayış ile Grafik Etkiler Bağlamında Nurullah Berk ve Georges Braque'ın "İskambil Kâğıtlı Natürmort" Resimlerinin Karşılaştırması, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 110-119. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43831>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

duğu ve evrensel düşünce içinde yeni sanat anlayışına odaklandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nurullah Berk, Georges Braque, Kübizm, Sanat, Grafik.

A COMPARISON OF NURULLAH BERK AND GEORGES BRAQUE'S "STILL LIFE WITH PLAYING CARD" PAINTINGS IN CONTEXT OF CUBIST - CONSTRUCTIVIST UNDERSTANDING WITH GRAPHIC EFFECTS

Abstract

In the Republican Period of Turkish painting, many artists have made productions that we can qualify as cubist-constructivist painting. The main sources on which the paintings of Nurullah Berk are based within the Turkish painting should be considered within the trends of cubism and constructivism. In the paintings that the artist made after the 1960s, it is seen that decorative elements and local motifs that were fed from his own culture were used, which prevented the western influences observed in the first period. Many of his works, including the reflection of calligraphy and miniature art, enabled the artist to create an original identity. In this context, the comparison of Nurullah Berk and Georges Braque paintings involves different viewpoints, the reproducibility of shapes, the separation of objects and their geometric interpretation. It is seen that both artists resort to graphic effects in the solution of the objects they consider in their compositions, consider the innovative or modern perspective provided by the techniques and application methods, and focus on the understanding of new art in universal thinking.

Keywords: Nurullah Berk, Georges Braque, Cubism, Art, Graphic.

GİRİŞ

Türk resim sanatının Cumhuriyet Dönemi'nde birçok sanatçı, kübist-konstrüktivist resim olarak nitelendirebileceğimiz üretimlerde bulunmuşlardır. Bu üretimler, nesneyi olduğu gibi resmetme ve algılamanın dışında bir öykünme de içermektedirler. Ancak sanatçılar, parçalanma ve bu parçalanma ile kendi kültürlerinden besledikleri motifsel kurguları özgün bir dil yakalama çabası içinde ele almışlardır. Bu süreç ile dekoratif nitelik kazanan resimlerde düşünsel yaklaşımın geri plana atılmış olması, çoğunlukla biçimciliğin ön planda tutulduğunun da bir kanıtıdır. Sanatçıların, Anadolu'ya özgü el sanatlarından faydalanmaları, resimlerin biçimlendiriliş aşamasında da etkili bir rol üstlenmekte ve kübist-konstrüktivist yaklaşımların ötesine geçmektedir.

Amaç: Bu araştırma, Nurullah Berk'in sanatsal sürecinin Türk resmi içindeki yerini ve sanata yaklaşımındaki modern ve bir o kadar da geleneksel olan üslûbunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, Nurullah Berk'in Batılı anlayışı referans alarak kendi kültürel değerlerini motifsel bir şekilde kurgulaması ile kompozisyonlarındaki biçimsel farklar ve resimlerinde

görülen grafiksel etkilerin incelenmesi hedeflenmektedir.

Kapsam: Nurullah Berk'in sanat hayatı ve Türk resim sanatındaki yeri, kübizm akımının öncülerinden Georges Braque'ın sanatsal ifade biçimleri ile bir karşılaştırma içinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Nurullah Berk'in "İşkambil Kâğıtlı Natürmort" resminin Georges Braque'ın "İşkambil Kâğıtları ile Natürmort" resmi arasında bir karşılaştırma söz konusudur. Bu karşılaştırma kübist-konstrüktivist akım içinde ele alınmış, form, biçim, konu ve uygulama bağlamında da grafiksel etkiler üzerinden analiz edilmiştir.

Yöntem ve Bulgular: Nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanan bu araştırma, gerek kitap ve tez gerekse de internet kaynaklı literatür taraması şeklinde ele alınmış, verilerin doğruluk ve çözüme dayalı yönleri konuyu desteklemeleri bakımından değerlendirilmiştir. Kuramsal çerçevede, sanat-yapıt, konu-içerik, biçim-kompozisyon olarak durum belirleyici faktörlerin altı çizilmiştir. Araştırma içinde elde edilen bulguların ve bilgilerin, Türk resminde Nurullah Berk ve dönemine odaklanan araştırmacılar için referans bir kaynak metin olması hedeflenmiş ve sanatçının Türk resmine sağladığı yenilikçi yaklaşımın önemi vurgulanmıştır.

1. Türk Resmi ve Kübist-Konstrüktivist Yaklaşımlar İçinde Nurullah Berk

Türk resmi, Batı ile kurulan ilişki bağlamında incelendiğinde Cumhuriyet Dönemi ressamlarından Nurullah Berk'in önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Sanatçının "*üçüncü sınıf ressam ve yazar*" olarak kendisini nitelendirmesi ya da resimlerinin oldukça fazla eleştiri alması, onun Türk Sanatı içindeki yerini ve önemini değiştirmemektedir.

Bu nedenle, Nurullah Berk resimlerinin dayandığı temel kaynaklar da kübizm ve konstrüktivizm akımları içinde ele alınmalıdır. Öyle ki; kübizm akımının doğmasını sağlayan Picasso ve Braque gibi sanatçılar, Nurullah Berk'in yurtdışında aldığı eğitimle birlikte onun sanatında önemli bir yer tutan ve onu yakından etkileyen sanatçılardır. Turan Erol, Nurullah Berk'i şu sözler ile tanımlamaktadır; "Nurullah Berk'in ilk yapıtlarından itibaren kübizm'e eğilim göstermesinde kendi anlatımıyla, 'ressamın öz mizacının' da işlevi büyük olsa gerek... Bir akım, bir estetik zorla, yapmacık olarak benimsenip uygulanamaz. Berk'teki geometrik disiplin özlemi kübizm'e sevgisinden çok, ya da bir o kadar, kendi öz niteliklerinin ürünüydü" (Erol, 1982).

Resim 1: Nurullah BERK, (URL 1).

Şüphesiz kübizm akımı, 20. yüzyıl resmine farklı açılardan oldukça önemli katkılarda bulunmuş, birçok sanatçıyı da etkilemiştir. "Kübizmi, nesnelere parçalamaktan çok geometrik biçimlendirme olarak görmek; klasik anlayışın kompozisyon, desen, geometrik inşa, ışık-gölge dağıtımı, biçim sadeliğini uygulamak gibi ilkeleri kuruluş amaçları olarak kabul eden gruptan, özellikle Nurullah Berk, Cemal Tollu konstrüktivist ve kübist eğilimli resimler yapmışlardır" (Yarar, 1983).

Norbert Lynton 'Modern Sanatın Öyküsü' adlı kitabında kübizmi tariflerken şu ifadeleri kullanmıştır;

"Gerçekliği belli bir ölçüde dolaysız olarak yansıtmak gibi eskiden beri yüklenilmiş bir ödevi bırakmak özgürlüğü, dünyayı yepyeni açılardan yansıtmak için yeni anlatım yolları ya da yeni dil birleşimleri bulma özgürlüğü. Bu özgürlüklerin bir disiplin olarak görülmesi" (Lynton, 1982: 63).

Ayrıca kübizm, beslendiği kaynaklar dâhilinde de ilkel dönemden doğu sanatına dek uzanmış, geleneksel doğa resmine tepki olarak yepyeni bir döneme kapı açmıştır.

Sanat tarihine bakıldığında, birçok sanatçının bu akım içinde yer almalarındaki temel etkenlerin başında, akımın yeni olması, farklı üslup ve anlatım olanaklarını şekillendirmesi ve sanatçıların kendilerini ifade etmede daha özgür bir tavır sergileme olanağı bulmaları gelmektedir.

Bu bağlamda Nurullah Berk, 1933 yılında ikinci kez gittiği Paris'te Lhote ve Léger atölyelerinde eğitim görmüş, bu sanatçıların desen, kütle ve hacim konularında ele aldıkları pek çok sanatsal yaklaşımı da benimsemiştir. "Bu yıllarda yaptığı resimleri incelendiğinde André Lhote'un Rönesans'a temellenen çağdaş klasisminin ve Léger'nin stilize edilmiş kübizm estetiğinin etkileri gözlenmektedir" (Erol, 1997: 9).

Öte yandan, Lhote ve Léger gibi sanatçıların benimsediği desen, kütle ve hacim yaratma anlayışını, Türk resmi içinde 'İzlenimci Çallı Kuşağı'nın yok ettiğini düşünen Nurullah Berk, bu anlayışı yeniden Türk Resmine getirmeyi amaçlamıştır.

"1933 sonlarında yurda döndüğünde isim babası olduğu "D GRUBU"nu beş arkadaşıyla kurdu. "Damlar", "İskambil kâğıtlı natürmort", "İbrahim'in portresi" ve "Teyyareciler" adlı yapıtları bu dönemin Kübik çalışmalarından örneklerdir. N. Berk'in Resim Sanatındaki eğilimi: 1914 Çallı İbrahim'in getirdiği bir çeşit Empresyonizm'den sonra, hava içinde dağılan renklere (Cézanne'in öngörüşüne uyarak) çizginin sağladığı "konstrüktif" tasalarında resimde yer almaları gerekiyordu. Doğu-Türk görsel sanatların teknik özelliğine eğildiğimizde dikkati çeken başlıca kalitenin rengin çizgiye üstünlük sağlamadığı ona paralel yürüdüğü, kesin hatlar içinde yer alan renksel uyumun o hatlar sınırını geçmediğidir. Resim sanatıyla en yakın kol olan Doğu minyatürlerinin renk uyumuyla birlikte "Çizgi Arabeski" gözettikleri dikkati çeker. "Hat" sanatında İslâm yazısının bir çeşit resim olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Arabesk'e büyük önem veren Sanatçı, "Yatan kadın", "Dalgalar", "Gergef işleyen", "Ütü yapan" gibi eserleri bunun örnekleridir" (Kınaytürk, 1992: URL 2).

Kurulmasına öncülük ettiği D Grubu'nun üyelerinin tüm sanatsal üretim süreçlerinde (1933-35) bu anlayışın bir devamlılığı olarak 'Birleşimsel Kübizm' sezilmektedir. Çünkü D Grubu, Türk Sanatında plastik değerleri ön plana çıkarmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Nurullah Berk, grubunu ve sanat anlayışını tanıtmayı amaçlarken sadece resimleri ile değil pek çok yazısı ile de bir sanatsal yaklaşım oluşturmuştur. Bu yaklaşım, sanatsal ifade biçimi olarak grubun diğer üyeleri tarafından da benimsenmiştir.

"Türk resim tarihiyle ilgili olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış dört kitaptan üçü Berk'in imzasını taşır! Bu, sonuçları açısından, yeni değer ölçütlerini öylesine tehdit eden bir durumdur ki, hayatı boyunca Berk'e savaş açan Sezer Tansuğ bile D Grubu'na yönelik eleştirisinde birçok şeyi geçiştirmek zorunda kalmıştır; en azından Türk resminin çağdaşlaşma sancısı irdelenirken, sanat tarihinin resmiyet kazanmış değerlendirme modeli hala gündemdeki yerini korumaktadır.

Hiç kuşkusuz, Berk'in kurucu üyesi olduğu bir gruba sahip çıkması son derece doğaldır; ancak bu savı doğrulama amacıyla ister istemez önceki kuşaklarla hesaplaşmak zorunda kalıp, tercihlerini sadece D Grubu'na göre yapması hiçbir zaman yeterince tartışmaya açılmamıştır" (Ergüven, 2007: 186).

Nurullah Berk resimlerinin ilk dönem örnekleri, yukarıda da tanımlandığı üzere kübistkonstrüktivist ve geometrik yaklaşımlar içinde şekillenmiştir. Bu yaklaşımlar elbette Lhote atölyesinde aldığı eğitime ve hocasından esinlenmesine dayalı yaklaşımlardır. Öte yandan Berk, bu durumu kübizm üzerinden; "Kübizm'e gelince, Lhote, bu eğilime insancıl, ılımlı bir nitelik aşlamak istiyordu. Onca tabiatı biçimlendirmek, stilize etmek, dekoratif - süslemeci bir tatlılığa götürmekti... Tatlı kıvrımlı, dekoratif çizgisi, empresyonistlerinkine yakın, sıcak ve soğuklarla ustaca oynayan bir paleti vardı" (Berk, 1972: 5) şeklinde bir ifade ile tanımlar. "Bu ifadesi, Berk'in sanatında gelişen dekoratifleşme ve süsleme eğiliminin köklerinin ne olduğunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır" (Özkan, 2012: 128).

Sanatçının 1960'lı yıllardan sonra yaptığı pek çok resmi ise; ilk dönemlerinde gözlemlenen batılı etkilerin önüne geçerek dekoratif öğelerin ve yerel motiflerin kullanıldığı, bununla birlikte kendi kültüründen de beslendiği konu ve kompozisyonlara sahiptir. Hat ve minyatür sanatının yansımasını içeren pek çok eseri, sanatçının özgün bir kimlik oluşturmasını sağlamıştır. Sanatçının eserlerinde; "kübizm ve minyatür arasındaki ikilem net bir şekilde gözlenmektedir" (Karayağmurlar, 2001: 5-6).

Bu bakımdan; "Kübist-Konstrüktivist etkilerin Nurullah Berk'in (...) ileride resmedeceği yerel motif ağırlıklı kompozisyonların dayanak noktası olduğu söylenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Berk'in resimlerinin Konstrüktivist ya da Kübist olduğunu söylemek mümkün değildir. Eserlerinde gözlemlenen katı disiplin sanatçıyı her daim ara bir yerde tutmuştur. Eserlerinin çok ölçülü ve hesaplı olmalarının yanı sıra grafik özelliklerin ağır bastığı çalışmalar olmasının sebebi bu olmuştur" (Ölmez, 2017: 49).

2. Nurullah Berk'in "İskambil Kâğıtlı Natürmort" Resmi

Nurullah Berk'in 1933 yılında yaptığı "İskambil Kâğıtlı Natürmort" resmi, hem yapıldığı

dönem itibariyle hem de kübist bir yaklaşım içinde olması sebebiyle önemli bir örnektir. Resmin genel kompozisyonu içinde ele alınan masa, şişe, iskambil kâğıtları gibi nesnel anlatımlar sanatsal ifadede kübist bir özellik taşıyorlar da, resmin genelinde anlam kaymaları gözlenmektedir. Resim yüzeyindeki doğaya ait imgeler ağırlıklarından kurtarılarak uçucu görünümüyle ve kıvrımlı lekelerin dinamik dağılımlarıyla birer soyutlamaya dönüşmektedirler.

"İskambil Kâğıtlı Natürmort" resmi, mavi ve soğuk yeşilin egemen olduğu zemin üzerinde, sıcak tonları içeren nesnelerin geometrik parçalanmalarının yer aldığı bir kompozisyonun ibarettir.

Kompozisyondaki parçalanmalar, bir masa yüzeyindeki örtüyü ifade eden yarım daire formlarının sürühi, meyve tabağı vb. öğeler ile birlikte ortaya çıkardığı çeşitli dörtgen ve geometrik biçimlerden oluşmaktadır.

Resim 2: Nurullah BERK, "İskambil Kâğıtlı Natürmort" 1933. Tuval Üzeri Yağlıboya, 60x80 cm. İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu (URL 3).

Nesnelerin geometrik parçalanmalarla kübist bir anlayışı yansıtılmalarının yanı sıra, bütünü oluşturacak şekilde çizgi ve leke karşıtlıklarını içermeleri de konstrüktivist bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Bu nedenle Malevich'in dediği gibi; "Yaratıcı edim çizgiler, düzlemler ve üç boyutlu şekiller aracılığıyla ifade edilir ve birbirinden renk, doygunluk, yapı, doku, organizasyon ve sistem bakımından da farklı olabilecek, bambaşka türlerin durağan ve dinamik biçimlerini üretir" (Malevich, 2013: 43-47).

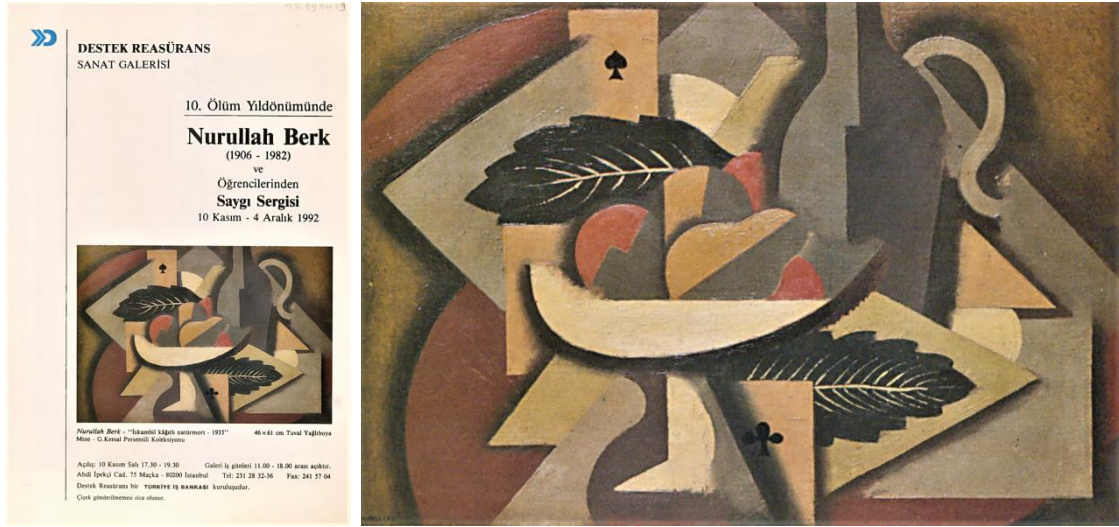
Resim yüzeyinde kontur çizgileri oldukça sert bir yapıda kullanılmış ve renklerin oluş-

turduğu düz zeminlere de yer verilmiştir.

Söz edilen bu resmin odak noktası ise, kompozisyonun merkezinde yer alan turuncu renkteki üç dairesel formdur. Resmin geneline yayılan ve biçim-renk bağlamında merkeze yönelen diğer plastik elemanlar da, odak noktasındaki bu üç dairesel forma hizmet etmektedirler.

Lekeseli farklılıkların bir arada kullanımı sadece biçimsel olarak değil, renk seçimi ile de espası ortaya çıkararak anlatım şekilleridir. Genel olarak tüm elemanlar detaylarından arındırılmış, yalın lekelerle dönüştürülmüş ve grafiksel bir üslûpla resmedilmişlerdir. İskambil kâğıtları, natürmortu oluşturan kompozisyon içinde diğer kompozisyon elemanlarına göre daha sembolik ve grafik etkiye sahiptirler. Kompozisyonda yer almaları resme bir hareketlilik ve farklılık katmak içindir. Resme kattıkları bu hareketlilik ve farklı plastik etkileri açısından iskambil kâğıtları, sanatçı için de resmin adının konmasında referans olmuşlardır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, sanatçının 1933 yılında yaptığı pek çok resminde iskambil kâğıtlarını kullandığı görülmektedir. 1992 yılında İstanbul Destek Reasürans Sanat Galerisi'nde açılan "10. Ölüm Yıldönümünde Nurullah Berk (1906 - 1982) ve Öğrencilerinden Saygı Sergisi" broşürünün kapak görselinde de sanatçının bu döneme ait ve aynı adı taşıyan başka bir "İskambil Kâğıtlı Natürmort" resmi yer almaktadır;

Resim 3: Nurullah BERK, "İskambil Kâğıtlı Natürmort" 1933. Tuval Üzeri Yağlıboya, 46x61 cm. Mine –G. Kemal Koleksiyonu (URL 4).

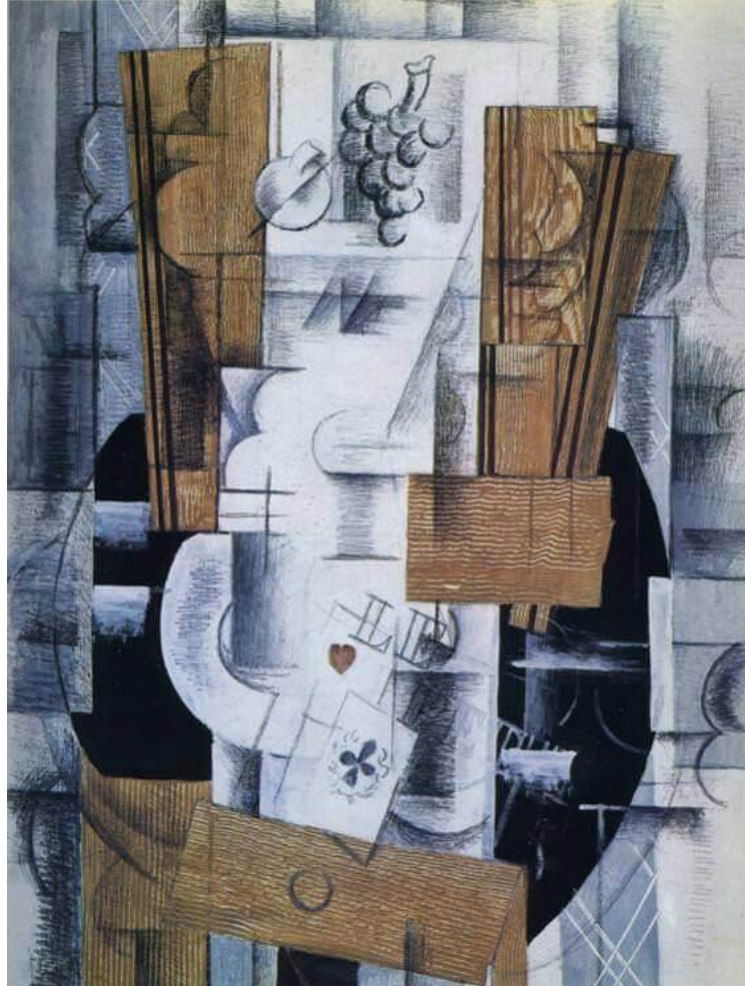
2.1. Nurullah Berk'in "İskambil Kâğıtlı Natürmort" Resminin, Georges Braque'ın "Oyun Kâğıtları ile Natürmort" Resmi ile Karşılaştırması

Nurullah Berk'in "İskambil Kâğıtlı Natürmort" resmi ile Georges Braque'ın "Oyun Kâğıtları İle Natürmort" resmini karşılaştırdığımızda bazı benzerlikler dikkatimizi çekmektedir. Oyun kâğıtları üzerindeki işaretlerin aynı olması, birbirleri ile ilgisizmiş gibi gözükene nesnele-

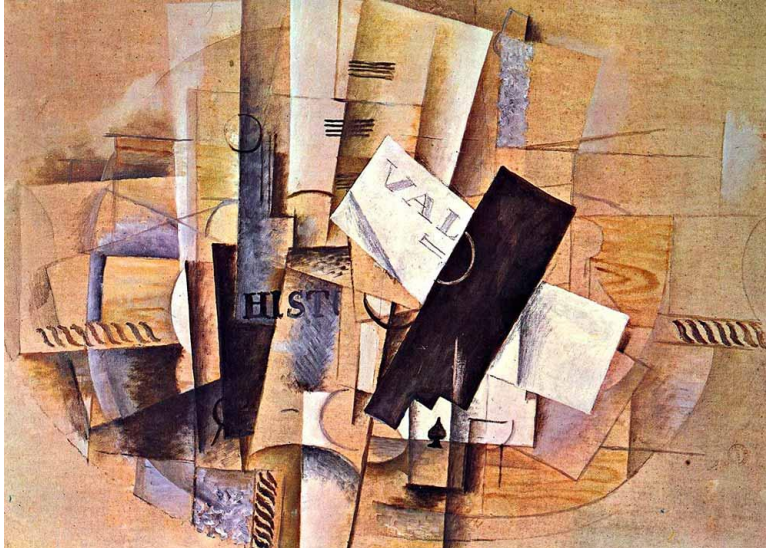
rin kurgusal geometrisi ve yan yana getiriliş biçimleri, ayrıca bu öğelerin lekesel anlatımlarının farklı yüzeylere dönüştürülmesi, iki resmin karşılaştırmasında oldukça önemli detaylardır.

Braque resminde tüm kompozisyonu kaplayan nesnel soyutlama birbirinden kesin çizgilerle ayrılırken, kendi içinde bir bütüncül kompozisyon kurgusunu da içermektedir. Ancak Nurullah Berk'in kompozisyonu her ne kadar Braque resminin benzeri olsa da, Berk'in resmi çok daha lekeselci bir tavrı, geometrik ve grafiksel anlayışla yansıtmaktadır. Çünkü yüzeyler ve renkler Berk'in resminde daha düz ve daha sade olarak ele alınmışlardır.

Braque resmindeki yüzey parçalanmaları ise, çizginin ve dokunun çok daha yoğun kullanıldığı bir uygulamadan ibarettir. Ayrıca renk kullanımındaki seçicilik de Nurullah Berk'in renk anlayışından ayrılarak kendine özgü bir renk üslûbunu yansıtmaktadır. Braque'nın bu kompozisyonunda grafiksel etkiler yoğunluk kazanmakta, çizgilerin, lekelerin ve renklerin kullanılış şekli, grafiksel olmanın ötesinde illüstratif bir yaklaşımı da içermektedir. Tipografik elemanlara resmin yüzeyinde yer verilmesi de bu düşünceyi desteklemektedir.

Resim 4: Georges BRAQUE, "Oyun Kâğıtları İle Natürmort" 1913. Tuval Üzeri Yağlıboya ve Karakalem, 60x80 cm. *Paris Modern Sanatlar Müzesi* (URL 5).

Resim 5: Georges BRAQUE, "Heykel Kaidesi" 1913, 65x92 cm. Kunst Museum, Basel (URL 6).

SONUÇ

Çeşitli sanat akımlarının ve yaklaşımlarının dünya genelindeki örneklerinde, grafiksel etkiler ve biçime dayalı uygulamalar görülmektedir. Bu uygulamalar kübist-konstrüktivist akımlar içinde nokta, çizgi, leke, renk, doku, form ve biçim gibi tasarım öğelerinin kullanımına, bununla birlikte, sembol, simge, kolaj, fotoğraf gibi yardımcı elemanlar ve tekniklerin de grafik etkilerine yer verilmesine olanak yaratmıştır. Öte yandan bu etkiler, yeni sanatsal ifade biçimlerinin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Ortaya çıkan bu etkiler ve yeni ifade biçimleri, çoğunlukla modern sanat anlayışı içinde değerlendirilmişlerdir. Bu bakımdan şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Nurullah Berk'e göre sanatın doğayı ve konuyu terk etmesi, modern sanatı nitelendirmekte ve yeni anlatım olanaklarını sağlamaktadır. Çünkü sanatçıya göre modern sanat düşünsel bir edimdir. Nurullah Berk kendi sözleriyle bu durumu "entelektüel bir manifesto" olarak tanımlar. Onun için modern ressamın ise tanımı, resmetmeyen, düşünenidir.

Tüm bu anlatımların dayandığı temel nokta, gerek Nurullah Berk gerekse de Georges Braque resimlerindeki bakış açılarının farklı yönde oluşu, biçimlerin çoğaltılabilirliği, nesnelere düzlemsel olarak ayrıştırılmaları ve geometrik olarak yorumlanmalarıdır. Görsel gerçekliğin yerini zihinsel/düşünsel gerçekliğin almış olduğunu bize gösteren bu durum, ele alınan nesnenin çözümünde başvurulan grafik etkilerin, tekniklerin ve uygulama metodlarının sağladığı yenilikçi ve modern bakış açısını da desteklemekte, evrensel düşünce ve yeni sanat anlayışını etkili kılmaktadır. Nurullah Berk'te bu çizgide köklü değişimlere neden olan bir sanat hareketinden etkilenerek, sanatsal üretimlerini kendi kültüründen beslemiştir. Batı'nın kübizmi ile Doğu'nun minyatür ve halk sanatları, Nurullah Berk'in sanatının temelini oluşturmuştur. Sanatçının sadece bir tarafa yoğunlaşmadan aradaki duruşu, Türk Sanatı içindeki farkını ve önemini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ergüven, M. (2007). "Davetsiz İzleyici / Resim Üzerine Denemeler", Kültürel Çalışmalar: 14, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Erol, T. (1982). "Nurullah Berk Üstüne", Boyut, Sayı:12, Nisan 1982, Ankara.
- Erol, T. (1997). "Nurullah Berk Kronolojisi", Sanat Çevresi, Sayı:219, Ocak 1997.
- Karayağmurlar, B. (2001). "Nurullah Berk ve Kübizm", D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi – İzmir.
- Lynton, N. (1982). "Modern sanatın Öyküsü", Çev: Cevat Çapan-Şadi Öziş, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Malevich, K. (2013), "Nesnesiz Dünya "Süprematizm Manifestosu", Çev: F. Cansu Tapan, Dedalus Kitap: 42 Kuram: 5 - Sanat Tarihi 2, İstanbul.
- Mc Colk, M. (2005). "Picasso İstanbul'da", İstanbul.
- Ölmez, E. (2017). "Türk Resim Sanatında Grafik Öğelerin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Doğuş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Plastik Sanatlar Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özkan, Ö. (2012). "Çağdaş Türk Resminde Soyut ve Soyutlama Yaklaşımları Bağlamında Yapı Ve İçerik Sorunları", Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, İzmir.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2011). "Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü", Remzi Kitabevi, Ekim 2011, İstanbul.
- Şerbetçi, F. (2008). D Grubu Sanatçılarının Türk Resim Sanatının Gelişim Sürecine Kazandırdığı Farklı Bakış Açuları, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Bilimi Anasanat Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Edirne.
- Yarar, E. (1983). "D Grubu ve Türk Resmindeki Yeri", Boyut, Sayı 15, Eylül 1983, Ankara.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/nurullah-berk-kimdir-hakkinda-bilgi-5373> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- URL 2: <https://core.ac.uk/download/pdf/129512526.pdf> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- URL 3: <http://sanatokuma.blogspot.com/p/nurullah-berk.html> (Erişim Tarihi: 28.05.2020).
- URL 4: <https://core.ac.uk/download/pdf/129512526.pdf> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- URL 5: <http://www.georgesbraque.org/still-life-with-playing-cards.jsp#prettyPhoto> (Erişim Tarihi: 28.05.2020).
- URL 6: <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-b/braque-georges/georges-braque-heykel-kaidesi-1435/> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,
s./pp. 120-129

Geliş/Submitted/ Отправлено: 10.06.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 21.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:
25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.44232

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

adurakoglu06@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9687-8939

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

hamitcoskun2000@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5509-87

KORANAVİRÜSÜ (COVID-19) VEBA ROMANIYLA DEĞERLENDİRMEK¹

Öz

Günümüzde özellikle Batı toplumları Çin'in Wuhan kentinden başlayan ve tüm dünyaya yayılan koronavirüsle (COVID-19) yoğun bir mücadele sürecinden geçmektedirler. Salgın başladığında özellikle de Batılı liderler, bunun çok abartıldığını, gelip geçici bir hastalık olduğunu hatta kısa zamanda biteceğini iddia ediyorlardı, bu nedenle de ölüm gerçeğinden uzakta kalmaya devam ediyorlardı. Aynı durum ilginç bir şekilde yer ve tarih farklı olsa bile Albert Camus'un "Veba" romanında yaşananlara çok benzemektedir. Fransız filozof Albert Camus'nun roma-

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Abdullah DURAKOĞLU
Cite as/Atıf: Durakoğlu, A. ve Coşkun, H. (2020). Koronavirüsü (Covid-19) Veba Romanıyla Değerlendirmek, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 120-129. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44232>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

nındaki veba salgını ise Cezayir'in liman şehri Oran'da başlamıştı. Bu veba salgınında olduğu gibi, koronavirüs (COVID- 19) salgınının Çin'de ortaya çıktığı ilk günlerde, diğer ülkelerde yaşayan bazı uzmanlar da bu hastalıktan daha çok yoksul insanların etkileneceklerini düşünüyorlardı ve özellikle sağlık sistemi kırılgan olan ülkelerde bu salgının daha fazla yayılacağından kontrol edilemeyeceğini iddia ediyorlardı. Hem romanda hem de günümüzde insanlar salgının geçici olduğunu düşünmektedir. Bu çalışmada salgının başlangıcından sonuna doğru psikososyal olaylarda benzerlikler ve çok az da olsa farklılıklar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veba, roman, koronavirüs (COVID-19), psikososyal olaylar.

EVALUATING CORONAVİRUS (COVID-19) WITH THE PLAGUE NOVEL

Abstract

Today, especially Western societies are going through an intense struggle with the coronavirus (COVID- 19) pandemic beginning from Wuhan, China, and spreading all over the world. When the epidemic started, especially Western leaders claimed that this was exaggerated, that it was a temporary illness, and that it would end soon, so they remained far from the reality of death. The same situation is interestingly similar to what happened in Albert Camus' novel "Plague" even if the place and the date are different. The plague epidemic in the novel of French philosopher Albert Camus started in the port city of Algeria, Oran. As with this plague epidemic, in the early days of the coronavirus (COVID- 19) outbreak in China, some experts living in other countries thought that more poor people would be affected by this disease, and claimed that this epidemic could not be controlled, especially in countries with a fragile health system. In both the novel and today, people think the outbreak is temporary. In this study, the similarities and minor differences in psychosocial events from the beginning of the epidemic to the end are discussed.

Key Words: Plague, novel, coronavirus (COVID-19), psychosocial events.

GİRİŞ

Günümüzde özellikle Batı toplumları koronavirüsle (COVID- 19) yoğun bir mücadele sürecinden geçmektedirler. Bilindiği gibi salgın önce Çin'in Wuhan kentinde başladı. Salgın başladığında özellikle de Batılı liderler, bunun çok abartıldığını, gelip geçici bir hastalık olduğunu hatta kısa zamanda biteceğini iddia ediyorlardı, bu nedenle de ölüm gerçeğinden uzakta kalmaya devam ediyorlardı. Hatta ilk başlarda Dünya Sağlık Örgütü, ülkeleri bilgilendirmekte ve uyarmakta geç kalmıştı. Salgın ortaya çıktığında salgını rapor eden doktoru, Çin hükümeti cezalandırmaya kalkışmış ve durumu gizlemeye çalışmıştır². Çin gibi neredeyse dünyadaki tüm

² URL-1

ülkeler başlangıçta koronavirüsten sonra yaşanan bu şok durumuyla baş etmek için inkâr'ı seçmişlerdir. Günümüzde yaşanan bu durum yer ve tarih farklı olsa bile Albert Camus'un "ve-ba" romanında yaşananlara çok benzemektedir.

Cezayir doğumlu Fransız filozof Albert Camus'nun romanındaki veba salgını ise Cezayir'in liman şehri Oran'da başlamıştı. Daha çok ticari faaliyetlerle meşgul olan bu şehrin halkı için sağlıklı olmak çok önemlidir. Çünkü Oran, hızlı bir hayatın yaşandığı modern bir şehirdir. Burada her şey sağlıklı olmayı gerektirir. Bu nedenle bu şehirde hastalananlar kendilerini bir anda yapayalnız bulurlar (Camus, 2012: 13 -15).

Romanda hastalığın tespit edilmesine neden olan olaylar zinciri, Dr. Rieux'un sahanlığın ortasında ölü bir fareyle karşılaşmasıyla başlar. O anda Dr. Rieux, ölü fareyi fazla önemsemeden ayağıyla iterek merdivenleri iner. Ancak Rieux, sokağa çıktığında, farenin ölüp neden sahanlığın ortasında kaldığını kendi kendine sorgulamaya başlar ve bunu kapıcıya haber vermek üzere geri döner. Kapıcı Michel, kendinden emin bir biçimde apartmanda farenin olmadığını söyler. Ona göre, birileri fareyi dışardan getirmişti (Camus, 2012: 17).

Rieux, apartmanın girişinde evin kapılarını açmak için anahtarlarını aradığı sırada koridorun dibinde bir fare daha görür. Dengesi bozuk olan fare küçük bir çılgınlıkla kendi çevresinde döner ve ağzından kan fışkırarak devrilir. Bunu gören Rieux, merdivenleri çıkarak eve girer ve farenin ağzından fışkıran kanı düşünmeye başlar. (Camus, 2012: 17- 18).

Ertesi gün sabah, Kapıcı Michel, Dr. Rieux'u geçerken durdurur. Ona birilerinin, koridorun ortasına fareleri koyarak soğuk bir şaka yapmakta olduklarını söyler. Michel'e göre, fareler kapanla yakalanmış ve cansız bir biçimde koridora dizilmişlerdi. Dr. Rieux'un kafası daha da karışır ve bu olaydan sonra Rieux, ilk hastasını, hastanın evinde yatakta görür. Rieux hastayla ilgilendiği sırada hastanın karısı, komşularının gördükleri farelerden söz eder. Çok geçmeden Riux, bu apartmanda oturan herkesin farelerden söz etmekte olduklarını anlar ve evine döner. Daha sonra şehrin birçok yerinde ölü fareler görülmeye başlar (Camus, 2012: 18- 20).

Dr. Rieux, Oran Belediyesi'nin fare mücadele birimine telefon eder. Telefonda konuşan Müdür Mercier, konu hakkında bilgisi olduğunu ifade ederek farelerle mücadele edilmesi için emir çıkaracağını belirtir. Rieux, bunun her zaman için gerekli olduğunu söyler. Bu dönemden sonra sadece Dr. Rieux değil, neredeyse tüm kentliler kaygılanmaya başlar (Camus, 2018: 23).

Fare mücadele birimi, şafak vaktinde ölü fareleri toplamaya başlar. Toplama işi bittiğinde ise ölü fareler çöp yakma merkezine götürülmektedir. Ancak sonraki günlerde durum daha da ciddileşir. Her ertesi sabah toplanan farelerin sayısı daha da artmaktadır. Öyle ki akşam gezintisi yapanların çoğu, sokaklarda ölü farelerle karşılaşmaktadır. Birkaç günden sonra işler daha da ileri gider ve artık şehirde alınması gereken önlemler hakkında konuşulmaya başlanır. Ancak ertesi sabah, ajans olayların ansızın durduğunu ve fareyle mücadele biriminin önemsiz miktarda fare topladığını bildirir (Camus, 2012: 23- 25).

Ancak aynı gün öğle saatlerinde Dr. Rieux, apartmanın önüne arabasını park ederken yolun kenarında bitkin bir biçimde yürüyen Kapıcı Michel'i görür. Bir rahibin koluna tutunarak güçlükle yürüyen Michel, hava almak için dışarı çıkmıştı. Çünkü kendini kötü hissediyordu.

Doktor Rieux, bedeninde oluştuğu şişliklerden şikâyet eden Michel'in kendisine uzattığı boyunu kontrol eder ve bir sertlik bulunduğunu hisseder. Bunun üzerine Rieux, Michel'e yatmasını ve ateşini ölçmesini tembih ederek akşam üstü ziyaret için geleceğini söyler. Kapıcı gittikten sonra Dr. Rieux, Rahip Paneloux'a bu fare olayıyla ilgili ne düşündüğünü sorar. Rahip, bunun bir salgın olduğunu söyler (Camus, 2012: 25- 26).

Böylece romanda ilk kez salgından söz edilir. Ancak salgın, henüz resmi olarak ne tanınmış ne de bildirilmiştir. Bu sohbetten sonra evine dönen Dr. Rieux yemek yedikten sonra telefonun çaldığını işitir. Rieux'u eski bir hastası olan yoksul bir belediye memuru aramaktadır. Telefonda aort daralmasından sıkıntı çektiğini belirtir. Rieux, yoksul olduğundan onu ücret almadan muayene eder (Camus, 2012: 26).

Kapıcı Michel'in hastalığı ise daha da ağırlaşır. Ateşi 39 °C'ye yükselen Michel'in boyunda yumrular oluşmuş, elleri ve ayakları şişmişti. Böğründe ise iki büyük siyah leke genişlemektedir. Karısı, endişeyle Rieux'a bunun ne olduğunu sorar. Rieux, bu soruyu, "her şey olabilir" diyerek geçiştirir. Perhiz ve ishal ilacı verilmesini tembih ederek bol bol su içmesi gerektiğini söyler. Evine dönen Rieux, şehrin en önemli doktorlarından biri olan Richard'a telefon eder. Richard, olağanüstü bir şeyler olmadığını söyler. Ertesi gün Dr. Rieux, yine kapıcının evine gider. Rieux, geldiğinde Michel'in ateşi otuz sekizdi. Karısı, umutla, Rieux'a durumunun eskisine göre daha mı iyi? olduğunu sorar. Rieux, biraz daha beklemek gerektiğini söyler. Ancak Michel'in ateşi öğleyin kırk ikiye çıkar. Hasta sürekli sayıklıyordu ve kusmaya yeniden başlamıştı. Dr. Rieux, ambulans çağırılması ve hastanın hastaneye kaldırılması gerektiğini söyler. Ambulansla gelen doktor, hastayla ilgilenir. Bu sırada karısı daha da kaygılanarak doktora hiç mi umut olmadığını sorar. O sırada Dr. Rieux, hastanın öldüğünü söyler (Camus, 2012: 29-31).

Bu durum, koronavirüsün (COVID- 19) ilk çıktığı duruma benzemektedir. 2019 yılının son günlerinde Çin'in Hubei Eyaleti'ne bağlı Wuhan şehrinde hastaneye başvuran pnömoni vakalarında bir artış olmuştur. İlk vakalar, epidemiyolojik olarak Wuhan'daki bir hayvan pazarı ile ilişkili olduğu düşünülüyordu. İlk vaka, Wuhan'daki hayvan pazarında balık satıcısı olan 49 yaşında bir kadındır. Bu vakada hastalık, 23 Aralık 2019 tarihinde ateş, öksürük ve göğüste sıkışma hissiyle belirti vermiştir. Dört gün sonra ateşi düşmüş, öksürük ve nefes darlığı ise artmış ve pnömoni ile uyumlu bulgular görülmüştür. İkinci hasta, hayvan pazarından sıklıkla alışveriş yapan 61 yaşında bir erkektir. Bu vakada, ateş ve öksürük 20 Aralık 2019 tarihinde başlamıştır. Bazen Çin gribi olarak da adlandırılan COVID-19, kuluçka süresi sonrası yüksek ateş, öksürük ve nefes darlığı ile belirti vermekte ve dört gün içinde baş ağrısı ve ishal başlayabilmektedir. Sonrasında boğaz ağrısı daha da şiddetlenir, yeme ve içme zorlaşır ve şiddetli eklem ağrıları ve sancıları görülür. Bir hafta sonra ateş 38 °C'ye yükselir, öksürük ve balgam çıkarma şiddetlenir, ağırlı vücut ve baş ağrısının yanı sıra kusma şiddetlenir (Arslan, 2020). Daha sonra soluk alıp vermek iyice güçleşir, göğüs bölgesi çok ağır olarak hissedilir ve ateş 38 °C'nin üzerine çıkar. Daha sonra semptomlar şiddetlenir; yüz veya dudaklarda morarma görülür ve belirtiler çok şiddetli bir hale gelir. Wuhan'daki ikinci hasta bir hafta sonra solunum sıkıntısı ile hastaneye başvurmuş ve yattıktan sonra ilk iki gün içinde sağlığı giderek kötüleşmiş ve entübe

edilerek mekanik ventilatöre bağlanmıştır. Bu hastalar daha sonra ölmüşlerdir.

Romanda salgından ölen ilk kişi Kapıcı Michel'dir. İlk hasta ise yoksul bir belediye memurudur. Michel'in ölümü, şehirdeki paniği daha da artırır. Ancak, insanlar yine de alışkanlıklarından hemen vazgeçmezler. Bu açıdan bakınca şehirliler, salgının başlangıcında yanılığında içineydiler (Camus, 2012: 32).

Romanda salgına ilk yakalanan insanların ve salgından ilk ölen insanların yoksul olmaları, şehirde paniğe neden olsa da şehirde yaşayanların, bu hastalığı kapsamlı bir biçimde mücadele edilmesi gereken bir salgın olarak düşünmedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü, şehirlilerin büyük bir bölümü, bunu yoksul hastalığı olarak düşünmeye devam ettiklerinden kendi başlarına gelmeyeceklerine inanmaya devam etmektedirler.

Koronavirüsün (COVID-19) ortaya çıkmasında da benzer bir durum yaşanmıştır. Çin hükümeti insanların alışkanlıklarını devam ettirdiklerini anlayınca, ilgili balık pazarını 1 Ocak'ta kapattırması ve pazarı dezenfekte ettirmiştir. Türkiye'de de cadde ve sokaklar yıkanmıştır. 5 Ocak'ta Çin'de 59 şüpheli vaka olduğu ve bunların 41'ine virüs bulaştığı belirtilmiştir. Bu kişilerden ikisi evli bir çifttir. İlk ölüm haberi 11 Ocak'ta gelmiştir: Ölen kişi 61 yaşında balık pazarının düzenli bir müşterisi olan kişidir. Geçmişinde kronik karaciğer rahatsızlığı geçirmiş olan bu kişi, kalp yetmezliğinden hayatını kaybetmiştir.

Koronavirüs (COVID-19) salgınının Çin'de ortaya çıktığı ilk günlerde, diğer ülkelerde yaşayan bazı uzmanlar da bu hastalıktan daha çok yoksul insanların etkileneceklerini düşünüyorlardı ve özellikle sağlık sistemi kırılgan olan ülkelerde bu salgının daha fazla yayılacağından kontrol edilemeyeceğini iddia ediyorlardı. Dünya Sağlık Örgütü de bu düşünceyi ifade etmeye yönelik açıklamalarda bulunmuştu³. Bunun da olumsuz etkisiyle özellikle de Batılı ülke yöneticileri önlemler alma konusunda Çin Hükümeti'nden daha da fazla gecikteler.

Başta İngiltere, İtalya ve İspanya olmak üzere, birçok Batılı ülke vatandaşları rahat hareket etmeye devam ettiler. Bu ülke vatandaşlarının ortalama ömürlerinin dünya ortalamasının çok üzerinde olması, onların daha da rahat hareket etmelerine neden oldu. Bu ülke vatandaşları bilindiği gibi, kişi başına düşen milli gelirleri de dünya ortalamasının çok üzerindedirler. Bu nedenle Batılı ülke yönetici ve vatandaşlarının önemli bir bölümünde "bize bir şey olmaz" kanıları oluştu.

Veba romanında Fransa'ya bağlı Cezayir'in bir şehrinde oluşan bu algı, günümüzde birçok Batılı ülke yöneticisinde oluşmuştur. Öyle ki pandeminin İngiltere'de ortaya çıktığı ilk günlerden başlayarak İngiltere Başbakanı Boris Johnson, önlem almak yerine sürü bağışıklığı kazanmayı denerdi⁴. İtalya ve İspanya gibi Hollanda, Fransa ve Belçika gibi milli geliri ve ortalama yaşam süresi yüksek olan ülkelerin yöneticileri ise önlem alma konusunda gecikteler. Ancak 2-3 aylık bir dönem boyunca pandemiden en çok sıkıntı çeken, bu ülkeler oldu. Bu açıdan bakınca romandaki şehirliler gibi, birçok Batılı ülke yöneticilerinin de yanılığında oldukları anlaşılmaktadır. Romanda da insanlar, yanılığında olduklarından Kapıcı Michel'in ölümün-

³ URL-2

⁴ URL-3

den sonra da bir süre daha alışkanlıklarıyla yaşamaya devam ederler. Oran şehrinde de diğer modern şehirlerde olduğu gibi insanların çoğu sabahtan akşama kadar çalışmakta, geri kalan zamanlarını ise kâğıt oynayarak veya kafelerde çene çalarak geçirmektedirler (Camus, 2012: 14; 32).

Romanda vebadan ikinci ölen kişi ise Camps'tır. Demiryollarında makasçı olarak çalışan Camps da teşhis konulmadan hayatını kaybeder. Daha sonra Rieux, Richard'dan başka diğer meslektaşlarını da telefonla arayarak vakalarla ilgili bir soruşturma sürecini başlatır ve birkaç gün içinde yirmi benzer vaka olduğunu öğrenir. Bu vakaların hemen hemen hepsi ölümlü sonuçlanır. Bunun üzerine Rieux, Oran Doktorlar Odası Başkanı Richard'dan yeni hastalığa yakalananların tecrit edilmesini ister. Richard, bu konuda bir şey yapılamayacağını söyleyerek yetkinin valilikte olduğunu belirtir. Öte yandan Richard, önlem alma konusunda çekingen davranarak meslektaşı Rieux'a "size kim bulaşma tehlikesi var dedi ki"? der. Rieux, bu soruya, hiç kimsenin demediğini ancak belirtilerin endişe verici olduğunu ifade ederek cevap verir (Camus, 2012: 34;39).

Romanda, bu dönemde valilik ve belediye yetkilileri salgın üzerinde düşünmeye başlarlar. Artık hastalıkla ilgilenenler, gerçek bir salgının söz konusu olduğunu göz önünde bulundurmaya başlarlar. Daha tecrübeli olan Doktor Castel, meslektaşı Rieux'a, "siz bunun ne olduğunu biliyorsunuz" der. Rieux, tahlillerin sonucunu beklediğini söyler. Bunun üzerine Castel, mesleğinin bir bölümünü Çin'de yaptığını ve Paris'te birkaç vaka gördüğünü ifade ederek "ben biliyorum, benim gibi siz de biliyorsunuz" der. Rieux, "inanılması olanaksız ancak veba gibi duruyor der" (Camus, 2012: 43- 45). Böylece romanda veba sözcüğü ilk kez telaffuz edilir ve salgınla mücadele etme süreci başlatılır.

Romanın başkahramanı Dr. Rieux, salgın için alınması gereken önlemleri görüşmek amacıyla vilayete sağlık kurulunu çağırır. Kurulda Oran Doktorlar Odası Başkanı Richard da bulunmaktadır. Toplantıda söz alan Richard, salgının henüz kanıtlanmadığından önlem alma konusunda halen düşünülmesi gerektiğini söyler. Rieux ise vebanın resmen tanınması gerektiğini söyler. Bu tartışmadan sonra toplantıda önlemlerin alınması kararlaştırılır ancak önlemler çok ciddi değildir. Bu nedenle her geçen gün ölü sayısı artmaya devam eder. Alınan ilk önlemler, kentin en ücra köşelerine kadar duyurular asılarak halkı bilinçlendirmek ve kanalizasyonlara zehirli gaz vererek fareleri itlaf etmektir. Daha sonra Dr. Rieux, alınan önlemlerin yetersiz olduğunu düşünerek valiye telefon eder. Çünkü bu dönemde de tramvaylar özellikle işe gidiş ve çıkış saatlerinde de kalabalıktı. Akşamları, sokaklar yine kalabalıktı. Sinemaların önünde ise kuyruklar uzuyordu. Bu nedenle vali önlemleri artırmaya ve sıklaştırmaya karar verir (Camus, 2012: 58- 60; 69- 70).

Romanda yaşanan bu durum günümüzde koronavirüs (COVID- 19) salgınında diğer Akdeniz ülkelerinde de yaşanmıştır. Koronavirüs (COVID- 19) salgınından en çok etkilenen ülkelerin başında gelen İtalya ve İspanya'da salgın ortaya çıkmaya başladığında (karantina kararından önce) insanlar kalabalıklar halinde sokaklarda, sinemalarda ve kafelerde eğlenerek vakit geçirmeye devam etmişlerdir. Bunun bilinciyle ifade veren İtalya İçişleri Bakanı Lamorgese, COVID-19'a karşı tedbirlerin gevşetilmesinin ardından, ilk hafta sonunda dışarıda

toplular halde görülen gençleri sorumlu davranışları, aksi takdirde salgının geri dönebileceği konusunda uyarılmıştır⁵. Hasta sayısı yükseliş eğilimindeyken ise birçok ülkede en etkili yöntem olarak düşünüldüğünden karantina önlemi alınmıştır. Bu önlem kapsamında şehirler arası yolculuklar da kısıtlandığından insanlar birbirinden uzak düştüklerinden teknolojinin sunduğu haberleşme olanaklarından yararlanmışlardır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de büyük şehirlere giriş ve çıkışlar kısıtlanmış ve hafta sonları büyük şehirlerde karantina uygulaması hayata geçirilmiştir.

Koronavirüsün (COVID- 19) yayılımına karşı alınan bu önlemler, iletişim araçlarına olan ihtiyacı daha da artırmıştır. Türkiye’de özel görüşmelerle birlikte, evden çalışma, uzaktan eğitim gibi uygulamaların yaygınlaşmasıyla birlikte 11 Mart 2020 tarihinden 02 Nisan 2020 tarihine kadar olan dönemde mobil trafikte %13, sabit internet trafiğinde ise % 21’lik artış olmuştur⁶. Bu durum, bir araya gelme olanağından yoksun olan insanların, buluşmaya birincil alternatif olarak uzaktan haberleşmeyi düşündüklerini ve bu nedenle telefona ve internet ile haberleşmeye yöneldiklerini göstermektedir.

Veba romanında da karantina uygulamasıyla birlikte insanların haberleşmek için telefona yöneldiklerinden söz edilmektedir. Romanda özellikle şehirler arası telefon görüşmelerinin arttığı ve bu durumun hatlarda tıkanmalara neden olduğu ve bu nedenle kısa zamanda telefon konuşmalarına ara verilmek zorunda kalındığı ifade edilmiştir. İnternetin olmadığı bir dönemde yazılan veba romanında uzaktan haberleşmeyi sağlayan diğer olanaklar ise mektup ve telgraf olarak belirtilmiştir. Mektuplaşma ise enfeksiyon taşıma riskine karşı yasaklanmıştır. Romanda bu dönemden sonra karantina uygulaması sona erene kadar tek telgrafın kaldığından söz edilmektedir (Camus, 2012: 74).

Romanda karantina uygulamasına rağmen üçüncü haftada vebadan ölenlerin sayısı 302’ye ulaşır. Ancak anlatıcı, bunların belki de hepsinin vebadan ölmediğini ifade eder. Şehrin nüfusunun 200.000 olduğu bilinmektedir. Bu ölüm oranının normal olup olmadığının da kimse tarafından bilinmediği ifade edilir. Romanda, halkın karşılaştırma olanağı olmadığı da buna neden olarak gösterilir (Camus, 2012: 84).

Günümüzde de birçok ülkede özellikle koronavirüs (COVID- 19) kaynaklı ölüm sayılarına ilişkilerin bilgilerin doğruluğundan şüphe edilmektedir. Çünkü bazı ülkelerde test yapılmamış bir kişi koronavirüsten (COVID- 19) hayatını kaybetse dahi, bu tespit edilmediğinden ölüm nedeni olarak hanesine farklı sebepler yazılabilmektedir. Salgında yaşamını yitirenlerin yaşı düşünüldüğünde, o haneye 'doğal ölüm' yazılması da doğal karşılanmaktadır. Bazı ülkelerde ise ölüm nedeni olarak 'COVID-19 şüphesi' yeterli olurken, diğerlerinde ise ölüme sebebiyet veren komplikasyonun virüsten kaynaklandığı tespit edilmezse kayıtlarda COVID-19’un bahsi dahi geçmemektedir. Bunun yanı sıra her ölen kişiye test yapıp yapılmadığı da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir⁷.

⁵ URL-4

⁶ URL-5

⁷ URL-6

Öte yandan insanların bir bölümü, yazın gelmesiyle birlikte koronavirüs (COVID- 19) salgının yayılımının yavaşlayacağına inanmaktadır. Bilim insanlarının çoğu da buna uygun açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuyla ilgili açıklama yapan Harvard Üniversitesi Bulaşıcı Hastalıklar Merkezi Müdürü Mark Lipsitch, koronavirüs salgınının bitmeyeceğini, hatta gelecek kış etkisini, önceki kış döneminden daha da artırarak sürdüreceğini ancak yaz aylarında yayılımının yavaşlayacağını ifade etmiştir⁸. Romanda ise bunun tam aksi bir beklenti söz konusudur. Şehirli, yazın gelmesiyle birlikte daha da karamsar hale gelirler. Kasım ayında başlayan salgın, haziranda da etkisini sürdürmekte olduğundan ölü sayısı artarak devam etmektedir. Şehirli, daha da çok endişelenirler. Herkes, korku içinde sıcakların giderek artmasının salgının yayılmasına daha çok etki edeceğini düşünür (Camus, 2012: 117).

Romanda ölü sayısının artmasıyla birlikte cenaze törenleri çabuk yapılmaya başlanır. Tüm formaliteler basitleştirilmiş ve genelde cenaze alayı kaldırılmıştı. Öte yandan vebanın bulaşma riskine karşı hastalar ailelerinden uzakta ölüyorlardı, geceyi ölü başında bekleme geleneği dahi yasaklanmıştı (Camus, 2012: 174). Romandaki gibi günümüzde de koronavirüsün (COVID- 19) yayılma riskine karşı birçok ülkede de salgından etkilenenler sevdikleriyle vedalaşma şansından mahrum bırakılmış hatta cenaze törenleri de yasaklandığından yapılamamıştır. İtalya’da bir cenaze levazımatçısı olan Andre Cerato, bu durumla ilgili “salgın iki kez öldürüyor” diyerek ölmeden önce insanların sevdiklerinden tecrit edildiğini ve kimseyle vedalaşma şansının kalmadığını ifade etmiştir⁹.

SONUÇ

Veba romanında toplumun yaşadıkları süreçler ile koronavirüs (COVID- 19) salgınında günümüzde bazı toplumların yaşadıkları süreçler arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Veba romanında Oran Doktorlar Odası Başkanı Richard, önlem alma konusunda çekingen davranarak meslektaşısı Rieux’a bulaşma tehlikesi olmadığını söyler. Koronavirüs salgını ortaya çıktığında salgını rapor eden doktoru, Çin hükümeti cezalandırmaya kalkışmış ve durumu gizleyerek görmemezlikten gelmiştir. Her iki durumda da salgın başlangıçta inkâr edilmiş ve görmemezlikten gelinmiştir.

Veba romanında insanlar, felaketin geçip gidecek kötü bir rüya olarak görmektedir. ABD Başkanı Trump, Nisan Ayında (2020) havaların ısınmasıyla koronavirüs (COVID- 19) salgınının son bulacağını ve geçici olduğunu savunmuştur¹⁰. Bu hatalı iyimserlik, diğer ülkelerde de egemen olmuş ve salgını kontrol altına almayı güçleştirmiştir. İlk vakanın duyurulması döneminde gerçekleştirilen bir çalışmada, Türk halkında önlemleri uygulayanların oranı %55 olarak belirlenmiştir¹¹. Diğer bir benzerlik ise haberleşme araçlarının kullanımının artmasıdır. Veba romanında sayı artmasına rağmen, ölen hastaların hepsinin bu salgından ölmedikleri vurgulanmaktadır. Koronavirüs (COVID- 19) salgınında bazı ülkelerde test yapılmamış bir kişi

⁸ URL-7

⁹ URL-8

¹⁰ URL-9

¹¹ URL-10

koronavirüsten (COVID- 19) hayatını kaybetse dahi, bu tespit edilmediğinden ölüm nedeni olarak farklı hastalıklarla rapor edilebilmektedir. Bu nedenlerle birçok ülkede ölü sayısına ilişkin bilgilerin doğruluğundan şüphe edilmektedir. Bu pandeminin yarattığı korkunun fazla olması insanlarda kaygı ve şüpheye yol açmaktadır.

Romanda vebanın bulaşma riskine karşı hastalar ailelerinden uzakta ölüyorlardı, geceyi ölü başında bekleme geleneği dahi yasaklanmıştı. Koronavirüsten (COVID- 19) en fazla etkilenen ülkeler arasında yer alan İtalya’da bir cenaze levazımatçısı olan Andre Cerato, “salgın iki kez öldürüyor” diyerek ölmeden önce insanların sevdiklerinden tecrit edildiğini ve kimseyle vedalaşma şansının kalmadığını ifade etmiştir. Ülkemizde de benzer durum yaşanmıştır. Cenaze merasimleri kaldırılmış ve sadece yakın aile üyelerinin katıldığı törenler olmuştur.

Sonuç olarak çağlar farklı olsa da, vebada ve günümüzdeki salgında yaşananlar büyük bir benzerlik göstermektedir. Veba salgını yaklaşık 1,5 yıl sonra kendiliğinden kaybolmuştur. Veba romanında da Rieux ile birlikte Tarrou ve Grand büyük bir dayanışma örneği göstermelerine rağmen salgın kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Bu durum insanın yalnızlığına ve çaresizliğini göstermektedir. Camus (2014: 137), bu nedenle insanı Tanrılar’ın cezalandırdığı bir kahraman olan Sisifos’a benzetir. Efsaneye göre, Tanrılar Sisifos’u her defasında yeniden aşağıya yuvarlanacak olan kayayı tepeye çıkarmakla cezalandırmıştı.

Romanda salgın, insanların mücadele etmesine rağmen sona erdirilememiş, ancak salgın kendiliğinden sona ermiştir. Eğer aynı durum koronavirüs (COVID- 19) için de geçerliyse, tüm insanlığın bu salgından kurtulması için daha bir yılı aşkın süre var demektir. Aşının bulunması ve kullanılmasıyla bu süre biraz daha azalabilir. Ancak virüsün yayılmasında en önemli faktörün nüfus yoğunluğu ve havadaki değişimlerle ilişkili olacağı varsayılırsa, sonbahar ve kış mevsimlerinde artış olması ve sonraki mevsimde ise bu artışın azalması ve tamamen yok olması olası bir sonuç görünmektedir. Eğer bu benzerlik de gerçekleşirse, “tarih tekerrürden ibarettir” sözü gerçek olacaktır. Bunu elbette zaman gösterecektir.

KAYNAKLAR

Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. *Ayrıntı Dergisi*, 8(85), 35-41.

Camus, A. (2012). *Veba*. (Çev: N. T. Öztokat). İstanbul: Can Yayınları.

----- (2014). *Sisifos Söyleni*. (Çev: T. Yücel). İstanbul: Can Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1: www.sputniknews.com/yasam/202002041041327763-cinde-koronavirus-uyarisi-yapan-ilk-doktor-once-susturuldu-sonra-hastaliga-yakalandi. Erişim Tarihi: 29.05.2020.

URL-2: www.turkish.cri.cn/1781/2020/02/26/1s203257.htm. Erişim Tarihi: 02.06.2020

URL-3: www.wsws.org/tr/articles/2020/04/09/john-a09.html. Erişim Tarihi: 30.05.2019

URL-4: www.aa.com.tr/tr/dunya/italyada-genclere-salgin-uyarisi/1852696. Erişim Tarihi:

02.06.2020

URL-5: www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/11-marttan-bu-yana-internet-kullanimi-ne-kadar-artti-5719832/ Erişim Tarihi: 04.06.2020.

URL-6: www.tr.euronews.com/2020/05/25/covid-19-vaka-sayisinda-dunyada-ucuncu-olan-rusya-da-olum-oran-neden-dusuk. Erişim Tarihi: 03.06.2020

URL-7: www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52499404. Erişim Tarihi: 04.06.2020

URL-8: www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52039922 Erişim Tarihi: 04.06.2020

URL-9: www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-nisanda-havalarin-isinmasiyla-koronavirus-biter/1730167. Erişim Tarihi: 01.06.2020

IPSOS Coronavirus Outbreak and Society: General Public Opinion Research, 1st Term, 13-16 March 2020a (www.ipsos.com/sites/default/files/ipsos_koronavirus-ve-toplum_mart2020-vf_0.pdf) Erişim Tarihi: 07.06.2020

IPSOS Coronavirus Outbreak and Society: General Public Opinion Research, 3rd Term, 26-30 March 2020b (www.ipsos.com/tr-tr/halkin-endise-duzeyi-79dan-15-puan-artis-ile-94A-output) Erişim Tarihi: 07.06.2020

www.konda.com.tr/tr/duyuru/koronavirus-covid-19-salgini-hakkinda-bilgi-notu. Erişim Tarihi: 10.06.2020

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 130-148

Geliş/Submitted/ Отправлено: 27.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43813

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,

Mimarlık Bölümü

hhhalac@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8046-9914

Araş. Gör. Ruşen ERGÜN

Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

rusen.ergun93@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5253-3245

ANADOLU BEDESTENLERİNİN MEVCUT DURUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Öz

Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Anadolu topraklarının üzerindeki ticaret yolları, sanayi devrimi ve coğrafi keşiflere kadar dünya ticaretinde önemli bir konuma sahipti. Bu ticaret yolları, geçtikleri şehirleri önemli ticaret alanlarına dönüştürmüştür. Osmanlı Devleti bu şehirlerde kendine özgü ve merkezinde bedestenlerin olduğu çarşı sistemleri oluşturmuştur. Bedestenler ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde genellikle tekil olarak, Osmanlı döneminde bedestenlerin önemi ve restorasyon önerileri gibi konular araştırılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı döneminde Anadolu toprakları üzerinde inşa edildiği tespit edilen 49 adet bedestenden, yok olanlar ve günümüze kadar ulaşmış olanların bu topraklar üzerindeki dağılımlarını haritalayarak, günümüze kadar ulaşmış olanların ise mevcut işlevleri üzerinden

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Hicran Hanım HALAÇ

Cite as/Atıf: Halaç, H. H. ve Ergün, R. (2020). Anadolu Bedestenlerinin Mevcut Durumları Üzerine Bir İnceleme, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 130-148. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43813>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

bir gruplandırma denemesi yapılmış ve yeniden işlevlendirilen bazı bedestenlerin işlevleriyle olan uyumları da araştırılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda günümüze ulaşmış olduğu tespit edilen 38 bedestenden 1 tanesinin atıl durumda, 4 tanesinin restorasyonuna devam edildiği, 28 tanesinin ticari eylemler doğrultusunda işlevlendirildiği ve 5 tanesinin de kültürel eylemler doğrultusunda işlevlendirildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı somut kültürel mirasın korunması için kullanılan gruplandırma sistemine yeni bir açılım olarak Anadolu bedestenleri üzerinden mevcut durum, işlev ve restorasyon tarihlerine bağlı gruplandırma sistemi oluşturmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Bedestenleri, Osmanlı Çarşıları, Ticaret Dokusu, İşlevsel Değişim, Adaptasyon

AN INVESTIGATION ON THE AVAILABLE STATUS OF ANATOLIAN BEDESTEN

Abstract

The trade routes on the Anatolian lands owned by the Ottoman Empire had an important position in world trade until the industrial revolution and geographical discoveries. These trade routes have transformed the cities they pass into important trade areas. The Ottoman Empire has created its own bazaar systems that are unique and centered in the city. When the studies about the bedestens are examined, subjects such as the importance of the bedestens and restoration proposals were researched singularly. In this study, a grouping experiment was made by mapping the distribution of 49 bazaars that were found to be built on the Anatolian lands during the Ottoman period, the ones that have disappeared and the ones that have survived to this day, and the compatibility of some of the functioned bodies with the functions of the ones that have survived until today. . As a result of the researches, it was determined that 1 of the 38 bedestres that were determined to have survived to the present day, 4 of them are still in restoration, 28 of them are functioning in the direction of commercial actions and 5 of them are functioning in the direction of cultural actions. The purpose of this study is to create a grouping system based on the current situation, function and restoration dates over Anatolian bazaars as a new opening to the grouping system used for the protection of concrete cultural heritage

Keywords: Anatolian Bedestens, Ottoman Bazaars, Trade Texture, Functional Change, Adaptation

GİRİŞ

Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan Anadolu toprakları konumu yönünden oldukça önemli topraklardır. Öyle ki dönemin en önemli ticaret yollarının 3 ana aksı bu topraklardan geçmektedir. Bu 3 ana aks ayrıca yan akslara dağılarak geçtikleri noktalarda önemli ticaret dokusunun oluşmasını sağlamaktadır (Küpeli, 2008: 392). Bu ana akslardan biri Eskişehir, Konya,

Adana, Antakya kentleri üzerinden Şam'a ulaşan "Hac yolu" adı verilen akstr. 2.'si İzmit, Bolu, Tokat, Sivas, Diyarbakır istikametinden Basra ve Bağdat'a giden yol olan Basra-Bağdat yolu iken 3.'sü ise Bolu, Erzurum, Kars istikametinde gelişen yoldur (Atalan ve Arel, 2016: 220). Osmanlı kentlerinde özellikle bu ana akslar ve ana aksları birleştiren yan akslar geçtikleri kentleri ticaret yönünden önemli konuma getirmekte ve o bölgelerde çarşıların gelişimini sağlamaktadır (Şahinalp ve Günal, 2012: 152). Bu şehirlerdeki çarşuları oluşturan birimlerin merkezinde bir Türk yapı biçimi ve Osmanlı çarşılarının kalbi olan bedestenler bulunmaktadır (http:1). İnşa edildiği dönemlerde çarşı ve kent için oldukça önemli olmalarına rağmen özellikle yukarıda belirtilen ticaret yollarının öneminin azalmasıyla bu bedestenler de işlevsel olarak değer kaybetmeye başlamıştır. Değer kaybına uğrayan bu yapıların bazıları tamamen yok olmuşken bazıları farklı işlevlerde kullanılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışma Osmanlı döneminde Anadolu'da inşa edilmiş olan bedestenleri kapsamaktadır. Bedesten yapılarıyla ilgili yapılan çalışmalarda Mustafa Cezar'ın 1985 yılında yayınlanan "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi" , Gündüz Özdeş'in 1998 yılında yayımladığı "Türk Çarşıları" kitapları ve Semavi Eyice'nin 1992 yılında "İslam Ansiklopedisi'nin 5. cildinde yayımlanan bedesten maddesi" dışındaki kaynaklar bedestenleri genellikle tekil olarak ele almaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu; Öncel, 2007; Yenice, 2005 gibi tezler, Bilecik, 2016; Erkal, 2015; İnalçık, 1993; Küpeli, 2008; Ahunbay, 2009 gibi kitaplar, Akar, 2009; Baş ve Bozkurt, 2003; Şahinalp ve Günal, 2012 gibi yayınlanmış birçok makale ve görsel araştırmasında birçok internet kaynağından yararlanmak bu çalışmanın zenginleşmesi ve farklı boyutlar kazandırılmasını sağlamıştır.

Anadolu bedestenleri ile ilgili yapılan literatür taramalarında, genellikle tekil olarak bazı bedestenlere; restorasyon önerileri, mimari özellikleri veya Osmanlı döneminde bedestenlerin önemi konuları üzerine çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir.

Bu araştırmanın amacı; Anadolu kentlerinde inşa edilmiş bedestenlerden günümüze ulaşmış ve yok olmuş olanları tespit etmek, günümüze ulaşmış olan bedestenlerin mevcut işlevleri üzerinden gruplandırmalar yapmak, bazı bedestenlere verilen işlevlerin bu yapılar ile uyumlarını ve restorasyon tarihlerini incelemektir.

Bu çalışma yapılırken öncelikle kaynakça bölümünde belirtilen kaynaklardan Anadolu bedestenleri ile ilgili bilgiler toplanmış, toplanan bilgiler ışığında haritalar oluşturulmuş, veriler tablo ve grafiklere aktarılmıştır. Oluşturulan haritalarda özellikle bedestenlerin konumu belirlenirken tablo ve grafiklerde ise bu yapıların işlevleri gruplandırılmış, yeni işlevlerinin verildiği restorasyon tarihleri belirlenmiş ve işlevler bazında istatistiksel veriler ortaya çıkarılmıştır.

1. Osmanlı Döneminde Geleneksel Çarşı Yapısı

Osmanlı dönemi çarşıları ile ilgili birçok araştırmacı farklı tanımlar yapmıştır. Özdeş (1998) bu alanları alışveriş yapmak amacıyla karşılıklı üstleri açık sokak şeklinde tanımlarken (İnalçık, 1993) ise merkezinde bedestenin inşa edildiği ve yakın çevresinde küçük dükkanlar, hanlar, hamamlar ve ulu cami gibi yapıların bir arada bulunduğu alan olarak tanımlamaktadır. Atalan ve Arel (2016) orta alanda bedestenin olduğu ve bunun çevresinde han, hamam, cami ve

hastanenin inşa edildiği yer olarak tanımlamıştır.

Geleneksel Osmanlı çarşılarının değişmez elemanları olarak:

- En küçük ve sayıca en fazla olan üstü açık veya kapalı olabilen dükkan
- Karşılıklı iki sıra dükkanların oluşturduğu arastalar
- Değerli eşyaların muhafaza edildiği/satıldığı, tüccarların işlerini yönettiği ticaret dokusunun en güvenli yapıları olan bedestenler
- Genellikle yurtiçi ticaretinde kullanılan hanlar gösterilebilmektedir (Cezar, 1985: 19; Cerasi, 1999'dan aktaran Saf ve Ergül, 2019: 28).

Yukarıdaki tanımlamalarda da görüldüğü gibi bedestenler Osmanlı çarşılarının vazgeçilmez bir birimdir. Zaman içinde özellikleri değişen bu yapı türünün kendilerine has işlev, işleyiş ve mimari yapıları vardır.

1.1. Bedestenlerin Tanımı

Bedesten kelimesi “bez”, “kumaş” kelimelerinden türemiş olup bu kelime ilk başlarda “bezzazistan” veya “bezistan” olarak kullanılmıştır (Özdeş, 1998:7).

Ortaçağda kentlerdeki ticaret merkezlerinde aynı işi yapan esnafın aynı yere toplandıkları göz önünde bulundurulduğunda, kentin ticaret merkezinde en öne çıkan mesleklerden biri olan kumaşçılık mesleğinin yaygınlaşması ve değer kazanmasıyla bu işle uğraşan kişilerin toplandığı yapılar özelleşmeye başlamış olup zamanla bedesten yapıları ortaya çıkmıştır (Öney, 2007: 27).

Türk mimarisine özgü olan bedesten yapıları ilk kez Selçukluların son döneminde görülmeye başlanmış olup, Beylikler döneminde yapımları hız kazansa da asıl değerine Osmanlılar döneminde ulaşmıştır (Cezar, 1985: 19).

Başlangıçta ahşap olarak çarşıların içerisinde özelleşerek yapılan bu yapılar daha sonraki dönemlerde dayanıklı ve güvenli taş yapılar olarak inşa edilmeye başlanmıştır (Eyice, 1991: 303). Bu yapıların içinde önceleri kumaş gibi ürünler satılmış olsa da daha sonraki dönemlerde dayanıklı ve güvenli yapılar oldukları için mücevher gibi kıymetli eşyaların satıldığı ve korunduğu yerler haline dönüşmüşlerdir (Öney, 2007: 27).

1.2. Bedestenlerin İşlevi

Osmanlı döneminde bedestenlerin genel olarak 4 işlevi mevcuttur:

Banka: Resmi ve gayri resmi kişi/kurumların mücevher, altın gibi maddi değeri olan ve manevi değere sahip eşyaların kasalarda korunması işleviyle günümüzdeki bankaların işlevini gerçekleştirmektedirler.

Borsa: İstanbul Bedesteni başta olmak üzere alınan-satılan malların fiyatlarının belirlendiği yapılar olarak günümüzdeki borsanın görevini yapmaktadırlar.

Vergi Dairesi: Devlete ödenecek vergilerin miktarının belirlendiği ve ödemelerin yapıldığı yapılar olarak günümüzdeki vergi dairelerinin işlevini yerine getirmektedirler.

Kapalı Pazar: Tüccarların ticari işlerini yönettikleri ve kervanlarını yönetip hazırladıkları mekanlar olarak kapalı pazarların işlevini gerçekleştirmektedirler (İnan, 1996: 126-127; Cezar, 1985:311-319).

1.3. Bedestenlerin İşleyişi

Osmanlı döneminde bedestenlerin işleyiş şekli diğer tüm ticaret yapılarından farklı olarak özel bir şekilde olup bu işleyiş için özel olarak seçilmiş kişiler bulunmaktaydı. Bu bedestenlerin işleyişini ve bu işleyişin sağlanmasında görevli olan kişileri Sönmez (2015), Öncel (2014) ve Cezar (1985) aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

Bedesten Kethudası (Vekil-i fukara): Bedesten esnafını denetleyen, aynı zamanda onların haklarını savunan ve bedesten ile ilgili resmi görüşmeleri devletle yapan kişi veya kişiler olup genellikle 1 veya 2 kişiden oluşmaktadır. Kethuda'nın bu görevi göz önünde bulundurulduğunda bu yapıların yarı resmi yerler oldukları da düşünülebilir.

Bölük Başı: Bedesteni koruyan 12 kişilik gruba verilen isimdir.

Duacı Başı: Bölükbaşının içinden seçilen, bedesteni her gün ticarete dua ile açan ve dua ile kapatan kişidir.

Bedesten Dellalı: Bedestenlerde alıcı ve satıcı arasında aracılık yapan bir nevi komisyoncu işini gören kişilerdir. Bedesten dellaları, arabuluculuk görevlerini yaptıklarından bu işi yaptıkları bedestenlerde esnaflık yapmaları yasaklanmıştır.

Bedesten Hacıgilleri: Bedestende çalışan esnafa verilen isimdir.

Haceganlar: Bedestende alışveriş yapan kişilerdir (Sönmez, 2015: 61; Öncel, 2014: 57; Cezar, 1985: 307-310).

1.4. Bedestenlerin Mimarisi

Genellikle kare veya dikdörtgen planlı olarak inşa edilen bu yapıların içerisinde değerli eşyalar bulunduğu için taş olarak inşa edilip dış cepheye çok az sayıda ve küçük ölçekli pencere açılmıştır. Genellikle eşit ölçülü dükkanlara bölünen bu yapıların üst örtüsü, ayak veya duvarların taşıdığı kurşun kaplı ve bazılarında aydınlık bölümü bulunan kubbelerden meydana gelmektedir (Öney, 2007: 27).

Genellikle her cephe duvarında bir giriş kapısının bulunduğu yapıların küçük ölçekli olanlarında toplamda sadece 1 veya 2 kapı da bulunabilmektedir. Genellikle bu yapılara bitişik olarak dükkanlar inşa edilmekte olup küçük bedestenlerde giriş kapısı bu dükkanların olduğu cephelerde bulunmaktadır. Bahsi geçen bu dükkanlar bedestenin plan ve konumuna göre her cephede olabildiği gibi sadece bir cephede de inşa edilebilmektedir (Eyice 1991, s 303; Öncel, 2007: 227-228).

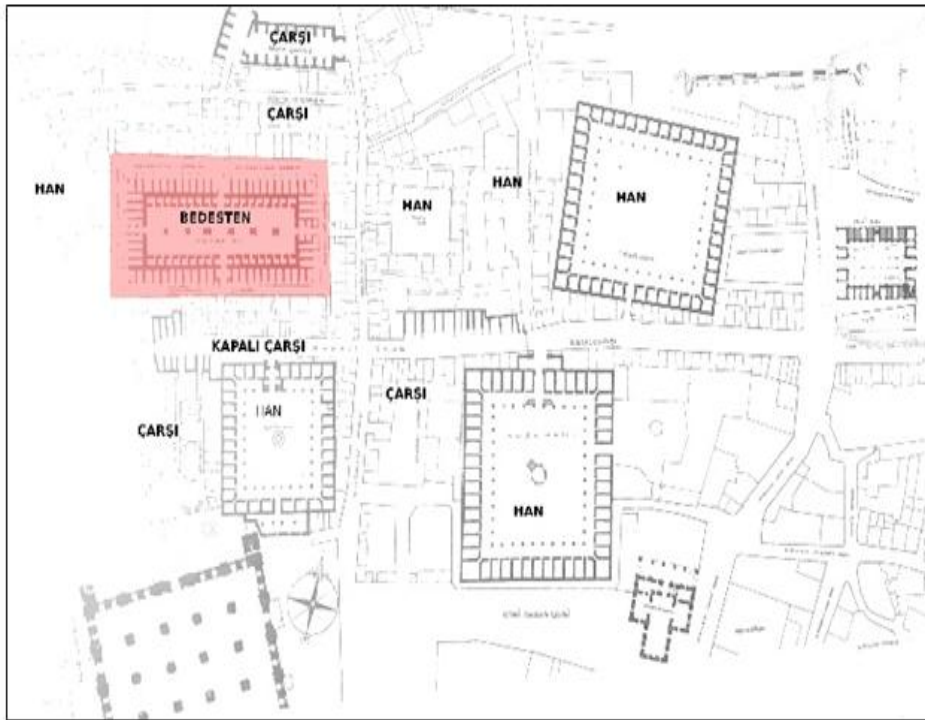
2. Osmanlı Kentinde Bedestenlerin Ticaret Dokusundaki Konumları

Osmanlı toprakları doğu ve batı ticaret yollarının üzerinde olduğu için en önemli meslekler arasında tüccarlık görülmektedir. Özellikle ticaret yollarının geçtiği kentlerde ticaret dokusu yoğunlukta olup bu dokunun merkezinde ise bedestenler bulunmaktaydı (Küpeli, 2008: 392).

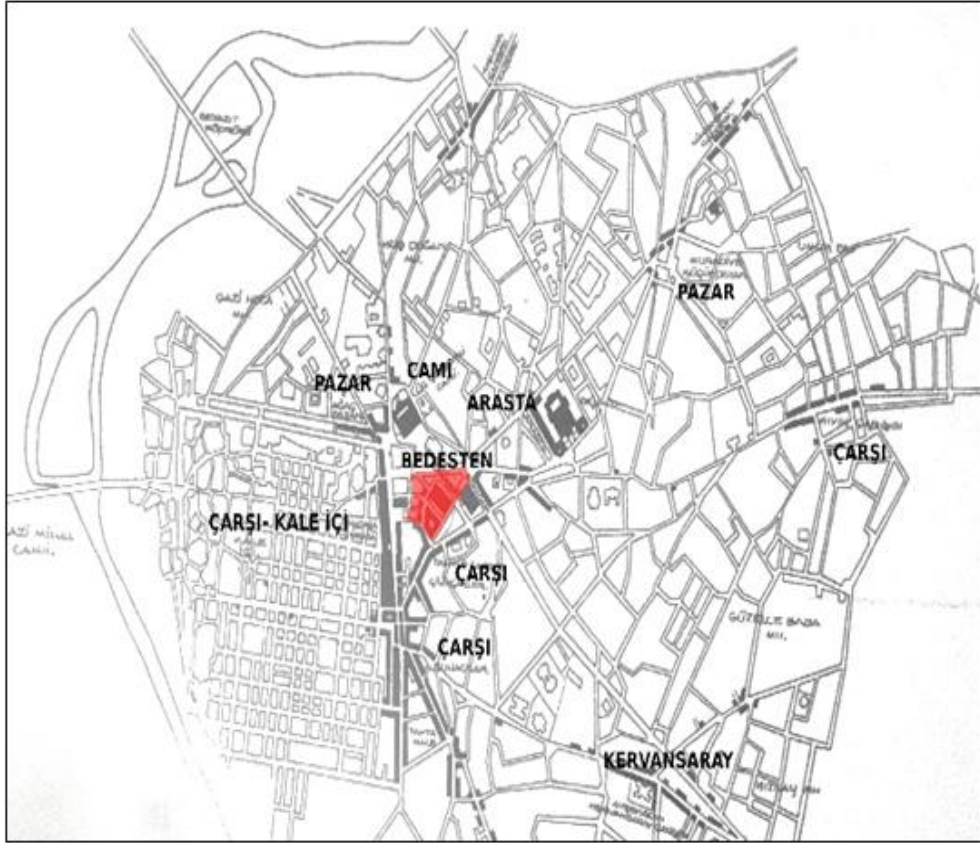
Her kentteki ticaret dokusunda bedesten yapılanması görülmemekte olup genellikle ticaretin yoğun olduğu kentlerde bu yapılar mevcuttu. Bir kentin ticari yoğunluğuna; kentte bedesten olup olmamasına ve sayısına göre karar vermek dahi mümkündür. Bunun yanında Evliya Çelebi, kentleri bedestenli ve bedestensiz olarak iki gruba ayırmaktadır ki bu durum da bedestenlerin bir kent için ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır (İnalçık, 1980: 2).

Bedestenlerin olduğu Osmanlı kentlerinde ticaret merkezleri şehir kalesine yakın yerlerde han, arasta, çarşı/pazar, ulu cami ve hamam gibi yapılarla bir arada bulunmaktaydı (Erkal, 2015: 81). Bu ticaret merkezlerinin en yoğun ve hareketli bölümünü bedestenler oluşturmaktaydı (Bilecik, 2016: 766).

Osmanlı kentindeki ticaret dokusunun elemanları önem derecesine göre bedestene en yakın ve en uzak şekilde sıralanmaktaydı (Baş ve Bozkurt, 2003: 509). Bu sıralamada hanlar genellikle bedestenlere en yakın yapılar iken dokunun en küçük birimleri olan dükkanlar bu iki yapıyı çevrelemekte ve karşılıklı iki sıra halinde oldukları bölümlerde de arastaları oluşturmaktadırlar (Bkz. Şekil 3.1-3.2). Ticaret dokusunun bedestenlerin etrafında şekillenmesinin en önemli nedeni olarak bedestenlerin işlevleri ve sağlam mimari yapıları gösterilebilmektedir (Akar, 2009: 268-269).

Şekil 2.1.Bursa Tarihi Ticaret Merkezi (Özdeş, 1998, s .15' ten uyarlanmıştır.)

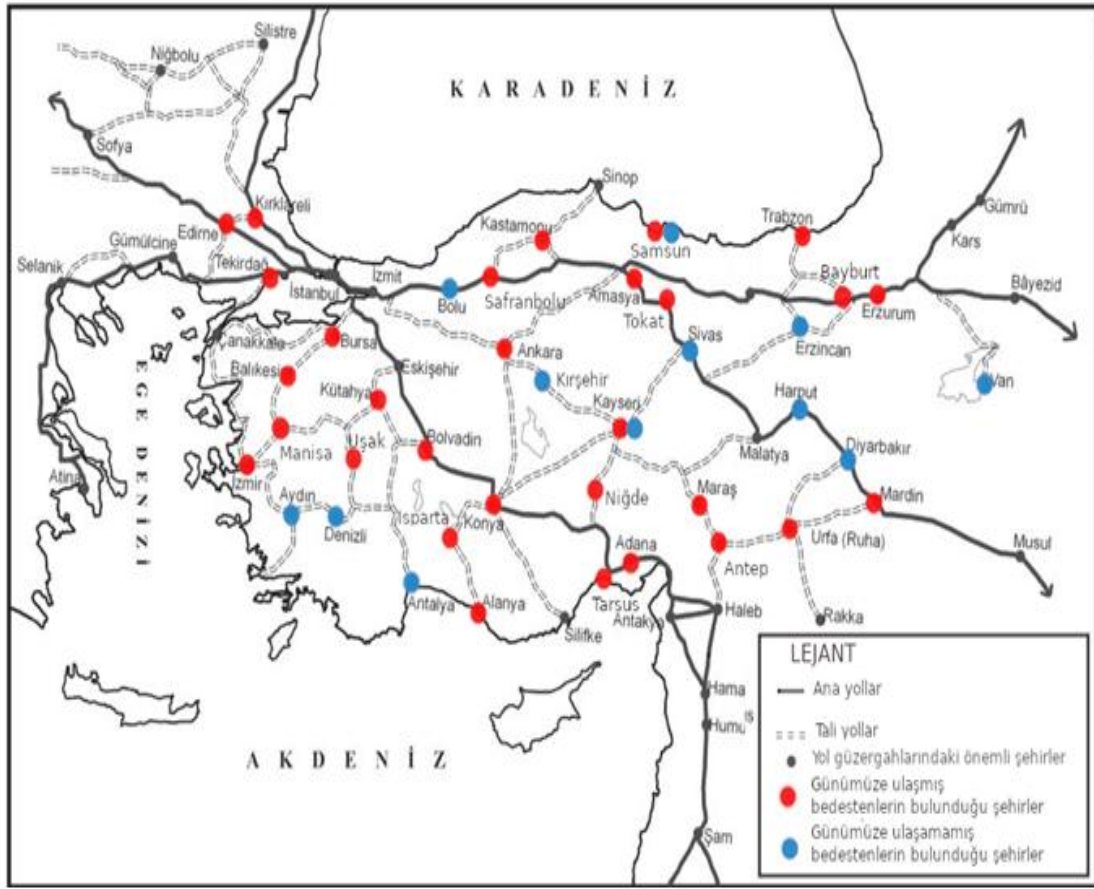

Şekil 2.2. Edirne Tarihi Ticaret Merkezi (Özdeş, 1998, s.25'ten uyarlanmıştır.)

3. Anadolu Bedestenlerinin İşlevsel Değişim ve Dönüşümleri

Zamanla değişen ekonomik ve sosyal yaşamın sonucu olarak, genellikle tarihi yapılar mevcut işlevlerini koruyamazlar. Yapılar gerçek işlevini kaybetse de fiziksel olarak ayakta kalabildikleri için bu yapılara günümüz koşullarına uygun işlevler verilir (Ahunbay, 2009: 97). Tarihin yapıların işlev verilerek korunması modern bir koruma şekli olup yapının yok olmasına engel olmakta ve yapının sosyal yaşama katılımını sağlamaktadır (Halaç ve Alemdar, 2019: 610). Ancak tarihi yapılara işlev verilirken yapının; mimari özelliklerine, bulunduğu konuma, verilecek işlev ve tarihi yapının gerçek işlevi arasındaki ilişkiye dikkat edilmesi gerekmektedir (Altınoluk, 1998: 22). Birçok tarihi yapı gibi bedestenlerin de gerçek işlevleri günümüz koşullarına uygun olmayıp işlevlerini yitirmişlerdir. Osmanlı döneminde Anadolu'da yapılmış olan bu bedestenlerin bazıları yok olmuş olsa da bazılarında farklı işlevler verilerek ayakta tutulmuşlardır. Yok olan ve günümüze ulaşan hemen hemen tüm bedestenlerin Osmanlı döneminde önemli olarak görülen yolların üzerindeki kentlerde inşa edildiği açıkça görülmektedir (Bkz. Şekil 4.1).

Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan bedestenlerden Antalya, Van, Diyarbakır, Denizli, Elazığ, Sivas, Bolu, Kırşehir, Erzincan, Aydın ve Samsun illerinde yer alan 11 tanesinin günümüze ulaşmamış olduğu kaynaklardan tespit edilmiştir (Eyice, 1992: 302-311; Cezar, 1985: 219).

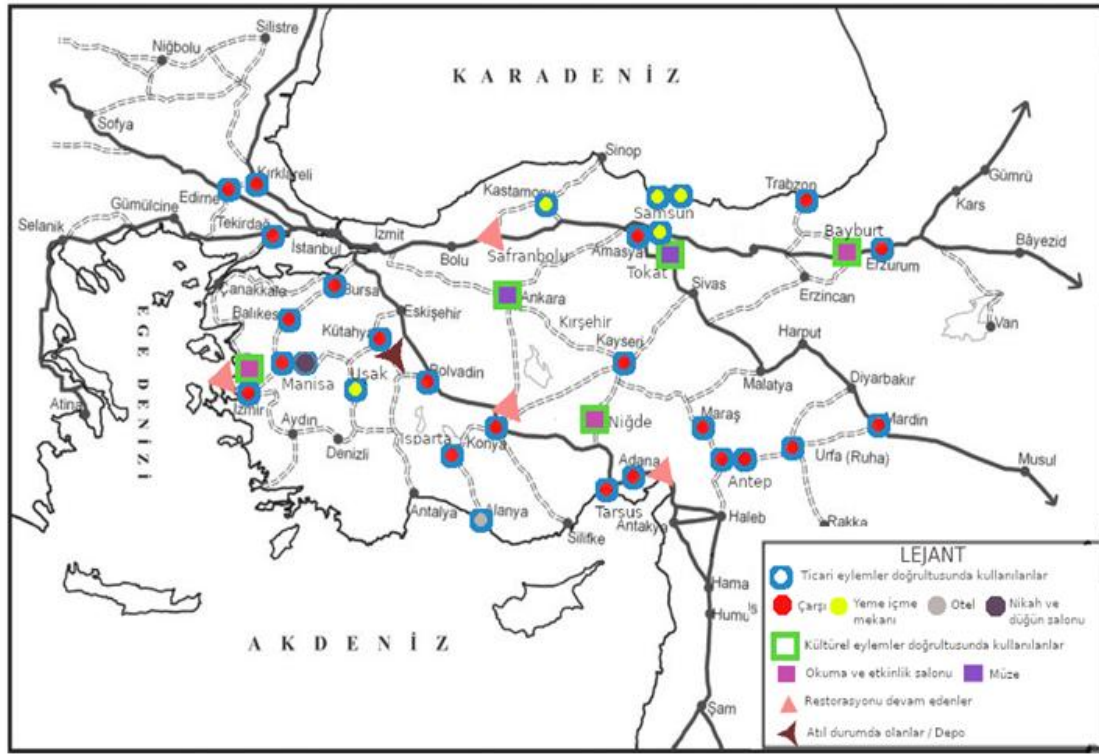

Şekil 3.1. Anadolu'daki bedestenlerin Osmanlı döneminde ticaret yollarının üzerindeki konumları (Şahinalp ve Günal, 2012, s.152'den uyarlanmıştır.)

Yok olan bedestenlerden Kırşehir Bedesteni (1938) ve Samsun'daki bedesten (1943) gibi bazıları bilinçli olarak yıktırılmış, Erzincan'daki bedesten (1939-depreminde) gibi bazı bedestenler doğal afetler sonucu yıkılmışken bazılarının da işlevlerini kaybetmeleri sonucu atıl durumda bırakılıp zamanla yok oldukları tespit edilmiştir (Eyice, 1992: 311).

Yok olan bedestenlerden Kırşehir Bedesteni (1938) ve Samsun'daki bedesten (1943) gibi bazıları bilinçli olarak yıktırılmış, Erzincan'daki bedesten (1939-depreminde) gibi bazı bedestenler restorasyonlar ve işlev değişiklikleri geçirerek günümüze ulaşmıştır.

Günümüze ulaşan bedestenler bu çalışmada; atıl durumda olanlar, restorasyonu devam etmekte olanlar, ticari eylemler doğrultusunda kullanılanlar ve kültürel eylemler doğrultusunda kullanılanlar olarak 4 ana grupta incelenmektedir (Bkz. Şekil 4.2).

Şekil 3.2. Anadolu bedestenlerinin mevcut işlevleri (Şahinalp ve Günal , 2012, s.152'den uyarlanmıştır.)

Günümüze ulaşan toplam 38 adet bedesten tespit edilmiştir. Bu bedestenlerin çoğu bazı restorasyonlar ve işlev değişiklikleri geçirerek günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan bedestenler bu çalışmada; atıl durumda olanlar, restorasyonu devam etmekte olanlar, ticari eylemler doğrultusunda kullanılanlar ve kültürel eylemler doğrultusunda kullanılanlar olarak 4 ana gruba incelenmektedir (Bkz. Şekil 4.2).

Bu dört ana işlevden ticari eylemler doğrultusunda kullanılan bedestenler çarşı, yeme içme mekanı, otel ve nikah-toplantı salonu şeklinde 4 alt gruba, kültürel eylemler doğrultusunda kullanılan bedestenler ise okuma-etkinlik salonu ve müze işlevli olarak 2 alt gruba ayrılarak incelenmektedir (Bkz. Tablo 4.2-4.3)

Günümüzde kullanılan bu bedestenlere verilen işlevler genellikle geçirmiş oldukları detaylı restorasyonlar sonucu verilmiştir. Günümüze ulaşmış olan 38 bedestenin 28 tanesinin son restorasyon tarihi tespit edilmiş olup ayrıca 4 tanesinin de restorasyonları devam etmektedir.

Günümüzde kullanılan ve restorasyonu devam eden bedestenlerin birçoğu Çekül Vakfı (2010) tarafından yapı koruma konusunda atılım yılı olarak tanımladığı 2004 yılı ve sonrasında restore edilmiştir. Ayrıca günümüze ulaşmış olan bu 28 bedestenin restorasyonları Tarihi Kentler Birliği'nin belediyelerin tarihi yapıları koruma çalışmalarına destek için; 2005-2009 yılları arasındaki "200 Ortak 200 Eser Programı"(http:2), 2011-2014 yılları arasında "3 Yılda 300

Eser”(http:3) ve 2014 yılı sonrası için “Bin Günde Bin Eser”(http:4) hibe programlarının yapıldığı yıllara da denk geldiği tespit edilmiştir.

Günümüze ulaşan ve son restorasyon tarihleri tespit edilen toplam 28 bedestenin %67,9'luk orana denk gelen 19 tanesi 2004 yılı ve sonrasında, %32,1'lik orana denk gelen 9 tanesi ise 2004 yılı öncesinde restore edilmiştir. 2004 yılı ve sonrasında restore edilmiş 28 bedesten-den 1'er tanesi 2004 ve 2005 yıllarında, %31,5 gibi yüksek bir orana denk gelen 6 tanesi ise 2006-2007 yıllarında restore edilmiştir. %26,3'lük orana denk gelen toplam 5 adet bedesten 2008-2009 yıllarında restore edilmişken, 1'er adet bedesten ise 2011-2012-2013-2014 ve 2015 yıllarında restore edilmiştir. 2016 yılında 2 adet ve 2017 yılında 1 adet bedesten restore edilmiş olup toplam 4 adet bedestenin restorasyonu ise devam etmektedir(Bkz. Tablo 4.1).

Tablo 3.1. Restorasyon tarihler tespit edilen bedestenler

2004 Yılı Öncesi	2004 Yılı ve Sonrası	
Bursa Bedesteni(1960)	Kırkkışık Bedesteni(2004)	Tokat Bedesteni(2012)
Rüstem Paşa Bedesteni(1970)Amasya Bedesteni(1971)	Merzifon Bedesteni(2006)	Konya Bedesteni(2013)
Edirne Bedesteni(1974)	Hızır Bey Bedesteni(2007)	Cem Sultan Bedesteni(2014)
Kayseri Bedesteni(1989)	Vezirköprü Bedesteni(2007)	Mahmut Paşa Bedesteni(2014)
Kızlarağası Bedesteni (1989)	Sokullu Mehmet Paşa Bedesteni(2007)	Rum Mehmet Paşa Bedesteni(2015)
Kazzaz Bedesteni(1998)	Kütahya Büyük Bedesteni(2008)	Afyonkarahisar Bedesteni(2016)Alanya
Uşak Bedesteni(1980)	Gümüşhacıköy Bedesteni(2008)	Bedesteni(2016)
Trabzon Bedesteni(2000)	Zincirli Bedesten(2008)	Tire Bedesteni(2017)
	Firdevs Bey Bedesteni(2009)	
	Bayburt Bedesteni(2011)	
Sayı/Yüzde 9 adet / %32,1	19 adet / %67,9	

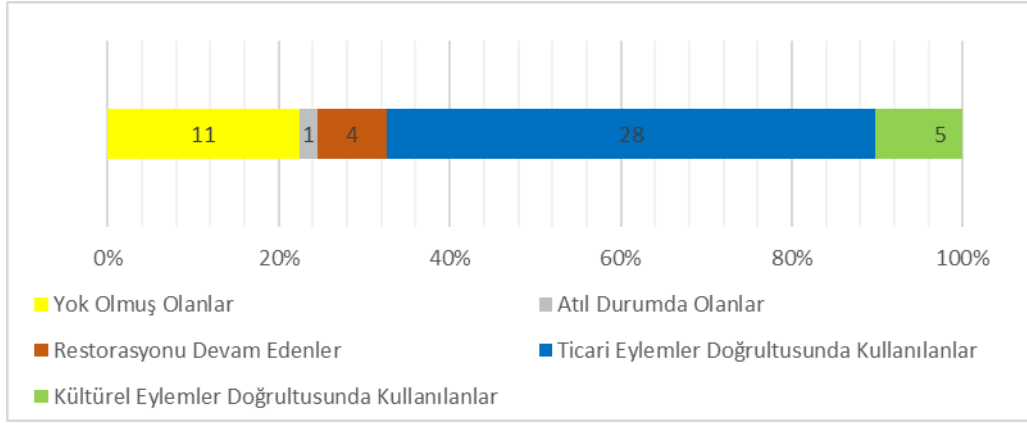
Tablo 3.2. Bedestenlerin Mevcut İşlevleri

GÜNCEL İŞLEV TÜRLERİ				ADI	BULUNDUĞU YER	MEVCUT İŞLEVİ
Mevcut Durum ve Sayı/Yüzdesi		Özelleşmiş İşlevler ve Sayı/Yüzdesi				
ATIL DURUMDA OLANLAR	1 %2,6	DEPO	1 %100	Kütahya Küçük Bedesteni	Kütahya	Depo
				RESTORASYONU DEVAM EDENLER	4 %10,5	4 %100
Beyşehir Bedesteni	Konya	Restorasyon Devam Ediyor				
Bergama Bedesteni	İzmir	Restorasyon Devam Ediyor				
Pamukçu Bedesteni	Safranbolu	Restorasyon Devam Ediyor				
TİCARİ EYLEMLER DOĞRULTUSUNDA KULLANILANLAR	28 %73,6	ÇARŞI	23 %82,1	Bursa Bedesteni	Bursa	Kuyumcular Çarşısı
				Firdevs Bey Bedesteni	Isparta	Çarşı
				Konya Bedesteni	Konya	Çarşı
				Amasya Bedesteni	Amasya	Çarşı
				Gümüşhacıköy Bedesteni	Amasya	Çarşı
				Kahramanmaraş Bedesteni	Kahramanmaraş	Çarşı
				Edirne Bedesteni	Edirne	Çarşı
				Adana Bedesteni	Adana	Çarşı
				Zincirli Bedesteni	Gaziantep	Çarşı
				Kemikli Bedesteni	Gaziantep	Çarşı
				Kayseriye Bedesteni	Mardin	Çarşı
				Trabzon Bedesteni	Trabzon	Çarşı
				Kütahya Büyük Bedesten	Kütahya	Çarşı
				Afyonkarahisar Bedesteni	Afyonkarahisar	Çarşı
Tekirdağ Bedesteni	Tekirdağ	Çarşı				

Tablo 3.3.(Devam) Bedestenlerin Mevcut İşlevleri

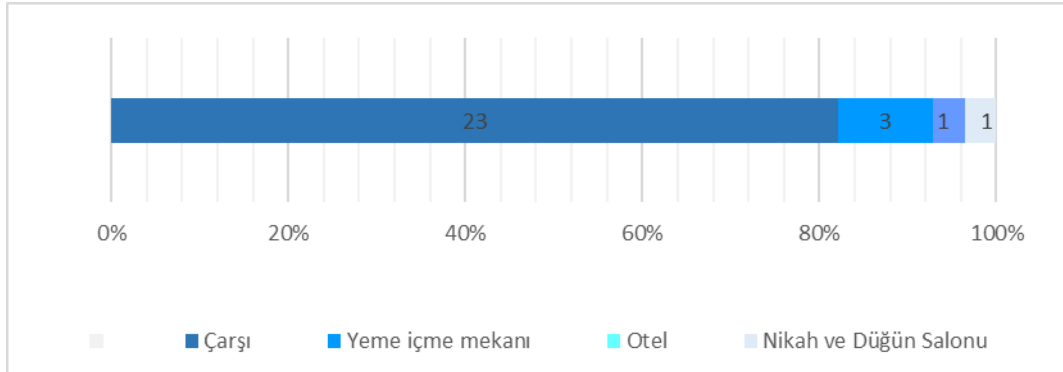
TİCARİ EYLEMLER DOĞRULTUSUNDA KULLANILANLAR	28 %73,6	ÇARŞI	23 %82,1	Camlı Bedesten	Balıkesir	Köfteci-Çarşı
				Kayseri Bedesteni	Kayseri	Halı ve Turistik eşya Çarşısı
				Rüstem Paşa Bedesteni	Erzurum	Oltu Taşı Çarşısı
				Kızlarağası Bedesteni	İzmir	El sanatları Çarşısı
				Kırkkışık Bedesteni	Tarsus	El sanatları Çarşısı
				Hızır Bey Bedesteni	Kırklareli	Turistik Eşya Çarşısı
				Vezirköprü Bedesteni	Samsun	Çarşı
				Kazzaz Bedesteni	Şanlıurfa	Turistik Eşya ve Giyim Çarşısı
	OTEL	1 %3,6	Alanya Bedesteni	Alanya	Otel	
	YEME İÇME MEKANI	3 %10,7	Merzifon Bedesteni	Merzifon	Osmanlı Mutfağı	
			Cem Sultan Bedesteni	Kastamonu	Restoran	
Uşak Bedesteni			Uşak	Çayhane-Kafe		
NIKAH VE ÇOK AMAÇLI SALON	1 %3,4	Rum Mehmet Paşa Bedesteni	Manisa	Nikah ve Çok amaçlı salon		
KÜLTÜREL EYLEMLER DOĞRULTUSUNDA KULLANILANLAR	5 %13,1	OKUMA VE ETKİNLİK SALONU	3 %60	Sokullu Mehmet Paşa Bedesteni	Niğde	Okuma Salonu ve Kafe
				Tire Bedesteni	İzmir	Sanat Merkezi-Etkinlik Salonu
				Bayburt Bedesteni	Bayburt	Etkinlik Salonu
		MÜZE	2 %40	Mahmut Paşa Bedesteni	Ankara	Anadolu Medeniyetler Müzesi
				Tokat Bedesteni	Tokat	Tokat Müzesi
38						

Günümüze ulaşan bedestenler incelendiğinde 38 tanesinin %73,6'lık oranla 28 tanesi ticari eylemler doğrultusunda işlevlendirilmiştir. Bu işlevin yanısıra %13,1'lik oranla 5 tanesi kültürel eylemler doğrultusunda işlevlendirilmiş iken %10,5'lik oranla 4 tanesinin restorasyonu devam etmekte olup sadece Kütahya Küçük Bedesteni'nin yakın zamanda restorasyon geçirmiş olmasına rağmen atıl bir halde depo işleviyle kullanıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 4.3).

Şekil 3.3. Anadolu bedestenlerinin mevcut durumu

Ticari eylemler doğrultusunda yeniden işlevlendirilen toplam 28 adet bedesten mevcut iken bunların %82,1 gibi yüksek bir orana denk gelen 23 tanesi çarşı olarak işlevi üstlenmiştir (Bkz. Şekil 4.4).

Şekil 3.4. Ticari eylemler doğrultusunda kullanılanlar

Çarşı olarak işlevlendirilen bu 23 adet bedestenin %65,2'lık orana denk gelen 15 tanesi tam bir çarşı görevi üstlenirken %4,5'lik orana denk gelen 1'er adet bedesten köfteci/çarşı, halı ve turistik eşya çarşısı, oltu taşı çarşısı ve turistik eşya/giyim çarşısı; %9'luk orana denk gelen 2 tanesinin ise el sanatları çarşısı olarak branşlaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 4.4).

			
Isparta Firdevs Bey Bedesteni -Çarşı (http:5)	Bursa-Bursa Bedesteni- Kuyumcular Çarşısı (http:6)	Tarsus Kırkkışık Bedesteni- El sanatları Çarşısı (Kişisel Arşiv-24.10.2018)	Erzurum Rüstem Paşa Bedesteni Oltu Taşı Çarşısı (http:7)

Tablo 3.5. Ticari eylemler doğrultusunda çarşı olarak kullanılan bedesten örnekleri

Ticari eylemler doğrultusunda kullanılan toplam 28 adet bedestenden çarşı olarak kullanılanların dışında kalıp farklı işlevler doğrultusunda kullanılan 5 bedestenden %10,7'lik orana denk gelen 3 tanesi yeme içme mekanı olarak kullanılmış iken 1 tanesi nikah ve çok amaçlı salon ve 1 tanesi de otel olarak kullanılmaktadır (Bkz. Şekil 4.4-Tablo 4.5). Otel olarak kullanılan Alanya Bedesteni çeşitli kaynaklarda kervansaray olarak geçmektedir.

Tablo 3.5. Ticari eylemler doğrultusunda çarşı olarak kullanılan bedesten örnekleri

			
Uşak-Uşak Bedesteni -Çayhane(http:8)	Manisa-Rum Mehmet Paşa Bedesteni- Nikah ve Toplantı Salonu (http:9)	Samsun-Cem Sultan Bedesteni-Restoran (http:10)	Amasya-Merzifon Bedesteni-Osmanlı Mutfağı(http:11)

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi bazı bedestenler günümüze ulaşana kadar farklı restorasyonlar geçirmiş ve farklı işlevler edinmişlerdir. Ticari eylemler doğrultusunda işlev verilen bedestenlerdeki değişiklikler, bu yapılar için bazı olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Bu duruma aşağıdaki örnekler verilebilir:

5 kapı ve 80 dükkan olarak inşa edilen Zincirli Bedesteni'ne 1938 yılındaki restorasyonda üst kat yapılmış ve bazı dönemler hayvan pazarı olarak kullanılmış olup bedestenin zamanla bir kapısı ve 12 dükkanı yok olmuştur. Yapılan yanlış uygulamaların aksine 2008 yılında

Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yeniden restore edilerek çarşı olarak kullanıma açılmış ve kentin ticaret dokusunda tekrar önemli bir konuma getirilmiştir (http:12).

Yaklaşık 500 yıl önce inşa edilen Rum Mehmet Paşa Bedesteni uzun bir süre kaderine terk edilmiş ve bazı dönemlerde hurdalık olarak kullanılmıştır. Terk edildiği dönemlerde Bu yapıya, bazı bölümlerinin yok edilmesi, yapı malzemelerinin bozulması gibi geri döndürülemez zararlar verilmiştir. 2015 yılında restore edilen yapı yeniden kente kazandırılmış olsa da verilen nikah ve çok amaçlı salon işlevi yapının gerçek işlevine uygun değildir (http:13).

Yaklaşık 150 yıllık tarihiyle diğer birçok bedestenle karşılaştırıldığında yeni sayılabilecek olan Camlı Bedesten günümüzde çarşı olarak kullanılmaktadır. Ancak fiziki olarak oldukça kötü bir durumda ve yok olmakla karşı karşıyadır (http:14).

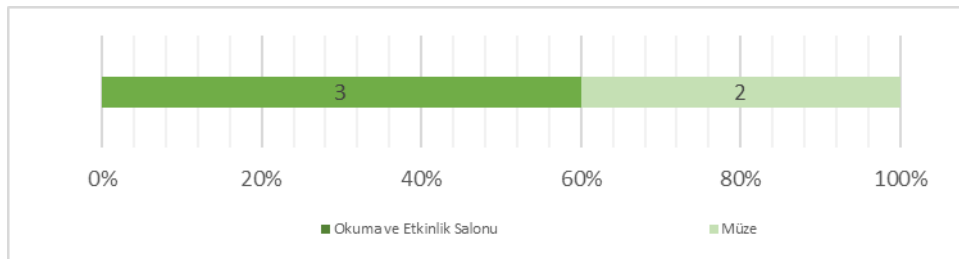
2016 yılında geçirmiş olduğu restorasyondan önce Afyonkarahisar Bedesteni'nin özellikle üst örtü ve beden duvarları fiziki olarak kötü durumdaydı. Genellikle tarihi özelliklerine dikkat edilerek yapılan bu restorasyon sonucunda yapının gerçek işlevinden uzak olmayan çarşı işlevinin verilmiş olması yapıya olumlu yansımıştır (http:15).

1802 yılında geçirmiş olduğu yangın sonrası cephesine bitişik olan birçok dükkan yok olmuş olan Cem Sultan Bedesteni, 1951 yılındaki restorasyona kadar harabe şeklinde bırakılmıştır. Birçok mimari öğesini kaybeden bedesten 1951 yılında restore edilip hâl olarak kullanılmıştır. Bu kullanımı sırasında tarihi değerleri zarar gören yapı 2014 yılında yeniden işlevlendirilerek daha aktif bir şekilde restoran olarak kullanılmaya başlanmıştır(http:16). Bu işlev ile yapı daha aktif olarak kullanılmaya başlansa da gerçek kullanımından oldukça uzak ve tarihi değerlere zarar veren bir işlev verilmiştir

1668 yılında geçirmiş olduğu depremde ciddi bir hasar gören Amasya Bedesteni, 1865 yılındaki restorasyon çalışması sırasında ise tüm kubbeleri yok edilerek üzeri çatı ile örtülmüştür. 1971 yılındaki restorasyonla tarihi özelliklerine uygun olarak restore edilmeye çalışılsa da yaklaşık 50 yıldır onarım geçirmedüğinden bazı fiziksel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (http:17).

Kültürel eylemler doğrultusunda yeniden işlevlendirilen toplam 5 adet bedesten mevcut iken bunların %60'lık orana denk gelen 3 tanesi okuma ve etkinlik salonu olarak işlevlendirilmişken %40'lık orana denk gelen 2 tanesi ise müze olarak işlevlendirilmiştir.

(Bkz. Şekil 4.6)

Şekil 3.6. Kültürel eylemler doğrultusunda kullanılanlar

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi bazı bedestenler günümüze ulaşana kadar farklı restorasyonlar geçirmiş ve farklı işlevler edinmiştir.(Bkz. Tablo 4.6).

Tablo 3.7. Kültürel eylemler doğrultusunda kullanılan bedestenler

			
İzmir-Tire Bedesteni-Sanat Merkezi, Etkinlik Salonu (http:18)	Niğde-Niğde Bedesteni (http:19)	Bayburt-Bayburt Bedesteni (http:20)	Tokat-Tokat Müzesi (http:21)

SONUÇ

Ticari yönden gelişmiş ve genellikle önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Osmanlı kentlerinde, bedestenler çarşı sisteminin vazgeçilmez ve temel ögesi olmuşlardır. Bu yapılar özellikle Osmanlı'nın ekonomik yönden güçlü olduğu ve önemli kara yolları ulaşımının yönetimini elinde bulundurduğu dönemlerde olmuştur. Ancak sanayi devrimi ve coğrafi keşiflerle Osmanlı topraklarının önemini yitirmeye başlamasıyla bedestenler de eski önem ve işlevlerini yitirmeye başlamışlardır. Zaman içinde işlevini kaybeden bu bedestenlerin bazıları tamamen yok olmuşken bazıları ise günümüze kadar ulaşmıştır.

Tespit edilen toplam 49 bedestenden 38 tanesi günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşmış olan bedestenler hem fiziksel hem de işlevsel olarak değişikliklere uğramışlardır. Yeni işlev verilen bazı bedestenlerde verilen işlev ve gerçek işlev uyumu olmadığı için bazı fiziksel olumsuzluklar meydana gelmiştir.

Günümüze ulaşmış olan bedestenler öncelikle 4 ana gruba ayrılmıştır. Daha sonra bu gruplar bedestenlerin işlevleri doğrultusunda alt gruplara ayrıştırılarak bedestenlerin işlev değişiklikleri üzerinden bir gruplama sistemi oluşturulmuş ve bazı bedestenler tarihi özelliklerine uygun olarak yakın tarihlerde restore edilmişken bazıları da son restorasyonlarını oldukça eski dönemlerde geçirmiş olup fiziki olarak kötü durumdadır. Restorasyonu yapılan veya devam eden bedestenlerin yaklaşık %68'inin Tarihi Kentler Birliği'nin tarihi yapıların korunmasını sağlamak amacıyla 2004 yılı ve sonrasındaki teşvik programlarının tarihlerine denk geldiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar da teşvik programlarının amaçlarına ulaştıklarını göstermektedir. Yapılan bu çalışmada bedestenlerin genellikle ticari eylem doğrultusunda çarşı olarak işlevlendirildikleri belirlenmiştir.

İnşa edildikleri dönemlerde bir ticaret yapısı olarak işlev gören bedestenler, aynı zamanda buldukları kentin ticari gelişmişliğini ortaya çıkaran yapılar olarak da yorumlanmaktadır. Günümüzde ise bu yapılar, birer kültürel miras oldukları ve buldukları kentin kimliğine katkı sağladıkları için gelecek nesillere aktarılması gereken yapılardır. Bunun yanı sıra günümüze ulaştığını tespit ettiğimiz bu yapıların, tarihi özelliklerine zarar vermeden sosyal hayata katılım sağlamalarının yapıların fiziksel olarak ayakta kalma sürelerini uzattığı göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (5). İstanbul: Yem Yayınları
- Akar, T. (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekanlar: Bedesten, Han, Arasta, Çarşı Mekanları Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13): 267-292
- Atalan, Ö. ve Arel, H.Ş. (2016). 15. ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekansal Analizi, *Turkish Studies*, 11(2). s.217-228
- Baş, A. ve Bozkurt, T. (2003). Konya Bedesteni. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 507-529
- Bilecik, G. (2016) Fetihden Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi, *Türkler Ansiklopedisi*, 10: 764-770
- Cezar, M. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları
- Çekül Vakfı,(2010). *Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensel Koruma Bilincinin Gelişim Süreci*, İstanbul:Stil Matbaacılık
- Erkal, N. (2015). İstanbul Erken Dönem Osmanlı Mimarisi. C. Yılmaz (ed). *Antik çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt 8 -Mimari*, (s. 80-139). İstanbul: Mas matbaacılık
- Eyice S.(1992). *İslam Ansiklopedisi*, C.5:302-311
- Halaç, H. ve Alemdar, E.E. (2019). Coğrafi İşaretlerin Yeniden İşlevlendirmeye Katkısı: Bolu Yukarı Taşhan. *JAVS Studies*, 5(4): 609-622
- İnalçık, H. (1980) The Hub of The City: Bedestan of İstanbul. *International Journal of Turkish Studies*,1(1):1-17
- İnalçık, H. (1993). İstanbul'un İncisi: Bedesten, haz. M. Özel, *İktisat ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul: 119-136
- Küpel, Ö. (2008) Osmanlılar ve Doğu Ticaret Yolları Üzerine (XV-XVII. Yüzyıllar). Nilgün Nurhan K., Latif D. ve Özer K.(editörler), *Prof.Dr. Necmi Ülker'e Armağan* içinde (s. 391-405).İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık
- Öncel, F.(2007). *Geleneksel Ticaret Dokusu İçinde "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni'nin Koruma Sorunları ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul:Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Öncel, F.(2014). Osmanlı Bedestenleri Bağlamında "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni, *Megaron*, 9(1):55-69
- Özdeş, G. (1998). *Türk Çarşıları* (2), Ankara: Tepe Yayınları

- Sönmez: (2015). *Tanzimata Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas(1777-1839)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Saf, H.O. ve Ergül, E.,(2019), Osmanlı Toplumunu Sosyal Yapısının Kent Düzenindeki Temsili. *Sketch Journal of City and Regional Planning*. 1(1), s, 15-34
- Şahinalp, M.S. ve Günal, V.,(2012), Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekansal Analizi, *Milli Folklor Dergisi* ,93: 149-168

İnternet Kaynakları

- http-1: <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlida-ticaretin-kalbi-bedesten> (Erişim Tarihi:16.05.2020)
- http-2: <http://www.tarihiKentlerBirliđi.org/koruma-projeleri-destegi/200-ortak-200-eser-programi/> (Erişim Tarihi:22.05.2020)
- http-3: <http://www.tarihiKentlerBirliđi.org/koruma-projeleri-destegi/3-yilda-300-eser-programi/> (Erişim Tarihi:22.05.2020)
- http-4: <http://www.tarihiKentlerBirliđi.org/bin-gunde-bin-eser-hibe-proje-uyurusu/> (Erişim Tarihi:22.05.2020)
- http-5: https://www.google.com/maps?q=firdevs+bey+bedesteni&um=1&ie=UTF-8&sa=X&ved=2ahUKEwj41L_0x7HpAhVHXsAKHT2dD_IQ_AUoAnoECBQQBA (Erişim Tarihi:13.05.2020)
- http-6: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/yildirim-beyazid-bedesteni> (Erişim Tarihi:15.05.2020)
- http-7: <https://www.flickr.com/photos/ondercakoglu/17647245096/in/photostream/lightbox/> (Erişim Tarihi:15.05.2020)
- http-8: <https://tr.foursquare.com/v/tarihi-bedesten-%C3%A7ayhane/5b087746419a9e002cdaa358> (Erişim Tarihi:22.05.2020)
- http-9: <https://www.mynet.com/500-yillik-bedestende-yillar-sonra-ilk-etkinlik-180101645960#9410129> (Erişim Tarihi:13.05.2020)
- http-10: https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g781292-d7190478-i311714426-Cem_Sultan_Bedesteni_Restaurant-Kastamonu_Kastamonu_Province_Turkish_Bla.html (Erişim Tarihi:13.05.2020)
- http-11: https://www.tripadvisor.com.tr/Restaurant_Review-g1600795-d4893823-Reviews-Bedesten_Osmanli_Mutfagi-Amasya_Amasya_Province.html (Erişim Tarihi:22.05.2020)
- http-12: <https://www.aa.com.tr/tr/tarihi-yasatan-carsilar/gaziantepin-tarihi-avmleri-bedestenler/1250290> (Erişim Tarihi:16.05.2020)
- http-13: <http://www.manisa.gov.tr/rum-mehmet-pasa-bedesteni-t-renle-a-ildi>(Erişim Tarihi:16.05.2020)
- http-14: <https://gazetemerhaba.com/bir-tarih-yok-oluyor/> (Erişim Tarihi:17.05.2020)
- http-15: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/afyonkarahisar/restore-edilen-tarihi-bedesten-carsisi-esnafindan-pankartli-tesekkur-11595494> (Erişim Tarihi:17.05.2020)
- http-16: <https://www.haberler.com/tarihi-bedesten-restore-edildi-6041179-haberi/>(Erişim Tarihi:17.05.2020)

- http-17: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/amasya-bedesten>(Erişim Tarihi:17.05.2020)
- http-18: http://www.buyuktire.com/haber-tarihi_tire_bedesteninde_otantik_pazar_kurulacak-8631.html (Erişim Tarihi:13.05.2020)
- http-19: https://www.google.com/search?q=ni%C4%9Fde+bedesteni&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj6vbHfysjpAhVSa8AKHTNJcXsQ_AUoAnoECAwQBA&cshid=1590188771903410&biw=1242&bih=597#imgsrc=CcUc4XK0JFVCxM
- http-20: <http://bayburt.bel.tr/haberler/846/bayburt-ta-uluslararası-kadın-sanat-etkinligi> (Erişim Tarihi:22.05.2020)
- http-21: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/gezilecekyer/arastali-bedesten-tokat-muzes> (Erişim Tarihi:13.05.2020)

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 149-168

Geliş/Submitted/ Отправлено: 23.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.06.2020

Yaın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43789

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Yavuz AKÇI

Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

yakci@adiyaman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6755-6650

Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIZ

Adıyaman Üniversitesi, Gölbaşı Meslek Yüksekokulu, İşletme Bölümü

arifyildiz@adiyaman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5149-0447

Dr. Öğr. Üyesi Kazım KILINÇ

Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

kazim.kilinc@batman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4154-5245

TÜKETİCİLERİN BUZDOLABI TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ADİYAMAN ÜZERİNE BİR UYGULAMA *

Öz

Günümüz modern dünyası yaşam tarzımızın yeniden şekillenmesine ve ihtiyaçların değişmesine sebep olmuştur. İcat edildiği zamanlarda lüks olarak değerlendirilecek buzdolabı, bugün zaruri bir ürün haline gelmiştir. Dayanıklı ürün olduğundan tüketiciler buzdolabı satın almadan önce pişman olmamak için daha fazla inceleme ihtiyacı duymaktadırlar. Bu araştırmada tüketicilerin buzdolabı tercihini

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Arif YILDIZ

Cite as/Atıf: Akçi, Y.; Yıldız, A.; Kılınç, K. (2020). Tüketicilerin Buzdolabı Tercihini Etkileyen Faktörler: Adıyaman Üzerine Bir Uygulama, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 149-168. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43789>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Veri toplama için hazırlanan anket kolayda örnekleme yoluyla ve online olarak uygulanmıştır. Uygulamada 572 geçerli anket verisi elde edilmiştir. Ayrıca forum sitelerinde buzdolabı ile ilgili yapılan yorumlar derlenmiştir. Çalışma sonucunda kalite, kullanılabilirlik ve markanın, tüketici tercihlerindeki en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcı tüketicilerin yaklaşık yarısının buzdolabı satın almadan önce çevrelerinden tavsiye aldıkları ve indirim kampanyalarını takip ettikleri görülmüştür. Tüketicilerin yaklaşık %25-30'luk kısmının ise forum sitelerini ve markaların satış mağazalarını ziyaret ettikleri söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Buzdolabı Tercih, Tüketici Davranışı, Satın Alma Davranışı

FACTORS AFFECTING THE CONSUMERS' REFRIGERATOR PREFERENCE: AN APPLICATION ON ADIYAMAN

Abstract

The modern world of today has reshaped our lifestyle and changed the needs. The refrigerator, which will be considered as luxury when it was invented, has become an essential product today. As it is a durable product, consumers need more examination so as not to regret it before purchasing a refrigerator. In this study, the factors affecting the refrigerator preference of consumers were tried to be determined. The questionnaire prepared for data collection was carried out easily through sampling and online. 572 valid survey data were obtained in the application. In addition, comments about the refrigerator on the forum sites were compiled. As a result of the study, it was concluded that quality, usability and brand are the most important factors. In addition, it was observed that approximately half of the consumers received advice from their environment and followed discount campaigns before purchasing a refrigerator. Approximately 25-30% of consumers were observed to visit forum sites and brands' stores.

Keywords: Refrigerator Preference, Consumer Behavior, Buying Behavior

GİRİŞ

Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte değişim ve gelişmenin en çok görüldüğü alanlardan birinin de pazarlama olduğu söylenebilir. Günümüz pazarlama dünyasında, "ne üretirim satırım" anlayışının yerini, "müşteri ne isterse onu üretirim satabilirim" anlayışı almıştır. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla, üreticilerle tüketiciler arasındaki mesafe azalmış, dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir ürüne istek ve ihtiyaç duyulmaya başlanmış, bu ihtiyacın karşılanması da çok zor olmaktan çıkmıştır. Özellikle teknolojik anlamda yaşanan gelişmeler, bir yandan müşteri beklentilerinin karşılanmasını hızlandırırken öte yandan tüketicilerin bilgiye erişimini kolaylaştırmak suretiyle daha bilinçli tüketicilerin oluşmasını sağlamıştır. Tüketicilerin bilinçlenmesinde hiç şüphesiz, özellikle o ürünü kullanmış olan müş-

terilerden elde edilen bilgiler önemli yer tutmaktadır.

Bu çalışmada; beyaz eşya sektöründeki 30'dan fazla buzdolabı markasına ilişkin tüketici düşüncelerini analiz etmek üzere bazı forum sitelerinde yer alan kullanıcı yorumları analiz edilmiş, müşteri memnuniyet(sizlik) durumunda etkili olan kriterler açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, tüketici görüşlerinin analizinin yapılmaya çalışıldığı bu çalışmanın bu konu ile ilgili veya bu konuya yakın daha önce yapılmış olan araştırmaları destekleyici olacağı ve farklı yönlerden bazı eksiklikleri giderebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra tüketicilerin buzdolabı tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla anket uygulanmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçların hem satıcı hem de alıcılara (müşteri-tüketici) büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüketiciler; buzdolabı satın alma kararı öncesinde birçok markaya ilişkin bilgi sahibi olurken, satıcı firmalar ise kendilerinin güçlü ve zayıf yönlerini müşteri gözü ile değerlendirebilecektir.

1. Tüketici Davranışı

İnsan yaşantısının büyük bir bölümü, tüketim ve tüketim ile ilgili konularla ilgilenmeyle geçer. Bireysel anlamda her bir tüketici, ihtiyaçlarının karşılanması sürecine girer, ürünleri karşılaştırır, mağazaları dolaşır, çevredeki kaynaklardan birtakım bilgiler toplar, değişik mecralarda yer alan reklamları izler, alışveriş için en uygun zamanı seçer, aldıklarını tüketir ve tüm bunların sonucunda da ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını değerlendirir (Odabaşı ve Barış, 2013: 15-16).

Tüketici davranışı (consumer behavior), tüketicilerin yaşamları boyunca oluşturduğu algıların ve çevrenin etkisi ile gelişen, ürün veya hizmet satın alırken gösterdikleri açık davranış biçimleri şeklinde tanımlanabilir (Gülmez ve Dört Yol, 2013: 350). Yapılan bu tanımın, daha ziyade satın alma anına odaklanmış olan dar kapsamlı bir tanım olduğu söylenebilir. Oysaki tüketici davranışı, satın alma öncesi, satın alma aşaması ve satın alma sonrası etkileyen geniş kapsamlı bir süreçtir (Koç, 2016: 38). Daha geniş anlamda tüketici davranışı, pazar yerinde tüketicinin davranışını inceleyen, bu davranışın neden(ler)ini araştıran uygulamalı bir bilim dalı şeklinde tanımlanabilir (Odabaşı ve Barış, 2013: 16).

İşletmeler ve özellikle pazarlamacılar, tüketicilerin, pazarlama etkinliklerine ne şekilde cevap verdiklerini tespit edebilmek amacıyla tüketici davranışlarının nedenlerini araştırmaktadırlar (Tekin, 2014: 97). Bir işletmenin, müşterilerin ihtiyaç ve isteklerini öngörmek ve bunlara tepki vermek için tüketici davranışlarını anlaması gerekmektedir. Müşterilerin ihtiyaçları çok karmaşık ve çözümlenmesi zordur. Bu nedenle işletmelerin tüketici / müşterilerine dönük pazar araştırmaları yapması gerekmektedir. Bu araştırmalarda kullanılacak bazı yöntemler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Nikolić, 2007, akt: Bakator vd., 2016: 202):

- Geçmişte uygulanan tanıtım teknikleriyle birlikte satış verilerinin analiz edilmesi
- Forumlarda ve odak gruplarında test etme
- Personel veya ürün kullanıcıları ile mülakat
- Geçmiş ve mevcut müşterilere yönelik uygulanan anketler
- Araştırmalar
- Ürün konseptlerini test etme

- Odak gruplarla kişisel görüşme
- Ürün ve marka adına duygusal yanıtları test etme
- Müşteri geri bildirim forumlarının geliştirilmesi
- Sosyal medyada müşteri davranışının izlenmesi

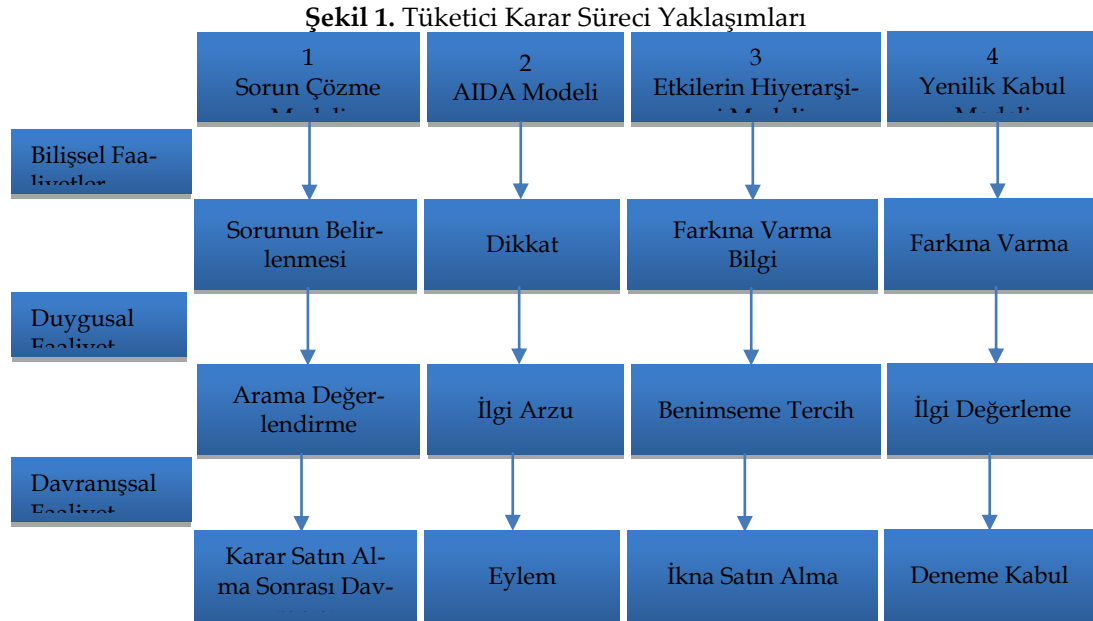
2. Tüketici Satın Alma Karar Süreci Yaklaşımları ve Karar Süreci

Tüketici davranışlarının araştırılmasının temel sebebi, satın alma kararlarının oluşmasını anlayabilmektir. Bu sebeple pazarlama yöneticilerinin tüketici davranışını etkileyen faktörlerin yanında satın alma kararlarının kim(ler) tarafından verildiğini, tüketicilerin farklılaşan karar çeşitlerini ve satın alma karar sürecini analiz etmeleri gerekir (Dölerslan, 2013: 196).

Tüketici satın alma davranışını anlamamanın başlangıç noktasını bazı uyarıcıların tüketicilerin bilincine girmesi oluşturur. Bu uyarıcılar; alıcının bilincine giren pazarlama uyarıcıları ve çevresel uyarıcılardır. Buna karşılık alıcının bazı kişisel özelliklerinin de etkisiyle satın alma kararları oluşmaya başlar. Bu noktada pazarlamacının görevi, dış uyaranların gelmesi ile alıcının satın alma kararları arasında alıcının bilincinde neler olduğunu anlamaktır. Bir tüketicinin satın alma davranışı; kültürel, sosyal, kişisel ve psikolojik faktörlerden etkilenir (Kotler, 2002: 88).

2.1. Tüketici Satın Alma Karar Süreci Yaklaşımları

Tüketici satın alma karar süreçleri ile ilgili birçok öneri ve modelin geliştirilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu modellerin geniş kabul görmüş ve incelenmiş olan dört tanesi; 1) Sorun Çözme Modeli, 2) AIDA Modeli, 3) Etkilerin Hiyerarşisi Modeli ve 4) Yeniliklerin Kabul Modeli şeklinde sıralanabilir (Odabaşı ve Barış, 2013: 331). Şekil 1’de Tüketici satın alma süreci yaklaşımlarına karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir.

Kaynak: Odabaşı ve Barış (2013: 332)

Sorun Çözme modeline göre satın alma karar süreci, sorunun belirlenmesi ile başlayıp sorunun çözümüne dönük alternatiflerin aranması ve bu alternatiflerin değerlendirilmesi ile devam etmekte, nihayetinde satın alma kararının verilmesi ile sonuçlanmaktadır.

*AIDA (Attention/Dikkat, Interest/İlgi, Desire/Arzu, Action/Harekete geçme) modeli özellikle pazarlama ve reklamcılık alanında kullanılan bir modeldir. Modelde tüketici davranışının tek bir aşama ile etki alınmasının zor olacağı düşüncesi ile birkaç aşamada etki altına alınması hedeflenmektedir. Bu aşamalar; hedef kitle ve tüketicilerin reklam, tanıtım ve halkla ilişkiler gibi bazı tutundurma araçları vasıtasıyla dikkatlerinin çekildiği **dikkat çekme aşaması**, bir önceki aşamada üründen haberdar olan tüketicide ürüne karşı **ilgi oluşturma aşaması**, ürüne karşı ilgi oluşan tüketicide ürüne sahip olmak için **arzu ve istek oluşturma aşaması** ve son olarak da ürüne karşı istek oluşan tüketicide o ürünü satın almaya dönük **harekete geçme aşamasıdır** (Akçi, 2014: 50).*

Etkiler hiyerarşisi modeli (AISDALSLove) aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır (Wijaya, 2012, s. 84):

“Attention (Dikkat): Reklamın, tüketici kitlesinin dikkatini çekmesi aşamasıdır.

Interest (İlgi): Tüketici kitlesinin reklam ile ilgilenmeye başladığı aşamadır.

Search (Bilgi arama): Tüketici kitlesinin, reklamı yapılan ürün ile ilgili bilgi aradığı aşamadır.

Desire (Tutku): Tüketici kitlesinin, ürün veya marka ile ilgili bilgi aldıktan sonra, o ürüne veya markaya tutku duyduğu aşamadır.

Action (Eyleme geçme): Tüketici kitlesinin, ürün satın alma arzusunu tatmin etmek için eyleme geçtiği aşamadır.

Like/dislike (Beğenme/beğenmeme): Tüketici kitlesinin, bir ürün veya markayı deneyimledikten sonra bu ürünü beğeneceği veya beğenmeyeceği aşamadır.

Share (Paylaşma): Tüketici kitlesinin, beğenme veya beğenmeme duygularına yönelik deneyimlerini, doğrudan veya medya yoluyla diğer tüketicilerle paylaştığı aşamadır.

Love/hate (Aşk/nefret): Uzun vadede ürüne veya markaya duyulan derin duygudur. Bu duygular ya aşk ya da nefret olabilecektir”.

Yenilik kabul modeline göre satın alma karar süreci tüketicinin bir ürünün farkında olması ile başlar. Sonrasında o ürüne karşı tüketicide ilgi oluşur ve ürünü değerlendirmeye başlar. Bu aşamaların ardından da ürünün denenmesi ve kabullenme ortaya çıkar (Davis, Bagozzi, & Warshaw, 1989).

2.2. Tüketici Satın Alma Karar Süreci

Satın alma davranışının bir süreç olduğu düşünüldüğünde bu sürecin farklı aşamalarında

beş farklı rolün üstlendiğini söylemek mümkündür: *Birincisi*; ürünü veya hizmeti satın alma fikrini öneren *başlatıcıdır*. *İkincisi*; birtakım görüş ve tavsiyeleri ile satın alma kararında rol oynayan *etkileyen* kişidir. *Üçüncüsü*; ne satın alacağınıza, nasıl alacağınıza ya da nereden alacağınıza karar veren *karar alıcıdır*. *Dördüncüsü*; ürünü veya hizmeti tüketen veya kullanan *kullanıcıdır*. *Beşincisi* ise; gerçek satın alma işlemini gerçekleştiren *alıcıdır* (Kotler, 2002: 96). Örneğin erkekler genellikle tıraş malzemeleri satın alımında daha fazla söz sahibi iken, evin herhangi bir odasının hangi renge boyanacağına, ya da makyaj malzemesi alımında kadınların daha fazla söz sahibi olduğu söylenebilir. Yine de pazarlamacıların yapması gereken şey, satın alma işlemini bir süreç olarak düşünüp bu sürecin farklı aşamalarında etkili rol sahiplerine uygun stratejiler geliştirebilmektir.

İşletmelerin, satın alma rollerini ve davranışlarını incelemenin yanı sıra, kendi ürün kategorilerinde yer alan satın alma karar sürecini de araştırmalarında fayda vardır. Özellikle tüketicilerin, işletmelerin ürün kategorisini ve markalarını ilk tanıdıklarında, onlara olan inançlarının ne düzeyde olduğunu, ürünle ne kadar ilgilendiklerini araştırmaları gerekmektedir. İşletmelerin, kendi ürün veya marka seçimine dönük tüketici davranışlarını ve satın alma sonrasında ne kadar memnun olduklarını takip etmelerinde fayda olacaktır. Şekil 2, tipik bir satın alma sürecinin beş aşamalı bir modelini göstermektedir (Kotler, 2002: 98). Sorunun (problemin) tanımlanmasıyla başlayan bu model, tüketicilerin bilgi arama, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı ve satın alma sonrası davranışlar gibi aşamalardan oluşmaktadır.

Şekil 2. Tüketici Satın Alma Sürecinin Beş Aşamalı Modeli

Kaynak: Kotler (2002: 98)

Bu modelde görüldüğü üzere, tüketici satın alma süreci aslında bir ürünün satın alımından çok daha önce başlamakta ve satın alma işleminin sonrasını da kapsamaktadır.

2.2.1. Sorunun Problemin Tanımlanması

Satın alma karar sürecinin ilk aşaması, bir sorunun veya problemin ortaya çıkmasıdır. Tüketici, herhangi bir sorun ile karşılaştığında gereksinimin farkına varmış olacaktır (Şen Demir ve Kozak, 2013: 97). Bu gereksinim, iç uyaranlar (açlık veya susuzluk hissi gibi) veya daha sonra bir tahrik haline gelen dış uyaranlar (bir reklamı görmek gibi) tarafından tetiklenebilir (Kotler, 2002: 98). Tüketicilerin her gün birbirine benzer ya da farklı ihtiyaçlarının olduğu söylenebilir. Örneğin bindiği otomobilin yakıtının bitmesi, mutfakta bazı yiyeceklerin tükenmesi veya azalması, tüketicilerde bazı ihtiyaçların ortaya çıktığı hissini oluşturacaktır. Bu ihtiyaçlar zamanla tüketicide bir takım fiziksel veya kimyasal anlamda bazı değişiklikler ortaya çıkarabileceği gibi psikolojik veya sosyal anlamda da bazı dengesizlikleri ve beraberinde de ihtiyaçları ortaya çıkarabilecektir (İslamoğlu ve Altunışık, 2010: 40). Pazarlamacılar, birkaç tüketiciden bilgi toplayarak bir ürün kategorisine en fazla ilgi uyandıran uyaranları belirleyebilirler (Kotler,

2002: 98). Sonrasında ise tüketicilerin bu ihtiyacını karşılamaya dönük pazarlama stratejileri geliştirilebilir.

2.2.2. Bilgi Arama

Bir sorunu tanımlamış olan bir tüketici, bu sorunun çözümlenmesi veya ihtiyacının giderilmesine dönük birtakım bilgi arayışına girecektir. Bireyin bilgi toplamaya yoğunlaşma derecesi ürün kategorisi ile ilgili olarak kendi deneyim süresine göre değişebilecektir. Nitekim ürün kategorisinin çok az ve çok fazla olduğu durumlarda bilgi toplama çabası en az düzeyde olacaktır (Koç, 2016: 479).

Aktif bilgi arama seviyesinde, bir kişi İnternet'te sörf yapabilir, ağızdan ağıza iletişim yolu ile bilgi arayışına girebilir ya da ürün hakkında daha fazla bilgi edinmek için mağazaları ziyaret edebilir. Tüketicilerin bilgi kaynaklarını aile, arkadaşlar, komşular ve tanıdıklar gibi *kişisel kaynaklar*; reklamlar, web siteleri, satış görevlileri, bayiler, ambalajlar, tanıtım ürünleri gibi *ticari kaynaklar*; kitle iletişim araçları, tüketici derecelendirme kuruluşları gibi *kamu kaynakları* ve son olarak da ürüne dokunma, ürünü inceleme ve ürünü kullanma gibi *deneyim kaynakları* şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Kotler, 2002: 98).

Aranılan her bilgi, tüketicinin hangi bilgi kaynağına yönelmesi gerektiğinin bir uyarıcısı niteliğindedir. Bireyler, bazen sahip oldukları bilgilerin haricinde farklı ve yeni bilgi arayışına girmektedirler. Bu tür bir arayışa yöneldiğinde ise alışkanlıklarının dışında bir takım bilgi arama davranışları gösterebilmektedirler. Bu davranışlar; bilgi edinirken hangi kaynakları tercih ettikleri, bu kaynakların her birinde ne kadar zaman harcadıkları, ya da farklı ne kadar kaynak taradıkları ile ilgili olabilmektedir (Altunışık ve Baş, 2015: 83).

2.2.3. Alternatiflerin Değerlendirilmesi

Alternatiflerin değerlendirilmesi aşaması, birtakım kriterlere göre belirlenen mal veya hizmet markalarının, tüketicinin kendi kriterlerine göre karşılaştırıldığı ve içinden birinin seçildiği aşamadır. Bu aşamanın sonunda, tüketicinin elinde karşılaştırma yapabileceği marka seçenekleri bulunmakta ve bu seçenekleri ihtiyaç duyduğu mal veya hizmette aradığı özelliklere göre değerlendirmektedir (Tekin, 2014: 100).

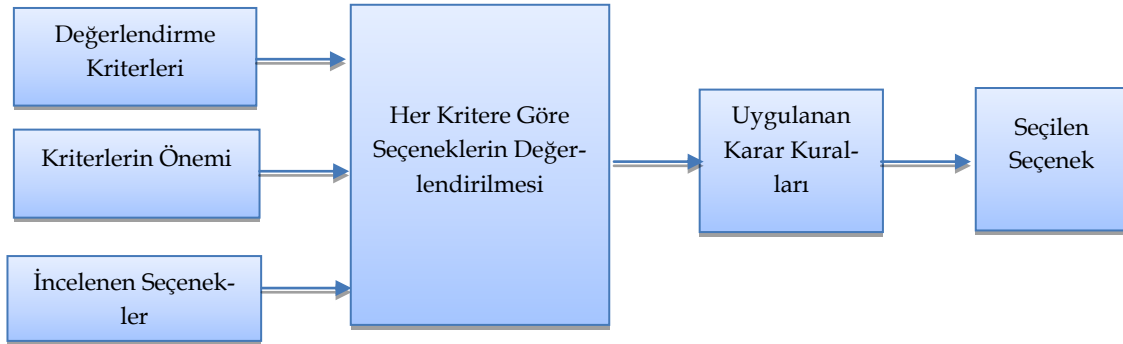
Tüketiciler bilgi araştırması yaptıktan sonra, markalara dair bilgileri işlemekte ve bu doğrultuda nihai bir karar vermektedir. Tüketiciler büyük ölçüde bilinçli ve rasyonel temelde kararlar vermektedirler. Tüketiciler satın alma davranışı sürecinde bir ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır. Ürün kararı sonrasında belirli faydalar elde ederken, tüketici her bir ürünü, bu ihtiyacı karşılamak için çeşitli zenginliklere ulaştıracak bir değerler paketi olarak görmektedir. Ancak alıcıların ilgi duydukları özellikler ürüne göre değişebilmektedir. Örneğin, bir kamerada aranan özellikler görüntü netliği, kamera boyutu ve fiyat olabilir. Tüketiciler, aradıkları faydaları en çok temin edecek özelliklere sahip ürünlere daha fazla dikkat etmektedirler. Bu noktada pazarlamacıların yapması gereken şey, hedef pazarlarını benzer özellikler taşıyan birtakım bölümlere ayırmaktır. Tüketiciler alternatifleri değerlendirirken, her bir markanın hangi özelliklere sahip olduğuna dair bir dizi marka inancı geliştirirler. Nihayetinde, tüketiciler nitelik değerlendirme süreci sonunda çeşitli marka alternatiflerine karşı birtakım tutumlar geliştirirler

(Kotler, 2002: 99).

Seçenekler belirlendikten ve her bir seçenek hakkında bilgi elde edildikten sonra her bir seçenek değerlendirmeye alınır. Seçilecek olan seçeneğin tercih edilmesinde toplam riskin en az olmasına dikkat edilir. Seçenekler değerlendirilirken birçok seçim kriteri olabilmektedir. Hangi seçim kriterinin uygulanacağı tüketiciye ve duruma göre değişmektedir (Odabaşı ve Barış, 2013: 365). Örneğin çamaşır makinesinin tamir edilmesinde, yakındaki bir tamirci tercih edilebilecektir. Bu tercihte, zaman maliyetinin yüksek olmaması ve tanıdık olması nedeniyle daha iyi ilgilenileceği düşüncesi etkili olabilmektedir.

Mevcut seçenekler içerisinde bir çözümün değerlendirilmesi ve bu seçeneğin tercih edilmesi Şekil 3'te gösterildiği gibidir.

Şekil 3. Seçenekleri Değerlendirme ve Seçme Süreci

Kaynak: Odabaşı ve Barış (2013: 365)

2.2.4. Satın Alma Kararı

Alternatiflerin değerlendirilmesinden sonraki aşamadır. Bu aşamada da tüketicilerin kararları birtakım faktörlerden etkilenmektedir. Tüketiciler tarafından alınan satın alma kararlarında diğerlerinin tutumları ve beklenmeyen durumsal faktörler etkili olmaktadır (Dölarıslan, 2013: 202). Bir tüketicinin satın alma kararı, özellikle tüketicinin ailesi, arkadaşları veya içinde bulunduğu toplum gibi yakın çevresi tarafından benimsenebilir, kabul edilmeyebilir ya da başka bir karara dönüştürülebilir. Benzer şekilde tüketicinin ekonomik durumunda meydana gelen ani değişiklikler, fiyatlarda yaşanan düşüş veya artışlar ya da satıcıdan kaynaklanan olumsuz tavırlar nedeniyle satın alma kararından vaz geçilebilir.

2.2.5. Satın Alma Sonrası Davranışlar

Tüketicinin ürünü satın almasından sonra duyacağı memnuniyet veya yaşayacağı memnuniyetsizlik, tüketici satın alma sürecinin son aşamasını oluşturur. Bu nedenle ürün satın alma aşamasının gerçekleşmesi ile pazarlamacıların yapacağı faaliyetler bitmez. Özellikle satın alma sonrası müşteri memnuniyetinin, satın alma sonrası işlemlerin ve satın alma sonrası ürün kullanımlarının pazarlamacı tarafından izlenmesi gerekmektedir.

Satın alma kararının tüketicide memnuniyet oluşturmaması işletme açısından büyük bir kayıp olarak nitelendirilebilir (Durmaz, 2011: 89). Satın alma sonrası memnuniyet, alıcının bek-

lentileri ile ürünün algılanan performansı arasındaki yakınlığın bir işlevidir. Performans beklentilerin altında kaldığında müşteri hayal kırıklığına uğrar; beklentileri karşılıyorsa, müşteri tatmin olur; beklentileri aşarsa müşteri memnun olur. Bu memnuniyet duygusu, müşterinin ürünü tekrar satın alıp almaması ve ürün hakkında başkalarıyla olumlu ya da olumsuz bir şekilde konuşup konuşmamasına yansiyacaktır (Kotler, 2002: 101).

Konu ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde beyaz eşya ürünlerine ilişkin yerli ve yabancı çalışmalar bulunmaktadır. Yalnızca Buzdolabı üzerine çalışmanın az olduğu görülmüştür. Çalışmalarda ağırlıklı olarak satın alma niyeti, marka bağımlılığı gibi hususlar incelenmeye çalışılmıştır.

Dörtyol (2010) beyaz eşya tercihinde marka, kalite ve fiyat değişkenlerinin tüketiciler için önemli olduğu ve kalite-marka-fiyat şeklinde önem sırasına dizilebildiği, düşük gelire sahip tüketiciler için fiyat değişkeninin, yüksek gelir grubundakiler için ise kalitenin öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır. İlban, Akkılıç ve Yılmaz (2011) tüketicilerin beyaz eşya marka algılarının prestij, kalite, imaj ve bilinirlik faktörlerinden oluştuğu sonucuna ulaşmışlardır. Cengiz ve Girginer (2012) yaptıkları konjont analizi sonucunda tüketicilerin buzdolabı tercihlerinde enerji sınıfı, kasa tipi, dondurucu varlığı, iç tasarım, fiyat, kapasite ve garanti süresinin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dhivya ve Supulakshmi (2017) dayanıklı tüketim mallarının tercihinde demografik faktörlerin ve fiyatın etkili olduğunu belirtmektedirler.

Erciş, Ünal ve Can (2008) tüketicilerin yaşam tarzları ile beyaz eşya satın alma karar süreçleri açısından alt gruplara ayırma çalışması sonucunda oluşan alt grupların yapıcılar, inanlar, nail olanlar, tecrübeliler ve gayret edenler şeklinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özdemir vd., (2018) tüketici etnosentrizmi, marka kişiliği algısı ve satın alma niyeti arasındaki ilişkiye yönelik yaptıkları çalışmada algılanan marka kişiliği ve satın alma niyeti ile etnosentrik eğilimler arasında düşük derecede negatif ilişki olduğu, marka kişiliği ile satın alma niyeti arasında yüksek derecede pozitif ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Onurlubaş (2018) marka değeri ve bağlılığının beyaz eşya satın alma niyetini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Erciş ve Çelebi (2016) beyaz eşya firmalarının algılanan marka kişilikleri ile konumlarının farklı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Fırat ve Azmak (2007) beyaz eşya kullanıcılarının yaklaşık %70'i satın alma karar sürecinde marka bağlılığının olduğu geriye kalan kısmın ise marka bağlılığının olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Dursun ve Arslan (2017) tüketicilerin demografik özellikleri açısından cinsiyet ve medeni durum bağlamında marka sadakatinde farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Karataş Yücel (2018) toplumsal cinsiyetin beyaz eşya satın alma karar sürecine etkisini incelediği çalışmasında androjen, kadınsı, erkeksi ve belirsiz olarak dört gruba ayrılmıştır.

Arslan (2016) beyaz eşya firmalarının yaptığı kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin tüketicilerin satın alma niyeti üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bakan (2005) beyaz eşya markaları ile üreticilerinin bilinirliklerini incelediği çalışmasında araştırmaya katılanların yalnızca %4,3'ünün marka ile birlikte üretici firmayı bildikleri sonucuna ulaşmıştır. Markaların bilinirliği yüksek olmasına rağmen üretici kuruluşların bilinirliğinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eleren (2017) tüketicilerin beyaz eşya tercihi sıralamasının Bosch, Arçelik, Vestel ve Merloni olduğu, Bosch ve Arçelik arasında çok az fark olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karadeniz (2013) reklamların tüketicilerin beyaz eşya tercihine etkisini incelediği çalışmasında Türkiye’de en çok tercih edilen markaların Arcelik, Beko ve Bosch markaları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yeniçeri Alemdar (2012) Türkiye’de ilk 500’de yer alan beyaz eşya firmalarının beyaz eşyalarının TV reklamlarında genel olarak duygusal mesajlar verdikleri bunun yanı sıra Arçelik ve Vestel’in rasyonel mesajlar da verdiği sonucuna ulaşmıştır.

Knigh (1999) tüketicilerin beyaz eşya tercihlerinde üretici ülke ile ürün kalitesinin çok etkili olduğu bunun yanı sıra yerli ürünleri daha çok tercih edip daha yüksek fiyat ödemeye razı oldukları sonucuna ulaşmıştır. Lundstrom vd., (1998) Tayvan’daki tüketicilerin Japon ve Amerikan beyaz eşya markaları arasında Japonları kültürel yakınlıktan dolayı daha çok tercih ettikleri ifade etmektedirler.

Bu çalışmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak tüketicilerin buzdolabı tercihi yalnızca anketle toplanan verilere değil aynı zamanda forum sitelerindeki yorumlara da bakılarak incelenmiştir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Problemi

Tüketicilerin buzdolabı tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada tüketicilerin mevcut buzdolapları ile ilgili görüşleri ile diğer buzdolapları ile ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temel problemi tüketicilerin buzdolabı tercihleri nelerden etkileniyor şeklindedir.

3.2. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırma evrenini Adıyaman ili merkez ilçesinde bulunan buzdolabı kullanıcısı tüketiciler oluşturmaktadır. Örneklem ise olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Örnek büyüklüğü, %95 güven aralığı ve \pm 5 hata payında 384 adet anket yeterli iken (Baş, 2006: 47) hata payını azaltmak ve güven düzeyini arttırmak için 572 olarak alınmıştır. Uygulama çevrimiçi (online anket) yoluyla yapıldığından geçerli 572 anket verisi, çalışmanın örneklem hacmini oluşturmaktadır. Çalışmaya ait veriler, 2019 yılı içerisinde toplanmıştır. Bu nedenle Etik Kurul izni alınmamıştır.

3.3. Ölçek ve Ölçek Geliştirme Süreci

Araştırma amacına ulaşabilmek için iki ayrı yol izlenmiştir. Öncelikle internetteki forum sitelerinden özellikle buzdolabı markalarına yönelik olumlu ve olumsuz eleştirilerin yapıldığı siteler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda 12 forum sitesindeki 406 yorum ayrıntılı değerlendirilip 1045 veri incelenmiştir. İnceleme sonucunda tüketicilerin yaptıkları yorumlardan hareketle buzdolabı markalarına ilişkin olumlu ve olumsuz özellikler çıkarılmış ve bunlar anket maddesine dönüştürülmüştür. Daha sonra oluşturulan anket için 30 adet pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama verileri güvenilirlik analizine tabi tutulmuş ve Cronbach’s Alpha değeri ,856 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,60 ile 0,80 aralığında olduğundan yüksek derecede gü-

venilir olduğu belirlenmiştir (Kalaycı, 2010: 405). Ayrıca faktör analizi yapıldığında tek faktör altında toplam açıklanan varyansın ,64 oranında olduğu görüldüğünden yapı geçerliliğinin uygun olduğuna karar verilerek esas uygulamaya geçilmiştir. Ana uygulama 572 geçerli anketten oluşmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin öncelikle geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Güvenirlik için hesaplanan Cronbach's Alpa değeri ,916 bulunmuş olup, 0,60 ile 0,80 aralığında olduğundan yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür (Kalaycı, 2010: 405). Yapı geçerliği için yapılan faktör analizinde ise KMO değeri ,940 ve Barlett ise ,000 olarak gerçekleşmiştir. Faktör analizi sonucunda, tek faktör altında açıklanan varyans oranı ,602 olarak hesaplanmıştır. Yalnızca fiyata ilişkin madde faktör dışında kalmıştır.

Tablo 1: Faktör Analizi Tablosu

Madde kodları ve Adları	Faktör Yükleri
T18 Taze tutma	,753
T16 Kokusuz	,740
T6 Kullanışlılık	,717
T10 İyi soğutma	,713
T12 Gürültüsüz	,709
T19 Çevre dostu	,708
T17 Hacim	,703
T8 Enerji tas	,694
T13 Karlanmama	,687
T5 Görüntü	,659
T11 Kasa tipi	,654
T1 Kalite	,650
T15 Yüzey lekelenmeme	,631
T7 Servis	,623
T4 Garanti	,575
T3 Marka	,567
T9 Tercih edilen	,515
T14 Rengi	,470
T2 Fiyat	

Toplam açıklanan varyans 0,602

Verilerin değerlendirilmesi için demografik değişkenleri frekans ve yüzde analizlerine tabi tutulmuştur. Diğer veriler ise aralarındaki anlamlı farklılıkların bulunması için t testi ve tek yönlü varyans (anova) analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca veriler arasındaki bağları görmek için çapraz tablo (crosstab) analizleri de yapılmıştır.

Tablo2: Demografik Verilerin İncelenmesi

CİNSİYET	f	%	MEDENİ HAL	f	%
Kadın	275	48,1	Evli	360	62,9

Erkek	297	51,9	Bekar	212	37,1
Toplam	572	100,0	Toplam	572	100,0
Evlilik süresi	f	%	Evde yaşayan kişi sayısı	f	%
Bekar	211	36,9	1 kişi	18	3,1
1-5 yıl	125	21,9	2 kişi	71	12,4
6-10 yıl	73	12,8	3 kişi	126	22,0
11-15 yıl	49	8,6	4 kişi	152	26,6
16+	114	19,9	5+ kişi	205	35,8
Toplam	572	100,0	Toplam	572	100,0
YAŞ	f	%	EĞİTİM	f	%
30'dan küçük	256	44,8	İlköğretim	27	4,7
31-45 arası	236	41,3	Ortaöğretim	86	15,0
46 ve üstü	80	14,0	Ön lisans	105	18,4
Toplam	572	100,0	Lisans ve üstü	354	61,9
			Toplam	572	100,0
MESLEK	f	%	GELİR	f	%
Kamu personeli	219	38,3	Çalışmıyor/gelir yok	130	22,7
Özel sektör çalışanı	89	15,6	Asgari ücret ve aşağısı	81	14,2
Serbest meslek	43	7,5	Asgari ücret-4.500 tl arası	153	26,7
Öğrenci	102	17,8	4.500-7.000 tl arası	144	25,2
Emekli	8	1,4	7.000 TL ve üstü	64	11,2
Ev hanımı	66	11,5	Toplam	572	100,0
Çalışmıyor/işsiz	45	7,9			
Toplam	572	100,0			

Demografik veriler incelendiğinde katılımcıların cinsiyet dağılımı yaklaşık yarı yarıyadır. Yaklaşık %63'ü evlidir. 1-5 yıl arası evli olanlar %22 civarında ve 16 yıldan daha uzun süredir evli olanlar ise %20 civarındadır. 16 yıldan daha uzun süredir evli olanların ikinci buzdolaplarını alma ihtimallerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Evde 4 kişi ve daha fazla yaşayanlar %62 civarındadır. 45 yaşından küçük olanlar %85 civarındadır. Yüksek öğretim mezunları büyük ağırlıktadır. Katılımcıların yaklaşık yarısı asgari ücret ile 7.000 lira arasında bir gelire sahiptirler. Kamu personeli, özel sektör çalışanı ve öğrenci ağırlığı oluşturmuştur.

Katılımcıların mevcut kullanmakta oldukları buzdolaplarına ilişkin bilgiler toplanmıştır. Bu bilgiler içinde sahip oldukların buzdolabının markası, servisine ilişkin bilgiler ile buzdolabı alırken başvurduğu yollar vardır. Mevcut buzdolabına ilişkin bilgiler tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Mevcut Buzdolaplarının Markalara Göre Dağılımı

Buzdolabı Markası	f	%
Bosch	124	21,7
Arçelik	186	32,5

Beko	72	12,6
Samsung	28	4,9
Siemens	28	4,9
Profilo	42	7,3
Vestel	36	6,3
Diğer	56	9,8
Toplam	572	100,0

Katılımcıların mevcut buzdolaplarının markalarına ilişkin dağılım incelendiğinde en yüksek oranın Arçelik markasında olduğu görülmektedir. Beko markası da Arçelik ile birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların yaklaşık %46'sı Arçelik/Beko marka dolaplara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Arçelik'in ardından Bosch markası gelmektedir.

Ayrıca katılımcıların %56'sının çift kapılı, %26'sının kombi ve %16'sının ise tek kapılı dolap kullandığı ortaya çıkmıştır. %58'i beyaz %30'u gri renkte olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılara sahip oldukları buzdolabının servisine ilişkin sorular sorulardan şu bilgiler elde edilmiştir; katılımcıların %93'ü servis olduğunu, %86'sının servis kalitesinin iyi olduğunu, servis hizmeti fiyatlarını uygun olduğunu düşünenler %25, pahalı olduğunu düşünenler %31 ve garanti dışında servis kullanmayanlar ise %44,5 civarındadır.

Yedek parça fiyatlarının pahalı olmadığını düşünenler %20, pahalı olduğunu düşünenler %36 ve garanti dışında yedek parça almayanlar ise %44,5 civarındadır.

Tablo 4: Mevcut Buzdolaplarını Satın Almadan Önce Yapılanlar

Satın Alma Öncesi Yapılanlar		f	%
Tavsiye almak	Evet	309	54,0
	Hayır	263	46,0
Forum sitelerini incelemek	Evet	162	28,3
	Hayır	410	71,7
Satış sitelerini incelemek	Evet	189	33,0
	Hayır	383	67,0
İndirim kampanyalarını takip etmek	Evet	279	48,8
	Hayır	293	51,2

Katılımcıların en son satın aldıkları buzdolabı için satın almadan önce neler yapıldığı incelendiğinde; katılımcıların %54'ü başkalarından buzdolabı için tavsiye aldığını belirtmektedir. Forum sitelerini inceleyenler yaklaşık %28 satış sitelerini inceleyenler ise %33 olmuştur. İndirim kampanyalarını takip edenler ise yaklaşık %49 olarak belirlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle veri toplanan katılımcıların tavsiye ve indirim kampanyası takibini daha çok kullandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Mevcut Buzdolaplarını Tercih Edilme Nedenleri

Tercih Nedenleri	N	min.	maks.	Ort.	St.Sapma
Rengi	572	1,00	3,00	2,06	,784
Yüzey lekelenmemesi	572	1,00	3,00	2,10	,780
Garantisi	572	1,00	3,00	2,20	,740
Fiyatı	572	1,00	3,00	2,30	,711
Görüntüsü	572	1,00	3,00	2,30	,699
Servisi	572	1,00	3,00	2,31	,713
Tercih ediliyor olması	572	1,00	3,00	2,33	,713
Kasa tipi	572	1,00	3,00	2,34	,719
Çevre dostu olması	572	1,00	3,00	2,39	,705
Gürültüsüz olması	572	1,00	3,00	2,41	,703
Karlanma yapmaması	572	1,00	3,00	2,45	,702
Kokusuz olması	572	1,00	3,00	2,46	,705
İyi soğutması	572	1,00	3,00	2,49	,652
Enerji tasarruflu olması	572	1,00	3,00	2,49	,663
Hacminin geniş olması	572	1,00	3,00	2,50	,673
Taze tutması	572	1,00	3,00	2,50	,666
Markası	572	1,00	3,00	2,52	,644
Kullanışlı olması	572	1,00	3,00	2,55	,656
Kalitesi	572	1,00	3,00	2,60	,594

Araştırmaya katılanların mevcut buzdolaplarına ilişkin tercih nedenleri incelendiğinde buzdolabının kalitesi, kullanışlı olması ve markası, ortalaması en yüksek seçenekler olarak ortaya çıkmıştır. En düşük ortalamaya sahip olanlar ise dolabın rengi, yüzeyinin lekelenmemesi ve garantisi olmuştur. Normal şartlar altında beyaz eşya tercihinde tüketicilerin tercihlerini ürünün zenginleştirilmiş kısımları etkilemektedir. Bu yüzden garantinin en az önem verilenlerden 3.sırada olması şaşırtıcı olmuştur.

Anket verilerine ek olarak toplanan forum verilerinde buzdolabı markalarına ilişkin olumlu ve olumsuz ifadelerin derlenmesiyle oluşan tablo aşağıdadır.

Tablo 6: Forum Siteleri Yorum Derlemesi

	Bosch	Arçelik	Beko	Samsung	Siemens	Profilo	Vestel	LG	Diğer	Toplam
Tercih eden	148	51	28	30	35	18	16	18	42	386
Memnun	49	18	7	16	10	9	7	9	13	138
Memnun Değil	35	12	5	4	5	3	4	2	5	75
Tavsiye	100	39	15	27	31	17	15	10	32	286
Gürültü Var	12	2				1	1	1		17
Gürültü	3	2		2	1		1		1	10

yok										
Koku Var	1							2	3	
Koku Yok		1						1	2	
Yüksek Fiyat	2	1			2			8	13	
Normal Fiyat	2	2	3	4		3	1	1	16	
Soğutma İyi	5	1		1		1	1	1	10	
Soğutma Kötü	2	3		1	1		1	1	9	
Yedek Parça									0	
Servis iyi	2	8	3			2		1	2	18
Servis kötü	6			2	1		1	2	1	13
Tazelik	2	1					1		1	5
Kullanımı kolay					2		1			3
Kalite İyi	9	2	1	1	2	1	1	1	4	22
Kalite Kötü		1	1	1		1	1		1	6
Garanti		2	2	1						5
Elkt. Tük. İyi	2							1	1	4
Elkt. Tük. Kötü	1	2						1		4

İncelenen forum sitelerinden toplam 1.045 yorum buzdolapları ilgili olup, yorumlar konu başlıklarına dağıtılarak tablo oluşturulmuştur. İncelenen forum sitelerindeki yorumlara göre en çok Bosch marka buzdolaplarının tercih edildiği görülmektedir. Mevcut markalarından memnun olanlar 138 (%38) yorum, memnun olmayanlar ise 75 yorumda bulunmuş. En çok tavsiye edilen markanın Bosch olduğu görülmüştür. Bosch marka dolaplarda 12(%71) yorumda gürültü olduğu iddia edilmiştir. Arçelik servisinin iyi olduğu yorumunu yapanlar 8 (%44) kişi, Bosch kalitesinin iyi olduğuna ilişkin yorumlar 9 (%22) kişi olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların mevcut buzdolaplarını alırken neler yaptıklarını anlamak amacıyla verilen maddelerde elde edilen bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 7: Buzdolabı Satın Almadan Önce Yapılanlar

Marka	Tavsiye alma	Forum siteleri	Marka satış siteleri	İndirim kamp.
Bosch	%66,1	%32,3	%33,1	%48,4
Arçelik	%53,2	%25,3	%32,8	%51,6
Beko	%55,6	%23,6	%27,8	%41,7

Samsung	%64,3	%50,0	%57,1	%67,9
Siemens	%53,6	%32,1	%35,7	%35,7
Profilo	%54,8	%26,2	%28,6	%50,0
Vestel	%33,3	%16,7	%33,3	%55,6
Diğer	%35,7	%32,1	%30,4	%41,1
Toplam	%54,0	%28,3	%33,0	%48,8

Katılımcıların şu an sahip oldukları mevcut buzdolaplarını almadan önce yaptıkları incelendiğinde, genel olarak tüm marka sahiplerinin yarısından fazlasının tavsiye aldıkları (Vestel hariç) görülmektedir (Bosch ve Samsung sahipleri diğer markalara göre daha yüksek oranda tavsiye almışlardır). Samsung kullanıcılarının yarısı forum sitelerini incelemiş, diğer markalara sahip olanların ise yaklaşık %25-30 civarındakiler forum sitelerini incelemişlerdir. Maka satış sitelerini inceleyenler içinde özellikle samsung yarından fazla (%57) oranda olurken diğer markalar %27-35 arasında dağılım göstermiştir. İndirim kampanyaları takip edilerek en çok tercih edilmiş marka Samsung (%67), en az takip edilenler ise Siemens (%36) ve Beko (%42) olmuştur. Diğer markalar %48-56 arasında dağılım göstermiştir.

Katılımcıların sahip oldukları buzdolabı markalarıyla kasa tipi ve renklerine ilişkin çapraz tablo incelendiğinde; Bosch ve Siemens sahiplerinin çoğunun kombi tipini tercih ettiğini, diğer markaların sahiplerinin ise çift kapılı modelleri tercih ettiği görülmüştür. Renk olarak ağırlıklı olarak beyaz rengin tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların sahip oldukları buzdolabı markaları ile medeni durum ve evlilik süresi arasındaki çapraz tablo analizinde; Bosch markasını tercih edenlerin %75'nin evlilerden oluştuğu ve %38'inin 1-5 yıl arası evli oldukları görülmüştür. Siemensi tercih edenlerin %75'i evlilerden, %36'sı ise 16 yıl ve daha uzun süredir evli olanlardan oluşmaktadır. Samsung sahiplerinin %68'i evlilerden oluşmakta ve Samsung'u tercih edenlerin %36'sı 16 yıldan daha uzun süredir evli olanlardan oluşmaktadır. Arçelik ve Vestel sahiplerinin yaklaşık %44'ü bekârlardan oluşmaktadır. Arçelik sahiplerinin evli olanlarının %22'sinin 16 yıldan uzun süredir evli olanlardan, %17'sinin ise 1-5 yıl arası evli olanlardan oluştuğu belirlenmiştir. Vestel sahibi evlilerin %19'u 1-5 yıl arası evlilerden, %14'ü 6-10 yıldır evli olanlardan oluşmaktadır. Profilo marka sahiplerinin %36'sının bekarlardan oluştuğu, evli olanların ise %21'inin 1-5 yıl arası evlilerden ve 16 yıl ve üstü evlilerden oluştuğu görülmüştür.

Katılımcıların gelirleriyle sahip oldukları buzdolabı markaları çapraz tabloya tabi tutulduğunda Arçelik ve Beko sahiplerinin yaklaşık %46'sının asgari ücret ve daha düşük gelire sahip oldukları belirlenmiştir. Bosch %31, Siemens %18, Profilo %35 ve Vestel sahiplerinin %31'i asgari ücret veya daha düşük bir gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketicilerin buzdolabı tercihlerin ve bu tercihleri etkileyen hususların belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada öncelikle forum siteleri incelenmiş. Buzdolabı markaları ile ilgili tüketicilerin yaptıkları yorumlar incelenmiştir. Daha sonra bu verilerden anket oluşturulmuştur. Oluşturulan çevrimiçi (online) anket yöntemi kullanılarak 572 geçerli anket verisi elde edilmiştir. Veri-

ler istatistiki analizlere tabi tutulduğunda yeteri kadar güvenilir olduğu ve yapı geçerliğinin olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların sahip oldukları buzdolabı markalarına göre sıralama yapıldığında en yüksek orana Arçelik markasının sahip olduğu daha sonra Bosch ve Beko markalarının geldiği görülmüştür.

Katılımcıların mevcut buzdolaplarını alırken neler yaptıklarına yönelik sorulan maddelerden alınan cevaplar incelendiğinde, katılımcıların yaklaşık yarısı tavsiye aldığını ve indirim kampanyalarını takip ettiğini belirtmişlerdir. Forum sitelerini ziyaret edenler ile marka satış sitelerini ziyaret edenlerin oranı yaklaşık %30 civarındadır. Bu sonuçtan hareketle tüketicilerin buzdolabı tercihinde ağızdan ağıza iletişimden yararlandıklarını ve indirim kampanyalarını takip etmek açısından ise internet sitelerinden veya sosyal medyadan oldukça faydalandıklarını söylemek mümkündür. Günümüzde teknolojinin hızla gelişim göstermesi ve tüketicinin ise bu teknolojik gelişmelerin odağında bulunması nedeniyle bu sonuç normal bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Tüketicilerin mevcut buzdolaplarını tercih etmelerine sebep olan hususlar incelendiğinde, tercihi en çok etkileyen ilk üç faktör, buzdolabının kalitesi, kullanışlı olması ve markası olmuştur. En az etki edenler ise buzdolabının rengi, yüzeyinin lekelenmemesi, garantisi ve fiyatıdır. Çıkan sonuçlardan tüketicilerin çoğunluğunun bilinçli tüketici olduğu söylenebilir. Ayrıca, geçmiş deneyimlerinden hareketle kaliteye daha fazla önem verdikleri ve markayı ise kalitenin bir göstergesi olarak kabul ettikleri açıktır.

Katılımcıların buzdolabı satın almadan önce yüksek düzeyde tavsiye aldıkları ve indirim kampanyalarını takip ettikleri, forum siteleri ile markaların satış sitelerinin ziyaret edilmesinin ise daha düşük bir oranda olduğu görülmüştür.

Evlilikleri 1-5 yıl arasında olan yeni evlilerin en çok tercih ettikleri markalar Bosch ve Samsung markalar olarak ortaya çıkmıştır. 16 yıl ve daha uzun süredir evli olanların en çok tercih etmiş olduğu markalar ise Samsung ve Siemens olarak belirlenmiştir. Evlilik süresi uzun olan katılımcıların ikinci veya üçüncü buzdolaplarını alma ihtimalleri yüksektir.

Sonuç olarak katılımcılardan elde edilen verilere göre, buzdolabı tercihini markanın yanı sıra kalite ve kullanışlılığın oldukça etkilediğini belirtmek mümkündür. Ayrıca verilerden, yeni bir buzdolabı satın alma karar süreci içerisinde, tavsiye alma, indirim kampanyası takip etme, forum ve satış sitelerindeki yorumların incelendiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçi, Y. (2014). *Satın Alma Karar Süreci Modeli*. M. Paksoy, ve M. Kara (Ed) içinde, Tüketici Davranışları (s. 47-63). Lisans Yayıncılık.
- Altunışık, R., ve Baş, Y. (2015). Tüketicilerin Ürün Satınalma Kararları Öncesi Aradıkları Bilgi Türlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 79-96.

- Arslan, B. (2016). Beyaz Eşya Sektöründe Faaliyet Gösteren Kurumların Uyguladıkları Sosyal Sorumluluk Projelerinin Tüketicilerin Marka Sadakati Üzerine Etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(18), 196-209.
- Bakan, Ö. (2005). Beyaz Eşya Sektöründeki Üretici Kuruluş ve Markaların İsim Bilinirlikleri. *Selçuk İletişim*, 4(1), 149-158.
- Bakator, M., Ivin, D., Vuković, Đ., ve Petrović, N. (2016). Analysis of Consumer Behavior and Marketing Strategy Improvement. *VI International Symposium Engineering Management and Competitiveness 2016 (EMC 2016)*, (s. 201-205). Kotor, Montenegro.
- Baş, T. (2006). Anket, Anket Nasıl Hazırlanır, Uygulanır, Değerlendirilir. Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Cengiz, M., ve Girginer, N. (2012). Konjoint Analizi ile Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesi: Buzdolabı Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1).
- Davis, F., Bagozzi, R., & Warshaw, P. (1989). User Acceptance of Copmuter Technology: A Comparison of two Theoretical Models. *Management Science*, 35(8), 982-1003.
- Dhivya, S., ve Supulakshmi, D. (2017). A Study on Consumer Preference of Durable and Non-Durable Goods in Pattukkottai Town. *International Journal of Research in Commerce & Management*, 8(4).
- Dölarıslan, E. Ş. (2013). *Tüketici Davranışı ve Tüketiciler Pazarının Özellikleri, Örgütsel Pazarların Özellikleri*. İ. Kırcova, ve T. Benli (Ed) içinde, Pazarlama Yönetimi (s. 161-212). Lisans Yayıncılık.
- Dörtıyol, İ. T. (2010). Beyaz Eşya Sektöründe Marka, Kalite Ve Fiyat Değişkenlerinin Farklı Gelir Gruplarındaki Ailelerin Satın Alım Kararları Üzerindeki Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27.
- Durmaz, Y. (2011). *Tüketici Davranışları*. Detay Yayıncılık.
- Dursun, T., ve Arslan, B. (2017). Marka Sadakatının Demografik Faktörler Bağlamında Değerlendirilmesi: Türkiye Beyaz Eşya Sektöründe Bir Araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 7(1), 18-24.
- Eleren, A. (2007). Markaların Tüketici Tercih Kriterlerine Göre Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Beyaz Eşya Sektöründe Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 47-64.
- Erciş, A., ve Çelebi, Y. (2016). Marka Konumlandırma ve Tüketicilerin Marka Kişiliği Algılamaları (Erzurum'da Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir Araştırma). *Journal of International Social Research*, 9(45).
- Erciş, A., Ünal, S. ve Can, P. (2008). Tüketicileri Yasam Tarzları ve Beyaz Eşya Satın Alma Karar Süreçleri Açısından Alt Gruplara Ayırmaya Yönelik Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı: 22, s.35-49

- Fırat A. ve Azmak, E. (2007). Satın Alma Karar Sürecinde Beyaz Eşya Kullanıcıların Marka Bağlılığı. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Aralık, 251-264.
- Gülmez, M., ve Dörtyol, İ. T. (2013). *Pazarlama Sözlüğü*. Detay Yayıncılık.
- İlban, M., Akkılıç, M., ve Yılmaz, Ö. (2011). Tüketicilerin Beyaz Eşya Satın Alma Karar Sürecinde Marka Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 63-84.
- İslamoğlu, A., ve Altunışık, R. (2010). *Tüketici Davranışları*. Beta Basım A.Ş.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. 5. Baskı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Karadeniz, M. (2013). The Effects of Advertisements on The Consumers' Brand Preference of White Goods. *Journal of Financial Markets*, 191-210.
- Karataş Yücel, E. (2018). Beyaz Eşya Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Satın Alma Karar Tarzları Üzerine Etkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 319-352.
- Knight, G.A. (1999), "Consumer Preferences for Foreign and Domestic Products", *Journal of Consumer Marketing*, 16(2), 1-11.
- Koç, E. (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım*. Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
- Kotler, P. (2002). *Marketing Management Millenium Edition*. Boston: Person Custom Publishing.
- Lundstrom, W. J., Lee, O. W., ve White, D. S. (1998). Factors influencing Taiwanese consumer preference for foreign-made white goods: USA versus Japan. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 10(3), 5-29.
- Odabaşı, Y., ve Barış, G. (2013). *Tüketici Davranışı*. Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Onurlubaş, E. (2018). Marka Değeri Boyutlarının Marka Bağlılığı ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: X Marka Beyaz Eşya Kullanıcıları Üzerine Bir Uygulama. *Turkish Studies, Economics, Finance and Politics*, 13(30), 273-302.
- Özdemir, E. K., Güzeloğlu, E. B., ve Topsümer, F. (2018). Tüketici Etnosentrizmi, Marka Kişiliği Algısı ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye'deki Beyaz Eşya Markalarına Yönelik Bir Uygulama. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 8(16).
- Şen Demir, Ş., ve Kozak, M. (2013). *Tüketici Davranışları*. Detay Yayıncılık.
- Tekin, V. N. (2014). *Pazarlama İlkeleri: Politikalar - Stratejiler -Taktikler*. Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
- Wijaya, B. (2012). The Development of Hierarchy of Effects Model in Advertising. *International Research Journal of Business Studies*, 5(1), 73-85.

Yeniçeri Alemdar, M. (2012). Duygusal Pazarlamada Değer Yıldızı Modeli Beyaz Eşya TV Reklam Mesajları Üzerine Bir İnceleme. *Global Media Journal*, 3(5), 208- 245.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 169-197

Geliş/Submitted/ Отправлено: 02.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 18.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.42829

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Dr. Doğan YÜCEL

Tercüman, dyucel58@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6240-8886

YUNANCADAKİ TÜRKİZMLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARA BİR ÇERÇEVE, DEĞERLENDİRME VE KAYNAKÇA DENEMESİ *

Öz

Balkanların Güney ucunda meskûn Yunanlılar; Hunlar, Peçenekler vb. Türk kavimleriyle yüzlerce yıl dil ve kültür ilişkisi içerisinde olmuşlardır. Özellikle Anadolu'da 1000 yıla yakın bir zaman Rumca ile Türkçe konuşanlar birlikte yaşamışlardır. Kıbrıs ve Batı Trakya'da bu durum günümüzde de devam etmektedir. 1828 yılında Balkanlarda Osmanlıdan ilk ayrılan ülke Yunanistan'dır. 1835 tarihli Vizantios'un sözlüğünden bu yana "Yunancadaki Türkizmler" araştırma konusu olmuş ve olmaktadır. Arkada kalan iki asır boyunca anılan konuda kaleme alınan çalışmalar biraraya toplanmaya ve tasnif edilmeye çalışılmıştır. Makale, tebliğ, doktora tezi vb. bütün çalışmalar ülke, şehir, dil, yazarının milliyeti gibi kıstaslara göre tablolar hâline getirilmiştir. Çalışmada; Yunancaya Türkizmlerin geçiş faktörleri ve araştırmalarına kaynaklık eden çalışmalar üzerine 55 ve doğrudan veya dolaylı şekilde Yunancadaki Türkizmlere dair 140 olmak üzere toplamda 196 çalışma

* **Cite as/Atıf:** Yücel, D. (2020). Yunancadaki Türkizmler Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Çerçeve, Değerlendirme ve Kaynakça Denemesi, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 169-197. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.42829>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

listelenmiştir. Listelenen çalışmalar dört basamaklı ve 56 alt başlıklı bir çerçeve içinde sunmaya çalışılmıştır: Tespit, tasnif, tahlil, ihya. Çalışma sonucunda, “Yunancadaki Türkizmler” üzerine en fazla Türk, Alman ve Yunan araştırmacıların çalışmalar yayımladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yunanca, Türkizmler, Balkan dilleri, Türkizmler kaynakçası.

A PROPOSAL OF FRAMEWORK, EVALUATION AND BIBLIOGRAPHY ON TURKISMS STUDIES IN GREEK LANGUAGE

Abstract

Greeks, residents in South end of Balkans, have been in lexical and cultural relationship with Turkish tribes as Huns, Pechenegs etc. for hundreds of years. Especially in Anatolia, nearly 1000 years, Greek and Turkish speakers live together. This situation continues in Cyprus and Western Thrace even today. The first country that separated from Ottoman Empire in Balkans in 1828 is Greece. Since the dictionary of Vizantios in 1835, “Turkisms in Greek language” has been a research subject and goes on. It has been tried to collect and classify these studies. Some tables have been prepared for articles, papers and all kind of study works according to criterias such as countries, cities (where published), their languages and nationalities of the authors. A total of 196 studies are listed such as 56 of which are on borrowing factors and research sources of Turkisms in Greek and 140 of directly or indirectly studies on Turkisms in Greek language. These listed studies classified in a four steps frame and having 54 subtitles: Determination, classification, analysis, revival. As a result of this study, it is observed that mostly Turkish, German and Greek researchers published studies “Turkisms in Greek”.

Key Words: Greek language, Turkisms, Balkan languages, Turkisms bibliography.

1. Giriş

Türklerin Hunlar, Peçenekler, Kumanlar gibi boylarıyla önceleri Trakya’da daha sonraları ise Anadolu’da varlıklarını göstermeleriyle beraber Türkçe-Yunanca/Rumca temasları da başlamıştır. Yüzerce yıl süren ve yer yer devam etmekte olan bu süreçte Türkçe ile Yunanca arasında karşılıklı dil unsurlarının alışverişleri vâki olmuştur. Yunancadan Türkçeye ve Türkçeden Yunancaya birçok kelime ve unsur geçmiştir (Tietze, 1999; Karaağaç, 2008). Eren, Tietze ve Tzitzilis’in bu konudaki çalışmalarına Ölmez bir makalesinde temas etmiştir (2011, s. 215-224). Hatta bu kelime ve unsurların başka dillere taşındığı da görülmüştür. Kimi Yunanca kelimeler Arapça vasıtasıyla Türkçeye kimi Yunanca kelimeler de Türkçe vasıtasıyla Osmanlı Devletinde konuşulan diğer dillere taşınmışlardır (Tietze & Kahanen, 1958). Özellikle son 1000 yıldır Anadolu’da Türkçe (superstratum)’dur. Bu durum neticesinde Anadolu’da kimi yerlerde yerli Rumların dinlerini kaybetmeden dilleri Türkçeleşmiştir (Balta, 2016). Kıbrıs ve Trakyadaki

yaklaşık 500 yıllık Osmanlı hâkimiyeti ve sonrasında anılan coğrafyalarda hâlen Türk halklarının mevcûdiyeti bu teması günümüzde de devam ettirmektedir. Bu temasa dair bazı çalışmalar alttaki kaynakça çalışmasında listelenmiştir.

Balkanlardaki son Türk hâkimiyeti olan Osmanlıdan –Macaristan sayılmazsa- ilk ayrılan devlet 1828 senesinde Yunanistan olmuştur. Yunanistan'ın Osmanlıdan ayrılışı ve sonrası siyasi serüvenini Çukalas müstakil bir eserinde ele almıştır (1970). Yunanistan'ın ayrılışından bugüne geçen iki asırlık zamanda Yunancadaki Türkçe dil mirasına dair doğrudan veya dolaylı epeyce eser yayımlanmıştır. Vizantios'un 1835 tarihli "Yunanca sözlüğü"nde dilde sadeleşme fikrinin de öne çıkmasıyla sözlüğün sonuna 13 sahadan 581 Türkçe alıntı kelime atılması gerekenler listesinde yer almıştır. Bu kelimelerin tasnifi ve sözlüğün değerlendirmesi Kelağa Ahmet tarafından yapılmıştır (2017). Yine Kelağa Ahmet'in Kiranudis'ten naklettiğine göre 3900 doğrudan ve 1900 hibrit olmak üzere 5600 Türkçe alıntı Yunancada bulunmaktadır (2017, s.148). Balkan dillerindeki Türkizmler üzerine ilk kapsamlı çalışma Franz Miklosich'in 1884-1890 tarihleri arasında Viyana'da Kraliyet İlimler Akademisi Filoloji-Tarih mecmuasında tefrika ettiği "Die Türkischen Elemente in der Südosteuropaischen Sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch) adlı eseridir. Son dönemde 2008 yılında Günay Karaağaç'ın "Türkçenin Verintiler Sözlüğü" ve 2015 yılında Khanari'nin "Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmler Sözlüğü" adlı eseri sayılabilir.

Yunancadaki Türkizmler üzerine yapılan çalışmaları tarihi süreç içerisinde bazı devirlere göre ayırmak bu çalışmaların seyrini izlemek noktasında konuya ilgi duyanlara bütüncül bir bakış açısı da sağlayabileceği düşüncesindeyiz. Bu devirler; 1. Devir: 1835-1890 Vizantios sözlüğünden Miklosich'in çalışmalarına kadar olan devir. 2. Devir: 1890-1958: Miklosich'ten Tietze'nin çalışmalarına kadar olan dönem. 3.Devir: 1958-2020 Tietze'nin çalışmalarından günümüze kadar olan devir. Çalışmaların tarihlerine bakarak son dönemde bu çalışmaların yoğunluğunun giderek arttığı da görülmektedir.

Yunancadaki Türkizmlere dair doğrudan veya dolaylı bazı kaynakça çalışmaları yapılmıştır. 1999'da Kutlar, "Balkan Ülkelerindeki Türkçe Alıntılar ve Sözlükler Üzerine Kısa Kaynakça" adlı yayımladığı makalesinde Rusça ve Macarca da olmak üzere 140 çalışma listelediği çalışmasında Yunancaya dair 3 kaynak verir. Yakın dönemde ise Ahmetaj "Balkanlara Yönelik Türkiye'de Yapılan Tezler Bibliyografyası" adlı çalışmasında Yunanistan başlığı altındaki 261 yüksek lisans ve doktora tezi listeler (2010). Ahmetaj'ın bu çalışmasında konumuza dair herhangi yapılmış bir çalışma tespit edemedik. Uzun ve Özek ise 2019'da Balkanlarla ilgili Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar I' adlı makalelerinde Türkiye'de Balkanlar üzerine kaleme alınan 520 makale ve bildiriye Balkan ülkelerine ve konu (dil bilgisi, metin, sözlük, diğer) başlıklarına göre dizmişlerdir. Uzun ve Özek'in bu çalışmasında Yunanistan başlığı altında 7, konumuza dair ise hiç çalışma geçmemektedir. Uzun'un 2019'da yine aynı isimle yayınladığı II. makalesinde ise Balkanlar üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezleriyle müstakil kitapları yine ülke ve konu başlıklarına göre hazırlamıştır. Uzun'un bu makalesinde ise 398 çalışma yer almaktadır. Yunanistan başlığındaki 40 çalışmadan 3'ü kaynakça konumuzun kapsamındadır.

1.1. Türkizm Kaynakçası Çalışmasının Amacı ve Yöntemi, Toplanması, Tasnifi

Yunancadaki Türkizmlere dair araştırmaların ve ilginin arttığı bu son dönemde yeni çalışmalar yapacak araştırmacılara bugüne değin yapılan çalışmaları tasnifli bir çerçeve hâlinde vererek kaynakça kolaylığı sağlanması bu çalışmanın amacıdır. Kaynakça çerçevemizin esasını dört basamaklı bir yöntemle belirlemeye çalıştık: Tespit, tasnif, tahlil, ihya.

Bazı çalışmalar tespit edilen konu başlıklarının altına içerdikleri ikinci veya üçüncü yönleriyle yerleştirilmişlerdir. Birden fazla yazarca telif edilen çalışmalar eser-yazar sayılarının denk gelmesi adına sadece ilk isimlerine göre değerlendirilmişlerdir. Komisyon çalışması olan eserler yayım yeri ve diline göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca çerçevenin yöntemi ve alt başlıkları ile faydalanılan dijital kaynaklar bu makalenin yazarının diğer Balkan dillerindeki Türkizmlere dair yaptığı kaynakça çalışmalarıyla paralellik göstermektedir.

1.2. Çerçevenin Hazırlanmasında Faydalanılan Kaynaklar

Yunancadaki Türkizmler üzerine yapılan çalışmalar derlenirken;

ABD: Michigan Üniversitesi dijital kütüphanesi, OPAC Amerikan Tez Hazinesi dijital kataloğu, JSTOR 7000 dergilik dijital makale paylaşım sitesi.

Almanya: slavistik-portal.de Almanya Slavistik Portalı, uol.de Oldenburg üniversitesi Slavistik Enstitüsü dijital arşivi, Karlsruhe Üniversitesi dijital kataloğu. Berlin Millî kütüphanesi dijital tez arşivi ve kütüphane kataloğu,

Avusturya: Avusturya Kraliyet İlimler Akademisi tez bankası ve makale arşivi,

Bosna-Hersek: ANU Bosna-Hersek İlim ve Sanat Akademisi makale arşivi, Saraybosna Gazi Husrev Bey Kütüphanesi el yazması katalogları ve kütüphane kataloğu, izj.unsa.ba/Saraybosna Üniversitesi dijital makale ve kitap arşivi, www.ff-eizdavastvo.ba Saraybosna Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dijital yayınları, Tuzla, Zenica, Mostar Filoloji Fakülteleri Tez arşivleri,

Bulgaristan: BAN Bulgar İlimler Akademisi dijital makale ve tez arşivi, naum.slav.uni-sofia.bg/ Sofya üniversitesi Edebiyat fakültesi dijital arşivi. **SCRIPTA BULGARICA. Digital Library of Medieval Bulgarian Literature.**

Çekya: Slovansky ústav SLU Çekya dijital kütüphane ve makale arşivi,

Fransa: www.sudoc.abes.fr/ Fransız Toplu Dijital Kütüphane Kayıt Kataloğu. persee.fr Fransız Milli Eğitim Bakanlığı açık dijital makale arşivi.

Hırvatistan: dizbi.hazu.hr HAZU Hırvat İlim ve Sanat Akademisi Dijital Kitap ve makale Arşivi, HRCAK Slavistik dijital makale arşivi, CROSBİ Hırvat İlmî Kaynak arşivi, katalog.kgz.hr Hırvatistan Merkez Kütüphane arşivi, *Knjižnica* Zagreb üniversitesi Filoloji Fakültesi tez ve makale arşivi, Croatian Encyclopedia I-XI (Hırvatistan Ansiklopedisi I-XI) dijital ansiklopedisi, skupni.nsk.hr/ Hırvat Milli Koleksiyonu Kataloğu, RUNIOS Osijek Josip Juri Üniversitesi Dijital Kaynağı. JAZU Yugoslav İlimler Akademisi kütüphane arşivi.

İngiltere: ORA Oxford Üniversitesi makale araştırma arşivi,

Kanada: Toronto üniversitesi dijital eski eserler kütüphanesi,

Karadağ: www.nbcg-digitalnabibliografija.me Karadağ dijital kitap ve makale arşivi.

Macaristan: Macar İlimler Akademisi Acta Orientalica (Şarkiyat Mecmuası) Dergisinin 60 yıllık arşivi, academiai.com Macaristan ilmi dergiler makale arşivi.

Makedonya: MANU Makedon İlimler Akademisi Makedonski Jazik (Lisan) dergisinin 60 yıllık arşivi, www.promacedonia.org/ Makedonya Dijital makale ve kitap arşivi.

Romanya: Romen İlimler akademisi el yazması katalogları, Diacronia Romen dijital makale arşivi,

Rusya: www.orientalstudies.ru/ Sen Petersburg Oryantalizm Kürsüsü dijital kaynağı ve dergi arşivi. webirbis.spsl.nsc.ru/. elibrary.ru Rusça dijital kitap ve makale arşivi. www.dissercat.com Dijital Tez bankası. wiki.lingvoforum.net/ Rusya.

Sırbistan: dais.sanu.ac.rs Sırp İlim ve Sanat Akademisi SANU (SASA) makale ve tez arşivi, SCINDEKS Sırbistan dijital makale dizini. elibrary.matf.bg.ac.rs/ Belgrad üniversitesi Fen Fakültesi dijital kitap ve makale arşivi,

Slovenya: cobiss.si Müşterek Dijital Kaynak Sistem ve Hizmetleri. www.dlib.si/Digitalna knjižnica Slovenije Slovenya Dijital Kütüphanesi. revije.ff.uni-lj.si/ Ljubljana Filoloji Fakültesi dijital kütüphanesi.

Türkiye: Dergipark TÜBİTAK makale arşivi, Çukurova ve Gazi Üniversiteleri dijital Türkoloji arşivleri, Sobiad, TR Dizin Dijital tez ve Makale katalogları. YÖK Tez bankası.

Yunanistan: Selanik Üniversitesi Dijital kütüphane arşivi, Yunan millî kütüphanesi dijital kataloğu.

Diğer: Orta ve Doğu Avrupa Dijital Kütüphanesi CEEOL, academia.edu dijital tebliğ/makale paylaşım sitesi, scribd.com dijital tebliğ/makale paylaşım sitesi, hathitrust.org dijital kütüphane, archive.org dijital kütüphane, researchgate.net dijital tebliğ/makale paylaşım sitesi. googlescholar dijital tebliğ/makale paylaşım sitesi gibi dijital kaynaklarla ilaveten 50 kadar çalışmanın da kaynakçası taranmıştır.

1.3. Yunancadaki Türkizm Çalışmaları Çerçevesi Alt Başlıkları

1. Türkizmlerin Balkan Dillerince Ödünçlenmesinde Müessir Âmiller

Türkizmlerin Sırp-Hırvat diline ödünçlenme sebepleri değerlendirilirken Škaljić üç madde üzerinde durur; Türklerin Balkanlara yeni bir idarî ve siyasî sistemle gelmeleri, Şark/İslam kültürünü getirmeleri ile Osmanlı mekteb ve medreselerinde alınan talim (1966, s. 12-13). Bu üç maddeden yola çıkarak Sırp-Hırvat dilindeki Türkizmler üzerine yapılan bu değerlendirmeleri diğer Balkan dilleri için de ortak bir çerçeve çizebilmek amacıyla Yunancaya da temel aldık. Sırp-Hırvat-Boşnak dilinde geçerli bazı maddelerin Yunancaya Türkizmlerin ödünçlenme sürecinde oynadıkları rol ise değişkenlik göstermektedir.

- 1.1. İdarî ve siyasî nizam: 1.1.2. İdareci sınıfla temas, 1.1.3. Ticaret, matbuat hayatı.
- 1.2. Şark-İslam kültürü: 1.2.1. Tekke-zaviyeler, 1.2.2. İslamiyet 1.2.3. Türk halk kültürü.
- 1.3. Medrese-enderun eğitimi: 1.3.1. El hamiyado edebiyatı, 1.3.2. Divan edebiyatı. 1.3.3. Âşık edebiyatı. 1.3.4. Osmanlı mektep-medrese eğitimi.

Türkizmlerin derlenmesi hususunda bu dokuz alt başlıkta yer alan çalışmalar konu ve muhtevaları bakımından kaynak olmaktadır. Yunancadaki Türkizmlerin derlenmesine dair kaynaklar ve Yunancaya Türkizmlerin geçişinde etkili olan faktörler üzerine yapılan bütün çalışmalar bu kaynakça listesinde yer almamaktadır. Hemen her maddeden birkaç örnek çalışma alınmaya gayret edilmiştir.

2. Tespit ve Derleme Çalışmaları

2.1. Türkizmlerin Tespit ve Derlenmesinde İstifade Edilen Kaynaklar

Türkizmlerin derlenmesi üzerine çalışan araştırmacılar için birinci derece kaynaklar;

- 2.1.1. Yunanca Edebî Ürünler
- 2.1.2. Yunanca-Türkçe Sözlükler
- 2.1.3. Türkçe-Yunanca Konuşma Kılavuzları
- 2.1.4. Yunan halk kültürü
- 2.1.5. Toponimi, hidronimi, fitonimi, oronimi vb çalışmalar
- 2.1.6. Antroponimi ve onomastik çalışmaları

2.2. Doğrudan veya Dolaylı Türkizm Çalışmaları

2.2.1. Türkizm Derlemeleri

- 2.2.1.1. Müstakil Derleme Çalışmaları
- 2.2.1.2. Tematik Derlemeler
- 2.2.1.3. Yazar/Eser Derlemeleri

2.2.2. Dolaylı Türkizm Çalışmaları

- 2.2.2.1. Yabancı Kelimeler Sözlükleri
- 2.2.2.2. Ödünçlemelerin Seyri Çalışmaları
- 2.2.2.3. Linguistik, Metodoloji ve Dillerarası Etkileşim Çalışmaları
- 2.2.2.4. Balkan Dillerinin Türkizmleri Diğer Dil ve Lehçelere Taşyıcılığı

3. Türkizmlerin Tasnif Çalışmaları.

3.1. Kelime Tasnifleri

- 3.1.1. Etimoloji
- 3.1.2. Türkçeyle Balkan Dillerine Diğer Dillerden Taşınan Türkizmler
- 3.1.3. Tematik
- 3.1.4. Kelime Türleri analizleri
- 3.1.5. Toponimi, hidronimi, fitonimi vb.
- 3.1.6. Antroponimi, onomastik
- 3.1.7. Yunan Lehçe ve Ağızlarındaki Türkizmler

3.2. Dil Kalıntıları

3.3. Dil Unsurları

3.3.1. Deyimler ve Atasözleri

3.3.2. Ekler

3.3.3. Seslenmeler, nidalar vb.

4. Türkizmlerin Tahlil Çalışmaları

4.1. Kelime Tahlilleri

4.1.1. Etimolojik

4.1.2. Fonetik

4.1.3. Morfolojik

4.1.4. Semantik

4.2. Dil Unsurları

4.2.1. Deyimler ve Atasözleri, seslenmeler

4.2.2. Ekler

4.3. Türkizimler Üzerine Yapılan Eserlerin Tanıtım ve Tahlilleri

4.4. Türkizmlerin Sosyo-Linguistik Tahlilleri

4.5. Dil Kalıntıları Üzerine

4.6. Türkizmlerin Yunancadaki Telaffuz Meseleleri

4.7. Yunanca Edebî Eserlerinin Diğer Dillere Tercümelerinde Türkizmlerin Durumu

4.8. Türkizmlerin Yunancadaki İmlâ ve Ortografi Meseleleri

4.9. Yunancadaki Türkizimler ve Sosyo-Kültürel Yansımaları

4.10. Edebi Eserlerde Bir Üslup unsuru Olarak Türkizimler

4.11. Türkizmlerin Yunancanın Esneklik, Gelişim ve Kelime Hazinesinin Zenginleşmesine Katkıları

5. Türkizmlerin Yunancadaki Kullanımlarının Güncel Durumu ve Artırılması Üzerine Çalışmalar

5.1. Yunancadaki Türkizmlerin Güncel durumu (Edebi ürünler vb)

5.2. Türkizimlerde Arkaikleşme ve Kullanımdan Düşmelerinin Süreç ve Sebepleri

5.3. Osmanlı Sonrası Yeni Üretilen Türkizimler

5.4. Türkizimleri Canlandırma ve Türkizmlerin Kullanımlarının Artırılması Araştırmaları

5.5. Yunancadaki Türkizmlerin Güncel Sıklık Ölçümü

2.3. Yunancadaki Türkizimler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkizmlerin Yunancaya Ödünçlenmesinde Müessir Âmiller

İdareci Sınıfla Temas

Çelik, N. (2010). Balkans under Ottoman Rule, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 24, sayfa: 1-27.

İnalçık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. Bal-Tam Türklük Bilgisi, 3, Prizren, 20-21.

Xhanari, L. ve Harri, U. (2015). Osmanlı Devleti'nin Balkan halklarıyla beşyüz yıllık ortak Tarihinin Değerlendirilmesi ve Yeniden Yazılması Husûsunda Yeni bir Vizyon, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2 (7), 42-64.

Jelavich, B. (1983). History of Balkans, Vol. 1: 18th and 19th Centuries. (I Balkan Tarihi 1. Cilt: 18. ve 19. Yüzyıl). Cambridge.

Çukalas, K. (1970). Yunanistan Dosyası (The Greek Tragedy). Ant Yayınları, İstanbul.

Yükselen Peler, G. (2018). Tarih İçinde Yunanistan'da Türk Dili: Hun-Avar-Bulgar Dönemi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi , 58 (2) , 429-448.

Москов, М. (1968). О печенежко-куманском суперстрате в яичках юго-восточной Европы, (Güneydoğu Avrupa Dillerinde Peçenek-Kuman Üst Dili Üzerine). Resumes des communications XI Linguistique (Supplement), I-er congres internationale des Etudes balkaniques et sud-est europeennes, Sofia, 39-41.

Kayapınar, L. (2002). Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461), (347-363). Türkler, 9. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Divan Edebiyatı

Memet, A. M. (2016). Yunanistanlı Divan Şairleri: Biyografik İnceleme (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, SBE.

Kurtoğlu, O. (2006). Girit Şairleri (Tezkire-i Şu'ara-yı Cezire-i Girid). Ankara: Akçağ Yayınları.

Sevgi, A. (1992-1993). Giritli Şairler, Sivas C. Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 7-8.

Ticaret, Matbuat

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Türk Folkloru, Dili ve Kültürü

An, A. (1999). Kıbrıs'ta Yaşayan İki Ana Etnik Ulusal Toplum Arasındaki Kültürel Etkileşim, Kıbrıs Türk Kültürüne Yazılar, Lefkoşa, 27-36.

Artun, E. (2003). Osmanlının İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim. *Folklor/Edebiyat*, 1(33), 99-105.

Beldiceanu, N. (1991). L'influence ottomane sur la vie urbaine des Balkans et des principautés roumaines. (Balkanların kentsel yaşamı ve Rumen beylikleri üzerindeki Osmanlı etkisi). *La culture urbaine des Balkans: XVe - XIXe siècles*. 23-29.

Schaller, W. H. (2014). Türkische Entlehnungen in den südosteuropäischen Sprachen – Linguistische und kulturhistorische Aspekte, (Güneydoğu Avrupa dillerinde Türkçe ödünçlemeler - Lisanî ve kültürel-tarihî yönler), Berlin: De Gruyter.

Acaroğlu, T. (1982). *Balkan Halkbiliminde Türk Etkileri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Gökdağ, B. A. (2012). Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 32, 1-27.

Friedman, V. (2006). Balkans as a linguistic area. (Dil Sahası Olarak Balkanlar) *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 1, 657-672. Oxford: Elsevier.

Friedman, V. (2011). The Balkan Languages and Balkan Linguistics, (Balkan Dilleri ve Balkan Dil İncelemeleri) *Annual Review of Anthropology*, 40, 275-291. California, Palo Alto

Ковалски, Т. (1936). О балканским Турцима. (Balkan Türkleri Üzerine), *Књига о Балкану*, 1, Београд 1936.

Schubert, G. (1982). Türkçe oda ile Macarca szoba'nın ve bunlarla ilgili ev kültürünün Balkan yarımadasında yayılması. IV. Milletlerarası Türkoloji Kongresi.

İslâmiyet

Osmanen und Islam in Südosteuropa (Ed. by Lauer, Reinhard / Majer, Hans Georg). (2014). *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, 24, 1-8.

Танасковић, Д. (2008). Исламско у књижевности и култури балканских народа, (Balkan halklarının edebiyat ve kültüründe İslam). *Летопис Матице српске*, 482(4), 675-704. Novi Sad. oktobar 2008. (Balkan halklarının edebiyat ve kültüründe İslam). *Tekstovi sa projekta STAREL*.

Kaynaklar

Edebî Ürünler

Horroks, G. (2014). *Ελληνικά, Ιστορία της Γλώσσας και των Ομιλητών της*, (Yunanca, Dil Tarihi ve Konuşurları). (Çev. Melita Stavru, Maria Tzeveleku), Atina: Estia Yay. s. 545.

Ahmet, İ. K. (2007). Çağdaş Yunancanın Tarihsel Gelişimi, *Balkanlar El Kitabı-Cilt III: Dil ve Edebiyat*, KaraM & Vadi, 85-99.

Meyer, G. (1894-1895). *Neugriechische Studien*, I-II, III-IV. (Modern Yunanca çalışmaları). Wien: F. Tempsky.

Newton, B. E. (1962). Some Modern Greek-Turkish Semantic Parallelisms. (Bazı Modern Yunan-Türk Semantik Paralellikleri). *Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache*, 40, (3-4), 315-320.

Sözlükler ve Konuşma Kılavuzları

Hindoğlu, A. (1840). *Majmu‘-i lugha‘t, oder, Sammlung der zum Sprechen nöthigften Woörter u. Redensarten der türkischen, neugriechischen und deutschen Sprache (Türkçe, Yeni Yunanca ve Almanca Temel Kelimeler Lügati)*. Wien: Fr.Beck's Umversitats-Buchhandlung.

Topuz, G. (2019). *Osmanlı Türkçesi Devri Çok Dilli Sözlüklerinden Lûgat-i Erba‘a (Arapça-Farsça-Türkçe-Yunanca) (İnceleme-Metin-Girit Yunancası Sözlük-Dizin)*. (Basılmamış Y. Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Millas, H. (2018). *Türkçe Yunanca Ortak Kelimeler Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İstos Yayıncılık.

Ahmet, İ. K. (2016). *Yunanca-Türkçe Arkaik Sözlük ve Eylemsiler Sözlüğü*, İstanbul: İthaki Yayınları, İstanbul.

Babiniotis, G. (2012). *Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας*. (Yunanca Sözlüğü). Atina: Kentro Leksikologias Yay.

Celgin, G. (2010). *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Chloros, I. (1899). *Lexicon Turko-Hellenikon*. (Türkçe-Yunanca Sözlük). İstanbul.

Dervîş Mahmûd Bektaşî (1797). *Lugat-ı Rumiyye*. Kandiye.

Dimasi, M. & Nizam, A. (2004). *To Κοινό Λεξιλόγιο της Ελληνικής και της Τουρκικής Γλώσσας*. (Yunan ve Türk Dilinin Ortak Kelimeleri). Thessaloniki: Kiriakidis Yay.

Erik, B. A. (1982). *Tuhfe-i Nuriyye ve Zeyl-i Tuhfe-i Nuriyye*, (Basılmamış Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Günşen, A. (2013). 18. Yüzyılda Yazılmış Bir Türkçe Rumca Manzum Sözlük: *Tuhfe-i Nuriyye ve Zeyl-i Tuhfe-i Nuriyye*, Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı, Ankara: Akçağ Yayınları, 599-614.

Günşen, A. 18. Yüzyıla Ait Manzum Bir Türkçe-Rumca Lûgat: *Tuhfe-i Nûriyye*, V. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, (16-18 Ekim 2009, Mardin).

Hanyalı Osmân Nûrî, *Lugat-ı Manzûme-i Nûriyye berâ-yı Terceme-i Lisân-ı Rumiyye*,

Kelağa Ahmet, İ. (2007). *Türkçe-Yunanca/Yunanca-Türkçe Konuşma Kılavuzu*. Yargı Yayınevi.

Kîsedârzâde, Ahmed Fevzî, (1817). *Tuhfetü'l- Uşşâk*.

Ktena, T. (1896). *Kâmûs-i Rûmî I-II*, İzmir: Amaltiya Matbaası.

Milyopolos, Y. P. (1894): *Lûgat-ı Türkiyye Rumiyye*, İstanbul. A. K. Yerardu.

Ölker, G. (2009). *Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Turkish Studies*. 4(4), 856-

872.

Ölker, G. (2004). Tuhfetü'l-Uşşâk: Metin, Sözlük (Yüksek Lisans Semineri). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ölker, G. (2005). Şiir Diliyle Rumca Öğrenimi: Tuhfetü'l-Uşşâk. Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Ankara.

Ölker, G. (2012). Rumca Türkçe Manzum Sözlük Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye. 7. Uluslararası Türk Dili Kurultayı.

Rençberler, Ö. (2017). İbrahim KELAĞA AHMET, Yunanca-Türkçe Arkaik Sözcükler ve Eylemsiler Sözlüğü, İstanbul: İthaki Yayınları. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7(13), 261-264.

Uzun, C. & Özek, F. (2019). Balkanlarla ilgili Türkiye'de yapılmış çalışmalar-I. Çukurova Araştırmaları, 5 (1), 22-52. Adana.

Ωιζαντιου, Σ. (1835). Λεξικον Της Καθ ημας Ελληνικης Διαλεκτου (Yunanca Ağız Sözlüğü).

Ahmet, İ. K. (2007). Türkçe-Yunanca Yunanca-Türkçe Konuşma Kılavuzu, Yargı Kitabevi, Ankara.

Yunan Halk Kültürü

Çetin, M. (2015). Whose is this song? Adli Belgeselde "Kâtibim" Şarkısının Balkanlardaki Serüveni. (487-498). 4. Uluslararası Dil Ve Edebiyat Konferansı. Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi. 1. Cilt. Tiran/Arnavutluk

İslamoğlu, M. (1994). Dipkarpaz Rum Folklorunda Türk Folklor Unsurları, Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı Araştırma-İnceleme Yazıları (Tebliğler), Lefkoşa, 184-194.

İslamoğlu, M. (1994). Türk Dili-Türk Halk Edebiyatının Kıbrıs Rum Halk Edebiyatı Üzerindeki Etkileri, Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı Araştırma-İnceleme Yazıları (Tebliğler), Lefkoşa, 63-80.

Matl, J. (1967). Das orientalische Element in der Kultur der Balkanvölker, (Balkan Halkları kültüründe Oryantal Öge). Grazer und Münchener balkanologische Studien, München, (2)71-82.

Papapavlou, A. N.; Pavlou, (1998). A review of the sociolinguistic aspects of the Greek Cypriot Dialect, (Kıbrıs Rum Lehçesinin toplumdilbilimsel yönlerinin gözden geçirilmesi). Journal of Multilingual and Multicultural Development, 19 (3), 212-220.

Şişmanoğlu Şimşek, Ş. (2018). Türkçe ve Yunanca kaynaklarda karakoncolos / kalikancaros inancı, Milli Folklor, 30(120), 184-197.

Artun, E. (2003). Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim. Folklor/Edebiyat, 1(33), 99-105.

Кочић, М. (2011). Оријентализација материјалне културе на Балкану. Османски период XV-XIX век, (Balkanlar'da maddi kültürün oryantalleşmesi. 15. ve 19. Yüzyıllar Osmanlı Döne-

mi). HESPERIAedu, Београд.

Topografi, Toponimi, Hidronim, Oronim

Polatçı, T. (2013). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Balkanlarda Türkçe Yer Adları. Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi 14-16 Kasım 2013; 1. Cilt. Tiran/Arnavutluk

Onomastik, Antroponimi

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Doğrudan veya Dolaylı Türkizm Tespit Çalışmaları

Müstakil Derleme Çalışmaları

Evangelopoulos, Yu. (1962). Yengi Grek tilide Türki tiller elementleri. ÖTE, 2, 66.

Karaağaç, G. (2008). Türkçenin Verintiler So'zlüğü, Ankara: TDK Yay.

Pambukis, I. T. (1988). Τουρκικό Λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής, c. 1, (Ed. K.G. KASINIS), (Modern Yunancada Türkçe Kelimeler). Atina: Papazisi Yay.

Rollet, J. (1996). Les Turcismes en Serbo-croate, Bulgare, Grec, Roumain et Hongrois. (Sırpça-Hırvatça, Bulgarca, Yunanca, Rumence ve Macarcada Türkizmler), Istanbul: Les Editions ISIS.

Xhanari-Latifi, L. (2015). Balkan dillerindeki ortak türkizmalar sözlüğü, Pamukkale Üniversitesi Yayınları No:30, Denizli.

Spironis, Stavros I. (1996). Ti Den İne Elliniko stin Elliniki Glossa, Ta Turkika sti Glossa pu Milame (Yunancada Yunanca Olmayan Ögeler Nelerdir? Konuştuğumuz Dildeki Türkçe Sözcükler), Atina: Taki Mihala Yay.

Tematik Türkizm Derlemeleri

Steinke, K. (1991). Die Türken und die Balkanküche. Kulinarisches und sprachliches aus Bulgarien und Rumänien. (Türkler ve Balkan mutfağı. Bulgaristan ve Romanya'da mutfak ve dilbilim). In: Körper, Essen und Trinken im Kulturverständnis der Balkanvölker. Berlin, 219-227.

Acaroğlu, M. T. (1989). Eski Osmanlı Belgelerine Göre XV. yy. Sonlarıyla XVI yy. Başlarında Balkanlar'da Türkçe Yer Adları (1490-1491/1520-30). TTK Belleten, 1267-1300.

Balaban, A.; Çağlayan, B. (2014). Common Cultural Turkish words in Albanian and Greek

languages, (Arnavut ve Yunan dillerinde ortak Türkçe kültür kelimeleri). *Journal of Educational and Social Research*, 4 (2), 262-270. Rome: MCSER Publishing.

Blau, O. (1874). Griechisch-türkische Sprach-Proben: aus Mariupoler Handschriften. (Yunanca-Türkçe dil örnekleri: Mariupoler el yazmaları). *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. XXVIII. 562-583.

Giankullis, K. (2003). Τουρκικες Λεξεις της Κυπριακής Διαλέκτου (Kıbrıs Lehçesinde Türkçe Sözcükler), *Vivliothiki Kiprion Laikon Piiton* No: 63 (şahsi yayın). Lefkoşa.

Meyer, G. (1893). Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen. (Osmanlı Türkçesi kelime hazinesinin Yunanca ve Rumence Bileşenleri). In Commission bei F. Tempsky.

Öztürk, R. (2005). Sözlü Anlatımların Bir Başka Dil İle Anlatılması: Rumca Anlatılarda Türk Halk Verimleri, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu, T.C. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü ile UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 25-27 Kasım 2004, Ankara.

Pellegrini, G. B. (1969). Italijansko-balkanske podudarnosti u elementima orijentalnog porekla, (Doğu Kökenli Unsurlarda Tesadüf Edilen İtalyan-Balkan Ödünçlemeleri). *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 35: 56-75. Beograd.

Ronzevalle, L. (1911). Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumelie et specialement d'Adrinople. ((Rumeli ve özellikle Edirne Halk Yunanca'sındaki Türkçe Ödünçlemeler). *Journal Asiatique*, Dixieme Serie, XVIII, 69-106.

Ronzevalle, L. (1911). Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumelie et specialement d'Adrinople. (Rumeli ve özellikle Edirne Halk Yunanca'sındaki Türkçe Ödünçlemeler). *Journal Asiatique*, Dixieme Serie, (XVIII) 257-336.

Ronzevalle, L. (1911). Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumelie et specialement d'Adrinople. (Rumeli ve özellikle Edirne Halk Yunanca'sındaki Türkçe Ödünçlemeler). *Journal Asiatique*, Dixieme Serie, (XVIII) 405-462.

Tzitzilis, C. (1997). Die türkischen Elemente im Neugriechischen verglichen mit den türkischen Elementen in anderen Balkansprachen. (Modern Yunancadaki Türkçe unsurlar, diğer Balkan dillerindeki Türkçe unsurlara kıyasla). *Zeitschrift für Balkanologie*, 33(1). 101-112.

Κουκκίδης Κ. (1960). Λεξιλόγιον ελληνικών λέξεων παραγομένων εκ της τουρκικής. (Türkçe'den türetilmiş Yunanca kelimelerin kelime hazinesi). Αθήνα: Εταιρείας Θρακικών Μελετών.

Москов, М. (1968). Общи по произход Тюркски заемки в някои балкански и средно-европейските езици, (Balkan ve Orta Avrupa dillerinde Ortak Türkçe Ödünçlemeleri). *Известия на Института за български език* XVI, София, 185-192.

Kırbaç, S., Kırbaç A. D. (2007). Türk Dilinin Balkan Dillerine Etkisi, Gora Abidesi. İstanbul: Ukid

Yayınevi.

Yunan Yazar veya Yunanca Edebî Eserlerden Türkizm Derlemeleri

Ölmez, M. (2011). R.M. Dawkins ve Anadolu'da Rumca-Türkçe İlişkileri, (215-224). Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire. (Ed. Ölmez, M. Ve Achladi, E.). İstanbul: EREN.

Kelağa Ahmet, İ. (2017). Skarlatos Vizantios'un Yunan Sözlükbilimindeki Yeri Ve 1835 Tarihli Sözlüğünde Tespit Edilen Türkçe Alıntılar, *Türkiyat Mecmuası*, 27, 135-169.

Dolaylı Türkizm Çalışmaları

Yunanca Etimoloji ve Yabancı Kelimeler Sözlükleri

Lokotsch, K. (1927). Etymologisches Wörterbuch Der Europäischen Wörter Orientalischen Ursprungs, (Avrupa Dillerindeki Oryantal Kökenli Kelimelerin Etimolojik Sözlüğü), Heidelberg: Carl Winter's Universitäts buchhandlung.

Babiniotis, G. (2010). Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Ιστορία των Λέξεων, (Yeni Yunan Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Kelimelerin Tarihi). Atina: Kentro Leksikologias Yay.

Beekes, R. (2010). Etymological Dictionary of Greek, Volume: I-II, (Yunanca Etimoloji Sözlüğü, Cilt: I-II). Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, Leiden-Boston

Boisacq, E. (1923). Dictionnaire etimologique de la langue graecque. (Yunan dilinin etimoloji sözlüğü). Heidelberg-Paris.

Chantraine, P. (1968). Dictionnaire étymologique de la langue grecque, histoire des mots, 1-2. (Yunan dilinin etimolojik sözlüğü, kelimelerin tarihi 1-2). Paris: Éditions Klincksieck.

Giagkoullis, K. (1994). Λεξικό ετυμολογικό και ερμηνευτικό Κυπριακής διαλέκτου, (Kıbrıs lehçesinin etimolojik ve İzahlı sözlüğü). Λευκωσία 186 s.

Kappler M. (2000). Verso un nuovo Thesaurus dei turchismi balcanici. (Yeni Balkan Eşanamlı Türkizm Sözlüğüne Doğru). Në Processi di convergenza e differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna. Udine: Forum Edizioni, 157-194.

Frisk Hj. (1960, 1966, 1972). Griechisches etymologisches Wörterbuch. Band: I-III, (Yunanca Etimoloji Sözlüğü) Cild: I. Heidelberg: Carl Winter, Universtatsverlag.

Yunancaya Türkizmlerin Ödünçlenme Süreci

Karaağaç, G. (1989). Türkçe ve Komşuları. E.Ü. Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi, 5, 67-80.

Achladi, E. (1998). Ödünçleme Süreci ve Dilbilgisel Görünümleri: Türkçe ve Yunancada Ödünçlemeler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Açık, F. (2013). Dil Politikaları ve Arnavutluk'ta Türkçe: Osmanlı İmparatorluğu Döneminde. (138-146). (2. Cilt). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde "Balkanlarda Türkçe". Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı. Tiran: Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi. 14-16 Kasım 2013; Tiran/Arnavutluk

Browne, W. (1990). Turkisms in the Balkans: True and False Friends, (Balkanlarda Türkizmler: Gerçek ve Yalancı Sesteşler). Languages in Contact, Proceedings of the Symposium 16.1 of the 16 International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences, Zagreb, July 25-27, 1988, Zagreb, 1990, 314-322.

Friedman, V. A. (2003). From Orientalism to Democracy and Back Again: Turkisms in the Balkan Languages. (Oryantalizmden Demokrasiye ve Tekrar Geriye: Balkan Dillerindeki Türkizmler). V poiskah "orientalnogo" na Balkanah (Balkanskije Čtenija 7) - Tezisy i materialy, ed. by I. A. Sedakova and T.V. Civ'jan. Moscow: Russian Academy of Arts and Sciences. 61-63.

Karasu, A. (2015). Asırlar İçinde Balkanların Barış ve İstikrar Dili "Türkçe". Yeni Türkiye-Rumeli Balkanlar Özel Sayısı II, 2201-2216. Ankara.

Yazıcı, S. (2012). Balkanlarda Türk Dili'nin Dünü - Bugünü Üzerine Bir Değerlendirme. I. International Balkan Congress Proceedings. 1, 1823-1830. İstanbul: Suleyman Sah University.

Yenisoy, H. S.(2006). Türkçe'nin Balkan dillerine etkisi üzerine (171-190). Balkanlar'da Türk Kültürü. (Ed: Karatay, O ve Gökdağ, A G.). Balkanlar El kitabı III, İstanbul: Araştırma Ve kültür Vakfı.

Karaağaç, G. (1998). Türkçenin Komşularıyla İlişkilerine Genel Bir Bakış. İ.Ü. Türk Dili ve Edebîyatı Dergisi, 29, 359-406.

"Öner, M. (1996). Türkçede Dille İlgili Alış Verişlerin ve Dil Hareketlerinin Tarihine Toplu Bir Bakış, Türk Dili Dil ve Edebîyat Dergisi, II(536), 140-148."

Grifanova, A. (1992). Тюркские этносы раннего средневековья в юговосточной Европе (К проблеме тюркских, заимствований, (Güneydoğu Avrupa'da erken Orta Çağ Türk etnik grupları (Türkçe Ödünçlemeler Meselesi üzerine) in: Studia linguistica et balcanica, pamjati A.V. Desnickoj (1912-1992). St. Peterburg, 256-265.

Açık, F. (2013). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde. "Balkanlarda Türkçe" . Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı. Tiran: Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi.

Artun, E. (2013). Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe. (10-20). (Çağrılı Konuşmacı Bildiri Metni). 1. Cilt. Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi 14-16 Kasım 2013; Tiran/Arnavutluk.

Kırbaç, S. (2012). Balkan Türkoloji Tarihçesi. Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları

(Editör: Selçuk Kırbaç). Ankara, 33-85.

Karaağaç, G. (2004). Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi. II. Uluslararası Türk Uygarlıkları Kongresi, Bişkek.

Dzajkovskii, V. (2007). Etimologia, etnolingvistika i yzakovae kontakta slavanskih s greceskim, drugimi balkanskimi i turkskimi yzakami, (Etimoloji, etnoloji bilimi ve Yunanca, Diğer Balkan ve Türk dilleri ile Slav Dillerinin Teması), Slovenska Etimologija Danas, Institut Za Srpski Jezik SANU, Bildiri Kitabı, Beograd, 171-207.

Kowalski, T. (1934). Türk Dilinin Komşu Millet Dilleri Üzerindeki Tesiri. *Ülkü*, 4 (20). 98-105.

Hazai, G. & Kappler, M. (1999). Der Einfluss des Türkischen in Südosteuropa. (Güneydoğu Avrupa'da Türkçenin etkisi) (649-675). In Uwe Hinrichs (Hg.). *Handbuch der Südosteuropa-Linguistik* Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Hazai, Gj. (1989). Die Turzismen in den Sprachen Südosteuropas: Erfassung, Bedeutung, Status. (Güneydoğu Avrupa'nın dillerinde Türkizmler: Ödünçleme, Anlam, Durum. Güneydoğu Avrupa ve Osmanlı Devletleri) *Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen*, 205-214. München.

Linguistik ve Metodoloji Çalışmaları

Korsch, Th. (1885). Die türkischen Elementi in den Südost und osteuropäischen Sprachen. (Güneydoğu ve Doğu Avrupa dillerinde Türkçe unsurlar) Itoconsion. *Archiv für slavische Philologie*. IX. 487. 653.

Selishev, A. *малый диалектологический атлас балканских языков*. (Balkan dillerinin küçük diyalektoloji atlası), В: *Славянское языкознание. XII. Международный съезд славистов. Доклады российской делегации*. Москва, 1998. 196–211.

Tietze, A. (1983). *Die Probleme der Turzismus forschung*. (Türkizm Araştırmalarının Sorunları), *Wege und Ziele der Balkanlinguistik*. Wiesbaden, 237-244.

Uzun, C. (2019). Balkanlarla ilgili Türkiye'de yapılmış çalışmalar-II. *Çukurova Araştırmaları*, 5 (2), 150-178.

Kutlar, H. (1999). *Balkan Ülkelerindeki Türkçe Alıntılar ve Sözlükler Üzerine Kısa Kaynakça*. *Kebikeç*, 4, (7-8), 85-93.

Öztekten, Ö. (2004). Türkçenin Dünya Dillerine Etkisine Genel Bir Bakış (11-36), *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*, V. Lefke Edebiyat Buluşması, Bildiri Kitabı, İstanbul: Akçağ.

Sandfeld, K. (1930/1968). *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, (Balkan dilbilimi. Meseleler ve Neticeler). Paris.

Hinrichs, U, Büttner, U. (2002). *Turkologie und Südosteuropalinguistik*. (Türkoloji ve Güneydoğu Avrupa Dilbilimi.) Matthias Kappler (Hrsg.). *Turkish Language Contacts in South-Eastern Europe*. Istanbul: The Isis Press, 273–288.

- Steinke, K., Vraciu, A. (1999) Introducere în lingvistica balcanică. (Balkan dilbilimine giriş), Iași.
- Младенова, Д. (1999). Балканските езикови контакти в светлината на ареалната лингвистика. (Dilbilim Sahası Işığında Balkan dilleri Etkileşimleri). В: Средновековните Балкани. Политика, религия, култура. София, 1999. 223–234.
- İyiyol, F. ve Kesmecı, A. M. (2011). Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler. Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6(4), 621-632. Ankara.
- Friedman, V. A. (1994). Turkisms in a Comparative Balkan Context. (Karşılaştırmalı Balkan Bağlamında Türkizimler). Thessaloniki, Septième Congrès International d'Études du Sud-Est Européen: Rapports. Athens: Greek National Committee for Southeast European Studies. 1994. 521-543.
- Friedman, V. A. (2003). Turkisms, Balkan Identity, and Balkan Linguistic Ideologies. (Türkizimler, Balkan Kimliği ve Balkan Dilbilim İdeolojileri). Conference on Developing cultural identity in the Balkans: Convergence vs. Divergence, Center for Southeast European Studies, Ghent University, Belgium. 12-13 December 2003
- Friedman, V. A. (2005). Turkish in the Balkans: Roles and Reversals. (Balkanlarda Türkçe: Roller ve Ters Çevirmeler). International Conference - Jazyki i dialekty malyh grupp na Balkanah [Russian: Languages and dialects of minorities in the Balkans], University of St. Petersburg, St. Petersburg, Russia, 11-12 June 2004.
- Gavazzi, M. (1967). Methodisches zur Erforschung der orientalischen Elemente Südosteuropas, (Güneydoğu Avrupa'nın Oryantal Unsurlarını Araştırma Metodları). Grazer und Münchener balkanologische Studien, München, 28-40.
- Hazai, Gj. (1968). Probleme und Aufgaben der Balkan-Turkologie. (Balkan-Türkolojisinin sorunları ve Görevleri.) Actes du 1er Congrès International des Études balkaniques et sud-est européennes. Sofia, 95–100.
- Joseph, B. (2010). Language Contact in the Balkans, (Balkanlarda Dil Temasları). in R. Hickey (ed.), The Handbook of Language Contact (Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell): 618–633
- Joseph, B. D. (1994). Borrowing at the Popular Level: Balkan Interjectional Particles of Turkish and Greek Origin. (Popüler Düzeyde Ödünçleme: Balkan Kesişme Noktalarında Türk ve Yunan Menşeli Unsurlar). In: Septième Congrès International D'Études du Sud-Est Européen. Rapports. Athènes, 507-520.
- Kuperdyaev, A., Björn, H. (2014). Neue Perspektiven zu den türkischen Elementen in den südosteuropäischen Sprachen. (Güneydoğu Avrupa dillerindeki Türkçe unsurlara yeni bakış Açıları), Aktuelle Turzismen des Makedonischen im Lichte von Entlehnungsskalen In: Јасмина Грковић-Мејдор, Александар Лома (ур.). Miklosichiana bicentennialia. Зборник у част двестоте годишњице рођења Франца Миклошича. 381-406
- Morina, I. (2010). Türkçenin Balkan Dillerindeki Rölü Ve Gücü (682-689). III. Uluslararası Dün-

ya Dili Türkçe Sempozyumu, İzmir.

Petrović, S. (2000). Some problems of Balkan Turcisms. (Balkan Türkizmlerinin Bazı Sorunları). *Balkanliguistik-Synchronie and Diachronie*, Thessaloniki, 175–187.

Selischev, A. (1925). Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques: un balkanisme ancien en bulgare, (Balkan dillerinde ortak olan dil özellikleri: Bulgarca eski bir balkanizm). *Revue des études slaves*, Paris.. 5 (1-2), 38-57.

Sobolev, A. N. (2009). On the importance of borrowing in the languages of the Balkan linguistic area. (Balkan Dil Sahası Dillerindeki Ödünçlemelerin Önemi.), В: *Балканское языкознание: Итоги и перспективы* (Материали румънско-русского симпозиума, Санкт-Петербург, 2-3 октября 2009 г.). отв. ред. Н. А. Сухачев (234-265). Санкт Петербург: Наука.

Tietze, A. (1983). The Present State of the Study of Turkisms in the Languages of the Mediterranean and of the Balkan Peninsula, (Akdeniz ve Balkan Yarımadası Dillerindeki Türkizm Araştırmalarının Mevcut Durumu.). *Mediterranean Language Review*, (1)15-26. Wiesbaden.

Tzitzilis, C. (2001). Methodische Bemerkungen zu den Lehnübertragungen in den Balkansprachen, (Balkan Dillerindeki Ödünçlemeler Üzerine metodolojik yorumlar). *Linguistique Balkanique* 41(1), 41-53.

Ковалски, т. (1936). О балканским Турцима. (Balkan Türkizmleri Üzerine), Књига о Балкану, 1, Београд 1936.

Москов, М. (1964). Общи по произход турски заемки в балканските езици. (Umumen Balkan dillerinde Türkçe Ödünçlemeleri.). *Български език XIV*(2-3), 186-190.

Соболев А. Н. (2000). Малом диалектологическом атласе балканских языков. (Balkan dillerinin küçük bir diyalektik atlası). *Die Südosteuropa-Wissenschaften im neuen Jahrhundert*. Hrsg. Von U. Hinrichs und U. Büttner. Wiesbaden, 219–229.

Türkizmlerin Tasnifi Çalışmaları

Kelime Tasnifleri

Etimolojik Tasnifler

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Balkan Dillerine Diğer Dillerden Türkçeye Taşınan Türkizmler

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Tematik Tasnifler

Karaağaç, G. (1998). Türkçenin Komşu Dillere Verdiği Giyim Kuşam Kültürüyle İlgili Kelimeler, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Issue 5, 361-387.

Karaağaç, G. (1998). Türkçenin Komşularına Verdiği Beslenme Kültürüyle İlgili Kelimeler, *Türk Dili*, 564, 476-496.

Karaağaç, G. (2006). Türkçenin Gelenek, Görenek Ve Yasa İle İlgili Sözlere, *TÜBAR (XIX)*, 307-315.

Yücel, D. (2020). Balkanlarda Türkçe Asıllı Ödünçlemelerin Ses, Yapı ve Tematik Analizleri, *Oriental Phology*, (Basılmamış Doktora Tezi). Sarajevo: International Burch University.

Aksel Kutlar, H. (1995). Balkan Dillerindeki Türkçe Kültür Kelimeleri (Basılmamış Yüksek lisans tezi). (Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Cilt 1-2, İzmir.

Toponimler

Çağ, G. (2007). Osmanlı Öncesi Balkanlarda Türk İzlerine Dair Toponimler. (Ed. Ebubekir Sofuoğlu). *Şar Dağlarındaki Genetik Şifreler Gora Abidesi*, İstanbul: UKİD Kültür Yay., 113-120.

Kissling, H. J. (1965). Die türkische geographische Nomenklatur auf dem Balkan als Erkenntnismittel für die Südosteuropaforschung, (Güneydoğu Avrupa çalışmalarında Türkçe Coğrafya İsimlendirmelerinin Balkan coğrafya adlandırmalarına İlmî Kaynaklığı) *Zeitschrift für Balkanologie*, III, 126-142.

Poppe, N. (1964). On Some Altaic Names of Dwellings, (Bazı Altay Mekân İsimleri Üzerine), *Studia Orientalia*, XXVIII, Helsinki.

Zajaczkowski, W. (1968). Tureckije elementy v toponimii Balkanskogo poluostrova. (Balkan Yarımadasının Toponiminde Türkçe Unsurlar). VI. Actes du xpremier congres international des Etudes Balkaniques, Sofija. 101-105.

Antroponimi

Mümin, M., (2003). Türkçe Meslek Adlarının Yunanlılarda Soyadı Olarak Kullanılması (639-644). III. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri, 08-12.IX.2003, Kotor, Karadağ.

Tombaidis, D. (2002). Ellinika Eponimia Turkikis Proelevisis [Türkçe Kökenli Yunan Soyadları], Atina: Epikerotita Yay.

Mollova, M. (1979). Noms d'origine turque en Europe orientale, (Doğu Avrupa'daki Türkçe kökenli isimler). *Revue des Etudes sud-est europeennes*, Bucarest, (17)61-91.

Mollova, M. (1979). Noms orientaux en Europe orientale, (Doğu Avrupa'daki oryantal isimler). *POF XXVII*, 1-59.

Yunan Lehçe ve Ağızlarındaki Türkizimler

Dawkins, R. M. (1916). *Modern Greek in Asia Minor*. (Günümüz Anadolu Rumcası). London: Cambridge.

İslamoğlu, M. (1994). Kıbrıs Rumcasında Türkçe Sözcükler, Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı Araştırma-İnceleme Yazıları (Tebliğler), Lefkoşa, 137-150.

Öztürk, R. (2005). Kıbrıs Rumcasındaki Türkçe ve Türkçe Yolu İle Girmiş Alıntı Kelimeler, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 18, 89-113.

Papapavlou, A. N. (1994). *Language Contact and Lexical Borrowing in the Greek Cypriot Dialect: Sociolinguistic and Cultural Implications*. (Kıbrıs Rum Lehçesindeki Dil Temasları ve Kelime Ödünçlemeleri: Sosyo-linguistik ve Kültürel Çıkarımlar). Athens, Greece: N.C. Grivas.

Dil Kalıntılarının Tasnifleri

Skok, P. (1935). Restes de la langue turque dans les Balkans. (Balkanlarda Türkçe Dil kalıntıları). *Revue Internationale des Etudes Balkanique*, 1(2), Beograd, 247-260.

Türkçe Dil Unsurları

Ekler

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Deyim, Atasözleri ve Seslenmeler.

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Türkizimlerin Tahlil Çalışmaları

Kelime Tahlilleri

Etimolojik Tahliller

Петровић, С. (2006). Срп. дијал. кавал „каналѝћ између оцака са расадом поврћа“ – порекло и балканске паралеле, (Sırp ağızlarındaki kaval "ocakla fide arasındaki kanal"- kökeni ve Balkan dillerindeki paralellikleri). *Годишњак за српски језик и књижевност*, 20(8) 345-350. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Bernard, R. (1965). *Quinze Mots Bakaniques D'origine Turque*. (Türkçe kökenli 15 Balkanca kelime.) *Linguistique Balkanique*, 9, 81-91.

Mazon A. (1925). *D'une formation verbale slave d'origine greco-turque*. (Yunan-Türk kökenli Slav Kelime Teşekkülünden). *Melanges linguistiques offerts A J. Vendryes par ses amis et ses*

eleves, Collec. ling. XVII, Paris, 265-273.

Kelime Türleri analizleri

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Fonetik Tahliller

Moskov, M. (1968). Turski i tjurkski zaemki ot zvukopodražatelen i nezvukopodražatelen karakter v balkanskite ezici, (Balkan Dillerindeki Türkçeyle Sesli ve Sessiz Karakterli Türkçe Ödünçlemeler). Godišnik na Sofijskija universitet, Fakultet po slavjanski filologii, 62: 433-53.

Bayraktar, F. S. (2018). Türkçeden Balkan Dillerine Verilen Sözcükler ve Ağız İlişkisi. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 8(15), 22-32.

Friedman, V. A. (1983). The Rumelian Turkish Dialects and Their Place Among the Balkan Languages. (Rumeli Türk Ağızları ve Balkan Dillerinki Yeri.). Linguistics Circle and Dept. of Judaic and Near Eastern Languages and Literatures, Ohio State University.

Georgiadis, (1974). Die lautlichen Veränderungen der türkischen Lehnwörter im Griechischen (Yunancadaki Türkçe Ödünçleme kelimelerindeki fonetik değişiklikler). (Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der philosophischen). Fakultät der Ludwig-Maximillian, Universität zu München.

Schmaus, A. (1968). Türkisch k'g', c-c in den Balkansprachen, (Balkan dillerinde Türkçe k 'g ' , ç-ć). Slavistische Studien zum VI Internationalen Slavistenkongress in Prag, München, 170-182.

Morfolojik Tahliller

Kiranudis, P. (2009). Μορφολογία των Τουρκικών Δανείων της Ελληνικής Γλώσσας (Modern Yunancadaki Türkçe Ödünçlemelerinin Morfolojileri). Ινστιτούτο Νεοελληνικών. Thessaloniki: Spudon.

Рачева, М. (1977). О морфологической адаптации османотурецких лексических заимствований в балканских языках, (Osmanlı Türkçesinin Balkan dillerindeki Lugavî Ödünçlemelerinin morfolojik adaptasyonu üzerine). Balkansko ezikoznanie, 20(1-2), 93-103.

Semantik Tahliller

Boretzky, N. (1969). Ein semantischer Turzismus in den Balkansprachen, (Balkan dillerindeki Türkizmlere Dair Bir Semantik Çalışma). Zeitschrift fir Balkanologie (7)1-2, Wiesbaden (70)16-22.

Kazasis, K. (1981). Folk Etymology With and Without Adaptation: Some Turkish Loanwords in Greek. (Uyarlamalı ve Uyarlamasız Halk Etimolojisi: Yunancadaki Bazı Türkçe Ödünçlemeler). Folia Slavica, 4(2-3), 309-316.

Bayraktar, F. S. (2015). Balkan Dillerine Geçmiş Türkçe Sözcüklerde Anlam Kötüleşmesi, Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu Bildirileri, Edirne, 29-36.

Cümle Yapısı Etkileşimi Tahlilleri

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Dil Unsurlarının Tahlilleri

Ekler

Manouilidou, C.; Kehayia, E. (2004). Lexical access and representation of Modern Greek derived words with the suffix -dzis, (Modern Yunancada türetilmiş -dzis Sonekinden Türetilmiş kelimelerin Dilsel Erişimi ve temsili). Journal of Greek Linguistics, 5, 81-96.

Deyim, Atasözleri ve Seslenmeler

Petkova-Schick, I. (1986). Zum osmanisch-türkischen Einfluß auf die Balkan Phraseologie. (Osmanlı-Türkçenin Balkan Dilleri Deyimbilimine Etkisi), Lingua Poznaniensis, 23-37, poznan

Orfanos, V. (2014). Λέξεις Τουρκικής Προέλευσης στο Κρητικό Ιδίωμα, (Girit deyimlerinde Türkçe Menşeli kelimeler). İraklio: Vikelea Dimotiki Vivliothiki Yay. Kandiye.

Türkizmlerin Genel Olarak Yunanca Grameri Üzerine Etkileri

Newton, B. E. (1963). The grammatical integration of Italian and Turkish substantives in modern Greek, (İtalyanca ve Türkçenin modern Yunancadaki dilbilgisel entegrasyonu). Word, Journal of the International Linguistic Association, 19, 20-30.

Eser Tanıtım ve Tahlilleri

Dedes, Y. (2007). Lugat-i Rumiye: A Turkish-Greek Versified Glossary from the Late Ottoman Period: Serious Learning or a Bit of Fun on the Side? (Lugat-i Rumiye: Geç Osmanlı Dönemi Türk-Yunan Versiyonlu Terimler Sözlüğü: Ciddi Bir Öğrenme mi Yoksa Biraz Eğlence mi?) Journal of Turkish Studies, 31(1), 237-280.

Kappler, M. (1996). Fra religione e lingua/grafia dei Balcani: i musulmani grecofoni (XVIII-XIX sec.) e un dizionario rimato ottomano-greco di Creta, (Din ve Balkan dili / el yazısı arasında: Yunanca konuşan Müslümanlar (18-19. Yüzyıllar) ve Girit'ten Manzum bir Osmanlı-Yunanca sözlüğü). Oriente Moderno, 15(76), 79-119.

Koçak, A. (2013). Eser-Yazar İlişkisi Ya Da Ahmed Midhat Efendi'nin Edebiyat Coğrafyasında

Rumeli/Balkanlar, Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Kongresi, Saraybosna.

Latifi, L. (2013). Vepra e Dizdarit, Kontribut I Pashoq Në Turkologjinë Ballkanike. (Dizdari'nin Çalışması, Balkan Türkolojisine Benzersiz Bir Katkı). Konferenca shkencore ndërkombëtare "Tahir Dizdari dhe turkologët për gjuhën shqipe. Shkodër: Universiteti i Shkodrës "L. Gurakuqi" & Qendra Kulturore Turke "Jonuz Emre".

Ölker, G. (2013). Lugât-ı Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye Üzerine, Turkish Studies, 8(9), 2007-2019.

Pavlou, P. (1994). Semantic Adaptation of Turkish Loan-Words in the Greek Cypriot Dialect, (443-448). (Yunancanın Kıbrıs Lehçesinde Türkçe Ödünçleme Kelimelerinin Semantik Tatbiki). In: (Philippaki-Warburton I. Nicolaidis, K. Sifianou, M.(Eds.). Themes in Greek Linguistics, Amsterdam: Benjamins.

Rémoundos A. L. (1913). Ronzevalle, S. J. Les Emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumélie et spécialement d'Andrinople (Extrait du Journal asiatique). Échos d'Orient, 16(99), 191-192.

Roques, M. (1932). Linguistique balkanique, problèmes et résultats, par Kr. Sandfeld, 1930. (Balkan Dilbilimi, Sorunlar ve Sonuçlar, Yazan: Kr. Sandfeld, 1930), Collection linguistique publiée par la Société Linguistique de Paris, XXXI (229), 100-106.

Erdem, M. D. (2006). Günay Karaağaç: Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi, V. Lefke Edebiyat Buluşması (29-30 Nisan 2004). Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 10, 160-164.

Xhanari, L. (2013). Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmaların Özellikleri (8 Balkan dilindeki ortak Türkçe sözcükler çalışması). (336-337). Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Hëna e Plotë "Beder" Universitesi 14-16 Kasım 2013; 2. Cilt.

Türkizmlerin Yunancadaki Telaffuz Meseleleri

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Dil Kalıntıları Üzerine

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Yunanca Edebî Eserlerin Diğer Dillere Tercümelerinde Türkizmlerin Durumu

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Türkizmlerin Yunancadaki İmlâ ve Ortografi Meseleleri

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Yunancadaki Türkizmler ve Sosyo-Kültürel Yansımaları

Papapavlou, A. (1986). Sociolinguistic and cultural implications of language contact: the lexical influence of Turkish and Arabic on the Greek Cypriot dialect. (Dil temasının toplumdilbilimsel ve kültürel etkileri: Türkçe ve Arapça'nın Kıbrıs Rum lehçesinin Kelime Hazinesi üzerindeki etkisi). *Journal of the Faculty of Arts, UAE University*, 2, 6-44.

Schubert, G. (1985). Turkish oda and Hungarian szoba in the languages and residential cultures of the Balkan Peninsula. (Balkan Yarımadası'nın dillerinde ve yerleşim kültürlerinde Türkçe oda ve Macarca szoba), *Central Asiatic Journal*, 29, 242-265, Wiesbaden.

Yağbasan, M. (2010). Kültürlerarası Etkileşim Bağlamında Türkçe Ve Yunanca'daki Ortak Sözcük Varlığının Değerlendirilmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 367-388.

Edebi Eserlerde Bir Üslup Unsuru Olarak Türkizmler

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Türkizmlerin Yunancanın Esnekliğine ve Kelime Hazinesinin Zenginleşmesine Katkıları

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Türkizmlerin Yunancadaki Kullanımlarının Güncel Durumu

Friedman, V. A. (1998). *Turkish Lexicon in the Balkans*, (Balkanlardaki Türkçe Kelime Varlığı). Ohio State University, May 1998.

Kappler, M. (1997). Über die Funktion der Turzismen im griechischen Journalismus. (Yunan Basılı Medyasında Türkizmlerin İşlevine Dair). *Zeitschrift für Balkanologie*, 33, 26-38.

Kazazis, K. (1972). The status of Turkisms in the present-day Balkan languages. (Günümüz Balkan dillerinde Türkizmlerin durumu). In H. Birnbaum & S. Vryonis (eds.) *Aspects of the Balkans: Continuity and Change. Contributions to the International Balkan Conference held at UCLA, October 23-28, 1969* (87-116). The Hague & Paris: Mouton.

Xhanari, L. L. (2002). Osmanlı Balkana Elveda Rumeli Dedi, Ama Balkandaki Diller Türkçe Kökenli Sözcüklere Elveda Demedi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (Balkan Özel Sayısı-I), 5-12.

Rocchi, L. (2018). Turkish as a Mediterranean language, (Bir Akdeniz dili olarak Türkçe), *Lexicographica International Annual for Lexicography*, *Lexicographica*, 33(1), 7-32.

Türkizmlerde Arkaikleşme ve Sebepleri

Morina, I. (2004). *Balkan Bilim Çevrelerinin Türkçe Kelimelere Karşı Aldıkları Tavrı* (2134). V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri, II, Ankara: TDK Yay.

Theodoridis, D. (1996). Die osmanischen Lehnwörter im Griechischen: Aspekte einer griechischen Haltung, (Yunancada Osmanlıca Ödünçleme Kelimeler: Yunan Tutumunun Yönleri). Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neuzeit. Bericht über das Kolloquium der Südosteuropa-Kommission 28.-31. Oktober 1992. Göttingen, 367-373.

Mavromati, A. & Papapavlou, A. (2014). Reactions Towards Neighbouring Languages in Cyprus: The Result of Language Awareness or Attitudinal Stances?, (Kıbrıs'ta Komşu Dillere Olan Tepkiler: Dil Şuuru mu, Tavır Hâli mi?). Mediterranean Language Review. 21, 143-158. Wiesbaden: Otto Harassowitz.

Osmanlı Sonrası Yeni Üretilen Türkizimler

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

Türkizimlerin Kullanımın Artırılmasına İlişkin Çalışmalar

Bu başlık altında bir çalışma tespit edilememiştir.

3. Bulgu ve Yorumlar

Yunancadaki Türkizimler üzerine yapılan çalışmaların derlenmesi neticesinde çeşitli bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular altta tablolar hâlinde gösterilmiş ve yorumları yapılmıştır.

3.1. Türkizimler Araştırmacılarının Milliyetçe Dağılımı ve Çalışmalarının Tür ve Nicelikleri

Milliyet	M. Sayısı	Kıtap	Y. L. Tezi	Mak.	Kit. Bül	Tebliğ	Sözl.	D. Tezi	Bit. Tez	Türkizim	Kaynak	T. Ç. Say.
Türk	31	1	1	23	3	12	1	1		42	31	73
Yunan	28	2	1	7	1	2	9	1		23	9	32
Sırp	3			2						2	3	5
Hırvat	2			2						2		2
Alman	18	2		9	1	2	3			17	5	22
Leh	2	1		1		1				3	1	4
Rus	5	1		2		2				5		5
Sloven	1			5						5		5
Macar	1			1	1	1				3		3
Bulgar	4			6		1				7		7
İng. Amk	6	2		1	1	7				11	4	15
Fransız	7			7			3			10		10
İtalyan	2			2						2		2
Arnavut	1			1		2	1			4	1	5
İskandina	1			1						1		1
Rumen	1									0	1	1
Boşnak	1						2			2		2
Flaman	1						1			1		1
Ermeni	1									0	1	1
Toplam	116	9	2	70	7	32	18	2	0	140	56	196

Tabloda 18 farklı milliyetten ve 98 farklı araştırmacının bu konuda çalışmaları yaptığı görülmektedir. Özellikle Türkizimlere dair sadece Türk ve Yunan müelliflerin diğer milliyetlerden olanların çalışmalarına yakın sayıda yayımları bulunmaktadır. En fazla çalışma makale, tebliğ ve sözlük olarak yayımlanmıştır. Amerikan asıllı yazarlar hariç tutularsa araştırmacıların ta-

mamı Avrupa kıtasındandır. Konumuzda yazılan tez sayısı sadece dördtür.

3.2. Yunancadaki Türkizmlere Dair Çalışmaların Dil ve Türce Nicelik Tablosu

Kaynak	Kitap	Y. L. Tez	Mak.	Kit. Böl.	Tbliğ	Sözlük	Dok. T	L. Tezi	K.Kıl.	Toplam
Yunanca						6				6
Türkçe	4	3	8	2	7	8		1	1	34
Almanca	1		1	1	1	2				6
İngilizce	1		5							6
Fransızca			1							1
Sırpça	2		1							3
Toplam	8	3	16	3	8	16	0	1	1	56

Türkizm	Kitap	Y. L. Tez	Mak.	Kit. Böl.	Tbliğ	Sözlük	Dok. T	K. Kıl.	Bit. Tez	Toplam
Türkçe	1	2	24	3	14	2	1			47
Almanca			17	2	4	3	1			27
İngilizce	4		10	2	9	1				26
Fransızca	2		10			3				15
Bulgarca			5		2					7
Hırvatça										0
Rusça			1		1					2
Sırpça	1		2							3
Rumence	1									1
Arnavutça					1					1
İtalyanca			1		1					2
Yunanca						9				9
Toplam	9	2	70	7	32	18	2	0	0	140

Yunancadaki Türkizmler üzerine yapılan çalışmaların en fazla yazıldıkları diller Türkçe İngilizce ve Almandadır. Bu üç dilde kaleme alınan çalışma sayısı toplamın üçte ikisidir. On iki farklı lisanda çalışma kaleme alınmıştır. İngiliz/Amerikan yazarların on bir eserine mukabil 26 İngilizce, Almanların 17 yayınına karşılık 24 Almanca neşir mevcuttur. Bu durum bir kısım araştırmacıların kandi adadilleri yerine İngilizce, Almanca veya Fransızca'yı tercih ettiklerini göstermektedir. İlginç bir diğer nokta ise kaynakçada verilen 145 çalışma arasında -birinci derecede Yunanca'yı ilgilendiren bir konuda- Yunanca çalışma sayısının diğer dillere göre azlığıdır. Bu durumun sebebi tablolarda da görüleceği üzere Yunan asıllı araştırmacıların çalışmalarını Yunancadan farklı olarak çoğunlukla Almanca gibi başka dillerde yazmış olmalarıdır.

3.3. Yunancadaki Türkizmlere Dair Araştırmaların Ülke ve Şehir Dağılım Tablosu

Yunancadaki Türkizmler Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Çerçeve, Değerlendirme ve Kaynakça Denemesi

Avrupa	Şehir	Kitap	Y. L. Tezi	Mak.	Kitap Bölü	Tebliğ	Sözlük	Dok. Tezi	K. Kıl.	Gazete	Toplam	Kaynak	Toplam
Yunanistan	Selanik			1			1				2	1	3
	Atina	2				2	5				9	3	12
	Kandiye						1				1	2	3
Türkiye	Ankara		1	7	1	2	1				12	12	24
	İzmir		1	1		1					3	1	4
	İstanbul	1		10	3	2	1				17	11	28
	Edirne			1		1					2	1	3
	Niğde			1							1		1
	Bursa											1	1
	Denizli						1				1		1
	Adana			2							2		2
	Mardin											1	1
	Konya			1							1	1	2
	Elazığ			1							1		1
	Sivas											1	1
Almanya	Weisbaden			6	1						7		7
	Göttingen					1					1	2	3
	Berlin			5							5	1	6
	Münih			2		1		1			4	1	5
	Heidelberg						3				3		3
Amavutluk	Tiran					5					5	1	6
	İşkodra					1					1		1
Sırbistan	Belgrad	2		3		1					6	2	8
	Niş			1							1		1
	Novi Sad											1	1
Bosna Hers	Saraybosna			1		1		1			3		3
Hırvatistan	Zagreb					1					1		1
Avusturya	Viyana			5			1				6	2	8
Hollanda	Hague					1					1		1
	Leiden			1			1				2		2
	Amsterdam				1						1		1
Rusya	Saint Petersburg			1		2					3		3
	Moskova					1					1		1
Belçika	Gent					1					1		1
İngiltere	Londra	1		1							2	1	3
	Cambridge											1	1
	Oxford											1	1
Polonya	Poznan			1							1		1
Romanya	Bükreş			1							1		1
	Iaşi	1									1		1
Karadağ	Kotor					1					1		1
İtalya	Udinese					1					1		1
	Roma			2							2		2
Finlandiya	Helsinki			1							1		1
Bulgaristan	Sofya			7		4					11		11
Fransa	Paris	1		5			1				7	1	8
Kıbrıs	Lefkoşe					1	2				3	4	7
Kosova	Prizren											1	1
Asya													
Azerbaycar	Bakü											1	1
Kırgızistan	Bişkek					1					1		1
Amerika													0
ABD	Ohio	1		1		1					3		3
	West Sussex					1					1		1
	Palo Alto											1	1
	Toplam	9	2	69	7	33	18	2	0	0	140	56	196

Yunancadaki Türkizmler araştırmalarının yayımlandığı ülke ve şehirlere bakıldığında 31 çalışmayla en fazla neşir Türkiye’de yapılmıştır. Türkiye 126 çalışmanın dörtte birinin yayımlandığı ülke durumundadır. Türkiye’yi Almanya ve Yunanistan takip etmektedir. Bu üç ülkede yayımlanan çalışma sayısı toplamın yarısıdır. Konu üzerine iki yüksek lisans ve iki dok-

tor tezi hazırlanmıştır. En çok İstanbul, Sofya ve Atina'da yazılmıştır. Beş sözlükle en çok sözlük Atina'da hazırlanmıştır. 21 farklı ülke 47 farklı şehirden çalışma tabloda yer almaktadır. Çalışmaların %97'si Avrupa kıtasında kaleme alınmıştır. Makaleler, toplam çalışmaların yarısı mesabesinde dir.

4. Sonuç

Yunancadaki (Rumca dâhil) Türkizmlere dair iki asra yakındır ortaya konan doğrudan veya dolaylı araştırma ve çalışmaları -dört basamaklı bir çerçeve içerisinde- bütüncül bir bakışla görmek imkânı doğmuştur. Çalışmaların türleri, yayım yerleri, araştırmacıların milliyetlerinin sayıca birbirleriyle mukayeseleri mümkün olmuştur. Konuyla ilgilenen araştırmacıların milliyetleri ve sayıca Yunancadaki Türkizmlere dair ne kadar ilgi gösterdikleri de üstteki listeler dâhilinde görünür hâle gelmiştir. Önceden tayin ettiğimiz konu başlıklarına göre çalışmaların yoğunlukları da bu çalışmayla belirlenmiştir. En fazla çalışma Türkiye, Almanya ve Yunanistan'da yapılmıştır. Türkizm ödünclemeleri için dört kademeli olarak belirlediğimiz tespit, tasnif, tahlil ve kullanım güncelliğine dair çalışmalar sayısal verilerle ortaya konmuştur. Bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynakça bütünlüğü tasnifli şekilde sunulmuştur. Sayıca az olan veya hiç çalışmanın olmadığı konuların da görülmesiyle yeni çalışmaların yapılması adına bir fikir verilmiştir. Çalışmaların Türkiye ve Yunanistan da dahil olmak üzere 20'den fazla ülkede yayımlanmaları, Türkçe ve Yunancayla sınırlı kalmayıp farklı dillerde de yayınlar yapılması konunun önemini gösteren bir durumdur. Bu çalışma neticesinde konu üzerinde Yunancadaki Türkizmlere dair kronolojik ve tematik yoğunluk çalışmaları da yapılabilir olmuştur. Diğer Balkan dillerinde de Türkizmeler üzerine yapılacak kaynakça çalışmalarıyla Yunancadaki Türkizm çalışmaları mukayese edilebilecektir.

Kaynakça

- Uzun, C. (2019). *Balkanlarla ilgili Türkiye'de yapılmış çalışmalar-II*. Çukurova Araştırmaları, 5(2), 150-178. DOI: 10.18560/cukurova.1148
- Uzun, C. & Özek, F. (2019). *Balkanlarla ilgili Türkiye'de yapılmış çalışmalar-I*. Çukurova Araştırmaları, 5(1), 22-52. DOI: 10.18560/cukurova.1117
- Kutlar, H. (1999). *Balkan Ülkelerindeki Türkçe Alıntılar ve Sözlükler Üzerine Kısa Kaynakça*. Kebikeç, 4(7-8), 85-93.
- Ahmetaj, M. (2010). *Balkanlara Yönelik Türkiye'de Yapılan Tezler Bibliyografyası*. Balkan Araştırmaları Dergisi, (1)2, Ek.
- Xhanari-Latifi, L. (2015). *Balkan dillerindeki ortak türkizmalar sözlüğü*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları No: 30.
- Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku*. Sarajevo, Bosnia & Hercegovina: Svjetlost.
- Tietze, A. & Kahanen, H, R. (1958). *The lingua franca in the Levant: Turkish nautical terms of Italian*

and Greek origin. Urbana, USA: University of Illinois Press.

Ölmez, M. (2011). R.M. Dawkins ve Anadolu'da Rumca-Türkçe İlişkileri. In M. Ölmez, & E. Achladi, (Ed.). *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire.* (ss. 215-224). İstanbul: EREN.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.

Tietze, A. (1999). *Wörterbuch der Griechischen, Slavischen, Arabischen und Persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch.* İstanbul: Simurg Yayınları.

Çukalas, K. (1970). *Yunanistan Dosyası (The Greek Tragedy)*. (Çev. Şeyla) İstanbul: Ant Yayınları.

Balta, E. (2016). *Gerçi Rum İsek De, Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz.* (2. Bsk). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 198-236

Geliş/Submitted/ Отправлено: 03.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43970

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa CORA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

İlahiyat Bölümü

mustafa_cora@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6694-2103

KUR'ÂN MUHTEVÂSİ AÇISINDAN NİYET VE ÖNEMİ¹

Öz

Beşerî eylemlerin âdeta özü ve ruhu mâhiyetinde olan niyet; düşüncenin, davranışın, amelin değerlendirilmesinde ve geçerliliğinde temel miyar niteliğindedir. Düşünce ve davranışlar onunla farklı bir anlam kazanır. O, davranışların, fiillerin keyfiyetleri ve nitelikleri ile yakından hem alâkalıdır hem de onlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsan niyetle, hareketlerinin bilinçli ve kontrollü olmasını veya yönlendirilmesini, onun hâiz olduğu etkili rolden yararlanarak yakalayabilir ve bu insiyatifi elinde de tutabilir. Nitekim niyet, etkin akıl ile insanın taleplerini eyleme dönüştürmede, yönlendirmede, frenlemede veya engellenmede bilinçli ve müessir bir güç niteliğindedir. O, bir eylem olarak kalbîdir. Kalp fitrat üzere haktan yana olma niteliğine sahiptir. Onun özellikle müspet niyet açısından sürekliliği, tabii hâli üzere korunarak işlevini sürdürmesine bağlıdır. Niyet, bir şeyi yapmadan önce düşünmek, istemek ve ona meyletmek şeklinde ifade edilebilir. Bu nedenle Kur'ân'a göre insan, her türlü yönelişinden, kastından ve niyetinden sorumlu olmakla beraber, talep ile murat edilen maksadın uygunluğu da istenir. Bu da onun, Allah'ın irâdesini ve hududunu gözetmede veya ihlâl etmede, önemli bir denge unsuru, kavşak noktası olan önemli bir konuma sahip olduğunu gösterir. Bu bağlamda niyetin anlaşılması, müspetliğe evrilmesi ve bunun yollarının belirlenmesi,

¹ **Cite as/Atıf:** Cora, M. (2020). Kur'ân Muhtevâsî Açısından Niyet ve Önemi, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 198-236. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43970>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

insanın sorumluluğuna atıfta bulunulması Kur'ân açısından büyük önem arz eder. Bu çalışmada niyet konusu bağlamında Kur'ân odaklı araştırarak ve ondan örnek kesitler/olaylar vererek ne olduğunu, hadislerdeki durumunu, amelle ilişkisini ve ona göre nasıl karşılık bulacağını vb. hususları ilgili ve temel kaynaklardan ortaya koymaya, sorgulamaya, yerinde cevaplar bulmaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Niyet, Meyl/Kasıt, Müspet/Menfi Niyet, Niyet Sorumluluğu, Davranış/Amel.

THE QUALITY/ARBITRARINESS AND VALUE OF INTENTION IN QURANIC TEACHING

Abstract

The intention which is the essence and soul of the human actions are like a basic test for the evaluation and validity of thought, behavior, and deed. Thoughts and behaviors gain a different meaning with intention. The intention is closely related to the arbitrariness and quality of behaviors and actions and it also has a significant effect on them. A person can make informed and controlled actions or guide them with intention as well as catching them and taking initiative by using the effective role of intention. Furthermore, an effective mind is like an informed and effective power to transform a person's desires into action and guide, control, or prevent them. It is an act of the heart. The heart in its essence has quality of being right. In terms of positive intent, its continuity naturally depends on it's containing function. The intention can be described as thinking, wanting something before doing it, and tending to do it. Therefore, people are responsible for any tendency, deliberation, and intention according to the Quran, and the convenience of the goal requested and wished. This situation indicates that intention is a significant balance element to observe or violate God's will and limits as well as having a significant place and position like a crossroads. In this regard, understanding the intention, evolving it to positive, and identifying the ways of it, referring to human responsibility is great importance for the Quran. In this study, we aim to give examples in the context of the intention by research based on the Quran, to put forward and question what it is, its status in the hadiths, its relation with deeds and how it corresponds according to the deeds and to find appropriate answers by using the basic resources and dogmas.

Keywords: Intention, Tendency/Deliberation, Positive/Negative Intention, Intention Responsibility, Behavior/Deed.

GİRİŞ

Kur'ân muhtevâsının gereğini yerine getirme konusunda ve insan mutluluğunun temininde amel, araç mesabesinde. Ancak onun bir anlam ifade etmesi hususu niyetle alâkalıdır. Bununla birlikte kalp, Kur'ân açısından onun hakkında önemli bir role sahiptir. Nitekim o, kalbî eylemlerden biri olarak kabul edilir.

Amellerin geçerli olması için kişinin onlardan hangisini tercih edeceğine veya hangi ibâdeti yapacağına karar vermesi ve Allah'ın rızasını kastederek o eyleme yönelmesi gerekir.

Örneğin hayırlı bir iş yapmak veya namaz, oruç vb. ibâdetleri eda etmek gibi ameller tek başına veya niyetsiz olarak bir anlam ifade etmez. Onların değer kazanması ancak niyete bağlanmakla olur. Bu da niyetin keyfiyet ve nitelik açısından gerçekten olmasını gerektirir. Nitekim bu gibi hususlar Kur'ân'ın muhtevâsıyla ve özüyle ilişkilidir.

Bu çalışmada Kur'ân açısından niyeti ve önemini belirlerken onun, insanın davranışlarının olumlu veya olumsuz yöne kaymasındaki etkisi veya onların kavşak noktalarında bir rolü olup olmadığı, bununla birlikte, onlar için bir denge unsuru konumunda bulunup bulunmadığı gibi hususları belirlemek yerinde olacaktır. Bu açıdan niyetin yapısal olarak amellerin keyfiyetleri konusunda ilgili niteliğe sahip olduğunu da ortaya koymak gerekir.

Bu konuda temel referansımız, Kur'ân'ın ilgili ayetlerinin açık veya gizli delâleti olmuştur. Bu çalışmamızda bir taraftan insanî değerleri, ilmî görüşleri dikkate alırken, diğer taraftan çağın ilmî usullerine ve tekniğine de uymayı hedefledik. Bu şekilde konu bağlamında meselelerle ilgili ulaşılabildiğimiz sağlıklı bilgi ve belgeleri de değerlendirmelerimize dâhil ettik.

Bu gibi meseleleri ortaya koyarken ilgili sahada genellikle hüccet kabul edilen zevâtın teliflerinden istifade etmeyi yeğledik. Ortaya koyduğumuz bilgiler arasından tercih ettiklerimiz, mukâyeselerimiz veya bunlardan çıkarttıklarımız da oldu. Bu şekilde niyetin Kur'ân açısından önemini ve mâhiyetini irdelemeyi amaç edindik. Bu arada konuyla ilgili bazı terkip ve ıstılahları kullanmaya da özen gösterdik.

Bütün bunlar bağlamında amele veya amelde niyete ihtiyaç var mı? Niyetin iyisi kötüsü olur mu? Niyetin kalple ilgisi nedir? Niyetle yapılan fiiller için sevap, tersi için günâh var mı? gibi soruları/meseleleri de aydınlatmak için çözümler/öneriler üretme gayreti içinde olduk.

Bu çalışmada, niyetin mâhiyeti/keyfiyeti, ilâhî irâde açısından ve insanın yöneldiği hedefe uygun olması gibi ilgili hususlar yönünden doğabilecek sorumluluklarının olup olmadığı ve amele ne gibi etkisinin olabileceği gibi hususlara açıklık getirmeye çalıştık.

1. Niyetin Anlam ve Tarifi

Niyet kelimesi, kök ve değişik sığalar üzere نوية - نية - نواة - نوى - نوى şeklinde gelmekle beraber sözlükte bir şeyi kastetmek, kararlılık, niyet etmek veya gönülün ve irâdenin herhangi bir şeye yönelmesi, ciddiyet gibi anlamlar taşır.² Bu bağlamda isim olarak da *niyet* نية (çoğ. نيات), azim, bir şeyden veya yerden diğerine dönme, geçme, yolculukta gidilmesi tasarlanan, kastedilen yer gibi anlamlara gelir.

Burada belirtilen anlamlardan da anlaşılacağı üzere niyetin bir yönüyle azim, dönme, tasarlama, gidilen yön, menzil, yer gibi manalar bağlamında böyle içeriklere sahip olduğunu anlamak mümkündür. Bu anlamlara, yönlere uygun eylemler olarak meselâ oluşan her hangi bir durum veya ihtiyaç anında belirlemekle birlikte niyet, نوى (çoğ. نويات) şeklinde de

² Bu bağlamda «حسن النية» “iyi niyet” ve «سلامة النية» “samimiyet, ihlâslık” şeklinde kullanıldığını, yine aynı kök maddelerinden gelen نية - نواة - نوى - نوى, bir işi sağlam yapmamak, bir yere, yöne yönelmek gibi anlamları taşıdığını da belirtebiliriz. Bkz. Ebu'l-Fadl Cemâluddîn b. Muhammed İbn Manzûr (ö.711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: 1290), “n-v-y” mad.; Muhibbuddîn Ebu'l-Feyz es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vâsîti ez-Zebîdî(ö. 1205/1791), *Tâcu'l-'Arûs*, (Mısır: 1888), “n-v-y” mad.

çekirdek, filiz, atom çekirdeği gibi anlamlar ifade eder.³

Niyetin ilgili türev ve sığa/kalıplarına yüklenen anlamlara bakıldığında her birinin temel unsurlarıyla ve anlamlarıyla onun kendi mâhiyetini ve hakikatini açıkça yansıtacak niteliğe hâiz bir kavram olduğu görülür. Bu, onun mefhumundan kastedilene açıkça ifade etmekle birlikte, ona iman ve ilim gözüyle bakılarak da bir tabir olarak kendisi ile anlatılmak istenen mefhumla delâlet etmekte de uygun bir kelime olduğu kendiliğinden görünür.

Bu mefhumların işlevlerinin kavranması ve harmanlanmaları ile *niyet* "نِيَّة"nin bilinçli olma, ihtiyaç, gönüllülük, yön, devamlılık ve bunu koruma, aynı niyet üzere işi bitirme, hedef bir durumdan diğerine geçme gibi hemen hemen birbirine yakın ve ortak manaları zımında barındırdığını da görmek mümkündür. Bu bağlamda o, şuur, ciddiyet, kararlılık gösterme, meram, yönelme/kastetme, kalbin bir şeyi azmetmesi, ona yönelmesi veya bir vazife ile Allah'a taatte bulunulması, ibâdetle hatta bundan hangisinin yapılacağına dair kastetmenin oluşması, örneğin namazın şartı olan niyet ve ihlâs ile Allah için kılınacak namazın bilinmesi, farkında olunması gibi durumlar böyledir.⁴

Niyetin, bir şeyin yapılmasından hemen önce oluşan bir meyil veya yapma isteği olduğunu söylemek mümkündür. İnsan fiilini ve davranışlarını bütünüyle konu edinen fıkhîta da bir terim olarak niyetin, kesin ve her hangi bir davranışı işlemeye yönelik irâde olarak anlamlandırıldığı görülür.⁵

Bu gibi değişik anlamların, tanımların bağlam ve bütünlüğü çerçevesinde, yukarıda yapılan tarifler de dikkate alınarak; "Kalbin o an veya sonuç bakımından amaç itibariyle uygun bulunduğu, başka bir ifade ile yararı sağlayacağına veya zararı edeceğine karar verdiği, fiile yönelmesine", niyet denilebileceğine dair oldukça yaygın olan bu tarifi verilmesi uygun görülmüştür.⁶

2. Niyetin Hadislerde İfade Edilmesi

Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ın ilk müfessiri olma vasfına sahip olması hasebiyle onun tefsiri ve çeşitli konular hakkında açıklama mâhiyetinde pek çok sözü mevcuttur. Onun, Kur'ân'ın açıklanması, vuzuha kavuşturulması bağlamında *niyet* (نِيَّات , نِيَّة , çoğ.) ve türevleri ve de ona dair malumatın hadislerinde sıkça yer alması da pek tabiidir.⁷ Hatta onlardan bazılarında niyete, türevlerine ve ilgili ifadelere daha sıklıkla rastlanır. Ama özellikle *niyetler* "النِّيَّات" şeklindeki ifadeler olduğu görülür.⁸

³ Cins isim olan نواة (çoğ. نويات), çekirdek olarak ağaç tohumlarına veya tanelere delâlet eder. Bkz. *Tâcu'l-'Arûs*, "n-v-y" mad.; İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemu'l-Vesît*, (Çağrı Yay.), (İstanbul: ts.), "n-v-y" mad; ayrıca bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: 1971), c. III, s. 1986,1987.

⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (Rağbet Yay.), (İstanbul:1998), s.371.

⁵ *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.371.

⁶ Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), *İhyâu Ullûmi'd-Dîn*, (Kahire: 1939), c. IV, s. 365.

⁷ Bkz. *el-Mu'cem*, "n-v-y" md.

⁸ Bkz. Wensinck, E.J. ve J. P. Mesing, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, (Leidin: 1962), "nvy" md. Ayrıca bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), (İstanbul: 2007), s. 170. Bir kısım âlim bu hususu vurgulamak için amelle değil, niyette ve itâatte kararlı ve sürekli olunmakla cennette veya tersi ile cehennemde ebedi kalınacağını ve nedeninin sürekli iman veya küfür

Niyet için, bu konuda özel bir delil niteliğinde olan “إنما الأعمال بالنيّات” « Ameller ancak niyetlere göredir» hadisinde geçen “bi'n-Niyyât” “بالنيّات” şeklinde ifade biçimi âlimlerce ele alınır ve değişik anlamlarda açıklanır. Bazıları bununla niyete, ihtiyaç olan şer'î amellerin murat edildiğini savunurken, bazıları da buna, “Amellerin geçerliliği, makbul oluşu ve doğruluğu niyetlere göredir” anlamının verilmesinin uygun olduğunu iddia ederken, kimileri de o, amellerin tümünü kapsar ve hepsinde etkili olur, şeklinde kanaatlerini beyan etmişlerdir.⁹ Bize göre bunların her biri yerine göre doğru olmakla beraber hedefledikleri bakımından müşterek amaçlıdır.

Bu kalbî eylemin (niyetin) yeriyle alâkalı olarak genellikle onun kalple ilgili olduğundan söz edilir.¹⁰ Buna benzer şekilde Hz. Peygamber'in kalbî olan âmil üzerine vurgu yaparken takvânın yattığı yer olarak kalbi göstermiştir.¹¹ Nitekim *Gazzâlî* de niyet hakkında onun yerinin kalbin bir hâli ve vasfı olarak kalp olduğunu kabul etmiş, orada meylin meydana gelmesindeki sebeplerin önemli ve bu sebeplere sarılmanın da mühim olduğunu belirtmiştir.¹² Bu anlamda kalpten kaynaklanan güzel ve kurtuluşa vesile olacak olan bir değer olarak özellikle ve tek başına kalple ilgili amelin altı sıklıkla çizilir.

Bozulmamış ve zengin bir kalp, uzuvlar hareketsiz olduğu zamanda bile en ufak bir hareketi ile onları iyiliğin her çeşidi ile zenginleştirmeye yeteneklidir. Böylesi derûnî/kalbî amel kul için ayrıca bir imtiyazdır. Zira amel, maddî tahakkukunu, ahlâkî varlığını ve iyi olanla ilişkisini ona borçludur. Kalp ameli, bir hayır için etkili bir vâsita, gâye, doğrudan bir sebep ve hayrın özünü teşkil eden bir haldir. İslâm ahlâkında bu dâhilî faaliyete, amele bir üstünlük atfedilir. Gerçekleşen hârici amel için azalar ancak onu ulaştıran vâsıtalar mesabesinde addedilir.¹³

Niyet, sözlük anlamları bağlamında kendi mefhumundan kastedileni açıkça ortaya koymakla birlikte ilgili hadislerde yer alan anlamlarıyla da kelime olarak uygunluk arz eder. Bu yönden Kur'ân'da zımnen bulunan söz konusu hususun hadisler tarafından da manaca beslendiği, bu kavram üzerinden açıklandığı gibi onunla alâkalı mefhum bütünlüğünün onlarda da var olduğu ve aynı mâhiyette onlarda da sergilendiği gerçeği görülür. Bu bağlamda aşağıda görüleceği üzere Kur'ân'da da bir anlayış veya mefhum olarak ve de özü itibarıyla, ama onun

üzere olmak olduğunu söyler ve sonucu buna bağlar. Bkz. Şemseddin el-Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî* (Buhârî'nin *Sahîh'nde*), (Beyrut: 1401/1981), c. I, s. 21.

⁹ İbn Receb el-Henbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem* (nşr. Şuayb el-Arnaût-İbrahim Bâcis), (Riyâd: 1419/1999), c. I, ss. 61-65.

¹⁰ Hatta aklın bedeninin hangi yerinde bulunduğu, kalbin akılla ilişkisi, ruh ve nefsin mâhiyeti gibi hususlar da genişçe tartışılmıştır. Örneğin bkz. Şehâbeddîn el-Karâfî (ö.684/1285), *el-Ümniyye fi İdrâki'n-Niyye*, (Beyrut: 1404/1984), s. 17,18; aynı müellif, *ez-Zahîre* (nşr. Muhammed Haccî), (Beyrut:1994), c.I, ss. 240-241.

¹¹ M. Abdullah Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, (çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay), IV. baskı, (İstanbul:2009), s. 306; ayrıca bu kalbîlik için örneğin *Hac* 32 vd. Bkz. Nâsiruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, (ö.685/1286), *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî* (Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl), Dersaadet (İstanbul: 1314), II, 102,103.

¹² *İhyâ*, IV, ss. 373-376.

¹³ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, S. 307, 309.

kendi üslubuyla bulunduğu ve aynı zamanda niyetin dindeki önemine¹⁴ ve mâhiyetine dair üstü kapalı bir anlayış olduğu görülür.

3. Niyetin Kur'an'da Yer Alması

Niyet “نِيَّة” kavramı Kur'ân'da yer almaz, ama onunla aynı kökten olan “النَّوَى” “en-Nevâ”¹⁵ kavramı Kur'an'da bir yerde geçer. Onda bunlardan başka ve aynı kökten olan farklı her hangi bir kelime de bulunmaz. Ancak “en-Nevâ” da âyette¹⁶ tâne, tohum ve çekirdek gibi manalarda gelir.¹⁷

İşte kök itibarıyla en-Nevâ kelimesi ile aynı “n-v-y” maddesinden müştak olan niyet kavramı, iştikak yönüyle akraba olduğu bu sığa (kelime) dışında Kur'ân'da geçmez. Ama bununla beraber, yukarıda da beyan edildiği üzere o, oldukça vuzuha kavuşturulmuş olarak hadislerde niyet “نِيَّة” (çoğ. نِيَّات) vb. türevleri ile sıkça görülür.¹⁸ Bununla onun anlam ve bağlam bakımından dar veya geniş anlamlarda kullanıldığı da anlaşılıyor. Fakat dinde, sözlük anlamı dışında, ona şer'î bir içerik yüklenip yüklenmediği hususu tartışmalıdır.¹⁹ Her hâlükârda niyetin keyfiyetini bir şekilde ilgili hadislerin yardımı ve âyetler²⁰ bağlamında naslar üzerinden ortaya koymak mümkündür.

Kur'ân'da niyet, çeşitli ifadelerden zımnen de olsa anlaşılır. Meselâ bu, âhireti, Allah'ın zâtını veya rızasını istemek²¹ gibi şekiller bağlamında olabilir. Nitekim ilgili bazı âyetler bütün irâdeyi, onunla alâkalı mesuliyeti, meşguliyeti, ameli vb. ona bağlar. Örneğin kişi Allah'ın rıza-

¹⁴ Öyle ki, her işin başı mahiyetinde olan niyetin, âdeta dinin dörtte birine denk gelecek kadar önemsenmediği, hatta bu konuda muttefekun aleyh olarak kabul edilen ve meşhûr olan “الأعمال بالنيَّات... إنما” hadisinin bazı muhaddislerce eserlerinin ilk ciltlerine/konularına veya ilk bahislerine, örneğin bkz. *Buhârî* (Bkz. Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre el-Buhârî Ebû Abdillâh (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'ş-Şa'b, (Kahire: 1987/1407), c. II, s. 1, Bedu'l-Vahiy (Hadis no:1) başta olmak üzere, konuştugu görülür.

¹⁵ *En'âm* 6/95. Allah çekirdek ve tâneden yarıp/bitirip bitki, ağaç çıkaran veya bunlardan şakla çekirdek veya tâneyi çıkarandır. (*En'âm* 6/ 95) Her iki mana ve “فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى” “*Fâliku'l-habbi ve'n-nevâ*” (*Enâm* 6/95) budur. Bu bağlamda doğrudan topraktan yaratıp tâneyi ve çekirdeği çıkaran, ölüden diri, diriden ölü çıkaran kâdiri mutlak O'dur. Burada *falk*, çatlatmak demektir. *Habb*, (حَبَّ), *habbe* (حَبَّة)nin çoğuludur. Tâne, ot/bitki tohumlarını veya tanelerini ifade eder. (*Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1986, 1987) Bu kadar muhtelif nebât ve eşcârın bir habbeden, çekirdekten çatlayıp çıkması, tabiatın ve ondaki unsurların değil, bunları takdir edip yaratanın eseridir. Zira toprakta çekirdekten bunları bitirip çıkaran veya toprakta bunlardan çekirdeği bitiren O'dur. İşte tâneyi, çekirdeği çatlatarak nebat ve eşcâr çıkarmada veya bir şaktan çekirdek halk etmede her iki manasıyla “*Fâliku'l-habbi ve'n-nevâ*” budur. Öyle ki, topraktan habbe ve mevâtı doğrudan çıkaran, ölüden diri, diriden ölü çıkaran da O'dur. Ondan yüz çevirip başkalarına tapmak nasıl olur? Bunlar bir şekilde O'nun hüküm ve tesiriyle alâkalıdır. (*Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1987) Yerde, gökte, ölü veya diri her nerede ne olursa olsun Allah'ın yedi kudretinde olup O'ndan kurtulmak mümkün değildir. (*Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1988)

¹⁶ *En'âm* 6/95

¹⁷ Bkz. *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1986,1987; Seyyid Kutub (ö.1967), *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), (Hikmet Yay.), (İstanbul: 1979), c. V, s. 339.

¹⁸ Bkz. *el-Mu'cem*, “nvy” md.

¹⁹ Bkz. Ömer Süleyman el-Eşkar, *Mekâsîdu'l-Mükellefn*, (*Kuveyt:1401/1981*), ss. 32-35.

²⁰ Bkz. *Bakara* 2/225, 265, 272; *Âl-i İmran* 3/152; *Nisâ* 4/114; *En'âm* 6/52, 95; *Hûd* 11/15, 16; *İsrâ* 17/18, 19; *Kehf* 18/28; *Hac* 22/37; *Rûm* 30/38, 39; *Beyyine* 98/5; *Leyl* 92/20; *Şûrâ* 42/20.

²¹ Meselâ bkz. *Bakara* 2/ 272; *Âl-i İmrân* 3/152; *Nisâ* 4/114; *İsrâ* 17/19; *Rûm* 30/38 vd.

sını mı yahut âhireti mi ister? Buna göre bir karşılık ceza veya mükâfat olarak onun irâdesine (istemesine) veya murada (istenene) göre olur. Bu durumda kasıt ve murat ne ise kişi için gelecekte de karşılık ona göre olur ve tahakkuk eder. Konuyla ilgili benzer hususların Kur'ân'da farklı yerlerde, bazen tekrar mâhiyetinde, vurgulanarak yer aldığı söylemek mümkündür ve vâkidir.²² Öyle ki, sözü edilen âyetler bağlamında niyet, amel için zımnen de olsa ifade edilmekle beraber onun temel ölçü olarak kabul edildiği görülür.

Niyet ile irâde arasında işlem ve kapsam ilişkisi olduğu, irâdenin niyeti içine alan daha geniş bir kavram (cins) olduğu, ayrıca niyeti ihtimalli bulunduğu yönlerden birine yönlendirmedi bir irâdenin bulunduğu konusunda görüşe sahip olan *Karafi*²³, irâdenin, azmin, kastın ve inâyetin *niyet* anlamında kullanıldığını iddia eder.²⁴

Gazzâlî'ye göre de irâde ve kasıt aynı anlamda kullanılır. Bir konuda bilgili ve seçime dayalı olarak gerçekleşen bir amel (hareket/hareketsizlik), temelinde ve ön şartlı olarak onun sermayesi olmakla beraber, olacak bir sonuçla ancak ilim, irâde ve kudret mevcut ise o, ortaya çıkabilir. Bu süreçte niyet (irâdeden) ilimden kudrete geçiş oluşturan bir işleve sahip olur. O, irâdeden amele yönelişten veya meyilden söz eder²⁵ ki, bu paralelde *Karafi*'nin de, fiilin niyete yön veremeyeceği şeklinde benimsediği bir kanaati mevcuttur.²⁶

Abdulhalîm Ahmedî, *Gazzâlî*'nin bu husustaki kanaatlerini “*niyette dürüstlük*” kavramı odaklı inceler ve niyetin, *kasıt* ve *amele* bitişik olan anlamının *bâis* (amele yönelten itici güç ve gâye) anlamı ile karıştırılmaması gerektiğini ifade eder.²⁷ Bu bağlamda ilgili âyetlerin özünde veya zımında, sorumluluk, denenme, dünyalığı ve süsünü isteme veya dini sadece O'na mahsus kılma, Allah'ın rızasını isteme, kalben O'nu anma, O'na bağlılık, eylemde O'nun rızasının olması ve onun talebe uygunluğu, her hayırda O'nun rızasının bulunması, amellere karşılık isteme gibi eylemler olduğu görülebilir. Her hâlükârda bütün bunlarda olumlu (veya olumsuz) anlamda bir dönüşümün, bir başlangıcın olması maksat veya niyet kaynaklı²⁸ veya buna bağlı olabilir.

²² Meselâ bkz. *Bakara* 2/265, 272; *Nisâ* 4/114; *Âli İmrân* 3/152; *Hûd* 11/15, 16; *İsrâ* 17/19; *Rûm* 30/38, 39; *Leyl* 92/20; *Şûrâ* 42/20; *Beyyine* 98/5 vd.

²³ Bu âlim, irâdenin türleri (nevi)ni teşkil eden, *ihtiyâr*, *niyet*, *meşîet*, *kast*, *hem*, *azim*, *inâyet*, *kader*, *şehvet* ve *kazâ* gibi on kavramı inceler; kendince aralarında nasıl bir ilişki olduğunu ve niyetin onlardan nasıl farklı olduğunu belirler. Bkz. *el-Ümniyye*, ss. 7-13; ayrıca “*niyet*” ile “*irâde*” arasında nasıl bir kıyaslama yapılabileceğini görmek için bkz. *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, I, 66.

²⁴ *Karafi*, bunların aşağı yukarı müterâdif kelimeler olduklarını diyebilecek kadar birbirlerine yakınlık kesbettiklerini söylenir. Bkz. *el-Ümniyye*, ss. 7-13.

²⁵ Nitekim özellikle “*bâis*” (dürtü, sâik) kavramından istifade ederek irâdeden amele yönelişin/meylin biçimleri konusunda da psikolojik analizler yapmıştır. *İhya'*, IV, 365,366.

²⁶ *el-Ümniyye*, ss. 7-13.

²⁷ *Abdulhalîm Ahmedî*, “*Tahkîku's-Sıdkı'n-Niyye İnde'l-Ğazzâlî*”, *Mecelletü'ş-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, VI(13), (Kuveyt: 1409/1979), ss. 77-154. Yukarıda geçen kavramlarla ilgili olarak *Karafi* veya başka birçok âlim tahlil yaparken, bunlardan hangilerinin Allah hakkında kullanılmasının uygun olabileceği hususunu dikkate almaları, bunlarla ilgili kanaatlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan Ehl-i sünnetin, mâhiyet bakımından niyeti, *irâde* ve *azim* cinsi içinde mütalaa etmesine karşılık bazı şiiiler de bunu ilim ve itikat cinsinden saymışlardır. Bkz. *ez-Zahîre* I, 240; *Mekâsîdu'l-Mükellefîn*, s. 38.

²⁸ Bu mefhumlar ve çıkarımlar için bkz. *Bakara* 2/225, 265, 272; *Âli İmrân* 3/152; *Nisâ* 4/114; *En'âm* 6/52, 95; *Hûd* 11/15, 16; *İsrâ* 17/18, 19; *Kehf* 18/28; *Hac* 22/37; *Rûm* 30/38, 39; *Beyyine* 98/5; *Leyl* 92/20; *Şûrâ* 42/20. Vd.

Niyet kelimesi, yukarıda geçen, sözlük anlamları ve farklı tahliller yanında *nevâ* “نوى” fiili olarak çekirdekli olmak, çekirdeği atmak vb. anlamlarıyla mastar ve isim olarak Kur'ân *en-Nevâ* “النوى” şeklinde çekirdek manasını da ifade eder²⁹ ki o, bir çekirdeğe benzetilir. Onda bitkiler nasıl gizli olarak barınır, ondan kaynaklanır, ortaya çıkar, gelişir, canlılık ve bir hayat olarak meydana gelirse, bütün fiiller/ameller de buna benzer şekilde niyette bir potansiyel olarak bulunur, onda saklanır ve ondan ortaya çıkar.³⁰

Her şeyin sahibi ve hâlikı olan Allah'a insanın ibâdet etmesi/kulluğu, niyete bağlı olarak bilinçli ve bütün varlığıyla onu yapmaya yönelmesi şeklinde iradesini ortaya koymuş olmasından dolayı sevap olan ve bu vesileyle O'na yakınlık ifade eden bir taat olarak gerçekleşir. Bundan dolayı *Elmalılı*'ya göre, onun yapılmasında bir sevabın olması, Allah'a yakınlık ifade eden bir taat olmasından, onun niyete bağlanmasındandır.

Taatte ve amelde niyetin bulunması şarttır. İşte o zaman sadece Allah'a yönelik itaat ve kurbet kastiyla yapılan fiiller mahza ibâdet olur. Niyetsiz namaz, sadaka, oruç vb. gereği ve gerçek şekli üzere ifa edilmelerinin yerini tutamayacağı gibi niyetsiz bulunulan muhârebe de sonuç olarak örneğin şehitlik veya gâzilik için olan cihâdla alâkalı olmaz. O halde niyet, yapılacak olan fiilin icadında sadece Allah'a (ve O'nu tanıyarak) itâati ve takarrübü kastetmek manasında veya o kasıtlı oluşan irâdeli bir eylemi ifade eder.³¹

İnsan niyet sayesinde ve bilinçli bir idrak vâsıtasıyla, nereye yöneldiğini ne istediğini bilir, ne yaptığını onunla bulma ve elde etme şuuruna ulaşır ki, o şekilde onun gerekliliği, ibâdet ve amel için önemi kendiliğinden ortaya çıkar. O zaman niyetin keyfiyeti, niteliği, iyi veya kötü olması yanında bilinçli olarak oluşturulması bakımından da dini bir vecibedir ki, böylece onun gerekliliğinin ve yerine getirilmesinin zorunluluğu da ortaya çıkar.³² Neticede onun iyice tahlil edilmesi, farklı kategorilerde irdelenmesi ve daha iyi anlaşılması gerekir.

4. Niyetin Çeşitleri

İnsan veya özne ile mevzuu arasında niyet kanalı vasıtasıyla fazilet veya tersi için bir yol oluşur. Bu amaçla o, gereği üzere süjede veya insanda bulunursa o zaman âdeta kanun koyucunun amacına uyumluluğun ortaya çıktığı ve gerçekleştiği bir yol olur.³³

İnsanın, lehine (meşru) veya aleyhine (gayr-i meşru) bir hedefle Allah'a itaat etmeye göre niyetin, normal (iyi) veya kötü nitelikli, karışık, girift veya farklı denilebilecek kabilden olan niyetler arasından bir şekilde veyahut da farklı olarak husule gelmesi mümkündür. Ancak düşüncenin ve niyetin öncülleri Allah ile veya muradıyla her hangi bir şekilde irtibatlı olmazsa o, O'na muhâlif bir şekle de dönüşebilir.³⁴

²⁹ Bkz. *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1986,1987; *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, V, 339.

³⁰ Meselâ bkz. *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 339; III, 1987,1988.

³¹ Bkz. A.g.e., I, 95, 96.

³² Bkz. 7/175,178; 35/28; 28/79; 11/116; 2/44; 22/54; 62/5; 5/63 vd. Bu bağlamda bilginin getirdiği sorumluluk hakkında bkz. Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân* (Sistemik Kur'ân Fihristi), (Fecr Yay.), (Ankara: 2013), 82,83.

³³ *Kur'ân Ahlâkı*, s.362.

³⁴ A.g.e., s. 369, 373.

İnsanın iç dünyasına nüfuz etmek mümkün olmadığından³⁵ onun düşüncesinden geçen şeyleri gerçekten keşfetmek, içindeki niyet hakkında bir hükümde bulunmak kesinlikle çok zordur.³⁶ Meseleye bir taraftan böyle bakarken diğer taraftan da niyetin evsâfı ve mahiyeti üzerinden hareket ederek muhtelif ve muhtemel neveleri üzerinden onu genel sınıflandırmaya tabi tutma girişimi pek mantıklı bir iş olamaz. Kaldı ki, onu kısımlara ayırmak beraberinde bazı zorlukları da getirir.³⁷

Her hâlükârda konunun tabiatı gereği ince bir usule ve tertip üzere tanzime veya sınıflandırmaya çok elverişli olmasa da Kur'ân'da ve hadislerde yer alan, öne çıkan ve oldukça belirgin olan hususları dikkate alarak bazı örneklerle konuyu ortaya koymaya ve anlaşılır bir hâle getirmeye çalışma imkânı vardır.

Şimdi niyeti, genel başlıklar hâlinde "iyi niyet" ve "kötü niyet" olarak iki kısma ayırarak konumuz ölçüsünde ve kifayet miktarınca zikrederim.

4.1. İyi Niyet

Her ne kadar Kur'ân'da açık bir ifade ile yer almasa da iyi niyetin mâhiyetini ve tarifini ortaya koymak mümkündür.³⁸ Öyle ki, yapılması istenen görevlerden yerine getirilenin maksada uygun olanına iyi niyet denir³⁹ ki, onun barındığı, çıktığı, geliştiği müspet ve bütünlük arz eden ahlâk değerlerinin her hangi bir yerde çarpışması⁴⁰ söz konusu olmaz. Bu nedenle o, bozulmasına sebep olacak şekilde sübjektif gâye veya menfaat seviyesinde veya bağlamında düşünülemez. Bu ise, onun ilâhî emirle şahsi iyilik arasında bir konumda bulunması anlamına gelir. Buna göre kul, tercihinin, genel iyilikle şahsi iyiliğin aynı durumda olacağı bir halde olmasını ister ve hedefler.⁴¹

Burada önemli olan, bir noktada kişiyi sübjektif halde hareket ettiren olsa da kuvvetin ne değerde olduğunu bilmek, bunun farkında olmak ve izzet-i nefsin olabilecek müdâhalesine karşı oldukça dikkat etmek olur. Benliğe karşı durarak muhlis olunur ve amellerden her amelin Allah için yapılmasında sorumluluğun eksik olmamasına özen gösterilir. Aksi takdirde her şahsi iyilik kaygısı bile bir şekilde suç olabilir.

Müslüman ahlâkçılarca kulun ödevi, sadece arzularını sınırlamak ve onları kurala bağlamak değil, bilakis onun muradı, hizmet gereği üzere samimi bir kul olmak olmalıdır. Aksi halde belli bir gayret sırf tabiatı tatmin etmeye tahsis edilmiş olur ki, o zaman o, Allah'tan başka

³⁵ Bkz. Örneğin, *Celâlüddîn Abdurrâhman b. Ebî Bekr es-Suyûtî* (ö. 911/1505), *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), (Beyrut: 1407/1987), ss. 61-63; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzu Uyyûni'l-Beşâir*, (Beyrut:1405/1985), c. I, s. 67, 68.

³⁶ *Kur'ân Ahlâkı*, s.369.

³⁷ A.g.e., s.363.

³⁸ Bkz. A.g.e., s.325.

³⁹ Eğer (ruhsat yoluyla) sadece mağfiretinin maksadına uygunsa bu, makbul bir niyettir. *Kur'ân Ahlâkı*, s.362.

⁴⁰ İtaat iradesi hâriç. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.345.

⁴¹ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.343,344.

bir ilâh yani iğreti istekleri, arzuları ilâh edinmek olur.⁴²

İyi niyet, sadece yasaklanmış şeylere karşı uyarılmakla ve mübâh olan şeye arzuları tâbi kılmakla yetinilen niyet de değildir.⁴³ Onun karşıtı olan nefse uymakla⁴⁴ de ve dünyaya dalmakla da cennetin kazanılması mümkün olamaz. Hâlbuki bu tür problemlerin halliyle ruhun arınması, nuru ve irâdenin salâbeti kendini göstermelidir.⁴⁵

Her hâlükârda hiç kimsenin kendi şahsı için ilgisiz ve kaygısız kalacağı, faaliyetinin ortaya çıkartacağı maddî ve mânevi her türlü neticeden de müstağnî olacağı düşünülemez. Zira kişinin sıhhatin, hayatın, huzurun, kurtuluşun, akraba sevgisinin, hatta ilmin, zekânın, kalp ve ruhun üstün nitelikleri üzerinde hiçbir etki yapmadığı, bunlarla hiç ilgisi olmadığı ve bunların kendisi için değersiz şeyler olduğu söylenemez.⁴⁶

Allah'a itaat etme fikri, insan ve bütün varlıklar için en büyük hayrı hedefleyen bir anlayış ve hikmetli bir vâsıtaadır. Ama bu, O'nun emirlerini almaksızın ve benimsemeksizin asla olmaz. Öyle ki, uzun müşâhedeler ve derin düşünmeler karşılığında açık, seçik, sağlam ve sarsılmaz bir durumda olmalıdır. Bu durumda ve ahlâk açısından çok yüksek bir derecede gelişme göstermesi hâlinde vicdanın birinci derecede plânında olabilirse o zaman o, iman erkânına dâhil olmuş ve fiilen en az bilgili olursa da her müminin ruhunda aşağı yukarı belirli belirsiz bir halde yer bulmuş ve mevcut olmuş olur.⁴⁷ İşte bu yüksek ahlâk, derin vicdan anlayışı ve ruha sinmiş bilinçli olma hali son derece önemlidir.

Bir insan için eğitilmiş vicdanda zaman zaman ağır basan küçük farklılık olsa da en anlaşılmaz, hatta görünüşte en sert olan buyruklara dahi itaat eden mümin, herhangi bir hevese veya canının istediği bir şeye boyun eğme yönünde bir meyil içinde olamaz ve onu kast edemez. O, bu emirlerde bir akıl parıltısı görmese bile, zımnen itaat ettiği en hikmetli emirlere sahip olması gerektiğine kesin bir surette inanır ve tabiatlarını ayırt etmeksizin onları gerçekleştirmeye çalışır.⁴⁸

Bu arada şu da belirtilmelidir ki, en açık ve âdil emirler içinde bir şekilde fark edilen ahlâkî hayrı gerçekleştirme kaygısı, müminin vicdanında, diğer bütün kurallarda umumî ve şartsız olan tasvibin az çok müphem bir şuurundan asla ayrılmaz ki, bu tasvip olmadan onun için mümin isminin kullanılması bile lâyıık olamaz.⁴⁹

İnsan gayretinin yöneldiği bir davranış ve amel, ne kapasitede ne de yükseklikte ilâhî hikmete ait hoşnutluktan ibaret olan şeye eşit olamaz. Öyle vicdanilik ve hoşnutluk ki o, sadece Allah'ın istediğini istemek, ona yönelmek suretiyle ve O'nun idrak edilebileceğine dair bilinen

⁴² A.g.e., s.344; ayrıca ilgili âyet için bkz. "... أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ " "Kendisinin ilahı olarak kendi duygu ve arzusunun almış kişiyi gördün mü?... " Câsiye 45/23.

⁴³ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.329.

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. Cora, Mustafa, *Kur'ân'a Göre "Hevâ"*, (Samsun: 2013), ss. 185-211.

⁴⁵ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.331.

⁴⁶ A.g.e., s.344.

⁴⁷ A.g.e., s.343.

⁴⁸ Bkz. *Nisâ* 4/66. Ayrıca bkz. Mehmet Demirci, "Hamdi Yazır'da Hak Kavramı", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2012/1, sayı: 22, s. 74.

⁴⁹ Bkz. *Nisâ* 4/65.

veya bilinmeyen sebeplerle tam olarak elde edilir. İşte bu, bütün değerlere hâkim olan en yüksek bir nokta olup, onun üstünde en mükemmel niyet için mümkün olan hiçbir hedef yoktur.⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, cahiliye döneminde bilinen belli başlı erdemlere de dinî karakter vermek suretiyle onları İslam'ın temel erdemleri haline dönüştürmüştür. Kur'an'ın bu erdemlere kattığı en önemli husus, onların icrasında Allah'ın rızasının gözetilmesidir.⁵¹

Bir şekilde hükmün derin manasını idrak etmeyi hedef edinen niyet, imanın güzelliği ne olursa olsun, onu azaltmak şöyle dursun, onu temellendirecek ve onu sarsılmaz bir şekilde devam ettirecek durumda olan şeyi ona ilâve eder.⁵²

Kur'an'da şu güzel tabirin zımnında ifade edilen ahlâkî görevin temel prensibini görürüz: “Allah bizzat kendisine takvâ ile itaat edilmeye lâyıktır.”⁵³ Başka ve çok mânidar bir ifadeyi Hz. Peygamber'in söylediği metanetle, faziletle ilgili bir hadiste bulabiliriz. Şöyle ki, “Allah'tan korkacak hiçbir şeyi olmasa bile, O'na itaatsizlikten sakınır.”⁵⁴

İnsanın kul olarak böylesine bir hedefe erişmesi için, yalnız ceza korkusundan değil, aynı zamanda Allah'ın azameti hakkında büyük bir saygı ve sevgi duygusundan yararlanmaya da ihtiyacı vardır. Böyle bir duyguya sahip olan ve örneğin namaza duran bir kul, namaz esnasında ruhunu bir yere toplamakta güçlük çekmez, parasını ödünç vermek zorunda ise veya muhtaçlara malını vermek durumunda ise bir mümin olarak ruhunu karşılığında sevap beklemeye bile bırakamaz, hatta buna karşılık Allah'tan bir şey dahi isteyemez. Aksi takdirde karşılık olarak bir şey isteyen konumunda olarak kendisine ne verileceği beklentisi içinde olur.⁵⁵

Ahlâklı olmada en üstünlük prensibi objektif niyet içinde aranmalıdır. Burada da kendine özgü sadelik önemlidir. İyi denilebilen irâde, gayretinin karşılığını isteyen veya dileyen irâde değil, ama kendini veren, feda eden, hesapsızca kendini harcayan, ideali uğruna bizzat kendini unutan irâdedir.⁵⁶

*Gazâlî'*ye göre, bütün iyi niyetlerin en kıymetlisi, en zoru ve en üstün olanı her hâlükârda en mütevâzi taat ve ibâdete lâyık olarak Allah'ın şanını hedef alan niyettir. Tabii ki bu bağlamda belki de muhabbet ve saygı duygusu en önde olanıdır. Bu ise akıl sahibi ve müttakilerin

⁵⁰ *Kur'ân Ahlâkı*, s.342.

⁵¹ Mehmet Demirci, “Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl: 2002, sayı: 12, s. 270.

⁵² A.g. e., s.341.

⁵³ Bkz. *Müddessir* 74/56. *Ebû Tâlib el-Mekî*, mümini/Müslümanı etkileyebilecek, onu vazifesini yapmaya sevk edecek ruha ait ahvâlin tamamını sadece bir başlık olan “Allah için” in tahtında toplayarak sıralar. Bkz. Bkz. Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Mekî el-Acemî(ö. 386/996), *Kûtu'l-Kulûb*, (Kahire: Matbaatu Muhammed Abdi'l-Latîf, 1351), c. IV, s. 40.

⁵⁴ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.333. Hz. Peygamber'in Ebû Huzeyfe'nin hısımlı *Sâlim'i* övmüş olduğu *bu* hadis-i şerîf, birçok kaynaktan yer almakla birlikte örneğin İbn Kuteybe de onu eserinde belirtir, ama isnâdını zikretmez. Elbânî'ye ise onu mevzu hadisler arasına koyar vb. Her hâlükârda bu söz Hz. Ömer'e nisbet edilir. Bu hadisin metni için bkz. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî (ö. 430/1038), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtül-Esfiyâ*, (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-A'rabî, 1405), c. I, s. 177; *el-Ftehu'l-Kebîr fi Zammî'z-Ziyâde İlâ el-Câmi el-Sağîr*, (thk. Yusuf en-Nebhânî), (Beirut: Dâru'l-Fikre, 1423/2003), c.I, s. 365.

⁵⁵ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.333, 334.

⁵⁶ Bkz. A.g.e., s.340.

seçkin vasıflarındandır. Onların Allah'a yakınlaşmaktan başka hiç bir şeyde gözleri olamaz. Her şeyin hakikatine bu açıdan bakar, hisseder, duyar. Onlara göre yegâne gerçek fâide gerçek ma- butta bulunur⁵⁷ ve ondan gelir.

İyi niyette yapılan bir şeyin farkında olma da vardır. Bu şekilde eylemin tesirlerini tah- min ederek neticelerini önceden mülâhaza edilebilme zorunluluğu da olur. Zira bu bakışın fâidesi, irâdeyi harekete geçirmekten ziyade, sorumluluğun ve ahlâki görevin anlaşılmasına ışık tutmak şeklinde olur. Ama bu, vicdan için önce yerine getirilecek eylemin tüm şartlar konu- sunda aydınlatılmış olmasını da gerekli kılar. O zaman aydınlanmış irâde etkin bir muharrik olarak işlev görür.⁵⁸

İnsanda aydınlanmış irâdenin ve sadakatiyle teslimiyetin olması gerekir. O, durmak ye- rine, buyruğun derin manasının künhüne nüfuz ederek kanun koyucunun hedefi ile kendi içindeki hedefin aynı olmasını tutturmaya çalışır ve onun en önemli kaygısı düzeni, adâleti ve gerçeği tesis etmek olur. Bu şekilde bilinen ve kanun tarafından amaçlandığı düşünülen iyinin gerçekleşmesi istenir.

Kur'an'da bizatihî hayır bağlamında niyetin ideal bir örneğinin ortaya konulduğu nasların sayıları az olsa da çoğu kez iyi niyetin hedefini ima ve takdim eden nasların gayet açık olduğu görülür. Örneğin Kur'ân sadece Allah'a itaat etmek için değil, aynı zamanda, ezilen zayıfları⁵⁹ kurtarmak, onların maruz kaldıkları çetin felâketleri ve onları dinden vazgeçirmek⁶⁰ için onlara yapılan teşebbüsleri durdurmak ve bu gibi durumlarda müminlerin düşmanlarıyla mücâdelelerinin/savaşmalarının önünü açmak ve bunu teşvik etmek içindir. Zaten Allah yo- lunda cihâddan maksat, bu bağlamda Allah'ın irâdesinin üstün kılınmasıdır.⁶¹

İyi niyetle itaat eden bir irâde aldığı ve kabul ettiği emrin gösterdiği tarafa doğru yö- nelmek için isteyerek veya istemeyerek, batınî veya zahirî, kendisiyle her şeyden ayrıldı- ğı/sıyrıldığı bir hareketi ifade eder. Bu, dünyadan ve bizzat⁶² kendinden bir ayrılma ve en saf, en mükemmel ideale, bizzat Allah'a bağlanmadır. Hatta rasyonel ahlâk için de böyle bir niyetin yalnız iyi değil, aynı zamanda mümkün olan en iyi niyet olduğunu kabul etmek gerekir.⁶³

Bir fiilin/amelin temelinde iyi niyet veya iyilik yapma niyeti varsa, kişi ister kendini unutarak olsun, ister kendini cihanşümûl bir düzenin ferdi gibi tasavvur ederek olsun, bir şe- kilde ilgili faaliyet yolunda o anlamda katkıda bulunmayı umduğu bir düzeni kabul ederek kişi olarak, genel saadetin tevziinde üstün bir düzen perspektifinden hareket etmiş ise, o zaman

⁵⁷ İhyâ, IV, 320.

⁵⁸ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.339,340. Mehmet Demirci, "Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı", *Erciyes Üni- versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2002, Sayı: 12, s. 277.

⁵⁹ Bkz. *Nisâ* 4/75.

⁶⁰ Bkz. *Bakara* 2/193. Bu âyetin metni ve anlamı: "... وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَتُوبَ الدِّينُ لِلَّهِ ", "Onlarla savaşın ki, fitne (baskı) ortadan kalksın, din yalnız Allâh'm dini olsun..."

⁶¹ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.341.

⁶² Bkz. A.g.e., s.325.

⁶³ A.g.e., s.326, 361.

bayağı niyet bile takdire ve övgüye lâyık bir duruma gelir.⁶⁴ Bu bağlamda kul, her durum ve şartta dinin dürüst uygulanmasındaki gerekliliği⁶⁵ yanında dolaylı niyetle de, niyetin olumlu veya olumsuz sâiklerini dikkate almak durumundadır.

Bütün niyet, dünya veya ziyneti için, hatta taalluk ettiği iyi bir eyleme yönelik de olsa, ama onda hüsn-i niyet olmazsa tamamı âhirette bir hiç mesabesinde olur ve ecel ile silinir. Oysa her amelin semeresi, Allah indinde belirlenen neticeden ibarettir. Ama o, Allah'ın rızasıyla ilgisi olmaması durumunda O'nun rızası dışında olduğu için fânidir, bâtıldır ve boştur.⁶⁶

4.2. Kötü Niyet

Her eylemin/amelin elbette bir keyfiyeti ve tabiî sonuçları vardır. Nitekim bir amelin niteliği veya onu sergileyenin ahvâlinin de bir şekilde niyetin rengiyle ilişkisi iledir. Çok genel bir kural olmasa da neticede eylem kötü ise, niyet de o yönde olur veya gerçekleşmiş menfi bir eylem ile onun ahlâkî tehlikesi arasında kurulabilecek bir iletişim sayesinde sağlıklı vicdanda oluşabilecek farklılaşma veya değişim üzerinden düşünerek bu gibi eylemlere dair nitelikleri/keyfiyetleri, niyetle ilgili idrak ile belirleyebilecek olan hissiyatı ve ilgili rolü yakalamak mümkündür.

Bazen çok küçük bir öneme hâiz gibi görünen bazı günâhlar, insana korku verir ve ondan kaynaklanabilecek sorumluluğu daha ziyade hesap ettirir. Bazen de amelin ufkunun geniş sathı kazandığı bir süreçte ahlâkiliğin derinlik kazandığı söylenebilir. O zaman o, bu oranda kötü niyeti akla getirir. Örneğin küçük miktarlı sahte bir paranın, ticarete sokulması olayının, fiilin parasal tedâvül içinde tayin ettiği hilenin sürüp gitmesinden dolayı aynı değerde yüzlerce parayı çalmaktan daha tehlikeli olduğu hususunu anlayabilmek veya görebilmek hiç de zordur.⁶⁷

Gazâlî'ye göre, düşüncesiz ve basit bir bakışla günâh işleyen kimse, bir defa gözlerini kapatması gerektiği yerde, gözlerini açarak ilâhi eseri kötü yönde kullandığından, yalnız görme organının yaratılışı ile ilgili değil, aynı zamanda yerin, göklerin ve bütün kâinatın yaratılışı konusunda yaratıcıya karşı çok ağır bir nankörlük etmiş olur. Zira göz baş vasıtasıyla, baş vücut vasıtasıyla, vücut gıda vasıtasıyla, gıda, hava, su, toprak, güneş, ay gibi varlıklar vasıtasıyla mevcudiyetini gösterir ve sürdürür.⁶⁸

Bu izah ve ilgili gerçeklerden anlaşılacağı üzere kulun fiil ve davranışları çizilmiş yoldan (sırat-ı müstekîmden) bilinçli ve irâdeli her sapması hususunda niyetin kötülüğünü veya sahibinin suçluluğunu tayin ve tespit etmek mümkündür. Kaldı ki, hak yolun dışında ne kadar çok sonsuz yönler, inhiraflar ve dalâletler olduğu malumdur. Demek oluyor ki, ahlâkilik prensibinin birliği ile ona zıt olan prensiplerin sayısız çokluğu çatışabilir.⁶⁹ Ama buna rağmen en

⁶⁴ Bkz. Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre el-Buhârî Ebû Abdillâh (ö. 256/870) *Sahîhu'l-Buhârî*, (ys.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1402), Kitâbü'z-Zekât, Bab 49.

⁶⁵ *Kur'ân Ahlâkı*, s.363.

⁶⁶ *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 2771, 2772.

⁶⁷ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.339.

⁶⁸ Bkz. *İhyâ*, II, s.67; IV, 78.

⁶⁹ *En'âm* 6/153. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.363.

küçüğünden en büyüğüne kadar kötü niyetin ne kadar kötülöklere sebep olabileceğini anlamak da mümkündür.

Burada niyeti, menfi yön üzere biraz daha irdelemek, farklı yönlerden değerlendirebilmek veya detaylarına inerek açabilmek için ona alt başlıklar oluşturmak gerekir. Ama yukarıda da bahsettiğimiz üzere, bu konuda yeterli ve son şeklidir denebilecek bir takım nevilere ayırma gayretinde olmak pek makul ve mantıklı bir iş olamaz. Zira konunun tabiatı böyle bir düzenlemeye veya tertip oluşturmaya pek elverişli olmadığı gibi yapılan da mükemmel bir sınıflandırma olamaz.

Her hâlükârda eldeki malzeme ile Kur'ân'ın ve hadislerin özellikle ve ısrarla üzerinde durduğu en açık olan hususları örnek kabilinden meseleler hâlinde tâli başlıklar olarak, *insanlara hoş görünme, gayr-i meşrû kazanç sağlama, zarar verme, ödevi baştan savma ve beyu'l-îne anlaşması niyeti*⁷⁰ vb. şeklinde oluşturarak ve Kur'ân'dan da değişik misâller vermek suretiyle yetineceğiz.

4.2.1. Zarar Verme Niyeti

Kur'an'da kötü niyetli evliliğe dair bazı uzlaştırmalar konusuna yer verilmesi⁷¹ bu hususta yerinde bir örnek oluşturur. Öyle ki, onda bu mesele hakkında yeniden düşünmenin ve konu hakkında eşler üzerinden anlatımlar yapmanın söz konusu olduğu görülür.⁷² Bu şekilde belki biraz daha fazla saadet getirmeye elverişli başka bir evlilik oluşturmaya engel olunmakla beraber eşlerin hürriyetlerine ayak bağı olacak şekilde mevcut durumun devamlılığının sağlanması hususunda bir ima veya talep olduğu görülür.⁷³

Bir başka örnekten ise, mirastan yararlanacak olanlara yardımdan ziyade kendilerini mahrum bırakma gâyesine konu olabilecek meşru vâsilere yönelik benzer uyarının yapıldığı anlaşılıyor.⁷⁴ Kur'ân'da bu gibi kötüye örnek oluşturan çeşidiyle bulunan eylemle ve ilgili kötü niyetle, Allah'ın âyetlerinin alaya alınmasından⁷⁵ bahsediliyor. Nitekim bu kabilden birçok misâl⁷⁶ arasından başka benzerlerinin de alınarak irdelenmesi mümkündür.

Kur'ânî örneklerden ve bazı hadislerden anlaşılacağı üzere hiç kimse ne kendisine ne de başkasına asla zarar veremez⁷⁷ ve böyle bir niyeti taşıma hakkına hem sahip olamaz hem de bu tip filleri işlemek için benzer niyeti taşıma konusunda asla imtiyazlı olamaz. Zira Kur'ân'da birçok yerde böyle günahkâr (niyetlere) karşı insanlar uyarılır, bazen de onlar için çok sert ifadeler kullanılır.⁷⁸

4.2.2. Ödevi Baştan Savma Niyeti

⁷⁰ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 363.

⁷¹ *Bakara* 2/231. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.363.

⁷² *Bakara* 2/228. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.364.

⁷³ A.g.e., s. 364.

⁷⁴ Zira ilgili âyette (bkz. *Nisâ* 4/12 vb.) kalan terekeden vârislerin hangi şartlarda ve ne kadar miras/pay alacakları belirlenmiştir. *Kur'ân Ahlâkı*, s.365.

⁷⁵ *Bakara* 2/231. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.363.

⁷⁶ Meselâ bkz. *Bakara* 2/233,282; *Talâk* 65/6 vd. Ayrıca bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.365.

⁷⁷ A.g.e., s.365.

⁷⁸ *Bakara* 2/230. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.365.

Burada niyet sahibinin hangi niyetle hareket ettiği önemlidir. O, kışkırtıcı olmakla birlikte niyeti aslında kışkırtıcı/kışkırtıcılık olmayabilir.⁷⁹ Demek ki, onun rengi bellidir veya belli değildir. Her hâlükârda onun rengi kişinin durumu veya hâdiseler üzerinden kendini gösterir ve bir şekilde ortaya çıkar. Bu durumda onun fâili olan kişinin/kişilerin sahip olduğu tutum ve davranışın karşısında nassın reaksiyonu söz konusu olur.

Kur'ân kıssalarından birinde örneğin, olay öncesinde bir bahçe sahiplerinin, vazifelerini baştan savma niyetinden dolayı yapmaları gereken infaklarından yararlanması gereken ihtiyaç sahiplerini bundan habersiz kılmak ve mahrum veya men etmek maksadıyla sabahleyin erkenden bahçeye gelişlerinde orada beklenmedik bir âfetle mahsullerinin helâk olduğunu görmeleri ve oluşan o kötü manzarayla karşılaşmaları da böyledir. Nitekim onlar uykuda iken, sırf bu tür niyetleri yüzünden olmalı ki, gece bahçeye uğrayan ilâhî bir felâketin bütün meyvelerini mahvettiği anlaşılıyor.⁸⁰

4.2.3. Gayri Meşru Kazanç Sağlama Niyeti:

Bu bazı meselelerde, mesleklerde veya alanlarda olabiliyor. Örneğin hukuk konusunda bilgili bazı kişiler tarafından tenezzül edilen yollardan biridir. Öyle ki, onlar kendilerine kanuna tamamen saygı göstererek ve gerçekten onun lafzına aykırı düşmemek gerekçesine matuf tedbirler alırlar ve bunu bencilliklerini tatmin edecek usul veya dolambaçlı çıkış yolları bularak yapmaya çalışırlar.⁸¹ Burada haksız, şer'î olmayan ve niyetle alâkalı olan ince ve hassas bir duruma da işaret ediliyor.

Kur'ân'da farklı bir başka olay olarak da İsrailoğullarının herhangi bir günâh işlemeksinin Cumartesi günü balık avına izin vermeye yönelik bulmuş oldukları belli bir hileye de işaret edilmesi düşünülebilir.⁸² Hâlbuki bir şey yasak ise onun değerlerine sahip çıkmakta da yasak olur. Öyle ki, İslâm büyücülerin, kâhinlerin ve iffetsiz kadınların yaptıklarını da, elde ettikleri kazançlarını da haksız ve iffetsizlik olarak görür.⁸³

4.2.4. Bey'u'l-İyâne Niyeti⁸⁴

Bunu da bir örnekle ele alabiliriz. Bu, fâizin çirkin yüzünün yine kendisi ile maskelen-

⁷⁹ *Kur'ân Ahlâkı*, s.365.

⁸⁰ *Kalem* 68/17-33. *Kur'ân Ahlâkı*, s.366.

⁸¹ *A.g.e.*, s.367.

⁸² Bkz. *A'râf* 7/163. *Kur'ân Ahlâkı*, s.368.

⁸³ Bkz. *A.g.e.*, s.368.

⁸⁴ Bir başka ifade ile *fâizli karz akdi* "بيع العينة": Bir mal hakkında iki taraf anlaştıktan sonra biri, diğerine vadeli ve fâhiş fiyatla bir malı vermesinin ardından onu, peşin parayla ve daha düşük fiyatla tekrar geri almasıdır. Başka bir şekliyle, malı peşin olarak satan kişinin aynı malı sonra veresiye ve daha pahalı olarak geri satın alması şeklinde ifade edilir. Bu anlayışa göre bununla fâizsiz finansman sağlamak amaçlanır. Bkz. Abdullah b. Ahmed b. Kudâme Ebû Muhammed el-Makdisî, (ö. 622/1223), *el-Muğnî li İbn Kudâme fi Fikhi'l-İmâm Amed b.Hanbel eş-Şeybânî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405), c. IV, s. 277. vd. Bu konuda aynı anlayışla yapılan *Muhâdara* "محاضرة" vb. de üzerinde düşünülerek bir başka örnek olarak değerlendirilebilir.

meye çalışıldığı bir anlayıştır.⁸⁵ Ancak o, Kur'ân'da yalnız modern ve sınırlı (belli bir fâiz oranını aşan) şekliyle değil, kelimenin en eski ve en geniş anlamıyla paradan alınan her türlü maddî ve gayri maddî menfaatten ibaret olan bir fâiz ve de haram kılınmasında herhangi bir şüphe bulunmayan bir mesele olarak gözükmüyor.⁸⁶

Buraya kadar niyete dair hususlarda yapılan açıklamalarda örnekler üzerinden gidilerek bunların niyet açısından müspet mi veya menfi mi oldukları hususu açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Burada konunun kendine özgü kapalılık durumu da dikkate alınarak örnek kabilinden belirtilen bazı eylem/amel sahiplerinin taşıdıkları günahkâr niyetlerini bir şekilde gizleme eğilimi içinde oldukları hususu da öne çıkartılmıştır.⁸⁷

Bir niyette, şu veya bu şekilde, eylemlerle veya amellerle gerçekte olması gereken karakterlerinin değiştirilmesi yönünde oluşabilecek her hangi bir farklılaşmanın şöyle veya böyle ortaya çıkaracağı hatalı bir tutum, anlayış veya davranış fâilinin ya mahkûm edilmesine ya da affedilmesine yol açabilir. Bu bağlamda ve bir şekilde hileli veya uygun bir yolun veyahut da yeterli bir vesilenin vb. oluşturulmasına çalışıldığı anlaşılıyor.⁸⁸ Ancak her hâlükârda müeyyide açısından sonuç ne olursa olsun bunlar asla meselelerin ne rengini ne aslî karakterini değiştirmez.

Hâsılı bu konuda farklı örnekleri ve malumatı çoğaltmak mümkündür. Ancak yukarıda genel olarak verilen *iyi niyet* ve *kötü niyet* ayırımıyla ve devamında oluşturulan kötü niyete dair tâli başlıklarla bir sınıflandırma yapılmaya çalışılmıştır. Bunlarda Kur'ân'dan verilen örnek olaylarla –ki, bunlar arasında özellikle konuya dair zikredilen âyetler veya bir şekilde ilgili âyetler olarak mütalaa edilenler -veya bunlardan alınan ilgili kesitlerle yapılan açıklamalar ile niyet hakkında hem nitelik hem de mâhiyet açısından açıklamalara katkı sağlayacak nitelikte beyanlarda bulunma yoluna gidilmiştir.

5. Niyet İle Kalbîliğe Dair Bir Mülâhaza

İnsanın sözüne ve eylemine eşlik eden ve merkez niteliğinde olan niyet, yukarıda bahsi geçen tavâ, rıza, hubb gibi kalbî eylemlerden biridir⁸⁹. Her türlü eyleme şerî anlamda bir değer atfedebilmek için onun kasıtlı veya bir amaca yönelik ve Allah için yapılmış olması gerekir.

İnsanın eylemlerinin ciddiye alınıp alınmaması hususunda niyetin keyfiyeti ve kalbî duygular çok önemli bir role sahiptir. Örneğin bir eylemde ibâdet vasfı olup olmadığı onun niyetle olan ilişkisiyle alâkalıdır. İnsanın kalbi yaratılışı çerçevesinde fitratının âdeta karar

⁸⁵ Bu, Cizvitlerin "...esas gâyenin faydalanma niyeti olduğu zaman bile" câiz gördükleri ve Paskal (Pascal)'ın ise onların başlarına kalktığı meşhur hiledir. *Kur'ân Ahlâkı*, s.368.

⁸⁶ *Bakara* 2/279.

⁸⁷ *Kur'ân Ahlâkı*, s.369. Daha geniş bilgi ve faklı örnekler için bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 356, 370, 371.

⁸⁸ Bkz. A.g.e., s. 317.

⁸⁹ Bu kelime Kur'ân'da, " قلوب /قلب " olarak *yüz yirmi beş* ve hepsi dâhil farklı türevlerde toplam, *yüz otuz beş* yerde geçer. O, kanın vücuttaki dolaşımını düzenleyen organ olduğu gibi düşünce ve şuura vesile olan beyin de ondandır. Bu nedenle akla beyin de denir. Bkz. *el-Mu'cemu'l-Mufehres l-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, "k-l-b" mad. I, 908, 909.

merkezi ve onun bâtinî bir eylemi olan niyetinin karargâhı mesabesinde.

Kalp, her hangi bir mesele veya iş hakkında karar verilirken o işle ilgili niyetin oluşmasında başvurulan merkez, içte ve içten olan (somut veçhesiyle bir organ)dır.⁹⁰ O, fitratı ve yapısı gereği sahip olduğu tabiiyeti ile insanı hak olanı anlamaya/kabul etmeye⁹¹, istikâmet üzere olmaya sevk etmede, yönlendirmede bir güç ve cevher mâhiyetindedir. O, hem haktan yanadır hem de ona müsaittir. Yapısal olarak fitraten temiz ve iyi olmakla beraber güzel, helâl, hak ve sağduyu üzere olanla mutlu olur.

Kalbin hakkı anlama ve kabul etme kabiliyetine, gücüne sahip olması ve insana doğruyu bildirmesi hem fitrîdir hem de doğaldır. Bu hâlinin sürekliliğinin sağlanması için onun desteklenmesi, dış müdâhalelerden korunması⁹² icap eder. O zaman o, aslî vasfı ve istikâmeti üzere işler ve hep doğrudan yana meyilli olur. Bu özellikle onun aslî fitratı üzere korunması gerektiğini gösterir.⁹³

Kalbin müspet hâli ile insan arasında bir makasın oluşmaması gerekir. Öyle ki, hidâyet ile fitrat üzere insanı iman durağına götüren de kalptir. Onda hakkın işaretleri belirir veya görülür ve ona itibar edilir, ona vefa gösterilir, o da insanı doğru yöne götürür.⁹⁴ Bu süreç ara kabul etmez. İnsanın önüne çıkabilecek dünyalık meyline, zaafına ve onun başkaları tarafından yanlış yönlendirmesine, saptırıcılara fırsat vermeyecek veya fesattan ötürü hakikatlere karşı ilgisiz kalmayacak, onlardan ödün vermeyecek hassasiyetinin yitirilmemesi gerekir.

Kur'ân (İslâm) talimatları üzere ve insanî açıdan doğrular dikkate alınmazsa, dünyaya dalınarak hep iğreti istekler peşinde koşulursa, ilâhi taleplere uygun şeyler yapılmazsa veya bunlarda erteleme olursa... kazanılan günâhlar kalpleri karartır⁹⁵ ve onlar da körelir, onlardan gelen sinyaller azalır ve nihayet mühürlenir. Hâlbuki fitratları korunarak müspet halleri üzere onlara kulak verilmesi için onlarla ilişkili ve ihlâslı olunması gerekir.

İnsan ile kalp arasına mesafe girerse onda bir şeyler olur, araya başka şeyler girer ve farklı cihetlere gidiş başlayarak yollar ayrılır. Bu her zaman ihtimal dâhilindedir. Kişi hakkı

⁹⁰ Ona ayrıca bilgi, maksat, arzu/istek, bilinç, irâde, ihlâs gibi unsurlar da eşlik eder.

⁹¹ Bkz. *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî*, II, 245,246. Burada, bilgi ve idrâk merkezi olarak kalbin mi? akıl (beyin)in mi? esas alınması gerektiğine dair tartışmalar bir yana sadece kimilerine göre, beynin bilgi alma, harmanlama; tahlil, sentez, sonuç ve karar verme gibi fonksiyonlar için bir nevi işlemci olduğu görüşünü ve de *Râzî'nin*, kalb(akıl)ın, bir idrâk (akl) edici veya cehâlet yeri olma konumuyla dinle ve dünya ile ilgili meselelerin onda anlaşılmasına binaen bir ilim ve bilgi merkezi olduğu hakkındaki kanaatini ifade etmekle yetinmeyi yeğledik. Bu konuda *A'râf* 7/179 ve *Hac* 22/46 vd. âyetler hakkındaki tefsir ve geniş bilgi için bak. Muhammed b. Ömer el-Me'rûf bi Fahru'd-Dîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beirut: Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), c. xv, s. 410; XXIV, 531.

⁹² Bkz. A.g.e., II, 245,246.

⁹³ İnsan o fitrata yönelmeli ve sebeplerine sarılmalıdır. Zira o, yaradılışça dini kabule hem müsait hem de onun verdiklerini anlamaya yatkındır. Zira o, akıl ve doğru düşünceye hitap eder. Nitekim fitratla baş başa kalan kişi O'na karşı başka din seçemez. Ama onu yoldan çıkararak şeytandır. Bkz. Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö.710/1310), (2005), *Tefsîru'n-Nesefî* (Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl), (thk. Mervân Muhammed eş-Şiâr), (Beirut: Dârun-Nafâis), c. III, s. 218.

⁹⁴ Mehmet Demirci, "Hamdi Yazır'da Hak Kavramı", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2012/1, sayı: 22, s. 79.

⁹⁵ Bkz. *Mutaffîfîn* 83/14 vd.

anlayıp kavrayınca ara vermeden dini evâmiri ve hayatın gereğini uygun şekilde yerine getirmelidir. Zira oyalanma ile insanın bilgileri ve duyguları alabora olabilir, evrilip çevirebilir, değişebilir⁹⁶ ve Allah kalple araya başka şeyler sokabilir. Bunlara fırsat vermeden kalpten gelenleri izlemek gerekir. Aksi takdirde, orada oluşacak bozulmadan ötürü irtibat kesilebilir.

İnsanın kalbi ile arasında oluşabilecek bozulma önceden iyi algılanmalıdır. Öyle ki, zamanla yapılan yanlış davranışlarla kalpte oluşabilecek deforme nedeniyle Allah da onları eğer⁹⁷ ve kalbin güvenilirliğinin hep aynı olması mümkün olmayabilir. O emanete ve cevhere çok iyi bakılmalı ve hep aynı şekilde oluşmasına ve kullanılmasına özen gösterilmelidir. İnsan onu dinlemeli ve hep kendi dediğinin doğru olduğunu kabul etmemelidir. Aksi halde bu riskli olur ve o da insanın yanlışlarına uygun veya onları doğrulayan şeyler söylemeye ve eğri büğ-rü malumat vermeye başlar.

Düşünce ve davranış olarak husule gelen yanlışlar kalbin anlamasının, hassasiyetinin önünde engel teşkil eder. İnsan da kalbini dinlemeyince algı süreci iyice düğümlenir. Örneğin din hakkında veya ondan bazı konular konuşulurken dinleyenlerin her birinin bunları anladığı söylenemez.⁹⁸ Zira onun kararması, tıkanması bu durumu engellediği gibi hidâyetin kararması, tıkanması sonucu bu, kişinin hakkı anlamasına karşı tehdit oluşturmakla birlikte ameli de tehlikeye düşürür.

İnsan kalben doğruyu yaşamakla, onunla beraber hareket etmekle farkındalık oluşturabilir. Bu şekilde onun doğal saflığı, selim yaratılışı üzere olmasıyla hep doğrudan yana olur. Bu olmazsa o zaman kişi taklitçiliğe bulaşır. Oluşabilecek böyle bir yanlışlıkla kalbin ayarları bozulur ve insana doğru bilgi veremez. Yanlışlar dibe vurur ve kişi yanlış yaptığı halde 'içim rahat' der.

Kalbın duyarlılığı yanında onun eylemlerinden olan basiretin de işlemesi gerekir. Nitekim o da körelebilir. Halbuki kalp gözünün açık olması bazı şeylerin fark edilmesine vesile olur. O da işlevsiz kalırsa, körelirse kalp işlemez olur. Artık kötülükler, her hangi bir şekilde insanın kulağına, kalbine, gözüne etki etmez ve onları tırmalamaz olur. İnsanın hakikatleri kavrama, anlama niyeti ve gayreti olmazsa kalbinin olumluya meyli beklenemez. Kalp gözünün açık olmasıyla, zihin uyanıklığıyla(akıl) veya ferâsetle ve basiretle kalpte bunların tersinin vukuu mümkün olur.⁹⁹

Bütün bu süreçlerde şeytan ve onun elçisi olan nefis de boş durmaz. Örneğin insanın anlayış, düşünce ve gönül dünyasından bazı şeyler geçer ve ama o da oralara bir şeyler bırakır ki, bunu Allah da bilir. İnsan O'na kulluk eder ve sağlıklı bağlılık gösterirse Allah onları boşa çıkarır. Ama kişinin kalbinde hastalık, bozukluk ve katılık oluşarak tefessüh ederse bu, sahibi için sınanma aracı olur.¹⁰⁰

⁹⁶ Bkz. *Enfâl* 8/24.

⁹⁷ Bkz. *Yûsuf* 61/5 vd.

⁹⁸ Bkz. *Furkân* 25/44 vd.

⁹⁹ Bkz. *Yûnus* 10/42,43 vd.

¹⁰⁰ Bkz. *Hac* 22/52,53.

Şeytan benzer başka kandırma yollarına başvurur. Öyle ki, insan için oluşacak boşlukları veya zaafı fırsat bilir ve onun yapmakta olduğu veya yapacağı şeyler hakkında onu kandırarak engellemeye çalışır. İnsanın en basit yapabileceği davranışlar da bile ona vesvese vererek gûya bazen bu riyâ olur, bazen de bu riyâ olmaz gibi kandırmacalarla onun yoluna çıkar ve bir şekilde onu engellemeye çalışır. Bu şekilde kişinin, şeytanın iğvasıyla bocalayarak yanlış davranışlara tevessül ettiği olur.

Allah zaman zaman insanın kalbini bazı olaylarla yoklar veya sınırlar. Bu şekilde onun samimiyeti veya nifâkı belli olur. Bu süreçte kalp gittikçe bozulabilir veya temizlenmede süreklilik kazanabilir. Ama bu arada insan içinde olumluya veya olumsuzya yönelik taşıdığı özlem veya düşünce ile buna katkı sağlayabilir. Onun tarafından kalpte güzel bir iş, ibâdet veya cihat vb. yapmaya dair taşıdığı özlem, niyet durumu olumlu sonuca doğru evirebilir. Örneğin Hz. Hamza, Uhud savaşında şehit olmuş ve o, taşıdığı niyetle âhiretteki saadeti hak etmiştir.¹⁰¹ O halde insanın içinde haktan yana oluşan böylesi bir niyet, doğru karar, eğilim, kasıt ve samimiyet insanın nâmütenâhi bir mükâfatı hak etmesine vesile olabilir.

İnsanın kalbi ile kendisi arasında fıtratına uygun birliktelik sağlıklı olmalı, söz ve işlerde bu insicamı, iletişimi bozacak dış unsurlara mücadele edilmemelidir. Aksi takdirde dış müdahaleler veya çevre devreye girer ve kalbin fitrî yapısını başka bir şeye meylettirebilir, dönüştürebilir ve işin seyrini değiştirebilir. Her hâlükârda fıtrat üzere ve bilinçli şekilde olumsuz telkinlere direnmek, çevre engeline karşı mücadele etmek gerekir. Bir şekilde çevrenin olumsuz etkisinin aslı fıtratı baskı altına almasına ve yönlendirmesine veya meselenin rengini fıtrat dışı ve menfi yöne doğru çekmesine engel olunmalıdır.

İnsan çevrenin yanlış telkinini ve etkisini aşabilecek fitrî güce sahiptir. Ama bazen de insanda bir şeye karşı bir nefret, hoşnutsuzluk olursa o, doğruyu görmesine ve onu anlamasına engel olabilir.¹⁰² Bu bilince sahip olmak gerekir. Örneğin İmrân'ın karısı, Hz. Meryem'e hâmile iken etrafta lehinde veya aleyhinde olanlara veya söylenenlere bakmaksızın ve bir beklenti içine girmeksizin, kendini hâlisâne bir şekilde sadece kulluğa, çocuğunu serbestçe ve şartsız olarak rızası için Allah'a adamıştır. Onun sergilediği davranış¹⁰³, taşıdığı niyet ve etrafa karşı takındığı tavır bir sâlih kul için olması gereken idi.

Kalbin normalde olumludan yana duyarlılığı ve hassasiyeti vardır. Bu bağlamda ve o yönde bazı belirtilerin olması da mümkündür. Nitekim bu, gerçek fıtrat üzere örneğin, Kur'ân okunurken titrer, imanı artar¹⁰⁴, Allah zikredilince huzur bulur, mutmain olur vb. hususlar bunlardan bir kaçıdır.¹⁰⁵ O zaman onda âdeta bir ayarın, sağlıklı bir anlayışın ve kanaatin oluşabilir olması, doğruyu seçer olması ve ona karar vermesi gibi ahvâlin vuku bulabileceği olur. Artık o, bu hâliyle yanlış bilgi ile ikna olmaz. Bu kabiliyetle onda dil eğilip bükülmez. İçte olan dışa

¹⁰¹ Bkz. *Âl-i İmrân* 3/154 vd. Ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan yay. (İstanbul: 1980), ss. 253-258.

¹⁰² Bkz. *Mefâtîhu'l-Gayb*, xv, 410.

¹⁰³ Bkz. *Al-i İmrân* 3/35 vb.

¹⁰⁴ *Enfâl* 8/2 vd.

¹⁰⁵ *Ra'd* 13/28 vd.

yansır, ihlâs gerçek anlamını bulur ve güzel niyetle yapılan sırf Allah için yapılır.

İnsan dışarıdan gelebilecek her tür bilgiye ve algıya karşı karar ve davranışların oluşturulmasında tasarrufta bulunabilir. Ancak, yukarıda olduğu gibi, yanlış bilgi, algı, dış etkiler veya dışarıdan müdâhaleler hakkı anlama ve kabul etme gücünü zorlar, zorlaştırır¹⁰⁶ veya şeytanın etkisiyle niyet elektrik gibi (kesilebilir) veya bozulabilir. O zaman ona bağlı ibâdet/amel de biter. Ama kalp doğru olursa, beden tamamı doğru olur ve öyle işler, ama bozuk olursa bütün beden de öyle olur. İnsanın hayatta yaptığı işler ile beden ve kalp arasında bu şekilde bir ilişki söz konusudur. Fakat işler tersine de dönebilir ve bu sefer de kazanılan şeyler kalpleri kirletebilir. Öyle ki, suçlar, günâhlar kalbi âdeta paslandırarak karartmış ve kaplamış olur.¹⁰⁷

Kalbin bütün bu farklı örnek ahvâlle ilişkilendirilebilmesi ile beraber naslarda murat edilen bozulmamış aslî fitrat üzere olan kalbin korunarak niyet için uygun ve sağlıklı bir merci olması sağlanabilir. Bu hâl ile ihlâstan söz edilebilir ve bu onun kalitesini ifade eder. Allah için yapılan bir şeyde önce niyetin olması ile onun başka şeyler için olmasının tefrik edilmesi gerekir. O zaman ona yönelik burada rıza ve kasıt öne çıkar. Örneğin, oruçlu iken unutarak yemek yemek orucu bozamaz. Her hangi bir niyet olmaksızın tutulan oruç da oruç olmaz. Zira bunların her ikisine yönelik herhangi bir kasıt veya niyet gerçekleşmemiştir. Hâlbuki Allah yapılan bir şey hakkındaki niyete ve kalbe bakar.

Niyetle ulaşılan, amel ile ulaşılandan çok daha fazla olabilir. Onun amele göre kendini öne çıkartabilecek niteliği ve üstünlüğü vardır. Öyle ki, sade bir ibâdetin şöyle veya böyle iyi, güzel olması, onun niyetle olmasının yerini tutamayacağı gibi bir değeri de olmaz. Örneğin niyetsiz kılınacak bir namaz, namaz olmaz. Bir başka şekliyle meselâ bir kişi, kavmi arasında dokuz yüz elli yıl kalan Nuh (a.s.)¹⁰⁸ kadar yaşayarak hep güzel şeyler yapmış olsa veya her gün vakitli ibâdetleri kılacak olsa bunlar ömürle veya rekâtle sınırlı olur. Ancak her an onları yapma konusunda taşıyacağı niyet ise, ona bir sınırsızlık ve sınırsız olan dünyayı veya sınırlı bir ömür ile sınırsız olan bir saadeti kazandırır. O zaman niyet insan için ebedi bir cennet veya cehennem için vesile olabilir.

Bir eylem veya amel bizzat varlığından dolayı değil, niyet ona yön verdiği için insan onun mükâfatını hak eder. Demek ki, eyleme kalbî duyguların ve niyetin kendisine dâhil olması, yön vermesi gerekir. Öyle olur ki, bazen yapılan Allah'ın dinine bir şey kazandırmayabilir, ama Kur'ân'dan anlaşılacağı üzere¹⁰⁹, insanın kalbinde bulunan ilgili samimiyet ve ihlâs onu kazançlı yapar. Nitekim âdeta bir test, kalpleri yoklama sınavı niteliğinde olan Uhud savaşında¹¹⁰, sahabeden bazıları, örneğin Hz. Musab b. Umeyr Allah'ın sevgisini ve rızasını tercih ederek o savaşın kaybedilmesine rağmen niyeti ve ihlâsı sayesinde şehâdet mertebesine erişmiştir.

¹⁰⁶ Bkz. Bkz. *Tefsîru'l-Kâdi el-Beydâvi*, II, 245, 246.

¹⁰⁷ Bkz. *Mutaffifîn* 83/14 vd.

¹⁰⁸ Bkz. *Ankebût* 29/14.

¹⁰⁹ Bkz. *Âl-i İmrân* 3/154; *Ahzâb* 33/23 vd.

¹¹⁰ Bkz. *İslam Peygamberi*, ss. 253-258.

İnsanın kalbinde bozulma varsa onun bir günde iyileşmesi beklenemez. Üstelik insanın içine her hangi bir müdâhale de söz konusu olamaz. Ama onun giriş çıkışları ve çevresi kontrol edilebilir, bu anlamda onu bilgi donanımıyla ve imanla kuvvetlendirmek veya buna katkı sağlamak mümkündür. Bu insanın gücü dâhilindedir. O, kendisine verilen tefekkür, akletme, düşünme melekelerini iyi kullanmak ve fikrin her türlüüne açık olma ile onun önünü açabilir. Bu şekilde kalp de doğru ve hak olana meyleder, hak olanı söyler. O zaman kalp sahih ve sağlıklı bilgi ile daha düzgün niyete ve ihlâsa kaynaklık eder.

İnsanın zihninde ilâhi mesaja uygun oluşabilecek düşüncesine ve gönül dünyasındaki arzularına, anlayışına insani zaafalarını istismara yönelik olarak şeytan bir şeyler bırakabilir. Bu elbette onun fitnesine karşı insan için bir seçim ve sınanma olur. Örneğin, insan hakikat veya her herhangi bir güzel söz ve davranış gibi şeylere yönelik şeytan tarafından dürtülür ve o da bocalar. Bu durumda ihlâslı olunursa Allah onun bıraktıklarını (kuşku ve kafa karıştırmasını) nesh eder, iptal eder, hükümsüz koyar¹¹¹ ve ilâve olarak gönlü rahatsız edici, ayartmalar, saptırmalar, bulandırmalar kaybolur. Burada fitrî kalbin duyarlılığı ve aydınlatılması ve sağlıklı din anlayışı ile hareket edilerek sağlıklı karar ve niyet oluşturulması onun ilkalarını boşa çıkarabilir.

İnsanın kalpte olanın aksini dille ifade etmesi ve peşine düşmesi münâfıklık olur. Zira o, kalbin söylediğinden, doğru dediğinden farklı olanı dışarıya yalan olarak yansıtmak olur. Bu ise, için ve dışın farklı oluşunun belirtisi olur.¹¹² Zira kalpte olmayana dille söylemek nifâk ifade eder. Bu gibi kalpte olan bir niyetin insana hayrı olmaz. O niyetin kendisinden de onun mercii olan kalpten de yarar umulmaz. Bu şekilde iç dış, kalp bütünlüğü veya insanın onunla koordineli beraberliği bozulmuşsa insanın kendine dahi güveni ve saygısı kalmaz.

İşte fitrat üzere ve ilâhî ayarlı kalp ile din, Allah'ın tarif ettiği şekliyle iç dış bütünlüğü ve ihlâsla yaşanır. Bu bağlamda dünya ve âhiret dengesi¹¹³ de gözetilmiş olur. Zira cennetin karşılığı olarak yapılması gerekenler olduğu gibi cehennem karşılığı olarak sakınılması gereken eylemler de dikkate alınmak durumundadır. Bunlar olmadan, sözde abartılı olan ihlâs anlayışı, pek çok âyetle ve de Kur'ân'ın muhtevâsıyla asla bağdaşmaz.

Beşerî eylemin içinde niyet olduğu gibi amel ile irâde de vardır. Irâde direksiyona benzer, o olmazsa yoldan çıkılır. Ama o, bozulmazsa tekrar yola geri dönülebilir. İnsanın tercihi hep dünya hayalinden yana olursa orada ihlâs kalmaz, o kalmayınca da her şey bozulur.¹¹⁴ Artık sırf dünyaya yönelik olan murat âhireti bitirir.

Gönüllerdeki niyet, ihlâs/kalite olduğu ölçüde muteber olur. Her şeyin Allah için yapılması istenirken, ayrıca Kur'ân'ın¹¹⁵ ve Hz. Peygamber'in yaptıklarından biri de, dünya ile âhiretin dengesini öğretmek olmuştur. Bunu da göz ardı etmemek gerekir. Nitekim *Kârun*'u

¹¹¹ Bkz. *Hac* 22/52 vd.

¹¹² Bkz. *Âl-i İmrân* 3/167; *Fetih* 48/11 vd.

¹¹³ Bkz. *Bakara* 2/201 vd.

¹¹⁴ Bkz. *Hûd* 11/15 vd.

¹¹⁵ Bkz. *Bakara* 2/201 vd.

anlatan âyetlerin sonunda, “dünyadan da kendi nasibini(payımı) unutma”¹¹⁶ ifadesi geçer. Ama sırf dünyaya odaklanma âhireti zayi eder ve bu nitelikteki kalpten müspet sinyal gelmez.

İnsanın her hangi bir ameli ne kadar yüceltilirse yüceltilsin, arkasında kalp, niyet ve ihlâs yoksa bir anlam ifade etmez ve insana faydası olmaz. Örneği, riya için ilim tahsil edilirse veya bir iş yapılırsa veyahut da bütün mal kişinin cömertliğinden söz edilsin diye verilirse, Allah’tan hiç bir şey beklenemez. Şu bir gerçektir ki, ne istenirse veya neye odaklanılırsa hayatın şekillenmesi ona göre olur ve öyle gelişir.¹¹⁷ İstenen de tastamam alınır. Ama Allah’tan başka bir şey beklenemez. Zira niyet o şeye yönelik idi.

İnsan gönlüne alınan mânaya/vahye uygun davranırsa kalp bu canlılığı korur, gelişir ve o, yalandan, yanıştan ve hileden rahatsız olur. Ama o, Allah’ın ilminden gâfil bırakılırsa o zaman o da onun ardından gitmez. Bilâkis kişi arzularının peşine düşer ve onların dediğini yapar. O zaman da kalpten gelen sinyaller azalır ve etkisizleşir. Ancak bu sinyallerin kesilmemesi ve bu durumun tersine çevrilmesi gerekir. İhlâs ve niyette beraber olma süreci istisnayı, ara vermeyi kabul etmemekle beraber bu durumun sürekliliğini sağlamak mümkündür.

Niyet, kirlitmeye, bozmaya yönelik arzularla ve insanı kuşatan çevirmecilerle her zaman karşılaşabilir. Bununla örneğin, Hz. Peygamber de karşılaşmış ama mal, mevki ve kadınlara ilgili önerilerin vb. hepsini reddetmiştir. Böyle bir süreçte sağlıklı bir kalp doğruyu, yanlış anlayabilir, ayırabilir. Kişi kalbime şöyle tecelli etti diyebilir. Buna rağmen bir yanlışlık olursa, Allah’ın huzurunda bunu ifade etme ve O’na sığınma şansı olur. Bu bir mümine ait tavrıdır. Ama münâfık ise bunun aksine dilinin söylediğine, kalbinde olmayanı şâhit getirir.¹¹⁸

İnsan için Allah’a karşı samimiyet hakkında bir sınav olan ihlâs, bir bakıma onun dış etkenlerden ve iğreti isteklerden etkilenmeyerek din açısından ne kadar hassas ve ona bağlı olduğunu ifade eder. Bunun yanında sözün ve eylemin arkasında olan niyetin oluşmasında, insanın kalple olan ilişki süreci ve ona riâyet etmesi ihlâslı olmayı gösterir. İhlâslı olan kurtulur.¹¹⁹ O, bozulursa niyetin kalitesi dâhil her şey bozulur. Her türlü etkiye karşı fitratı devreye koymada ve direnmede anahtar kelime ihlâstır.

Kalbî ve asliyeti üzere olan gerçekçi bir dini yaşantıyla ilgili ayarın bozulmaması için amele dikkat etmek gerekir. Her şeyden önce bu, Kur’ân(İslâm)’a göre olmalıdır. Aksi takdirde her bozulma, kirlenme algı daralmasına ve bozulmasına yol açar. İnsanın iç ve dış dünyasının karmaşık olmasıyla da olup bitenler zor ve sıkıntılı bir süreç oluşturur. Bunu bir şekilde aşmak gerekir. Bu sürece benzer olan ve âyette ibretlik şekilde ifade edilen, karmaşık evrelerden geçerek kan ile feres (dışkı/yarı sindirilmiş gıda) arasından çıkarak gelen saf ve içimi hoş, kanın ve atığın tadı ve rengi olmayan temiz sütün¹²⁰ oluşumu örnek niteliğinde olarak bunların mukâyeseli düşünülmesi mümkündür. Nitekim hâlis sütün geçtiği farklı süreçlere benzer

¹¹⁶ Bkz. *Bakara* 2/201 vd. Ayrıca burada *Kârun*’la ilgili bir âyette yer alan “dünyadan da kendi nasibini(payımı) unutma”, “... وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا” (*Kassa* 28/77) ifadesini belirtmek gerekir.

¹¹⁷ Bkz. *Hûd* 11/15 vd.

¹¹⁸ Bkz. *Bakara* 2/204 vd.

¹¹⁹ Bkz. *Sâd* 38/82, 83 vd.

¹²⁰ Bkz. *Nahl* 16/66 vd.

şekilde insanın yaşadığı olaylar arasından, hâlis niyet (kalp) ile akıp giden olaylar hengâmesi arasından/içinden, bu âyet misâli, kalbî niyetle uygun ve süzülerek oluşan güzel amelin hâsıl olması mümkündür.

Kalbin yararını devam ettirebilmesi için söz, fiil ve davranışın o paralelde ve ayarda olması gerekir. Aksi takdirde açığı büyür, yanlış yanlış, bozulma bozulmayı getirir. Örneğin bir yalan başkasına, bir kötülük diğerine, bir günâh bir başkasına sürükleye sürükleye işi cehen-nemlik olmaya kadar götürebilecek ahvâlin oluşmasına yol açabilir. Böylesi süreçlerde kalbe kulak verilmedikçe kişi tedricen çıkmaz sokağa girer. Ancak desteklenen kalp direndikçe, algılar tedricen açılmaya ve kişi gerçeği anlamaya başlayınca içe dönük müspet aktifleşme ile olumlu neticeye doğru gidilebilir.

Kalbe güven, ihlâsın esasını ve temelini teşkil ettiği gibi sağlıklı niyeti de ifade eder. Bu konuda başkalarına uyulmaz, işine veya menfaatine uymadı diye insan içiyle ters düşmez. Bu karşıtlık bazen insanda bir ön yargı veya zoraki bir hal olarak ortaya çıkabilir. Hatta ona karşı direnme âdeta bir tevekkül, bir ihlâs olarak algılanabilir. İşte burada kalbe vefa gösterme sorumluluğu akla gelmelidir. Zira o, bütün işlerin merkezi olan niyetin merciidir. Ona bağlılık ve vefa ise bir mesuliyet olarak insanın omuzları üstündedir.

Aslî fitrat üzere olan kalbin söylediklerine kulak verilir, ona sâdık kalınır, doğrulara ve geçeklere açık olunursa, oradan dışa dönük uygun niyet üzere gelen söz ve eylemler olur. Ama bu hâlin sağlıklı korunarak gelişmesi hususunda katkı sağlayacak şeyler yapılması gerekir. Kalbin ıslahı ve imarı mümkündür. Nitekim Kur'an ve hadislerin iyi anlaşılması, Hz. Peygamber'in örnek alınması, iyilerle olunması, hayırlı işler yapılması gibi olumlu davranışlar sergilenebilir. Bunlarla kalbin iyileşmesi ve bu şekilde bütün vücudun ve niyetin de iyi olması mümkündür.¹²¹

İşte kalp aslî hâli üzere desteklenmeli ve duyguların gelişmesine yardımcı olunmalıdır. Ancak bu yolda yapılması gerekli olan dinî, insanî olan doğru ve güzel şeyler ertelenmemelidir. Bu bağlamda sözlerin ve eylemler (ameller)in kalbe uygun olması, için ve dışın bir¹²² ve yapılanların Allah rızası için olması gayreti içinde olunmalıdır. İçerde ve dışarıda olup bitenler zihin harmanlamasından geçirilerek merkezi nitelikte olan kalple isabetli karar ve sahih niyet oluşmasına, ona kulak verilmesine ve onunla iş birliği üzere duyarlılığın tekrar tekrar kazanılarak aktifleşmesine çaba gösterilmelidir.

Bütün bu ahvâle dair tedbirler alınmazsa iğreti istekler, dünyalık beklentiler araya girer veya kalbin önüne geçer, böylece o körelir, zikzaklar çizer; söylenen veya yapılan yanlışları doğru olarak algılama veya makul bularak onaylama eğiliminde olur. O zaman fitrî kalbin doğallığı, içte bütünlük, kalbin dışarı ile olan koordinesi bozulur, o ayarını kaybederek artık yapısal doğallığı bozulur ve kaybolur.

¹²¹ İlgili hadisin bir kısmı şöyledir: "... Şüphesiz vücutta bir et parçası vardır. O iyi olduğu zaman bütün vücut iyi olur. O bozuk olduğu zaman bütün vücut bozulur. (İşte) o, kalptir. ", " وَإِنِّي فِي الْجَسَدِ مُضَغَةٌ إِذَا صَلَحَتْ... " Bkz. el-Câmiu's-Sahîh, I, 20, Bedu'l-Vahiy (Hadis no: 52).

¹²² Ama bu hâlin münâfıklarda tersi olur. Bkz. Âl-i İmrân 3/164 vd.

Hâsılı, aslî fitrat üzere kalbin sinyalleri ve olumlu kararları olur. Onunla ilişkinin iyi tutulması gerekir. İnsan ile kalbin arası açılmaya yüz tutarsa, olumlu icraatlar yapılmazsa, geciktirilirse ve sırf iğreti istekler peşine düşülürse, kişinin kalple arası açılır, ondan kopulur ve araya kötü şeyler girer.¹²³ Bu fırsatı kullanmak şeytan için paha biçilmez bir kıymet taşır. O, insanın içine düşen fitneyi hep körükler, yapılanı veya yapılacak olan kötülüğü süslü gösterir. Bu şekilde hareket ede ede kalp ve niyet bozulunca, Allah da insanın kalbini saptırır¹²⁴ ve o kötülüğe yönelir; artık ayarını kaybeder ve yanlış yollara sapar, eğrilir, onun için yanlışlar sıradan olur ve o yapılanları âdeti sahiplenir ve onların avukatı kesilir. Böyle bir bozulmayla onun kararına, meyline ve kastına güvenilmez ve onun barındırdığı niyet ölçü olma vasfını kaybeder.

6. Niyetin Amel Bağlamında Değerlendirilmesi

İnsanın, kendisini yoktan var eden, ruhunu duygularla donatan, terbiye eden ve ona her türlü imkânı ve rızkı veren Allah'a sınırsız şükür borcu vardır. İbâdet bunu yerine getirme yollarından en güzel ve önde gelenidir. Ancak onun sadece Allah rızasını kazanma niyetiyle ve bilinciyle olma gereği vardır.

Amellerin miyarı ve Allah'ın rızası ile alâkalı olan "Ameller ancak niyetlere göredir." anlamındaki hadis burada mübah ve taatle ilgilidir. Taat her ne kadar niyetle masiyete, mübâh onunla taate veya masiyete dönüşebilir de masiyet niyetle taate dönüşmez. Ama bu bağlamda niyetin masiyete etkisinden söz edilebilir. Örneğin bir fiille farklı ve çirkin niyet ilişkilendirilebilir veya ona ilâve edilebilir. Bu onun vebalini artırır.¹²⁵ Bunlar vb. eylemlerin veya amellerin o zaman hüküm yönüyle maksatla veya niyetle ilişkisini ifade eder.

Niyet amelin takipçisi olduğu gibi onun davetçisi de olur. Böylece karar verme yeteneği ve uygulama arasında bir ilgi, süre ve amelin olması söz konusu olur. İşte niyetin etkisiyle ve amellerle ilişkilendirilmesiyle alâkalı ibâdetin ruhu olan amelleri¹²⁶ önce gruplandırarak sonra bir miktar tahlil ederek/değerlendirerek zikretmek uygun olur. Onlardan genel olarak üç grup oluşturmak mümkündür:

5.1. *Maâsî* (معاصي): Men olunan/yasaklanan fiiller. Niyetle bunların hükmü değiştirilemez. Öyle ki, niyetin iyi veya kötü olması bunları mevcut durumlarından çıkartamaz. Meselâ birinin gönlünü almak için bir başkası hakkında gıybet etmek, fakire başkasına ait olup kendi hakkı olmayan malı yedirmek veya bununla mescit, okul, çeşme gibi şeyleri hayır olsun diye

¹²³ Bkz. *Enfâl* 8/24; *Câsiye* 45/33 vd.

¹²⁴ Bkz. *Yâsuf* 61/5 vd. Bkz. Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Ferrâ el-Begavî (ö. 510), *Meâlimu't-Tenzîl*, (ys.: Dâru-Tayyibe, 1997/1417), c. IV, s.213.

¹²⁵ Bkz. *İhyâ*, IV, ss. 370-373.

¹²⁶ Bunlar, sözlükte amel, "iş, çaba, fiil, çalışma" gibi mânalara gelmekle (bkz. *Lisânu'l-'Arab*, "a-m-l" mad.) birlikte sükûn, hareket, zikir, fikir, kavî, celp, fiil defi gibi pek çok kısma da ayrılabilir. Ayrıca "canlı varlık tarafından gayeli olarak yapılan iş" olarak da tarif edilebilir. Buna göre *amel*, fiil kelimesinden daha özel bir mâna ifade eder. Çünkü fiil, bilgisiz ve gayesiz olarak yapılan işleri de kapsar. (Bkz. er-Râgîb el-İsfehânî (ö. 502), *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân* (thk. ve dabt. Muhammed Seyyid Keylânî), (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), "A-m-l" mad. s. 348 ve "f-a-l" md. s. 382, 383.). Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Amel" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, III), (İstanbul: 1991), s. 13.

yaptırmak veya onu o uğurda harcamak böyledir.¹²⁷

5.2. *Taât* (طاعة): Bunlar yapılması emredilmiş veya tavsiye edilmiş olan fiillerdir. Bunların aslının geçerli oluşu onlardan kastedilenin sadece Allah'a kulluk için niyet edilmiş olmasındandır. Ancak bunlar riyâ niyeti taşırırsa masiyete dönüşmüş veya bulaşmış olurlar. Öyle ki, bu anlamda niyetlenenlerden her biri bir hasene (iyi amel)dir. Örneğin bir mescitte oturmak taattir. Bununla Allah'a kulluk için özel mekân olan mâbedi ziyaret, kötü fiil ve davranıştan âri olacak bir zamanda olmak, yanlış davranışlara bulaşmış olanlara doğrusunu göstermek veya kişinin bunları kendisinin öğrenmesi gibi pek çok güzel şeyler hakkında niyet etmiş olmak veya fazilette katlanma olmasına yönelik olarak gerçekleşen niyetlerle ilişkili olanlar vb. böyledir. Yani faziletin katlanması; bir taatle birçok hayra niyet etmek ve niyetlerden her birine ait sevap kazanabilmek vb. niyetlerle ilişkilidir.¹²⁸

5.3. *Mubâhât* (مباحات): Serbest bırakılmış fiiller. Bunların niteliklerinden dolayı işlenmeleri durumunda sevap olur, aksi durumda da ceza olmaz. Bunlardan kötü niyetle yapılanı yasaklandığı halde fiile dönüşebilir ve cezayı gerektirir. Ama iyi niyetle yapılmış olanlarından ecir elde edilir. Örneğin güzel bir kokunun hoşlanıldığı için sürülmesi bu kabildendir. Bu fiil, sırf koku hoşlanıldığı için sürüldüğünden cezayı veya ödülü gerektirmez. Ama bu, böbürlenme niyeti ile olursa kişi bundan günâha girer. Ancak mescitte diğer insanlara saygı veya onlarla daha huzurlu ibâdet etmek maksadıyla yapılırsa, hatta Cuma günü Hz. Peygamber'in uygulamasının izlenmesi niyetiyle olursa sevap kazanılır.¹²⁹

Burada her hâlükârda fiilin veya tecrübenin bilinçli olması ve niyetin ameli, tohumun bitkiyi muhtevi olduğu gibi potansiyel olarak içererek ona müspetlik veya menfilik kazandırması ve de onda tesiri oluşacak şekilde ortaya çıkması olarak anlaşılması mümkündür.¹³⁰ Bu meyanda amelle alâkalı ahkâmıla ilgilenen fıkıhın, özünü tanıtmada yeterli bulunan beş külli kâideden biri ve *Mecelle*'nin ikinci maddesi olan, "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir."¹³¹ ilkesini amel ve niyet bağlamında keyfiyet açısından hatırlatmak yerinde olur.

Amelde şerî manada niyete ihtiyaç olduğundan onun amelle bulunmasındaki gerekliliği de ortaya çıkar. Örneğin, Hanefi fıkıhına göre namaz, oruç gibi ibâdetlerin sıhhatleri açısından niyetle beraber olmaları şarttır. Ama abdest, ezan gibi ibâdet neviden olan eylemlerin sıhhatleri için niyet şartı aranmaz.

İçtimâî meseleler nevinden ve onun amellerden olan örneğin itiraz yolu ile mülkiyet kazanmada niyet (temellük kastı) şarttır. Ancak irâde için kesin beyanın addedilmesi şeklinde oluşan işlemde bir hükümün ortaya konulması için niyet şart değildir. Fakat niyet safhasında kalmış ve fiil şekline de rucû etmemiş olanlarda hüküm bağlanmaz.¹³²

Bir eylem veya amel ile bağlantılı ve onun akabinde oluşan sonuçta gerçek irâdenin et-

¹²⁷ Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), (İstanbul: 2007), s. 171.

¹²⁸ Bkz. "Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), s. 171.

¹²⁹ Bkz. "Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), s. 171.

¹³⁰ *Kur'ân Ahlâkı*, s.302.

¹³¹ Mesud Efendi, *Mirât-ı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1297), s.11, Mad. 1.

¹³² Bkz. "Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), s.171.

kisi yönünden dünya ve âhiret hakkındaki hükümler birbirinden ayrılmazlar. Nitekim muâmelât (sosyal münâsebetler) veya ibâdet alanlarından hangisi ile ilgili olursa olsun âhirete yönelik olarak sevap veya günâh bağlamında esasen ölçü olarak beyan edilen irâdenin veya amelin dış dünyaya yönelik yansıyan fizikî ve maddî anlamdaki unsur değil, ilâhî irâdeye inkiyâd, azim ve karar anlamındaki niyettir. Öyle ki, bu manada oluşan bir niyetle yapılmak istenip de yapılmayan bir amelle de sevap kazanılır.

Dünya ile ilgili sonuç konusunda, ibâdetlerde niyetin şart tutulmasındaki esas amaç, bir taraftan ibâdetleri ibâdet olmayan fiillerden (âdât), diğer taraftan ibâdetleri nâfile, farz gibi derecelerle bir karınle ayırt etmek içindir. Amellerin genelde âhiretle ilgili sonucunu, özelde ibâdetlerin dünyayla alâkalı hükmünü belirleyen ve ilâhî irâdeye boyun eğme manasından olan niyetin ikrar edilmesinden ziyade esas olan onun kalbî olanıdır.¹³³

Her hâlükârda iyi niyetle güzel sonucun oluşması, amelin sâlih olması ile alâkalıdır. Kötü amelde iyi niyet olmaz. Haram bir işin iyi niyetle helâl olmaması, yapana fayda vermeme gibi işin maksada göre değerlendirilmesi hususu akla gelir. Örneğin bir mümin kötü bir işe niyetlense ama onu gerçekleştirmemeyi düşünerek ondan vazgeçse bu davranışı kendisine bir sevap kazandırır. Aksi takdirde onun için günâh olur. Fakat samimi olarak tövbe edenin de bütün günâhları affedilebilir. Ama bunlar da, amelden önce niyetin keyfiyetini akla getirir. Dolayısıyla Allah rızası olmadan ne yapılırsa yapılsın hem boştur hem da sahibine hiçbir faydası yoktur.

Amelde bir şekilde şerî talebe göre niyetle hareket etme gereği vardır. Nitekim Kur'ân'ın bu konu hakkında öğrettiklerinden, çıkar gütmemek, niyet ile ameli birbirine karıştırmamak vb. hususları çıkarmak mümkündür. Bunun yanında, yukarıda zikredilenden, geçici istekleri araç olarak kullanarak, üstün ve ebedi değerlere kavuşmayı tercihen hedef koyup bu yönde gayret emek ise bilinçsizlik olur. Bunun için lüzumlu olanların öğrenilmesi veya kazanılması gerekir.¹³⁴

Herkesçe malum olan ve ortadan kaldırılamayan bir bilginin eksikliği gerekçesiyle kişinin içindeki iyi niyetin, bu hususta kendini mazur göstermesi, gayri meşru ve irâdeli yapılan amel karşılığında onun mahkûm edilmemesi hakkında yeterli bir gerekçe olamaz. Bu hususta oy birliği (icmâ) vardır. Bu gibi durumlarda, amele ait niyetin, amele üstünlüğünün de ispatı niteliğindedir.¹³⁵

İnsanda amelin ruhen bir gerçekliğe hâiz olması veya ahlâken var olması için kişinin sadece şuurlu ve irâdeli olması kâfi gelmez. O, vicdan muvâcehesinde ve onun etki alanı içeri-

¹³³ Sosyal münâsebetler alanına dâhil olan amellerin dünya ile ilgili hükmünü belirlemede hakiki irâdenin mi yoksa dıştan gözlenen irâdenin mi esas alınacağı hususu İslâm hukukçularınca geniş biçimde tartışılmıştır. ("Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), s.171) Ayrıca bazı kaynaklarda ibâdetler veya muâmelâtla ilgili somut örnekler ışığında niyetin zamanı, keyfiyeti, geçerliliği, hususunda/için aranan şartlar, niyetle hata veya tereddüt gibi konular da ele alınmıştır. Bu meseleye genel bir bakış ve daha geniş bilgi için bkz. Tâceddin es-Sübkî, *el- Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz), (Beyrut:1411/1991), I, ss. 54-93; *Mekâsîdu'l-Mükellefîn*, ss. 157- 262.

¹³⁴ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s.327, 382.

¹³⁵ Bkz. A.g.e., s.381.

sinde olmasını da gerektirir. Aksi takdirde amel ahlâkîlikten hâriç veya din dışı kalabilir.¹³⁶

Bir eylem veya amel niyetsiz olursa, o zaman onun hükmî durumu hakkında belirsizlik olmakla birlikte tartışılması için de yol açılır. Bu nedenle niyetin amelde veya onun niyetle olması; niyet ve amel birlikteliği veya en azından o yönde bir irâdenin bulunması gerçeği zuhur eder. Bir başka ifadeyle, amele dönüşmeyen niyet, onun dönüşeni ile aynı değerde olamayacağı gibi ahlâkî bir eylem de olamaz.¹³⁷

Niyetin, önemi sebebiyle müstakil olarak işlendiği kaynaklarda, onun önemi ve amelin değerlendirilmesi hakkında temel ölçü olarak kabul edildiği hususunda âyetler¹³⁸ temelinde hükmedilir. Nitekim bunlar esas alınmış ve konunun işleme sürecinde zaman zaman onlara atıflarda bulunmuş veya üzerlerinde öncelikle ve sıklıkla durulmuştur.

Bu konuyla alâkalı oldukları değerlendirilen ve üzerlerinde en çok durulan deliller arasında biraz önce zikrettiğimiz âyetlerle birlikte ve onlardan sonra özel bir öneme sahip olan delil, Hz. Peygamber'in, "Ameller ancak niyetlere göredir."¹³⁹ anlamındaki hadisi ve diğerleri olmuştur. Bununla birlikte niyetin önemini anlatmak bağlamında ortaya konulan ve ilgili anlamları kuvvetlendirmek için zikredilen "Müminin niyeti amelinden hayırlıdır."¹⁴⁰ hadisinin de önemli bir yeri olmuştur.

Buraya kadar verilen bilgiler yanında ve devamında ilgili hadislerin niyet ve amel ile ilişkisinin

¹³⁶ Bkz. A.g.e., s.381.

¹³⁷ Bkz. Kur'ân Ahlâkı, s.311,312.

¹³⁸ Bkz. Bakara 2/225, 265, 272; Âl-i İmran 3/152; Nisa 4/114; En'âm 6/52, 95; Hûd 11/15, 16; İsrâ 17/18, 19; Kehf 18/28; Hac 22/37; Rûm 30/38, 39; Şûrâ 42/20; Leyl 92/20; Beyyine 98/5 vb. Ancak bu hususta hadisler için meselâ bkz. Ahmed İbn Hambel(ö.241/855), *el-Müsned*, (İstanbul, 1401/1982), I, 297; V, 183; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen*, (ys.: ts.), "Mukaddime", 27, "Rikâk", 70, "Cihad", 23; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî(ö. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, (Çağrı Neşr.), (İstanbul, 1401/1981), "Cihâd", 13, "Zühd", 9; *Buhârî*, "Rikâk", 31 vd. Bu hususta ayrıca (bkz. *İhyâ*, IV, 362-368; *el-Ümniyye*, s. 19; *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, I, ss. 66-71 vd.) ilgili sahabe sözlerine bakılabilir.

¹³⁹ Hadisin metni: "عن أمير المؤمنين أبي حفص عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) قال: سمعت رسول الله (ﷺ) يقول: "إنما الأعمال بالنيات و إنما لكل امرئ ما نوى، فمن كانت هجرته إلى الله ورسوله، فهجرته إلى الله ورسوله، ومن كانت هجرته لنديا يصيبها أو امرأة ينجحها، فهجرته إلى ما هاجر إليه "Ameller niyetlere göredir. Her kişi için niyet ettiğinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Resûl'ü için ise, o Allah ve Resûl'ü için hicret etmiştir. Kim de dünyalık ve elde etmek veya bir kadınla nikâhlanmak niyetiyle hicret etmişse, hicreti bunlardır. (Buhârî, Bed'u'l-Vahiy, I, İmân, 41; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (206/821), *Sahîh-u Müslim* (Çağrı Neşr.), (İstanbul: 1401), İmâre, 155; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö.202/275), *Sünenü Ebî Dâvûd*, (Çağrı Neşr.), (İstanbul: 1401/1981), "Talâk", 11). Âlimler tarafından üzerinde çok yorum yapılan bu hadisin sıhhati ve değerlendirilmesi hakkında bkz. *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, I, 61-65; Bedreddîn el-Aynî, *'Umdetü'l-Kârî (İdâretü't-Tıbbâti'l-Münîriyye)*, (Kahire: ts.), I, ss. 16-35; Celâleddîn es-Suyûtî, *Muntehe'l-Âmâl fi Şerhi "Hadîsi inneme'l-A'mâl"* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), (Beyrut: 1406/1986), ss.15-88.

¹⁴⁰ "Müminin niyeti amelinden hayırlıdır ve Münafığın ise niyeti amelinden daha kötüdür. Herkes niyeti üzere amel eder. Mümin bir amel işlediğinde kalbinde bir nur yanar". Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (ö.360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), (Beyrut: 1405/1985), c. VI, s.185. Bu hadisle ilgili değerlendirmeler ve ilgili rivâyetler hakkında bkz. Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl el-Askalânî eş-Şâfiî(ö.852/1449), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), IV, 219. (Hadis no: 1874)

ortaya konulması ve konuyu besler nitelikte olması hususunu bir kez daha belirtmek gerekir. Ancak biraz önce geçen hadisin anlaşılma keyfiyeti hakkında ileri sürülen farklı düşünceler olduğu da açıktır. Bu hadis bağlamında kalple ve onun temizliğiyle yetinilebileceği ve niyet de sağlamasa, bedeni ibâdetlerin öneminin ve gerekliliğinin olamayacağı şeklindeki yorumlar ve değerlendirmeler, hem Kur'ân muhtevâsıyla bağdaşmaz hem de yersiz ve mesnetsiz olur.

*Gazzâlî'*ye göre, ilgili hadisten kastedilen, Allah'ın istedikleri (taatin) içinde niyette, amelde vardır. Zira bunların Kur'ân'ın hedeflerine etkisi ve katkısı olduğu bir gerçektir. Bunlardan amele göre niyet daha önemli olmakla birlikte etkisi de ondan daha çoktur. Ancak ikisi de Allah'a kulluk için gerekli olanlardan olmakla birlikte kulun bunlardaki tercihinin gerekliliği ve varlığı da bir gerçektir.¹⁴¹

Ameller veya eylemler elbette Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle ve amacıyla gerçekleştirilir. Ama onların değeri ve geçerliliği, her şeyden önce insan tarafından gerçekleştirilirken niyetle beraber olmalarındandır.¹⁴² Bu nedenle mutlu bir hayat ve akabinde mutluluk ve sonsuzluk yurdunu hak edebilmek her şeyden önce niyetle alâkalıdır. Ama burada samimi olmak ve Allah'ın rızasını göz önünde bulundurmamak gerekir.

Her ne eylem veya davranış olursa olsun, ne kadar sıkıntı, yorgunluk çekilirse çekilsin, bunlar Allah rızası ile alâkalı olmazsa âhirette her hangi bir şeyin hâsıl olmasına katkı sağlayamazlar veya bir faydaya vesile olamazlar. Örneğin savaşta ganimet veya Allah yolunda cihat için savaşanlar şeklen aynı görünse de biri gâzi veya ölüncü şehit olur, diğeri ise şehitlik mertebesini ve şerefini yakalayamaz.¹⁴³

Kul Allah'a, öncelikle kendi Rabb'i olduğu ve O'nun terbiyesi çerçevesinde olmayı istediği için terbiyesi muvâcehesinde O'na ibâdet eder. Nitekim bir âyette, "*Allah'a ibâdet edin*" yerine "*Rabb'inize ibâdet edin*"¹⁴⁴ buyrulur böyle bir inceliğe ve noktaya da dikkat çekilir. Ancak, örneğin kulun bu hal ve vasıflarla ulaşacağı makam veya lütuf onun için ikinci derecede kalmalıdır ki bu, esaslı bir niyet felsefesinin de keyfiyetini ortaya koyar mâhiyettir.

Niyet kulun sıradan veya ölü davranışlarına hem bir anlam ve canlılık kazandırır hem de hayatını kat be kat fazlasıyla verimli ve kazançlı hâle getirir. O zaman insan, bu sınırlı dünyasında yaptığı güzel şeylerle âhiret âleminde sınırsız mutluluğu istiap edebilir. Ancak tersi durumda o, sonsuz hüsrân ve yokluğa dâçar olur ki bu, onun için ebedi küfür niyeti veya imansız niyetle gelmekten dolayı beklenen bir sonuca benzer olur. Her hâlükârda amelin sade, güzel niyetle irtibatlı olarak değerlendirilerek karşılığında kul hakkında muâmele etmesi O'nun adâleti gereğidir.

Kimi âlim kulun cennette veya cehennemde ebedi olarak kalmasını niyete, kararlı taate ve sürekli imana veya küfür üzere olmaya bağlar. Bunu onlar, kulun bunların aksine olanı

¹⁴¹ *İhyâ*, IV, 366, 367; ayrıca bu hadisin değişik yorumu ve fiiliyata dökülmemiş kötü niyetin hükmü hakkında bkz. *Şerhu'l-Buhârî*, I, 21, 22.

¹⁴² Her hâlükârda bâtinî ve zahirî her amel için niyete bağlı bir değer vardır. Ancak bizzat başka bir niyete ihtiyacı olmayacak olan niyet müstesnadır. Bkz. *Kur'ân Ahlakı*, s.310.

¹⁴³ Bkz. *Buhârî*, İman, 41; *Müslim*, İmare, 155.

¹⁴⁴ Bu incelik için bkz *Hac* 22/77 vd.

yapmasına veya tersine bunlar olmadan yapılan amele bağlamaz.¹⁴⁵ Bu, sonsuz mutluluk veya azap açısından odak noktası mesabesinde olan niyetle ilişkilendirilir, demektir. O zaman bu, niyetin aynen amel gibi kabul edileceği ve kulun ona göre muâmele göreceği anlamına gelir. Ancak niyet bozuk olursa amel de işe yaramaz. Bu nedenle kulun kazancı veya kaybı şeklinde oluşacak olan muâmele, amele ve niyete veya kişinin maksadına göre gerçekleşir.

Konuyla ilgili hadiste geçen "*bi'n-Niyyât*" (بِالنِّيَّاتِ) ifadesinin açıklanmasında, bununla niyete ihtiyaç duyulan şer'î amellerin murat edildiği kanaatinde olan kimi İslâm âlimlerine göre bu hadise, "*Amellerin geçerliliği, makbul oluşu ve doğruluğu niyetlere göredir*" mânasının yüklendiği görülür. Diğer bazıları da bu görüşü âdeta teyit eder nitelikte ona işaret eder ve hadis amellerin tümünü kapsar ve de niyet hepsinde etkili olur¹⁴⁶ derler ki, bu da, yukarıdaki görüşü güçlendirir niteliktedir. O halde, irâde onun sarsılmaz bir kâidesi olduğu gibi, her türlü fiilin esası da niyettir¹⁴⁷ ve bu anlayış niyetin ve amelin hem keyfiyetini hem de birbirleriyle olan bağını ifade eder.

İnsan tarafından yapılan bir şeyin iyiliği, ne tek başına niyetin iyiliği ile ne de yapılanın veya amelin iyiliği ile iyi olur. Her ikisi beraber ve bir arada olur, olmalıdır. Öyle ki bu bir cisimde madde ve şeklin bir arada bulunması durumunda ona madde denmesine benzer ve o nedenle söz ve fiilin kabulü her şeyden önce niyetin varlığına, keyfiyetine, iyi olmasına bağlıdır.¹⁴⁸

Niyet, insandan sâdır olan, tezâhür eden amele göre daha imtiyazlı veya daha hayırlı olabilir. Ama bu, onun her zaman tek başına amelden daha hayırlı olduğu anlamına da gelmez. Aksi takdirde niyetsiz amelde bir hayır olmadığı halde, onun mukâyese mantığına göre, niyete dayanmayan her hangi bir amelin de hayırlı olacağı inancının doğuracağı bir fikir hâlinde ortaya çıkar. Hâlbuki bu, onun İslâm hukukunun gerçek amacıyla tam olarak uzlaşma içinde olmasını gerektirir. Yapılanın tam veya gereği üzere olması, niyetin ve amelin bütünlüğüyle alâkalıdır. Bu bütünlük içinde, birinci kısmın daha üstün olduğu anlaşılır¹⁴⁹ ki, isabetli olan kanaat de bu olmalıdır.

Bütün bunlar bağlamında genel olarak niyetin yönetilip yönetilemeyeceği meselesi de söz konusu olabiliyor. Ancak *Gazzâlî'*ye göre, insan bunda doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir etkiye sahip olamaz. Niyet bizzat irâdî bir şey olmamakla birlikte, malûmatın, temâyülün, davranışın sâbit kuralı olarak daha önce uygulanmış düsturların vb. bir sürü verilerin tabii sonucudur. Onun olabilmesi için meselâ ruhu dünya sevgisinden kurtarmak ve onu daha yüce bir ideale bağlamak gibi durumlar olması gerekir. Böyle fedakârane bir huy değişikliği ile insanın daha önceden sahip olduğu niyetten farklı olarak gerçek bir niyetinden söz edilebilir. Aksi takdirde fiille ilgili her girişim, niyetin çabuk ve ucuz hazırlığına ilişkin her deneme, hayal ve al-

¹⁴⁵ *Şerhu'l-Buhârî*, I, 21.

¹⁴⁶ *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, I, 61-65

¹⁴⁷ Bkz. *İhyâ*, IV, 379,380. Ancak yine *Gazzâlî'*ye göre bir başka şekliyle niyet, *her bir amelin arka plânında yer alan irâdedir*. Bkz. *İhyâ*, IV, 379, 380.

¹⁴⁸ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 299, 300.

¹⁴⁹ Bkz. *A.g.e.*, s. 309, 310.

danıştan başka bir şey olamaz.¹⁵⁰

Niyetin genel prensibinden kaynaklı asla sathî ve yapmacık bir niyetin oluşması da söz konusu olamaz. Onun daha derin köklerini bulabilmek ve düzeltebilmek için belki daha da ileri derinliklerini düşünerek gerçek sâikleri üzerinde durulabilir. O halde amel açısından önemli olan, niyetin iyi veya kötü yahut sadece câiz olup olmayacağı konusunda hükmetmek için onun mücerret bir kavram olarak sayılmasının yeterli olmayacağıdır. Bununla birlikte diğer iki faktörü onun hükmünü değiştirebilen müdâhalesi ile hesaba katmak gerekir.¹⁵¹

Her amel için bilinçli, saf ve yeni bir niyet oluşturma meselesi de öne çıkar. Nitekim "Ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir"¹⁵² hadisi, "... (Amel ederken) herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan odur." şeklinde devam eder.¹⁵³ Zira niyet ile onunla yapılanlar arasında hem bir ilişki vardır hem de âdetâ amel ile sosyal münâsebetler arasında oluşan bağa benzer bir bağ vardır. Dolayısıyla her şartta niyetle amel arasında ister ruhî ister bedenî olsun her görev hakkında bir tesânüdün olduğu inkâr edilemez. Bu ise, niyet ile amelin eşit değerinde olduğu kanaatine varılmasını da akla getirebilir.¹⁵⁴

Gazzâlî, niyetin önemi bağlamında birden çok iyi niyetle aynı amelden daha çok mükâfât alınabileceği şeklinde olan söylemlere, câhilin yanlış anlayıp uyguladığı her işte sadece, niyet ettim Allah rızası için şu işi yapmaya, söylemesini niyet zannedebileceğini, aksine niyetin, kalbin hemen veya gelecekte fayda sağlayacağına inandığı tarafa yönelişi ve anlamını taşıdığına, bu nedenle sadece sözle bu yönelme şeklinde oluşamayacağına dikkat çeker.¹⁵⁵

İslâm âlimleri niyetle amel arasındaki ilişkiyi ruh-beden arasındaki münâsebetle benzetirler.¹⁵⁶ Niyetin amelin direği, ruhu, özü yani kulluğun sırrı olduğu vurgulanır. Amellerin Allah nezdinde değerli veya değersiz kabul edilmelerinde olduğu gibi dünyadaki neticelerinin tespi-

¹⁵⁰ Bkz. *İhyâ*, IV, 319.

¹⁵¹ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 323.

¹⁵² A.g.e., s.318.

¹⁵³ Hadiste ilgili kısım, "... و إنما لكل امرئ ما نوى " şeklindedir. Bkz. *Buhârî*, Bed'u'l-Vahiy, I, İman, 41; *Sahîh-u Müslim*, İmâre, 155; *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Talâk", 11.

¹⁵⁴ *Kur'ân Ahlâkı*, bkz. s. 305.

¹⁵⁵ *İhyâ*, IV, ss. 373-376

¹⁵⁶ Sosyal psikolojik bir irdeleme de yapıldığında, eşyanın özü ile işlevi; madde ile mana; Kur'an'ın literal okunuşu ile kültürel/örfi okunuşu; dünya ile ahiret; ağacın özü ile kabuğu; ahlak ile din; iman ile amel veya niyet ile amel arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğunu rahatlıkla görmek mümkündür. Bu konuda birkaç sosyal psikolojik irdeleme örneği olarak şunlara bakılabilir: Osman Eyüpoğlu ve Murat Yıldız, "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, 5(3), ss.163-198; Osman Eyüpoğlu, Hüseyin Çelik ve Murat Yıldız, "Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, 6(4), ss. 263-287; Osman Eyüpoğlu ve Erkan Perşembe, "İşlevsellik Açısından Ahlak-Din İlişkisi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, 7(4), ss.79-96; Osman Eyüpoğlu ve Erkan Perşembe, "Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(4), Aralık 2019, ss.464-483; Osman Eyüpoğlu ve Niyazi Usta, "İtaat Kavramının Gereçekleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel Düşünceye Bakışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, 19(2), ss.347-378.

tinde de yapılacak değerlendirmeler açısından niyetin çok önemli olduğu belirtilir.¹⁵⁷ Bu ise, bazılarınca amellerde niyete ihtiyaç duyulup duyulamayacağı şeklinde yaptıkları ayırımı bir cevap niteliği taşır.

Her hangi bir şekilde amele başlanması sonuç itibariyle de aslında niyetin önemini de izhar eder. Zira o zaman niyet ne için ise eylem veya amel ona göre bir anlam kazanır ve öyle değerlendirilir. Bu yeterli olmaz. O süreçte amele başlanan niyetle beraber her ikisinde kararlı bir sürekliliğin¹⁵⁸ ve bu hâlin korumasının elbette isabetli olacağı muhakkaktır. Aksi takdirde Kur'ân prensibine göre sonuç bakımından zerre ağırlığınca olan amel bile olsa inceden inceye hesaptan geçecek¹⁵⁹ ki, güzel niyetle güzel, kötü olanla kötü sonuç alınır.

Niyetin odaklanılan işe göre güzel sonuç vermesi, amelin keyfiyeti, onun iyi olmasıyla birlikte sürdürülebilir kararlılıkta olmasına bağlıdır. Ancak iyi niyetle kötü amel, iyi olmaz. Bunun tersi de olamaz. Niyet güzel olur, Allah indinde olduğu gibi korunur. Burada kul için hem muvaffakiyet vardır hem de Allah'ın ona yardımcı olması ve kulun sevaba nâiliyeti söz konusudur. Ama bu hâlin menfi veya müspet yöne evrilmesi niyete bağlıdır.

Her türlü amelde/fiilde esas olan niyettir. Bu ikisinin ilişkisi veya benim yaptığım diyerek ortaya çıkan amel veya eylem için niyet bir vesile olur. Bir şeyin (veya bir işin/amelin) başlaması niyetle olduğu gibi bitişi de niyetle olur ve ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın niyet onun için bir dayanak olarak kabul edilir.

Her ne kadar ameller niyetlerle geçerli ve değer kazanır olsa da onların Allah'ın irâdesine ve Resûlü'nün sahih sünnetine uygunluğu bir gerekliliktir. Aksi takdirde amelin sadece kurala uygunluğu yeterli olmaz. Burada insanın iç ve dış boyutlarıyla bilinçli bir çabadan ibaret amelin kastedilmiş olduğu bilinmelidir. Amelsiz sadece düşünce aşamasında kalan niyetten ziyade, ne olursa olsun, onun her zaman bir değeri de bulunmakla birlikte amele ne kadar çok yaklaşırsa, değeri o kadar çok artar ve o zaman ancak tamamlanmış bir amel olarak tam bir değere ulaşır.¹⁶⁰

Elmalılı'ya göre ibâdet niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlık ifâde eden bir taattir. O halde ibâdetin yapılmasında sevap olması ve Allah'a yakınlık ifâde eden bir tâat olması, niyet sayesinde ve ona bağlıdır. Demek ki ibâdette niyet şart olmakla birlikte Allah'a itaat ve kurbet kastıyla yapılırsa o fiiller sadece ibâdetdir.¹⁶¹

Nihayet doğru olan, amelin makbul olması için niyetle olması ve kişinin bununla sadece Allah'ın rızasını istemesidir. O zaman niyette olması gereken masumiyetten¹⁶² ve ihlâstan bahsedir.

¹⁵⁷ Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lamü'l-Muvakkî'in* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), (Beyrut: Dârü'l-cîl), ts., c. III, s. 111, 164.

¹⁵⁸ Bir kısım âlim bu hususu vurgulamak için amelle değil, niyette ve itâatte kararlı ve sürekli olmakla cennette veya tersi ile cehennemde ebedi kalınacağını ve bunun nedeninin sürekli iman veya küfür üzere olmak olduğunu söyler ve sonucu buna bağlar. *Şerhu'l-Buhârî*, I. 21.

¹⁵⁹ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 324. Bu husus için bkz. *Zilzâl* 99/7,8; *Kâria* 101/6,7 vd.

¹⁶⁰ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 299, 300, 315.

¹⁶¹ *Fâtiha* 1/4'ün tefsiri için bkz. *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, ss. 95-97.

¹⁶² *Kur'ân Ahlâkı*, s.355.

lebilir. Kimilerine göre takvânın tanımı da bu dâhilî unsur üzerinden yapılmakla birlikte o da niyet gibi hem kalbî bir eylem hem de bir şekilde bilinçli bir temizliktir.¹⁶³

Bu durumda kişiyi sâlih veya uygun olan amele teşvik etmek için bu gibi faydalı sebepler hem bilinmeli hem ortaya konulmalı hem de fiiliyata dönüştürülmelidir. Buna yönelen kişilerde hem irâde itibara kavuşur hem de niyetin ahlâkî olan bir değeri olmakla beraber bu sebepten de ona olumlu olarak bakılır. O zaman amele ait niyet, en saf, her menfaatten yeterince sıyrılmış ve sonuç olarak amele olumlu katkı sağlayan bir niyet olur.¹⁶⁴ Aksi takdirde hem ameller tehlikeye düşer hem de onların vebâli ve sorumluluğu sahibine rücu eder.

7. İnsanın Niyetten Sorumlu Olması

İyi niyet eyleme geçme fırsatı bulamasa da gerektiğinde yalnız başına, kendi kendine yatabilen, ahlâkî övgüye konu olan muteber bir değerdir. Bir şey yapılırken o, var olan niyet ve amel gibi iki unsurdan öne geçmenin amele ait niyette olduğu, ama hiçbir şekilde bütün ahlâkî fiiliyatta eşit pozisyonda olan bir değer olmadığı görülür.

İnsan bir şeyi yapmadan önce, onun olmasının zorunluluğunu ve bu vasıfla onun yapacağı bilir ve onu yerine getirmeye yönelir. Kişi o esnada bu eylemin kendi ödevi olduğunu da bilir, sorumluluğu gereği onu niyet ve kasıtle bilerek yapar¹⁶⁵ ki, bu sorumluluk naslarda da ifade edilir.

Her bir eylemin kasıtle alâkalı veya niyetten dolayı sorumluluğu olur.¹⁶⁶ Ama örneğin insana ait her hangi bir kasıt veya niyet olmaksızın yanılarak yapılan bir yeminden dolayı onun hakkında keffareti icap ettiren bir sorumluluk olmaz. Ancak o, örneğin bir şeyi almaya veya terk etmeye niyetlenirse ondan dönmesi hâlinde keffaret gerekir. Eğer sonuç hayırlı bir fiile engel olacaksa veya şerli bir fiile sebep olacaksa o yeminden dönülmesi gerekir. Başka bir ifade ile insan bir şeyi kesp ederken veya terk ederken ona kasıtle veya niyetle yemin ederse ondan dönmesi durumunda o, keffâreti icap ettirir¹⁶⁷ ve onun sorumluluğu kişiye döner.

Bir eylemi veya ameli gerçekleştiren kişi, amelin başlangıcında ve bundan sonra veya niyetli halde iken onun öncesinde, sonrasında istikrarlı, ihlâslı ve süreklilik arz eden bir süreci izler, izlemelidir. İnsan her hangi bir eyleme ne için ve ne niyetle karar verecekse veya bir işe girecekse o aynı zamanda o kişinin ona karşı nasıl tavır üzere olacağını da belirler. Tabii ki, bu durumda olumlu veya olumsuz bir niyetten doğacak sorumluluğun kişiye ait olduğu da

¹⁶³ Bkz. A.g.e., s. 305.

¹⁶⁴ Bkz. A.g.e., s. 335.

¹⁶⁵ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 317.

¹⁶⁶ Bu bağlamda şunu söylemek yerinde olur: Allah, kalpleri okur ve onlarda her ne varsa hepsini bilir. (bkz. *Mâide* 5/7.) Zira O, her şeyin iç yüzünden haberdardır. (bkz. *Mülk* 67/13,14.) Ancak O'nun âdil kanunu gereği insan, görülmeyeni görmek veya aşılması olanla mücadele etmek veya imkânsız olan bir şeyi yerine getirmek gibi fitratının ötesine gidecek ölçüde olan yükümlülük altına sokulmaz veya buna benzer şeylerden sorumlu tutulamaz. Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 321.

¹⁶⁷ *Bakara* 2/225'in tefsiri için bkz. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, I, 503, 504. Burada açıkça görülmektedir ki, kalplerin kazandığından kişi sorumluluğu tutulur. Geniş bilgi ve farklı mülâhazalar için bkz. Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Amr b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî (774/1373), (1999-1420), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Sâmî b. Muhammed Selâme), II. Baskı, (ys.: Dâru't-Tayyibe), c. I, ss. 601-603.

ortaya çıkar. Demek ki, bir eylemle ilgili kalbî bir kastın (veya niyetin) olması o kişiye sorumluluk getirir.

Kur'ân'ın ruhuna uygun sadelikle/ihlâsla, niyetle, bilinçli bir anlayışla yapılacak her davranış ve fiil, insanın iyiye yönelmesine, onu devam ettirmesine, üstelik kendini kontrol etmesine katkı sağlar. Bu da, niyetli ve olumlu gelişen bir durumda sorumluluk karşılığında kişi için oluşan müspet bir katkıyı gösterir.

Niyette kararlılığın hamurunda ihlâsın olması, olmazsa olmazlardandır. Bu da kişinin dini hassasiyeti ve sorumluluğuyla alâkalı bir durum olup Kur'ân'da beyan edilen bir haldir veya niteliklidir. Onun olduğu yerde nefsin etkisi minimize edilebilir veya ortadan kaldırılabılır. Aksi halde o, kendine karşı sorumluluğun gereğini yerine getirmediği anlamına gelir. Oysa fıkıh eserlerinde amelî kabulü için ihlâsın gerekliliği de beyan edilir.¹⁶⁸ Bu nedenle niyetsiz amel makbul olmayacağı gibi iyi sonucu hedefleyen bir niyetin olmasının gerekliliği de ortaya çıkar.

Niyet, insanın her zaman uyanık, etkin ve bilinçli halde olması için çok önemli ve gereklidir. Zaten gerçek inanç sahibi her Müslümanın her zaman uyanık ve bilinçli olması bir gerekliliktir. İnsan iç dünyasından veya hârici (dâhilî ve zâhirî) kaynaklı olup biten her şeyden kendi fiili ve bizzat onun öznesi olarak her hâlükârda sorumludur. Bu suretle her işe vahyin ışığında ve saf niyetle başlanarak devam edilir. Bu şekilde iyiye, doğruya gidişte, kötülüklerden kurtulma yolunda bir şekilde ihsân üzere amel ile olgunlaşarak bu yolda her geçen gün mesafe kat edilerek ilerlenir.

Kul, yöneleceği davranışın veya eylemin öncesinde, sonrasında ve devamında olumsuzluklara meydan veremez veya mükellef olmanın gereği olarak bunları engellemek için gayret sarf eder. Bu aynı zamanda onun, niyetinin keyfiyeti ve niyetten sorumlu olmasının karşılığı olan bir gösterge, fiile veya davranışa ve her türlü olumsuzluğa kapısını açan nefse karşı sıfır toleranslı bir tutum izlemek olur.

Burada denilebilir ki, yukarıda belirtilenleri de birlikte düşünmekle anlaşılacağı üzere, her türlü niteliği ve ahvâli ile niyet, kulun gücü oranında sorumluluğu kapsamına dâhildir. Kur'ân nazarında iman ve itaat yönüyle insan, bir fâil veya muktesip olarak kendisinden sâdir olan düşünce, söz, davranış, fiil gibi her türlü eylemden; iyi olanından lehine, kötü olanından ise aleyhine olacak şekilde mesul olduğu gibi bunlara taalluk eden niyetten de sorumludur.¹⁶⁹

Niyet, bir bakıma kararlılığın/azmin, onun seyrinde ve sonucunda ortaya çıkan eylemin keyfiyeti veya müspet veya menfi oluşu hususunda bir gösterge mâhiyetindedir. Nitekim o, bazen düşünüp taşınma veya tereddüt hâlinde bir arzu, tasarı veya gelgeç bir istek veya bir amelî kâh olabileceği kâh olamayacağı bir sürecin izlenmesi şeklinde bir tembellikten ibaret,

¹⁶⁸ *İhyâ*, IV, 379,380

¹⁶⁹ Bkz. *Bakara* 2/286; *Müddessir* 74/38; *En'âm* 6/52 vd. Kişinin niyete hâkim olma sorumluluğunda kudret şartının aranıp aranmadığı veya niyete hâkim olunup olunmadığı veyahut da felsefede ve kelâmda irâde hürriyeti gibi meseleler hakkındaki tartışmalar bir yana, kulun irâde hürriyeti ile beraber gücü oranında taatle mükellef olduğunu söylemek gerekir. Geniş bilgi için bkz. "Niyet" mad., (TDV İslâm Ansiklopedisi, XX X III), s. 170, 171.

bazen de sevlmekle beraber ihmalle karışık bir şeyin gerçekleşmesi, bazen de sadece arzu şeklinde olan ama gerçekleşmeyen bir şey vb. olabilir. Örneğin oruç tutmak arzu edilir, ama tersi de yapılabilir. Ama bazen zor, aşılmaz bir durum hakkında kesin bir kararlılık gösterilme şeklinde de olabilir.

Her hâlükârda niyetle yapılan amele sağlıklı bir irâdenin de dâhil edilmesi gerekir. O bütün bu süreçlere katılmazsa yapılanlar isteksizlikle husûle gelmiş olabilir. Ancak ilgili eylem yine de insana atfedilir ki bu da amel niteliğinde olmaz.¹⁷⁰ Hâlbuki Kur'ân'ın oluşturmayı hedeflediği sâlih amel ve kul olması için bunların ona ve şartlarına uygun irâdeli ameller olarak oluşması gerekir.

Her niyetin bir şekilde bir kıymeti olur. Ama o, amele yaklaştığı oranda daha da kıymet kazanır. Eğer eylem şeklinde tamamlanırsa o zaman tam bir kıymete ulaşır. İlâhî ihşan gereği, kişiye hakkına karşılık, her bir amele göre verilmesi gerekenin verilmesiyle birlikte lütuf olarak fazladan şu veya bu eylemin/amelin kabul edilmesi de cömertçe onda olandan üstün ve fazladan bir değeri ona vererek niyeti amel derecesine yükseltir.¹⁷¹ İşte bu, insanın amelle ilgili niyetinin ve irâdesinin olumlu tarafa yönelmesi durumunda onun için müspet istikamette oluşabilecek bir katkıyı da gösterir.

Kur'ân'da, savaşanlar ile savaşmayanlar arasında ve savaşmayanlar arasında da zayıflar ile sağlam kişiler arasında tesis edilmiş bulunan ayırım da oldukça önemli ve öğreticidir. Niyet bir hayırdır; iyi niyetle beraber olan amel daha üstün bir hayırdır; çünkü o, kâmil ve ahlâkî bir ameldir.¹⁷² Bunun sorumluluğu kişiye ait olduğu gibi elbette mükâfatı da ona aittir, ama tersi de böyledir.

Niyetin, tahakkuk etmiş olanı veya netice vermiş olanı ile başarıya ulaşamamış, netice verememiş olanı arasında elbette derece farkını açıkça doğrulayan naslar vardır. Ancak herhangi bir netice vermemiş olan iyi niyet, sâlih bir amel olarak yazılır, ama gerçekleştirilmiş olanı artırılarak hesaplanır.¹⁷³

Aslında bütün bunlar niyetin kuvveden fiile dönüşme süreci dikkate alınarak üç sınıfa/farklılaşmaya ayrılabilir. *Birincisi*: Uygulama teşebbüsü ile beraber olan niyet, *ikincisi*: Teşebbüsü ârîzî bir engelle engellenmiş niyet, *üçüncüsü*: Farazî niyet.¹⁷⁴ Bunlardan amele çevrilmemiş niyeti bir yana bırakılarak ve onun sevaba veya günâha yol açması bakımından yeterli olup olmadığı yönüyle meseleye bakılacak olursa, karar alınır alınmaz onda ahlâkî sorumluluğunun tam olacağı şüphe yoktur.¹⁷⁵

Nihayet kişinin niyetle yaptığı icraatın ve irâdeyle tamamladığı amelin sorumluluğu

¹⁷⁰ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 311, 312.

¹⁷¹ Bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, s. 315.

¹⁷² Bkz. A.g.e., s.316.

¹⁷³ Bkz. *Sahîhu'l-Buhârî*, Kitabu'r-Rikâk, Bab 30; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (206/821), *Sahîhu'l- Müslim* (Çağrı Neşr.), (İstanbul:1401), Kitabu'l-İman, Bab 59.

¹⁷⁴ *Kur'ân Ahlâkı*, s. 315.

¹⁷⁵ *İsrâ* 17/36. Ayrıca bu konu için bkz. *Kur'ân Ahlâkı*, bkz. 312, 313.

tamamen kendisine aittir.¹⁷⁶ Bilhassa bazı kaynaklarda yer alan ve niyetin temel ölçü olduğu anlaşılan âyetlerde¹⁷⁷ de bu ortaya konur ve vurgulanır. Zira eylemlerde veya amellerde olumlu (veya olumsuz) bir dönüşümün olması maksatla/niyetle alâkalıdır. Her hâlükârda Allah için yapılan ve kendisi ile değer kazanan amel veya ibâdet, iyi bir kul olma ve mükemmelliği elde etme düşüncesi ve niyeti ile yapılır. Kulun ibâdetle bu şekilde kemâle ermesiyle artık üzerindeki mükellefiyet ortadan kalkar. Söz konusu eylemlerine/amellerin, Kur'ân'a göre gerçekleşmeleri onlarda ilgili niyetin ve onun kalitesi niteliğinde olan ihlâsın mutlaka bulunmasına bağlıdır.

SONUÇ

İnsanın ilâhî irâdeye uygun olarak yerine getirdiği veya getirmesi gerektiği fiiller ve davranışlar gerçek kulluk için bir araç olmakla beraber bunların değer kazanma niteliğine hâiz olmalarında en önemli unsurlarından ve onlarda bulunması gereken değerlerden birisi niyettir. O, kısaca kalbin, leh veya aleyhte verdiği karar olarak ifade edilebilir. Ancak her eylemin açık ve kesin bir niyet taşıyarak eyleme dönüştüğü söylenemez.

Niyetin mâhiyeti ve aslî nitelikleri Kur'ân ve sünnet üzere belirlenir. Ancak o, kelime olarak Kur'ân'da yer almamakla beraber onunla aynı kökten gelen "النوى" "*en-Nevâ*" şeklinde bir yerde geçer. Ama hadislerde ondan sıklıkla söz edilir. Onlarda da özellikle *niyetler* "النِّيَّات" şeklinde ifadeler olarak görülür. İlgili hadisler Kur'ân'ın anlattıklarına bir zenginlik katar ve ondan anlaşılanların daha sarîh hale gelmesine katkı sağlar. Her hâlükârda niyetin Kur'ân nazarında bir gerçekliği ve kıymeti mevcuttur. Allah'ın rızası ve irâdesi yönünden onun genel olarak keyfiyet ve nitelik bakımından iyi olanı veya kötü olanı olur.

Niyet, kısaca kalbin, leh veya aleyhte verdiği kararlar birlikte tercihi yönünde olan eğilimi olarak nitelenebilir. Bununla birlikte kalbin Kur'ân açısından ona dair önemli bir rolü vardır. Nitekim kalp doğal haliyle hep haktan yanadır. Onun eylemi olarak nitelenen niyet ise, amellerin ve davranışların değeri, geçerliliği açısından onlarla hem ilişkili hem de onların odak noktaları mesabesinde. Niyetin eylem esnasında neyle alâkalı olduğuna dair bilinçlilik hâli onun ayrılmaz niteliklerindedir.

Niyetle ilişkilendirilen ameller, *maâsî* (معاصي), *tâat* (طاعة) ve *mubâhât* (مباحات) olarak gruplandırılabilir ve onunla irtibatı yönünden değerlendirilebilir. Ama her hâlükârda niyet, amellerin/fiillerin değerlendirilmesinde ve geçerliliklerinde temel miyar mesabesinde. O, bir şeyi yapmadan önce onu düşünmek, istemek ve ona meyl etmek şeklinde ifade edilebilir. Bunun sağlıklı ve süreklilik arz etmesi için insanın fitrî ve kalbî yönünün aktifliğinde süreklilik arz olacak şekilde uygun sosyal, sanatsal, bilgisel ve terbiyevî imkânların oluşturulması gerekir.

Niyet, dinî terim olması itibariye Allah'ın rızasını/hoşnutluğunu kazanma arzusu ve O'nun hükmüne ittiba ile fiile yönelme veya meyletme irâdesi şeklinde gerçekleşir. Bu nedenle keyfiyet ve nitelik açısından bir şekilde Kur'ân'ın muhtevâsına, münhasıran temel ölçü olarak

¹⁷⁶ A.g.e., s. 313.

¹⁷⁷ Bkz. *Bakara* 2/225, 265, 272; *Âl-i İmran* 3/152; *Nisâ* 4/114; *En'âm* 6/52, 95; *Hûd* 11/15, 16; *İsrâ* 17/18, 19; *Kehf* 18/28; *Hac* 22/37; *Rûm* 30/38, 39; *Şûrâ* 42/20; *Leyl* 92/20; *Beyyine* 98/5.

kabul edilen ilgili âyetlerin ruhuna uygun olmak, azim, ciddiyet, kararlılık, süreklilik göstermek ve onun/niyetin ruhu niteliğinde olan ihlâsla beraber bulunmak durumundadır. Nitekim Kur'ân'la bildirilen ilâhî talepler (taatler) arasında niyetler de ameller de yer alır ki, amelin değeri, önce niyetle, sonra onun keyfiyetini ifade eden unsurlarla ortaya çıkar.

Niyet, bir şeyin zihinde oluşan tasavvuru, kurgusu olarak belirir, ön görülür, bir yönelme ile plânlanır ve kalbin kararı/onayı ile gerçekleşir. O, süreç olarak tasarır, bilinç, irâde ve belli bir keyfiyetle alâkalı olarak tasavvur edilir. Bu nedenle istemenin, tasarlamanın ve istenenin kalben ve irâdî olarak Kur'ân muhtevâsına uygunluk göstermesi asla göz ardı edilemez. Nitekim ilgili âyetlerde sorumluluk, denenme, dünyalığı ve süsünü isteme, dini sadece Allah'a mahsus kılma, Allah'ın rızasını isteme, fiilde veya amelde O'nun rızasını isteme, amellerin karşılığını talep etme, kalben O'na bağlanma ve bütün bunların ilâhî talebe uygun olması gibi hususlar dile getirilir. İşte niyetin niteliği, varlığı, gücü, etkisi ve önemi bu vb. ile değerlendirilir.

Niyetle yapılanlar sadece dünyalık, onun ziyneti için olursa veya sırf dünyalığa hasredilen bir uğraş için olursa ilgili amelin bedeli veya değeri tastamam, belki fazlasıyla verilir. Ama bu iyi olur veya kötü olur. O halde niyete göre yapılan amelin dünyada da âhirette de veya her iki âlemde de bir şekilde karşılığı alınır. Ancak sonuçta amelin semeresi Allah indinde belirlenen neticeye göre olacağından bu, kastın veya niyetin O'nun irâdesi ve rızası istikametinde olmasını gerektirir. O zaman da talep ile murat edilen maksadın uygunluğu zorunluluk arz eder.

Niyet, davranışların, fiillerin keyfiyetleri ve nitelikleri ile yakından ilgilidir ve onlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. O, amele yaklaştığı oranda kıymet kazanır ve onunla değeri artar ve amelin tamamlanmasıyla da tam bir kıymete ulaşır. Niyetin Allah'ın rızasına uygunluğu, onun keyfiyetini, karşılığını belirler ve ondan kaynaklanan sorumluluk da ona bağlı olarak oluşur. Her hâlükârda insan Kur'ân açısından her türlü yönelişinden, kastından ve niyetinden sorumludur.

İyi niyetle, kulluk bilinci ve Allah rızası için yapılan her bir eylem veya amel ile insan yükselir, ama onsuz olan bir eylem/amel ise anlamsız ve kendisi için hiç bir yararı olmayan bir eylem olur. Öyle ki, savaşta vurulup tamuya giden olabileceği gibi saf niyetiyle döşeginde öldüğü halde cennete giden de olabilir. O halde niyet, eylemin veya amelin kendisi ile bizzat değer kazandığı ve karşılık gördüğü bir gerçeklikte ve samimiyette olmak durumundadır.

Sosyal psikolojik bir üslupla da ifade edecek olursak kısaca niyet, amelin ruhu gibidir ve bu yüzden İslâm âlimleri niyetle amel arasındaki ilişkiyi ruh-beden ilişkisine benzettirler. Ruh-beden arasındaki bu tamamlayıcı ilişki biçimi daha önce de kısaca değindiğimiz üzere aslında *eşyanın özü ile işlevi; madde ile mana; Kur'an'ın literal okunuşu ile kültürel/örfi okunuşu; lafız ile mana; dünya ile ahiret; ağacın özü ile kabuğu; ahlâk ile din; iman ile amel veya niyet ile amel arasında da söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında niyet, İslam'ın ihsan derecesinde yani Allah'ı görüyormuşçasına anlaşılıp yaşanmasına atılan ilk adımdır. Bu sebeple niyet en üst düzeyde bir şuuru, farkındalığı ifade eder. Niyet bu anlamda Allah'a körü körüne değil; samimi/bilinçli bir ihsanî itaatın ve dolayısıyla doğru-haklı olan her şeye karşı olumlu tutumun temeli; ilk adımı olmaktadır.*

Niyette samimiyet yoksa orada samimi eylem/amel de olmaz. Eğer bir beşeri ortamda samimi niyet varsa, bu niyet eyleme/amele mutlaka bir şekilde; doğrudan veya dolaylı olarak yansıyacaktır. Bu noktada samimi niyet ile sağlam zihniyet aynı anlama gelmektedir. Başka bir ifadeyle ve son söz olarak samimi niyet, İslam dünyasının ekonomik, teknolojik, bilimsel ve ahlâki anlamda yeniden canlanması için üzerinde her sosyal disiplinin özenle durması gereken merkezi bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulgâkî, Muhammed Fuâd (1939). *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, "n-v-y" ve "k-l-b" mad.
- Ahmedî, Abdülhalîm(1409/1979). "Tahkîku's-Sıdkı'n-Niyye İnde'l-Ğazzâlî", *Mecelletü'ş-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, VI(13), Kuveyt.
- Bedreddin el-Aynî(ts.). *'Umdetü'l-Kârî (İdâretü't-Tibâati'l-Münîriyye)*, Kahire.
- Begâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Ferrâ (ö. 510), (1997/1417). *Meâlimu't-Tenzîl*, ys.: Dâru-Tayyibe.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Alî el-Beydâvî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî Ebî Saîd Nâsiruddîn (ö.685/1286), (1314). *Tefsîru'l-Kâdî el-Beydâvî (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl)*, Dersaadet (İstanbul).
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre Ebû Abdillâh (ö. 256/870), (1402). *Sahîhu'l-Buhârî*, ys.: Dâru Tavkı'n-Necât, Kitâbü'z-Zekât, Bab 49.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre Ebû Abdillâh (ö. 256/870), (1987/1407). *el-Câmiu's-Sahîh*, Kahire: Dâru'ş-Şa'b, Bedu'l-Vahiy.
- Cora, Mustafa, *Kur'ân'a Göre "Hevâ"* (2013). Samsun: Edüt Yay.
- Dârimî, Ebû Muhammed, Abdullah b. Abdurrahmân (ö. 181/255), (ts.). *es-Sünen*, ys.
- Demirci Mehmet (2002). "Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 12, ss. 263-285.
- Demirci Mehmet (2012). "Hamdi Yazır'da Hak Kavramı". *Bilimname: Düşünce Platformu*, cilt: 1, sayı: 22, ss 61-85.
- Dönmez, İbrahim Kâfi (2007). "Niyet" mad., (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XX X III), İstanbul.
- Draz, M. Abdullah, *Kur'ân Ahlâkı* (2009). (çev. Yüksel, Emrullah; Günay, Ünver), 4. baskı, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö.202/275), (1401/1981). *Sünenü Ebî Dâvûd*, Çağrı Neşr., İstanbul.
- Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh (ö. 430/1038),(1405). *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtül-Esfiyâ*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-A'rabî.

- Erdoğan, Mehmet(1998). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yay.
- Eşkar, Ömer Süleyman (1401/1981). *Mekâsidu'l-Mükellefîn, Kuveyt*.
- Eyüpoğlu Osman ve Perşembe Erkan (2018). "İşlevsellik Açısından Ahlak-Din İlişkisi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), ss.79-96.
- Eyüpoğlu Osman ve Perşembe Erkan (2019). "Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(4), Aralık, ss.464-483.
- Eyüpoğlu Osman ve Usta Niyazi (2019). "İtaat Kavramının Gereçekleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel Düşünceye Bakışı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), ss.347-378.
- Eyüpoğlu Osman ve Yıldız Murat (2016). "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), ss.163-198.
- Eyüpoğlu Osman, Çelik Hüseyin ve Yıldız Murat (2017). "Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), ss. 263-287.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), (1939). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Kahire.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed(1405/1985). *Gamzu Uyûni'l-Beşâir*, Beyrut.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (1980). (çev. Salih Tuğ), İrfan yay. İstanbul.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebû'l-Fadl el-Askalanî eş-Şâfiî(ö.852/1449),(1379). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hambel, Ahmed (164-781/241-855), (1401/1982). *el-Müsned* (Çağrı Neşr.), İstanbul.
- İbn Kayyim el-Cevziyye (ts.). *İ'lamü'l-Muvakki'in* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut: Dâru'l-cil.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Amr b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımeşkî (774/1373), (1999-1420). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Sâmi b. Muhammed Selâme), ys.: Dâru't-Tayyibe.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Kudâme Ebû Muhammed el-Makdisî, (ö. 622/1223), (1405). *el-Muğni li İbn Kudâme fi Fıkhî'l-İmâm Amed b.Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed Yezîd el-Kazvîni (ö.207/275), (1401/1981). *Sünenü İbn Mâce*, Çağrı Neşr., İstanbul.
- İbn Receb el-Hanbelî(1419/1999). *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem* (nşr. Şuayb el-Arnaût-İbrahim Bâcis), Riyâd.
- İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn b. Muhammed(ö.711/1311), (1290). *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut.
- İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyâd, Hâmid Abdu'l-Kâdir, Muhammed Ali en-Neccâr (ts.). *el-Mu'cemu'l-Vesît*, (Çağrı yay.), İstanbul.
- İsfehânî, er-Râgıb (ö. 502), (ts.). *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân* (thk. ve dabt. Muhammed Seyyid Keylânî), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

- Karâfi, Şehâbeddîn (1994). *ez-Zahîre* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut.
- Karâfi, Şehâbeddîn (ö.684/1285), (1404/1984). *el-Ümniyye fi İdrâki'n-Niyye*, Beyrut.
- Kirmânî, Şemseddin(1401/1981). *Şerhu'l-Buhârî* (Buhârî'nin *Sahîh'nde*), Beyrut.
- Kutub, Seyyid (d.1906-ö.1967), (1979). *Fî Zülâli'l-Kur'ân* (çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yay., İstanbul.
- Mekkî, Ebû Tâlip Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Acemî (ö. 386/996), (1351). *Kûtu'l-Kulûb*, Kahire: Matbaatu Muhammed Abdi'l-Latif.
- Mesud Efendi (1297). *Mirât-ı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.
- Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (206/821), (1401). *Sahîh-u Müslim*, Çağrı Neşr., İstanbul.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd(ö.710/1310), (2005). *Tefsîru'n-Nesefî* (Mdeâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl),(thk. Mervân Muhammed eş-Şiâr) Beyrut: Dârun-Nafâis, III, 218.
- Özsoy, Ömer; Güler, İlhami (2013). *Konularına Göre Kur'ân* (Sistemik Kur'ân Fihristi), Fecr Yay., Ankara.
- Râzî, Muhammed b. Ömer el-Me'rûf bi Fahru'd-Dîn (ts.). *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrâhman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), (1406/1986). *Münthe'l-Âmâl fi Şerhi "Hadîsi İnneme'l-A'mâl"* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrâhman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), (1407/1987). *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrâhman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), (1423/2003). *el-Ftehu'l-Kebîr fi Zammi'z-Ziyâde İlâ el-Câmi el-Sağîr*, (thk. Yusuf en-Nebhânî), Beyrut: Dâru'l-Fikre.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö.360/970), (1405/1985). *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut.
- Tâceddin es-Sübkî (1411/1991). *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Ali Muhammed Muavvaz). Beyrut.
- Uludağ, Süleyman(1991). "Amel" mad., (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, III), İstanbul.
- Wensinck, E. J. ve J. P. Mesing (1962). *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebvî*, Leidin.
- Yazır, Elmalılı Hamdi(1971). *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul.
- Zebîdî, Muhibbuddîn Ebu'l-Feyz es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vâsitî (1888). *Tâcu'l-Arûs*, Mısır.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 237-245

Geliş/Submitted/ Отправлено: 06.04.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 21.06.2020

Yaın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.42779

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. Yavuz ÖZEK

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,

Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

yozek@firat.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4517-4875

Halil Oğuzhan ERGÜR

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

haliloguzhanergur@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9475-7036

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE FİNANSAL YAKINSAMANIN BİRİM KÖK TESTLERİ İLE ANALİZİ*

Öz

Yakınsama hipotezi iktisat ve ekonometri teorilerindeki gelişmeler ile birlikte birçok makroekonomik gösterge üzerinde ampirik çalışmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada Morgan Stanley tarafından 2013 yılında Kırılğan Beşli olarak gruplandırılan Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye ekonomilerinde finansal yakınsama birim kök testleri ile incelenmiştir. 1980-2017 dönemini kapsayan çalışmada değişken olarak finansal gelişme endeksi (FDI) kullanılmıştır. Yapılan analizlerde doğrusal birim kök testi sonuçlarına göre, bütün ülkelerde yakınsama gerçekleşmemektedir. Fourier birim kök test sonuçlarına göre ise Brezilya,

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Yavuz ÖZEK

Cite as/Atıf: Özek, Y. ve Ergür, H. O. (2020). Kırılğan Beşli Ülkelerinde Finansal Yakınsamanın Birim Kök Testleri ile Analizi, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 237-245. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.42779>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Hindistan, Endonezya, Güney Afrika'da ıraksama, Türkiye'de ise finansal yakınsama gerçekleşmektedir. Ampirik analize konu olan bütün ülkelerde 2000 sonrası dönemde finansal yakınsama başlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yakınsama, Finansal Gelişme, Birim Kök

ANALYSIS OF FINANCIAL CONVERGENCE WITH UNIT ROOT TESTS IN FRAGILE FIVES COUNTRIES

Abstract

The convergence hypothesis is subject to empirical studies on many macroeconomic indicators along with the developments in economics and econometrics theories. In this study we investigated financial convergence in Brazil, India, Indonesia, South Africa and Turkey named of fragile five with unit root tests. In the study covering the period of 1980-2017, financial development index (FDI) was used as a variable. According to linear unit root test results there is no financial convergence in all countries. The Fourier unit root test results show financial divergence in Brazil, India, Indonesia, South Africa and financial convergence in Turkey. In all countries subject to empirical analysis, financial convergence has begun in the post-2000 period.

Keywords: Convergence, Financial Development, Unit Root

GİRİŞ

Neo Klasik Solow modeli öncülüğünde düşük kişi başı gelire sahip ülkelerin belirli bir zaman periyodunda yüksek kişi başı gelire sahip ülkeler ile aynı durağan durum denge, kişi başı sermaye ve çıktı düzeyine sahip olmasına yakınsama hipotezi denilmektedir. Teknolojik gelişmeler ve ulusal finansal piyasaların uluslararası etkileşimi finansal ürün çeşitliliği ve finansal piyasalarda derinlik sağlamaktadır. Neo Klasik iktisadın teknolojik gelişme ile birlikte durağan durum, işçi başına sermaye ve çıktının azalacağına yönelik öngörüsü teknolojik gelişmeler ve finans piyasalarının entegrasyonu ile birlikte içsel büyüme modellerinde yerini ekonomik büyümeye bırakmaktadır. Böylece politika yapımcılar için tasarruf arz ve talebinin dengelenmesi, kamunun ekonomik aktörleri dışsal risklere karşı koruma içgüdüğü, tasarrufların verimli alanlara kanalize edilmesi gibi konular önem kazanmaktadır. Bunu sağlamanın temel yolu ise finansal gelişmeden geçmektedir. Gelişmekte olan ülke finans piyasalarının uluslararası yatırım ortamında başat ülke finans piyasasına yakınsaması finansal entegrasyonu beraberinde getirmektedir. Finansal entegrasyon ile birlikte para ve sermaye piyasalarında sermayenin verimli olarak kullanılması gündeme gelmektedir. Gelişmekte olan ülke sınıflandırması içinde yer alan Kırılgan Beşli ekonomileri ilk olarak Morgan Stanley yatırım bankasının Ağustos 2013 yılında yayınladığı Küresel Görünüm raporunda yer almaktadır. Fiyatlar genel seviyesinde istikrarsızlık, yüksek ödemeler bilançosu açıkları, kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olması, kısa

vadeli sermaye hareketlerine olan bağlılık ve reel döviz kurunda yüksek volatiliteler yaşanması nedeniyle Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye ekonomileri aynı gelişmekte olan ülke grubu olarak nitelendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı Kırılgan Beşli olarak gruplandırılan Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye'nin finansal gelişmesinin Amerika Birleşik Devletleri finansal gelişmesine yakınsamasını araştırmaktır. Çalışmada giriş bölümünün ardından birinci bölümde finansal gelişme yakınsamasına yönelik teorik altyapı ve literatür incelemesi yer almaktadır. İkinci bölümde ise Dickey ve Fuller (ADF, 1979, 1981) ve Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen birim kök testleri ile elde edilen ampirik sonuçlar bulunmaktadır. Son bölümde ise ampirik bulguların değerlendirilmesi ve politika önerilerine yer verilmektedir.

Literatür İncelemesi

Literatürde yapılan çalışmalar öncelikle finansal gelişmenin ölçülmesine ve daha sonra diğer makroekonomik değişkenler ile ilişkisine odaklanmaktadır. Van den Berge ve Verweire (2001) göre finansal yakınsama her türlü finansal ürünün, hizmetin ve kurumsal yapının ortak bir paydada buluşmasıdır. Aghion vd. (2005) göre finansal yakınsama kritik (eşik) bir finansal gelişme düzeyinin üzerindeki tüm ülkelerin büyüme hızında bir araya gelen ve bu ülkelerde finansal kalkınmanın istikrar ile birlikte gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde olumlu fakat sonunda ortadan kaybolan bir etki göstermesidir. Berthelemy ve Varoudakis (1996) finansal gelişme ile bağlantılı yoksulluk tuzağını araştırdıkları çalışmalarında finansal gelişme ile reel sektör arasındaki karşılıklı dışsallık nedeniyle reel sektördeki büyüme finansal pazarın genişlemesini, bankacılık sektörünün gelişimi ile tasarruflardan elde edilen net getiriyi, sermaye birikimini ve büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Finansal yakınsamanın portföy etkisini inceleyen Kwan ve Laderman (1999) göre bankacılık ve banka dışı finansal faaliyetlerin birleştirilmesinin bankacılık kuruluşlarının risk ve getirisine etkilerini inceledikleri çalışmasında menkul kıymet, sigorta acentesi ve sigorta yüklenimi gibi faaliyetlerin bankacılık faaliyetlerinden daha riskli ve kârlı olduğu sonucuna varmışlardır. Aghion vd. (2005) finansal kısıtlamalarla Schumpeterian'ın ülkeler arası yakınsama modelini test ettikleri çalışmalarında nitelikli işgücü, sabit sermaye yatırımları, başlangıç kişi başı çıktı gibi makroekonomik göstergelerden ziyade finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır.

Calcagnin vd. (2000) Avrupa Para Birliği'nde yer alan ülkelerdeki çeşitli faiz oranlarının ve finansal piyasalardan alınan diğer önlemlerin, Ocak 1999'da Euro'nun piyasaya sürülmesinden önce yakınsamasını test etmektedirler. Calcagnin vd. (2000) göre finansal yakınsamanın gerçekleşmesi için fon akışlarındaki ulusal engellerin kaldırılması, düzenleme ve denetleme standartlarının açık ve piyasaya uygun şekilde uyumlaştırılması, koordineli makroekonomik politikalar, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve kaynakların yeniden dağıtılması şartlarının sağlanması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nde finansal yakınsamayı araştıran bir başka çalışma Kalin ve Rozenov (2009) tarafından yapılmıştır. Kalin ve Rozenov (2009) göre küresel mali krizin ve buna bağlı belirsizliklerin etkisiyle, spreadlerin değişim katsayısının artmasına rağmen bankalar arası faiz oranlarının ve tahvillerin faiz oranları uzun vadede dengeye doğru seyretmektedir. Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde, yeni üye olan ülkelerin finansal yapılarının

AB-15'in finansal yapısına yakınlaşma eğiliminde olup olmadığını araştıran Gallizo vd. (2010) 2002 yılından sonra bankacılık sektörü kârlılık oranlarında bir artış ve finansal hizmet giderlerinde bir azalmayla birlikte finansal yakınsamanın gerçekleştiği bulgusuna ulaşmışlardır. Fung'a (2009) göre orta ve yüksek gelirli ülkelerin finansal gelişmesinin koşullu beta yakınsamasını göstermektedir. Ayrıca nispeten iyi gelişmiş bir finans sektörüne sahip düşük gelirli ülkelerin, orta ve yüksek gelirli karşılıklarına yetişme olasılıkları daha yüksektir ve nispeten düşük gelişmiş bir finans sektörüne sahip olanların yoksulluğa yakalanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada 1980-2017 dönemine ait Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye ekonomilerinde Svirydzhenka (2016) tarafından hesaplanan finansal gelişme endeksi kullanılmıştır. Finansal gelişme endeksi (FDI) Uluslararası Para Fonu veri tabanından elde edilmiştir. Ampirik analizde en yüksek finansal gelişme endeksine sahip Amerika Birleşik Devletlerine ait finansal gelişme endeksine Bernard ve Durlauf (1996) tarafından önerilen yakınsama hipotezi test yöntemi uygulanmıştır. Bernard ve Durlauf (1996) göre yakınsama iki ülke arasındaki finansal gelişme farkının şimdiki döneme nazaran gelecek dönemde azalması olarak tanımlanmaktadır. $FDI_{i,t}$ finansal gelişme endeksi yüksek olan ülkeye, $FDI_{j,t}$ finansal gelişme endeksi düşük olan ülkeye ait olmak üzere ($FDI_{i,t} > FDI_{j,t}$);

$$E(FDI_{i,t+T} - FDI_{j,t+T} | \varphi_t) < FDI_{i,t} - FDI_{j,t} \quad (1)$$

φ_t ülkelerin finansal sistemlerinin başlangıç koşullarını ve finansal yapısını ifade etmektedir. Ampirik analize konu olan ülkelerin finansal gelişme endeksleri tek tek başat finansal gelişme endeksine sahip olan ülkeden çıkarılmış ve bu fark serisine Dickey ve Fuller (ADF, 1979, 1981) ve Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök yapılmıştır. Koşulsuz β yakınsamasının gerçekleşmesi için hataların stokastik bir yapı izlediği varsayılmış ve birim kök testleri ile birim köke ve dolayısıyla iktisadi şoka maruz kalıp kalmadıkları araştırılmıştır. Dawson ve Sen (2007) göre eğer finansal gelişmenin farkı alınan değişken, düzey değerinde birim kök taşıyorsa yakınsama olayı gerçekleşmemektedir. Ampirik analizlere ilk olarak tanımlayıcı istatistikler açısından bakılmıştır. Daha sonra ekonometri literatüründe yer alan Dickey ve Fuller (ADF, 1979, 1981) ve Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök yapılmıştır.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	Brezilya	Hindistan	Endonezya	Güney Afrika	Türkiye
Ortalama	0.324	0.397	0.451	0.288	0.392
Standart Sapma	0.094	0.098	0.105	0.097	0.076
Varyasyon Katsayısı	0.29	0.24	0.23	0.33	0.193
Çarpıklık	-0.366	-1.197	-0.407	-1.042	-0.482
Basıklık	2.654	3.505	1.703	3.988	3.432
Jarque-Bera	1.037	9.487	3.713	10.956	14.9

Olasılık Değeri	0.595	0.00***	0.156	0.014**	0.413
-----------------	-------	---------	-------	---------	-------

Not: ***,** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. Varyasyon katsayısı standart sapmanın ortalamaya oranıdır.

Tablo 1’de yer alan tanımlayıcı istatistiklere göre varyasyon katsayısında en yüksek değere Güney Afrika ve en düşük değere ise Türkiye sahiptir. Bütün ülkelere finansal gelişme endeksleri sola çarpıktır. Ayrıca kuyruk dağılımına bakıldığında Brezilya ve Endonezya ülkelere ait farkı alınmış finansal gelişme endeksinin basık, diğer ülkelerin dik olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik testinde ise Hindistan’da %1 anlam seviyesinde ve Güney Afrika’da %5 anlam seviyesinde değişkenleri normal dağılmadığını ifade eden alternatif hipotez kabul edilmektedir. Brezilya, Endonezya ve Türkiye’de ise değişkenlerin normal dağıldığını ifade eden sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Tablo 2’de ise yakınsama teorisinde sıkça kullanılan Dickey ve Fuller (ADF, 1979, 1981) birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Dickey ve Fuller (ADF, 1979, 1981) birim kök testinin sıfır hipotezi değişkenin birim köke sahip olduğu ve dolayısıyla yakınsamanın gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise serinin birim kök taşımadığının ve yakınsamanın gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 2: Düzey Değerleriyle ADF(1979, 1981) Birim Kök Testi Sonuçları

	Ülke	ADF
Sabit	Brezilya	-2.874 (0.058)
	Hindistan	-2.823 (0.064)
	Endonezya	-1.809 (0.37)
	Güney Afrika	-3.400 (0.017)
	Türkiye	-2.596 (0.108)
Sabit ve Trend	Brezilya	-2.625 (0.271)
	Hindistan	-2.287 (0.43)
	Endonezya	-1.833 (0.667)
	Güney Afrika	-2.100 (0.528)
	Türkiye	-2.176 (0.488)

Not: ***,** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.ADF testi için: Mac Kinnon (1996) kritik değerleri sabitte 1 %, 5 % ve 10 % değerleri için sırasıyla 3.485, -2.885, -2.579 ve sabit + trend için 1 %, 5 % ve 10 % olasılık değerleri için sırasıyla -3.483, -2.884, -2.579.

Tablo 2’de yer alan Dickey ve Fuller (1979, 1981) birim kök testi sonuçlarına göre, açık bir şekilde düzey değerinde seriler birim kök taşımakta ve yakınsama olayı gerçekleşmemektedir.

Tablo 3: Becker vd. (2006) Fourier KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

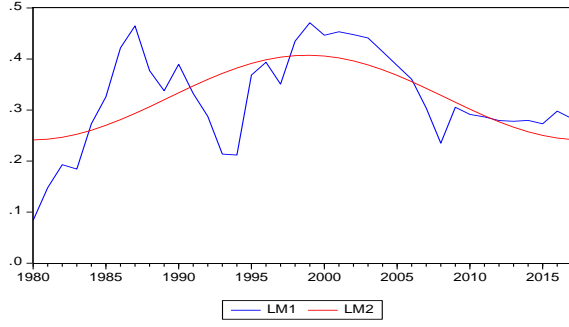
	Sabitli Model			Sabit ve Trendli Model		
	Frekans	Min SSR	FKPSS	Frekans	Min SSR	FKPSS
Brezilya	1	0.197	0.077	1	0.183	0.048*
Hindistan	1	0.201	0.347***	1	0.046	0.059**
Endonezya	1	0.100	0.234**	1	0.064	0.046
Güney Afrika	1	0.110	0.287***	1	0.051	0.042
Türkiye	1	0.115	0.119	1	0.096	0.046

Not: SSR hata kareleri toplamını ve ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir. %1, %5 ve %10 anlam seviyeleri için kritik değerler sırasıyla Frekans değeri 1 için sabitli modelde 0.269, 0.172 ve 0.131, sabitli ve trendli modelde 0.071, 0.054 ve 0.047'dir.

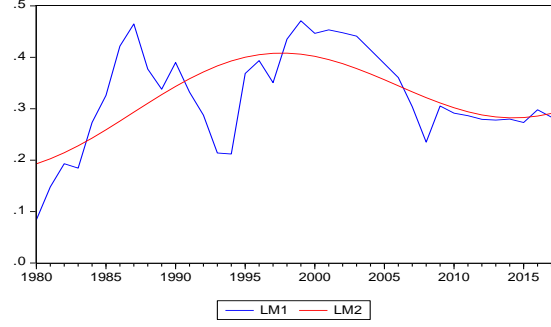
Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök testinde ise sıfır ve alternatif hipotezler Dickey ve Fuller (ADF, 1979, 1981) birim kök testinin sıfır ve alternatif hipotezleri ile farklılaşmaktadır. Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök testinde sıfır hipotezi değişkenin birim köke sahip olmadığını ve dolayısıyla yakınsamanın gerçekleştiğini alternatif hipotez ise değişkenin birim köke sahip olduğunu ve dolayısıyla yakınsamanın gerçekleşmediğini göstermektedir. Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre sabitli modelde %1 anlam seviyesinde Hindistan'da ve Güney Afrika'da, %5 anlam seviyesinde Endonezya'da alternatif hipotezin kabul edildiği ve dolayısıyla yakınsamanın gerçekleşmediği bulgusuna ulaşılmaktadır. Sabit terimin ve trend değişkeninin dahil edildiği modelde ise %10 anlam seviyesinde Brezilya'da ve %5 anlam seviyesinde Hindistan'da alternatif hipotezin kabul edildiği ve yakınsamanın gerçekleşmediği görülmektedir. Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök test sonuçlarına göre Dickey ve Fuller (1979, 1981) birim kök testi sonuçlarının aksine Türkiye'de finansal yakınsama görülmektedir. Bayat vd. (2015) göre gelişmekte olan ülkelerde yüksek döviz kuru geçiş etkisi nedeniyle ekonomik aktörlerin tasarruflarını değerlendirmek amacıyla alternatif finansal enstrümanlara yönlendirmektedir. Döviz kurundaki dalgalanmaların yarattığı fiyatlar genel seviyesindeki artış gibi olumsuz bir etkiye karşın alternatif finansal araçlar ile birlikte tasarruflar üzerinde çarpan etkisi yaratarak finansal gelişmeye katkı sunmaktadır. Grafik 1'de yer alan sonuçlara göre, sabitli ve sabitli ve trendli modelde Brezilya'da 1980-2005 döneminde finansal yakınsama yakınsamanın gerçekleşmediği ancak 2005 sonrası dönemde ABD finansal sistemine doğru yakınsamanın gerçekleştiği görülmektedir. Sabit terimli modelde Hindistan'ın finansal yapısının 1980-1985 ve 2010 sonrası dönemde iraksadığı ve yakınsamanın yalnızca 1985-2010 arası dönemde gerçekleştiği görülmektedir. Sabit terimli ve trend değişkenli modelde Hindistan tüm periyot boyunca ABD finansal sistemine yakınsamaktadır. Benzer bir durum Endonezya içinde ortaya çıkmaktadır. Sabit terimli modelde Endonezya'nın finansal yapısı 1980-1994 arası iraksama yaşamış ve ancak 1995 sonrası dönemde yakınsamaya başlamıştır. Sabit terimli ve trend değişkenli modelde ise Hindistan gibi Endonezya'da tüm periyot boyunca ABD finansal sistemine yakınsamaktadır. Güney Afrika'da sabitli modelde 1980-1990 arası iraksamakta ve 1990 sonrası dönemde yakınsamaktadır. Ayrıca sabit terimli ve trendli modelde ise ampirik analiz periyodu boyunca yakınsama gerçekleşmek-

tedir. Türkiye’de ise hem sabit terimli hem de sabit terimli ve trend değişkenli modelde 1980-2000 arası dönemde ıraksama ve sonrası dönemlerde yakınsama mevcuttur.

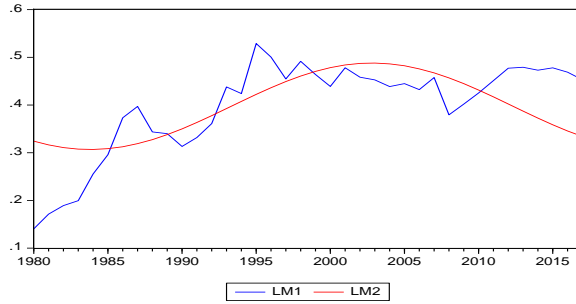
Grafik 1. Becker vd. (2006) Fourier KPSS Birim Kök Testine ait Fourier Grafikler
Sabitli Model
Brezilya

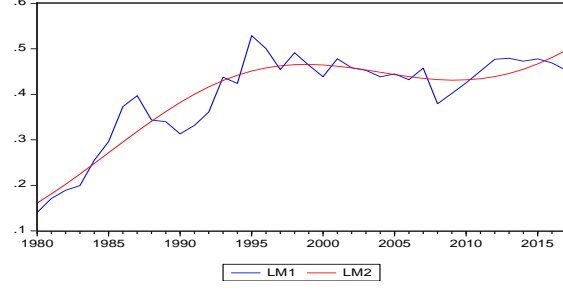
Sabit Terim ve Trendli Model
Brezilya

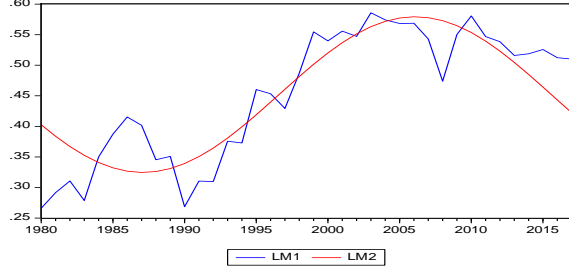
Hindistan

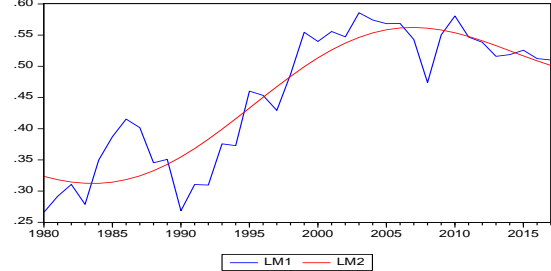
Hindistan

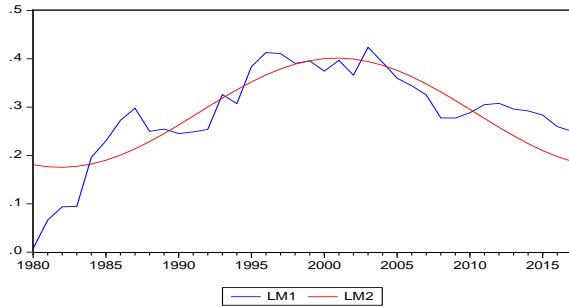
Endonezya

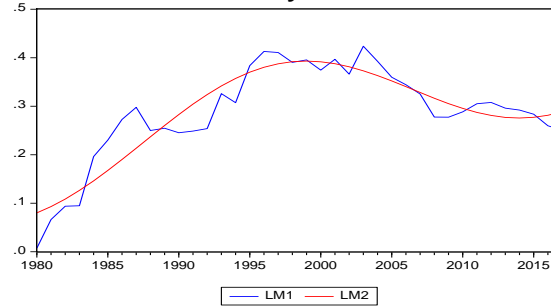
Endonezya

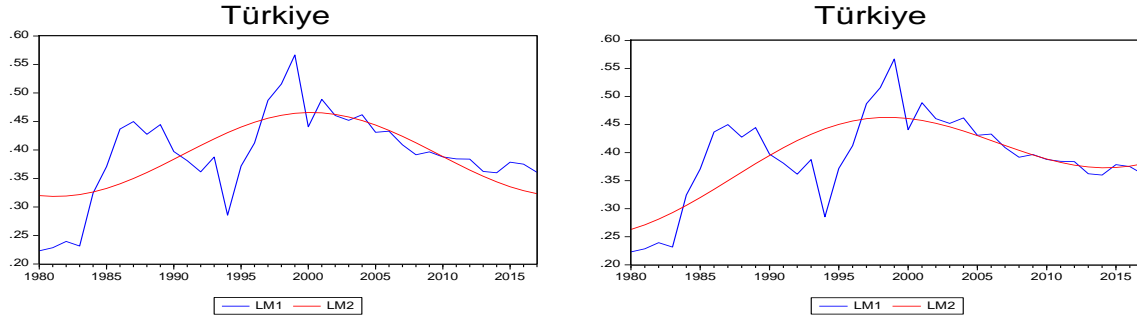

Güney Afrika

Güney Afrika

SONUÇ

Ülkeler arası gelişmişlik düzeylerinde farklılıklar yaşanması ve bu farkın giderek artması iktisadi büyüme teorilerine olan ilgiyi arttırmıştır. Bu teorilerden Solow (Neo-Klasik) büyüme modeli öncülüğünde ortaya çıkan ve literatürde sıkça karşılaşılan konulardan biri de yakınsama hipotezidir. Bu çalışmada, Svirydzhenka (2016) tarafından önerilen finansal gelişme endeksi aracılığı ile Kırılgan Beşli olarak adlandırılan Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye finansal gelişme endekslerinin ABD finansal gelişmesine yakınsayıp yakınsamadığı birim kök testleri ile incelenmektedir. Analiz periyodu 1980-2017 yıllarını kapsamaktadır. Ampirik analizlerde, Dickey ve Fuller (1979, 1981) ve Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök testleri kullanılmaktadır.

Uygulanan analizler doğrultusunda Dickey ve Fuller (1979, 1981) birim kök testi sonuçlarına göre, incelenen tüm ülkelerde yakınsama olayı gerçekleşmemektedir. Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen fourier KPSS birim kök test sonuçlarına göre Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika finansal yapı açısından yakınsamamaktadır. Yine aynı test sonuçlarına göre, Türkiye’de finansal yakınsama gerçekleşmektedir. Ampirik analize konu olan bütün ülkelerde grafiksel olarak 2000 sonrası dönemde yakınsama başlamaktadır. Finansal yakınsamanın analiz edildiği bu çalışmada daha sonra yapılacak çalışmalara yönelik finansal gelişmenin tanımlanması adına yeni kavramlar geliştirilebilir. Neo Klasik iktisatta yer alan büyüme yakınsamasına yönelik bir çok teorik ve ampirik çalışma bulunmakla birlikte finansal yakınsamanın makroekonomik göstergeler ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Son olarak, finansal yakınsama için belirli bir eşik değer belirlenerek doğrusal olmayan zaman serisi yöntemleri ile ampirik olarak test edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aghion, P., Howitt, P., & Mayer-Foulkes, D. (2005). The Effect of Financial Development on Convergence: Theory and Evidence. *The Quarterly Journal of Economics*, 120(1), 173-222.
- Bayat, T., Özcan, B., & Taş, Ş. (2015). Türkiye’de Döviz Kuru Geçiş Etkisinin Asimetrik Nedenlilik Testleri ile Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 7-30.

- Becker, R., Enders, W. and Lee, J. (2006). "A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks", *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Bernard, A. B. Ve Durlauf, S. N. (1996). Interpreting Tests Of The Convergence Hypothesis. *Journal Of Econometrics*. 71(1):161-173.
- Berthelemy, J. C., & Varoudakis, A. (1996). Economic Growth, Convergence Clubs, and the Role of Financial Development. *Oxford Economic Papers*, 48(2), 300-328.
- Calcagnini, G., Farabullini, F., & Hester, D. D. (2000). Financial Convergence in the European Monetary Union?. U of Wisconsin at Madison, SSRI Economics Dept. WP.
- Dickey, David .A., Wayne A. Fuller (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root" *Econometrica* 49, 1057-1072.
- Dawson, John W., Sen, Amit (2007) "New Evidence on the Convergence of International Income From A Group of 29 Countries", *Empirical Economics*, Vol:33, No:2, pp. 199-230.
- Fung, M. K. (2009). Financial Development and Economic Growth: Convergence or Divergence?. *Journal of International Money and Finance*, 28(1), 56-67.
- Gallizo, J. L., Saladrigues, R., & Salvador, M. (2010). Financial Convergence in Transition Economies: EU enlargement. *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(3), 95-114.
- Hristov, K., & Rozenov, R. (2009). Financial Convergence in the New EU Member States (No. D. 1.2). *FINESS Working Paper*.
- Kwan, S. H., & Laderman, E. S. (1999). On the Portfolio Effects of Financial Convergence-A Review of the literature. *Economic Review*, 2, 18-31.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618.
- Phillips, Peter, Pierre Perron(1988), "Testing for a Unit Root Time Serries Regression", *Biometrica* 75, 2, 335-346.
- Svirydzenka, K. (2016). Introducing a New Broad-Based Index of Financial Development. *International Monetary Fund, Working Paper, WP 16/5*
- Van den Berghe, L., & Verweire, K. (2001). Convergence in the Financial Services Industry. *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*, 26(2), 173-183.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 246-256

Geliş/Submitted/ Отправлено: 12.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yaın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43529

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

hamitcoskun2000@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5509-8717

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ABAYHAN

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

yasemina@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3370-2100

Dr. Öğr. Üyesi Hayal YAVUZ GÜZEL

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

hyguzel@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1722-3441

Araş. Gör. Ayşe TUNA

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

aysetuna@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4232-9600

Uzm. Psk. Mehmet Can SEVİNÇLİ

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

mehmetcan.sevincli@hacettepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0897-8241

GERÇEK BİR YAŞAM OLAYINA DAYALI YENİ PSİKOLOJİK DIŞLANMA PARADİGMASININ ETKİLİLİĞİ*

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Hamit COŞKUN

Cite as/Atıf: Coşkun, H.; Abayhan, Y.; Yavuz Güzel, H.; Tuna, A. ve Sevinçli, M. C. (2020). Gerçek Bir Yaşam Olayına Dayalı Yeni Psikolojik Dışlanma Paradigmasının Etkililiği, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 246-256. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43529>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz

Literatürde psikolojik dışlanmanın etkisini ortaya çıkarmak için en çok kullanılan sanal top oyunu paradigması oyun olması, oyuncuların yavaş top atması ve kontrollü ortam gerektirmesinden dolayı yapısında sorunlar taşımaktadır. Diğer teknikler de psikolojik dışlanmayı dolaylı olarak ölçmekte ya da kişinin geleceğine yönelik damgalama ve uzun süreli olumsuz etkiler içermektedir. Bu çalışmada görsel ve vinyete dayalı olarak geliştirilen psikolojik dışlanma paradigmasında bir kişinin bir kursa başlamasının ilk gününde diğer kişiler tarafından göz ardı edilmesini konu alınmaktadır. Kontrol koşulunda ise herhangi bir dışlanma söz konusu değildir. Hipotetik olarak geliştirilen bu vinyet sonrası, 55 katılımcıdan 11’li bir ölçek üzerinde kendilerini okudukları durumla ilgili ne kadar öfkeli, sakin, hayal kırıklığı yaşamış, dışlanmış, mutlu, canı sıkılmış, endişelenmiş ve üzgün hissettiklerini derecelendirmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılar İhtiyaç Tehdidi Ölçeği’ni doldurmuştur. Araştırmanın bulguları dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların kontrol koşulunda olanlara göre 1) daha fazla öfke, hayal kırıklığı, dışlanma, can sıkıntısı, endişe ve üzüntü hissettiklerini, 2) daha mutsuz ve gergin olduklarını belirttiklerini ve 3) ait olma, benlik değeri, kontrol algısı ve anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tehdit edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla gerçek bir yaşam olayına dayalı olan bu yeni psikolojik dışlanma paradigmasının bu ölçümler üzerinde etkisi güçlüdür. Araştırmanın bu sonuçları bu modelin dışlanmayı ortaya çıkarmada güvenilir olarak kullanabileceğini ve psikolojide, eğitimde, terapi ve örgüt alanında uygulamaları olabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: vinyet, yeni psikolojik dışlanma paradigması, ihtiyaç tehdidi, dışlanmış bireyler

THE EFFECTIVENESS OF THE NEW PSYCHOLOGICAL EXCLUSION PARADIGM BASED ON A REAL-LIFE EVENT

Abstract

The cyberball paradigm, which is the most used in the literature to reveal the effect of ostracism, has problems in its structure since it is a slow ball game and requires a controlled environment. Other techniques also measure ostracism indirectly or include stigma and long-term adverse effects on the future of the person. In this research, the ostracism paradigm, which is developed based on visual and vignette, focuses on the exclusion of a person by other people on the first day of starting a course. In the control condition, there is no exclusion. After this hypothetically developed model, a total of 55 participants were asked to rate how angry, calm, disappointed, excluded, happy, annoyed, worried, and sad about the situation in which they read themselves on an 11-point scale. Later, the participants filled out the Need Threat Scale. The findings of the study showed that compared to control condition, the ostracized participants had 1) more anger, frustration, exclusion, boredom, anxiety, and sadness; 2) they felt more unhappy and nervous, and 3) had

a lower level of scores in belonging, self-worth, sense of control, and existence. The effect of this new ostracism paradigm on these measurements was strong. These results of the study indicate that this model can be used reliably to reveal ostracism and may have applications in psychology, education, therapy, and organization.

Key Words: vignette, new ostracism paradigm, need threat, ostracized individuals

GİRİŞ

İnsanlar diğer canlılara kıyasla daha fazla bir arada olma ihtiyacı hissetmekte (Baumeister ve Leary, 1995; Baumeister ve Tice, 1990) ve bu durum bireyin yaşamsal işlevlerini (örn., beslenme, eş bulma, korunma gibi) ve psikososyal işlevlerini (ait olma, değerli olma) sürdürmesi için büyük önem taşımaktadır (Baumeister ve Leary, 1995; Goodall, 1986; Gruter ve Masters, 1986; Lancaster, 1986). Birey gruptan dışlandığı zaman bu ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaktadır (Abayhan ve Aydın, 2014; Aydın, Şahin, Yavuz Güzel, Abayhan, Kaya ve Ceylan, 2013). Başka bireyler tarafından yok sayılması, görmezden gelinmesi ya da gruba dahil edilmemesi olarak tanımlanan psikolojik dışlanma günlük yaşamda sık karşılaşılan durumlardan biridir (Williams, 2007; Williams ve Zadro, 2005). Dışlanma konusunda yapılan araştırmalar çoğunlukla Williams, Cheung ve Choi (2000) tarafından geliştirilen Sanal Top Oyunu paradigmasına dayanmaktadır (meta-analiz için bkz., Hartgerink, van Beest, Wicherts ve Williams, 2015). Bu oyun açık kaynaklı (<http://www.empirisoft.com/cyberball.aspx>) görsel bir top atma oyunudur. Psikolojik dışlanma durumunun inandırıcı olabilmesi için oyunun başında katılımcılara başka laboratuvarlarda deneye katılan iki katılımcı daha olduğu ve diğer iki katılımcıyla birlikte bir oyun oynayacakları bilgisi verilmektedir. Oyun, psikolojik dışlanma koşulunda katılımcılara oyunun başında bir defa top atılacak (%10) şekilde programlanmakta ve diğer 29 top atışı (% 90) oyunda yer alan diğer iki oyuncu arasında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, katılımcı oyunun kalanında (yaklaşık 5-7 dakika boyunca) top atma şansı bulunmamaktadır. Dışlanmanın olmadığı (kontrol) koşulunda ise oyunun başından sonuna kadar katılımcıya (yaklaşık 10 defa) diğer iki katılımcıyla eşit oranda (%33) top gelmektedir. Katılımcılara atılan top oranı programlanabilir olduğu için katılımcının dışlanma durumu değişimlenebilmektedir.

Sanal top oyunu psikolojik dışlanmada en fazla kullanılan deneysel paradigma olmasına rağmen, bazı sorunları yapısında taşımaktadır. Birincisi, sanal top oyunu her ne kadar gerçek bir yaşantıyı modelliyor olsa da, hem bir oyun olarak algılanmakta hem de laboratuvarda gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu oyunun gerçek bir yaşam olayını yansıtmaya geçerliği düşüktür. İkincisi, sanal top oyununda oyuncuların birbirine top atışları yavaş bir hızda gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle bir oyuncuda topun kalma süresi 4 saniye ile 7 saniye arasında değişecek şekilde gerçekleşmektedir. Günümüzde dijital ortamlara daha alışkın olan gençler hızlı tepki vermeyi içeren oyunlar oynamaktadır. Bu oyun çok yavaş hızda oynandığı için katılımcılarda dışlanma duygusunun yanı sıra, can sıkıntısı da uyandırıyor olabilir. Bu açıdan ele alındığında, sanal top oyununun psikolojik dışlanmanın yanında can sıkıntısına da yol açma olasılığı bulunmakta ve durumda karıştırıcı bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla psikolojik dışlanmanın yarattığı can sıkıntısına oyunun yavaş olmasından dolayı ek olarak yaşanan can sıkıntısı da eklenmektedir. Buna ek olarak, sanal top oyunu her ne kadar ortaya çıktı-

ğın zamanlarda en başarılı psikolojik dışlanma paradigması olarak sunulsa da, geçen zaman içinde dijital olarak hız ve gerçekçilik açısından (top atmada hız veya zaman ayarı açısından ve oyuncuların gerçekçiliği açısından (örn., 3 boyutlu olma, ses, görsel renk ve canlılık v.b.) son versiyonu hariç olmak üzere zamanla geliştirilmemiştir. Son olarak, sanal top oyunu paradigması maliyetli ve uygulaması zaman alıcı bir araştırma modelidir. Bu modelin uygulanabilmesi için laboratuvara, ayrı odalara ve bilgisayarlara ihtiyaç duyulmaktadır. En önemlisi araştırmayı yürütecek yardımcı araştırmacıların olması zorunludur.

Sanal top oyunu dışında psikolojik dışlanmayı ölçmede kullanılan bir diğer teknik ise anlaşmalı katılımcıların yer aldığı O-Tren paradigmasıdır (O-Train; Zadro, Williams ve Richardson, 2005). Bu modelde katılımcıya 5 dakikalık tren yolculuğu yapacağı ve aynı odada bulunan iki yolcu (anlaşmalı katılımcılar) ile iletişim kuracağı bilgisi verilir. Daha sonra bu iki yolcu, katılımcıyı dışlamaktadır. Bu model uygulanması zor modellerden biridir. Sürenin az olması ve uygulanmasının zahmetli olmasından dolayı pek tercih edilmemektedir.

Sosyal medya kullanımının artmasıyla çevrimiçi olarak da psikolojik dışlanmayı inceleyen modeller ortaya konmuştur. Bunlardan biri Çevrimiçi Psikolojik Dışlanma paradigmasıdır (Wolf, Levordashka, Ruff, Kraaijeveld, Lueckmann ve Williams, 2015). Burada, katılımcılardan bir sosyal ağ sitesi görünümünde tasarlanmış bir web sayfasına girerek, önce kendilerine bir profil oluşturmaları ve sonra kendi profillerinin dışında 11 profilin daha olduğu bir ağa girmeleri veya ağ arkadaşı edinmeleri istenmektedir. Kişi, burada hem kendisinin hem de diğer kişilerin ne kadar 'beğeni' aldığını görebilmektedir. Ayrıca, alınan beğeni sayıları araştırmanın deney koşullarına göre deney öncesinde bilgisayar ortamında kurgulanmaktadır. Katılımcı kendi profilinin aldığı beğeni sayısına bağlı olarak sosyal iletişimden dışlanmakta ya da dışlanmamaktadır. Başka bir deyişle dışlanma beğeni almamakla veya az almakla değişimlenmektedir. Beğeni durumuna bağlı dışlanmanın ne kadar etki yaratacağı tartışmalıdır. Bir diğer konu ise katılımcıların diğer katılımcılar tarafından gerçekte dışlanıp dışlanmadığı belli değildir. Beğeni almamak tamamıyla dışlanmak anlamına gelmemektedir. Beğeni sayısına bağlı olarak dışlanma ayrıca sosyal karşılaştırma süreçlerini de aktive etmektedir. Katılımcının kendisinin az beğeni aldığını diğer katılımcıların fazla beğeni alması durumunda kişi dışlanmış olmaktan çok, karşıdaki kişiyi popüler olarak algulamakta ve yukarıya doğru karşılaştırma süreciyle daha fazla meşgul olmakta, dolayısıyla birey dikkatini yukarı doğru sosyal karşılaştırmaya yönelttiği için Williams'ın Psikolojik Dışlanma Modeli'nde belirttiği kısa süreli tepkilerin ortaya çıkma ihtimali azalmaktadır.

Dışlanmayı ölçmek için anlaşmalı katılımcı ya da bilgisayar ortamı kullanmayı gerektirmeyen paradigmlar da geliştirilmiştir. Bunlardan biri, Yalnız Yaşam paradigmasıdır (Life-alone paradigm; Twenge, Baumeister, Tice, & Stucke, 2001). Kontrol koşulunda katılımcılara bir kişilik testinin sonucuna dayanarak hayatları boyunca çok sevilen biri ve sıcak ilişkilere sahip olacakları yönünde yönerge verilmektedir. Psikolojik dışlanma koşulunda olanlara ise çok sıcak ve derin olmayan ilişkiler yaşayacakları ve yaşamlarının son dönemlerini yalnız geçirecekleri yönünde geribildirim verilmektedir. Diğer bir model ise Tanışma paradigmasıdır (Get-acquainted paradigm; Wesselmann, Butler, Williams, & Pickett, 2010). Burada katılımcılara

grup üyeleriyle kısa bir tanışma görevi verildikten sonra, bir sonraki görevde diğer grup üyelerinin kendileriyle çalışmak istemedikleri geribildirimleri verilmektedir. Bu paradigmlar, katılımcıların kendilerini dışlanmış ve reddedilmiş hissetmelerini sağlamada başarılı olsalar da, katılımcıların gelecek davranışları ve duygularını çok fazla olumsuz yönde etkilemesi ve anlaşılabilir katılımcı kullanımını içeren tanışma paradigmasında etkileşimin standardize edilmesinin zorluğu nedeniyle araştırmacılar tarafından çok tercih edilen paradigmlar değildir (Bkz., Ren, Hales ve Williams, 2017).

Yukarıdaki belirtilen değerlendirmelerin ışığında oluşturulacak dışlanma paradigmasının can sıkıcı olmaması ve de kişilerin gelecekte duygu ve davranışlarını uzun süreli ve damgalayıcı şekilde olumsuz etkilememesi gerektiği açıktır. Özellikle, bilgisayar kullanma alışkanlığı olmayan, sanal ortamda kendisini rahat hissetmeyen ileri yetişkinler, eğitim seviyesi ya da sosyoekonomik düzeyi yüksek olmayan yetişkinler gibi örneklemeler kullanılarak yapılacak araştırmalar için elverişli olması da gerekmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada uygulaması kolay, laboratuvar ortamı gerektirmeyen ve kolay anlaşılabilir bir paradigma geliştirmek amaçlanmaktadır. Bunun yerine dışlanmayı yaratacak ortamsal düzeyde paradigmların daha işlevsel olduğu düşünülmektedir. Bu paradigmanın hem hipotetik olması hem de aynı zamanda gerçekçi olması hem deneysel gerçekliğin hem de psikolojik gerçekliğin sağlanması açısından önemlidir. Literatürde bu ihtiyaçlardan kaynaklanan durumlardan dolayı bu araştırmada yeni bir dışlanma paradigması oluşturulmuştur. Bu araştırmada vinyet ve görsele dayalı olarak hazırlanan bu yeni dışlanma paradigmasının etkililiği incelenmektedir. Bu paradigmanın ayrıca ölçmede kolaylık sağlayan bir özelliğinin olması da çok sayıda araştırma yapılabilmesine olanak sağlayacaktır. Bu amaçlarla geliştirilen bu paradigmanın etkililiğinin test edilmesi de gerekmektedir. Eğer model etkili olarak çalışıyorsa, literatürdeki diğer tüm paradigmlar da olduğu gibi psikolojik dışlanma ile ilgili temel ihtiyaçların tehdit edilmesinde, olumlu ve olumsuz duygular üzerinde etkili olması gerekmektedir. Bu etkinin güçlü düzeylerde olması ve küçük bir örneklemede belirgin olması paradigmanın başka çalışmalarda kullanılabilmesi için önem arz etmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmaya Psikolojiye Giriş dersini almakta olan Felsefe ve Sosyoloji Bölümü'nde okuyan toplam 70 gönüllü üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya katılanlar bu katılımlardan dolayı dersin öğretim elemanı tarafından araştırma kredisi almıştır. Araştırmayı yürütmeden önce Üniversitenin Etik Kurulundan 35853172-900 protokol numaralı yazıyla izin alınmıştır.

İşlem

Araştırma iki hafta öncesinden dersi alan öğrencilere dersin öğretim elemanı tarafından duyurulmuştur. Araştırmanın amacını bilmeyen bir araştırmacı tarafından uygulamanın yapılacağı günde öncelikle katılımcılara araştırma hakkında genel bilgi verildikten ve katılımcıların onamları alındıktan sonra, oluşturulmuş olan vinyet ve görseller bir paket halinde katılımcılara

dağıtılmıştır. Deney koşulunda katılımcılar ilk sayfada birbirine bakan dört ve bu gruptan ayrılan bir penguenin olduğu resme maruz bırakılmıştır (Bkz.Şekil 1). Kontrol koşulunda bulunan katılımcılar ise birbirine bakan dört penguenin olduğu resme maruz kalmışlardır. Bu resimlerin gösterildiği sayfada ayrıca araştırmanın başlığı ve araştırmacıların ismi yer almıştır. İkinci sayfada katılımcılar vinyetleri okumuşlardır. Vinyetlerin seçimi için bir pilot çalışma yapılmış ve değişik dışlanma ortamlarının etkisi incelenmiştir. Araştırmacılar etkili olan iki vinyetten biri olan kursun ilk günü vinyetini bu çalışmada kullanmaya karar vermiştir. Bu vinyetin başında katılımcılardan vinyeti okurken durumu incelemeleri istenmiştir. Katılımcılardan vinyetleri okuduktan sonra aynı sayfada yer alan 0'dan 10 kadar uzanan 11'li bir ölçek üzerinde kendilerini okudukları durumla ilgili ne kadar öfkeli, sakin, hayal kırıklığı yaşamış, dışlanmış, mutlu, canı sıkılmış, endişelenmiş ve üzgün hissettiklerini derecelendirmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılar 21 maddelik İhtiyaç Tehdidi Ölçeği'ni doldurmuştur. Araştırmanın sonunda oturum sonlandırılmış ve katılımcılara teşekkür edilmiştir.

Araçlar

Deney Koşulu: İlk olarak katılımcılara dört penguenin bir arada ve birisinin ayrıldığı resim gösterilmiştir (Bkz. Şekil 1). Bu vinyette “Uzun zamandır gitmek istediğiniz bir kursun afişini görüyorsunuz ve internet üzerinden kaydolarak ilk derse gidiyorsunuz. Kurs sorumlusu kimsenin birbirini tanımaması nedeniyle on dakikalık bir tanışma arası veriyor. Diğerlerinin beşer kişilik gruplar oluşturduğunu görerek siz de bir grubun yanına gidiyorsunuz. Herkesin kendini tanıtmaya başladığı sırada siz de kendinizi tanıtarak sohbete katılmaya çalışıyorsunuz ancak bir süre sonra söylediklerinizi kimsenin dinlemediğini, umursamadığını ve hatta yüzünüze bile bakmadıklarını fark ediyorsunuz. Ayrıca, diğerleri kursla ilgili bir WhatsApp grubu kurmaya karar veriyor ama kimse sizin numaranızı sormuyor. O an kendinizin görünmez olduğunu düşünürsünüz ve olanlara bir anlam veremiyorsunuz.” şeklinde bir bilgi verilmiştir.

Kontrol Koşulu: İlk olarak katılımcılara dört penguenin bir arada olduğu resim gösterilmiştir (Bkz. Şekil 1). Bu koşulda şu vinyet verilmiştir: “Uzun zamandır gitmek istediğiniz bir kursun afişini görüyorsunuz ve internet üzerinden kaydolarak ilk derse gidiyorsunuz. Kurs sorumlusu kimsenin birbirini tanımaması nedeniyle on dakikalık bir tanışma arası veriyor. Diğerlerinin beşer kişilik gruplar oluşturduğunu görerek siz de bir grubun yanına gidiyorsunuz. Herkesin kendini tanıtmaya başladığı sırada siz de kendinizi tanıtarak sohbete katılıyorsunuz. Ayrıca diğerleri kursla ilgili bir WhatsApp grubu kurmaya karar veriyor ve numaranızı alıyor. O an yeni insanlarla tanışmanın heyecanı kurstan ayrılıyorsunuz.”

(a)

Kontrol koşulu

(b)

Deney koşulu

Şekil 1. Koşullarda Gösterilen Uyarıcılar

İhtiyaç Tehdidi Ölçeği (Need Threat Scale): Van Beest ve Williams (2006) tarafından geliştirilen İhtiyaç Tehdidi Ölçeği, psikolojik dışlanmanın ait olma, benlik değeri, kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçları üzerindeki etkisini ölçmektedir. Ölçek, 7'li derecelendirmenin kullanıldığı 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin bu araştırmada toplam iç tutarlık katsayısı 0.92'dir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Aydın ve arkadaşları (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları ait olma, benlik değeri, kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçları alt boyutları için sırasıyla, .91, .86, .84 ve .88 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Analiz öncesi verilerin normal dağılıp dağılmadığı basıklık ve sivrilik değerlerine bakılarak test edilmiştir. Tüm değerlerin -1.58'den küçük olmasından dolayı parametrik test olan Bağımsız Gruplar t-Testi analiz için kullanılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Analiz sonuçlarına göre, dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 5.13$), öfke puanları, kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ($M= .42$) öfke puanlarından daha yüksektir, $t(70)= 8.84$, $p= .000$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 7.74$), hayal kırıklığı puanları, kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 1.22$) hayal kırıklığı puanlarından daha yüksektir, $t(69)= 10.58$, $p= .0001$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 7.93$) dışlanma puanları, kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ($M= .88$) dışlanma puanlarından daha yüksektir, $t(71)= 12.15$, $p= .0001$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 8.13$), can sıkıntısı puanları, kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ($M=2.19$) can sıkıntısı puanlarından daha yüksektir, $t(70)= 9.21$, $p= .0001$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 4.13$), endişe puanları, kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 1.73$) endişe puanlarından daha yüksektir, $t(69)= 3.51$, $p= .0001$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 7.49$), üzüntü puanları, kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ($M= 1.15$) üzüntü puanlarından daha yüksektir, $t(70)= 10.39$, $p= .0001$. Bununla birlikte kontrol koşulunda yer alan katılımcıların sakinlik puanları ($M= 6.75$), dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların sakinlik puanlarından ($M= 3.27$) daha yüksektir $t(68)= -4.93$, $p= .0001$. Son olarak kontrol koşulunda yer alan katılımcıların mutluluk puanlarının ($M= 6.67$), dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların mutluluk puanlarından ($M= .32$) daha yüksek olduğu görülmüştür $t(72)= -12.11$, $p= .0001$. Dışlanma ($M=2.37$) ve kontrol ($M= 1.41$) koşulundaki katılımcıların kıskançlık ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır $t(68)= 1.39$, $p= .167$. Duygu ortalamaları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Deney ve Kontrol Koşullarına Göre Duygu Ortalamaları, Kısmi Eta ve Cohen Değerleri

	Koşul	N	Ort	Ss	P	Eta (kıs mi)	Cohen d
Öfkeli	Deney	39	5.1282	2.84	.0001	.54	2.15
	Kontrol	33	.4242	1.23			
Sakin	Deney	37	3.2703	2.87	.0001	.26	1.18
	Kontrol	33	6.7576	3.04			

Hayal kırıklığı	Deney	39	7.7436	2.63	.0001	.62	2.53
	Kontrol	32	1.2188	2.52			
Dışlanmış	Deney	40	7.9250	2.90	.0001	.68	2.92
	Kontrol	33	.8788	1.81			
Mutlu	Deney	38	.3158	.66	.0001	.67	2.78
	Kontrol	36	6.6667	3.16			
Canı sık-kın	Deney	39	8.1282	2.40	.0001	.55	2.16
	Kontrol	33	2.1818	3.06			
Endişeli	Deney	38	4.1316	3.32	.001	.15	.85
	Kontrol	33	1.7273	2.26			
Üzüldüm	Deney	39	7.4872	2.68	.0001	.61	2.46
	Kontrol	33	1.1515	2.47			
Kıskandım	Deney	38	2.3684	2.98	.167	.03	.34
	Kontrol	32	1.4063	2.73			

Değişimleme aşamasından sonra katılımcılar İhtiyaç Tehdidi Ölçeği'ni doldurmuşlardır. Elde edilen bulgulara göre, dışlanma ve kontrol koşulunda yer alan katılımcıların ait olma, benlik değeri, kontrol algısı ve anlamlı varoluş puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde birbirinden farklılaştığı görülmüştür. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M=2.12$), kontrol koşulunda yer alan katılımcılara ($M=5.27$) göre ait olma alt ölçeğinde puanları daha düşüktür, $t(70) = -12.97, p=.0001$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M=3.77$), kontrol koşulunda yer alan katılımcılara ($M=5.46$) göre benlik değeri alt ölçeğinde puanları daha düşüktür, $t(70) = -6.43, p=.0001$. Dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M=2.33$), kontrol koşulunda yer alan katılımcılara ($M=4.67$) göre kontrol alt ölçeğindeki puanları daha düşüktür, $t(70) = -8.91, p=.0001$. Son olarak, dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların ($M=3.07$), kontrol koşulunda yer alan katılımcılara ($M=5.01$) göre varoluş alt ölçeğinde puanları daha düşüktür, $t(67) = -6.58, p=.0001$. Koşulların ait olma, anlamlı varoluş, kontrol ve benlik değeri ortalamaları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Deney ve Kontrol Koşullarına Göre Ait Olma, Anlamlı Varoluş, Kontrol ve Benlik Değeri Ortalamaları, Kısmi Eta ve Cohen Değerleri

	Koşul	N	Ort	Ss	P	Eta(kısmi)	Cohen d
Ait Olma	Deney	39	2.21	.80	.0001	.71	2.92
	Kontrol	33	5.26	1.24			
Benlik Değeri	Deney	39	3.76	1.26	.0001	.30	1.56
	Kontrol	33	5.47	.90			
Kontrol	Deney	39	2.33	1.12	.0001	.53	2.12
	Kontrol	33	4.68	1.10			
Anlamlı Varoluş	Deney	39	3.07	1.15	.0001	.39	1.57
	Kontrol	33	5.01	1.31			

ÖlçekToplam	Deney	39	2.83	.81	.0001	.62	2.52

Tartışma

Bu araştırmada literatürdeki psikolojik dışlanma paradigmalarından kaynaklanan eksikliklerden dolayı ortamsal, hipotetik ve aynı zamanda gerçekçi olan, ayrıca vinyet ve görsele dayalı olarak hazırlanan bir dışlanma paradigması oluşturulmuştur. Bu modelin dışlanma ile ilgili temel ihtiyaç tehdidi ve duygular üzerinde etkili olmasına dair hipotez bu araştırmada doğrulanmıştır. Daha ayrıntılı olarak incelendiğinde, dışlanma koşulunda yer alan katılımcıların kontrol veya dışlanmama koşulunda yer alan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha fazla öfke, hayal kırıklığı, dışlanma, can sıkıntısı, endişe ve üzüntü hissettikleri görülmüştür. Kısmi eta değerleri incelendiğinde, katsayıların üzüntü hariç (eta değeri .15) hepsinin .55 ve üzeri olduğu gözlenmektedir. Bu katsayılar güçlü bir etkiye işaret etmektedir. Cohen'e (1988) göre, .13 ve üstü eta değerleri güçlü bir etkiyi göstermektedir. Cohen d katsayısı bu değer için .85'tir. Bu değer güçlü bir etkiyi göstermektedir. Ayrıca 1.00 ve üstü Cohen değerlerin çok güçlü etkiyi gösterdiği dikkate alınrsa, değerlerin hepsinin 1.18 ve üstü olduğu görülecektir. Bilindiği gibi eta değerleri örneklem veya gözlem sayısından etkilenmemektedir. Buna ek olarak, dışlanma koşulunda olan katılımcıların kontrol koşulunda yer alan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha az sakinlik ve mutluluk hissettikleri görülmüştür. Yine dışlanma koşulunun bu olumlu duygular üzerinde yarattığı etki güçlü bir etkidir. Öte yandan, bu araştırmada kıskançlık duygusu da ölçülmüş ve psikolojik dışlanmanın kıskançlık üzerinde bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Sonuç olarak dışlanma modeli kıskançlık hariç olmak üzere öfke, sakinlik, hayal kırıklığı, dışlanma, mutluluk, can sıkıntısı, endişe ve üzüntü üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır.

Buna ek olarak bu yeni psikolojik dışlanma paradigmasının ait olma, benlik değeri, kontrol ve anlamlı varoluşu içeren temel ihtiyaçları güçlü bir şekilde etkilemesi beklentisi de bu araştırmanın bulguları tarafından doğrulanmıştır. Psikolojik dışlanma koşulunda olan katılımcıların ait olma, benlik değeri, kontrol algısı ve anlamlı varoluş puan ortalamaları anlamlı ölçüde kontrol koşuluna göre daha düşüktür. Başka bir deyişle psikolojik dışlanma bir bireyin ait olma, benlik değeri, kontrol algısı ve anlamlı varoluş ihtiyaçları için tehdit oluşturmaktadır. Bu psikolojik değişkenler daha değişmez bir yapıya sahip değişkenlerdir (Aydın ve diğerleri, 2013). Başka bir deyişle anlık olarak oluşmazlar ve belli bir süreğenliğe sahiptir. Ortamsal olarak değişimlenen dışlanmanın bu süreğen veya kronik değişkenleri değiştirme gücünün olması önemli bir bulgudur. Etki büyüklüğü incelendiğinde dışlanmanın bu değişkenler üzerinde güçlü bir etki yaptığı gözlenmektedir. Etkilerin hepsi .30'dan büyüktür ve dışlanmanın toplam ihtiyaçlar üzerinde etkisi .62'dir. Buna ek olarak Cohen d değerlerinin hepsi 1.56 ve üstündedir. Bu etkiler çok güçlü bir etkiye işaret etmektedir (Bkz. Cohen, 1988). Başka bir deyişle anlık olarak değişimlenen psikolojik dışlanma katılımcıların ait olma, benlik değeri, kontrol algısı ve anlamlı varoluştan oluşan ihtiyaçlarında değişimin % 62'sini açıklama gücüne sahiptir. Bu araştırmada kullanılan İhtiyaç Tehdidi Ölçeği'nin güvenilirliğinin .92 olduğu dikkate alınrsa bu

gücün ne kadar güçlü olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Ortaya çıkan bu modelin psikolojide uygulamaları bulunmaktadır. Bu model ile dışlanmanın etkileri gerçekçi bir biçimde ve kolay olarak bilişsel, duygusal ve davranışsal psikolojik değişkenler incelenebilir. Örneğin dışlanma sonrası kişilerin problem çözme, yaratıcılık, esneklik davranışları incelenebilir (Amabile, 1983). Eğitim ortamlarında öğrencilerin dışlanma yaşantılarına maruz kalmaları ve sonrasında bağımsızlık kazanmaları sağlanabilir. Örgütsel ortamlarda personel seçiminde bu model kullanılarak adayların tepkileri ölçülebilir. Terapi ortamlarında kişinin direnç kazanması için bu modelden yararlanılabilir.

Bu araştırmanın en önemli sınırlılıklarından biri bir örneklem sayısının regresyon analizleri için görece olarak az olmasıdır. Örneklem % 95 güven aralığı .80 güç ve .01'lik hata payı ile oldukça yeterlidir. Bu modelin test edilmesi için yeterlidir. Ancak psikolojik dışlanmanın temelinde bulunan süreçlerin aydınlatılması ve yordayıcı ilişkilerin ortaya çıkması için daha fazla örneklem sayısına ihtiyaç duyulmaktadır. Yine de gerçekleştirilen bu çalışmanın psikolojik dışlanma değişimlemesini gerçekleştirmede kullanılacak yeni bir paradigmanın etkililiğini göstermek amacıyla planlandığı ve bu etkililiği göstermede küçük örnekleme anlamlı sonuçlar elde etmenin önemli olduğu unutulmamalıdır.

Bu çalışmada yeni dışlanma paradigmasının etkinliğini artıran etken bu paradigmanın gerçek bir yaşam olayına (ders veya kursa başlama anı) dayanmasıdır. Diğer önemli faktör ise psikolojik dışlanma değişimlemesinin hem yazılı hem de görsel materyal yardımıyla gerçekleştirilmesidir. Araştırmacılar tarafından oluşturulan bu resimlerin örtük olarak dışlanmayı aktive etme gücü bulunduğu elde edilen bulgular kapsamında söylenebilir. Bir anlamda bu resim katılımcılar için bir hazırlama (priming) etkisi yaratmış olabilir. Burada temel sorulardan biri dışlanmanın ne kadar vinyet ne kadarı resim etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunun cevabı gelecekte resim ve resimsiz olarak vinyetlerin etkisinin test edildiği araştırmaların yapılmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abayhan, Y., ve Aydın, O. (2014). Sosyal etki kuramı bağlamında psikolojik dışlanma: Dışlayan ve dışlanan grup üyesi sayısının temel ihtiyaçlara yönelik tehdit algısı üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73), 108-121.
- Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of personality and social psychology*, 45(2), 357.
- Aydın, O., Şahin, D., Yavuz Güzel, H., Abayhan, Y., Kaya, A. G., ve Ceylan, S. (2013). Ait olma ihtiyacının ve haberdar olmanın psikolojik dışlanmaya gösterilen tepkiler üzerindeki etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(72), 21-31.
- Baumeister, R. F., ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497.
- Baumeister, R. F., ve Tice, D. M. (1990). Point-counterpoints: Anxiety and social

- exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165-195.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, 2nd ed. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Goodall, J. (1986). Social rejection, exclusion, and shunning among the Gombe chimpanzees. *Ethology and Sociobiology*, 7, 227-236.
- Gruter, M., and Masters, R.D. (1986). Ostracism as a social and biological phenomenon: An introduction. *Ethology and Sociobiology*, 7, 149-158.
- Hartgerink, C. H., Van Beest, I., Wicherts, J. M., ve Williams, K. D. (2015). The ordinal effects of ostracism: A meta-analysis of 120 Cyberball studies. *PloS one*, 10(5), e0127002.
- Lancaster, J. B. (1986). Primate social behavior and ostracism. *Ethology and Sociobiology*, 7, 215-225.
- Ren, D., Hales, A. H., & Williams, K. D. (2017). Ostracism: Being ignored and excluded. In K. D. Williams, & S. A. Nida (Eds.), *Ostracism, exclusion, and rejection* (pp. 10-28). Routledge.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics: International edition*. Pearson2012.
- Twenge, J.M., Baumeister, R.F., Tice, D.M.,ve Stucke, T.S. (2001) If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*,81, 1058–1069.
- Van Beest, I, ve Williams, K.D. (2006). When inclusion costs and ostracism pays, ostracism still hurts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(5), 918-928.
- Wesselmann, E. D., Butler, F. A., Williams, K. D., & Pickett, C. L. (2010). Adding injury to insult: Unexpected rejection leads to more aggressive responses. *Aggressive Behavior*, 36(4), 232-237.
- Williams, K. D., Cheung, C. K., ve Choi, W. (2000). Cyberostracism: effects of being ignored over the Internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 748.
- Williams, K.D. (2007a). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.
- Williams, K.D., ve Zadro, L. (2005). Ostracism: The indiscriminate early detection system. K.D. Williams, J.P. Forgas ve W.V. Hippel (Eds). *The social outcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying içinde* (s. 19- 33). New York: Psychology Press.
- Wolf, W., Levordashka, A., Ruff, J. R., Kraaijeveld, S., Lueckmann, J. M., & Williams, K. D. (2015). Ostracism Online: A social media ostracism paradigm. *Behavior Research Methods*, 47(2), 361-373.
- Zadro, L., Williams, K. D., & Richardson, R. (2005). Riding the 'O'train: Comparing the effects of ostracism and verbal dispute on targets and sources. *Group Processes & Intergroup Relations*, 8(2), 125-143.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 257-277

Geliş/Submitted/ Отправлено: 07.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43442

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Pervin ÇETİN

Mersin üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

pervincetin47@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3716-364X

NOGAY TÜRKLERİNİN MAMAY DESTANI'NA GENEL BİR BAKIŞ *

Öz

Nogayların Edige, Mamay, Aysıla Oğlu Ahmet Batır, Koplanlı Batır, Amanhor, Şorabatır, Erkosay, Kırk Nogay Bahadırı, Orınanbet, Karasay Kazı, Ertargıt gibi destanları iç ve dış savaşları, halk kahramanlıkları, sosyal ekonomik düzensizliğe karşı mücadele ve halkın yaşayış biçimini anlatması yönünden önemlidir. Özellikle bu destanlardan Edige ve Mamay Destanları önemli bir yere sahiptir. Nogay Destanları toplumun sözlü edebiyatını yansıtır. Bu destanlarda Nogayların yaptığı iç ve dış savaşları, kahramanlıkları, bağımsızlık mücadeleleri tarihi bir çerçevede ele alınır. Tarih boyunca her toplumun kendine özgü bir yaşayış biçimi ve edebiyatı mevcuttur. Nogay Türkleri de geçmişten günümüze kadar tarihi ve edebi bir birliğe sahiptir. Bu sebepten dolayı Nogay Türklerinin tarihi, coğrafi yerleri ve edebiyatları hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Nogay Türklerinin; kim oldukları, geçmişten günümüze tarihleri, coğrafi yerleri, sözlü ve yazılı edebiyatları hakkında çalışmalar sınırlıdır. Sınırlı olan çalışmalardan dolayı Nogay Türkleri hakkında derin bir bilgiye ulaşmak zordur. Bu Çalışmanın amacı hakkında az sayıda çalışma yapılan Mamay Destanı'nı ele alıp incelemektir. Ele alınan Mamay Destanı, bir

* **Cite as/Atıf:** Çetin, P. (2020). Nogay Türklerinin Mamay Destanı'na Genel Bir Bakış, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 257-277. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43442>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

kahramanlık destanı olup Nogayların Musa Bey'in döneminden başlayıp Mamay'ın dönemine kadarki sürecini barındıran bir destandır. Mamay, Nogayların başına geçip kendi dönemi içerisinde yaptığı kahramanlıkları ve mücadeleleri anlatır. Çalışmada öncelikle Nogayları isim, tarihi ve edebiyatları hakkında bilgi verildi. Ardından Mamay Destanı'nın tarihi çerçevesi, coğrafi çevresi, iç ve dış yapı özellikleri ve destanda yer alan motifler yönünden ele alındı. Bu bölümlerden sonra Mamay Destanı'nı anlatan özete yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Nogaylar, Mamay Destanı, dil ve üslup, motifler

AN OVERVIEW OF THE "MAMAY EPIC" OF THE NOGAY TURKS

Abstract

Nogai's Edige, Mamay, Aysıla Son Ahmet Batır, Koplanlı Batır, Amanhor, Şorabatır, Erkosay, Forty Nogai is Bahadır, Orınanbet, Karasay Excavation, Ertartrim in terms of civil and foreign wars, public heroes, struggle against social economic disorder and the way of living of the people. That's why it's so important. Especially Edige and Mamay Epics have an important role. Nogai Epics reflect the oral literature of society. In these epics, the civil and foreign wars, heroism and independence struggles of the Nogai are handled within a historical framework. Throughout history, every society has its own way of life and literature. Nogai Turks also have a historical and literary experience from past to present. For this reason, it is necessary to have information about the history, geographical locations and literatures of Nogay Turks. Nogai Turks; Studies on who they are, their history, geographical locations, oral and written literatures are limited. Due to limited studies, it is difficult to reach a deep knowledge about Nogai Turks. The purpose of this study is to consider and examine the Mamay Epic, which is a small number of studies. The Mamay Epic, which is considered, is a heroic epic and includes the process of the Nogays from the period of Musa lad to the period of Mamay. Mamay tells about the heroism and struggles he made during the period of Nogai. In the study, firstly information was given about Nogay's names, history and literatures. Then the historical frame of the Mamay Epic was discussed in terms of its geographical environment, interior and exterior structure features and motifs in the epic. After these episodes, a summary of the Mamay Epic was included.

Key Words: Nogai Epic, Mamay Epic, language and style, motifs

GİRİŞ

Destanlar toplumun kahramanlıklarını, tarihini ve toplumsal olaylarını manzum biçimde dile getiren ürünlerdir (Artun 2004: 20).

Tarih sahnesine bakıldığında Türklerin çok sayıda destanları mevcuttur. Nogay Türklerinin kendine özgü bir tarihi, kültürü ve edebiyatı vardır. Geçmişte çok zengin sözlü edebi ge-

lenekleri olan menzur eserlerden ziyade manzum eserlere de önem vermişlerdir. Sözlü edebiyat geleneğinde yer alan destanlar, yırlar (türküler), deyimler, yumaklar (bilmeceler), takpaklar (atasözleri), ertegiler gibi eserlere günümüzde ulaşılanların sayısı çok azdır (Ekşi 2010: 184).

Nogaylar 15. yüzyıldan itibaren Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Nogaylar da yazılı edebiyat 20. yüzyılın başlarında başlamıştır. 1928 tarihine kadar Arap alfabesini kullanan Nogaylar bu tarihten itibaren Latin alfabesine geçiş yapsa da Rusların baskısı ve siyasi politikası nedeniyle 1938'de Kiril alfabesine geçmişlerdir (Ekşi 2010: 184).

.Nogayların edebiyatına bakıldığında içerisinde iki önemli destanların olduğu görülmektedir. Bu destanlar Edige Destanı ve Mamay Destanı'dır. Edige Destanı ve Mamay Destanı Nogay edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Mamay Destanı bir kahramanlık destanı özelliğini taşıyıp Nogay Hanlığı döneminde başta olan Mamay dönemini yansıtmaktadır (Kalenderoğlu 2010: 16).

1. Nogay Türkleri

Nogay Türkleri günümüzde çeşitli coğrafi bölgelerde yaşarlar. Karaçay- Çerkez Cumhuriyetinin Erkenyurt, Adıye- Habl, Adilhak, Kubanhalk, Kızılyurt, Kızıltogay'da; Dağıstan'da Nogay, Babayurt, Kızılyar, Hassavyurt Vilayetinde; Çeçenistan'da, Şelkov ve Astrahan'da, Aynı zamanda Macaristan'da, Türkiye'de, Litvanya'da, Bulgaristan'da, Kazakistan'da ve Kırgızistan'da da yaşayan küçük gruplar halinde bulunur (Buran ve Alkaya, 2014: 291).

Nogayların her boyu kendine özgü çeşitli isim ve damgalar taşır. İsim ve damgaların bazıları şunlardır; Baydar, Baykalı, Ak Nogay, Karasıyrak, Nayman, Saray, Saraylı, Türkpen, Ergenekli, Uygır, Kanlı, Alakay (Buran ve Alkaya, 2014: 291).

Nogaylar dil olarak Tatar Türkçesini kullanmaktadır. Günümüzde Nogayların sayısı 10 bin civarında olduğu sanılıyor. Nogaylar Müslümanlığın Şafii mezhebine mensupturlar (Buran ve Alkaya, 2014: 291).

1. 1. Nogay Adı

Siyasi ve etnik bir anlam taşıyan Nogay kelimesi, Cengiz Han'ın büyük torunu olan Nogay'ın adından geldiği söylenilmektedir. Nogay 1270-1299 yılları arasında Kırım'ın batısında Aksu ile Özü nehirleri arasında boy beyliği yapmış ve sonra bağlı olan il ve uruklara Nogay denilmiştir. Nogay, Altın Orda'nın hanı olan Berke han'ın başkomutanı olduğu söylenmektedir. Nogay adının bir rivayete göre Cuci'nin oğlu Moğol'un torunun adı olduğu; diğer bir rivayete göre ise 12. yüzyılın sonlarında Deşt-i Kıpçak'ta Peçeneklerin beyi olan Taval (Tual) Bey'in torunun adı olduğu söylenmektedir (Buran ve Alkaya 2014: 286; Güllüdağ 1998: 2).

Cengiz Han'ın soyundan gelen Nogay adı, Moğol kabileleri arasında totem olarak bilinen köpek anlamına gelmektedir (Buran ve Alkaya 2014: 286; Devlet 1989: 134).

Bazı araştırmacılara göre Kıpçak grubunda yer alan Nogayların, Moğol kabilesinden olan Mangıtlardan, kimi araştırmacıya göre ise Uz ve Peçenek boylarından geldiği belirtilmektedir (Akbaba 2009: 21).

Nogay halkı; Astrahan, Kuzey Kafkasya, Kırım, Romanya ve Türkiye'de Nogay adı olarak anılırken Türkistan'da Buhara ve Hive'de Mangıt adı ile anılmaktadır. Araştırmacıların büyük bir kısmı Nogay adının Cengiz Han'ın büyük torunu olan Nogay'ın adından geldiği görüşü üzerinde yoğunlaşmaktadır (Buran ve Alkaya 2014: 286; Akbaba 2009: 22).

1. 2. Nogay Tarihi

Nogay, Altın Ordu devletinin Kumandanlarından biridir. Nogay, 13. yüzyılın ortalarından başlayıp sonuna kadar Altın Ordu yönetiminde bulunmuştur. Nogay, Berke Han'ın ölümünden sonra Don (ten) ile Dinepr (özü) arasındaki bölgede daha çok nüfuz etmesi sebebiyle sürekli bir hanmış gibi hareket etmiştir. 1223-1299 yılları arasında Nogay idaresinde toplanan boylar, Nogay'ın ölümünden sonra Nogay adıyla anılmaya başlamışlardır. Altın Ordu Devleti'nin yıkılmasıyla "Nogay Hanlığı" kurulmuş ve İdil'den İrtiş'e, Hazar Deniz'inden Aral gölüne kadar yayılıp genişleyen bir devlet haline gelmiştir (Buran ve Alkaya 2014: 287; Akbaba 2009: 22; Öner 2013: 40).

Nogay Hanlığın yönetim merkezi Saraycık Şehri olmuştur. Nogaylar, On sekiz farklı gruplardan oluşmuştur. Yönetim kadrosunu Mangıtlar oluştururken halk tabakasını ise Kıpçaklar oluşturmuştur. On sekiz değişik grubun yer aldığı bu hanlıkta söz sahibi Nogaylar olmuştur. Nogaylar, 16. yüzyıla kadar rahat bir yaşam sürmüştür. Bu rahat yaşam Rusların istilasıyla son bulmuştur. Tarihe bakıldığında 1552'de Kazan Hanlığı'nın, 1556'da ise Astrahan Hanlığı'nın Rusya'ya bağlanması sonucunda Nogay Hanlığı dağılmaya başlamıştır (Buran ve Alkaya 2014: 287).

1552-1558 yılları arasında Batı Kazakistan, İdil ve Yayık bölgelerinde büyük bir kıtlık ve yokluk yaşanmıştır, bu kıtlık ve yokluktan Nogay Türkleri de etkilenmiştir. Nogay mirzaları arasında anlaşmazlıklar başlayınca İsmail Mirza, Rus hâkimiyetini kabul etmiştir. Rus hakimiyetini kabul etmeyen kardeşleri Mamay Mirza ve Uruk Mirza Ruslara düşman olmuştur. Düşman olmaları sebebiyle ikisi de öldürülmüştür. Bunun üzerine Kadı Mirza Yahşi Saat Mirza ve Yusuf Bey'in oğulları, 1558-1559 yılları arasında kendilerine bağlı olan halkla beraber Kafkasya ve Kırım tarafına geçmiştir. Bunların Kafkasya ve Kırım tarafına geçmesiyle İdil'in batısı; "Küçük Nogay", doğusu ise "Büyük Nogay" olarak adlandırılmıştır (Buran ve Alkaya 2014: 287; Akbaba 2009: 22-23; Öner 2013: 41).

Yahşi Saat Mirza'nın yönetiminde olan Küçük Nogaylar, Kırım Hanlığı himayesine girmiş, Büyük Nogaylar ise Kıtlık sebebiyle 1601'de Kuban Irmağı boylarına mensup olmuştur (Akbaba 2009: 23).

Büyük Nogaylar, 1603 tarihinde Rusların da bulunduğu karışıklıktan faydalanarak bağımsızlıklarını ilan etmiş, fakat 1634 tarihinde Kalmukların istilasına uğramıştır. 1770 tarihinde Ruslarla yapılan anlaşma sonucunda Kuban bölgesinde bağımsız bir Nogay Hanlığı kurmuşlar. 1777 tarihinde Rusların yaptığı katliam sonucunda asıl Nogay göçü başlamıştır. Bu katliamdan kaynaklanan göçün yönü bir kısım deniz yoluyla İstanbul olmuş bir yönü de eski topraklarına geri dönüş şeklinde olmuştur (Akbaba 2009: 24).

Küçük Nogaylar, Kuzey Kafkasya'nın bazı bölgelerinde yaşamaktadır. İdil'in doğu-

sunda olan Nogayların bir bölümü Başkurlara, bir bölümü de Kazaklara tabi olmuştur. Nogayların Ruslar tarafından yerleşik hayata geçirilmeye çalışılması çok sıkıntılı bir dönem yaşamalarına neden olmuştur. Bu sıkıntılı dönemde Nogaylar, yerleşim yerlerini terk edip

Osmanlı Devleti'ne sığınıp göç etmiştir. Osmanlı Devleti'ne göç eden Nogaylar, Çukurova, Ankara, Konya, Kırşehir ve Sivas bölgelerine yerleştirilmiştir. Nogaylara ait topraklar 20. yüzyılda SSCB'ye bağlanmıştır. Günümüzde Nogaylar Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan idari olarak bölünmüş bozkırlarda yaşamaktadır. Rusya Federasyonuna bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti olarak varlıklarını sürdürmektedir. (Akbaba 2009: 25).

1. 3. Nogay Dili ve Edebiyatı

Nogay Türklerin geçmişte oldukça zengin bir sözlü edebi geleneği vardır. bu sözlü gelenek içinde ertegi (masal), destan, yır (türkü), deyim, yumak (bilmece), takpak (atasözü) gibi bir Halk edebiyatı ürünleri mevcuttur. Nogay Türk edebiyatı; Sovyet dönemi öncesi ve Sovyet dönemi sonrası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Buran ve Alkaya 2014: 289).

1. 3. 1. Birinci Sovyet Dönemi Öncesi Nogay Türk Edebiyatı

Sovyet dönemi öncesi Nogay edebiyatı destanlar, yırlar, atasözleri, deyimler, bilmece ve masallar yönünden önemli bir yer tuttuğu için halk edebiyatı bakımından zengindir (Buran ve Alkaya 2014: 289).

Türk dünyasında önemli bir yer tutan destanlar, Nogay Türkleri tarafından da bilinip söylenmektedir. Nogay Türklerinde destanlar çeşit yönünden ikiye ayrılmaktadır. Kahramanlık destanları ve aşk destanlarıdır. Nogay Türklerin kahramanlık destanları "Aysıldın Ulu Ahmet Batır", "Edige", "Mamay", "Şora Batır", "Er Kasay", "Müsevke", "Nogaydın Kırk Batır", "Adil Soltan", "Er Targıl", "Kaplanlı Batır" ve "Kazı Tuvgan"dır. Nogay Türklerinin Destanlarının konuları, Nogayların komşu halklarla ilişkileri, vatan sevgisi, zalim hanlar, mirzalar ile yapılan savaşlar ve mücadeleler anlatılır. Nogay Türklerin aşk destanları ise "Kazı Körpeş Bayan Siluv", "Boz Yiğit", "Karaydar Man Kızıl Gül", "Şah İsmail", "Tahir ve Zühre, aşık Karip", Tölegen Men Kız Yibek" destanlarıdır. "Azavlıdın", "Er Dosmambet", "Ümbet Ali", "Arslanbek", "Şeyh Şamil", "StambılgaKöşüv" gibi tarihi destanlarının da mevcut olup yazıya geçirilmeyen fakat halk arasında anlatılan destanlarda mevcuttur. Nogay Türkleri edebiyatında kahramanlık destanları ve yırları söyleyenlere "yırav", aşk destanlarını anlatanlara "bahsı", masal anlatanlara "ertegiş", efsane anlatanlara "engimeşi", tekerleme, bilmece ve atasözü anlatanlara da "şeşen" denilmektedir (Buran ve Alkaya 2014: 289).

1. 3. 2. İkinci Sovyet Dönemi Nogay Türk Edebiyatı

Nogay Türklerinin yazılı edebiyatı 20. yüzyılın başlarında oluşmaya başlanmıştır. 1917'deki Bolşevik İhtilali sonra edebi eserler verilmeye başlanmıştır. İlk dönemde kısmen mensur eserler yazılmış olsa da Nogay ediplerinin manzum destanlarda büyük bölümü şairdir. İlk dönem eserlerde halkı eğitme fikri olup daha çok geçmişteki halk hayatı işlenmiştir. Lenin'i ve sosyalizmi öven eserler ön planda olmuştur. Abdulhamid Canibekov ihtilal sonrası Nogay edebiyatındaki ilk büyük isimdir. Nogay edebi dilinin oluşumunda Abdulhamid Canibekov

1905-1935 yıllarında halk arasında dolaşarak Nogayların sözlü edebiyat ürünlerini derlemiştir. Derlediklerini "Söz Kazası" adıyla dört ciltlik bir eserde toplamıştır. Aynı zamanda Canibekov Nogay Türklerinin ilk ders kitaplarını, gramerini, sözlüklerini yazan kişidir (Buran ve Alkaya 2014: 290; Şenel ve Güllüdağ 2004: 61).

Nogay Türk edebiyatında yazılan ilk roman 1932'de Basir Abdullin'in "Kırk Batırları" adlı eseridir. 1930 yılından sonra Nogay edebiyatçılarında artış görülür. 1937'li yıllarda birçok Nogay yazarı çeşitli baskılara maruz kalmış, bazıları öldürülmüş, bir kısmı da hapiste veya sürgünde yaşamak zorunda kalmıştır (Buran ve Alkaya 2014: 290).

Nogay edebiyatında 1960'lı yıllardan sonra konu ve şekil bakımından bazı yenilikler görülmeye başlanmıştır. 2. Dünya Savaşı üzerine yazılan eserlerin sayısı artmış, köy hayatı ve tarihi konular işlenmiş, halkın yaşayışı edebi eserlerde malzeme olarak kullanılmıştır. Nogay edebiyatının bugünkü gelişiminde Suyun Kapayev'in rolü büyüktür. Kapayev'in 30'dan fazla eseri bulunup sade bir Nogay Türkçesiyle yazmıştır. İsa kapayev, Suyun Kapayev'in oğlu olup 1980'li yılların en önemli ismidir. Hikaye, roman ve şiirleriyle tanınmıştır. Son dönem Nogay edebiyatının bilinen şair ve yazarları "Valeriy Kazakov, Kadriya Temirbulatova, Murat Avezov, Bavbek Karasov, Ramazan Kereytov" gibi isimlerdir (Buran ve Alkaya 2014: 290-291; Şenel ve Güllüdağ 2004: 61).

2. Mamay Destanı

2. 1. Mamay Destanı'nın Tarihi Çerçevesi

Mamay Destanı, çeşitlilik yönünden bir kahramanlık destanıdır. Tarihi özellikler taşıyan bir destandır. Mamay Destanı, Nogay Hanlığı'nı yönetmiş Musa Bey ve Mamay'ı anlatması yönünden kendi içinde Nogay Hanlığı'nun tarihi bir dönemini ele almaktadır (Kalenderoğlu 2010: 16).

Destan kahramanı olan Musa Bey, babası olan Vakkas Mırza'dan sonra Nogay Hanlığı'nı yönetmiş ve Musa Bey başta olduğu sürece Nogay halkı rahatlık ve bolluk içinde yaşamışlardır. Musa Bey'in hastalanarak ölmesinden sonra Nogay Ordası'nun başına Seyyid Ahmet getirilmiş, o da öldükten sonra Şeyh Mamay, Nogay Hanlığı'nun başına geçirilmiştir. Şeyh Mamay öldükten sonra başa Yusuf Bey getirilmiş ve hanlığı yaptığı zamana kadar kardeşi olan Sımayıl ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Sımayıl'ın ağabeyine sürekli problem çıkarması ve Ruslarla yaptığı işbirliği sebebiyle Nogay Hanlığı ikiye bölünmüş ve daha sonra dağılma sürecine girmiştir (Kalenderoğlu 2010: 17).

Mamay Destanı, bu anlatılan tarihi gerçeklere yakın bir sözlü tarihi ele almaktadır. Babası olan Musa Bey'in ölümünden sonra başa geçen Şeyh Mamay halkı idare etmekte ve kardeşlerini yetiştirip birbirleriyle kavga etmelerini engellemektedir (Kalenderoğlu 2010: 17).

Yine tarihe benzer bir şekilde destanda da Mamay Sımayıl ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Sımayıl sürekli kardeşlerine savaş açmış ve Nogay Hanlığı'n parçalanmasına neden olmuştur (Kalenderoğlu 2010: 17).

Tarihte, 1523 yılında Mamay ve Kırım Hanı arasında savaş olmuştur. Kırım Hanı,

Astrahan'ı almak için Mamay'dan yardım istemiş, Mamay bu yardım teklifini kabul etmiştir. Fakat Mamay'ın kardeşi Agıs bu duruma şiddetle karşı çıkmış. "Sen ne yapıyorsun. Kırım Hanı'nın Astrahan'ı almasına yardım edersen gelecekte bizim topraklarımızı da almaya çalışacaktır." demiş. Agıs bu şekilde Mamay'ı yardımdan vazgeçirmiştir. Mamay ve kardeşleri Kırım Hanı'na savaş açmışlar. Savaşta Kırım Hanı'nı ve askerlerini öldürmüşler. Mamay Destanı'nda ise olay tarihten biraz farklıdır. Destanda Kırım Hanı'nın Mamay tarafından öldürülmesinin sebebi Akmirza'nın gözünün kör edilmesi ve onun oğlu olan Bekmirza'yı öldürmesi olarak görülmektedir. Destanda Kırım Hanı, Bahtı Gerey ve Batır Sultan'ı savaşta değil Mamay'ın çadırında eğlenirken öldürdüğünü söylerken tarihte Bahtı Gerey ve Batır Sultan savaşta öldürüldüğü söyleniyor. Mamay Destanı'nda anlatılan olaylar bu şekilde tarihten biraz farklılık göstermektedir (Kalenderoğlu 2010: 18).

2. 2. Mamay Destanı'nın Coğrafi Çevresi

Destanın başında yer olarak İdil gösterilmektedir. İdil bir nehir adıdır. Aynı zamanda oradaki bölgenin adıdır. İdil bölgesi Nogay Türklerine geçmişten günümüze kadar yurt olmuştur. Mamay Destanı'nda İdil adı kadar önemli olan bölgelerden biri de Kırım'dır. Kırım Hanı ile Mamay'ın mücadeleleri esnasında Kırım adı geçmektedir (Kalenderoğlu 2010: 19).

Nogay Türklerin Kafkasya ve Kırım tarafına göçleri ilk defa Şeyh Mamay'ın oğulları Yahşımırza ve Yusuf Bey'in oğulları ile 1558-1559 yılları arasında kendilerine bağlı halkla beraber gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren belirli dönemlerde Nogay Türkleri Kırım ve çevresine göçler gerçekleştirmiştir. 1556 yılında Rusların baskısıyla Kırım'ı Osmanlılara karşı bir göç olarak kullanmaya çalışmış fakat Nogay Türkleri Rus oyununa gelmemiştir. 18. yüzyılda Kırım Hanlığı, Nogay halkını batıda bulunan Tuna Irmağı'ndaki delta havzasına göç ettirmiştir (Kalenderoğlu 2010: 18).

18. yüzyılın ikinci yarısında Kırım ve kuzeyinde yaşayan Nogay Türkleri, yarımadanın kuzeyindeki ovalık ile dağlık kesimin kuzey yamaçlarında, Azak Denizi'ne dökülen Tokmak ile Berfi Çayları boyunca yaşamışlardır (Kalenderoğlu 2010: s. XX).

Destanda Kıtay ve Kıpçak gibi adların geçmesi Nogayların belirli dönemlerde yaşadığı bölgelerin adıdır. Destanda geçen Koyun Köprüsü de o bölgeye ait bir köprü adıdır (Kalenderoğlu 2010: 20).

Destanda Mamay Tepe denilen yer İdil'in Hazar Denizi'ne yakın bir tepedir. Destanda bir başka tepe Kültepe'dir. Nogaylar için önemli olan bu tepe destan kahramanlarından Sımayıl'ın diğer destan kahramanı olan Kalyuv'aağabeyi Orak'ı öldürttüğü tepedir (Kalenderoğlu 2010: 20).

Mamay Destanı'nda, Sıdıruv Arka, Sarı Sın, Tobayak gibi yerler at yetiştirilen yerlerdir. Destanda verimli ovalar olarak geçen yerler ise İdil Nehri boyunca uzanan Togay, Kara Duvan ve Mazak'tır (Kalenderoğlu 2010: 20).

2. 3. Mamay Destanı'nın İç ve Dış Yapı Özellikleri

2. 3. 1. Dil Özellikleri

Mamay Destanı'nı halk dilinden derleyip Kiril alfabesiyle yazıya geçiren Abdulhamid Canibekov'dur. AşımSıkaliyev'in tespitine göre Rusya'nın etkisiyle Nogay Destanları, kendi özelliklerini kaybetmektedir. Bu destanlardan biri de Mamay Destanı'dır. Mamay Destanı, halkın konuştuğu dille derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir fakat tekrar eden kelimelerin farklı şekillerde yazıldıkları görülmektedir (Kalenderoğlu 2010: 36).

Mamay Destanı'nın dil özellikleri şunlardır.

1. Nogay Türkçesinde büyük ünlü uyumu tam bir uyum içerisindedir.

Edil'deyaşagan Musa-biydepbolgan. (1) (Kalenderoğlu 2010: s. 37).

2. Türkiye Türkçesindeki bütün "ç" sesleri Nogay Türkçesinde "ş" olarak görülür.

Menim üşinnamış oylasın. (754) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 37).

3. Türkiye Türkçesindeki "ş"ler, Nogay Türkçesinde "s"lidir.

Bir kisideykörmən men. (1018) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 37).

4. Türkçe kökenli kelimelerin başındaki "g"ler Nogay Türkçesinde "k"lidir.

Bular kömektilepkelgen. (1119) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 37).

5. Türkiye Türkçesinde kelime başı "d"ler Nogay Türkçesinde "t"lidir.

KömekTileykeledi. (1064) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 38)

6. Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki "v"ler Nogay Türkçesinde "b"lidir.

Munı da Mamaya bereyik. (57) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 38).

7. Türkiye Türkçesinde kelime başındaki "b"ler Nogay Türkçesinde "m"lidir.

Mennen on eki uyıl bar. (6) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 38).

8. Türkiye Türkçesindeki -acak/-ecek olan gelecek zaman eki Nogay Türkçesinde - ayak/-eyek olarak görülür.

Bu Orak tentekbolayak. (49) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 38).

9. Türkiye Türkçesinde -ın,-in,-un,-ün/ -nın,-nin,-nun,-nün ilgi ekleri Nogay Türkçesinde -dıñ,-diñ,-tıñ,-tiñ,-nıñ şeklinde görülür.

Musapirdiñ atına zatına...(91) (Ercilasun 2007: 629; Kalenderoğlu 2010: 38).

2. 3. 2. Olay Örgüsü ve Kurgusu

Mamay Destanı, nazım ve nesir bölümlerinden oluşmaktadır. Bu bölümler arasında uyumlu bir ahenk söz konusudur. Mamay Destanı, konu bakımından giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır (Kalenderoğlu 2010: 39).

Giriş bölümü Musa Bey'in ve dostu Asan Abız'ın tanıtılması ile başlamıştır. Musa Bey'in çocuklarının gelecekleriyle ilgili bilgiyi öğrenmek için Asan Abız'a imtihan ettirmesiyle devam eder. Musa Bey'in çocuklarına vasiyetini söylemesi, sekiz ay sonra da ölmesi üzerine

giriş bölümü tamamlanır (Kalenderoğlu 2010: 39).

Gelişme Bölümünde Mamay, babası Musa Bey'in ölümü üzerine ailenin en büyüğü olduğu için başa geçer. Kırım'da yaşayan akrabaları Akırza'nın gözünü kör edip oğlu Bekırza'yı da öldüren Kırım Hanı'nı öldürür. Mamay gün geçtikçe yaşlanır ve hastalanmaya başlar. Eğittiği kardeşi Orak'a bazı tavsiyelerde bulunur. Uzun süre hasta yattıktan sonra ölür ve Mamay'ın yerine kardeşi Orak geçer (Kalenderoğlu 2010: 39).

Sonuç bölümünde ise Simayıl'ın başa geçme isteği gerçekleşir. Orak'ı öldürtüp han olur (Kalenderoğlu 2010: 39).

2. 3. 3. Üslup Özellikleri

Mamay Destanında hem nesir hem de manzum bölümlerinde sade ve açık bir üslup kullanılmıştır. Bu mısralarda

Tabanı yası tarlan boz

Tartıp mindim yurt için

Tamgası tarak ban ulıvın

Koyday şaldım yurt için (1584)

Yası tüvel kırımdı

Üş abızdan aydıp şıktım yurt için (1590)

Mamay'ın yurt için yaptığı fedakârlıklar sade ve açık bir üslupla anlatılmıştır (Kalenderoğlu 2010: 41).

Mamay Destanı, üslup bakımından destan kahramanlarının nitelikleri dikkati çekmektedir. Mamay Destanı'nda Üslup yönünden olay sürekli 2 kişi tarafından anlatılmaktadır. Anlatıcı bazen geçmişe göndermeler yapıp bir olay zincirinden diğer bir olay zincirine geçerken **Endi Mama yalar ali büytüpyaşap tursun, ali biz ketemiz Kırımğa (558)** benzer geçiş formelleri kullanmıştır. Diğer bir özellik de anlatıcı yer yer açıklama cümlelerine yer vermesidir. Mamay Destanı'nda üslubu güzelleştiren diğer bir özellik de destanda geçen kişi adlarının başlarına bazı sıfatların getirilmesi ve özellikleri abartılı bir şekilde anlatılmasıdır. (Kalenderoğlu 2010: 12).

Tuvralaskan künlerde

Tuşpan basın keser ol

Karsılaskan duşpanga

Davıl bolıp eser ol (163)

Bu mısralarda Mamay'ın kardeşi olan Orak'ın ne kadar cesur olduğu abartılı bir şekilde anlatılmıştır (Kalenderoğlu 2010: 40).

Sıbrdaşım kenim, sırdaşım,

Sır alıksan kardaşım

Sırtlannın uvılı kosayga ayt (699)

Derken Kosay'a

Alkalay alıp yerge salagan,

Kazıy Ulı Toganga ayt,

Derken Togan'a

Biyleyik eki tarı at yektiren

Biy Arslanbek Mırzaga ayt (703)

Bu Mısralarda Arslanbek'e ait birtakım özellikler abartılı bir şekilde, benzetme unsurları kullanılarak anlatılmıştır (Kalenderoğlu 2010: 42).

Mamay Destanında hayvanlar, benzetme yönünden kahramanlar için de kullanılmıştır.

Azizimden kalgan deli Orak

Avızın kanlı böri Orak

Öltirgenin biri Orak (1417)

Mısralarında Orak, gücü ve cesareti yönünden kurda benzetilmiştir (Kalenderoğlu 2010: 44).

2. 3. 4. Mamay Destanı'nın Şekil Özellikleri

Mamay Destanı, şekil bakımından manzum ve mensur bölümlerinden oluşmaktadır. Mamay Destanı'nın başında uzun bir mensur bölümü vardır. Bu bölümde genellikle destanın ana konusu ele alınmış ve destan kahramanları olan Musa Bey, Mamay, Asan Abız ve Orak'tan bahsedilmiştir. Manzum bölümler, mensur bölümlerden daha fazladır. Destan içerisinde 49 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirler destan içindeki kahramanlar tarafından söylenmiştir. Şiirler, söyleyenlerin ağzından bazen diyalog bazen de karşısındakine düşüncelerini belirtmek için tek başına söylenmektedir. Mamay Destanı'nın manzum bölümlerinde belirli bir vezin veya nazım birimi olmayıp vezin kısmında hecenin 7'li, 8'li, 9'lu ölçüleri kullanılmıştır. Destanın nazım bölümlerinde kafiye yapısıyla ilgili belirli bir düzen olmayıp ancak bazı mısralarda kafiye uyumunun olduğu görülmektedir. Destanın mensur bölümündeki cümleler Türkçenin cümle yapısına uygundur (Kalenderoğlu 2010: 46-47).

2. 4. Mamay Destanı'nda Yer Alan Motifler

2. 4. 1. İnsanlarla İlgili Motifler

2. 4. 1. 1. Alp Tipi

Türk destanlarında örnek tip "alp" tipidir. Türk destanlarındaki sosyal yaşam ve bu yaşama ait avcılık, hayvancılık, kahramanlık ve göçebe hayat alp tipinin doğmasına neden olmuştur. Türk destanlarındaki bu alp tipi, yiğit, cesur, kahraman ve kişisel özelliklere sahip olması gerekir (Yardımcı 2002: 50).

Mamay Destanı'nda, Mamay olağanüstü özelliklerinden ve destanın başkahramanı olmasından dolayı alp tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalenderoğlu 2010: 47).

Batman batman sarı bal

DayımgısıbiyMamay

Bas kötermeyişkenler (2295)

Bastagıtıllı banlardan

DayımgısıbiyMamay

Barmayorın alan er (2299)

Bu mısralarda Mamay'ın balı batman batman içtiğini ve kendisine hiçbir şekilde dokunmadığını, hanlar arasında her zaman itibarının olduğunu ve kendisi olmasa bile bir yerde itibar gördüğü tasvir edilmektedir (Kalenderoğlu 2010: 48).

Mamay'a ait birtakım başka özellikler de şunlardır. Mamay her zaman kabanını ters giyermiş, kapısına gelen insanları birbirine denk sayarmış, en iyi Arap atlarına binermiş ve dünyanın her tarafına devran sürermiş (Kalenderoğlu 2010: 48).

Yezberşinlidavılbaz

DayımgısıbiyMamay

Yer yañıra tıp tüygen er

Tilgeşeşentuvgan er

Bolayakta, bolganda

BolganbarmaMamayday.

Tavgandävrensürgende (2317)

Bu mısralarda Mamay'ın birtakım olağanüstü özelliklerinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra Mamay'ın ejderha eti yiyen er olduğu söylenmiştir. Ejderha motifi Türk mitolojisinde güçlü olmayı, bulunduğu yerde tek olmayı ifade eder (Kalenderoğlu 2010: 48).

Bätirliği berk edi,

Yuregindeduşpanniñ

Şaynayturgan dert edi.

Bu dunıyadıñyuzinde

Menim iyem, bir Mamay,

Senin iteniñ yok edi.

Bu mısralarda da Mamay'ın halk içinde ve komşu halklar arasında büyük bir itibar sahibi olduğu, Mamay'ın kahramanlığı, cesurluğu düşmanlarına her zaman korku verdiği ve dert olduğu anlatılmaktadır (Kalenderoğlu 2010: 49).

2. 4. 1. 2. Bilge Tipi

Eski Türklerde topluma manevi liderlik yapan, toplumu yönlendiren, öğüt veren, olabilecek bazı olayları önceden sezen, ölümünden sonra da hakkında konuşulup dilden dile dolaşan kişiler vardır. Bu kişiler aksakallı “bilge” tiplerdir. Türk destanlarında bu aksakallı bilge tipi çok önemlidir. Bu bilge kişiler, olağanüstü özelliklere sahip olup her zaman alp tipinin yanında yer alırlar (Yardımcı 2002: 55).

Mamay Destanı'nda, Asan Abız bilge tipi olarak hem Musa Bey hem de Mamay döneminde kendisine her konuda tanıştıkları, onun fikrini aldıkları, onların yol öğreticisi olan aynı zamanda destanda “bilge” tipini temsil eden kişidir. Destanda geçen **Musa-biydiñ Asan Abız degen bir dossı da bolgan, Asan Abız baksa avıldayasaganbolgan. (3)** cümlelerinden de anlaşıldığı gibi Asan abız'ın Musa Bey'in dostu olduğu anlaşılmaktadır (Kalenderoğlu 2010: 44).

Musa Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mamay'ın da en büyük yardımcısı yine Asan Abız olmuştur. Mamay, Asan Abız'ı bir baba olarak görmüş ve kardeşi Orak'a **İnim, atamız ölgen. Atamızdıñdossı Asan Abız bizim atalığımız. Bügünnenbaslap biz aytamızAsanga. Atalık-Asan Abız dep. (341)** diyerek bundan sonra babalarının olmadığını Asan Abız'ın onların bir nevi babaları olduğunu söyleyerek Orak'ın yetişmesi için tayı ile birlikte bir süre Asan Abız'ın emrine vermiştir (Kalenderoğlu 2010: 50).

Destanda Asan Abız, her zaman birleştirici, ortamı yumuşatan biri olarak görülür. Mamay'la Kırım Han'ın mücadelesinde Kırım Hanı'nın ölmesinde ve Mamay'ın üstünlük sağlamasında etkili olmuştur. Mamay'ın zaman zaman Orak ve diğer kardeşleri ile olan problemlerinde Asan Abız onları teskin etmiş ve kardeşçe yaşamalarında etkili olmuştur. Mamay'ın ölümünden sonra Asan Abız yine aynı şekilde Orak'ın da yanında yer almıştır (Kalenderoğlu 2010: 50).

2. 4. 2. Muhtelif Motifler

2. 4. 2. 1. İmtihan Motifi

İmtihan motifi Türk destanlarında karşımıza çıkmaktadır. Destanlarda alp tipi kahramanlığını göstermek ve kendisini kanıtlamak için imtihan edilir.

Dos men seni şakıruvımnıñ sebebi, men özım de keyifsiz ben. Balalardı sagasınatayayakbolaman. Solar össe kalay Şıgayak eken. Bular mennensoñ on ekisi de birgeyaşamayak. Ar kimi kılıgına köre, basiyetine köre, yaşayayak. Şulardıñenşilesüvi minen vasiyetindi etip ketsem kerek. (20) Musa Bey, on iki oğlunun gelecekte nasıl olacağını ve neler yapabileceklerini anlamak için onları Asan Abız'a imtihan ettirmek istemesi destanda geçen yukarıdaki cümlelerden anlaşılmaktadır (Kalenderoğlu 2010: 51).

Asan Abız, Musa Bey'in bu kararını destekler. Musa Bey, bir gece çocukları hiçbir şeyden habersiz uyurken, Asan Abız'la çocukların uyuduğu bölüme geçer ve Asan Abız çocukların yatış şekillerini bir kağıda yazdırıp hangi oğlunun huyunun nasıl olacağını Musa Bey'e yorumlar (Kalenderoğlu 2010: 51).

2. 4. 2. 2. Rüya Motifi

Rüya motifi, Türk destanlarında ve aşık edebiyatında sıkça görülen bir motiftir. Rüya- lar, destan kahramanlarının gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından destanlarda önemli bir yer tutmaktadır. Mamay Destanında rüya motifi gelecekte oluşacak olumsuz durumlardan haberdar etmesi yönünden olağanüstü bir özellik taşır. Mamay Destanı'nda rüya sadece bir tane bulunmaktadır. Bu rüyayı Mamay görür ve rüya sonucunda endişelenir. Rüyayı bir rüya tabircisine (düş yarığış) yorumlatır. Mamay, rüyayı yorumlattıktan sonra başka birine daha yorumlatır. Bu rüya gelecek kötülüklerin habercisi olduğu sonucuna varılır. Mamay, bunun üzerine geçmişte kendi milleti için yaptıklarını anlatmaya başlar (Kalenderoğlu 2010: 52).

2. 4. 2. 3. Vasiyet Motifi

Türk destanlarında önemli bir motif olan vasiyet motifi, Mamay Destanı'nda iki ayrı şekilde görülmektedir. Destanda vasiyet motiflerinden biri Musa Bey'in ölmeden önce çocuklarına kendi ölümünden sonra yapmaları gereken şeyler hakkındadır. Musa Bey, hastalandıktan sonra çocuklarına verdiği vasiyetin bir kısmı şöyledir. **Men yaslar, dedi zâlimarıyman. Bu avıruvdaniygi bolsam da yaray, bolmasam da yaray. Ne bolsa da vasiyet ölimkeltirmesdegen. Men eteyek vasiyetimdi aytıpkoygımkeledi. (70) Musa-biydegen atım bar. Men ölgenkün balkka haber iberersiz. Şulayşulaydepbalktıyıyıp, yuregimsüyegen bir eki ayvannañ bir ekisin soyarsız. (75)** Musa Bey, bu vasiyeti verdikten kısa bir süre sonra ölür (Kalenderoğlu 2010: 55).

Destanda geçen ikinci vasiyet Mamay'a aittir. Mamay, gördüğü rüyayı iki kez yorumlatır. Rüyayı yorumlayanlar pek hayırlı bir rüya olmadığını söyler. Mamay bu rüyadan kendisine bir pay çıkarır ve kendinden sonra yerine geçecek olan Orak'ı yanına çağırır. Kendi ölümünden sonra neler yapması gerektiğini halk önünde anlatır. Aynı zamanda yaşayacağı sürece neler yapacağını da halk önünde anlatır. Mamay'ın destanda verdiği vasiyetin bir bölümü şöyledir.

Yeti uvıldıñ, sen delim,

Yetip bolsañ yetisin,

Yetelmasañışindegi,

Sımayıl atlı sarısnıñ

Kagıp basın algaysıñ (2000)

Tögeregiñtolıköpduşpan,

Sen olardıñyuregine

Ottaykorkuvsalgaysıñ

Sol zamanda duşpanlar

Kayrattıñdıkörerler

Men ölsem de özine

Batalmasın bilirler. (2006) (Kalenderoğlu 2010: 56).

2. 4. 2. 4. Oyun Motifi

Mamay Destanı'nda iki oyun motifi geçmektedir. Biri satranç, biri de kart oyunudur. Satranç oyunuyla ilgili bölüm destanda şu şekilde geçmektedir. *"Erten kabar keldi banlarga, kelsin bizgekonakka. Bu yerde bir mezgileteyik. Bahtı-Gerey de, Bütün-Soltan da kevi de keldiler. Süyerdeişki etti, yıbav etti, at şaptırdı, şatpaş oynadılar. (1375)"* Bu satranç oyununda Mamay ve arkadaşları oyunu kazanan taraf olur (Kalenderoğlu 2010: 57).

Diğer bir oyun olan kart oyununu da Mamay ve adamları üstünlük sağlar. Destanda kart oyunu şöyle geçmektedir. **SüyerdeBätir-Soltanaşuvlandı. Orak'kaayttı. Bulaynegeboladı? At şaptırdık- sizikiötti. Kärt oynadık- siz attıñız. Şatpaş oynadık- siz uttıñız. (1383)**

2. 4. 3. Hayvanlarla İlgili Motifler

2. 4. 3. 1. At Motifi

At motifi, Türk destanlarında motiflerin temelini oluşturmaktadır. Birçok Türk boyu destanlarında at motifinin zengin olduğu görülmektedir. Bu Türk boylarından biri de Nogay Türkleridir. Nogayların kahramanlık destanlarında atın özellikleri tasvir edilmektedir (Kalenderoğlu 2006: 99).

Türkler için at çok önemli bir hayvandır. Hem göçebe hayat için hem de yerleşik hayat için at her zaman önemli bir tutmuş ve ihtiyaç duyulmuştur. Atın Türk kültüründe önemli bir yeri olması sebebiyle atlarla ilgili birtakım efsaneler halk arasında söylenmiştir. At, Türk kültüründe konuşması, düşünmesi, tehlikeyi sezmesi, vefalı olması ve sevgisi yönünden beşeri özellikler kazanır. Her Türk boyunda olduğu gibi Nogaylar arasında da at önemli bir yere sahiptir. Mamay Destanı'nda at diğer destanlarda olduğu gibi kahramanların en yakın arkadaşı olmuştur. Mamay'ın atı, savaş sırasında tehlikeyi sezmesi, Mamay'a olan bağımlılığı ve vefalı olması yönünden beşeri özelliklere sahiptir. Destanda at ilk kez Asan Abız ve Mamay'ın Orak'a binmesi için bir at bakmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Destanlarda önemli insanlar sıradan bir ata binmez. Önemli insanların bindiği at mutlaka iyi cins ve olağanüstü özelliklere sahip olması gerekir (Kalenderoğlu 2010: 58).

Mamay Destanı'nda kahramanların özellikleri anlatılırken genellikle atıyla birlikte anlatılır. Bekmırza'nın akrabası Er Yantemir'in bindiği atın özelliği şöyle belirtilmiştir.

Arabıstan

Ay yuriginmingen er. (726)

Asan Abız'ın Kırım'da Mamay'ı övdüğünde şunu söylemiştir.

Külegeş sarı at mingen (1055)

Bu mısralar Mamay'ın atının cinsini belirtmiştir (Kalenderoğlu 2010: 59).

Destanda Kırım Hanı'nın bindiği atın iyi cins olmamasından yakındığı şu mısralardan anlaşılmaktadır.

Astımdaki sarı kölikyubadı

Arabıstanargımagın

Kaydan tavıp bineyim (1450) (Kalenderoğlu 2010: 54).

Mamay'ın iyi cins argımak atına bindiğini ise şu mısralardan anlıyoruz.

Kuralay başlı, kuvtösli

Kulan atli, bil dilsı

Bil savırlıargımak (1744) (Kalenderoğlu 2010: 54).

Mamay Destanı'nda diğer kullanılan atlar şöyledir. Hanların bindiği ata ger at, iş yaparken kullanılan kölik, yorga at, rahvan at, ger at, kulan gibi atlardır (Kalenderoğlu 2010: 54).

2. 4. 3. 2. Kuşlarla İlgili Motifler

Türk mitolojisinde Anka, Simurg kuşları gibi kutsal sayılan kuşlar vardır. bu kuşlar Türk destanlarında kendilerini olağanüstü özellikleri ve benzetme yönleriyle gösterir (Özkartal 2012: 62).

Mamay Destanı'nda bazı kuşlar, benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi kazdır. Kazlar, Mamay'ın rüyasında düşman askerleri olarak görülmesi yönünden olağanüstü bir özelliğe sahip olmuşlardır. Mamay gördüğü rüyayı söylerken:

Azbarımñınşetine

Kaz balalar kuyıldı.

Kaz balalar işinde

Kara laşın söylendi. (1923)

Şeklinde anlatmış ve rüyasını yorumlatmıştır. Asan Abız'ın kızı bu rüyayı yorumlamış ve kazları düşman askerlere benzetmiştir (Kalenderoğlu 2010: 62).

Destanda geçen diğer kuşlardan biri de laçindir. Mamay Destanında laçın, Orak'ın özelliklerini göstermesi yönünden olağanüstü bir kuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Laçın destanda şu şekilde geçmektedir.

Kaz balalar işinde

Kara laşın terbense

Tergennenaynannıñ

Oñkanatı şart sinsa. (1948) (Kalenderoğlu 2010: 62).

Orak'ın özelliklerini laçının özelliklerine benzetmektedir. Ayrıca kahraman isimlerinin önüne getirilir ve bazı bölümlerde benzetme unsuru olarak kullanılır. Şahin, kartal, tuti kuşu, aladoğan, ördek bu kuşlardandır (Kalenderoğlu 2010: 62-63).

2. 5. Mamay Destanı'nın Özeti

Musa Bey, İdil'de yaşayan bir beydir. Asan Abız diye bir dostu vardı. Asan Abız, Musa

Bey'in hem dostu hem de en iyi yardımcısıdır. Her şeyini ona danışır. Musa Bey'in on iki oğlu vardı. Birinci hanımından yedi, ikinci hanımından ise beş çocuğu vardır. Musa Bey, ölümünden sonra oğullarının kavga etmelerini önlemek için onları imtihan ettirir. Bir gece çocuklar uyurken Asan Abız, çocukların yatış şekillerine göre gelecekte nasıl olacaklarını, neler yapacaklarını ve kimin iyi kimin kötü insan olacağına dair Musa Bey'e bilgi verir. Asan Abız, oğullarının arasında en akıllı Mamay, olduğunu, Orak'ın hem kahraman hem de yaramaz biri olduğunu, Sımayıl'ın ise tam tersi yaramaz, fitneci ve sürekli halkın huzurunu bozacağını söyler. Musa Bey, yaramaz ve güçsüz olan çocuklarının birlikte olmasını, akıllı ve güçlü olanların da birlikte olmasını istediği için plan yapar (Kalenderoğlu 2010: 21).

Musa Bey, bir gün çocuklarını toplar ve artık yaşlandığını, herkes gibi kendisinin de bir gün öleceğini belirtir. Ölümünden sonra miras paylaşımının nasıl olacağını, birbirleriyle nasıl anlaşacaklarını ve öldükten sonra neler yapacaklarını bir bir anlatır. Bu şekilde vasiyetini çocuklarına anlatmış olur. Musa Bey, yedi ve sekiz ay sonra ölür. Mamay en büyük oğlu olduğu için gelenler ondan başsalığıdiler. Diğer oğulları da eve gelen halkla ilgilenir (Kalenderoğlu 2010: 21-22).

Musa Bey'in ölümünden sonra bütün işlerle ilgilenmek zorunda kalan Mamay, Orak'ı yetiştirmeye vakit bulamaz. Mamay, Orak'ı yetiştirmesi ve eğitmesi için Asan Abız'ın yanına gider. Asan Abız, Orak'ı at sürüsü olan bir zenginin yanına at baktırmak için verir. Orak, ata binmeyi sevdiği için sürekli ata biner ve sürüleri otlatır. Aradan biraz zaman geçer. Bir gün Orak atları otlatırken Mamay yanına gelir. Orak'ın durumunun iyi olmadığını görür. Mamay bu duruma çok kızar ve bu durumu zengine sorar. Kardeşinin özelliklerini ve kim olduğunu iyi anlaması için durumu şiirle anlatır. Mamay, Orak'ın cesurluğunu zengine göstermek için bir plan yapar. Orak'a atları kendi otağına göndermesini ister. Bu şekilde atları hapsedecek ve Orak atları kurtaracak zenginin adamları da bunu görecektir. Mamay'ın planı gerçekleşir. Zenginin adamları her şeyi anlatır ve Orak'ı överler. Zengin, Orak'ın üstünü başını yeniler ve en iyi ata binmesini, canı et istediğinde söylemeden kesip yemesini söyler. Bu şekilde Orak'ın hayatı düzene girer. Mamay, Asan Abız'ı da yanına alarak tekrar Orak'ı görmeye gider. Gördüklerine karşı şimdi daha iyi olduğunu söyler (Kalenderoğlu 2010: 22-24).

Aradan biraz zaman geçtikten sonra Mamay, Asan Abız'ı yanına alıp Orak'a at bakmak için zenginin atlarına bakmaya gider. Asan Abız at konusunda bilgili biridir. Mamay ve Asan Abız Orak'ın yanına giderler. Asan Abız, sürünün içinde Orak'a bir at bakar ancak istediği gibi bir at bulamaz. Yalnız orada duran boz renkli kısrağın iyi cins bir atla çiftleştirilmesi ile bu attan doğacak tayın, Orak'a iyi bir at olabileceğini söyler. Asan Abız'ın istediği gibi yapılır. Doğan at Orak'ın binmesi için iyi bir at olur. Asan Abız, ata "Sarazban" adını verir. Orak on üç yaşına geldiğinde Mamay artık Orak bana lazım diyerek zenginden Orak'ı alır. Mamay, Orak'a Asan Abız bizim babamız diyerek onun yanında kalmasını söyler. Orak'ta bunu kabul eder ve Asan Abız'la beraber yaşamaya başlar. Orak, Asan Abız'ın yanında atını yetiştirir. Orak, on dört yaşına geldiğinde Mamay ava çıkmasını ister. Mamay, Orak'ı alıp ava gider. Fakat bakar ki Orak onun gibi avlanmaz. Mamay Orak'a anlatır fakat Orak buna karşı çıkar ve kendisinden daha iyi avlandığını söyler. Mamay töre yapılmasını ister. Mamay, Orak'a törede "Ben haklıysam sen

benim dediklerimi yaparsın. Sen haklıysan ben sana uyarım.” Der. Köyün yakınında su taşıyan bir kadına rastlarlar. Mamay kadından hakem olmasını ister ve durumu kadına anlatır. Kadın, Orak’a Mamay’ın babasının ölümünden sonra hem kendisine hem de kardeşlerine babalık yaptığını ve kendisinin Mamay’a saygı göstermesini ister. Bunun üzerine Orak şapkasını çıkararak Mamay’ın önünde üç kez başını eğer ve artık kendisine bağlı olduğunu belirtir. Mamay, bundan sonra kardeşlerinin kendisine bağlandığı ve saygı gösterdiği için mutlu olur. Bu sebeple halk arasında gücü ve kıymeti bilinir. Halk Mamay’a danışmadan bir şey yapmaz. Mamay’ın her şeyden haberi olur (Kalenderoğlu 2010: 24-26).

Mamay’ın adı “Mamay Tepe” denilen İdil’in Hazar Denizi’ne yakın bir tepeye verilir. Bir konu ya da bir duyuru hakkında konuşulacaksa herkes o tepeye Mamay’ın yanına gider. Sımayıl, kardeşlerinin içinde en küçüğü, en yaramazı, fitneci olandır. Kardeşler arasında hep bozgunculuk çıkarır, onları fitneyle birbirine düşürmeye çalışır. Bu şekilde kardeşlerin birbirlerini öldüreceğini düşünüp hanlığın başına kendisinin geçeceğini düşünür. Bundan bıkan halk ve kardeşleri ona “güçsüz, hileci, dedikoducu ve fitneci” adını verirler. Bir gün Musa Bey’in ilk hanımından olan yedi kardeş, Yamguş’ın oğlu Agıs’ı öldürmek için plan yapar ve onu sarhoş eder. Bu durumu Agıs’ın at bakıcısı görür ve Mamay’a haber eder. Mamay bu duruma çok kızar. Mamay, Agıs’ı öldürmeye çalışanlara töreyi bozmakla suçlar. Böyle devam ederlerse daha kötü şeyler olacağını belirtir. Olan biteni dinleyen Asan Abız’ın kızı AruvApay, Agıs’a nasihat eder ve Mamay’ın sözünden çıkmaması için tavsiyelerde bulunur (Kalenderoğlu 2010: 26-27).

Nogaylardan Kırım’da yaşayan Mansır Bey adında bir bey vardı. Mansır Bey, Musa Bey’in kardeşidir. Kırım Hanı’nın kızıyla evlenir ve bir oğulları olur. Adı Akmırza’dır. Akmırza, iki yaşına geldiğinde annesi ve babası vefat eder. Bunun üzerine Kırım Hanı olan dedesi onu yanına alır ve büyütür. Kırım Hanı bir gün Akmırza’yı severken havaya atar. Akmırza korkar ve Han’ın sakalından tutar. Han bu duruma sinirlenir ve çocuğun başını sıkır. Çok sıkıldığı için Akmırza kör olur. Akmırza kör haliyle büyür ve biraz geçtikten sonra Han’ın yanından ayrılıp kendi başına yaşamaya devam eder. Mamay, kız kardeşi Küse Biyke’yi Akmırza’yla evlendirir. Bu evlilikten bir oğulları olur. Adı Bekmırza’dır. Bekmırza sekiz yaşına gelince babası Akmırza ölür. Bekmırza küçük olduğu için babasının dostu Aruv Ali onu yanına alır. Bir gün Bekmırza çocuklarla oynarken çocuklardan birini döver. Çocuk ağlayarak eve gider. Babası sorar kim dövdü diye çocuk “Bekmırza” der. Çocuğun babası “Bekmırza o kadar yiğitse babası Akmırza’nın gözünü çıkararak Kırım Hanı’ndan babasının öcünü alsın. Seninle ne işi var.” Der. Bir gün yine çocuklar oyun oynarken çocukla Bekmırza arasında kavga çıkar. Bekmırza çocuğu yine döver. Bunun üzerine çocuk Bekmırza’ya babasının anlattıklarını söyler. Bekmırza, hemen oradan ayrılır ve annesine gerçekten babasını kör eden Kırım Hanı mı? Diye sorar. Bekmırza “Ben de o Kırım Hanı’n gözünü çıkarırım.” Der. Bu laf her tarafa yayılır. Aruv Ali bu laf üzerine Bekmırza’ya İdil’e dayıları olan Mamay ve Orak’ın yanına kaçmasını söyler. Bekmırza kaçmadan haber Kırım Han’a ulaşır. Babası öldükten sonra annesi Ayıs adında biriyle evlenir. Han Bekmırza’yı getirmeleri için emir verir. Kendisi yoksa babasını getirmelerini ister. Adamları gelir fakat evde Bekmırza’yı bulamaz. Ayıs’ı Han’a getirirler. Han Ayıs’a oğlunu getirmesini ister. Ayıs atına biner ve Bekmırza’nın yanına gider “Anan hasta seni görmek istiyor.” Diye kandırır. Bekmırza’yı geri döndürür. Bekmırza döndüğünde anasının

hasta olmadığını görür. Anası: “Kırım Hanı seni istiyor ama öldürür.” Der. Bunun üzerine Bekmırza “Öldürürse öldürsün.” Diyerek Han’ın yanına gider. Bekmırza Arüv Ali’ye nasıl öldürüldüğünü dayılarına söylemesini ister. Han’ın yanına gider ve kendisini öldürürse dayısıyla başının belaya gireceğini söyleyerek uyarır. Han, Bekmırza’yı dar ağacına astırıp öldürtür. Han bu durumu görmesi için Küse Biyke’yi çağırır. Küse Biyke, nefretle duygularını dile getirdikten sonra Bekmırza’nın öldürdüğü Han’ın iki çocuğunun başını çuvaldan çıkarıp önüne atar. Bekmırza öldürüldükten sonra Arüv Ali İdil’e haber vermeye gider ve Mamay’a olan bite-ni anlatır. Bunun üzerine Mamay kardeşlerini, halkı ve Asan Abız’ı Mamay Tepesi’ne toplar. Bekmırza’nın kanını almaya gitmemiz gerektiğini söyler. Mamay, Asan Abız, Targıl, Orak ve Sıydak ve askerlerini alarak Kırım Hanı’ndan intikam almak üzere yola çıkarlar. Mamay o gece bir köye geceyi geçirmek için konaklar ve bir ihtiyarın evinde misafir olur. İhtiyarın kızı Mamay’ın kim olduğunu ve ne yapmaya gideceğini anlar ve bu durumu babasına anlatır. Sabah olduğunda ihtiyarın kızı Mamay’a kim olduğunu ve Kırım Hanı’ndan intikam almaya gittiğini söyler. Kız Mamay’a “Bir isteğim var beyim. Ben sizi tanıyorum, ne yapacağınızı da biliyorum. Ben sizden üç şey istiyorum.” Der. Mamay kıza söyle der. Kız: “Kayın yurdumu, dayı yurdumu, ata yurdumu istiyorum. İşte bu üç yurda zarar vermeyesin. Kırım Hanı’na ne istersen onu yap.” Der. Mamay kızın bu isteğini kabul eder. Sonrasında Mamay Asan Abız’la konuşur ve Kırım’ın içinde savaş yapmayacağını der. Ben sadece Kırım Hanı’nı öldürürsem yeter. Halkın bir suçu yok der. Askerleri geri yollar ve dokuz kişi yola devam ederler. Mamay ve diğerleri Kırım kalesinin kapısına gelirler nöbetçi bunları içeri almaz ve kim olduklarını sorar. Olan bite-ni Kırım Hanı da dinler. Tüm çabalara rağmen nöbetçi yine bunları içeri almaz. Mamay Kırım Han’a kendisini tanıtp yardım istemek için geldiğini söyler. Kırım Hanı bunun üzerine nöbetçilere “Bunlar kötülük için gelmemiş yardım istemeye gelmişler. Her zaman benim zor günümde lazım olan kahramanlarımı onları saraya alın.” Der. Mamay burada Han’a: “Bizim Semerkant Hanı ile kavgamız var. Sen askerlerini alıp bizim kavgamızı bitirsen.” Der. Han, Mamay’a “Tamam bu konuda size yardım edeceğim ancak kalbinizde kötülük olmadığına dair yemin edin.” Der. Mamay ve yanındakiler sahte bir yemin eder. Kırım Hanı askerlerini de alıp yola çıkarlar. Yolda Orak hoş gitmeyen bir şey söyler. Kırım ordusunun içindeki iki aşık ve komutanlar, Orak’ın ve Sıydak’ın konuşmalarına bakarak iyi olmadıklarını anlarlar. Bunun üzerine Han’a durumu söylerler. Han onlara sizde iyi niyet yok diye kızar. Özellikle Orak’a sinirlenir. Kendi özelliklerini sayarak Orak’ı meydana kavga etmeye çağırır. İki tarafın arası bozulur. Kırım Hanı yola devam etmek istemez. Asan Abız araya girer ve Orak’ı önemsememesini söyler. Mamay da Kırım Hanı’na, kendisinin de bir han olduğunu, söz verdiğini, yoldan dönmek Kırım Hanı’na yakışmayacağını söyler. Mamay davranışlarından dolayı Orak’ı da uyarır. Kırım Hanı öfkesini dindirip yola devam eder. Yola çıkalı üç gün olur. Han kendi adamları ile fikir alışverişinde bulunur. Bir yere konaklayıp çadır kurarlar. Mamay da aynı şekilde yanındakilerle fikir alışverişi yapar ve bu gece Han’ı ve adamlarını öldürmemiz gerek der. Mamay önce bir plan yapar. Hanı uykuda öldürmek ister. Fakat uykuda bir insanı öldürmek ölmüş birini tekrar öldürmek gibi olduğunu bunun da kendilerine yakışmadığını söyler. En iyisi onları bizim çadıra davet edelim öyle öldürelim der. Ertesi gün Mamay davet için haber gönderir. Bahtı Gerey ve Bâtir Sultan teklifi kabul eder. Mamayların çadırına eğlenmeye gelirler. İçki içerler, kağıt oynarlar, at koştururlar, satranç oynarlar. At ve satranç oyununu Mamay

kazanır. Kırım hanları bu durumu kabullenmezler ve sebebini sorarlar. Orak bu soruya “Zeki, yiğit yener, atı hızlı olan kazanır, bize niçin kızyorsunuz.” Diye cevap verir. Bir süreliğine bunlar böylece atılırlar. Tam o sırada Orak, Mamay’dan aldığı işaretle kılıcını alıp Bâtr Sultan’a fırlatır ve başını eğer, tepesini sıyrır. Bahtı Gerey atına binip kaçır. Orak Sarazban isimli atıyla arkasına düşer. Koyun Köprüsü’nde onu yakalayıp öldürür. Mamay askerleri serbest bırakır. Bu şekilde Kırım Hanı ile davaları biter (Kalenderoğlu 2010: 27-28).

Mamay daha öncesinde “Eğer Kırım’daki kardeşimiz Akırza’nın gözünü kör eden ve oğlu Bekırza’yı öldüren Bâtr Hanı öldürüp intikamımızı alırsak, kırk gün düğün yapacağız.” Diye söz verir. Düğün başlar. Orak Bâtr Han’ın kafasını en büyük süngüye geçirir ve Mamay Tepesi’nin başına saplar. Bu düğüne bütün halk katılır. Asan Abız, Mamay’ın gösterdiği kahramanlıkları halka över. Orak, Asan Abız’ın kendisini de övmesini bekler fakat beklediği gibi olmaz. Orak bu duruma bozulur. Bunu anlayan Mamay onu tekrar düğüne çağırır ve Orak’ın yaptığı bütün kahramanlıkları anlatıp halka över. Bu dönemde, Nogay Hanlığı’nın komşu hakları arasındaki değeri artar. Mamay bunun farkında olup ata yurdunda bütün Nogay halkını kardeşçe yaşatır. Mamay döneminde halk uzun yıllar huzur ve bolluk içinde yaşamaya devam eder. Kardeşler arasındaki kavga hiçbir zaman bitmez. Sımayıl sürekli fitne, fesat çıkarmaya çalışır. Sımayıl bir ağabeyine zehir vermek, bir ağabeyini de kölesine öldürtmek suretiyle iki ağabeyini öldürür. Bu sebepten dolayı kardeşler arasında yine huzursuzluk ve kavga başlar. Öldürülen ağabeyin çocukları, kaçıp Mamaylara gelir. Musa Bey’in oğulları birbirine düşer. Birbirleriyle mücadele etmeye devam eder. Günlerden bir gün Mamay ağır hastalanıp yatağa düşer. Kardeşler arasındaki huzursuzluk kendisini üzmektedir. Mamay’ın başucuna yakınları toplanır. Mamay yakınlarına Nogay halkı için yaptığı mücadeleleri ve çektiği zorlukları anlatır. Mamay sonra Orak’ı başucuna çağırır. Ölümünden sonra neler yapması gerektiğini, nelere dikkat edilmesi gerektiğini ve yapması gerekenleri vasiyet eder. Mamay, herkese “Ben ölürsem öldüğümü üç gün kimseye bildirmeyin.” Der. Mamay ölür. Öldüğünü üç gün gizlerler. Üç gün sonra Asan Abız Mamay Tepesi’ne çıkıp ölüm haberini halka bildirir. Mamay’ı gömerler. Uzun bir aradan sonra bir gün yedi oğullar gelir. Bu sırada Orak, Asan Abız, Mesey Topal, Sıydak ve Ağıs Mamay Tepesi’nin başında oturmaktadır. Orak onların ne amaçla geldiklerini anlamaya çalışır. Mamay’ın ölümünden kırk gün sonra Orak, Mamay’ın kırkını çıkarmak için halka haber verir. Mamay’ın kırkı için tören yapılır. Mamay’ın ölümünden sonra Nogay Ordası’nın başına Orak geçer. Sımayıl, Kalyuv’a Orak’tan Kültepe adlı tepeyi istemesini söyler. Sımayıl, Kültepe’de altın ve gümüş olduğunu söyleyerek Kalyuv’u kandırır. Kalyuv, Kültepe’yi Orak’tan ister. Orak bu teklifi kabul etmez. Kalyuv, Orak’ın Kültepe’yi vermediğini Sımayıl’e söyler. Sımayıl: “Ben sana Orak’ın Kültepe’yi senden kıskandığını söyledim.” Der ve Orak’ı öldürmesini söyler. Kalyuv Orak’ı öldürür ve Sımayıl’e söyler. Bunun üzerine Sımayıl: “Sen ne yaptın benim evimi yıktın, biricik kardeşimi öldürdün. Ben de seni öldüreceğim.” Diye bağırır ve Kalyuv’u öldürür. Böylece Sımayıl yaptığı fitne ve fesatla amacına ulaşır. Orak’ı öldürtüp kendisi han olur (Kalenderoğlu 2010: 33-35).

SONUÇ

Günümüzde çalışmalara bakıldığında Nogayların tarihi ve edebi ürünleri yönünden çalışmalar sınırlıdır. Gerek Nogay tarihi olsun gerekse edebi ürünleri olsun diğer Türk Lehçeleri gibi Çağdaş Türk Lehçeleri alanında önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun geçmişini, yaşayış biçimini ve kültürünü bilmek için o toplumun tarihini ve edebiyatını iyi bilmek gerekir.

Türk edebiyatı içerisinde destanlar önemli bir yer tutmakta ve o toplumun kültürünü, tarihini, yaşayış biçimini bizlere yansıtmaktadır. Nogay edebiyatında da destanlar önemlidir. Nogaylara ait birçok destan mevcuttur. Bu destanlar arasında Mamay Destanı, Nogayların hanı olan Mamay'ın kahramanlıklarını ve Nogay halkı için verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Bu kahramanlıklar ve mücadeleler anlatılırken aynı zamanda Nogayların kültürünü ve halkın yaşayış biçimini de gözler önüne sermektedir.

Mamay Destanı ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Çalışmada destanın tarihi çerçevesine bakıldığında Nogayların tarihini yansıtmamasından ötürü bazı farklı yönleri de mevcuttur. Mamay Destanı'nın coğrafi çevresi genellikle Nogayların yaşadığı yerlerdir. Mamay Destanı'nı halk dilinden derleyip Kiril alfabesiyle yazıya geçiren kişi Abdulhamid Canibekov'dur. Üslup yönünden Mamay Destanı sade ve açık bir dille yazılmıştır. Kullanılan üslupta benzetmeler ve abartmalara sıkça rastlanılmaktadır.

Mamay Destanı Manzum ve mensur bölümlerden oluşmaktadır. Destanın manzum bölümlerinde hecenin 7'li, 8'li ve 9'lu ölçüleri kullanılmıştır. Kafiye yapısıyla ilgili belirli bir düzen bulunmamaktadır. Mensur bölümleri Türkçenin cümle yapısına uygun bir şekilde yazılmıştır. Türk Halk Edebiyatında önemli bir yeri olan motifler Mamay Destanı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Türk Destanlarında İnsan motifi içerisinde bulunan alp motifinde yer alan kişi Nogay Hanı Mamay'dır. Hayvan motifinde olağanüstü özelliklere sahip olan at ve kuş motifleridir.

KAYNAKÇA

- Artun. E. (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Buran. A., Alkaya. E. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devlet. N. (1989). *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ekşi. P. (2010). Türkiye'de Nogayca Çalışmalarına Genel Bir Bakış, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 28/183-190.
- Ercilasun. A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları. S. 431.
- Ergönenç Akbaba. D. (2009). *Nogay Türkçesi Grameri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güllüdağ. N. (1998). *Nogay Türkçesi Grameri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi.
- Kalenderoğlu. İ. (2006). *Nogay Destanlarında At Motifi*, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 21/97-117.

- Kalenderoğlu. İ. (2010). *Mamay (Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı)*. Ankara: Uluslararası Türk Kültürü Yayınları.
- Öner. M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkartal. M. (2012). *Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler)*, Milli folklor Dergisi, 94/58-71.
- Şenel. M., Güllüdağ. N. (2004). *Nogay Edebiyatının Tarihi Seyri*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 1/58-81.
- Yardımcı. M. (2002). *Destanlar*, Ankara: Ürün Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 278-297

Geliş/Submitted/ Отправлено: 04.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.44036

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU

Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9674-3292

BİR TÂUN ŞEHİDİ ŞEYH İSMAİL SİRÂCEDDİN ŞİRVÂNÎ VE HAKKINDA YAZILAN ŞİİRLER *

Öz

Salgınlar insanoğlunu tehdit eden en önemli hastalıklardır. Salgın hastalıklar tüm dünyayı sardığında binlerce insanı hayatından etmekte ve binlerce değeri erken denecek yaşta hayattan koparmaktadır. Bu bağlamda 1848 yılında, Amasya'ya da sirayet eden dünya çapındaki bir salgında İsmail Şirvani adlı büyük bir mutasavvıf ve âlim de hayatını kaybetmiştir. Bu yıl gerçekleşen kolera salgınında tifo ve tifüs gibi bulaşıcı hastalıklar da çoğalmıştır. Şirvani de diğer adı karahumma olan tifo-dan vefat etmiştir. 1848'de Amasya'da yaşanan salgında vefat eden İsmail Siraceddin Şirvânî, devrin önde gelen Nakşî-Halidî âlimlerindendir. Azerbaycan doğumlu olan bu şahsiyet etrafında büyük bir ilim halkası oluşturmuş; âlim ve şairlerin yetişmesine önyak olmuştur. Salgında ölmeden önce ve daha sonraları onun hakkında güzel duygularını dile getiren şairler olmuştur. Bunlardan en önemlisi Mir Hamza Nigârî'dir. Şirvânî, onun şeyhi, hocası ve ilham kaynağıdır. Nigârî, bu sevgiyi divanında pek çok yerde beyit beyit dile getirmiştir. Nigârî'nin yetiştirdiği Sebâtî adlı şair de İsmail Şirvânî'yi görmese de ona şiirler yazacak kadar onun değerini anlamıştır. Sebâtî, aynı zamanda Şirvânî'nin türbedârı olmuştur.

* **Cite as/Atıf:** Hakverdioğlu, M. (2020). Bir Tâun Şehidi Şeyh İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Hakkında Yazılan Şiirler, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 278-297. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44036>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Yaklaşık yüz yıl sonra yine Azerbaycan'dan gelen ve Zile'ye yerleşen Tâlibî adlı bir şiir heveslisi molla da onu sevgiyle yâd etmiştir. Çalışmamızda bu üç şairin, bir tâun şehidi olan âlim, mutasavvıf, Azerbaycan âşığı ve gönül insanı Şeyh Sirâceddin Şirvânî hakkında yazdıkları şiirleri bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tâun, Salgın hastalık, İsmail Şirvânî, Amasya, Azerbaycan.

WHO DIED AS A RESULT OF AN EPIDEMIC DISEASE SHEIKH ISMAIL SIRACEDDIN SHIRVANI AND POEMS WRITTEN ABOUT

Abstract

Outbreaks are the most important diseases that threaten human beings. When epidemic diseases surround the world, thousands of people are removed from life and thousands of values are separated from life at an early age. In this context, in 1848, in a worldwide epidemic that also spread to Amasya, a great sufi and scholar named İsmail Şirvani died. In the cholera epidemic this year, infectious diseases such as typhoid and typhus have also increased. Shirvani also passed away from typhoid, the other name of which is blackberry. İsmail Siraceddin Shirvani, who died in the outbreak of Amasya in 1848, is one of the leading Nakşi-Halidi scholars of the period. He created a large circle of knowledge around this personality born in Azerbaijan; It led to the upbringing of scholars and poets. There were poets who expressed their good feelings about him before and after his death in the epidemic. The most important of these is Mir Hamza Nigari. Shirvani is his sheikh, teacher and source of inspiration. Nigari expressed this love in couplets in many places in his divan. The poet named Sebati, raised by Nigari, understood his value enough to write poems to him, even though he did not see İsmail Shirvani. Sebati was also a grave keeper to Şirvani. Nearly a hundred years later, a poet enthusiast named Talibi, who came from Azerbaijan and settled in Zile, afflicted him with love. In our study, the poems written by these three poets about the scholar, sufi, Azerbaijani lover and heart man Sheikh Siraceddin Shirvani, who were the martyrs of Taun, were brought together.

Keywords: Tâun, Epidemic disease, İsmail Shirvani, Amasya, Azerbaijan.

GİRİŞ

Salgın hastalıklar insanlık tarihi boyunca birçok can almış ve birçok değerlin erken denecek yaşta hayata veda etmesine neden olmuştur. Bu değerlerden birisi de Şeyh İsmail Siraceddin Şirvânî'dir. O da bir tâunda, tifo (karahumma) salgını sonucunda 1848 yılında Amasya'da altmış altı yaşında hayata gözlerini yummuştur.

"Tâun; sözlükte yaralamak, ayıplamak, kusurlu görmek anlamlarındaki ta'n kökünden türeyen tâun bazı dilcilere göre bulaşık yayılan her hastalığın adıdır. Tâunu vebanın bir türü

kabul eden İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre her tâun vebadır, ancak her veba tâun değildir. İslâm ülkelerini etkileyen salgınlar arasında en önemlileri 1511-1513, 1520-1529, 1533-1549, 1552-1566 yılları arasında görülmüş, 1570'lerde başlayan salgın XVII. yüzyılın başlarında da etkisini sürdürmüştür. Bu salgın özellikle İstanbul, Anadolu, Balkanlar, Mısır ve Kuzey Afrika'da, ayrıca Safevî ve Bâbürlü topraklarında ve Avrupa'da son derece etkili olmuştur. XVII. yüzyılda da birçok salgın görülmüştür. Bunların en önemlileri 1603, 1611-1613, 1620-1624, 1627, 1636-1637, 1647-1649, 1653-1656, 1659-1666, 1671-1680, 1685-1695 yıllarında meydana gelmiş, 1697'de çıkan salgın XVIII. yüzyılın ilk yıllarına kadar sürmüştür. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan salgınlar daha hafif geçmiş, ancak 1713, 1719, 1728-1729, 1739-1743, 1759-1765, 1784-1786, 1791-1792 tarihlerinde yine etkili olmuştur. XIX. yüzyıl boyunca giderek etkisini kaybeden salgınlardan en önemlileri 1812-1819 ve 1835-1838 yıllarında görülmüştür" (Varlık, 2020).

Salgınların genel adının tâun olduğunu söyleyebiliriz. "Salgın hastalıkların en etkili olduğu Orta Çağ'da görülen bulaşıcı hastalıklar; veba, grip, çiçek, tifüs, tüberküloz, epilepsi, uyuz, erizipel, şarbon, trahom, cüzzam, frengi, skorbüt, dancing mania (epidemik korea) gibi hastalıklardı. Orta Çağ ve sonrasında bunlardan en yaygın ve yıkıcı olanları veba, grip, kolera ve çiçek hastalıklarıydı" (Tavukçu, 2020).

Şirvânî'nin öldüğü 1848 kolera salgını da bu türdendir. "Salgın, 1831'de hac mevsiminde Hintli hacıların taşımasıyla Hicaz'da ortaya çıktı. Hacıların neredeyse yarısına yakını salgından dolayı hayatını kaybetti. Hastalık 1831 Haziran ayında İstanbul'a ulaştı, İstanbul halkından 5.000-6.000 kişinin ölümüne yol açtı. Hicaz üzerinden Mısır ve Tunus'a da sirayet etti. 1832'de Fransa'ya yayılan salgın bu ülke üzerinden Akdeniz kıyılarına kadar ulaştı. Buradan Cezayir'e, 1835'te ise İtalya'ya yayıldı.

Osmanlı coğrafyasının kolera salgınından ciddi olarak etkilendiği dönemler; 1848, 1852-1854, 1865, 1870, 1876, 1881-1883, 1889-1890, 1892-1895, 1902-1903, 1910, 1912-1913 yıllarıydı.

İran kaynaklı kolera 16 yıl sonra, 1847'de bir kez daha İstanbul'a döndü, 4 binden fazla kişinin ölümüne sebebiyet verdi. Hicaz'a ulaşan salgın Hicaz'da 15.000 kişinin ölümüne yol açtı. 1897 yılında kolera tekrar Hicaz'da ortaya çıktı ve yaklaşık 50 bin kişi öldü" (Tavukçu, 2020).

Dünyayı kasıp kavuran bu salgınların mağdurlarından birisi de Şeyh İsmail Siraceddin Şirvânî olmuştur. Onun kısa hayat hikâyesini aşağıda aktarmadan önce şunun altını çizmek ve şu soruya cevap bulmak gerekir: İsmail Siraceddin Şirvânî, her türlü hijyene dikkat eden ve bu konuda halkı bilinçlendiren bir şahıs iken nasıl olmuş da o da bir salgında vefat etmiştir?

Eğer Covid-19 salgınına yaşamamış olsaydık bunun cevabını sadece tahminler ile verebilirdik. Ancak 2020 yılında karşılaşılan bu salgın, aslında tedbirlerin de bir noktada yetersiz kaldığını yaşayarak göstermektedir. Pek çok tedbirli davranan insan Covid-19 virüsüne bir şekilde maruz kalmaktadır. En küçük bir bulaşma, hastalığı kişiden kişiye taşıyabilmektedir. Kolera, karahumma veya tifo dediğimiz hastalık da bu bağlamda pek çok tedbire rağmen can almıştır.

İsmail Şirvânî de Amasya'daki tekkesinde tüm hijyen kurallarına uymasına rağmen salgın bir hastalığın mağduru olmuştur. Hatta Şirvânî, tekkesinin suyunu özel bir yolla kiremit

borularla dağdan indirmiştir. Bu su bugün bile en temiz ve sağlıklı sulardan kabul edilmektedir. Bir Müslüman olarak kişisel bakımına da en üst seviyede dikkat ettiği muhakkaktır. O halde bu bulaşma dışarıdan gelen bir kimsenin taşıdığı bir virüs olmalıdır. Amasya'da o yıllarda kolera salgını olduğu bilinmektedir. Ancak yaşayan akrabalarından elde edilen bilgilere göre Şîrvânî tifo veya tifüs benzeri bir hastalıktan vefat etmiştir. Buna o dönemde karahumma adı verilmekteydi. Acı bir tevfaktır ki İsmail Şîrvânî'nin sadrazam oğlu Mehmet Rüştü Paşa da yıllar sonra 1874'te, 48 yaşında, Taif'de aynı hastalıktan vefat etmiştir.

İsmail Siraceddin Şîrvânî 1848'de tâun şehidi olmuştur ve arkasından sevenleri onun için şiirler yazmış ve ona sevgilerini ifade etmişlerdir. Çalışmamızda bu şiirler ve şairileri ile ilgili bilgi verilecektir.

1. İsmail Siraceddin Şîrvânî Kimdir?

Doğum: 1782 Azerbaycan / Kürdemir

Ölüm: 1848 Osmanlı Devleti / Amasya

Tam adı Mevlânâ İsmail Sirâceddîn el-Kürdemirî eş-Şîrvânî olan İsmail Şîrvânî, 1197 (1782-1783)'te (Halilli, 2003: 55) Azerbaycan'ın Şirvan bölgesinin Kürdemir şehrinde dünyaya gelmiştir. İsmail Şîrvânî, ilk tahsilini Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde Mehmed Nuri Efendi'den almış; 1800 yılında henüz on sekiz yaşında iken Erzincan'a giderek devrin meşhur âlimlerinden Evliyâ-zâde Abdurrahim Efendi'den dersler almış ve bilgilerini sağlamlaştırıp ondan icâzet almıştır. Bir müddet de Tokat'ta eğitimini sürdüren Şîrvânî, Bağdat'a giderek orada Şeyh Yahya Merzevî el-İmâmeddîn'den hadis ilmini, Molla Mehmed'den ise hikemiye ilmini tahsil etmiştir. 1805'te, yirmi üç yaşında, Burdur'a gidip ve fıkıh ilmini tekmil etmiştir. Bu tarihten sonra memleketine dönen İsmail Şîrvânî, ilmini yaymak ve öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuştur. 1813'te, otuz iki yaşında hacca giden Şîrvânî, Mekke ve Medine'yi ziyaretten sonra İstanbul'a geçmiştir.

İlim ve irfan yolunda kat ettiği bu kadar yoldan sonra artık manevi ilimlerde ilerlemek isteyen Şîrvânî, bir süre kendisine mürşid-i kâmil aramaya koyulmuştur. Zamanın meşhur velilerinden Abdullah Dehlevî'nin talebesi olmak için Hindistan'ın Delhi şehrine gitmek üzere yola çıkan İsmail Şîrvânî, bu seyahatin başında Dehlevî'nin manevi bir ikazı ile Hâlid-i Bağdadî'ye intisap etmek için Bağdat'a yönelmiştir. "İsmail Şîrvânî'nin şeyhi Mevlânâ Hâlid'in tam adı Hâlidibn-i Hüseyin el-Bağdâdî en-Nakşibendî'dir" (Halilli, 2003: 57).

Hâlid-i Bağdâdî'nin meşhur halifelerinden birisi de Şamahı-Kürdemirli İsmail Şîrvânî olmuştur. Bağdadî'nin İsmail Şîrvânî'yi Azerbaycan ve Kafkasları irşat ile görevlendirerek Şirvan'a gönderdiği icâzet-nâmesi ile kesindir. İcâzet-nâme ile İsmail Şîrvânî'nin şüpheye mahal vermeyecek şekilde Nakşibendiye'nin bir mensubu olduğu ve bu yolda her türlü dersi vermeye yetkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu İcâzet-nâme halen Amasya'daki türbesinde saklanmaktadır.

Şeyh İsmail Şîrvânî bu İcâzet-nâme'deki tüm tavsiyelere harfiyen uymuş ve etrafındaki insanlara daima yardımda bulunmuş ve doğruluktan ayrılmamıştır. Darda kalanlara yardım etmiştir. Ondaki hoşlanmayan sadece Rus hakimiyetini Azerbaycan'a yerleştirmek isteyenler olmuştur. Etrafındaki müridlerinin Şamahı-Kürdemir civarında çoğalması, Kafkasya'nın koşu

koşa ona gelmesi, Rusları endişelendirmiştir. Oysa O, asayişini bozacak herhangi bir faaliyette olmamış, uzunca bir süre sabretmiştir. Azerbaycan'ın bu güçlü mutasavvıfına, Mevlânâ Hâlid, beş tarikat kolunda irşat yetkisi vermiştir: Nakişbendiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Çistiyye...

İsmail Şirvânî, Hâlid-i Bağdâdî'nin yanından memleketi Şamahı-Kürdemire döndüğünde 1817-1820 yılları arasında henüz bu bölge Şirvan Hanlığına bağlı idi. Şirvan Hanı Mustafa Han, Ruslarla Çertme Anlaşmasını imzalayarak bir süre daha ayakta kalmayı başarmıştır. Fakat, Rus görevliler onun nüfuzunu zayıflatmak için sürekli çalışmışlar ve başarılı da olmuşlardır. Bir süre sonra Ruslar tarafından bir bahane ile "hain" ilan edilen Mustafa Han, 1820'de Kür çayını geçip iki yüz adamı ile birlikte İran'a kaçmak zorunda kalmıştır. Böylece Şirvan da Rus idaresine girmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki 1817'de Kürdemir'e dönen İsmail Şirvânî, üç yıl sonra Rus zulmü ile yüz yüze gelmiş ve Müslümanların dini inançlarını yaşayamadığı bir durumla karşılaşmıştır. Tabiidir ki Müslümanlara edilen zulümlere bîgane kalamamıştır.

İsmail Şirvânî'yi bu durumda Rusların düşman görmesi ve sürgün etmesi kaçınılmazdır; ancak Mustafa Han ile beraber gitmeyen eşi Fatma Hanım, bazı bölgeleri ve onu himaye etmeye çalışır. Fatma Begim Hanım, kısa bir süre iktidarında İsmail Şirvânî'yi himaye etmiştir.

"Şirvan'daki müridlerinin "Güllü Mevlâna" adını verdikleri İsmail Şirvânî, Fatma Hanım'ın ölümünden sonra Osmanlı'ya geçmekten başka çare bulamamıştır. Sayısız Rus tehditleri ve komploları ile ya sürgün ya da ölüm seçeneğine mahkûm edilen mutasavvıf-âlim, hicreti tercih etmiştir. Yerine halifesi Hacı Mahmud Baba'yı bırakmış ve oradan ayrılmıştır" (Hakverdioğlu, 2017: 19)

Şirvânî'nin kendisinden sonra Ruslarla mücadele eden birçok halifesi de Kafkasya'nın değişik yerlerine dağılmıştır. Bunlardan Has Mehemed, Molla Mehemed Yarağlı ve Seyyid Cemaleddin Kumukî en başta gelenleridir. Bu halifeler ve bunları yetiştirdiği İmam Şamil gibi mücahitler, daima İsmail Şirvânî'nin icazeti ile hareket etmişlerdir. Şirvânî, Ruslara karşı mücadele etmenin farz olduğuna şu sözleri ile karar vermiştir: "Müslüman bir milletin Hıristiyanların yönetimi altında kalması Müslümanlara zül sayılır."

1825'te Rus yetkili Yermolov, dini faaliyet yapan kişilerin tutuklanıp Tiflis'e getirilmesini emretmiştir. Bu emirle Molla Mehemed Yarağlı hapsedildi. Daha sonra bu hapislikten kurtulup Tabasaran'a gidip gizlendi. Cemaleddin Kumukî ise Sudahar'da yerleşti. Kumukî, İmam Şamil'in de şeyhi oldu.

Bütün bu hadiseler sıranın İsmail Şirvânî'ye geldiğini göstermiş ve ülkeyi terk etmesi için saatlerinin kaldığı görülmüştür. Şirvânî, işte bu şartlarda Osmanlı hâkimiyetinde olan Ahuska bölgesine hicret etmiştir. Ahuska'da da büyük bir irşat çemberi kuran İsmail Şirvânî, orada da Hacı Ahmed Kıyasî gibi meşhur halifeler yetiştirmiştir. 1828'de Osmanlı'nın Ahuska'daki hâkimiyeti kaybolmaya başladı. Bu durumda İsmail Şirvânî yine Rus memurların baskısına maruz kalınca Anadolu'ya, Amasya'ya göçtü.

Şirvânî, Amasya ve çevresinde o kadar sevilmiş ve lider olarak görülmüştür ki buraya kendisinden sonra göçen tüm Azerbaycan göçmenlerine “Şirvanlı” denilmiştir. Başka bölgelerden gelen, örneğin Karabağ’dan gelen Mir Hamza Nigârî de, Şirvanlı tabirini kabul etmiştir. Amasya’da Yukarı Türbe adı ile anılan türbesinde medfun olan İsmail Şirvânî 1848’de altmış altı yaşında vefat etti. Oğlu Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa’nın yaptırdığı türbesinde medfundur. Beş çocuğu olmuştur: Şirvânî-zâde Mehmed Rüştü Paşa, sadrazamlığa kadar yükselen oğludur; Abdulhamid Efendi, genç yaşta suda boğularak ölmüştür; Şirvânî-zâde AhmedHulusî Efendi, İstanbul kadılarında bulunmuş bir devlet adamıdır; Mustafa Nuri Bey İstanbul’da vefat etmiş oraya gömülmüştür; Hacı Şerife Fatma Hanım, İsa Ruhi Efendi’nin hanımıdır, oğlu Safranbolu naibi olunca onunla oraya gitmiş ve orada vefat etmiştir.

İsmail Şirvânî’nin Anadolu’da en değerli halifesi kuşkusuz Mir Hamza Nigârî’dir. Mir Hamza’nın Karabağ’dan göçmesi ile Amasya’ya ikinci göç hareketi yaşanmıştır. Bu sefer Mir Hamza’nın sevenleri ile Amasya ve çevresine yerleşen Azerbaycan Türkleri dönemi başlamıştır.

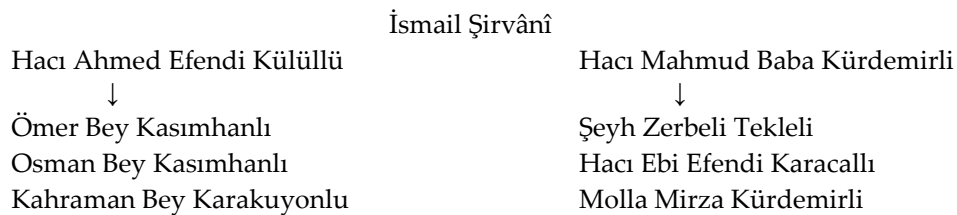
Mevlana İsmail Siraceddin Şirvânî’nin Takipçileri Şunlardır:

“İsmail Şirvânî’ni dört ayrı koldan takipçileri vardır.”(Halilli 2003: 158-160)

Kol 1:

Kol 2:

Nur Mehemed Bey Karakoyunlu
Baba Bey Sulutlu
Kerim Bey Sulutlu
Hacı Abdurrahman Şamahılı
Hacı Halil Ustad Dehneli
Cevad Ağa Növcülü
Hacı Abbaseli
Çap Ahmed
Hacı Seyyidkulu Efendi Avahıllı
↓
Seyyid Baba Efendi Avahıllı
↓
İsameddin Efendi Avahıllı
↓
Hacı Hüseyin Efendi Karakoyunlu
↓
Hacı Süleyman Üstad
Hacı Gülperi
↓
Hacı Mustafa

Hacı Mustafa Kürdemirli
↓
Mola İbrahim Kürdemirli

Kol 3:

İsmail Şirvânî

↓
Hamza Nigârî
↓
Mir Hasan Hüsnü Dağistanî
Hacı Mahmud Efendi
Ağarahim Ağa Dilbâzî
Şahnigar Hanım Rencur
Gazi Osman Efendi
Hacı Zekeriya Efendi
Hacı Teyyüb Efendi
Hacı Mustafa Efendi
Postlu Hacı Mahmud Efendi

↓
Ahmed Gıyâsî Efendi Şirvânî
↓
Osman Atıf Efendi
↓
Osman Abdulmennan Efendi
↓
İbnülemin Ahmed Tevfik Bey
İbnülemin Mahmud Kemal Bey
Ziya Efendi

Kol 4:

İsmail Şirvânî

↓
Hacı Yahya Bey el- Kutkaşımî el-Mekî
↓
Hacı Yunus Efendi
↓
Hacı Mahmud Efendi el- Kahî

↓
Ahmed Efendi
Abdurrahman Efendi
Ömer Efendi

↓
Hacı Cebrail Efendi
Hacı Hamzat Efendi
Hacı Hasret Efendi

Mustafa
Abdüselam Efendi
Mustafa Efendi
Bekri Efendi
Abdurrahman Efendi
Molla İsmail
H. Mamay Efendi
Cüneyd Efendi
Temirhan Efendi
Hacı Mustafa Debir
Hacı Gülmehemmed Efendi
Hasan Debir
İbn Hacer
Undal Hacı
Şamil Efendi
Musa Efendi
Hacı Osman Efendi
Abdulvehhab Efendi
Murtuza Ali Efendi
Hacı Ömer
Hacı Endal
Hacı Şuayb Efendi
↓
Hacıyev Efendi
↓
Mehemmed Nâsîh Efendi
↓
Seyfeddin Efendi
Mikail Efendi
Hacı Ramazan Efendi
Emrullah Efendi
Darçın Memmedov

Hacı İsmail Efendi
Hacı Mehemmed Efendi
Hacı Baba Efendi
Hacı Nurullah Efendi

Şirvânî hakkında Fariz Halilli (2003)'nin "Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler" adlı çalışması mevcuttur. Orkhan Musakhanov (2018) tarafından yazılan "İsmail Siraceddin Şirvani, Risaleler", adlı bir çalışma bulunmaktadır. 2012 yılından beri iki yılda bir düzenli olarak yapılan "Mir Hamza Nigârî Sempozyumları"nda Şirvânî hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Hakkında yazılan şiirlerle ilgili, Amasya Üniversitesinde Şahin Konca (2019) tarafından bir seminer çalışması mevcuttur. Ayrıca "Gül Kokulu Mevlanâ" adı ile Metin Hakverdioğlu (2014) tarafından biyografik romanı yazılmıştır.

2. Şirvânî İçin Şiir Yazan Şairler ve Şiirleri

A- Mir Hamza Nigârî

Doğum: 1805 Azerbaycan / Karabağ / Ciciimli

Ölüm: 1883 Osmanlı / Harput / Türbesi, Amasya

İsmail Şirvânî'den sonra posta oturan ve hayatı mücadele ile geçen Mir Hamza Nigârî de Amasya'ya yeni bir göç dalgasının olmasına ön ayak olmuştur. Bu göçlerin temel nedeni daima Rus ve Ermeni baskısıdır. Özgür ve dinini rahatça yaşayan insanlar olmak isteyen Azerbaycan âlimleri tüm ihtimalleri bitirdikten sonra Osmanlı'ya göçmeyi ve mücadeleyi buradan devam ettirmeyi uygun bulmuştur. Mir Hamza da hayatı boyunca ilim ve tasavvuf yolunda yolculuklar yapmış, özgürlük ve dinini yaşama adına yurdunu terk etmiştir.

“Mir Hamza Nigârî, Azerbaycan'ın Karabağ vilayetinin Berküşad bölgesinin Cicimli köyünde, 1805 yılında doğmuştur” (Özkılınç, 2013: 19).

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin onun hakkında şu biyografiyi oluşturmuştur:

“Karakaş Köyü'nde sâkin Dehneli Abdullah Şikestî Efendi'den tahsîl-i ulûm itdiği esnâda bazı hubâne dildâne olub tanzîm-i eşâra başladı. Sonra Şirvânî Hâcî İsmail Efendi'nin dersine mülâzemât itdi. 1243 (1827)'de müşârün-ileyhle birlikde Şirvân'dan kalkub Amasya'ya geldi. İki yıl kadar Amasya'da Fâtıma Hatun Medrese'sinde ikâmet ve müşârün-ileyhden tahsîl-i ulûma bezl-i makderet itdi. 1245'de 'âzim-i Hicâz olub avdet ve 1247'de üstâdıyla berâber Sivas'a rihlet itdi. Orada bir taraftan ikmâl-i tahsîl ve diğerk taraftan tekmîl-i sülûk iderek 1256'da üstâdıyla berâber yine Amasya'ya avdet ve usûlen ahz-ı icâzet ve hilâfet iderek 1257'de Berküşad'a gitti” (Yasar 1329: 278).

“1257'de Berküşad'a gitdi. Orada neşr-i 'ulûm ve irşâd-ı halk ile iştigâl iderek Dağıstan halkı kendisine biât ve tarîkine intisâb ve her emrine icâbet iderek büyük bir şöhtekazandı. Şeyh Şâmil Efendi'nin meslek-i mücâhidânesini ihyâya azm itdiği Rus İmparatorluğu tarafından zann idildi. Bundan dolayı Rusların tazyîkâtı artub kendisini bîzâr itdiğinden 1271'de sâniyen Şirvân'dan çıkub İran'a girdi. Buradan Van tarîkiyle Erzincan'a geldi. Burada Dördüncü Ordu Müşîri Çırpanlı Abdülkerîm Nâdir Paşa kendisine fevka'lâde hürmet idüb beş yüz guruş maâş tahsîsine delâlet itdi. 1272'de Erzurum'a gidüb üç yıl kadar orada ikâmet ve 1275'de İstanbul'a gidüb bir kaç mâh sonra ikinci defa Amasya'ya hicret ve Serrâc-hâne Câmî'i kurbunda kâ'in medresede ikâmet itdi. 1276'da Sivas'a ve kırksekiz gün sonra da Erzurum'a gitdi. Burada cüz'î müddet ikâmeti esnâsında gayret-i mürîdânının uyandırdığı bir arbedeye hiddet iderek Bayburd'a gidüb iki yıl burada oturdu. 1258'de tekrâr Erzurum'a avdet idüb terâküm iden maâşını aldıktan sonra 1280'de Karabağ'a gitdi. Orada bıraktığı evlâd ü iyâlini alub Şirvân'dan katî bir sûretde alâkasını keserek çıkdı. 1281 senesi evâ'ilinde üçüncü defa Amasya'ya hicret ve Yakutiye Mahallesi'nde bir müddet ikâmet itdi. Bu müddet zarfında Amasya'nın 'ulemâ ve erkân-ı sohbet-i şerîfesinden istifâde itmek üzere kendisini ziyâret ve talebe-i 'ulûmda halka-ı tadrîsine müsâberet iderek 'umûmun hürmet-i mahsûsasını kazandı. Çünkü meşâhîr-i fuzalâdan ve sâdât-ı 'ulemâdan olduğu anlaşıldı. Maâşını da Amasya'ya nakl itdirdi. 1288 senesi şa'bânında Amasya'ya gönderilen üstâdı ve şeyhî Şirvânî Hâcî İsmail Efendi-zâde Mehmed Rüşdü Paşa kendisine Pirinçi Mahallesi'nde Dâru'l-Hadîs-Osman Çelebî civârında mu'azzam bir konak yapıdurub oraya nakl itdi” (Yasar 1329: 280).

Bu cihat ve ilimle dolu yılların ardından sıkıntılı dönemler başlamıştır. İleri yaşına rağmen sürgünlere tabii olduğu bu dönemin adı Muaviye Vakası veya Deli İslam'dır. Hüsameddin

Hüseyin bu dönemi de şöyle kaydeder:

“Bu esnâda Ali-Muâviye meselesi meydâna çıktı. 1289 (1881) senesi âhiresinde Mehmed Rüşdü Paşa İstanbul’a gidüb 1190 saferinde sadr-ı a’zam olunca şu fâidesiz mesele teşeddüd iderek ‘ulemâ ve erkân kendisinden soğudu... Bu isnâdât üzerine Amasya’dan kalkıp Merzifon’a gitti. 1301 (1883) senesi cümâd el-ûlâsının evsâtında kendisine hürmetkâr olan Mutasarrıf Mehmed Reşad Beg’in azliyle Çeri-başı Hamdi Necib Paşa Amasya mutasarrıfı olup derhâl geldi. Cümâd el-âhiresinde şifreli gelen emr-i telgrafi üzerine Merzifon’dan kaldırılıp Samsun’a ve buradan İstanbul’a i’zâm idildi” (Yasar 1329: 283-285).

Hamza Nigârî İstanbul’da kendisini şöyle savunmuştur:

“Ceddimin aleyhine kıyâm iden adamlara buğz ü la’net itmek bana âid bir vazîfe-i nübüvvetdir. Bu husûsda halkın bana mutâba’at itmesi (uyması) doğru değildir.”

Şîi-Sünnî meselesini belki de kökünden çözecek formülü de bu dönemde, şu şiiri ile ortaya koymuştur:

“Allah’ı Muhammed’i âlî seven dostânız

Ne Sünniyiz ne Şîi bir hâlis Müslümânız” (Bilgin, 2003: 431).

Bu cevaplar üzerine 1302 (1884) yılında Harput’a sürgün edildi ve orada 1304 (1886) senesi muharreminde vefat etti. Erzurum, Kars, Harput, Erzincan ve Azerbaycan’da binlerce seveni olmuştur. Naaşı Amasya’ya getirilmiş ve oğlu Siraceddin’in yanına, bugünkü Şirvanlı Camii haziresi olan mezarlığa gömülmüştür. Sonradan üzerine yeni bir türbe ve yanına bugünkü cami yapılmıştır.

Türkçe divanı (Bilgin, 2003) ve Farsça divanı, Fuzulî etkisinde gayet aşıkâne şiirlerle doludur. İki eser de İstanbul’da, şair hayattayken eski yazılı olarak bastırılmıştır. Nigar-nâme’si de Nezaket Memmedli (2012) tarafından Azerbaycan’da basılmıştır. Bu eserle ilgili Türkiye’de ilk çalışmayı Mete Taşlıova (1999) yüksek lisans tezi olarak yapmıştır, ancak mesnevi halen Türkiye’de basılmamıştır. Ayrıca şair hakkında onlarca makale ve bildiri yazılmıştır. Mir Hamza Nigârî için her iki yılda bir Amasya Üniversitesi tarafından sempozyum düzenlenmektedir.

İsmail Şirvânî’yi övdüğü şiirleri

1

Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün

Meded-i sâkî-i Şirvânıla çokdur dimezem

Karabağ içre mey-i Rûhî-i Bağdâd sana

Nigârî (Bilgin, 2003: 32, beyit 6)

Bu beyitteki sâkî-i Şirvân’dan kasıt İsmail Şirvânî’dir. Şair, ondan meded dilenmektedir.

2

Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün

Ey Nigârî olubem server-i mestâne 'aceb
Çâker-i kemteriyem çünkü şeh-i Şirvânın

Nigârî (Bilgin, 2003: 244, beyit 9)

Bu beyitte şeh-i Şirvân olarak söz edilen kişi İsmail Şirvânî'dir. Şair kendisini onun bir zavallı kölesi olarak tanıtmaktadır.

3

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Delîl-i kûy-ı gülzâr-ı nigârım Bâkîbi'llâh
Sirâcüddîn Zebîhullâh-ı İsmâ'il-i Şirvânî

Nigârî (Bilgin, 2003: 417, beyit 10)

Şair, kendisini İsmail Şirvânî'nin kurbanı (zebîh) olarak tarif etmektedir.

4

Der Beyân-ı rucû' kerden-i hümâ-yı güftâr
Be-taraf-ı Âzerbaycan betaleb- i kaymak
'Azm eyle diyâr-ı Şirvânı
Kat' eyle reh-i Âzerbaycanı

Nigârî (Bilgin, 2003: 620, beyit 314)

Şair, uzun bir mesnevisinde Azerbaycan'ın güzelliklerini anlatırken İsmail Şirvânî'yi de anmaktadır.

5

Der Beyân-ı menkabet-i gülgeşt-i vilâyet-i Karabağ
Garbiyyesi gökçe-gâh-ı hûbân
Şarkıyyesi bâd-kûb-ı Şirvân

Nigârî (Bilgin, 2003: 620, beyit 319)

Yine bir uzun mesnevide Karabağ'ı anarken, oranın doğusunda Şirvan'ı saygıyla zikretmektedir.

6

Der Beyân-ı menâkıb-ı câmi'u kemâlâti's-şerî'at ve hâviyü rumûzâtî't-tarîkat ve gavvâsu
bihârî'l-ma'rifet ve muhîtu esrârî'l-hakîkat şeyhu's- şüyûh cenâb-ı cennet-meâb Hacı İsmâil
Efendi eş-Şirvânî kaddesa'llâhü tebâreke ve te'âlâ ve tekaddese esrârühü'l-'azîz
Vasf eyle dilâ heves sanadır
Yârân içre nefes sanadır,

Elfinde hezâr istikâmet

Sîninde mukîm bin selâmet

Mîminde medâr-ı mihr-i zâtî
Elfinde ifâza-i sıfâtî

'Aynında 'uyûn-ı 'ayn-i 'ârif
Yânında yenâbi'-i ma'ârif

Lâmında şarâb-ı la'l-i şâhid
Perverde-i zât-ı pâk-i Hâlid

Nigârî (Bilgin, 2003: 628 beyit 433-437)

Şair bu şiirinde İsmail Şirvânî'ye sevgisini bir akrostiş (muvaşşah) ile ispatlamaktadır. Şiirin ilk harfleri yan yana getirilince "İsmail" ismi elde edilmektedir.

B. Sebâtî

Doğum: 1848 Azerbaycan / Şeki (Kutkaşın-Gabala-Kebele)

Ölüm: 1901 Osmanlı / Amasya

Amasya'da yetişmiş önemli bir divan şairidir. İsmail Şirvânî'nin öldüğü yıl Azerbaycan Kutkaşın'da doğmuş, çocukluk yıllarından sonra Amasya'ya gelen Azerbaycan Türklerindedir. Hafız ve güzel sesli olduğu için kendisine Şirvânî'nin camiinde müezzinlik ve daha sonra türbedarlık görevi verilmiştir.

Doğum yeri hakkında üç rivayet mevcuttur. Amasya Tarihi'nde Hüseyin Hüsameddin, 1264 (1848)'te "Azerbaycan'ın Şirvan bölgesi, Şeki kazası, Kutkaşın nahiyesinden Abdülkerim Efendi bin Hacı Mikail'in oğludur. Babası Mir Hamza Nigârî ile Şirvan'dan kalkıp Erzurum'a geldiği ve burada bir süre ikamet ettiği sırada doğmuştur"(Yasar 1329: 77), demektedir. Fahreddin Ağabali (Rıhtım, 2015: 155) ise onun Kutkaşın'da doğduğunu, ailesiyle Erzurum'a göç ettiğini yazmaktadır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise bu hususta Hüseyin Hüsameddin'i doğrulamaktadır; ancak doğum yerini Kars olarak belirtmektedir: "Hicri 1266/Miladi 1850'de Rus mezaliminden kaçarak Kars'a hicret ederler (İnal, 1964: 6181)." Görüldüğü gibi doğum tarihi de kaynaktan kaynağa farklılık göstermektedir; 1264/1848 veya 1262/1846 gibi. Ağabali onun doğum tarihini vermezken Amasya Tarihi'nde, Hüseyin Hüsameddin 1264/1848 tarihinden bahsetmekte, Vasfi Mahir Kocatürk (1964, 612) de onu destekler mahiyette 1264/1848 tarihini kabul etmektedir. İnal'ın 1262/1846 tespiti açıklamaya muhtaçtır. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (C. 7, s. 474) de 1262/1846 tarihini ortaya atmaktadır. Bizim bu konudaki görüşümüz Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin Yasar'a tâbi olmanın en doğru karar olacağı yönündedir; çünkü Yasar, Sebâtî ile aynı şehirden olmanın verdiği bir avantaja ve yaklaşık aynı yıllarda yaşama gibi bir fırsata sahipti.

Bu durumda Sebâtî'nin doğumu ile ilgili şu yargıya varmamız mümkündür:

Sebâtî, günümüzdeki adı Gabala/Kebele olan Azerbaycan'nın kuzeyindeki Şeki şehrine bağlı Kutkaşın kentinde 1264/1848'de dünyaya gelmiştir.

Azerbaycan'dan ayrıldıktan sonra önce Kars'a sonra Erzurum'a hicret ettiklerine dair bilgi de kaynaklarda farklılık göstermektedir.

İnal, onun Kars'ta doğup ailesiyle, 1846-1850 yılları arasında orada kaldığını 1248/1850'de Erzurum'a geçtiğini ve oradan da 1867'de Amasya'ya gittiğini belirtir. Ailesinin Kars'ta bir süre kaldığına dair Ağabali'de ve Hüseyin Hüsameddin'de bir kayıt yoktur. İki yıllık doğum tarihi farkı da zannımızca bundan kaynaklanmaktadır.

Sebâtî, göçlerin Mir Hamza Nigârî döneminde gerçekleşenlerine katılmış olmaktadır.

Amasya'ya büyük kardeşi İlhamî ile geldiğini Fahreddin Ağabali'nin eserinden anlayabilmekteyiz. "Hakikatleri gönül gözü ile bilen Mir Hamza'nın ne içinse hatırına değmiş ve onun 'Seni bu bâbda rüsvâ-yı cihân ederdim; lakin şimdi seni İlhamî'ye kurban ettim.' haberdarlığına karşı özür istemiş...(Rıhtım 2015, 156)" ifadesinden bunu çıkarabilmekteyiz. Ağabali, dipnotta "İlhâmî, Sebât'nin büyük kardeşidir. Mahviyetkâr, diyânetli, hoş sohbet, meclislerin süsü bir zat idi" (Rıhtım, 2015: 156) der.

Gençlik yıllarının sonunda Amasya'ya gelmiş; o sırada İsmail Siraceddin Şirvânî'nin türbesi, camiye dönüştürüldüğü için bu caminin imamı olarak görev verilmiş; yine bu cami ve türbe civarında ikamet etmiştir. Bu türbe, Yukarı Türbe olarak bilinmektedir ve Şamlar Mahallesinin üstünde Amasya Kalesi'ne doğru yerleşmiştir. Bu türbe halk tarafından o dönemde yoğun şekilde ziyaret edilmekteydi. "Bu sebepten kendisine Türbeli Hafız denmiştir. 1314 (1897)'te Amasya mekteb-i idâdîsi Farsça öğretmeni olmuş ve daha sonra Türbe'de güzel sesi ile müezzinlik yaparak hayatını devam ettirmiştir. On yıl kadar türbedarlık görevini sürdüren Sebâtî, 1321(1902)'de vefat etmiştir" (Yasar 1329: 77).

Fahreddin Ağabali, Hüma-yı Arş adlı eserinin Sebâtî'ye ayırdığı bölümünde bir de Mir Hamza'nın İsmail Şirvânî Türbesinde dua hadisesine yer verir. Bu dua bir anlamda Mir Hamza'nın İsmail Şirvânî'den himmet dilenmesidir. İlginç olanı ise bu himmetin yine İsmail Şirvânî'nin oğlu Mehmed Rüştü Paşa için olmasıdır.

Sebâtî, Mir Hamza'nın türbeye geldiğini ve şeyhin mezarının yanına girmeden önce semaveri yakmasını istediğini, söyler. Ancak Sebâtî iki, üç defa közü biten semavere rağmen şeyhin çıkmamasından şüphelenir ve Mir Hamza'nın olduğu türbeye girer. Burada Mir Hamza'yı şeyhi İsmail Şirvânî'nin sandukası karşısında terlemiş bir halde ayakta dua eder şekilde görür. Hemen dışarı çıkıp beklemeye devam eder. Mir Hamza çıkınca "Elhamdülillah, eş-şükrülillah" der. Bu da duasının kabul olduğunu hissettiği anlamına yorumlanır. Gerçekten de Rüştü Paşa bir süre sonra en büyük sıkıntısı olan azil işinden kurtulur.

Eğitiminin ilk safhasını Erzurum'da tamamlayan şair, yirmili yaşlarında Amasya'ya hafız olarak gelmiş ve burada Şeyh Seyyid Hamza Nigârî, Seyyid Mir Hasan Efendi ve İsa Ruhî Efendilerden ders almıştır.

Adem Çalışkan, Sebâtî ve Divanı'ndan Seçmeler adlı çalışmasında onun şiirlerinden yola çıkarak şu tespiti ortaya koymaktadır: "Öbür yandan otuz yedi sene türbedarlığını ve mescidinin imametlik görevini sürdürdüğü Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî'nin ve önüne diz çöküp

ders aldığı, marifet ilimi öğrendiği hocası Mir Hamza Nigârî'nin Nakşibendî tarikatının Halidiye koluna müntesip olmaları, yine 15. asırdan önce yaşamış sufilerin hayat ve menkıbelerini konu alan tasavvufî eserlerden Molla Câmî'nin Nefehat'ını ve daha çok Nakşibendî tarikatının esaslarını açıklayan Reşehat'ı okuduğunu bildiğimiz Sebâtî'nin İslamî ilimlerin yanında tarikat ve tasavvufî hayatın potasında şekillendiğini gösterir" (Çalışkan, 2017: 25).

Sebâtî doğal olarak şeyhi Mir Hamza Nigârî gibi bir Nakşi-Halidî müntesibi idi. Bu tarikat İslam coğrafyasındaki baskı ve zulümler çoğaldıkça daha bir etkili olmaya ve adeta direnişlerin önderi olmaya başlamış liderler yetiştirmiştir. İsmail Şirvânî bu bağlamda Kafkasyanın direnişinin sembolü olmuştur. "İslam coğrafyasında en etkin ve yaygın tasavvuf ekolü olan Nakşibendiye, İmam Rabbânî'den sonra Şeyh Abdullah Dehlevî'den icâzet alan Kuzey Iraklı meşhur sûfî lider Mevlânâ Halid-i Bağdâdî (1753-1837) ile Halidiye olarak yeni bir kola kavuşmuştur.

Mazbut bir aile hayatı yaşayan Sebâtî iki defa evlenmiş ve bu evliliklerden altı çocuğu olmuştur.

Çocuklarının Ali Hâver, Ahmet Tâhir Efendiler olduğunu Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin belirtmektedir; ancak onun iki tane daha oğlu ve iki de kızı olduğu bilinmektedir. Memduh Sebâtî (Bilge) ve Muhittin Sebâtî diğer oğullarıdır. Kızları ise Asiye ve Sıdıka Hanımlardır.

Sebâtî hakkında Adem Çalışkan'ın bir yüksek lisans tezi ve bir seçme şiirler kitabı mevcuttur. Nagihan Koç da aynı divan üzerine bir yüksek lisans tezi yapmıştır. Sebâtî'nin divanı henüz yayımlanmamıştır.

İsmail Şirvânî'yi övdüğü şiirleri

1

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Mâzhar-ı nûr-ı ilâhî olmak istersen eger
Vechî mir'at-ı cemâl-i şâhid-i Şirvâne tut

Sebâtî (Koç, 2006: 38 beyit 3)

Bir gazelinde Sebâtî yukardaki beyti ile "Eğer Allah'ın nuruna mazhar olmak istersen güzellik aynasını İsmail Şirvânî'ye tut" orada görürsün, demektedir.

2

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
Ben ki sekbân-ı ser-i kûy-ı şeh-i Şirvânım
Lutf-ı Hakkdır baña iş bu harekât ü sekenât

Sebâtî (Koç, 2006: 45 beyit 6)

Yine bir gazelinde şair, kendisi için en büyük lütfun, İsmail Şirvânî'nin kapısında asker, bekçi olmak olduğunu söylemektedir.

3

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Bu nasıl 'adl ü 'adâlet bu nice lutf u kerem

Kanımız içdi yine şîr gibi Şirvânlı güzel

Sebâtî (Koç, 2006: 134 beyit 4)

Burada şair, ihâm-ı tenasüp ile Şirvanlı güzelin kanını içtiğini, yani İsmail Şirvânî'nin onu kendisinden geçirdiğini îmâ etmektedir.

4

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Seniñ âsâr-ı feyziñdir beni böyle kabul itdi
Sirâcüddin zebîhullah Şeh İsmail Şirvânî

Sebâtî (Koç, 2006: 182 beyit 10)

Allah'a kurban edilen Hz.İsmail ile benzeştirilerek İsmail Şirvânî methedilmektedir.

5

Kasîde-i Hamdiyye
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
Sebâtî-veş sebâte kân kıldıñ
Garîk-ı lücce-i ihsân kıldıñ
İmâm-ı türbe-i Şirvân kıldıñ
Saña biñ hamd ü şükr olsun İlâhî

(Koç, 2006: 222 bend 7)

II. Abdülhamid'e teşekkür mahiyetinde yazdığı murabbasında İsmail Şirvânî türbesine imam olmaktan duyduğu memnuniyeti belirtmektedir.

6

Bu Dahi Göklüs Nâm Mevkîde Medfûn Mevlânâ Şeyh İsmâ'il Sirâcüddin Eş-Şirvânî Haretləri Hakkında Söylenmişdir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Zahmeti rahmet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ
Hıdmeti 'izzet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Kelb-i kûyî ile hem-sohbet olub gezmesi de
Bâdi-i rif'at imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Kavl ü fi'l-i harekâtını bütün söylediler
Cümlesi şefkât imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Âdem er görse idi dirdi be-hakk türbesini
Kûşe-i cennet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Hamdülillah Sebâtî bize tâ rûz-ı ezel
Hıdmeti kısmet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Meded ey şâhid-i Şirvân habîb-i ezelî
Bezm-i 'uşşâka götür bâde sun lem-yezelî

Âteş-i şevk ile yandı cigeri 'uşşâkîñ
Teşne-leb ka'be-i kûyîñ hevesiyle gezeli

Sâkiyâ bâşîñ için bir tek ayagîñ olsun
Lutf kilsuñ ne olur la'l-i lebiñden mezeli

Pek de erzân degil fâkihe-i bâg-ı kemâl
Gülşen-i dehre deger şâh-ı ma'ârif gazeli

Hâdem-i hâk-i derindür ki Sebâtî söyler
Dem-be-dem sûziş ile böylece rengin gazeli
Sebâtî (Koç, 2006: 228)

Şair, şiirinin bu iki bendinde tamamen İsmail Şirvânî'yi övmektedir. Hazret-i Mevlanâ şeklinde hitabı onun Güllü Mevlanâ isminden ve tarikattaki mevkiinden gelmektedir.

7

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fe'ülün
Budur dâmâd-ı Mevlânâ-yı Şirvân
Odur kutb-ı mukaddes pîr-i dergâh

Sebâtî (Koç, 2006: 234 beyit 3)

Şairin, İsmail Şirvânî'nin damadı İsa Ruhi'nin ölümüne yazdığı tarih kıtasında da Şirvânî anılmaktadır.

C. Tâlibî

Doğum: 1888 Azerbaycan / Karabağ (Cebrail)

Ölüm: 1943 Türkiye / Tokat (Zile)

Asıl adı Ali olan şâir, 1888 (1304)'de Azerbaycan'ın Karabağ kazası, Cebra'îl uzeydi (nahiyesi), Serik karyesinde dünyaya geldi. (Bu tarih aynı zamanda Mir Hamza Nigârî'nin ölümünden bir yıl sonrasına denk gelir.) Babası Zaman Hanoğlu, Gaceroğlu, Yusufoğlu, Bayram Alioğlu Molla Sefer'dir. Annesi Telli adında bir Azerbaycan Türk'üdür.

Babası, Rus işgali altında ezilmiş ve Osmanlı'ya karşı mücadele etmeye zorlanmış; Azerbaycan'da artık duramamış ve "Ben bu altı oğlumu Rus ordusuna katıp Osmanlı'yla harp etsin diye büyütmedim." diyerek 93 Harbi öncesinde Anadolu'ya geçmiştir. Karabağ'da Rus zulmünden dolayı artık hayat çekilmez hale geldiği için aynı yolu tercih eden pek çok kişi gibi o da Amasya ve çevresine, Mir Hamza Nigarî'nin yanına göçmüştür.

Bugünlerde Molla Sefer'in Abdülhamid'den yardım istediği ve cevap olarak şu mesajı aldığı rivayet edilir: "Molla Sefer, bey eliyle elden geleni yaptık bir netice çıkmadı; şimdi dağ yoluyla ne kadar gelirsiniz gelin" (Hakverdioğlu, 2017: 6).

Bu ve benzeri söylencelerden de anlaşılmaktadır ki başka bir yol bulamayan Molla Sefer, ailesi ve binlerce Karabağ ahalisi ile Mir Hamza Nigarî'ye tâbi olarak 16-17 yıl içinde, peyderpey Anadolu'ya geçmişlerdir.

Molla Sefer, 1896 yılında Karabağ'dan Amasya'ya ilk gelenlerdendir. Karadan, Batum'a oradan da deniz yolu ile Hopa'ya ve Trabzon'a geçmişlerdir. Kara yolu ile Erzurum, Erzincan ve oradan da Adana'ya gitmişlerdir. Adana'nın çok sıcak olması hasebiyle grubun büyük bir kısmı tekrar yola koyulup Amasya'ya gelmişlerdir. Bir kısmı Amasya'da kalmış, diğer kısmı Tokat'ın Zile kasabasına gitmişlerdir.

Zile'ye gelenler arasında Molla Sefer de vardır. Zile'de "Papaklı" denilen bu Karabağ göçgünleri Fatih, Süleymaniye, Hatip Pınarı, Çiçek Pınarı, Osman Pınarı ve Reşadiye olmak üzere altı dağ köyüne yerleşmişlerdir.

Tâlibî'in, bilâhare Tokat'ta ve İstanbul'da medrese eğitimi gördüğü bilinmektedir.

1913 yılında Karabağ'dan göçerek Türkiye'ye gelen İsmail'den olma Ezed'den doğma 'Balahanım' ile evlenir.

Diğerlerine nispetle daha iyi eğitim görmüş olan Ali Tâlibî, köyün imamlığını da yapmıştır. Artık ona Molla Ali denmektedir.

Molla Ali'nin çocukları hakkında Mazlum Bayramoğlu şunları anlatmıştır: "Molla Ali dedemin sırasıyla; Mikdat, Nasip, Veli, Hikmet ve Abdullâh olmak üzere beş oğlu, Tuğba adında da bir kızı vardı. 1939 yılında askere alınan Mikdat, kış mevsiminde hayvan vagonunda trenle günler süren bir yolculuk sonunda İstanbul'daki birliğine vasil olur. Ancak, yolculuk esnasında esaslı üşütmesi sonucu şiddetli bir zatürreye yakalanır ve hastanede uzun süre kendini bilmeden yatar.

Asker Ocağı'nda bir sebeple bu büyük oğlu Mikdat'ın hapse düşmesi, Molla Ali'yi de yatağa düşürür. O zaman Zile'de hastane olmadığından kağını ile Turhal Şeker Fabrikasının Hastanesine götürülür, fakat şifa bulunmaz ve Rumî tarihle 24 Teşrin-i Sani 1359, yani 24 Ekim 1943 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşur" (Hakverdioğlu, 2017: 7).

O, Mir Hamza Nigarî'yi göremediği halde görmüş gibi seven, onun şiirine ve ilmine hayran bir şairdir. Mir Hamza'nın şeyhi olan İsmail Şirvânî'ye de gönülden bağlıdır. Şiirlerinde Mir Hamza'nın etkisi açıkça görülür. Nazire olan şiirlerinde Mir Hamza'ya yaklaşmanın haklı gururu hissedilmektedir.

Şair hakkında Metin Hakverdioğlu (2017) tarafından "Tâlibî ve Divançesi" adlı çalışma yapılmıştır.

İsmail Şirvânî'yi övdüğü şiirleri

1

(8'li Hece Ölçüsü)

Sâkî tolansun arada

Mey taldursun bâde bâde
Şâh İsmâ'il gelsün yâde
Gel yetiş ey şâh Mîr Nigâr

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 87)

Tâlibî bu şiirinde İsmail Şirvânî'yi hatırlamakta ve onun yetiştirdiği Mir Hamza Nigârî'yi övmektedir.

2

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Sâkiyâ eyle sevâb muhrike taldur [sen] anı
Hâtırın şâd eyle gel şâh İsmâ'il eş-Şirvânî
Velvele haşr-i zemîn olduğu bir gün ey şâh
Tuta(r)lar dâmeniñ[i] hem diriler şâh Şirvânî

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 94 dörtlük 1)

Şair, Şeyh İsmail Şirvânî'yi eteği tutulan bir kurtarıcı olarak tasvir etmektedir.

3

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Kerem kıl yevm-i maşerde şehâ ihsânîñña geldüm
Degil bir ben hezârân söyleşürler şâh Şirvânî

Kime viridiñse dâmen hem umar yevm-i cezâsından
Meded ister ki Mevlânâ dirigim şâh Şirvânî

Esîr-i zülfüñim kim maşlabım kayd-ı kitâbıñdır
Gulâm-ı kemterem ben pâdişâhum şâh Şirvânî

Gedâ elţâf-ı sultânî umar kim 'ayb kılmazlar
Efendim Tâlibim rahm it gulâmı şâh Şirvânî

Şamañı Kürdemir ider hüküm[üyle] firâvânı
Sabâ hüdhüd Süleymânî gulâmı şâh Şirvânî

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 94)

Bu gazelini İsmail Şirvânî methinde yazan şair, onu görmese dahi kalben ona bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

4

Velehü

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Şâh-ı Hâlid Şah-ı Hamzadest-gîr oluñ bana
Şâh-ı Şirvân tut elimden meded ey şâh-ı Bahâ

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 147 beyit 8)

Bahaeddin Şah-ı Nakşibend'i övdüğü şiirinde şair, İsmail Şirvânî'den de sitâyîşle bah-

setmiştir.

5

(11'li Hece Ölçüsü)

Göñül yüziñ sürdiñ çok maķâmete
Ķadem ķoydiñ bu dem çok seyahate
Der-gûş olmak ister bir işârete
Evvel elden ister şâh-ı Şirvânî

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 154)

Hece ile yazdığı bir şiirinde yine ondan ve ona bağlılığından bahsetmiştir.

6

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Mehlikâlar mehlikâsı Nakşibendi Hâlidî
Şâh-ı Şirvân Şâh Nigârî dil-rübâyı sevmişem

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 178 beyit 6)

"Sevmişem" redifli bu gazelinde şair, sevdiklerinin arasına doğal olarak Şeyh İsmail Siraceddin Şirvânî'yi de katmaktadır.

Sonuç

Salgın hastalıklar insanlık tarihi boyunca acıların yaşanmasına ve binlerce değerin kaybedilmesine neden olmuştur. 1848'de Amasya'da yaşanan salgında da devrin en büyük âlimlerinden Şeyh İsmail Sirâceddin Şirvânî hayatını kaybetmiştir.

İsmail Şirvânî, Azerbaycan'da doğmuş ve Ruslar tarafında ölümle tehdit edilince Amasya'ya gelip yerleşmiş bir âlimdir. Halidî- Nakşî şeyhlerinde olan ve Azerbaycan'ın işgaline direnen bu şahsiyet hayatını ilme, tasavvufa ve Kafkasların Rus işgalinden kurtulmasına vakfetmiştir. Bu amaca matuf insan yetiştiren ve direnişi Amasya'dan destekleyen Şirvânî, pek çok âlim ve sanatkâr yetiştirmiştir. Bir salgın hastalık sonucu öldüğü zaman doğal olarak onun arkasından şiirler yazılmıştır.

Son olarak, onu yetiştirdiği Mir Hamza Nigârî'nin divanında bulunan Şirvânî konulu beyitleri bir araya getirilmiştir. Ayrıca Mir Hamza'nın yetiştirdiği Sebâtî adlı şairin ve bunların izinden giden Tâlibî'nin şiirlerinde geçen Şirvânî konulu beyitler de toplanmıştır. Bu şairlerin ortak yönü Azerbaycan kökenli olmaları ve İsmail Şirvânî'nin Azerbaycan ve insanlık için ne büyük bir değere haiz olduğunu bildirmeleridir.

Kaynakça

Akkuş, M. (1995). Seyyid Nigârî Divânı. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.

Bilgin, A. (2003). Dîvân-ı Seyyid Nigârî. Mir Hamza Nigârî. İstanbul: Kule İletişim.

Çalışkan, A. (2017). Sebâtî ve Divanı'ndan Seçmeler. Ankara: Kurgan Edebiyat.

- Hakverdioğlu, M.(2014). Gül Kokulu Mevlanâ. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Hakverdioğlu, M. (2017). Talibî ve Divançesi. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Halilli, F., Rihtim, M. (2003). Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler. Bakü: Miras.
- İnal, İbnül Emin Mahmud Kemal (1988). "Sebâtî", Son Asır Türk Şairleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964). Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Koç, N. (2006). Hâfız Mehmed Sebâtî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Konca, Ş. (2019). İsmail Şirvani ve Edebi Muhiti, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Memmedli, N. (2010). Mir Hamza Seyid Nigârî Divan. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası M. Füzûlî Adına Elyazmalar İnstitutu.
- Memmedli, N. (2012). Mir Hamza Seyid Nigârî/ Nigâr-nâme. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası M. Füzûlî Adına Elyazmalar İnstitutu.
- Musakhanov, O. (2018). İsmail Siraceddin Şirvani, Risaleler. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Özkılınç, A. (2013). Müşidi Aşk Olan Arif: Seyyid Nigârî, Hayatı, Eseleri, Düşünceleri. İstanbul: Seçil Ofset.
- Rihtim, M. (2015). Mir-zâde Mustafa Fahreddin Ağabali'nin Hüma-yı Arş-Karabağlı Şeyh Mir Hamza Nigârî'nin Menâkıp-nâmesi. Bakü.
- Taşlıova, M. M. (1999). Mir Hamza Nigârî'nin Nigarnâme Mesnevisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 18 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Tavukçu, S. (2020). Salgın hastalıkların tetiklediği dünya tarihindeki güç ve düzen değişiklikleri. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020.
- <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/salgın-hastalıkların-tetiklediği-dünya-tarihindeki-güç-ve-duzen-değişiklikleri-köse-yazısı-16688>,
- Varlık, N. (2020). Taun. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020. <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/taun>
- Yasar, H. H. (1329). Amasya Tarihi, C. 1-12 (Yazma Nüsha).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 298-309

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 20.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43511

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Neslihan GÜNEŞ

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Resim İş A.B.D.

Yüksek Lisans Öğrencisi,

ngunes006@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6631-1683

Dr. Öğr. Üyesi Gonca YAYAN

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim-İş Öğretmenliği Bölümü,

yayangonca@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2915-3137

NEDRET SEKBAN'IN RESİMLERİNDE SEMBOLLERİN DİLİ*

Öz

İletişim, insanın kendi duygu ve düşünceleri yanında çeşitli gereksinimlerini anlatma ve aynı zamanda da başkalarını anlama yolundaki en etkili enstrümanlardan birisidir. Bu yüzden insanoğlu hangi koşulda olursa olsun kendini ifade için daima bir yol bulmuştur. Yaşadığı her anı, her durum ve şartta sanatla bir iletişim kurarak toplumda göstermek ihtiyacını da hissetmiştir. Bu iletişim süreci içinde insanın kendini gözleme ve tanıma deneyimlerini çoğaldıkça, el becerileri ve iletişim dilini de kullanışı zenginleşmiştir. Dolayısıyla iletişim sanatla beraber insanın duygu ve düşüncesinde şekillenen her şeyin gelişmesine katkı sağlayan ve onu besleyen önemli bir kaynak olmuştur. Her toplumda sanatçılar da çeşitli iletişim araçlarını kullanarak geleneklerini ve kültürel kimliklerini hem korumuş hem de

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Neslihan GÜNEŞ

Cite as/Atıf: Güneş, N. Ve Yayan, G. (2020). Nedret Sekban'ın Resimlerinde Sembollerin Dili, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 298-309. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43511>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

kendi düşünce ve değerleri de yaygınlaştırma imkanına sahip olmuşlardır. Günümüz sanatçılarından Nedret Sekban, toplumcu gerçekçilik akımını benimsemiştir. Toplumcu gerçekçilikte, sanatçılar toplumsal eşitsizlikleri ve sömürüyü eserlerinde estetize edip toplumun görüşüne sunarken sanatını ve eserlerini de tarihsel bir sürecin ürünü olarak izleyicisiyle buluşturmaktadır. Bu bağlamda Sekban'ın beş eseri makaleye konu olup, analiz edilmeye çalışılmış olup eserlerde yer alan sembol ve renkler iletişim bağlamında ele alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nedret Sekban, Sembol, İletişim, Toplumcu Gerçekçilik

LANGUAGE OF SYMBOLS IN NEDRET SEKBAN'S PICTURES

Abstract

Communication is one of the most effective instruments for expressing various needs of people besides their own feelings and thoughts and at the same time understanding others. Therefore, human beings have always found a way to express themselves under any circumstances. He also felt the need to show every moment, every situation and condition in the society by communicating with art. As the experience of self-observation and recognition increases in this communication process, the use of manual skills and communication language has also been enriched. Therefore, communication has been an important resource that contributes to the development of everything shaped in human emotions and thoughts along with art. In every society, artists both protected their traditions and cultural identities by using various communication tools and also had the opportunity to spread their own thoughts and values. Nedret Sekban, one of today's artists, has adopted the socialist trend of reality. In socialist reality, while the artists aesthetize social inequalities and exploitation in their works and present them to the view of the society, they bring their art and works to the audience as a product of a historical process. In this context, five works of Sekban are the subject of the article and tried to be analyzed, and the symbols and colors in the works are examined in the context of communication.

Keywords: Nedret Sekban, Symbol, Communication, Socialist Realism

GİRİŞ

İletişim, tüm canlı ve cansız varlıkların var olma nedeni olarak evrensel bir olgudur. Bu nedenle bilim, teknoloji, sanat ancak iletişimle birlikte var olmuş ve varlığını sürdürerek gelişebilmiştir. İletişim süreci içinde kendini gözlemlene ve tanıma deneyimleri çoğaldıkça, el becerileri ve dilin kullanışı da zenginleşmiştir. İnsan, yaşamını daha zevkli kılmak amacıyla kullandığı enstrümanları, yaptığı şekil, çizgi, ses, söz, beden dilini ve estetik yetkinlikleriyle zenginleştirerek sanata dönüştürmüştür. Bu da doğa ve kendisiyle iletişimindeki etkileşimine katkı sağla-

mıştır. Bu anlamda sanat ve iletişimin, birbirini var etme sürecinde yaşamsal bir ilişkisi olduğu bir gerçektir. İnsanoğlu çevresini algılayarak kendini anlatma biçimine estetik değerleri de katarak iç iletişiminden elde ettiği verilerle de kendi duygu ve düşünce süzgecinden geçirdiği her şeyi sanata dönüştürme yollarını bulmuştur. Böylece günümüzde iletişim teknolojinin sunduğu pek çok imkanlarla beraber insanoğlu hem kendini, hem de sanatını yerellikten, evrenselliğe de ulaştırmıştır (Ören, 2015:214). Çünkü insanlar başkalarıyla bir arada olabilmek, onları anlayabilmek, kendilerini anlatabilmek ve aynı zamanda onları etkileyebilmek için yani toplumsallaşabilmek için daima bir iletişim içerisinde olmuşlardır (Arden, Booggs 1999, Doğan 1998, Dökmen 2003).

Bu günde her toplumda da sanatçılar, duygu ve düşüncelerini, kültürel, toplumsal ve ahlaki yönden irdeleyerek eserlerine yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla herhangi bir ressamın eserlerine bakıldığında sanatçının yaşadığı toplum, kültür, duygu ve düşünceleri rahatlıkla ulaşmamız mümkün olabilmektedir.

Makaleye konu olan sanatçı Nedret Sekban, toplumcu gerçekçilik akımının önemli isimlerinden biridir. Toplumcu gerçekçilikte, sanatçılar toplumsal eşitsizlikleri ve sömürüyü eserlerinde estetize edip toplumun görüşüne sunarken sanatını ve eserlerini de tarihsel bir sürecin ürünü olarak izleyicisiyle buluşturmaktadır. Aslında sanatçılar, bize duyurmak istediği acıyı, abartılmış görüntüler, zincirler ve sopalar gibi işkence aletleri ile değil de beden dili ile anlatmayı tercih etmişlerdir. Sanatçının resimlerinde de eller, boyundaki adaleler ve kasılmalar acının, gerilimin, bekleyişin göstergeleri olarak görülmektedir. Resimdeki ışık ve gölge ilişkisi yalnızca kütleyi değil, kütlenin içindeki dinamizmi de inşa etmiştir. Yanmakta olan bir ateş, insan grupları, bekçi köpeği, ellerdeki aletler bir olaydan çok, insan-doğa, insan-iş, insan-insan ve insan-kültür ilişkilerini de anlatmıştır. Karanlık içinde bir metalin parlaması, karşı karşıya duran yüzlerin birbirlerine yansıttığı ışıklar, sanatçının hikâyesini oluşturan unsurlardır. Sekban'ın resminde gerçekçilik, belirli bir durumdaki insanın varoluşundaki anlamı, sosyal ve felsefi açıdan sorgulamaya çalışılan bir yaklaşım içerisinde algılanmıştır

1. Sanatçının Eserlerinde Kullandığı Semboller

Ağaç: Hayat ağacı, bilgi, kader, yaşam, ölüm, ölümsüzlük ve yeniden doğma temasında kullanılan kozmik bir ağaç olarak da tanımlanmaktadır. Yeryüzü ve yeraltını birbirine bağlayan hayat ağacı, evrenin merkezini de belirlemektedir. Orta Asya Şamanizm inancında bu ilahi ağaç, milleti koruyan ve kötü ruhları kovan bir ana sembolünü de temsil etmektedir (Beksaç, 1998:60). Aynı zamanda ağaçlar bereketli bir ömür ile kudreti de belirlemektedir (Wilkinson, 2011: 94).

Kuş: Kuş, daima ilahi hürriyetin canlı, tanrısal bir bağımsızlık diyebileceğimiz kavramın ve ruhun sembolü olmuştur. Kuşun psikolojik olarak insanı etkileyen yönü, onun gibi uçma hevesini uyandırıp, bu girişimlerde onu cesaretlendirmesidir (Ersoy, 2007:285).

Kuş motiflerinin Anadolu sembolizm sanatında özel bir yeri bulunmaktadır. Uğursuz sayılan baykuş, karga ve uğurlu sayılan güvercin, bülbül, kumru gibi kuşlar, bu simgesel motifler

dünyasında önemli yerlere sahiptirler. Mutluluk, sevgi, sevinç, özlem, haber beklentisi bazen bir kadınla özdeşleştirilen bu kuşlar, kutsal ve gök tanrıların yönetiminde olmuşlardır. Ayrıca kudret ve kuvveti de simgelemiştirlerdir. Çok tanrılı dinlerde kartal, ağaçkakan, kertenkele, yılan gibi canlılara insanları kurtaran, ateşi yeryüzüne indiren kutsal hayvanlar olarak da bilinmektedir (Erberk, 2002: 190).

Orta Asya Türk inancında, ölü ruhunun “kuş gibi göğe uçtuğuna” inanılmıştır. Asyalılar kutsal hayvan saydıkları kuşların yardımıyla doğduklarına ve öldüklerinde ise bu ruhlarla göğe yükseldiklerine ve tekrar onların yardımıyla da yeniden doğacaklarına inanmaktadır. Böylece kuşların onlara her zaman eşlik eden kutsal hayvanlar olduğu inancı yaygındır (Deniz, 2000: 186; Ateş, 2012: 156).

Türklerde “kuş figürünün ölümü temsil ve ruha refakat ettiği ileri sürülmüştür. Kartal ve benzeri yırtıcı kuşların da hükümranlığı ve aydınlığı temsil ettiği ve bu figürlerin yerine göre arınma, yerine göre koruyucu hayvan; bazen Şaman'ın refakatçisi bazen de hafiflik ve bilginlik sembolü olarak kullanılmışlardır” (Erginsoy, 1978: 129).

Dans: Dans etme eylemi insanı vurgulamaktadır. Törenlerle ve neşeyle ilişkilendirilmiştir. Uzun seneler sonundaki birleşmeyi de belirtmektedir (Gardin vd., 2014: 159).

Deniz: Deniz yaşamın dinamik bir sembolüdür; her şey oradan çıkar ve her şey gene oraya döner. Deniz, değişme ve yeniden doğmanın gerçekleştiği bir yer olarak da kabul edilmektedir (Ersoy, 2000: 195).

Köpek: Türklerde köpek sembolü kurt veya kartal gibi ulusal bir sembol olmamıştır. Şaman ayinlerinde güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvanların biçimine girerken zayıf şamanlar da köpek şekline girmiştir. Köpek, yer altına inerken kullanılan ve bu olumsuz anlamından dolayı da cenaze merasimlerinde kurban edilen bir hayvan olarak ölümü temsil etmiştir. Çin ve Moğol kültürlerinin etkisiyle köpekten türeme Türklerde de görülmüştür. Genelde olumsuz anlamlarına rağmen köpeğe, İslamiyet'ten sonra avcılığa verilen önem sebebiyle dostluk, sadakat ve sabır gibi olumlu anlamlarda yüklenmiştir (Çatalbaş, 2011: 54).

İnsan: İnsana, dünyanın bir sentezi ve evrenin küçültülmüş bir modeli gözüyle bakılması, en ilkel geleneklerden başlayarak günümüze kadar gelmiştir. İnsan bir mikro kozmos, yani küçük bir evrendir. Dolayısıyla insan, sembolik kavramlara değişik yönlerden yol açan bir merkezdir. (Ersoy, 2007: 311).

Kanat: Her şeyden önce, uçma, hafifleme, kurtulma ve maddi benlikten sıyrılmanın sembolü olmuştur (Ersoy, 2000: 458).

Kedi: Dünya tarihinde kediler önce tanrılaştırılan sonra şeytanla özdeşleştirilip soykırımına uğratılan ve sonra da evin başköşesine yerleştirilen tek canlıdır. Eski Mısır'da bu yüzden kediler kutsal bir canlı olarak görülmüştür. Hatta siyah dişi kedilerin, tanrıça olarak kabul edildiğiyle ilgili örneklere yapılan arkeolojik, kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan duvar kabartmalarında da rastlanmıştır. Medeniyetler geliştikçe insanların kedi sevgisi de artmıştır. O devirlerde, bugünkü inanın aksine olarak bir kedinin birisinin önünden geçmesinin o kişiye

şans getireceğine inanılmıştır. (Ersoy, 2007: 266).

Köprü: Köprü ölümsüzlükten ölüme, gerçekten hayale geçişle bağlantılı olarak, dünya ile göksel yaşam arasındaki bağı sembolize etmektedir (Yücel, 2007:46).

2. Sanatçının Eserlerinde Kullandığı Renkler

Sanatçı Nedret Sekban yaptığı eserlerinde beyaz, kahverengi, mor, siyah, yeşil, kırmızı, mavi, sarı, turuncu gibi renkleri de kullanmıştır.

Beyaz: Bütün toplumların için kutsal renktir. Bazılarında 'ölümü' simgeleyen bu renk, aynı zamanda 'öteki hayatında başlangıcını temsil etmiştir. Bu rengi sevenler, çatışmadan uzak, farklı ve özgür bir dünyanın arayışı içinde olan insanlardır. Beyaz renk, aynı zamanda saflığın ve aydınlığın simgesi olarak temizliği de sembolüdür (Ustaoğlu, 2007: 61).

Kahverengi: Bu renk kızılla siyah arasında yer alan ve daha çok siyaha yakın bir renktir. Saf olmayan ve kendini göstermeyen yer altı ateşi ile kil ve toprakla özdeşleştirilmiştir. Bunun için insanoğlunun keşfettiği ilk renk olarak da kabul edilmektedir. Yapraklardaki solgun renginden ötürü sonbaharı hatırlatır. Kırmızı ve siyah renklerden elde edildiği içinde her iki rengin özelliklerini de taşımaktadır. Roma da alçak gönüllülüğün ve fakirliğin manevi ve zihinsel olgunluğun da simgesi olmuştur. Bazı yorumculara göre bu renk gelecek için sağlam ilişkiler kurma isteğini de göstermektedir. (Ersoy, 2007: 456).

Kırmızı: Kırmızı aslında, cinselliği erkek olan bir renktir; alevin rengidir. Sembolizm prensiplerinde alevde erkektir. Kırmızı, ilkel astronomide, güney yönünün ve öğlen vaktinin göstergesi olarak da kabul edilmiştir (Ersoy, 2002: 56). Bu renk güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengidir. Eril hareket ilkesini, ateşi, hükümdarlığı, aşkı, hazzı, gelin ve evlilikle ilgili birtakım hususları da ifade etmektedir (Çoruhlu, 2000: 186). Ateşin rengi olan kırmızı, cehennemin, şeytanlığın rengi olarak da sembolize edilmiştir. Kırmızı bayrak, başkaldırı ve devrimin da rengi olmuştur (Uçar, 2004: 51).

Mavi: Doğu yönünün simgesi olan mavi, göğün de rengi olmasından dolayı çoğu kere gök unsuruna işaret eden çeşitli öğelerin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıfat olarak bir isimle kullanıldığında bu renk, o ismin Gök Tanrı ya da gökte olduğuna inanılan ruhlarla ilişkili olduğunu da göstermektedir (Çoruhlu, 2002: 188). Renklerin en az düzeyde ki maddesel (nesnel) olanıdır. Göğün temel, psişik planda ise, ruhun ve düşüncenin rengidir (Ersoy, 2000: 58). Gökyüzü, su ve denizlerin, aynı zamanda sonsuzluk ve huzurun rengi olarak da bilinmektedir (Uçar, 2004: 53).

Mor: 'Erotizmin sonu' olarak da tanımlanan bir renktir. Mesleki açıdan da ikili ilişkilerde seçilecek en ağır renklerden birisidir. Sanatçı ruhlu insanların, meraklarının ve fantezileriyle yaşayanların tutkun oldukları bu renk, işin ehli aşıkların kopamadıkları bir renk olarak da karşımıza çıkmaktadır (Ustaoğlu, 2007: 61).

Sarı: Renkler içinde en sıcak olanıdır. Söndürülmesi ve ısısı en zor ve en çok olan ateşle, yani güneşle ilişkilendirilmiştir. İslam'da altın sarısının, masumiyet ve iyi huyluluğu, soluk

renginin ise ihanet ve düş kırıklıklarını simgelediği öne sürülmüştür (Ersoy, 2000: 55). Dünya şemasına bakıldığında Türklerde sarı renk, merkezin rengi olarak (yağız ya da kara renk yanında) kabul edilmiştir. Aynı zamanda toprağın, yani yaşamın rengidir. Bu nedenle yer unsuruyla bağlantılıdır (Çoruhlu, 2002: 193).

Siyah: Bu renk var olmanın ve gençlik başkaldırısının tipik bir rengidir. Korku ve umutsuzluğun yanı sıra ölümü de çağrıştıran siyah renk, seremoni ve tören giysisi olarak da o cazibenin rengi haline dönüşmüştür (Ustaoğlu, 2007: 60). Koyu renk içerisinde en koyusu kuşkusuz siyah renktir. Bu renk, güneşin tüm ışınlarını absorbe ederek (emerek) kendi varlığına mal eder ve geri göndermez. İşte bu olay, bu renk için yaşamın ölüme doğru gidişini ve onun içinde kaybolup bitişini de temsil etmektedir (Ersoy, 2000: 66).

Turuncu: Canlılığı ve dışadönüklüğü simgeleyen bu renk için, psikolojik bağlamda insanlara mutluluk ve enerji hissi verdiği kabul edilmiştir (Koloğlu, 2011:19). Gökteki güneşle, yeraltındaki ateşin ortasında bulunduğu varsayılmıştır, Vahiy yoluyla da Tanrı aşkına ulaşmanın olduğu kadar ruhsal dengenin ve aşırı şehvet düşkünlüğünü de simgelediği düşünülmektedir (Ersoy, 2002: 63).

Yeşil: Renklerin içinde, Tanrı ile doğayı birleştiren bir renk olarak da tanımlanmaktadır. Ayrıca, sonsuz yaşam ve ruhun yeniden canlanmasını da göstermektedir. Yapraklarını dökme-yen ve yeşil kalan ağaçlarda bu bakımdan daha makbul tutulup sevilmiştir (Ersoy, 2002: 61). Yeşil, baharın, canlılığın ve olumlu dinginliğin rengi olarak da kabul görmektedir. İslamiyet'te kutsal bir renk olan yeşil, Hıristiyanlıkta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesini de ifade etmiştir Uluslararası sembolik bir yapı içinde yeşil, kırmızının karşıtı olumlu bir sembolizme de sahiptir (Uçar, 2004: 56).

3. Nedret Sekban'ın Eserlerinin İncelenmesi

Resim 1. Koyununda mı Dalgaların II / Tuval üzerine yağlıboya / 160x205 cm / 2003

Kullanılan Renkler: Yeşil, kırmızı ve mavi kullanılmıştır.

Kullanılan Ögeler: Deniz, sandal ve insan figürü yer almaktadır.

Eser Analizi: Kompozisyonun büyük çoğunluğu elini sandala yaslamış olan bir erkek figüründen oluşmaktadır. Bu figür, dalgalı bir denizin üstünde kırmızı sandalda ayakta duran ve düşünceli bir şekilde betimlenmiştir. Elinde sigarası bulunan bu adamın yaşı epeyce büyüktür ve kıyafetinden de anlaşılacağı üzere balıkçılıkla uğraşmaktadır. Resme baktığımızda havanın kapalı olduğunu ve kuşların da gökyüzünde hızlı bir şekilde hareketleri görülmektedir. Resmin geneli soğuk renklerden oluşmakta olup yağlı boya ile tuvale aktarılmıştır.

Eserin Yorumu: Nedret Sekban'ın tuval üzerine yağlı boya olan bu eserinde tam ortada yaşlı bir adam sandalın üzerinde bulunmaktadır. Kırmızı renkte olan bu sandal dalgaların içinde oldukça küçük kalmış olup aynı zamanda yaşlı adamın bedenine nazaran oldukça küçüktür. Resim kış mevsimini anlatmaktadır. Adamın kıyafetleri ve denizin koyu renkte olması buna işarettir. Deniz koyu renklere hakim olsa da dalgadan dolayı beyaz köpükler görülmektedir. Beyaz renk bütün toplumlar için kutsal renktir. Bu renk bazen ölümü simgelese de aynı zamanda yeni başlangıçları da temsil etmiştir. İnsanın hayat mücadelesi bazen ölümle sonlansa da daima bir çıkış noktasını da bulabilmektedir.

Denizin dalgalı, havanın kapalı ve ortamında kasvetli olması ile insan hayatındaki karşılaşılan zorluklara bir gönderme söz konusudur. Genel anlamıyla insanların yaşamları boyunca pek çok zorluklarla karşılaşacağını bu zorluklar okyanus kadar büyük olsa da insanın kendi azmiyle üstesinden geleceğini dalgalara karşı dik ve çok rahat bir şekilde ayakta durabileceğini göstermektedir. Elinde sigarasıyla adeta poz veriyormuşçasına duran bu adam ile bu mesaj bize verilmek istenmiştir. Resimde yer alan kuşlar, bu zorlukların sonunda özgürlüğe kavuşacak olan insan temsil edilmiştir (**Resim 1**).

Resim-2 Beyaz Uğur / Tuval üzerine yağlıboya / 130x162 cm / 2002

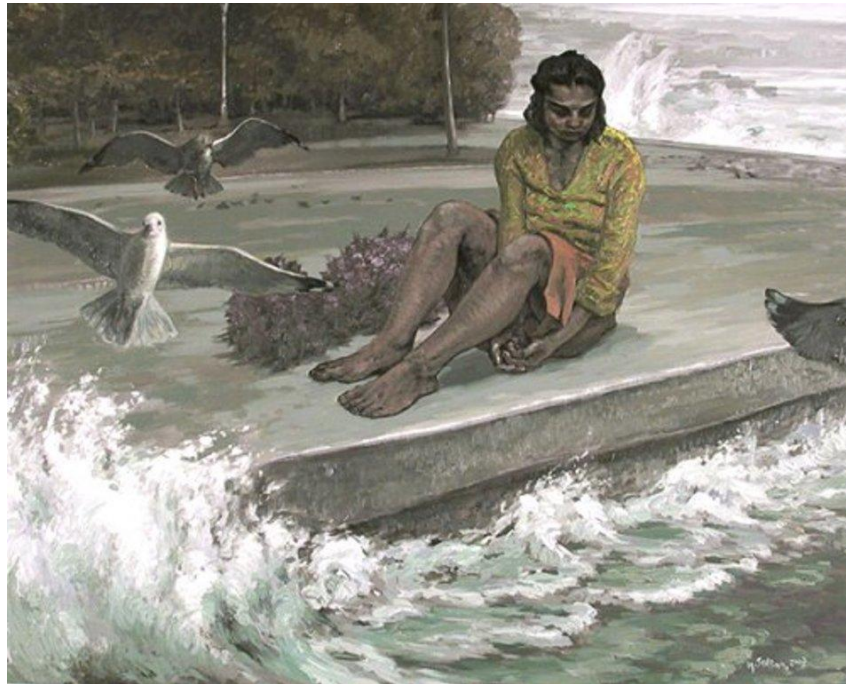
Kullanılan Renkler: Mavi, beyaz ve siyah kullanılmıştır.

Kullanılan Ögeler: Kadın figürü, köpek, deniz ve çiçek yer almaktadır.

Eser Analizi: Resmin sol tarafında bacak bacak üstüne atmış elinde beyaz bir buket bulunan kadın yer almaktadır. Kadın koyu tenlidir ve düşünceli tavırla uzaklara doğru bakmaktadır. Kadının aksine yerde oturan köpekte farklı bir yöne bakmaktadır. Arkada yer alan deniz oldukça sakin resmedilmiştir. Resminde dağların olduğu kısımda silik bir şekilde gemi ve bir deniz feneri resmedilmiştir. Esere bakıldığında soğuk renkler yer almaktadır.

Eserin Yorumu: Bu eserde yer alan kadında bir önceki eser ile aynı karamsarlığı yaşamaktadır. Bu kadın sırtını denize (aslında hayata) dönmektedir ve birazda kızgın veya kırgın görünmektedir. Yaşadıkları onu hayata karşı belki de kızgın yapmıştır. Elinde beyaz bir çiçekle bir umut içinde belki de gelmesini arzu ettiği birini beklemektedir. Çiçeklerin beyaz olması onun bu saf duygularının bir sembolüdür.

Yerde kadının yanında yer alan köpek onun bekleyişinde ona destek olmaktadır. Köpeğe, aslında dostluk, sadakat ve sabır gibi olumlu anlamlarda yüklendiği bu resimde kadınla bazı anları onunla paylaşmaktadır. Resme genel olarak bakıldığında deniz sakin hava açıktır, Burada sanatçı aslında bizlere hayat konusunda ne olursa olsun açık bir kapı bırakarak umutsuzluğa kapılmamamız mesajı verilme istenmektedir (**Resim 2**).

Resim-3 Lodosda Çiçekçi / Tuval üzerine yağlıboya / 130x162 cm / 2003

Kullanılan Renkler: Beyaz, yeşil ve sarı kullanılmıştır.

Kullanılan Ögeler: Deniz, ağaç, çiçek, kadın ve kuş figürü yer almaktadır.

Eser Analizi: Tuval üzerine yağlı boya olan bu eserde soğuk renkler hakimdir. Kompo-

zisyonun ortasında deniz kenarında yerde oturan bir kadın figürü yer almıştır. Bu figür sarı desenli kısa bir elbise ile ellerini bacaklarının arasında birleştirerek dalgaların kıyıya çarpmasını izlemektedir. İki sol tarafta biri de sağda olmak üzere toplam üç kuş bulunmaktadır. İki kuş izleyiciye doğru kanat çırparken sol kısımda sadece kanadının bir kısmını gördüğümüz kuş ise izleye arkasını dönmüş bir şekilde resmedilmiştir. Figürün önünde ve arka kısmında dalgalar şiddetli bir şekilde kıyıya çarpmaktadır. Resmin sol üst köşesinde ise ağaçlar oldukça fazladır.

Eserin Yorumu: Tüval üzerine yağlı boya olan bu eserde soğuk renklerin hakim olduğu kasvetli bir hava hissedilmektedir. Kompozisyonun ortasında yer alan ayağı çıplak yerde oturan kadın bir hayli dalgındır ve çiçeklerini yanına koyup kıyıya vuran dalgalara bakarken belki de bir sevdiğini beklemektedir. Kadının üzerindeki sarı elbisesi ile sanatçı, kadının hayattaki yaşama isteği içerisindeki düş kırıklıklarını simgelemek istemiştir. Bu düşünceyi kadının elbisenin soluk renginden ve kadının dalgın duruşundan da anlayabiliriz.

Deniz yaşamın dinamik bir sembolüdür; her şey oradan doğar ve her şey yine oraya yani aslına döner. Deniz, değişme ve yeniden doğmanın gerçekleştiği bir mekandır. Sanatçı resimde kadının ellerini dizlerinin arasından kenetleyerek göstererek aslında her insanın yaşamında var olan bir takım çözülemeyen sorunlara gönderme yapmak istemiştir. Resmin sol kısımda seyirciye doğru uçmakta olan iki beyaz kuşla İnsan hayatı mutluluk, sevgi, sevinç, özlem ve haber beklentisi ile özdeşleştirilirken, aslında hayatın bir şekilde devam ettiğinin bir göstergesidir.

Resmin en arkasında oldukça fazla sayıda ağaçla ise, kader, yaşam, yeniden doğma temasında kullanılmış olan bu ağaçlar diğer adıyla hayat ağacı, kullanılan rengi itibariyle sanatçı ne kadar sıkıntı çeksek de sonuçta bir huzur ve mutluluğa ereceğinin işaretlerini bize vermektedir (**Resim 3**).

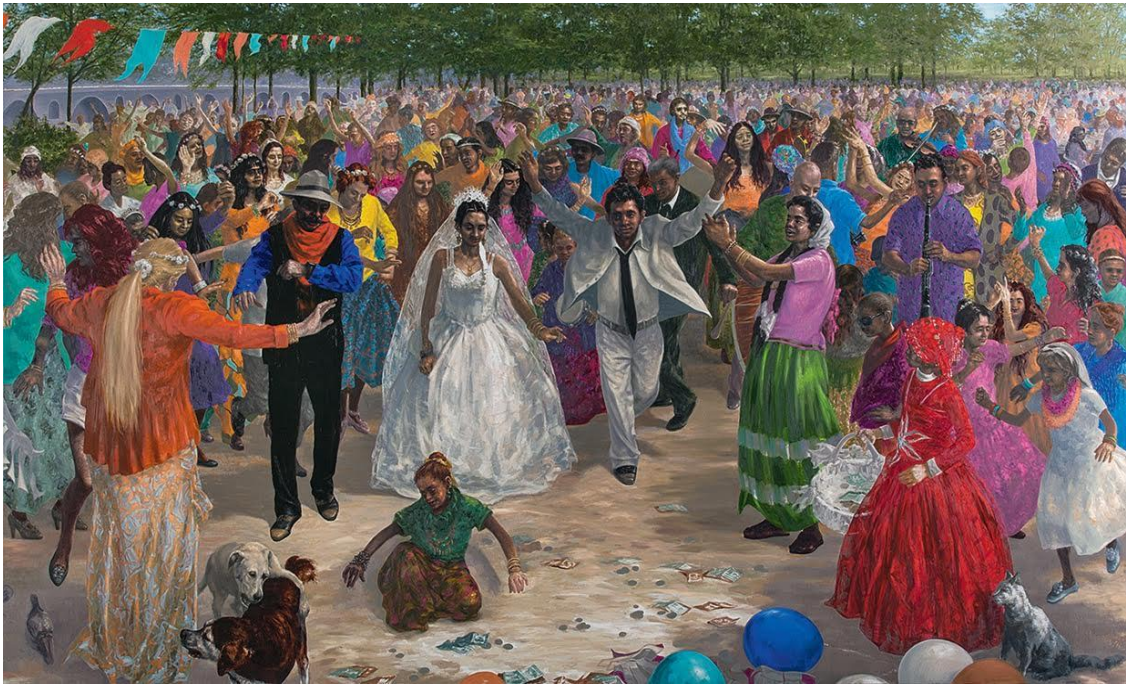
Resim-4 Saim Ağa / Tüval üzerine yağlıboya / 160x205 cm / 2003

Kullanılan Renkler: Kahverengi, beyaz ve mavi kullanılmıştır.

Kullanılan Ögeler: Deniz, sandal ve erkek figürü yer almaktadır.

Eser Analizi: Havada gri ve beyaz bulutlar bulunmaktadır. Sol tarafta çok uzaklarda olduğu görülen iki kuş figürü resimde yer almıştır. Hareket halinde olan bir balıkçı resmin ortasında yer almıştır. Kullanılan renkler içerisinde beyazdan mavi ve siyaha kadar çeşitli tonlarla resim tamamlanmıştır.

Eserin Yorumu: Resim 1 de yer alan eser ile yukarıdaki eser konu bakımından hemen hemen aynı olup ortak nesne kullanımı dikkat çekmektedir. İki resimde de kıyafetlerinden anlaşılacağı üzere yaşlı bir balıkçı, hayatının belli bir dönemini geçirmiş olduğu dalgalı bir denizde, sallantılarla (aslında hayatımızdaki mücadeleler) uğraşmaktadır. Sırtını karanlık bir yöne doğru çeviren bu insanın belki de hayata küsmüş olduğunu arkasındaki beyaz bulutlar ile kuşların yer aldığı uzak yerlerden (gelecek) ve aydınlıklar dan uzaklaşmasından anlayabiliriz. Resimde yer alan koyu renklerde bu düşünceyi pekiştirmektedir. Ressam kara bulutları, yaşlı adamın bulunduğu yerin üzerinde resmetmiştir. Kara bulutlar bir deyim olup, sıkıntı ve felaketlerle geçen, uğursuz kabul edilen kötü günler yaşamak anlamına gelir. Resimdeki yaşlı adamında kendi içinde manevi sıkıntıları olduğu söylenmişti buna nazaran üzerindeki kara bulutlarda bu varsayımı nitelemektedir. Bulutlarda ki siyah ve gri renk için şunlar söylenebilir, siyah özellikle ölümün ve matem rengidir, tarih boyunca ölüm korkusunu simgelemiştir (**Resim 4**).

Resim-5 Roman Düğünü / Tuval üzerine yağlıboya / 220x370 cm / 2016

Kullanılan Renkler: Beyaz, kırmızı, turuncu, mor ve yeşil renkler ağırlıktadır.

Kullanılan Ögeler: Kadın ve erkek figürleri, kedi, köpek ve ağaç yer almaktadır.

Eser Analizi: Roman düğününde herkes dans edip eğlenmektedir. Gelin ve damat resmin ortasında yan yana dans ederken etrafındaki insanlarda onlara eşlik etmektedir. Yerde balonlar ve paralar saçılmış bir şekilde resimde gösterilmiş olup küçük bir kızda yerdeki paraları toplamak için yere eğilmiştir. Resimde iki köpek birbirleri ile oynamakta ve onları da bir kedi izlemektedir. Kedinin yanında kırmızı gelinlikli bir kız çocuğu beyaz gelin sepetini tutmaktadır. Resmin en arka kısmında ağaç ve bu ağaçlara kadar uzanan süslemelere de yer verilmiştir. Arka planda ise uzun bir köprü yer almıştır.

Eserin Yorumu: Nedret Sekban oldukça fazla insanın yer aldığı roman düğününü resmetmiştir. Resimde çingeneler genellikle popüler medyanın renkli bir panoramanın ya da “başka bir dünyanın” unsurları olarak temsil edilmişlerdir. Resimde romanların renkli kişiliklerinin kıyafetlerine yansıdığı bir ortam vardır ve insanından hayvanına kadar herkes fazlasıyla eğlenerek dans etmektedir. Aslında sanatçı çingenelere çalışmasında yer verirken yaşadığımız hayata bir gönderme yapmıştır. Çingeneler hayatı daima hafife alıp her an her şeyden mutlu olmayı başarabilen insanlardır.

Resimde bir kır düğünü sahnelenmiştir. Hayata yeni başlayacak olan bir çift ile onların bu hayatlarının en güzel gününde onlara iştirak eden insanlar resimde yer almıştır. Hayatımızın hep o ilk günkü gibi güzel olması temennisini sanatçı bize bu çalışmasıyla iletmek istemiştir. Resmin arka tarafında sonu gözükmeyen köprü ve ağaçlarla sanatçı hayat yolunda insanların her şeyle karşılaşabileceğini ama bu yolda karar verici olanın insanın kendisi olacağını anlatmıştır. Çünkü mutlulukta kederde hep biz insanlar içindir. Huzuru bulmak ise biz insanların elindedir. Bunu da resimde yeşil renkte yer alan ağaçlardan anlamaktayız **(Resim 5)**.

SONUÇ

Toplumcu gerçekçilik akımının önemli isimlerinden biri olan Nedret Sekban'ın, beş eseri üzerinden analiz yapılmıştır. Sekban eserlerini çoğunlukla toplumdaki alt kesimden olan insanların günlük hayatlarından detayları bizlerle paylaşmak istemiştir. Seçtiği konular arasında özellikle çingeneler, çiçekçi kadınlar ve balıkçılar yer almaktadır. Bir nevi zorluklarla hayatlarına devam ettiren bu insanların meşakkatli meslekleri ile hayatlarını sürdürürken onların hayata bakış açılarını izleyicilerle buluşturmayı da önemli görmüştür. Eserlerinde figüratif bir üslupla, insan-doğa, insan-iş, insan-kültür ilişkilerine değinmiştir. Resimlerinde kullandığı renklerle oluşturduğu ışık ve gölge ilişkileri yalnızca kütleyi değil, kütlenin içindeki dinamizmi de yardımcı olmuştur. Eserlerde yer alan birçok ortak renk, biçim ve sembollerden bazıları ise alt kesimden olup zorluklarla çalışan insanlar, azgın deniz, kuş, köpek, ağaçlar ve çingeneler olmuştur. Sekban'ın resmindeki gerçekçilik olgusu da aslında belirli bir durumdaki insanın varoluşundaki anlamını sorgulamamıza, sosyal ve felsefi açıdan da destekler mahiyettedir. Nedret Sekban, eserlerinde bize duyurmak istediği insana has acı, üzüntü, keder vb. duygularını, işkence aletleri, zincir, sopa gibi sembollerle göstermek yerine beden dili ile anlatmayı tercih etmiştir. Sekban eserlerinde, toplumsal eşitsizlikler ile sömürüyü de eserlerinde kendi düşüncesine göre ifade ederken sanatını ve eserlerini de tarihsel bir sürecin ürünü olarak izleyicisiyle buluşturmuştur.

Bu bağlamda sanatçının makalede yer alan beş eseri, figür ve konu bakımından farklı olsalar da sonuç olarak toplumun aynı kesimini yansıtmaktadır. Sonuç olarak Nedret Sekban toplumda yer alan fakat çok göz önünde bulunmayan bu insanları daha doğrusu önemsemediğimiz bu insanları eserlerinin merkezinde kullanarak onların da var olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir.

KAYNAKÇA

- Arden E. Boggs UK (1999). *Interpersonal Relationships*. W. B. Saunders Company, Philadelphia.
- Beksaç, Engin (1998). *Avrupa Sanatı*. İstanbul: Troya Yayıncılık.
- Çatalbaş, R. (2011). "Türklerde Hayvan Sembolizmi Ve Din İlişkisi" *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi* 3/12 (2011): 53-54.
- Çoruhlu, Y., 2002, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları
- DENİZ, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Erberk, Mine (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Erginsoy, Ülker (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları 265.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. İstanbul: Zafer Matbaası
- Ersoy, N. (2007). *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönence Basım
- Gardin, N., Olorenshaw, R., Gardin, J. & Klein, O. (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü* (1. Baskı). B. Akşit (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- KOLOĞLU, D. (2011). *Günümüz Sanatında Renk Ve Işığın Dramatik Etkileşimi*, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ören, Şenkaya. "Sanatın Doğuşunda İletişimle Aralarındaki Varoluşsal Birliktelik Ve Sanat Eyleminde Psikolojik İletişimin Önemi". *Atatürk İletişim Dergisi* Sayı 8 (Ocak 2015).
- Uçar, T. F., 2004, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Yayınevi
- Ustaoglu, E. (2007). *Renklerin İnsan Yaşamındaki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wilkinson, K. (2010). *Semboller ve İşaretler* (1. Baskı). S. Toksoy (Çev.). İstanbul: Alfa.
- Yücel, M. M., (2007). *17. Yüzyıl Hollanda Resminde Sembol Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 310-316

Geliş/Submitted/ Отправлено: 09.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 21.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.44125

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Öğr. Gör. Seyyid Ali ERTAŞ
Yozgat Bozok Üniversitesi
Yerköy Adalet Meslek Yüksek Okulu
seyyidaliertas89@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2566-6605

TERÖR OLAYLARININ YOĞUN OLARAK YAŞANDIĞI BAZI ÜLKELERDE KALKINMA GÖSTERGELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: AMPİRİK ANALİZ*

Öz

Terör, toplumda kültürel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, hukuki vb. her alanda tahribatlara yol açan olağan dışı bir durum olarak tanımlanmaktadır. İktisat biliminde ise, belirli zaman aralıklarında ve ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkileyen olaylardır. Analizde, Türkiye ile Suriye, Mısır, Afganistan, Pakistan, Nijerya, Irak, Cezayir, Lübnan ve Somali olmak üzere 10 ülke kullanılmıştır. Türkiye'nin bu dokuz ülke karşısındaki ekonomik gelişme durumunu tespit etmek amacıyla çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden kümeleme analizi kullanılmış ve analiz sonucunda Türkiye'nin hangi kümede yer aldığı yani teröre mağdur hangi ülke ile sosyo-ekonomik açıdan birbirlerine benzediğini tespit etmek hedeflenmiştir. Çalışma, gerek 10 ülkenin gerekse de Türkiye'nin kalkınmışlık düzeyini ortaya konulması hem de terörün yoğun yaşandığı bu ülkelerin kalkınma göstergeleri açısı-

* "Terör Olaylarının Yoğun Olarak Yaşandığı Bazı Ülkelerde Kalkınma Göstergelerinin Karşılaştırılması: İstatistiksel Bir Analiz", İSASOR (İnternational Symposium On Strategic and Social Researches) kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

Cite as/Atıf: Ertaş, S. A. (2020). Terör Olaylarının Yoğun Olarak Yaşandığı Bazı Ülkelerde Kalkınma Göstergelerinin Karşılaştırılması: Ampirik Analiz, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 310-316. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44125>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

sından karşılaştırılması bakımından literatürdeki boşluğu dolduracaktır. Analiz sonucunda ise Türkiye, Pakistan ve Nijerya ile aynı kümede yer almaktadır yani, kalkınma göstergeleri bakımından birbirine benzemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Terör, Kümeleme Analizi, Kalkınma.

A COMPARISON OF DEVELOPMENT INDICATORS IN SOME COUNTRIES WHICH ARE INTENSIVE TO TERRORIAL EVENTS: AMPIRIC ANALYSIS

Abstract

Terrorism is defined as an unusual situation that causes destruction in all areas such as cultural, economic, sociological, psychological, legal etc. in society. In economics, they are events that negatively affect the economies of countries and at certain time intervals. The analysis used 10 countries with Turkey: Syria, Egypt, Afghanistan, Pakistan, Nigeria, Iraq, Algeria, Lebanon and Somalia. Clustering analysis from multivariate statistical methods was used to determine the economic development situation of Turkey against these nine countries, and as a result of the analysis, it was aimed to determine which country and socio-economic aspects of which country that is victims of terrorism. The study will fill the gap in the literature in terms of both 10 countries and Turkey's level of development and comparison of these countries where terrorism is intense in terms of development indicators. As a result of ana-liz, Turkey is in the same cluster as Pakistan and Nigeria, so they are similar in terms of development indicators.

GİRİŞ

Terör, toplumda kültürel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, hukuki vb. her alanda tahribatlara yol açan olağandışı bir durum olarak tanımlanmaktadır. Terör faaliyeti ise, belirli bir hedef doğrultusunda, insanlara endişe ve korku verecek şekilde ölümle veya yaralanmayla sonuçlanan eylemlerdir. İktisat literatürüne göre terör, belirli zaman dilimlerinde ve ekonomideki hareketliliği olumsuz yönde etkileyen olaylardır (Korkmaz vd, 2017: 12).

Terör faaliyetleri, ülkelerin sosyo-ekonomik yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, terör faaliyetinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerde, kişi başına düşen gelir erimektedir. Dolayısıyla, özellikle terör olaylarına maruz kalan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde tasarruflar, tüketimler ve yatırımlar başta olmak üzere birçok kalkınma göstergelerini olumsuz yönde etkilenmektedir. Ancak bu ilişkinin yönü literatüre göre çift taraflı olabilir. Yani, az gelişmişliğin teröre neden olduğu, ya da terörün az gelişmişliğe neden olduğu literatürdeki birçok çalışmada tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amaçları arasında, terörün yoğun olarak yaşandığı ülkelerde, terörün ülkenin sosyo-ekonomik yapısını nasıl etkilediğini ortaya koymak ve ayrıca terör mağduru ülkeler sosyo-ekonomik açıdan birbirlerine benzeyip benzemediği yer almaktadır.

Çalışma, literatürde daha önce teröre maruz kalmış ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının karşılaştırılması istatistiksel analiz olan kümeleme analizi ile yapılmamıştır. Bu çalışma, teröre mağdur ülkelerin kalkınma göstergelerinin kümeleme analizi kullanılarak, sosyo-ekonomik yapıları birbirine benzeyen ve birbirinden farklılaşan ülkelerin tespitinin analiz yoluyla karşılaştırılması literatürdeki boşluğu dolduracaktır.

1. Literatür

Blomberg ve vd. (2004), terör olaylarının ekonomik büyümeye olan etkilerini araştırmış-

lardır. 127 ülke için 1968-1991 yıllarını kapsayan panel veri analizi uygulamışlardır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, ekonomik faaliyetler ile terör olayları birbirlerine bağlı olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, ekonomik dalgalanma ve durgunluk dönemlerinde terör faaliyeti de artmaktadır. (Blomberg ve vd., 2004:1007-1032).

Sander ve Gaibullov (2009), yapmış oldukları çalışmada, terör faaliyetlerinin kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yöntem olarak, panel veri analizi kullanarak, 1970-2004 yılları esas alınarak 42 ülkeye uygulamışlardır. Analiz sonucunda, bir milyon kişi başına düşen terör faaliyeti kişi başına düşen geliri % 1,5 oranında azaltmaktadır.

Sander ve Gaibullov (2011), yılında yapmış oldukları çalışmada, uluslararası terör olaylarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1970-2007 yıllarını esas alarak 51 Afrika ülkesi için gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda terör faaliyetleri kişi başına düşen geliri az etkilediği sonucuna varmışlardır (Sander ve Gaibullov, 2011:355-371).

Tavares ve Llussa (2011), makroekonomik değişkenler kullanarak, terör olaylarının makroekonomik göstergelere olan etkisi incelenmiştir. Bu incelemede 187 ülkenin 1907-2007 dönemine ait değişkenler kullanarak panel veri analizi uygulamışlardır. Yapılan analiz sonucunda, terör eylemlerinin yatırım harcamalarına ve özel tüketim üzerinde negatif etkisi varken, ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır (Tavares ve Llussa, 2011:105-123).

Meirriesks ve Gries (2012), zaman boyutu ile mekân boyutu dikkate alınarak, terör olayları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Panel veri analizi yardımıyla, 160 ülke bazında analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuçta, terör ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Meirriesks ve Gries, 2012:91-104).

Choi (2014), 1970-2007 dönemine ait değişkenleri kullanarak, literatürde daha önce yapılan çalışmalara, terör ile ekonomik büyüme hızı arasında nedensellik ilişkisi tespit etmenin anlamlı olmadığı eleştirisini getirmiştir. Analizlerde şu sonuçlara ulaşılmıştır; tarıma dayalı büyüme ile terör faaliyetleri arasında nedensellik bir ilişki yokken, sanayiye dayalı bir büyüme ile terör olayları arasında nedensellik ilişkisi vardır. Yani, sanayiye dayalı büyümede terör olayları azalmaktadır (Choi, 2014:157-181),

Akıncı ve diğerleri (2014), kimisi az gelişmiş kimisi de gelişmiş ülkelerden oluşan 152 ülkenin 2002-2011 yıllarına ait veriler kullanılarak EKK (en küçük kareler yöntemi) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, terör olayları enflasyon düzeylerini yükseltmekte ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Younas (2015), 120 ülke genelinde 1976-2008 yıllarına ait göstergeler kullanarak, terör olaylarının ekonomik büyüme ilişkisi analiz edilmiştir ve bu analizde panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, ekonomik büyüme küresel terör olayları tarafından negatif şekilde etkilenmektedir (Younas, 2015:133-156).

Gries ve vd. (2011), 1950-2004 yılları için, Granger yaklaşımı ile yerel terör olayları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Analize yedi Avrupa ülkesi dâhil edilmiştir (Gries ve vd., 2011:493-508).

Shahbaz (2013), Granger nedensellik yaklaşımı ve ARDL testi kullanarak, büyüme, enflasyon ve terör arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Sonuçta, kısa dönemde, terör ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise, ekonomik büyüme terör olaylarının seviyesini belirleyen unsurlardan biri olduğu sonucuna varılmıştır (Shahbaz, 2013:133-156),

Öcal ve Yıldırım (2010), 1987-2001 dönemine ait değişkenlerden yararlanarak, Türkiye'nin iller düzeyinde, terör olaylarının büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yöntem olarak, regresyon kullanılmıştır. Sonuçta, terör olaylarının büyüme üzerinde negatif etkisi tespit edilmiştir (Öcal ve Yıldırım, 2010: 477-489),

2. Metodoloji

Çalışmada, ülkelerin göreceli gelişme düzeylerini ölçmek için literatürde sıkça başvurulan çok değişkenli istatistikî yöntemlerden olan kümeleme analizi kullanılmıştır. Literatürde daha önce, Bu analizi, Jacquemin and Sapir (1996), Atik ve Ertaş (2016), Barna, Seulean ve Mos (2011), Ertaş ve Atik (2016), Atik (2015) yapmış oldukları çalışmalarda kullanmışlardır.

Kümeleme analizi, gözlemler arasındaki benzerlikleri ya da farklılıkları kullanarak homojen gruplara ayıran ve değişkenler ölçüsünce birbirlerine benzeyen ülkeleri bir grupta toplayan analize denir (Atik ve Ertaş, 2016:205).

Analizlerde kullanılan göstergelerin ölçü birimleri farklı olmasından dolayı standartlaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Analizde, ana başlıklar altında eğitim, sağlık, temel ekonomik göstergeler, enerji, dış ticaret göstergeleri kullanılmıştır.

3. Bulgular

Kümeleme analizi yönteminde Ward tekniği kullanılmıştır. Analizden önce, değişkenlerin ölçü birimleri farklı olduğu için standartlaştırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya konu olan kalkınma göstergesine ait değişkenlerin analizine entegre edilmesi sonucunda elde edilen yığılım tablosu Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'e bakıldığında, ilk satır kümeleme analizinin ilk aşamasını göstermekte olup, 28 kümeden oluşmaktadır. "Birleştirilmiş Küme" kısmındaki küme 1'de 2. gözlem (Cezayir) ile 4. gözlem (Mısır) birbirine en yakın iki gözlem olarak görülmektedir. Ek olarak, bir sonraki katsayılar sütunu gözlemler arasındaki uzaklığı ölçmekte olup; 1,463'dür. İkinci aşamayı değerlendirdiğimizde, 1. (Afganistan) ve 2. (Cezayir) gözlemler birbirine en yakın gözlem olarak görülmektedir ve ikinci aşamada 2. ve 4. gözleme 1. Gözlem olan Afganistan katılarak ilk kümeyi oluşturmuşlardır. Aralarındaki uzaklık mesafesi 3,638'dir. Bu durum 9. aşamaya gelinceye kadar devam edecektir. Bunlara ilaveten Tablo 1'de yer alan 'katsayılar sütununda bulunan gözlemler (ülkeler) arasındaki mesafenin her aşamada giderek arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Yığılım Tablosu (Ward Yöntemiyle)

Aşama	Birleştirilmiş Küme		Katsayılar	İlk Kümenin Görüldüğü Aşama		Sonraki Aşama
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	2	4	1,463	0	0	2
2	1	2	3,638	0	1	5
3	6	8	7,979	0	0	5
4	3	7	14,233	0	0	7
5	1	6	21,304	2	3	8
6	5	10	29,538	0	0	9
7	3	9	39,051	4	0	8
8	1	3	54,173	5	7	9
9	1	5	81,000	8	6	0

Tablo 1’de yapılan yorumlar, analiz sonucunda elde edilen ağaç grafiğinde de yapmak mümkündür. Şekil 1, ağaç grafiğini (dendrogram) temsil etmektedir. Bu ağaç grafiği yukarıdan aşağı doğru okunmaktadır. Küme sayısı belirtmeden yapılan analiz sonuçları ağaç grafiği verilerle açıklanmıştır. Küme sayısını belirterek de ülkeleri kümelemek olanaklıdır. Bu durumda, en az iki küme, en çok üç küme söz konusudur.

En az iki küme olduğundaki durum;

Tablo 2: En Az İki Küme Olduğu Durum

1. Küme	Cezayir, Mısır, Afganistan, Somali, Lübnan, Türkiye, Pakistan, Nijerya
2. Küme	Irak, Suriye

En çok üç kümenin olduğu durumda ise;

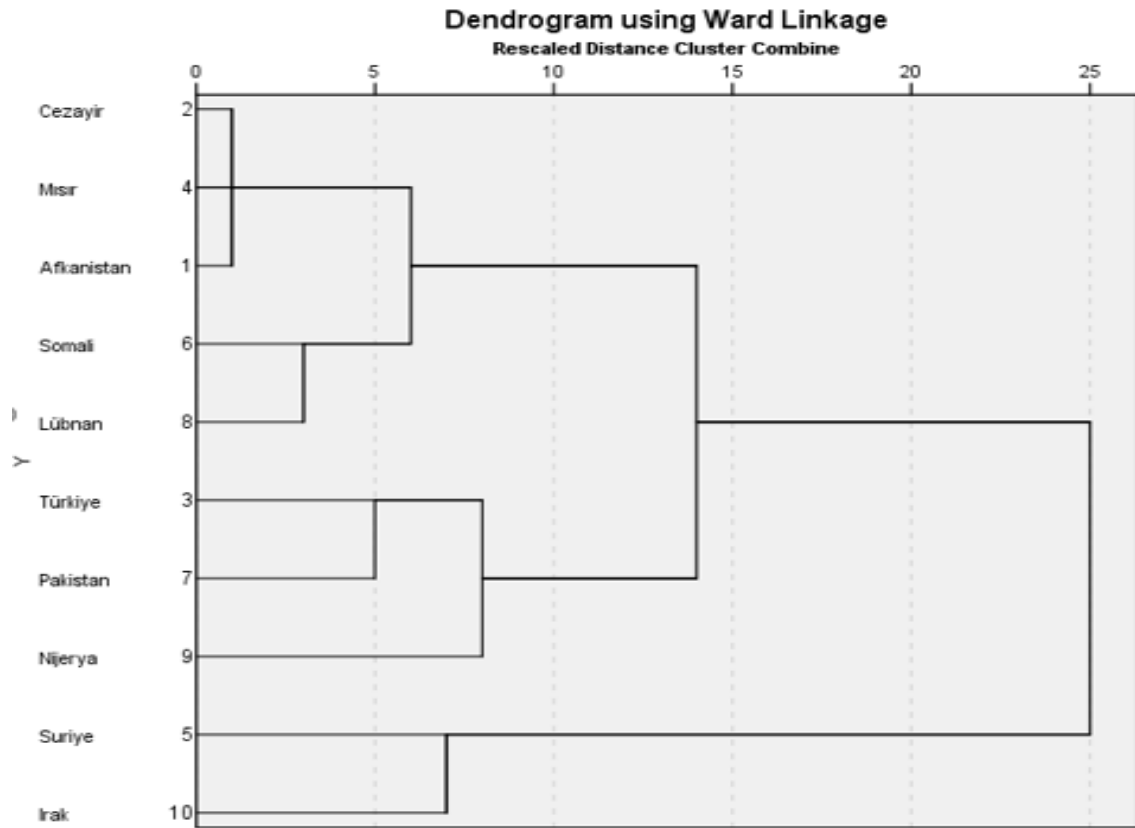
Tablo 3: En Çok Üç Küme Olduğu Durum

1. Küme	Cezayir, Mısır, Afganistan, Somali, Lübnan
2. Küme	Türkiye, Pakistan, Nijerya
3. Küme	Suriye, Irak

Aynı kümede yer alan ülkeler, kalkınma göstergeleri açısından birbirlerine benzemektedir.

Bu durumları aşağıda dendrogramda da görmek mümkündür;

Şekil 1: Sonucun Ağaç Grafiği İle Gösterilmesi (Dendrogram)

Sonuç

Terör olayları ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarını, yani kalkınma göstergelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, terör faaliyetlerine maruz kalan az gelişmiş ya da gelişmiş ülkelerin tasarruf oranları, büyümeleri, yatırım oranları gibi mikro ve makro değişkenler negatif şekilde etkilenmektedirler.

Literatürdeki çalışmalarda, terör olaylarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Terör olaylarının ülkelerin kalkınma göstergelerini bakımından nasıl gruplandığı ve kalkınma göstergeleri bakımından hangi ülke hangi ülkeye benzediği araştırılmamıştır.

Bu çalışmada, terör olaylarının ülkelerin kalkınma göstergelerini nasıl etkilediği ve kalkınma göstergeler ışığında, kümeleme analizi kullanarak birbirine benzeyen ülkeler kümelendiği görülmüştür.

Sonuçta, en az iki küme, en çok üç küme elde edilmiştir. Birinci kümede; Cezayir, Mısır, Afganistan, Somali, Lübnan, Türkiye, Pakistan, Nijerya yer almaktadır. İkinci kümede ise; Irak, Suriye yer almaktadır. En çok üç kümenin olduğu durumda ise; birinci kümede; Cezayir, Mısır, Afganistan, Somali, ikinci kümede; Türkiye, Pakistan, Nijerya ve üçüncü kümede ise; Irak, Suriye yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, M., Akıncı, G. Y. ve Yılmaz, Ö. (2014). Terörizmin Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Panel İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5(1), 1-24.
- Atik, H. ve Ertaş, S. (2016). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 199-218.
- Atik, H. (2015). Türkiye'de 6360 ve 6447 Sayılı Kanunlarla Kurulan Büyükşehirlerin Görelî Kalkınma Düzeyleri. *TİSK Akademi*, 10(20), 370-389.
- Barna, F., Seulean, V and Mos, M. (2011). A Cluster Analysis of OECD Pension Funds. *Timişoara Journal of Economics*, 4(15), 143-147.
- Bloomberg, S.B. Hess, G.D and Orphanides, A. (2004). The Macroeconomic Consequences of Terrorism, *Journal of Monetary Economics*, 251, 1007-1032.
- Choi, W. (2015). Economic Growth and Terrorism: Domestic, International and Suicide. *Oxford Economic papers*, 157-181.
- Ertaş, S. ve Atik, H. (2016). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)*, 2(5), 13-24.
- Gaibullloev, K. and Sandler, T (2009). The Adverse Effect of Transnational and Domestic Terrosizm on Growth in Africa, *Journal of Peace Research*, 67 (1), 355-371.
- Gries, T., Krieger, T. and Meierrieks, D. (2011). Causal Linkages Between Domestic Terrorism and Economic Growth. *Defence and Peace Economics*. 22(5), 493-508.

- Jacquemin, A. and Sapir, A. (1996). Is a European Hard-Core Credible? A Statistical Analysis. *KYKLOS*, 49, 105-117.
- Llusa, F. and Tavares, J. (2011). The Economics of Terrorism: A Taxonomy of The Literature. *Defence and Peace Economics*, 22(2), 105-123.
- Meierrieks, D. and Gries, T. (2013). Causality Between Terrorism and Economic Growth. *Journal of Peace Reserarch*, 5(1), 91-104.
- Öcal, N.ve Yıldırım, J. (2010). Regional Effects of Terrorism on Economic Growth in Turkey: A Geographically Weighted Regression Approach. *Journal of Peace Research*, 47(4), 477-489.
- Shahbaz, M. (2013). Linkages Between Inflation, Economic Growth and Terrorism in Pakistan. *Economic Modelling*, 32(C), 133-156.
- Younas, J. (2015). Does Globalization Mitigate The Adverse Effects of Terrorism on Growth. *Oxford Economic Papers*, 67(1), 133-156.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 317-328

Geliş/Submitted/ Отправлено: 30.04.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 11.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43265

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Öğr. Gör. Çağlasın YALDIZ

Kırklareli Üniversitesi, Vize Meslek Yüksekokulu,

Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü İş Sağlığı ve Güvenliği Programı

avcaglasinacar@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5733-3445

ÖZELGELERİN HUKUKİ MAHİYETİ*

Öz

Bir kamu hukuku ilişkisi olan vergi ilişkisi, mükelleflerin sadece ödevlerini değil haklarını da konu almaktadır. Özelge de bu haklardan biri olarak mevzuatımızda yer bulmuştur. Temelde verginin kanuniliği ilkesine dayanan bu ilişkide, mükellef sayısının çokluğu, vergisel işlemlerin yoğunluğu gibi nedenlerle pratik olması açısından, kanunlarca zaman zaman idareye işlem yapma yetkisi verilmiştir. Aynı şekilde kanunların karmaşık olması, mükelleflere anlaşılabilirliği konusunda yardımcı olunması amacıyla da özelgeler önem taşımaktadır. Buna göre özelge kavramı, temeli mükellefi koruma olan, mükellefin vergi idaresinden izahat talep edebilme, bu yolla tereddütlerini giderme hakkına dayanmaktadır. Özelgeler Vergi Hukukunun yardımcı kaynaklarındandır. Bu çalışmada, özelge kavramı, hukuki içeriği, kapsamı, normlar içindeki yeri, işleyiş süreci ve bu süreçteki yetkili makamlar, bu makamların görevleri, mükellefin özelge konusunda hak ve ödevleri, özelge taleplerinde uygulanacak usul ve esaslar, Özelgelerin hukuki bağlayıcılığı ve sonuçları, vergi inceleme süreci ve vergi cezalarına etkisi ve son olarak özelge sürecine ilişkin güncel konular ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özelgeler, kamu hukuku, vergi hukuku.

* **Cite as/Atıf:** Yaldız, Ç. (2020). Özelgelerin Hukuki Mahiyeti, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 317-328.
<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43265>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

LEGAL NATURE OF TAX RULES

Abstract

The tax relationship, which is a public law relationship, deals not only with the duties of taxpayers but also deals with their rights. So the tax rules were included in our legislation as one of these rights. In this relationship, which is basically based on the principle of legality of taxes, the administration has been given the authority to conduct transactions from time to time in order to be practical due to reasons such as the number of taxpayers and the intensity of tax transactions. Likewise, the tax rules are important in order to help that the laws which are complex be understood by taxpayers. Accordingly, the concept of the tax rule is based on the right of the taxpayer, foundation of which is protection of taxpayers, to request an explanation from the tax administration and to eliminate his hesitations in this way. The tax rules are among the auxiliary sources of Tax Law. In this study, the concept of tax rule, its legal content, scope, its place within the norms, the process of operation and the competent authorities in this process, the duties of these authorities, the rights and duties of the taxpayer regarding tax rule, the procedures and principles to be applied in the requests of a tax rule, the legal bindingness and results of tax rules, the tax review process and its impact on tax penalties and, finally, up-to-date issues related to tax ruling process to be handled.

Keywords: Tax rules, public law, tax law.

GİRİŞ

Mükelleflerin izahat taleplerinin cevaplandırılması 1961 Anayasasından beri mevzuatımızda yer bulmuştur. 1989 yılında yapılan düzenleme ile bu yetki defterdarlıklara da verilmiştir. Bu uygulamanın ardından özeldede cevap birliğini sağlamak ve iş yükünü azaltmak adına, genel bilgilendirme yolu olan, sirküler uygulamasına geçilmiştir (Ak, 2016).

6009 Sayılı Kanun (Resmî Gazete, 2010) ile sirküler düzenlemesi getirilmiştir Bu kanuna bağlı olarak çıkarılan “Mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevaplandırılmasına Dair Yönetmelik” ile uygulamaya ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir (Resmî Gazete, 2010).

VUK’un 413. maddesine göre özelge; “Mükelleflerin, Gelir İdaresi Başkanlığından veya ilgili makamlardan, vergi durumlarıyla ilgili tereddüt ettikleri konularda, tereddütlerini gidermek üzere istedikleri, karşılığında bu idarelerce kendilerine verilen cevaplardır.” Vergi idareleri bu cevapları özelge şeklinde tek bir mükellefe yönelik verebilecekleri gibi, periyodik hale gelen soruları sirküler şeklinde toplu cevap olarak da verilmesini uygun bulabilirler. Özelgeler adından da anlaşılacağı üzere, kişiye özel, onun vergisel durumuna ilişkin izahat içerdiğinden, mükellef açısından, son derece yararlı ve açıklayıcı, mükellefin en temel bilgi alma haklarından biridir.

Mükellefin özelge talep etme hakkı, pozitif niteliği olan yani devletin mükellefe bu hizmeti sunması gereken bir mükellef hakkı vergide belirlilik ilkesinin de bir gereğidir (Aykın, 2016, ss.151-152).

Özelgeler sayesinde, muhtemel vergi kayıplarına engel olunabilmektedir. Çünkü Vergi Hukuku yapısı itibariyle son derece teknik, karmaşık, güncel ve yeniliklere açık bir hukuk dalıdır, bu hukuk dalının değişen normlarını takip ve uygulama, vergi hukuku alanında uzman olmayan sade bir vatandaş için oldukça zordur (Manav, 2019, s.221).

Özelgeler Kişiyeye özgü olduğu için Resmi Gazete’de yayımlanmaz. Sadece Gelir İdaresi Başkanlığı’nın internet sitesinde yayımlanır. Özelgeler yardımcı kaynak olmaları itibari ile vergi kanunları ve Anayasaya aykırı olamazlar. Tıpkı diğer idari işlemler gibi yargısal denetime tabidir.

Özelgelerin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri

Hukukumuzda en temel norm Anayasa olmak üzere normların kendi aralarında alttaki norm kendinden üstte gelen normlara aykırı olmamak şartı ile aralarında hiyerarşik bir ilişki bulunmaktadır. Bu sıralamada vergi kanunları kuşkusuz Anayasanın hemen altında yer almaktadır. Anayasal hükümlere aykırı olmaları mümkün değildir (Manav, 2019).

Vergi Hukuku alanında yürütme organının “kararname”, “karar”, “tebliğ”, “sirküler”, “genelge”, “talimat”, “genel emir”, “ilân”, “duyuru”, gibi vergi uygulamasını kolaylaştırmak amacı ile kanunlara aykırı olmamak şartıyla, genel kurallar koyduğu bilinmektedir. Özelgeler, bireye yön veren, yol gösteren, kanun, yönetmelik, genel tebliğ gibi kaynaklardan sonra gelen dolayısı ile bunlara aykırı olamayacak, vergi hukukunda çözüm aracı olan yardımcı kaynaklardır.

Özelgeler, normlar sıralamasında zayıf bir kaynak niteliğindedir. Kanunlara, yönetmeliklere ve genel tebliğlere aykırı olamazlar. Çünkü özelgeler Maliye Bakanlığı görüşü içeren, sadece o olaya özgü ve o olay konusunda tereddüt yaşayan mükellefi ilgilendiren idari kararlardır.

Özelge Hakkı ile Bilgi Edinme Hakkı Karşılaştırılması

VUK 413 üncü maddeye göre özelge talep hakkı ile 09.10.2003 tarih ve 4982 sayılı “Bilgi Edinme Kanunu” (Resmî Gazete, 2003) ve 01.11.1984 tarih ve 3071 sayılı “Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunla” (Resmî Gazete, 1984) birbirlerinden farklı haklardır.

Bilgi Edinme Hakkı kapsamında olan başvurular, “Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından yasal istisnalar dışındaki, kayıtlarıyla ilgili olarak her türlü veriyi talep etme hakkını kapsamaktadır.”

Dilekçe hakkına dair kanunu ise, “Türk vatandaşlarının ve Türkiye’de ikamet eden yabancıların kendileriyle ya da kamu ile ilgili dilek ve şikâyetlerini yetkili makamlara yazı ile bildirmelerini kapsamaktadır.”

Mükellefin özelge talep etme hakkı, Özelge talep edilebilecek konular, talebin yapılacağı merciiler bakımından yukarıda bahsettiğimiz kanunların içeriğinden ayrılmaktadır. Çünkü mükellef dilekçe hakkında olduğu gibi, kurumdaki dilekçe ile her hangi bir konuda talepte bulunmamakta, bilgi edinme hakkının içeriğinde olduğu gibi ilgili kuruma dair bilgi, belge, kayıt talep etmemektir (Aykın, 2017a, ss.1-3).

Vergi hukukuna ilişkin bir veya birkaç konuda nasıl hareket edeceğini bilmemesinden dolayı, tereddüte düştüğü için ve yanlış hareket edip hem kendi zararına hem de devletin olası vergi kaybını engellemek adına kamu idaresinden 'açıklama' talep etmektedir (Aykın, 2017a, ss.1-3).

Bunun karşılığında İdare tarafından yapılan yorum kapsamında işlem tesis eden mükellef kendisine ceza kesilmesi ve gecikme faizi oluşturulmasına karşın idareye karşı koruma kazanmaktadır. Buna karşın bu koruma bilgi edinme hakkı ve dilekçe hakkı kapsamında bulunmamaktadır.

Dilekçe ve Bilgi edinme hakkında belli bir konu sınırlaması bulunmuyor iken, VUK'a göre izahat talep etme hakkında vergi ile ilgili tereddüt edilen hususlar olması gerekmektedir.

Değerlendirme yapılırken, yorum yerine mükellefe başvurusunun bilgi edinme amaçlı mı yoksa sonucuna ulaşamadığı bir konuda izahat isteme amaçlı mı olduğu belirlenmelidir. Talep edilen konu sadece bilgi edinme amacı taşıyor ise özelge kapsamında değerlendirilmez.

Özelgede Yetkili Makamlar

Maliye Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince (Resmî Gazete, 1983); Vergi Yükümlülerinin vergi durumları hakkındaki izahat istedikleri konularda bu konuları cevaplandırma görevi;

Merkezde Gelirler Genel Müdürlüğüne,

İllerde gelir müdürlükleri ve vergi dairesi başkanlarına verilmiş olmaktadır.”

Özelge uygulamasına dair usul ve esaslarının belirlendiği 188 seri numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde ise;

Mükelleflere tereddütte kaldıkları konularla ilgili vermek üzere Defterdarlıkların yetkili olduğu,

Mükelleflerin Defterdarlıklardan bilgi istemeleri hususu

Defterdarlıkların tereddütte kaldıkları konularda Bakanlığa başvuracakları

Defterdarlıkça mükellefe verilen cevabın yetersiz kalması halinde aynı şekilde Bakanlık görüş istenebileceği düzenlenmiştir.

Mükellefler ya da vergi sorumluları özelge talepleriyle ilgili olarak, ikametgâh veya merkezlerinin bulunduğu vergi dairesi başkanlıkları ile başkanlık bulunmayan yerlerde ise defterdarlıklara, ikametgâhı ve kanuni merkezi bulunmayanlar da Ankara, İstanbul ve İzmir Vergi Dairesi başkanlıklarından herhangi birine başvurabilirler.

Mükelleflerce yapılacak özelge talepleri, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın internet sitesinde matbu örneği olan "Özelge Talep Formu" kullanılarak yapılmak zorundadır. Buradan anlaşılıyor ki, Mükellefler özelge taleplerini Vergi Dairesi Başkanlıklarından yoksa müdürlükler veya mal müdürlüklerinden belirlenen usul ve esaslara göre talep edebilirler.

Özelge Talep edebilecek Kişiler

VUK'a göre Mükellefler ve vergi sorumluları ya doğrudan kendileri veya ölümlerinden sonra mirasçıları, kanunen yetkilendirilmiş olan kanuni temsilcileri ya da vekilleri özelge talebinde bulunabilirler.

Mükellefin statüsünün, dar veya tam mükellef olmasının, vatandaşlığının, gerçek veya tüzel kişi olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Odalar, birlikler gibi meslek kuruluşları, doğrudan kendileriyle ilgili olanlar hariç, üyelerini bilgilendirme amaçlı özelge talep edemezler.

Bu kuruluşlar sadece özelge niteliğinde olmayan görüş talep edebilirler. Bu kuralın dayanağı özelgenin bireye özel bir cevap olması ve meslek kuruluşlarınca toplu cevap haline gelmesini engellemek olabilir. Ancak uygulamada bu görüşün niteliğinin ne olduğu tartışmalı bir konudur.

Mükelleflerin kendilerine verilen cevapları yetersiz bulmaları halinde, yeniden aynı konu ile ilgili, doğrudan bakanlıktan özelge talep etme hakları bulunmaktadır. Kişiler özelge taleplerini açık, anlaşılır bir şekilde ve tüm detayları ile ortaya koymalıdır. Bilgi istenen konu hakkında kanunda veya mevzuatta açık bir düzenleme olmasına karşın yinede talepte bulunulursa, gelir idaresi başkanlığının iş yükü gereksiz yere artmış olacağından bu husus göz önünde bulundurulmalıdır (Demirci, 2002, ss. 4-6).

Özelge Taleplerinde Uygulanacak Usul

Özelge sürecine dair belirlemeler 188 nolu Vergi usul Kanunu genel tebliğinde yer almaktadır (Resmi Gazete, 1988). Buna göre;

- Özelge başvuruları sadece mükelleflerce, yazılı şekilde görevli makamlar olan il defterdarlıkları veya vergi dairesi başkanlıklarına yapılır.

- Yetkili olan makamlar mükelleflere cevabı kanunlar, tebliğler, genelgeler, genel yazılar ve bildirilen görüşler çerçevesinde verir.

- Mükellefler kendilerine verilen cevabı yetersiz görürlerse tekrar aynı makamlara müracatta bulunarak bakanlıktan görüş isterler.

- Bu durumda yetkili makamlar kendi cevapları ile beraber mükellefin taleplerini son karar mercii olan ilgili bakanlığa bildirir.

Bu noktada vergi daireleri veya defterdarlıklarca, görüş istenen konunun net bir şekilde çözüme kavuşturulması için gereken azami özen gösterilmeli, cevaplama süresi uzatılmamalıdır (Demirci, 2002).

Yükümlülerin, yetkililerce konunun doğru bir şekilde yanıtlanabilmesi için gerekli sürenin tanınması bakımından zamanında harekete geçmeleri gerekir. Özelge başvuruları bizzat mükellefler veya temsilcileri aracılığı ile yazılı olarak sadece yetkili makamlardan talep edilebilir (Demirci, 2002).

Mükelleflerce yapılacak özelge talepleri, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın internet sitesinde matbu örneği olan "Özelge Talep Formu" kullanılarak yapılmak zorundadır.

Bu form üç bölümden oluşuyor olup, İlk bölüm kimlik bilgilerinin, ikinci bölüm, özelge talebinin içeriğine ilişkin bilgilerin ve son bölüm ekteki belgelerin yer aldığı bölümden oluşmaktadır (Dermirci, 2002).

Taleplerden sonra; Vergi dairesi başkanlıkları veya vergi dairesi başkanlığı bulunmayan yerlerde defterdarlıklar, özelge taleplerini mevzuata ve usule uygun olup olmamalarına talep eden kişilere, özelge konusuna göre değerlendirerek usule aykırı olması halinde başvuru sahibine olumsuz cevabı yazı ile ve gerekçelendirerek bildirecektir (Ercan, 2010, ss.189-222).

Özelge taleplerinin usulünde her hangi bir sorun olmaması, her yönüyle mevzuata uygun olması halinde, vergi dairesi başkanlıkları veya duruma göre defterdarlıklar, ilk defa talep edilen özelgelerle ilgili, özelge taslağı hazırlayarak, 16.01.2010 tarihinde ilk kez uygulanmaya başlanan “Özelge Otomasyon Sisteminde” yer alan emsal özelge havuzunda bu cevapları bulundurlar. Özelge yerine sirküler yolu ile de bilgilendirme yapılabilir (Ercan, 2010).

Özelge havuzunda yer alan özelgele tekrar işleme tabi tutulmaksızın, yeni talepte, otomasyon sisteminden alınan özelge emsal alınarak cevap oluşturulur. Özelge otomasyon sistemi işlerliğin ve mükelleflerin bilgilendirilmesinin, daha pratik, daha hızlı ve faydalı olması açısından getirilen bir sistemdir. Ancak bu havuz mükelleflere değil, kamu idaresine açıktır. Bu yönüyle doktrinde eleştirilmektedir (Öztemel, 2018, 1-10).

Özelge Taleplerinin Sınırları

“Mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevaplandırılmasına Dair Yönetmelik” 8’inci maddeye göre;

Başkalarının vergi durumlarıyla ilgili talepleri

Hakkında yargılama olan konudaki talepleri

Hâlihazırdaki vergi incelemeleri ile ilgili talepleri

Soyut bilgiler içeren talepleri

Maliye Bakanalığına yetki verilen konularla ilgili talepleri

Vergi uygulaması gerçekleştirildikten sonraki

Bilgi edinme Kanunu Kapsamındaki talepleri

Özelgenin hukuki mahiyetinin dışındadır.

Tek tek irdeleyecek olursak; Başkalarının vergi işlemleri ile ilgili konular kişisel veri kapsamında olduğu için, hakkında yargılama olan talepleri inceleme ve karar makamı artık mahkeme olduğu için, soyut bilgiler içeren taleplerin dikkate alınması mümkün olmadığından ve bilgi edinme kanunu kapsamındaki talepler zaten bu kanun kapsamında değerlendirileceği aynı anda birden fazla bilgi edinmenin söz konusu olmayacağı nedenleriyle, özelge kapsamında değerlendirilmez (Aykın, 2016, 150-155).

Aynı şekilde vergi hatalarıyla ilgili düzeltme talepleri ile yapılan şikâyetler talepleri de özelge kapsamında değerlendirilmeyecektir (Ercan, 2010).

Ayrıca “Mücbir sebep, vergi borçlarının terkin, belge düzenine ilişkin yetkilerin kullanılması vs. kanunlarla uygulamanın tespitine dair Maliye Bakanlığına yetki verilen konularla ilgili talepler, geçersizdir.”

Mükellefler özelge talebinde bulunurken gerçekten çözümünde tereddüte düştükleri konularda bu talepte bulunmalı, yaptıkları vergisel işlemleri idari makamlara da onaylatmak ve emin olmak adına bu haklarını kötüye kullanıp cevap mercilerini gereksiz yere meşgul etmemelilerdir.

Özelgenin Bağlayıcılığı

Genel kural olarak özelgeler; mükellefleri, yargıyı, vergi inceleme elamanlarını bağlamamaktadır. Sadece özelge veren makamı bağlar. Bu nedenle idare tarafından hatalı düzenlenen özelgeler için ceza verilmemesi ayrıca tarh edilen vergi için de gecikme faizi hesaplanmaması söz konusudur.

Özelgenin inceleme elemanı yönünden bağlayıcılığı ise daha farklıdır. Şöyle ki; inceleme elemanı raporunu bağımsız bir şekilde yazar. Ancak mükellefçe sunulan özelgeyi raporuna eklemek zorundadır. Buna karşın Rapor değerlendirme komisyonu özelgeye katılır ve bu yönde rapor yazılmasını talep ederse, inceleme elemanları buna uymak zorundadır (Aykın, 2017b).

Özelgeler adından da anlaşılacağı üzere, sadece izahat talep eden mükellefin, izahat talep ettiği konuya ilişkin olmak zorundadır. Bunun bir diğer sonucu olarak da verilen cevap başka mükellefleri bağlamamaktadır. Yalnız soru soran mükellef için hukuki sonuç doğuran idari yorumlardır.

Özelge talebinde bulunmayan mükellefin kendi yaşadığı vergisel sorunla benzerlik gösteriyor diye, onu emsal göstererek işlem yapması halinde, kendisine vergi cezası kesilmesinde veya gecikme faizi uygulanmasında kural olarak bir engel bulunmamaktadır (Öztemel, 2018, 1-10).

Bu durum, özelgelerin ‘kişiyeye özel izahat’ olmaları ile uyuşan bir durumdur. Ancak; Danıştay’ın vermiş olduğu bazı kararlarda sınırlı faaliyet alanı olan sınırlı sayıdaki kuruluşlardan birine verilen izahat talebinin diğeri için de koruma sağlayacağını belirtmiştir. Anayasadaki eşitlik ilkesi bakımından da düşünüldüğünde eşit durumdaki mükelleflerden birine verilen izahat, diğer mükellef içinde koruma sağlamalıdır (Öztemel, 2018).

Sonuç olarak; Diğer mükelleflerin gelir idaresi başkanlıkları ile yaşadıkları idari ya da yargısal sorunlarda bu özelgeleri emsal olarak gösterebilmeleri olası değildir. Ancak kanımca idare ya da yargıya yardımcı kaynak olmasında ve inisiyatif olarak değerlendirmeye alınmasında sakınca yoktur.

Danıştay içtihatlarında özelgelerin yardımcı kaynak olduğunu, icrai nitelikte olmadığını mükellefleri bağlamadığını, dolayısı ile iptal davasına konu olamayacaklarını belirtmiştir (Öztemel, 2018).

Mükellefe verilen özelgenin bir örneği mükellefte bir örneği veren makamda kalır. Mükellefe verilen izahate karşılık mükellefin buna uygun davranmaması halinde, idarenin tesis

ettiği işleme ve yasaya aykırı davranmış olacak ve bunun yaptırımını yoluna gidilecektir (Ak, 2016).

Özelgelerin Vergi Cezalarına Etkisi

VUK'un "Yanılma" konulu ilgili maddesine göre; 369 uncu maddesi uyarınca; "Özelgeye göre işlem yapan mükellefe, özelge konusu fiil nedeniyle vergi cezası kesilemeyecek ve tarh edilen vergiler için gecikme faizi hesaplanamayacaktır."

Bununla beraber "Yetkili makamların mükellefin kendisine yazı ile yanlış izahat vermiş olmaları veya bir hükmün uygulanma tarzına ilişkin bir içtihadın değişmiş olması halinde vergi cezası kesilmez ve gecikme faizi hesaplanmaz." denilmiştir.

Ancak, bunun için mükellef veya sorumluların, özelge taleplerinin vergi işlemi gerçekleşmeden "önce" olması gerekmektedir. Aksi takdirde izahat istemek için geç olacak, bu durum vergi cezasını engellemeyecektir.

Özelge talebi karşılanan mükellefe yanlış izahat verilmiş olması ve mükellefin buna göre işlem yapması durumunda, mükellefe vergi cezası ve gecikme faizi uygulanmaması, Kural olarak vergi aslını kapsamamakla beraber, Danıştay'ın kdv gibi yansıyan vergilerinde özelge korumasına tabi olması gerektiği yönünde kararları mevcuttur (Öztemel, 2018, 1-10).

Örneğin; Danıştay 9.Dairesi "...Davacı belediyenin mülkiyetinde bulunan taşınmazların 2886 Sayılı Kanun kapsamında ihale yoluyla satıldığı, satılan gayrimenkul bedelleri üzerinden katma değer vergisi tahsil edildiği, İstanbul Defterdarlığı Gelir Müdürlüğü'nün 2.2.2005 tarih ve 1256 Sayılı özelgesinde, söz konusu satışların katma değer vergisinden istisna olduğu belirtildiğinden tahsil edilen, katma değer vergisinin ilgili şahıslara iade edilmek üzere davalı Belediye'ye iade edildiği, ancak Gelir İdaresi Başkanlığı'nın 27.12.2005 tarihli yazısına istinaden, ihtilaf konusu satışların, 3065 Sayılı Kanununun 17/4-1. maddesi uyarınca katma değer vergisinden istisna tutulmasının mümkün olmadığı belirtilmesi üzerine; "İade edilen katma değer vergileri için davaya konu tahakkuk fişinin düzenlenmesi üzerine açılan davada, vergiden istisna olmayan satışlar sebebiyle yapılan tahakkukun yerinde olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar veren..." yerel mahkemenin kararını bozmuştur.

2005 Eylül dönemi için tahakkuk ettirilen katma değer vergisi ve gecikme faizlerinin kaldırılması talebi ile söz konusu belediye tarafından açılan dava yerel mahkeme tarafından kabul edilmemiştir. Söz konusu belediye, KDV'de teslim veya hizmetin vergiden istisna olduğu yönünde verilmiş olan özelgeye uygun hareket edip mülkiyetinde bulunan taşınmazların satışlarından tahsil ettiği katma değer vergisini ilgili şahıslara iade etmiştir. Sonrasında idarenin görüş değiştirip ilgili özelgede belirtilenlerin aksini ifade ettiği görülmüştür. Böyle bir durumda mezkûr belediyenin zarara uğratılması söz konusu olacaktır.

"...davacı belediyenin, üzerine düşen yasal yükümlülüğü yerine getirip, katma değer vergisini tahsil ederek davalı idareye ödediği, tahsil edilen katma değer vergisinin, Kanunun yorumuna bağlı olarak istisna kapsamında olduğundan bahisle davalı tarafından davacı kuruma tekrar iade edilmesi suretiyle muhataplarına ödenmesinin sağlandığı, davalı idarenin, son-

radan görüş değiştirmek suretiyle muhataplarına iade edilen katma değer vergisi tutarını, davacı Belediyeden tekrar talep edildiği görülmekte olup, üzerine düşen tüm yasal yükümlülükleri yerine getiren davacı kurumdan, söz konusu vergi tutarının tahsiline dair kamu gücünü kullanma yetkisinin olmadığı bir husus sebebiyle yeni bir uygulama yapılmak istenmesinde hukuka uyarlık bulunmamaktadır...” şeklinde davayı karara bağlamıştır (Öztemel, 2018, 1-10).

İdarenin izahati sonucu işlem yapan mükellefin, daha sonra idarenin usul değiştirmesinden dolayı özellikle kdv gibi yansıyan vergilerde zarara uğramaları söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle hukuka güvenin korunması adına bazı vergi tiplerinde asıllarının istenmemesi yönündeki yüksek mahkeme kararları son derece yerindedir (Öztemel, 2018, 1-10).

Özelgelerin Hükümsüz Olması

Özelgeler, talep edildikleri tarihteki mevzuat çerçevesinde değerlendirilirler. Geçmişe yürüme söz konusu değildir. Ancak Kanunlar çerçevesinde veya idarece ilgili konuyla ilgili yeni bir düzenleme yapılması halinde mevcut özelge hükümsüz kalacaktır. Dolayısı ile artık mükellefe vergisel işlemler veya vergi cezaları konusunda bir koruma sağlayamayacaktır.

İdare yayımlamış olduğu sirküler veya vermiş olduğu özelge yönündeki kanaatini sonradan değiştirirse, bu durum geçmişe yürümeyecek, mükellefin her hangi bir sorumluluğu olmayacaktır. Bu düzenleme hukuki güvenlik ilkesi bakımından yerinde bir düzenlemedir (Bozdoğan, 2012, 83).

Bununla beraber yapılan incelemede mükellefin özelge talebindeki bilgi veya belgelerin yanlış, mesnetsiz ya da hiç olmaması halinde de aynı şekilde özelge hükümsüz olacaktır.

Özelgelerin Vergi İnceleme Sürecine Etkisi

VUK'un ilgili maddesinde, vergi inceleme memurlarının “vergi kanunları, kararname, tüzük, yönetmelik, genel tebliğ ve sirkülere aykırı vergi inceleme raporu düzenleyemeyecekleri” ancak, sirküler, özelge vs.. düzenlemelerin kanuna aykırı olduğu kanaatine varırlarsa, raporlarına yazacakları hususları düzenlenmektedir

Vergi inceleme elemanları mükellefleri denetlerken, mükelleflerin ibraz edecekleri özelgelere karşı, özelgeyi tutanağa dâhil ederek ve sunulan özelgenin yapılan incelemeye, mükellefin lehine olup olmadığına dikkat ederek, durumu değerlendirerek işlem yapmaları gerekmektedir (Ak, 2016).

Mükelleflerin kendileri dışındaki mükelleflere verilen özelgeleri, vergi incelemesi esnasında, inceleme elemanlarına sunup sunamayacakları ise, tartışmalı bir konudur. Kanımca konuyla ilgisinin bulunması şartı ile vergi elemanlarınca değerlendirilmeye alınabilir. Ancak inceleme elemanları mükellefin sunduğu özelgeye aykırı bir raporda düzenleyebilirler.

Vergi inceleme raporları vergi dairesine gönderilmeden önce ‘rapor değerlendirme komisyonuna’ gönderilir. Komisyon ile vergi inceleme elemanı arasında uyuşmazlık olması halinde, ‘Merkezi rapor değerlendirme komisyonu’ devreye girer, konuyu kanun genel tebliğ, sirküler, özelgelere uygunluk bakımından inceler ve karar verir.

SONUÇ

Bir kamu hukuku ilişkisi olan vergi hukuku ilişkisinde, devletin tek yanlı ve kamu gücüne dayalı olarak vergi alması söz konusudur. Bu nedenle bu ilişkinin zayıf tarafı olan mükelleflerinde korunması, onlara vergi yükümlülüğünün yanı sıra çeşitli haklar da verilmesi gerekmektedir. Özelgelerin çıkış noktası temelde budur.

VUK yürürlüğe girdiği andan itibaren, mevzuatımızda yer bulan, vergi hukukunda yardımcı kaynaklardan olan özelgeler sayesinde mükellefler kendilerine yönelik, tereddüte düştükleri konularla ilgili Gelir idaresi başkanlığınca verilen idari kararlardan yararlanmaktadırlar. Özelgeler VUK'un yanı sıra, çeşitli genel tebliğler ve mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevaplandırılmasına dair Yönetmelikte de yer bulmaktadır.

Vergi mevzuatının kapsamının geniş olması, konuların teknik olması bu nedenle mükelleflerce anlaşılma zorluğu yaşanması, süreç içerisinde mevzuatın değişmesi gibi nedenlerle mükellefler zaman zaman yanlış vergisel işlemler yapabilmektedirler.

Diğer kanunlarda olduğu gibi vergi kanunlarında da kanun lafzı ve ruhu ile birlikte yorumlanmaktadır. Lafzın açık olmadığı durumlarda kanunun yapılış amacı, kanun koyucunun iradesi gibi durumlar düşünülerek yoruma ihtiyaç vardır. Özelgeler kanunların uygulanması ve yorumlanması konusunda tereddüte düşülen, ihtiyaç duyulan durumlarda devreye girerler.

Vergi Hukukunda diğer kanunlarda uygulanan "Kanunu Bilmemek Mazeret Sayılmaz" ilkesi daha esnektir. Mükelleflere bilmedikleri veya emin olmadıkları konularda Vergi Dairesi Başkanlıklarınca yardımcı olunmakta verilen cevaba göre işlem tesis eden mükellefe vergi cezası uygulanmamakta, yetkili makamlar tarafından resmi olarak yanlış bilgilendirme yapılması durumunda ise, gecikme faizi alınmayacağı hüküm altına alınmıştır (Demirci, 2002).

Günden güne özelgelerin önemi ve uygulaması artmıştır. Özelgeler Gelir İdaresi Başkanlığı'nın çalışmalarının şeffaflığı ve mükelleflerin bilgi edinmeleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Hatta özelgelerin adeta yeni bir hüküm halini aldıklarını görmekteyiz.

İdarenin mükelleflere yönelik çıkarmış olduğu, karar, tebliğ, sirküler, özelge gibi bildirimler bize görev alanının her geçen gün genişlediğini göstermektedir. Hızlı işlerlik açısından bu durum rahatlık ve kolaylık sağlasa da, verginin kanuniliği ilkesi açısından değerlendirildiğinde, idarenin yasama organı gibi hareket etme ihtimali bakımından sakıncalar taşıdığını düşünen görüşler de mevcuttur (Kahraman 2016, ss.160-167).

Ayrıca sistemde, mükelleflerin özelge taleplerinin karmaşık cevaplarla karşılanması bazen sirkülerle karşılanması, Özelge verilecek konuların çok geniş olması, bu itibarla gelir idaresinin iş yükünü arttırması ve bu nedenle de idarenin günden güne izahat taleplerine gereken önemi veremeyerek, matbu cevaplar şeklinde bu talepleri karşılamak durumunda kalması, hizmetin ücretsiz olması nedeni ile mükelleflerin zaman zaman danışmanlık beklentisi içine girmeleri gibi sakıncalar bulunmaktadır (Aykın, 2016, 155-165).

Bunun dışında hakkında vergi incelemesi işlemi yapılan mükelleflerin özelge talebinde bulunurlarsa idarece cevap verilip verilmeyeceği hususu, özelge taleplerinin cevaplandırılması

için idareye verilen bir kanuni mühletin olmaması, Özelge taleplerinin yetkili makamlarca hangi sürede cevaplandırılacağı, belli sürede cevaplandırılmaması halinde hangi işlemlerin yapılacağı, özelge talebinde bulunan mükelleften hangi tür belgelerin isteneceği ve bunun kapsamı, özelge veren makamın yanlış özelge verdiğinin tespiti halinde hangi usulün uygulanacağı konularındaki mevzuat eksikliği ve açıklama belirsizliği de göz çarpmaktadır.

Son haliyle mükelleflere farklı cevapların verilmesini sağlamak ve uygulamada birlik amacı ile ortak komisyon oluşturulmuştur ve özelge izahatları Gelir İdaresi Başkanlığı'nın internet sitesinde yayınlanmaktadır.

Özelgelerin, mükelleflere vergi ile ilgili konularda yardımcı olarak mükellefleri aydınlatmaları, muhtemel vergi kayıplarının önüne geçmeleri gibi faydaları vardır. Özelge hizmetinde, hızı, şeffaflığı, cevaplarda birliği sağlamak amacı ile uygulamaya konulan "e-özelge" sistemi çok yerinde olmakla beraber, ilgili personelin görevini yaparken, edinmiş oldukları bilgilerde mükellef mahremiyetine uygun davranmaları, bilgileri gizli tutmaları, kullanmamaları önem arz etmektedir.

Bir diğer husus özelge harcı konusudur. Ülkemizde özelge talepleriyle ilgili her hangi bir ücret alınmaması zaman zaman bu kurumun gereksiz yere kullanılmasına neden olabilmektedir. Hatta danışmanlık veren profesyonellerin bile zaman zaman özelge talebinde buldukları görülmektedir. Bu nedenle özelge taleplerinin makul bir harca tabi olmasını öneren görüşler de mevcuttur (Ak, 2016).

Vergi Hukukunda, mükelleflerin bilgi edinmeleri ve karmaşık teknik konularda mükelleflere yardımcı olunması açısından oldukça faydalı bir müessese olan özelgelerin, yukarıda bahsedilen sakıncaların giderilmesi ve sistemin güncellenmesi ile daha da faydalı olacağı görüşü taşımaktayım.

KAYNAKÇA

- Ak, B. (2016). Özelge Uygulaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sorumlu Vergicilik*, 64-90.
- Aykın, H. (2016). Mükellefin Özelge Yoluyla İzahat Talep Hakkı, Hukuki Sonuçları ve Bazı Tartışmalı Konular. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 125, 147-186.
- Aykın, H. (2017a). Mükellefin İzahat Talep Etme Hakkının Bilgi Edinme Ve Dilekçe Hakkından Farkı. <https://vergidosyasi.com/2017/01/19/mukellefin-izahat-talep-etme-hakkinin-bilgi-edinme-ve-dilekce-hakkindan-farki> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).
- Aykın, H. (2017b). Özelge Kimi Bağlar Kimi Bağlamaz. <https://vergidosyasi.com/2017/01/24/ozelge-kimi-baglar-kimi-baglamaz/> (Erişim Tarihi:15.03.2020)
- Bozdoğan, M. N. (2012). Yeni Özelge Sisteminin İncelenmesi, Yanılma ve Vergi İncelemesine İlişkin Yeni Esaslar Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 112, 73-90.
- Danıştay 9. Dairesi (2013). E. Sayı:2009/2445 K. Sayılı 2013/13049 Tarih 26.12.2013.
- Demirci, A. (2002). Vergi Uygulamasında Özelgeler İşlevler Ve Değerlendirmesi. *Vergi Dünyası*.

<http://www.vergidunyasi.com.tr/Makaleler/3072> Erişim Tarihi: 05.03.2020)

- Ercan, İ. (2010). Mükelleflerin Özelge Taleplerine İlişkin Yeni Düzenlemeler. *Mali Çözüm Sergisi*, 101, 171-180.
- Kahraman, A. (2016). Bireysel Başvuru Kararlarının Vergi Hukukuna Etkisi. *Sorumlu Vergicilik*, 23-35.
- Manav, T. (2019). Özelge yeni bir hüküm tesis edebilir mi?. *Mali Çözüm Dergisi*, 29, 217-225.
- Öztemel, G. K. (2018). Özelgelerin Hukuki Mahiyetleri Uygulamada Yaşanan Sorunlar-Çözüm Önerileri. *Vergi Sorunları Dergisi*, 1-10.
- Resmî Gazete (1983). Maliye Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Sayı: 18251
- Resmî Gazete (1984). Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanu. Sayı: 18571.
- Resmî Gazete (1988). 188 Sıra Nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği. Sayı: 20025
- Resmî Gazete (2003). Bilgi Edinme Hakkı Kanu. Sayı: 25269
- Resmî Gazete (2010a). 6009 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu. Sayı: 27659.
- Resmî Gazete (2010b). Mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevzaplandırılmasına Dair Yönetmelik. Sayı: 27686.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 329-340

Geliş/Submitted/ Отправлено: 24.03.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 11.05.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.42253

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Didem Hatice BİLGİN

İstanbul Arel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

didembilgin@hotmail.co.uk

ORCID ID: 0000-0002-6904-4250

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE “VATANDAŞ MEMNUNİYETİ”*

ÖZET

Küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisi ile geleneksel kamu yönetimi çağın ihtiyaçlarını karşılama da yetersiz, gereğinden fazla müdahaleci ve hantal kalmıştır. Her gün yeni teknolojik gelişmelerin yaşandığı bu dönemde Yeni Dünya Düzenine uyum sağlayacak, ihtiyaçları daha hızlı karşılarken, verilen hizmet kalitesini arttıracak bir düzene ihtiyaç vardır. Devlet, siyasal partiler, vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşları tavandan tabana olacak şekilde hiyerarşik düzendeysen, bu hiyerarşik sıralama Yeni Dünyanın ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Yönetişimle amaçlanan devlet, siyasal partiler, vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşlarını eşit düzleme çekerek, demokratik bir yapıya kavuşturur. Yönetişim ile gelen yeni bakış açısında özel sektörün uyguladığı politikaların kamu sektörüne uyarlanması ile yeni kamu işletmeciliği ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yeni kamu işletmeciliğindeki amaç, kamunun özel sektör gibi çalışması değildir. Özel sektörün uyguladığı politikaların, kamu sektöründeki hizmetlere uyarlanmasıyla, hizmet kalitesinin artırılmasıdır. Bu şekilde özel sektördeki müşteri memnuniyeti politikası, kamunun sunduğu hizmette ise vatandaş memnuniyeti olarak uygulanabilecektir. Yeni kamu işletmeciliğinde, vatandaş memnuniyeti uygulamasıyla verim alınabilmesi için, kamu memuruna önemli sorumluluklar düşmektedir. Gelenek-

* **Cite as/Atıf:** Bilgin, D. H. (2020). Yeni Dünya Düzeninde “Vatandaş Memnuniyeti”, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 329-340. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.42253>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

sel Kamu Yönetiminde kamu memurunun hizmet esnasında verdiği tek cevap “evet” ya da “hayır” iken, Yeni Kamu Yönetimi düzeninde kamu personeli, hizmet talep eden vatandaşa karşı sorumlu haldedir. Bu çalışmada vatandaş memnuniyetine gelene kadar bu sistemin geçireceği dönemler; Yeni Dünya Düzeni, yönetim, yeni kamu işletmeciliği ve son olarak vatandaş memnuniyeti olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni kamu yönetimi, yönetim, yeni kamu işletmeciliği, vatandaş memnuniyeti.

“CITIZEN SATISFACTION” IN THE NEW WORLD ORDER

Abstract

With the impact of globalization and digitalization, traditional public administration has remained inadequate, over-intrusive and cumbersome to meet the needs of the age. In this period of new technological developments every day, a stream lined up to adapt to the New World Order and meet needs faster and improve the quality of service provided is needed. While state, political parties, citizens and non-governmental organizations are in a hierarchical order to be floor-to-ceiling, this hierarchical ranking is inadequate to meet the needs of the New World. The purpose of governance is to bring the state, political parties, citizens and non-governmental organizations to an equal level and to make them a democratic structure. From the new perspective that comes with governance, the need for new public management is revealed by adapting the policies implemented by the private sector to the public sector. The goal of new public management is not the public's work as a private sector. It is to improve the quality of service by adapting the policies implemented by the private sector to services in the public sector. In this way, customer satisfaction policy in the private sector and citizen satisfaction can be applied in the service offered by the public. In the new public administration, important responsibilities are reduced to the public officer in order to be yielded by the application of citizen satisfaction. While the only answer given by the public officer during the service of the public administration in traditional public administration is "yes" or "no", public personnel are responsible for the citizen requesting services in the New Public Administration scheme. In this study, the periods of this system will pass until the citizen satisfaction; The New World Order is considered as governance, new public management and, finally, citizen satisfaction.

Key Words: New public administration, governance, new public management, citizen satisfaction.

Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı

1. Yeni Kamu Yönetimi Düzeni

Dünya düzeni; ilerleyen zaman doğrultusunda gelişen ilişkiler, eylemler ile farklı dönüşüm süreçlerinden geçmiştir. Bu süreçlere makro bakış ile yaklaşıldığında, sanayi toplumdandan bilgi toplumuna, ulus devletten küresel devlete geçişler gözlemlenmektedir. Bu farklı dönüşüm süreçleri, yönetim disiplinlerini de doğrudan etkilemektedir. 1970’lerde “Kamu Yönetimi”, 1980’lerde “Kamu Politikası ve Yönetimi”, 1990’larda ise yaşanan hızlı değişim sürecinin sonucu olarak “Yönetişim” ismi hakim olmaya başlamıştır (Özer: 59). Yani toplumsal düzen, zaman içerisinde ilerleyerek küreselleşme ile yeni boyutlar kazanmış ve bu süreç bizi olduğumuz kavramların da ötesinde bir sürece ilerlemeye teşvik etmiştir. İçerisinde olduğumuz dünyanın nüfusu hızla artmakta ve göç hareketleri tüm dünyada karşı konulamaz hale gelmektedir. Bu hızlı gelişen süreç, gelir düzeyinin artırılması yanında, kıt kaynakların daha verimli kullanılmasına ve planlanmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu süreçte anlaşılan, küreselleşmenin etkisi altında kalan kamu yönetiminin artık çağın gerisinde kaldığıdır. Kamu yönetimi, kıt kaynakları daha az kullanarak daha fazla verim alma ihtiyacıyla yeni kamu düzenine geçmiştir.

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi, devletlerin yönetim şekilleri ve refah devlet anlayışının sorgulanmasına neden oldu. Devletler, harcamalarını kısımaya, tasarruf yapmaya yöneldiler. 1973’ten sonra, birçok ülke, uluslararası mali piyasadan devamlı artan şekilde borç almaktadır (Timur, 1996: 14). Refah devlet anlayışında katı yönetim şekli, vatandaşların artan istek ve ihtiyaçları ile devletten beklentiler artmıştır. 1970’lerin refah devlet anlayışının sorgulanması, 1980’lerde neo liberal ekonomik uygulamalara yönelmeye neden olmuştur. Devletin rolü ve baskısı azaltılarak, daha esnek bir yapıya dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Küreselleşme ve dijitalleşen dünya ile tüm devletlerin kamu politikaları benzerlik göstermiş ve batı toplumlarındaki “yönetişim” kavramı da yaygınlaşmıştır.

Küreselleşmenin getirdiği gelişmelere, Klasik Kamu Yönetimin hantallaşmış hali uygun değildir. Yönetim anlayışının yalnızca yöneten - yönetilen algısında olması; halkta yönetime olan güveni azalmakta katı bürokrasiyi yaygınlaştırmaktadır. Halkın üzerinde rol oynamaya başlayan egemen bir güç, güçlü merkezîyetçi anlayış, kamu yararının kişisel çıkarlar olduğu psikolojisini yaygınlaştırması gibi faktörler Yeni Kamu Yönetimine ihtiyacı daha da arttırmaktadır.

Wilson ve Doig Yeni Kamu Yönetimi anlayışının temel özelliklerinin aşağıdaki ilkelere dayandığı belirtilmiştir (Lamba, 2015: 129).

İşletme, yönetimden üstündür;

- Özel sektördeki işletme, kamu sektöründeki işletmeden üstündür,
- İyi işletme, ekonomik ve sosyal sorunları çözüme tek yoldur.

Yeni kamu yönetiminin yurttaşa yaklaşımı şöyle olmalıdır;

1. Yurttaşı anlar;

Yurttaşın durumu, ihtiyaç ve istekleri nedir?

Yurttaşın duygusu nedir?

Yurttaşın duruma göre beklentisi nelerdir?

Kamu yönetilirken, verilecek hizmetlerde yurttaştaki duygusal beklenti nedir?

2. Yurttaşın ihtiyaç ve isteklerini araştırır;

Hizmet boyutunu,

İnsan boyutunu,

Zaman boyutunu,

İkincil etki parametreleri.

3. Yurttaşın istek ve ihtiyaçlarına çözüm üretir;

Bu süreçte yurttāşa karşı şeffaf ol, yurttāşı devamlı hizmetler doğrultusunda bilgilendir, hesap vermekten kaçınma, yurttāşı yönetime dahil et,

Yurttāşın istek ve ihtiyaçları doğrultusunda adaletin sağlanması adına kamu denetçilerinin (ombudsmanların) öngörülmesi.

4. Yurttāşa güven duygusu bırakır;

Yeni kamu yönetiminde, tüm süreç esnasında devlet ile yurttāş arasındaki beraberliğe vurgu yapılmalıdır.

Yurttāşa, yerel yönetimler aracılığıyla daha yakın hizmet sunarak ona danışmanlık yapılmalıdır.

Yurttāşla her zaman duygusal bağ yaratılmalıdır.

Yeni Kamu Yönetimi anlayışında var edilen yönetim kavramı, özü itibariyle yönetimin demokratikleştirilmesidir. Klasik Kamu Yönetiminin hiyerarşik düzeni yıkılarak; Yeni Dünya Düzeninde yurttāşlar, talepleri doğrultusunda bir müşteri gibi görülmelidir. Duygu ve düşüncelere önem verilmelidir. Yurttāş memnuniyeti için yurttāşların duygu ve düşüncelerini en iyi ifade edebildikleri platform olan sivil toplum kuruluşlarının, karar alma süreçlerine tabii edilebilecekleri bir düzen ortaya çıkarılmalıdır.

“İyi yönetim” kavramı ilk kez Dünya Bankası tarafından dillendirilmiştir (World Bank, 1989). 1989 yılında Dünya Gelişme raporunda başkan, “özel sektör girişimleri ve piyasa mekanizmaları önemlidir ancak bunların iyi yönetim ile el ele gitmesi gerekir” şeklinde ifade etmiştir (World Bank, 1989). Dünya Bankası, 1992 yılında yayınladığı Governance and Development raporunda yönetim kavramını şekillendirmiş ve daha sonrasında yayınladığı tüm raporlarında da iyi yönetim kapsamında devletlerin nasıl iyileşme süreci izlemeleri gerektiği hakkında da tasvirler paylaşmıştır (Öztürk, 2002: 27-38).

1.1. Yeni Kamu Yönetimi Düzenine Yön Veren Yönetişim Kavramı

Küreselleşme, Klasik Kamu Yönetimindeki yöneten ile yönetilen arasındaki köprünün kırılması gerektiği düşüncesini getirdi. Yeni Kamu Yönetiminde en önemli kavram olarak “yönetişim” ortaya çıkmıştır. Bu doğrultu da yönetim kavramı; Yeni Kamu Yönetimi anlayışına şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılım, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkinlik, eşitlik getirmektedir. Yöneten ile yönetilen arasındaki değişen ilişkilerin yeniden tanımlanmasını gerekli kılan bu süreçte, bir taraftan sorumluluk, katılım, saydamlık gibi ilkeler, yönetim ve kamu yönetimi yaklaşımlarında öne çıkarken, diğer taraftan ise, etkin ve verimli hizmet sunan birimler ve demokratik yönetim birimi olma gibi iki boyutu bulunan yerel yönetimler hızla önem

kazanmaktadır (Ökmen, 2004: 23-24).

Yönetişim kavramı ile katı bürokrasiden vazgeçilerek, özel sektörün işletmeci mantığı baz alınmaktadır. İşletme sektöründeki “müşteri haklılığı” ve “müşteri memnuniyeti” olguları, Yeni Kamu Yönetimi anlayışında “vatandaş haklılığı” ve “vatandaş memnuniyeti” olarak tabana oturtulmaya çalışılmaktadır. Geleneksel Kamu Yönetiminde devlet ve siyasal iktidar kavramları ön plana çıkarken, Yeni Kamu Yönetimi anlayışında özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin de etkinliği artmış bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Al Gore’un adıyla da anılan ve geniş bir kapsamı olan “Gore Raporu” incelenmelidir. Al Gore’a göre devletin, daha etkili ve verimli bir hale gelebilmesi için Amerika’nın en başarılı şirketleri gibi hareket etmeleri gerekmektedir (Öztürk, 2002: 27-38). Al Gore’nin raporunda bulunan temel hususlar şöyledir (Ayhan ve Önder, 2017: 32);

- Bürokrasinin azaltılmasıyla birlikte; insanların kuralları uygulamakta sorumlu oldukları sistemler, insanların başarılı sonuçlar almakla sorumlu oldukları sistemlere dönüşmektedir.
- Devletin daha az çabayla daha fazla iş yapabileceği bir yapıya geçilmektedir.
- Müşteri odaklı bir anlayış ortaya çıkmaktadır.
- Daha iyi sonuçlar almak için çalışanlara daha çok yetki verilmelidir.

Gore raporunda amaçlanan, devletin küçültülerek özel sektöre daha çok sorumluluk verilmesi değildir. Gore raporunda da önemle vurgulanan, devletin özel sektör gibi ve o mantıkla çalışmasıdır. Globalleşen dünyanın etkisi ile özel sektörün benimsemiş olduğu, “müşterinin üretileni tüketme zorunluluğu” değil, “üretilenin müşterinin tüketeceği tercih durumunda olma” zorunluluğu söz konusudur. Hedeflenen amacın merkezine artık müşteri oturtulmaktadır. Gore raporunun hedeflediği özel sektörün bu politikasını alarak, kamu sektöründe de merkeze vatandaşı oturtmak ve katı bürokrasiyi kırmayı amaçlamaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için çalışanlara daha fazla sorumluluk vererek, sorumlulukları içerisine başarılı sonuç almayı da eklemektedir.

Sivil toplum örgütleri; üyelerin ve gönüllülerin, toplumsal yaşamın her alanına yayılan faaliyetlerinde söz hakkında bulunabildiği, toplumun problem ve ihtiyaçları doğrultusunda etkiletişimde bulunabildikleri, süreçleri doğrudan etkileyebilecekleri bir platformdur. Yönetişim kavramı, yönetimdeki sorumlulukları devlet, özel sektör, vatandaş-sivil toplum örgütleri arasında birleştirerek kamu politikalarını da meşrulaştırmaktadır. Örneğin Dünya Bankası, “Yönetişim, açık ve öngörülebilir bir karar alma sürecinin profesyonel bir bürokratik yönetimin, eylem ve işlemlerinden sorumlu bir hükümetin ve kamusal sürece aktif biçimde katılımda bulunan sivil toplum ve hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir düzeni ifade eder” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Banger, 2011: 12). Sivil toplum örgütleri, uygulanacak yeni politikalarda toplumun dikkatini çekmekte, milletvekillerini ve yetkili komisyonları etkilemeye çalışmaktadır.

1.2. Yönetişimde Yeni Kamu İşletmeciliği

1990’lardan itibaren küreselleşme ile birlikte, hızlı bir dönüşüm ve gelişme hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Özel sektörü de etkileyen bu değişim döneminde rekabetin artması ve tüketici ile üretici arasındaki rollerin değişmesi, pazarlama yöntemlerini de değiştirmiştir. Bu

dönem, özel sektörün her alanda hızla ilerlemesi ve sunulan hizmet kalitesinin artmasıyla, vatandaşın, kamu hizmetlerinden beklentisini yükseltmiştir. Özel sektörün odaklandığı rekabet ortamıyla hizmet kalitesinin artırılması da kamu yönetiminde yeni kamu işletmeciliği ihtiyacını günümüze taşımaktadır.

20.yüzyılın son çeyreğinde, üretim ve ekonominin gelişmesinde etkili bir kapitalizm olduğu yönünde bir uzlaşma ortaya çıkmaktadır. “Eski düzen” refah devletlerinden, işletmecilik anlayışına dayalı kamu kurumlarının modernize edildiği “yeni düzene” geçiş yönünde değişimler yapılır ise kapitalizm daha iyi işleyecektir (Desai ve İmrıe, 1998: 636). Kapitalizm krizlerden beslenen bir sistemdir (Jessua, 2005: 89). Kapitalizm kendisini yaşatmak için belirlediği politika tükenme aşamasına geldiğinde yeni bir kriz var ederek ona çözüm olarak uygulamaya getirdiği politika ile yeniden hayat bulmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde, kendisine refah devlet anlayışını benimseyerek ayağa kalkmıştır (Gümüş, 2018: 33). O dönemde refah devlet anlayışı ile devletin yetki ve görevleri genişleyerek, müdahaleci bir devlet anlayışıyla toplumun her anlamda kalkınmasında rol almaktaydı. Fakat küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeninin karşısında hantal kalmış ve bu hantallıktan kurtulmak için yeni kamu işletmeciliği var edilmiştir. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımında hedeflenen; devletin kamu hizmetlerindeki hantallaşmasını durdurmasıdır. Hizmetlerde dönemin işletme politikalarını yakalaması, hizmet kalitesinin artırılması, daha demokratik ortamların var edilebilmesi, hizmet sunumunda şeffaflık, özel sektörün uyguladığı müşteri odaklılığın kamu yönetimine uyarlanmasıdır. Bu çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde yeni kamu işletmeciliğinde kamu yönetiminin vatandaş memnuniyetine odaklanılacaktır.

Tablo 1. Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu İşletmeciliği Temel Değerleri †

KAMU YÖNETİMİ	YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ
Toplum Merkezli Demokrasi	Birey Merkezli Demokrasi
Toplum Sözleşmesi	Ekonomik Sözleşme
Toplumculuk	Bireycilik
Kamu Yararı	Kişisel Yarar
Toplumsal Sorumluluk	Sınırlı Devlet
Geleneksel Değerler	Ekonomik Değerler
Politik Hesap Verebilirlik	Yönetimsel Hesap Verebilirlik
Halkı Temsil Etme	Profesyonellik
Dayanışma	Rekabet

Yukarıdaki tabloda kamu yönetimi düzeni ile yeni kamu işletmeciliğinde öngörülen düzen karşılaştırılmıştır. Yeni kamu işletmeciliğinde amaçlanan refah devlet anlayışında her alanda müdahaleci olan devletin sınırlarının kısıtlanmasıdır. Kamu yönetimi anlayışındaki toplumculuk, yeni kamu işletmeciliğinde bireycilik olarak ortaya çıkmakta ve benimsenmektedir. Bu bakış açısı devletin var olmasının amacı, vatandaşları olan herkese eşit anlamda yaklaşma-

† Karcı, Ş.M. Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımının Temel Değerleri Üzerine Bir İnceleme. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (16), 2008, S.59

sına ters düşmektedir. Devlet hakimiyetinin bulunma mecburiyeti; halkın asgari yaşam standardının altına düşmemesi adına korumacı yaklaşımlarına devam etmesi gerekmektedir. Kamu yönetiminde rekabet ortamı; vatandaşların aynı gelir düzeyine sahip olarak, yaşam standartlarında eşitlik sağlanmasından sonra verilecek hizmetlerde olabilir.

Kamu hizmetlerinin özele devir edilerek para karşılığında satılması, sistemdeki eşitlik anlayışını bozabilir. Kamu hizmetlerinde bireysel menfaatler ve kişisel yararlar baz alınarak hareket edilemez, toplumsal fayda göz önünde bulundurulmalıdır. Devleti var eden toplumun kendisidir. Bu nedenle kamu yönetimi tamamen özelleştirilemez ve özele devir edilerek vatandaş bireysel menfaatleriyle yalnız bırakılamaz. Gelişen dünya düzeniyle insan ihtiyaçları artmakta fakat bunun karşılanmasında, çözüm olarak kamunun küçültülerek özelleştirilmesi savunulmamalıdır. Bu uygulama yurttaşlar arasındaki eşitliğin bozulmasına ve demokratik dışı olmaya kadar gidebilir. Çözüm olarak özel sektörün hizmet kalitesini arttırırken uyguladıkları yöntemleri kamu yönetimi kendisine uyarlamalıdır. Özel sektörün gelişmelerini yöntem metodu olarak kamu yönetimi işletmeciliğine uyarlanması gerektiği; Amerika’da 1992 yılında uygulamaya konulan “hükümetin yeniden keşfi” adlı reformda da görülmektedir (Gökçe ve Kutlu, 2002: 63).

Bayramoğlu, yeni kamu işletmeciliğinin bir diğer ihtimalinden; “devletin “firma” (ya da şirket) gibi örgütlenmesi, bir ülkenin “kalkınma” politikasının bir firmanın büyüme stratejisinden farklı olduğu gibi, devletin büyümesi de sadece cirosunu arttırmasıyla sınır olmayacaktır; aynı zamanda başka “firma” ya da “müteşebbis” devletlerle “birleşebileceği” sonucu da çıkacaktır.” ifadeleriyle bahsetmektedir (Bayramoğlu, 2005: 155). Bu da kamu yönetiminin küçültülmesi ve özele devir edilmesindeki bir başka olumsuzluktur. Burada üzerinde durulan ve bu çalışmanın da savunma noktası olan, yeni kamu işletmeciliğinde kamu yönetimi özel sektörün yönetim şekilleri baz alarak hizmet kalitesini arttırmasıdır. Yönetimde çalışanların sorumluluğu arttırılmalı, vatandaş memnuniyeti esas alınmalıdır. Özel sektör nasıl ki müşteri memnuniyeti sonucunda daha fazla mal ve hizmet satarak, kar oranlarını arttırılabiliyorsa; vatandaş memnuniyeti ve sorumluluğu kamu yönetimine getirilerek hizmet kalitesi arttırılabilecek, kamu bürokratlar tarafından yönetilmeyen, tam demokratik ve şeffaf yönetim anlayışı getirilecektir.

2. Vatandaş Memnuniyeti

Özel sektörde rekabet ortamının getirdiği piyasa koşulları ile müşteri memnuniyeti baz alınmaktadır. Şirketler müşterilerin hissiyatlarına ortak olarak ve empati duygusunu önemsemeleri ile öne çıkmaya başladılar. Küreselleşen ve dijitalleşen dünya ile kamu yönetimi de, şirketlerin yönetim politikalarını benimsemesi kaçınılmazdır. Bu nedenle Geleneksel Kamu Yönetimi anlayışı yerini Yeni Kamu Yönetimi düzenine bırakmıştır. Yeni Kamu Yönetimi ile devletten daha etkin, hızlı, verimli, hizmet kalitesini arttırmış ve vatandaş memnuniyetini gerçekleştirmiş olması beklenmektedir.

Özel sektörün müşteri memnuniyetini kazanmaya çalışmasının amacı şirketlerin devamlılığını sağlayabilmesi içindir. Şirket ne kadar müşteri memnuniyetini kazanır ise müşteri ile şirketin arasındaki bağlılık duygusunu arttıracak, müşteride güven duygusunu var edecek ve aidiyet bağına sağlamlaştıracaktır. Fakat kamu yönetiminin sunduğu hizmetin tekel olma-

sından dolayı vatandaş seçim yapamamaktadır. Devletin sunduğu hizmet tekel olduğu için özel sektördeki rekabetçi müşteri memnuniyetinin kamu yönetimi kapsamında tartışılmasını doğru bulmayan kesimlerde mevcuttur. Devlet ile insan hakları arasındaki tarihsel süreçler; birinci kuşak haklar (siyasal ve kişisel haklar), ikinci kuşak haklar (ekonomik ve sosyal haklar), üçüncü kuşak haklar (dayanışma hakları)dır (Turhan, 2013: 10). İnsan hakları, insanların doğuştan getirdikleri ve mahrum bırakılmayacakları doğal haklardır. İkinci kuşak haklarında yer alan ekonomik ve sosyal haklar; vatandaşın toplum standartlarında çağdaş bir vatandaş statüsünde yaşaması için kendisine sunulan; güvenlik, eğitim, sağlık gibi hizmetlerdir. Kamunun vatandaşın sunduğu hizmetler, vatandaşın doğuştan getirdiği haklara bağlı olmasından dolayı devamlılık mecburiyeti bulunan hizmetlerdir. Devamlılığı mecbur olmasındandır ki kamunun vatandaş memnuniyetini sağlaması şarttır.

Vatandaşın kamu idaresine ödediği bedeller (Türkyılmaz, 2013: 11);

- Hizmete veya ürüne karşılık ödenen para
- Hizmete veya ürüne ulaşmak ya da satın almak için harcanan zaman
- Hizmeti veya ürünü satın alıncaya kadar harcanan enerji (e-mail, telefon vs)
- Hizmet veya alışveriş tamamlanuncaya kadar abonede oluşan zihinsel ya da duygusal yorgunluk.

Özel sektörün müşteri memnuniyeti, verilen hizmet ve ürün karşılığında müşterinin para ödemesinden dolayı haklı gözetilmektedir. Kamu sektörünün verdiği hizmet ve ürün karşılığında vatandaşın verdiği bir karşılık olmadığı düşüncesi ile müşteri memnuniyet gibi bir sürecin vatandaş memnuniyeti şeklinde uygulanamayacağı düşünülmektedir. Yukarıda gösterilen nedenler ürün-hizmetin ticari olarak alışverişi olmasa da vatandaşında bedel ödediğini göstermektedir. Kamudan hizmet ve ürün alırken de vatandaş karşılık olarak hayatından zaman, enerji ödemekte; bu hizmet ve ürün karşılığında kendisinde de bir deneyim var olmaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışında vatandaş,

- Verilen hizmete karşılık daha çok söz hakkı talep etmekte, aldığı hizmet karşısında deneyimlerini puanlamakta,
- Aldığı kamu hizmetinde kendisine karşı şeffaf olmasını talep etmekte ve
- Verilen hizmet kalitesinin durağan olmadan, geliştirilmesini istemektedir.

Bu isteklerini de dijitalleşen dünya ile hem kamuoyuna hem de hizmetin diğer alıcılarına paylaşmaktadır. Gelişim gösteren bu durumda da kamu sektörünün vatandaştan, vatandaş memnuniyeti hizmetini esirgemesi kabul edilemez.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile alınan hizmet karşılığındaki deneyimin paylaşılması, tüketicilerin birbirlerini etkileme hızlarını arttırmaktadır. Dijitalleşen dünya ile insanlar arasındaki etkileşimler artmakta; yapısal olarak yeni bir tür birey, vatandaş, müşteri var etmektedir. Müşteri için önemli olan hizmet ve ürüne ödediği ücretin yanında aldığı hizmetin kalitesi, şirkete olan güven duygusu ve müşteri memnuniyetidir. Kamuda hizmet karşılığında bir ücret ödeme durumu olmasa da dijitalleşen dünya ile artan deneyimlerin aktarımları çok hızlı bir şekilde olması kamu sektöründe vatandaş memnuniyetinin gözetilmesini gerekli kıl-

maktadır. Dijitalleşen dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile yurttaşın kendisine sunulan hizmeti değerlendirme, daha fazlasını talep etme, kamunun kendisine daha şeffaf olmasını isteme hakkı yaşadığımız dünyanın dinamiklerinde doğal süreç şeklinde gelişmektedir. Yurttaşların duygu ve düşüncelerini bu kadar hızlı bir şekilde aktarmaları, birbirlerini eskisinden daha fazla etkilemeleri, kamunun vatandaş odaklılığı ve vatandaş memnuniyetini gözetmesini gerektirmektedir.

2.1. Yeni Kamu İşletmeciliğindeki Vatandaş Memnuniyetini Sağlamada Kamu Personelleri

Yeni Dünya Düzeninin beklentisi olan vatandaş memnuniyetini sağlayacak kamu personelidir. Vatandaşın talep ile gelmesinden itibaren, hizmeti aldıktan sonrada hissettiği tüm duygulara eşlik etmesinden dolayı kamu personelinin bu yeni sürece adaptasyonu önemlidir. Eğer ki kamu personeli vatandaşın istek ve ihtiyaçlarını önemsemez, kendini yalnızca evrakları alan taraf olarak görüp işin içerisine gönüllülikle katılım sağlamaz ise hizmetin kalitesi düşecek, sorunların çoğalmasından personel rol oynayarak vatandaşın şikayetinin artmasına neden olacaktır. Burada kamu personelinin beklenen, talep ettiği hizmette en yüksek faydayı almayı amaçlayan vatandaşa danışmanlık etmesidir. Danışmanlığında; yol göstermesi, çalışma saatleri dışında kendisine nasıl hizmet verilmesini bekliyor ise empati duyarak çalışma saatlerinde de vatandaşa aynı duyarlılıkla hizmet vermesi, vatandaşı dinlemesi, taleplerini anlayarak üzerinde araştırma yapması, çözüme ulaştırması ve vatandaşta güven duygusu oluşturmalarıdır.

Yeni Dünya Düzeninin amaçladığı kamu personelinin yurttaşla yaklaşımında;

Yurttaşın hizmeti ikamet ettiği ve kendisine en yakın yerden alması. Çalışan insanları/yurttaşları da iş yaşamından alıkonulmaması adına randevu sistemi ile randevu saatinde işlemlerini ya da evraklarını teslim edip yeniden iş hayatına/ özel hayatına dönebilmesidir.

Yurttaş aldığı hizmet sürecinde işlemleriyle hangi personelin ilgilendiğini bilmelidir. Kamu personeli, hizmet talebini aldığı anda öncelikle yurttaşın ihtiyacını, istek ve talebini anlamalıdır. Yurttaşta ihtiyacının anlaşıldığı güveni kazandırılarak, işlemlerinin sonuca ulaşana kadar yorulmayacağı hissiyatı verilmelidir. Yurttaşta, hizmetle ilgili işlemin ne kadar sürede tamamlanacağı hakkında bilgi verilmelidir. Bu sayede yurttaşın sıklıkla sonucu öğrenmek için kuruma giderek ya da başvurarak yorulması engellenecektir. Bu işleyiş kamu personelinin, iş yükünü de azaltacaktır. Amaç yurttaşla belirtilen işlem sürelerinde çözüme ulaştırılmasıdır. Hizmetin tamamlanma süresi uzayacak ise yurttaş ile e-mail, telefon ya da SMS gibi iletişim kanallarından iletişim kurularak hizmetle ilgili sürecin ne aşamada olduğu hakkında bilgi verilmelidir. Kendisiyle ve aldığı hizmetle ilgilenen bir kamu personelinin olduğu hissiyatı ve güveni pekiştirilecektir.

Yurttaşın, kamunun düzenlediği (sabıka kaydı gibi) ya da erişebildiği evraklar talep edilmeyecektir. Bu hem kamudaki kırtasiyeciliği azaltacak, yurttaşla vakit ve enerji kaybı yaşanılmayacak hem de dijitalleşen dünya da ulaşılabilirlik bu kadar kolay iken yeniçağın getirdiği faydalar kullanılacaktır.

Eğer ki yurttaşın talep ettiği hizmet karşılanamayacak ise, o zaman nedenleri ile yurttaşın bilgi verilmelidir. Bundaki amaç hem yurttaşın ikna etmek hem de kamu yönetimindeki katı bürokrasiyi kırmaktır. Geçerli nedenleri olduğu hakkında bilgi verilmesi kamu yönetimine ve verilen hizmete şeffaflık getirecektir. Kamu personelinin işlem süreçlerini takip edebilecek, uyum gösterebilecek yeterli bilgi ve deneyime sahip olacak eğitimler verilmesi gerekmektedir.

Kamu personeli kendini sürekli geliştirmeli ve gelişime açık olmalıdır. Verilen hizmetlerin devamlı performans ölçümleri gerçekleştirilmelidir. Kamu personelinin performans ölçümleri, yurttaşın verdiği hizmet kalitesinin takibinin yapılabilmesini de kolaylaştıracaktır. Vatandaş memnuniyetinin kazanılabilmesi ve hizmet odaklılığının artırılması açısından kamu personeline inisiyatif alma yetkinliği kazandırılmalıdır. Bu şekilde yurttaşın taleplerine sıklıkla verilecek bir “olmaz” yanıtından çok çözüm odaklı yaklaşım teşvik edilmelidir. Çalışırken düşünmeye sevk edilmeli ki, hizmetlerin etkili sonuçlandırılması adına alternatif çözüm yolları getirebilmelidir. Kamunun yönetiminde demokrasiyi, şeffaflığı getirecek hem yurttaşın hem de kamu personelinin yönetime katılımını arttıracaktır.

Verilen hizmetle yurttaşta güven duygusu uyandırılması önemli noktadır. Hizmet süresince yurttaşın yanında bir kamu personelinin olduğunu hissettirmek, kamu personelinin beraberliğe vurgu yaparak yurttaşın ihtiyaçlarının anlaşıldığını hissettirmesi gerekmektedir. Yurttaşın, yerel yönetimler aracılığıyla daha yakın hizmet sunarak, yol göstermek ve yurttaşta her zaman bir duygusal bağ, beraberlik ve güven yaratmak hedeflenmelidir.

Vatandaş hizmeti talep ettiğinde, etkileşime geçen ve tüm süreçteki deneyimi yaratan kamu personelidir. Bu nedendir ki hizmet kalitesinin artırılmasını, vatandaş memnuniyetinin sağlanmasını, kamu yönetimi ve hizmetine güven duyulmasını, beraberlik hissinin aktarılmasını sağlayacak olan kamu personelidir.

SONUÇ

Özel sektörün müşteri memnuniyet uygulamasının kamunun yönetimine getirilemeyeceği üzerine yapılan tartışmalı bakış açıları vardır. Kamu yönetiminde para karşılığı satılan bir ürün ve hizmet olmaması, vatandaş memnuniyeti uygulamasının getirilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Hantallaşan Geleneksel Kamu Yönetimi düzeninin eksik kalan kısımlarının doldurulması ihtiyacı ile yönetişim kavramı getirilmiştir. Yönetişim ile amaçlanan kamunun yönetiminde ve verdiği hizmette etkinlik, verimlilik, hesap verilebilirlik, şeffaf, hızlı ve kaliteli olmalıdır. Bu amaca ulaşılması için öncelik bu hizmeti alan vatandaşta bırakılan duygu ve deneyimdir. Deneyimlerden yola çıkılarak, gelişim gösterilebilir ve amaçlara ulaşılabilir.

Vatandaşın aldığı hizmet kalitesinde memnuniyetinin hedeflenmesi için karşılığında bir ücret ödemesi beklenmemelidir. Vatandaş talep ettiği hizmet karşılığında ücret ödemez fakat kendi zamanından, enerjisinden harcar bunlarda talep ettiği hizmet karşılığında kamu yöneticilerinden vatandaş odaklı olmalarını beklemesi için verilen bedellerdir.

Dijitalleşen dünya ile deneyimlerin aktarılması; internet sitelerindeki formlar, şikayet/dilekçe kutuları gibi iletişim yollarıyla kolaylaşmıştır. Bunlardaki amaç vatandaşın deneyimlerini aktarabilmesi ve yapılan şikayetler baz alınarak kurumların ve verilen hizmet kalitesi üzerinde iyileştirmelerin yapılmasıdır. Yapılan bu dönüşler kurum açısından geliştirme göste-

rilmesi gereken konuların, yetersizliklerin giderilmesi için bir fırsattır. Vatandaş hizmet talep ettiğinde ilk etkileşim içerisine girdikleri kamu personelinin bu alanlarda deneyiminin arttırılmasında önemli rol oynamaktadır. Vatandaş taleple geldiğinde kamu personeli ile girdiği iletişimde karşısında bir memur değil kamu yönetimi ile etkileşime girer ve kendisinde bırakılan tüm duyguları genelleştirir.

Kamu personeli, vatandaş üzerinde tüm deneyimin ana kaynağı olduğu için vatandaşın memnuniyetini sağlama sorumluluğu da kendisinde olmalıdır. Bu nedenle kendisine gelen vatandaşta vatandaşın talebini, ihtiyacını, ihtiyacı olan hizmete karşılık aciliyetini, talebine olan beklentisini anlayarak ilk karşılamadaki vatandaşın duygusunu da kontrol edebilmelidir. Öncelikle vatandaşta talebini net olarak anladığını, bu talebi ile ilgili çalışmasında ona kendisinin yardımcı olacağını ve yalnız olmadığını ifade ederek güven kazandırmalıdır. Daha sonra talep edilen ürün/hizmetin boyutlarını araştırmalı, işlemi nasıl yöneteceğine karar vererek hizmeti vatandaşta verdiği ortalama süre içerisinde sonuçlandırmalıdır. Çözümlenen işleme aynı kamu personeli, vatandaşta geri dönüş yaparak iletmelidir. Kamu personellerin, vatandaşın talep ya da önerilerine karşılık tekrardan geri dönüş yapmaları vatandaşta her zaman kamu yönetimine güven duygusunu arttırır. Bu hem kamunun yönetiminde verilen hizmet kalitesini arttırır hem Yeni Dünya Düzeninin ihtiyacı olan isteklerini (etkinlik, verimlilik, demokratik, şeffaflık, hesap verilebilirlik vs) karşılar hem de vatandaş ile devlet arasındaki güven duygusunu arttırır.

KAYNAKLAR

- Ayhan,E. Önder, M. Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi. 2017; 3(2).
- BAYRAMOĞLU, Sonay. Yönetişim Zihniyeti Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü, İletişim Yayıncılık, 2005.
- Desai, V. Ve İmrie, R. (1998), The New Managerialism in Local Governance: North – South Dimensions, Third World Quarterly, Vol.19, No.4, 636
- Gökçe, O. Kutlu, Ö. Amerikan “Hükümetin Yeniden Keşfi” (Reinventing Government) Reformu üzerine Genel Bir Değerlendirme, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, s.63
- Gümüş, İ. Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş Ve Yeniden Yapılanma Süreci. S.33. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/473729>.
- Jessua, C. Kapitalizm, Kültür Kitaplığı, 2.baskı
- KARCI, Ş.M. Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımının Temel Değerleri Üzerine Bir İnceleme. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (16), 2008, 40-60
- LAMBA, M. Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Yansımaları: Hükümet Programları Üzerinden Nitel Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Y.2015, C.20, S.129.

- ÖKMEN, M, Yılmaz, A, Baştan, S. (2004), “Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler” *Kuramdan Uygulamaya KAMU YÖNETİMİ*, (Edit: M.Ökmen, A.Yılmaz), Gazi Kitapevi, Ankara,
- ÖZER, A.M. Yönetişim Üzerine Notlar. Sayıştay Dergisi. Sayı:63.
- Öztürk, K, N. “Bürokratik Devletten Etkin Yönetime Geçiş: İyi Yönetişim.” Türk İdare Dergisi 437, 27-38
- TİMUR, Tamer. Küreselleşme Ve Demokrasi Krizi. İmge Kitabevi Yayınları, 1996, Baskı:2.
- TURHAN, Aydın. İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2013.
- TÜSİAD 2017 Faaliyet Raporu. Bkz, <https://tusiad.org/tr/faaliyet-raporlari/item/9911-tusiad-faaliyet-raporu-2017>
- TÜRKYILMAZ, Atila. Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Vatandaş/ Müşteri Odaklı Yaklaşım, Denetim Dergisi, 2013/11
- World Bank, Sub-Saharan Africa:From Crisis To Sustainable Growth, 60, VII, Washington, DC: World Bank 1989

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 341-351

Geliş/Submitted/ Отправлено: 13.04.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 08.06.2020

Yaın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.42886

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Atakan AKSU

Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

atakanaksu23@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5648-9234

Ömer Faruk TATAR

Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

tutar10476549@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8084-6329

ELAZIĞ 1.AMATÖR KÜME FUTBOLCULARININ SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ*

Öz

Bu araştırma Amatör futbolcuların saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini; 2019-2020 futbol sezonunda Elazığ ilinde Amatör kümede mücadele eden takımların futbolcuları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2019-2020 futbol sezonunda Elazığ ilindeki 1. Amatörde mücadele eden takımlardan random yöntem ile seçilen 14 takımdan 200 amatör futbolcu oluşturmuştur. Çalışmamıza katılan katılımcıların demografik bilgilerini tespit etmek amacıyla kişisel bilgi formu (Yaş, spor yılı, eğitim durumu ve antrenörle çalışma yılı) ve saldırganlık düzeylerini belirlemek için (Kiper, 1984) tarafından geliştirilen "Saldırganlık Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket prog-

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Atakan AKSU

Cite as/Atıf: Aksu, A. ve Tutar, Ö. F. (2020). Elazığ 1. Amatör Küme Futbolcularının Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 341-351. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.42886>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

ramı kullanılmıştır. Çalışmada hata düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır. Bulgular araştırmaya katılan futbolcuların, yaş, spor yılı, eğitim düzeyi ve antrenörle çalışma yılı düzeylerine göre saldırganlık ölçeği alt boyutları düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı fark olduğu görülmektedir. Çalışmamız bulgularına göre, ölçeğin yıkıcı alt boyut puan ortalamasının 36,30 puan ortalama saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Atılacak alt boyutu puan ortalaması incelendiğinde, ortalamasının altında 45,58 olarak saldırganlık puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Edilgen saldırganlık alt boyutu incelendiğinde, puan ortalamasının 33,50 ile ortalamasının altında olduğu ve saldırganlık puanının düşük olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak; araştırma sonucuna göre amatör sporcularda saldırganlık düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Araştırma bulguları antrenör, sporcu ve araştırmacılara ulaştırılarak sporcu performansına olumlu yönde katkı sağlayacağı kanısındayız.

Anahtar kelimeler: Spor, Futbol, Saldırıcılık

INVESTIGATION OF THE AGGRESSION LEVELS OF FOOTBALL PLAYERS OF ELAZIĞ 1st AMATEUR LEAGUE

Abstract

In this study, it was aimed to determine the aggression levels of amateur football players. The population of the study consisted of football players of football teams, which were competing in the amateur league in the city of Elazığ during the 2019-2020 football season. The sample of the study consisted of 200 randomly chosen amateur football players, who played in 14 teams in the 1st amateur league in the city of Elazığ during the 2019-2020 football season. To determine the demographic information about the participants in the study, a personal information form, which included age, sports years, education level and years of training with coaches, and the "Aggression Scale", which was developed by İter (1984) to determine aggression levels, were used. In the data analysis, SPSS package software was used. In the study, the error level was regarded as $p < 0.05$. According to the findings, it was observed that there were statistically significant differences in the scores of aggression scale and its subscales according to age, sports years and education level years of training with coaches of the participating football players. According to the findings of our study, it was also observed that the mean score of the destructive subscale of the scale, a mean score of 36.30, was low in terms of aggression levels. Furthermore, the mean score of the assertiveness subscale, a mean score of 45.58, was low in terms of aggression scores. When the passive subscale was evaluated, it was observed that the mean score of the subscale, a mean score of 33.50, was below the average with low aggression scores. In conclusion, it was observed that the aggression levels of amateur athletes were at low levels. We believe that the findings of the study can provide positive

contributions to the performances of athletes by transmitting the results to coaches, athletes and researchers.

Keywords: Sports, Football, Aggression

GİRİŞ

Spor, dünyadaki eğlence endüstrisinin en güçlü disiplinlerinden biridir. Futbolun spordaki ayrımı diğer dallarla karşılaştırılamayacak kadar etkilidir. Futbol, günümüzde en çok düşünülen evrensel bir yaşam tarzı haline geldi ve bunu milyarlarca insan kitle iletişim araçları ve daha pek çok kişi izledi. Gerginlik ve neşe hissinin en yaygın olduğu futbol, bugün saf bir oyundan olmaktan çıkmış ve yerel, sosyal, ulusal ve evrensel bir gerçekliğe dönüşmüştür. (Eker, 2010).

Sporun en önemli unsurlarından biri olan futbol, bu döngünün en önemli parçasıdır. Bugün futbol hızla büyüyen bir endüstri haline gelmiştir. İngilizlerin yıllar önce icat ettiği ve şu anki biçimine getirildiği düşünülen futbol sadece eğlenceli bir oyunun dışında bugün bu eğlenceye çok ciddi ticari getiriler de eklenmiş durumdadır. Futbol gün geçtikçe daha ticari ve ekonomik hale gelmektedir. (Eygü, 2012).

Futbol, ülkeler ve toplumlar arasında iletişim becerilerini geliştirdiği ve toplumların ikili ilişkilerindeki dostluk olgusunu sağlama sağlayan en önemli spor branşlarından biridir (Başaran, 1998). Spor ve futbol bakıldığında insanların içindeki öfke ve saldırganlık düzeylerinin hafifletildiği birçok tanımda ifade edilebilmektedir (Çakı, 1998).

Sporcuların ilgilendikleri sporda başarılı olma arzusu, kendilerini kanıtlama arzusu, hem rakipler hem de oyun yöneticileri tarafından haksız olduklarını düşündükleri gerçeği öfkelerini kontrol etmelerini engellemektedir. Yarışmadaki birçok benzer neden, sporcu tarafından kışkırtıcı olarak kabul edilir ve çeşitli reaksiyonlara neden olmaktadır. Her spor dalının kendine özgü bir ceza sistemi mevcuttur. Aslında sporcularında bildiği bu ceza sistemi saldırganlık düzeyini önlemek içindir. Tam bu süreçte kuralları bozan sporcular cezalandırılır ve asıl saldırganlık düzeyi bu dönemde ortaya çıkmaya başlar. Davranışın saldırganlık olarak değerlendirilebilmesi için; kabul gören kuralların dışına çıkılarak; rakibe karşı kasıtlı olarak zarar verme amacı taşınması gerekir (Baumann, 1994).

Saldırganlık; Üç başlık altında incelenir: yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve pasif saldırganlık. Yıkıcı saldırganlık, saldırgan saldırganlık ile eşanlamlı kabul edilir. İnsanlar beklentilerini gerçekleştiremediklerinde hayal kırıklığı, üzüntü ve korku gibi karmaşık duygulara girebilirler. Bu duygusal yoğunluğa sahip kişi, toplumun kabul etmeyeceği agresif bir tutum sergileyebilir. Burada kişi, kendisine zarar verdiği inandığı kaynağa doğru hareket ederek zarar verme amacına sahiptir. (Bostan ve Kılıçgil, 2008)

Saldırganlık, psikotizm, mesafeli davranma, anti sosyal davranışlar ve diğer insanlara karşı duyarsız davranma ile ilişkilidir (Koçyiğit, 2018).

Saldırganlığı etkileyen öfke duygusunun biçimlenmesinde ve yaşanmasında rolü olan bir etken de tolerans düzeyidir. Spinoza toleranssızlığı kişinin doğuşuyla başlayan ve yaşam içerisinde yaşanan endişe, sevinç, umut gibi duygularla ortaya çıkan bir durum olarak tanımlar.

İnsanların değer yargılarını, kendisine veya diğer insanlara karşı davranışlarını ulaştırmak için mücadele verdiği amaçlarının tehlikeye düştüğünü hissettiğinde veya kısıtlamalar yaşadığında değiştirir (Rosental, 2003).

Materyal Metot

Bu Araştırma ile Elazığ 1. Amatör küme futbolcularının saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evreni, 2019-2020 futbol sezonunda Elazığ ilindeki Amatör kümede mücadele eden takımların futbolcuları oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise 2019-2020 futbol sezonunda Elazığ ilindeki 1. Amatörde mücadele eden takımlardan random yöntem ile seçilen 14 takımdan 200 amatör futbolcu oluşturmuştur.

Araştırmaya katılan deneklerin demografik bilgilerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu (Yaş, spor yılı, eğitim durumu ve antrenörle çalışma yılı) ve (Kiper, 1984). tarafından geliştirilen saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Saldırganlık envanteri 30 maddeden oluşmakta ve üç alt boyut içermektedir. Bunlar: yıkıcı saldırganlık, atılğanlık ve edilgen saldırganlıktır. Ölçeğe bakıldığında her 10 soru bir alt boyutun puanlarını saptamak için kullanılmıştır. 1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29 Yıkıcı saldırganlık alt boyutunu, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28, Atılğanlık alt boyutunu ve 7, 8, 9, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 30, Edilgen saldırganlık alt boyutunu ifade etmektedir. Ölçekte sorulan sorulara verilmesi beklenen cevap ve puanları şu şekildedir; “bana hiç uymuyor=-3”, “bana biraz uymuyor=-2”, “bana uymuyor=-1”, “kararsızım=0”, “bana uyuyor=+1”, “bana biraz uyuyor=+2”, “bana çok uyuyor=+3”. Ölçek 7’li likert tip de bir ölçektir. Kurgusal olarak bu şekilde her alt ölçekten alınacak en yüksek puan 30, en düşük puan ise -30 olduğundan ve istatistiksel çalışmalarda eksi puan tanımlanamadığından, çalışmanın her katılımina 31 puan eklenmelidir. Bu şekilde yapıldığında çalışmadan alınabilecek en düşük puan 1 en yüksek puan ise 61’dir. Bu araştırma için yapılan güvenirlik çalışmasında envanterin “Yıkıcı Saldırganlık” alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı .723; “Atılğanlık” alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı .721 ve “Edilgen Saldırganlık” alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı .715 olarak bulunmuştur. Envanterin tümüne ilişkin elde edilen iç tutarlılık katsayısı ise .781 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmadaki verilerin analizi ve bulunan sonuçların hesaplanmasında SPSS 22,0 istatistik programı kullanılmıştır. Değişkenlerin frekans (f) ve yüzde (%) dağılımları hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) testleri ile kontrol edilmiştir. Bu testler ve kontroller sonucunda araştırmanın verilerinin parametrik olduğu saptanmıştır. Bundan dolayı t testi ve varyans analizi (Anova) testi kullanılmıştır. Anlamli farklılık çıkan sonuçlarda ise farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey test sonuçlarından faydalanılmıştır. Çalışmada hata düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın değişkenlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Çalışmamıza katılan Elazığ 1. Amatör küme futbolcularının demografik niteliklerine göre dağılımlarını gös-

teren bulgular incelenip yorumlanmıştır.

Tablo 1. Demografik Özelliklerin Dağılım Tablosu

Değişken	Gruplar	N	%
Yaş	18-21 Yaş	73	36,5
	21-25 Yaş	59	29,5
	25-30 Yaş	43	21,5
	30 Yaş ve üzeri	25	12,5
	Toplam	200	100,0
Sporcu Yılı	1-3 Yıl	40	20,0
	3-5 Yıl	47	23,5
	5-10 Yıl	66	33,0
	10 Yıl ve üzeri	47	23,5
	Toplam	200	100,0
Eğitim Durumu	Orta öğretim	26	13,0
	Lise	74	37,0
	Ön lisans	40	20,0
	Lisans	60	30,0
	Toplam	200	100,0
Antrenörle Çalışma Yılı	1-3 Yıl	62	31,0
	3-5 Yıl	46	23,0
	5-10 Yıl	64	32,0
	10 Yıl ve üzeri	28	14,0
	Toplam	200	100,0

Tablo'1 de öğrencilerin demografik dağılım tablosu incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin yaş grupları bakımından en yüksek katılımın %36 (n=73) ile 18-21 yaş aralığında ki futbolcuların olduğu en düşük katılım yüzdesinin ise %12,5 (n=25) ile 30 yaş ve üstü futbolcuların olduğu görülmektedir. Aynı zamanda %29,5 (n=59)'inin 21-25 yaş aralığında olduğu ve %21,5 (n=43)'inin 25-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların sporla uğraşma yıllarına bakıldığında en yüksek katılımın %33 (n=66) ile 5-10 yıl gibi süredir spor yaptığı en düşük katılımın ise %20 (n=40) ile 1-3 yıldır spor yaptığı saptanmıştır. 3-5 yıl aralığında spor yapanlar ile 10 yıl ve üzerinde süredir spor yapanlar %23,5 ile eşit dağılım göstermişlerdir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında en yüksek katılım sırasına göre %37 (n=74)'sinin lise, %30 (n=60)'unun lisans, %20 (n=40) ön lisans ve %13 (n=26)'ünün ortaöğretim düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Antrenörle çalışma süresine bakıldığında katılımcıların %31 (n=62)'inin 1-3 yıldır, %23 (n=46)'ünün 3-5 yıldır, %32 (n=64)'sinin 5-10 yıldır ve %14 (n=28)'ünün 10 yıl ve daha fazladır antrenörü ile birlikte çalıştıklarını söylemişlerdir.

Tablo 2. Araştırmaya katılan deneklerin yaş değişkenine göre Anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	X	Ss	F	p	Tukey
Yıkıcı	18-21 Yaş ^A	73	37,8904	10,91452	4,463	,005	
Alt Boyutu	21-25 Yaş ^B	59	38,4915	11,94004			

	25-30 Yaş ^C	43	35,0233	13,79698			D-A,B
	30 Yaş ve üzeri ^D	25	28,6800	13,35952			
	Toplam	200	36,3000	12,50407			
Atılancılık Alt Boyutu	18-21 Yaş	73	45,6575	9,76704	,689	,560	
	21-25 Yaş	59	46,9153	9,82482			
	25-30 Yaş	43	44,1628	9,88007			
	30 Yaş ve üzeri	25	44,6800	12,17826			
	Toplam	200	45,5850	10,10959			
Edilgen Saldırıcılık Alt Boyutu	18-21 Yaş ^A	73	35,8630	12,47922	3,174	,025	
	21-25 Yaş ^B	59	34,7797	14,40674			
	25-30 Yaş ^C	43	31,6744	14,30904			A-D
	30 Yaş ve üzeri ^D	25	26,7200	14,63307			
	Toplam	200	33,5000	13,96082			

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların saldırıcılık ölçeği atılancılık alt boyutu düzeyleri ile yaş değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Yıkıcı alt boyut ile yaş değişkeni incelendiğinde, yaş aralığı 30 yaş ve üstünde olanlar ile 18-21 yaş ve 21-25 yaş aralığında olanlar arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Edilgen Saldırıcılık alt boyut ile yaş değişkeni incelendiğinde, yaş aralığı 30 yaş ve üstünde olanlar ile 18-21 yaş aralığında olanlar arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 3. Araştırmaya katılan deneklerin sporcu yılı değişkenine göre Anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Sporcu Yılı	N	X	Ss	F	p
Yıkıcı Alt Boyutu	1-3 Yıl	40	38,5000	10,48809	1,492	,218
	3-5 Yıl	47	37,1702	13,15182		
	5-10 Yıl	66	36,5758	11,99751		
	10 Yıl ve üzeri	47	33,1702	13,84435		
	Toplam	200	36,3000	12,50407		
Atılancılık Alt Boyutu	1-3 Yıl	40	45,8250	8,21158	,307	,820
	3-5 Yıl	47	45,0213	11,74269		
	5-10 Yıl	66	45,0455	9,54412		
	10 Yıl ve üzeri	47	46,7021	10,78428		
	Toplam	200	45,5850	10,10959		
Edilgen Saldırıcılık Alt Boyutu	1-3 Yıl	40	34,2000	12,15751	1,541	,205
	3-5 Yıl	47	35,4681	14,54057		
	5-10 Yıl	66	34,3182	13,50801		
	10 Yıl ve üzeri	47	29,7872	15,13840		
	Toplam	200	33,5000	13,96082		

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların saldırıcılık ölçeği alt boyutları düzeyleri ile spor-

cu yılı değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 4. Araştırmaya katılan deneklerin eğitim durumu değişkenine göre Anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	N	X	Ss	F	p	Tukey
Yıkıcı Alt Boyutu	Ortaöğretim ^A	26	42,9615	9,80808	6,806	,000	A-C,D B-D
	Lise ^B	74	38,7432	10,35806			
	Ön lisans ^C	40	33,9000	12,41752			
	Lisans ^D	60	32,0000	14,21863			
	Toplam	200	36,3000	12,50407			
Atılmanlık Alt Boyutu	Ortaöğretim	26	45,5769	10,98061	,299	,826	
	Lise	74	45,2162	8,73706			
	Ön lisans	40	44,8000	9,75915			
	Lisans	60	46,5667	11,60416			
	Toplam	200	45,5850	10,10959			
Edilgen Saldırıcılık Alt Boyutu	Ortaöğretim ^A	26	41,1923	12,07649	6,242	,000	A-C,D
	Lise ^B	74	35,8784	12,70201			
	Ön lisans ^C	40	29,3250	15,35793			
	Lisans ^D	60	30,0167	13,51771			
	Toplam	200	33,5000	13,96082			

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların saldırganlık ölçeği atılmanlık alt boyutu düzeyleri ile eğitim durumu değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Yıkıcı alt boyut ile eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olanlar ile ön lisans ve lisans düzeyinde olanlar arasında ve eğitim durumu lise ve lisans düzeyinde olanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Edilgen saldırganlık alt boyut ile eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olanlar ile ön lisans ve lisans düzeyinde olanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 5. Araştırmaya katılan deneklerin antrenör çalışma süresi değişkenine göre Anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Antrenörle Yılı	N	X	Ss	F	p	Tukey
Çalışma Yıkıcı Alt Boyutu	1-3 Yıl	62	36,9355	11,43889	2,158	,094	
	3-5 Yıl	46	39,5435	12,57282			
	5-10 Yıl	64	33,5625	12,49746			
	10 Yıl ve üzeri	28	35,8214	13,85655			
	Toplam	200	36,3000	12,50407			

Atılğanlık Alt Boyutu	1-3 Yıl	62	45,1935	8,76625	1,173	,321	B-C
	3-5 Yıl	46	44,8913	11,72695			
	5-10 Yıl	64	45,0156	10,39306			
	10 Yıl ve üzeri	28	48,8929	9,22693			
	Toplam	200	45,5850	10,10959			
Edilgen Saldırganlık Alt Boyutu	1-3 Yıl ^A	62	33,9032	12,92565	2,856	,038	
	3-5 Yıl ^B	46	38,0000	14,00476			
	5-10 Yıl ^C	64	30,2969	13,29361			
	10 Yıl ve üzeri ^D	28	32,5357	16,11413			
	Toplam	200	33,5000	13,96082			

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların saldırganlık ölçeği yıkıcı alt boyutu ve atılğanlık alt boyutu düzeyleri ile antrenörle çalışma yılı değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Edilgen saldırganlık alt boyutunda antrenörle çalışma yılı 3-5 yıl aralığında olanlar ile 5-10 yıl aralığında olanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmamızın bu bölümünde, araştırmaya katılan Elazığ 1. Amatör küme futbol takımlarında oynayan futbolcuların saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre farklılaşma gösterip göstermediği ile ilgili bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Tablo'1 e bakıldığında, araştırmaya katılan deneklerin yaş grupları bakımından en yüksek katılımın %36 (n=73) ile 18-21 yaş aralığında ki futbolcuların olduğu en düşük katılım yüzdesinin ise %12,5 (n=25) ile 30 yaş ve üstü futbolcuların olduğu görülmektedir. Aynı zamanda %29,5 (n=59)'inin 21-25 yaş aralığında olduğu ve %21,5 (n=43)'inin 25-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların sporla uğraşma yıllarına bakıldığında en yüksek katılımın %33 (n=66) ile 5-10 yıl gibi süredir spor yaptığı en düşük katılımın ise %20 (n=40) ile 1-3 yıldır spor yaptığı saptanmıştır. 3-5 yıl aralığında spor yapanlar ile 10 yıl ve üzerinde süredir spor yapanlar %23,5 ile eşit dağılım göstermişlerdir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında en yüksek katılım sırasına göre %37 (n=74)'sinin lise, %30 (n=60)'unun lisans, %20 (n=40) ön lisans ve %13 (n=26)'ünün ortaöğretim düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Antrenörle çalışma süresine bakıldığında katılımcıların %31 (n=62)'inin 1-3 yıldır, %23 (n=46)'ünün 3-5 yıldır, %32 (n=64)'sinin 5-10 yıldır ve %14 (n=28)'ünün 10 yıl ve daha fazladır antrenörü ile birlikte çalıştıklarını söylemişlerdir.

Araştırmaya katılan deneklerin yaş değişkenine göre saldırganlık düzeyi incelendiğinde, saldırganlık ölçeği atılğanlık alt boyutu düzeyleri ile yaş değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır. Yıkıcı alt boyut ile yaş değişkeni incelendiğinde, yaş aralığı 30 yaş ve üstünde olanlar ile 18-21 yaş ve 21-25 yaş aralığında olanlar arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Edilgen Saldırganlık alt boyut ile yaş değişkeni incelendiğinde, yaş aralığı 30 yaş ve üstünde olanlar ile 18-21 yaş aralığında olanlar arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamız ile paralellik gös-

termeyen bir çalışmada Erşan (2009) Atılganlık ve yıkıcı saldırganlık puanları 21 yaşından büyük öğrencilerde 21 yaşından küçük öğrencilerden daha yüksek, fakat istatistiksel yönden anlamsız bulmuştur. Çalışmamızda yaş ilerledikçe saldırganlık puanlarının düştüğü görülmektedir.

Araştırmaya katılan deneklerin sporcu yılı değişkenine göre saldırganlık düzeyi incelendiğinde, katılımcıların saldırganlık ölçeği alt boyutları düzeyleri ile sporcu yılı değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır. Saldırganlık ölçeği alt boyutları puanları incelendiğinde, ölçeğin yıkıcı alt boyut puan ortalamasının 36,30 puan ortalama saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Atılganlık alt boyutu puan ortalaması incelendiğinde, ortalamanın altında 45,58 olarak saldırganlık puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Edilgen saldırganlık alt boyutu incelendiğinde, puan ortalamasının 33,50 ile ortalamanın altında olduğu ve saldırganlık puanının düşük olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya katılan deneklerin eğitim durumu değişkenine göre saldırganlık düzeyi incelendiğinde, katılımcıların saldırganlık ölçeği atılganlık alt boyutu düzeyleri ile eğitim durumu değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır. Yıkıcı alt boyut ile eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olanlar ile ön lisans ve lisans düzeyinde olanlar arasında ve eğitim durumu lise ve lisans düzeyinde olanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Edilgen saldırganlık alt boyut ile eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, eğitim durumu ortaöğretim düzeyinde olanlar ile ön lisans ve lisans düzeyinde olanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ayaş ve ark (2020) yılında farklı liglerdeki futbolcuların zihinsel dayanıklılık özellikleri ile fiziksel uygunluk durumlarının incelenmesi isimli yaptığı çalışmada lig seviyesi arttıkça zihinsel dayanıklılık seviyelerinin arttığını gözlemlemişlerdir (Ayaş ve ark 2020). Bahadır (2006) 'ın Konya spor taraftarı üzerinde yapmış olduğu çalışmasında; bireylerin eğitim düzeylerinin yükseldikçe şiddete eğilimlerinin azaldığını savunmaktadır. Kurtiç (2006) 'de yapmış olduğu çalışmasında; futbol seyircilerinin eğitim seviyelerinin düştükçe olaylara fiili olarak katılımlarının artış gösterdiğini savunmaktadır.

Araştırmaya katılan deneklerin antrenör çalışma süresi değişkenine göre incelendiğinde katılımcıların saldırganlık ölçeği yıkıcı alt boyutu ve atılganlık alt boyutu düzeyleri ile antrenörle çalışma yılı değişkeni arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır. Edilgen saldırganlık alt boyutunda antrenörle çalışma yılı 3-5 yıl aralığında olanlar ile 5-10 yıl aralığında olanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ölçeğin yıkıcı alt boyutunda 3-5 yıl arasında antrenörleri ile çalışma yılı olan futbolcuların saldırganlık puanlarının diğer gruplara daha yüksek olduğu görülmekle birlikte ortalamanın altında saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır. Atılganlık alt boyutunda ise çalışma yılı 10 yıl ve üzerinde olan bireylerin antrenörleriyle daha fazla çalışma yılından kaynaklı daha atılgan oldukları söylenilebilir.

Sonuç olarak; Elazığ 1. Amatör küme futbol takımlarında oynayan futbolcuların; sporcu yılı değişkenine göre saldırganlık ölçeği alt boyutları düzeyleri arasında ki farkın istatistiki açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Yaş, spor yılı, eğitim düzeyi ve antrenörle çalışma yılı

düzeylerine göre saldırganlık ölçeği alt boyutları düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı fark olduğu görülmektedir. Çalışmamız bulgularına göre, ölçeğin yıkıcı alt boyut puan ortalamasının 36,30 puan ortalama saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Atılğanlık alt boyutu puan ortalaması incelendiğinde, ortalamanın altında 45,58 olarak saldırganlık puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Edilgen saldırganlık alt boyutu incelendiğinde, puan ortalamasının 33,50 ile ortalamanın altında olduğu ve saldırganlık puanının düşük olduğu saptanmıştır.

Tüm spor müsabakalarında olduğu gibi tartışmasız dünyadaki en popüler spor mücadelesi olan futbolda da sporcuların şiddete eğilim kaçınılmaz bir doğrudur. Sporcuların saldırganlık eğilimlerini belirli bir seviyede tutmak için futbol müsabakalarında çeşitli ceza verici kurallar vardır. Bu kurallar çerçevesinde bazı sporcuların ihraç edilmesi veya farklı cezalar verilmesi en çok kendini ve bulunduğu takımı etkilemektedir. Bu süreçte futbolcuların saldırganlık durum düzeylerinin ölçülmesi ve buna göre önlemler alınması oldukça önemli olduğundan çalışmamızda futbolcuların saldırganlık düzeylerinin araştırılması önemli görülmüş ve eldeki araştırmanın sonucunda; spor bilimcilere, psikologlara ve bu konuda çalışan akademisyenlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayaş, E.B., Murathan, F., Murathan, G., (2020). Farklı liglerdeki futbolcuların zihinsel dayanıklılık özellikleri ile fiziksel uygunluk durumlarının incelenmesi Kesit Akademi Dergisi, 6(22), 80-89.
- Bahadır Z. (2006). Futbol seyircisinin sosyo-ekonomik kültürel yapısının şiddet eylemine etkisi (Konyaspor Örneği). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Başaran E.İ. (1998) Eğitim psikolojisi eğitimin psikolojik temelleri. Gül Yayınevi, Ankara, 112–113.
- Baumann, S. (1994). Uygulamalı spor psikolojisi (C. İkizler & A. O. Özcan, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Bostan, G., Kılıçgil, E. (2008). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencisi Olan ve Olmayan Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin Saldırganlık Boyutları, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. 6 (3),133–140.
- Çakı R. (1998) Bayan ve erkek voleybolcularda müsabaka öncesi ve sonrası bazı davranış özelliklerinin karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eker GÖ, Irresistible charming of the football, portrait of fascinated supporter, fanaticism and Beşiktaş. Milli Folklor Dergisi, 2010; 22 (85): 173-183
- Erşan, E., Dogan, O., & Doğan, S. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin

saldırganlık düzeylerinin sosyodemografik açıdan değerlendirilmesi. Cumhuriyet Medical Journal (CMJ), 31(3), 231-238.

Eygü H. Spor Psikolojisi ve Türkiye'deki Futbol Hakemlerinin Hakemlik Psikolojileri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2012.

Kiper İ. (1984). Saldırganlık Türlerinin Çeşitli Ekonomik, Sosyal ve Akademik Değişkenlerle İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koçyiğit, M. (2018). Etkili İletişim ve Duygusal Zekâ (3.Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.

Kurtiç N. Futbol seyircisini saldırganlığa iten psiko-sosyo nedenler (Sakarya İli Örneği). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Rosenthal, M. A. (2003). Sipinoza's republican argument for toleration. The Journal of Philosophy, 11(3), 320-337.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 352-362

Geliş/Submitted/ Отправлено: 30.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 20.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43868

Kitap Tanıtımı

Book Review

Рецензия На Книгу

Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı

bsarikaya@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9842-237X

TÜRK EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME*

Öz

Divan edebiyatının pek işlenmemiş konularından biri, tarih düşürme konusudur. Yazma eserler, taş baskı divanlar, matbu dergiler, tarihi yapılar, mezar taşları vb. yerlerde tarih düşürme sanatının icra edildiği beyitler ve kıtalar görülür. Tarih düşürülen şiirlerde bu sanat bazen kendini hissettirmez, ancak bilenlerin dikkati sayesinde ortaya çıkar. İçinde tarih düşürme sanatı olan divanlardan ve dergilerden taranan binlerce şiirin mısraları, beyitleri ve kıtaları bütün teferruatıyla incelenmiş, tarih düşürmenin şifreleri araştırmacı tarafından çıkarılmıştır. Geniş hacimli bu çalışma önce tez olarak hazırlanmış, daha sonra *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme* ismiyle basılmış ve okurlara sunulmuştur. Makalemizde ise alanında en geniş hacimli kaynak olarak kabul edilebilecek bu kitap, ana hatlarıyla ele alınmış, şiire ve tarih düşürme sanatına meraklı olanlar için özet olarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarih düşürme, kıta, şifre, Turgut KARABEY

* **Cite as/Atıf:** Sarıkaya, B. (2020). Türk Edebiyatında Tarih Düşürme, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 352-362.

<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43868>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

CHRONOGRAM IN TURKISH LITERATURE

Abstract

One of the subjects that are not discussed in Divan Literature is to determine the date from the letters in the text, namely the chronogram. There are couplets and stanzas with the chronogram in manuscripts, lithograph books, printed magazines, historical buildings, tombstones, etc. In poetry in which the chronogram is hidden, this art sometimes does not make itself felt, it is only revealed by the attention of those who know. The lines, couplets and stanzas of thousands of poems scanned from books and magazines with chronogram examined in all their details. Thus, the keys of the chronogram was taken by the researcher. This comprehensive study was first prepared as a thesis, and later published under the name "Chronogram in Turkish Literature" and presented to readers. In our article, this book, which can be accepted as the most comprehensive resource in its field, has been handled in general and has been prepared as a summary for those who are interested in poetry and chronogram.

Keywords: chronogram, stanza, code, Turgut KARABEY

Turgut KARABEY[†], *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI, 1. baskı, Ankara 2015.

Divan edebiyatının pek işlenmemiş konularından biri, tarih düşürme konusudur. Yazma eserler, taş baskı divanlar, matbu dergiler, tarihî yapılar, mezar taşları vb. yerlerde tarih düşürme sanatının icra edildiği beyitler ve kıtalar görülür. Tarih düşürülen şiirlerde bu sanat bazen kendini hissettirmez, ancak bilenlerin dikkati sayesinde ortaya çıkar.

İçinde tarih düşürme sanatı olan divanlardan ve dergilerden taranan binlerce şiirin mısraları, beyitleri ve kıtaları bütün teferruatıyla incelenmiş, tarih düşürmenin şifreleri araştırmacı tarafından çıkarılmıştır. Geniş hacimli bu çalışma önce tez olarak hazırlanmış, daha sonra *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme* ismiyle basılmış ve okurlara sunulmuştur.

Makalemizde ise alanında en geniş hacimli kaynak olarak kabul edilebilecek bu kitap, ana hatlarıyla ele alınmış, şiire ve tarih düşürme sanatına meraklı olanlar için özet olarak hazırlanmıştır.

Türk Edebiyatında Tarih Düşürme adlı eser, giriş, ebced sistemi, tarih düşürme ve tarih mısralarının biçim ve muhteva bakımından incelenmesi olmak üzere dört bölümden oluşur.

Giriş bölümü harflerin tarihiyle başlar. Sesleri ifade eden şekiller zaman içinde sistem ha-

[†] Bayburt asıllı bir ailenin çocuğu olan Turgut Karabey; 07.08. 1944 tarihinde Erzurum'da doğdu. 1969 yılında Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm'ünden mezun oldu. 1976 yılında mezun olduğu bölüme araştırma görevlisi olarak atandı. Aynı fakültede, 1983 yılında Doç. Dr. Haluk İPEKTEN danışmanlığında "*Türk Edebiyatı'nda Tarih Düşürme*" isimli teze doktor ünvanını aldı. 1987 yılında yardımcı doçent, 2000 yılında doçent, 2007 yılında profesör oldu. Uzun yıllar Erzurum'da öğretim üyeliği yaptı. 2011 yılında Erzincan Üniversitesine öğretim üyesi olarak nakledildi. 2019 Ağustosunda emekliye ayrıldı. Edebiyat alanında birçok eseri bulunmaktadır.

line getirilmiştir. Arap alfabesinde bulunan harflerinin Ebced tertibinde dizilişi, İbrânî ve Ârâmî dillerindeki harflerin dizilişiyle aynıdır. Bu, ebced sisteminin kökeninin İbrânî ve Ârâmî dilleri olduğunu gösterir. Arap alfabesi; Arâmî ve İbrânî asıllı Nebâtî alfabesini meydana getiren yirmi iki harfe [ebced hevvez hıttiy kelemen sa‘feş], Arapların da kendi dillerine mahsus olan 6 harfi [şehhaz đazığ] eklemeleriyle meydana getirdikleri 28 harfli bir alfabedir. (s. 5) Harflerin bu düzenine Süryânî düzeni/dizilişi de denmektedir. (s. 7) Arap harflerinin şekil ve söyleniş özelliğine göre hazırlanan ve en son *elif, bâ, tâ, şâ* şeklini alan düzene *alfabe* veya *elifbâ* ismi verilmiştir. Arapça öğretiminde geçerli olan bu harfler aynı zamanda rakam olarak da kullanılmıştır. (s. 9).

Eserin birinci bölümünde Ebced sisteminin tarihinden söz edilir. Önceleri Nebâtî düzeni sonraları Süryânî düzeni adı ile anılan harf düzeni, birler onlar yüzler basamağına göre yeniden düzenlenip adına da *ebced düzeni* denmiştir. Her ne kadar geçmişte alfabe ve ebced aynı anlamda kullanılsa da günümüzde farklı kullanımı artık belirgin hâle gelmiştir:

ابجد	هوز	حطى	كلمن	سغفص	قرشت	ثخذ	ضظغ
ebced	hevvez	hıttiy	kelemen	sa‘feş	ķaraşet	şehhaz	đazığ

Arap Alfabesinin Ebced Sistemine Göre Sayı Değerleri

ا	ب	ت	ث	ج	ح	خ	د	ذ	ر	ز	س	ش	ص	ض
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50	60
ع	ظ	غ	ف	ق	ك	ل	م	ن	و	ه	ى			
70	80	90	100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000		

Ebced sistemindeki ilk altı kelimenin; haftanın günleri, cin ve şeytan adları, Âdem peygamberin cennetten ayrılış hikâyesinin safhaları, göğün dokuzuncu katında nur ile yazılı kelimeler, kabile ve melik adları, Medyen hükümdarlarının adları, yazıyı icat edenlerin adları, Yunan filozoflarının adları veya anlamlı kelimeler olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır. (s. 12-17). Ebced harfleri, tılsım (sihir), astroloji, fal, cifir, hurufîlik gibi eski ilimlerde kullanılırken, öte yandan matematik, fizik gibi müspet ilimlerde ve kitaplarda sayı yerine kullanıldığı görülür. (s. 24-34).

Ebcedin en çok kullanıldığı alan ise edebiyat alanıdır. Edebiyat alanında ebced; nazım türlerinde† (muamma, lugaz ve tarih düşürme), uygun sözlerde§ ve deyimlerde** kullanıldığına

† Ebced, nazım türleri olan muammâ, lugaz ve tarih düşürmede de kullanılır. Mesela Muammâ türüne örnek:

Üç otuzla bir otuz bir ad olur // Bu muammâyı bilen üstâd olur Lâ edrî
 üç (3) = (ج) cîm otuz (30) = (ل) lâm bir (1) = (ا) elif otuz (30) = (ل) lâm

Bu harfler Arap harfleriyle yazıldığında karşımıza (جلال) celâl ismi çıkmaktadır. (s. 36).

Lugaz türüne bir örnek: **Bir iki iki delik** // Abdülmecid oldu melik Lâ edrî

bir (ا) = 1 iki (ب) = 2 iki delik () = 55

Bu rakamlar yanyana yazıldığında 1255/1839 tarihi Sultan Abdülmecîd’in tahta çıkışını gösterir. (s. 252)

§ Birbiriyle tenasüp teşkil eden kelimelerin ebced değerleri aynı ise bu kelimeler bir arada veya birbirleri yerine kullanılır: Mesela: devâ ve tıb kelimeleri دوا = طب ≈ 11 olduğu için bir arada kullanılabilir. (s. 38)

** “O, gerekeni yaptı sonra Allah’a tevekkül etti” anlamında kullanılan “O, işini altmış altıya bağladı”

dair örnekler sunulur. Sonra ebced hesabının çeşitleri olan büyük ebced, en büyük ebced, küçük ebced ve en küçük ebced olmak üzere dört çeşidi anlatılır ve tablolarla ifade edilir. (s. 40-50).

Tezin temeli olan ikinci bölümde *tarih düşürme* sanatına geçilir. Tarifi “*Harfleri ebced hesabına vurulunca bir binanın yapıldığı veya bir olayın meydana geldiği hicrî-kamerî yılı gösteren bir kelime, tamlama, cümle, mısra, beyit veya bir manzume söyleme; yahut yılı doğrudan doğruya sözle manzum ifade etme sanatına tarih düşürme denir.*” şeklinde yapılır. (s. 52). Tarih düşürmenin tanımı dokuz, konusu beş örnekle açıklandıktan sonra tarih düşürme çeşitleri dört ana grupta ele alınır. İlk üç grupta tarihin sayılarının nasıl oluştuğu anlatılırken, sonraki maddede ise ustalık gösteren tarihçinin düşürdüğü tarihin orijinal olduğu belirtilir.

Karabey, tarih düşürme çeşitlerini beş gruba ayırmış, ilk üçünde tarih düşürmeyi öğretmeyi hedeflerken, dördüncüsünde edebiyata yansımaları ve beşincisinde tarihi gelişimi ile ilgili bilgi vermiştir. Fakat tarihi gelişim bakımından tarih düşürme şeklinde bir başlık konmadığından aşağıda gruplandırmaya alınmamıştır.

- I. Söyleniş bakımından
- II. Hesaplanması bakımından
- III. Harflerin kullanılışı bakımından
- IV. Ustalık gösterme bakımından

I. Söyleniş bakımından tarih düşürme (s. 58).

Nazım dediğimiz türde tarihin ya doğrudan okunduğunu, ya da ebced değerlerinin verilip işlem yapılarak bulunduğu anlatılır. Bazen nazımda hem doğrudan tarih verilir hem de ebced değerinin aynı sayıyı verdiği görülür. Böyle tarih düşürmeler aşağıdaki üç başlıkla ve her birine ikişer örnek verilerek geçilir.

a. Lafzen tarih düşürme: Tarihteki sayıların kelimelerle ifadesidir. (s. 58)

Çü târihi yılın anglay dedüm tüz // Sékiz yüz séksen érdi dagı tokkuz

Ali Şir Nevâî/Ferhâd u Şîrîn Mesnevisi için (880+9=889/1484).

b. Ma‘nen tarih düşürme: Harflerin ebced değerinin hesaplanmasıdır. (s. 61)

Du ‘â édüp Nedîmâ söyledi bu mısra‘ı ol dem

Bu kasr-ı pâk Sultân Ahmed’e yâ Rab sa‘îd olsun

بو قصر پاك سلطان احمده يارب سعيد اولسون

ب و ق ص ر پ ا ك س ل ط ا ن ا ح م د ه ي ا ر ب س ع ي د ا و ل س و ن

50 6 60 30 6 1 4 10 70 60 2 200 1 10 5 4 40 8 1 50 1 9 30 60 20 1 2 200 90 100 6 2

Nedîm/Sultan III. Ahmed’in köşkü için (1139/1726).

sözündeki *altmış altı* deyimidir. Allah (الله) kelimesindeki harflerin ebced olarak sayı değeri (ا = 1, ل = 30, ل = 30, ه = 5 > 66) 66’dır. (s. 38)

c. **Lafzen ve ma‘nen tarih düşürme:** Hem tarihin sayı lafızlarıyla, hem de harflerin ebced değerleriyle sunulmasıdır. (s. 62)

Lafzen ü ma‘nen aña dédi Neşâfi târîh

Be-meded toñdı sovukdan **bin otuzda** deryâ

به مدد طوكدى صوقدن بيك اوتوزده دريا

ب ه م د د ط و ك د ي ص ق و د ن ب ي ك ا و ت و ز د ه د ر ي ا

1 10 200 4 5 4 7 6 400 6 1 20 10 2 50 4 100 6 90 10 4 20 6 9 4 4 40 5 2 =1030

Neşâfi/İstanbul Boğazının donması veya kışın şiddeti için (1030/1620).

II. Hesaplanması bakımından tarih düşürme

Tarih, harflerin sayı değerlerinin toplandığında tam, eksik veya fazla çıkma durumlarına göre de tasnif edilmiştir. Örnekler verilirken diğer gruplandırmanın çeşitlerinden önceki bölümden lafzen, manen, sonraki bölümden mu‘cem, mühmel, musanna‘ adı verilen tarih çeşitlerinden faydalanılarak tasnif yapılmıştır. Bunlar başlık hâline getirildikten sonra kelime, mısra, beyit, nazım, kıta, kaside, bent gibi şiirlerin bölümleri de ara başlıklar yapılarak tasnif genişletilmiştir.

a. **Tam söylenenler:** Lafzen veya ma‘nen hesabın tam olması olan bu tarihe 86 örnek sunulur. (s. 63-125) Bu türe basit bir örnek sunalım:

Yazıldı buña ‘arşda menkâbe // Ki târîhidür **beldetün tayyibe** بلدة طيبة

ب ل د ن ط ي ب ة

400 2 10 9 400 4 30 2

Lâ edrî/İstanbul’un fethi için (857/1453). (s. 72)

b. **Tamamlamalı (ta‘miyeli) söylenenler:** Hesaplamada katma veya çıkarma olan bu tarihin tanımı yapılarak ikiye ayrılır: *görünür ta‘miyeli târîh* iki örnekle, *gizli ta‘miyeli târîh* on sekiz örnekle anlatılır. (s. 126-135)

Ta‘miyeli tarihlerde usul başlığı altındaki bilgiler, tarih düşürme konusunun kavranmasında okuyucuya doyurucu bilginin aktarıldığı en önemli bölümlerden birisidir. Buradaki usul, katma 28, çıkarma 28, katma ve çıkarma 25 örnekle anlatılmıştır. Usul çeşitleri lafzen ve imaeen olarak ikiye ayrılmış, lafzen katma ve çıkarma usulüne üçer örnek verilirken, imaeen katma veya çıkarma usullerinde konulara 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 20, 40, 50 gibi rakamlar kullanılarak 5 katma usulü, 7 çıkarma usulü gibi başlıklar verilerek örnekler sunulmuştur. (s. 135-182)

Karabey, üçüncü kez ta‘miyeli tarihi ele alarak söyleniş, harflerin kullanılışı ve ustalıklı söylenen tarihlerin alt başlıkları olan lafzen, manen, lafzen ve manen, mu‘cem, mühmel, düâtâ ve musanna‘yı kullanarak 35 örnek ile inceler. (s. 182-196)

Bu bölüme bir örnek sunalım:

Revâ ola **düşer se** fevtine işbu du‘â târîh // Nedîm ola nedîm-i şâh-ı ceyš-i enbiyâ Yâ Rab

ندیم اوله ندیم شاه جیش انبیا یا رب

Lâ edrî/Nedîm'in mezar taşı için (1146-3=1143/1730). (s. 129)

c. İki kat (dütâ) söylenenler: Şiirde tarihin iki adet veya iki katı bulunması şeklinde tarif edilen bu tarihe 9 örnek vererek açıklar. (s. 196-200)

Mânend-i seng-i merkad ikidür ana târîh // Allâh Alî Ağayı reh-yâb-ı cennet étsün

الله على اغای // رهیاب جنت ایتسون

ا ل ل ه ع ل ک غ ا ی ر ه ی ا ب ج ن ت ا ی ت س و ن

50 6 60 400 10 1 400 50 3 2 1 10 5 200 // 10 1 1000 1 10 30 70 5 30 30 1

Surûrî/Alî Ağa'nın ölüm tarihi için 2396=1198+1198/1783). (s. 196)

III. Harflerin kullanımına göre tarih düşürme

Tarih düşürmenin harfin sayısına veya türüne göre tasnif edildiği bölümdür. Harflerin tamamına, noktalısına veya noktasızına dikkat edilerek düşürülen tarih, dört bölümde ele alınmıştır.

a. Bütün harflerle söylenenler: Şiirde bütün harflerin ebced değeri toplanır. Evvelki bölümlerde bunun çok örneği olduğundan örnek sunulmamıştır. (s. 200) Biz buna bir örnek vere- lim: (s. 75)

Didüm Arşî işidüp aña târîh // Sözi dilde Hayâlî gözde kaldı

سوزی دلده خیالی کوزده قلدی

س و ز ی د ل د ه خ ی ا ل ی ک و ز د ه ق ل د ی Ebced değeri=964

Arşî/Hayâlî Mehmed'in ölümü üzerine (964/1556)

b. Noktalı (mu'cem) harflerle söylenenler: Noktalı harflerin ebced değerinin hesaplan- dığı bu bölümde 22 örnek sunulur. (s. 202-210)

Şu'arâ yazdı cevherî târîh // Pertev'i gitdi şem'-i aklâmun

پیتوی کتای شمع اولامک

100 + 300 + 10 400 + 10 400 2 = 1222

İzzet Molla/Vakanüvis Mehmed Pertev'in ölümü üzerine (1222/1807). (s. 202)

c. Noktasız (mühmel) harflerle söylenenler: Noktasız harflerin ebced değerinin hesap- landığı bu bölümde 7 örnek bulunur. (s. 210-215)

Komadı nokta kadar dilde keder târihi // Rub'-ı meskûne ferah Râbi'a Sultân verdi

ربیع مسکون فیح رابعه سلطان وردی (4 200 6) + (1 9 30 60) + (5 70 1 200) + (8 200) + (5 6 20 60 40) + (70 200) 1195 => 210 + 100 + 276 + 208 + 131 + 270

Surûrî/Sultân I. Abdülhamîd'in kızı Râbia Sultân'ın doğumu üzerine (1195/1780) (s. 213)

d. **Noktalı ve noktasız harflerle ayrı ayrı söylenenler:** Noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı hesaplarının birbirine eşit olduğu bu bölümde ise 12 örnek vardır. (s. 215-220)

Mu‘cem ü mühmel iki târîh yazdum fevtine

Nûr ide Serdâr Ağaya merkadı Hayy-ı kerîm

نور ایده سردار اغایه مرقدی حی کریم

نور ائده سردار ائه مقدی حی کریم = Noktalıların değeri 1200’dür.

نور ائده سردار ائه مقدی حی کریم = Noktasızların değeri 1200’dür.

Surûrî/ Yeniçeri Ömer Ağa’nın ölümü üzerine (1200/1785). (s. 216)

Tarih düşürme her ne kadar yukarıdaki gibi üç farklı yönle ele alınıp belli bir düzenle anlatılsa da, târîh düşürmede türlü şekiller birbiri içinde girişik olarak kullanılmışlardır. Karabey bu üç grubu açıkladıktan sonra daha önce belirttiğimiz dördüncü gruplandırmasında şairlerin *ustalık gösterme durumunu gözden geçirerek tarihleri, sade ve sanatlı tarihler* olmak üzere ikiye ayırır. (s. 221)

Sade söylenen tarihlerde lafzen veya manen bir tarih bulunur. Tarihi bulmakta güçlük çekilmez.

Sanatlı söylenen sanatlı (musanna‘) **tarihlerin** söyleyeni usta olduğu gibi çözeni de bu ustalığı öğrenmek zorundadır. Çok çeşitlilik arz eden bu tür tarihler, eserde belli başlıklar altında toplanmıştır.

Nakil usulüyle söylenen sanatlı tarihler: Karabey, şiiirlerden iki veya daha fazla tarih çıkarıldığı bu usulü altı örnekle teferruatlı olarak açıklar. (s. 222-227)

Gitdi dervîş velî ukbâya // Hak behîşt eyleye ârâm-gehin

Bu beyitte sekiz tarih bulunmaktadır. Her iki mısradaki ayrı 1188 tarihi çıkarken aşağıdaki şekilde rakamlar nakil edildiğinde de altı tane 1188 tarihi çıkmaktadır.

کتدی درویش ولی عقبایه // حق بهشت ایلیه ارامکهن

ك ت د ی د ر و ی ش و ل ی ع ق ب ا ی ه =>1188

5 10 1 2 100 70 10 30 6 300 10 6 200 4 10 4 400 20 => 1188

Tek rakamlıların toplamı: 28

Çift rakamlıların toplamı: 160

Üç rakamlıların toplamı: 1000

ح ق ب ه ش ت ا ی ل ی ه ا ر ا م ک ه ن

50 5 20 40 1 200 1 5 10 30 10 1 400 300 5 2 100 8

Tek rakamlıların toplamı: 28

Çift rakamlıların toplamı: 160

Üç rakamlıların toplamı: 1000

Tarih hesap edilirken iki mısradan herhangi bir rakamı alıp diğer rakamlar öbür mısradan alınıp toplandığında tarihin toplamı aynı çıkmaktadır. (s. 223-224)

1. MISRADAN 28	1. MISRADAN 160	1. MISRADAN 1000
2. MISRADAN 160	2. MISRADAN 28	2. MISRADAN 28
2. MISRADAN 1000	2. MISRADAN 1000	2. MISRADAN 160
1188	1188	1188
2. MISRADAN 28	2. MISRADAN 160	2. MISRADAN 1000
1. MISRADAN 160	1. MISRADAN 28	1. MISRADAN 28
1. MISRADAN 1000	1. MISRADAN 1000	1. MISRADAN 160
1188	1188	1188

Noktalı, noktasız, birleşik, mükerrer vb. harflerle söylenen (harflerin türüne göre) **musanna'** tarihlerde iki veya daha fazla tarih çıkar. Buna iki örnek verilmiştir.

Üç veya dört kat söylenen musanna' tarihlere de iki örnek verilmiştir.

Sanatlı söylenen mükerrer tarihler Mucem, mühmel, tam gibi tarih çeşitleriyle söylenen bu tür musanna' tarihlere bir örnek verilmiştir.

Muamma Şeklinde söylenen musanna' tarihler, yedi alt başlıkta toplanmıştır. Birinci alt başlık aynı zamanda ana başlıktır. Muamma tarzında olan tarihler 21, harflerle ilgili muammalı tarihler 5, teşbih, mecaz ve kinaye yoluyla söylenen muammalı tarihler 4, burçlar yardımıyla söylenen muammalı tarihler 2, rakamları kelimeyle ifade edilen muammalı tarihler, tashif yoluyla söylenen muammalı tarihler^{††} ve taklib usulüyle söylenen muammalı tarihler birer örnekle anlatılmıştır. (s. 232-250)

Muamma tarzında, eklemeli ve çıkarmalı ve harflerle oynanarak yazılan tarihe örnek:

Hem muammâ-gûne hem mu'cem iki târîhdür

Mustafâ Ağa girüb habse serin kesdi vezir

مصطفى اغا الكهنوب حبيبه سرين كسدي وزين

$$(10+7) + 10 + (50+10) + 2 + (2+10) + 1000 + (10+80) = 1191$$

Bu beyitte târih bulunurken muamma ve mu'cem olmasına dikkat etmek gerekir. Noktalı harflerle tarih bulunur. Muamma ise mısradan bulunmalıdır. *Vezir hapse giren Mustafa Ağa'nın başını kesti* cümlesinden مصطفى اغا şeklindeki imlada baştaki م harfinin toplamdan çıkarılacağını gösterir. مصطفى اغا harflerin ebced değeri 1231'dir. 40 değerindeki م harfi çıkarıldığında tarih

^{††} "Cidde mal katibi oldukda dedim târihi / Haddenin altına bir nokta koyub çıktım ben" beyitinde tashif hadde kelimesinin cidde olması yani şiirin târihi hesaplanırken hâ harfinin cîm olarak düşünülmesidir. Aynı zamanda kelimeler arasındaki münasebete de dikkat edilmelidir.

1191 çıkar. Ayrıca mu‘cem olduğundan noktali harfleri topladığımızda 1191 çıkmaktadır. (s. 242)

Tarihin çıkarılış şeklinin teşbih, mecaz, kinaye yoluyla anlatıldığına örnek:

Ganîden târ u mâr oldı anâsır

Abdülğani Efendinin ölümü üzerine söylenen bu kıtada Abdülğani Efendi yani **ganî** “1060”dan, insanın yaratıldığı **anasır**-ı erbaa yani erbaa “4” çıkarıldığında 1056 tarihi çıkar (s. 245).

Tarih düşürme sanatı, farklı durumlar icat ederek alanını genişletir. Burçlar, rakam/harf ilişkisi, harflerin noktalanması/noktanın silinmesi, sayıların yer değiştirmesi gibi durumlardan faydalanılır.

Bunlardan başka **lugazlı musanna‘ târîhler** (s. 252)

Üç elifle bir delik // Oldı Han Ahmed melik ١١١٥ 1115/1703

Bir iki iki delik // Abdulmecid oldı melik ١٢٥٥ 1255/1839

gibi 6, **muvaşşah/akrostiş musanna‘ tarihler** yani mısraların baş harflerinin ve son harflerinin ebced değerlerinin toplanarak istenilen sayının elde edildiği târîhler 1, **vefk tarzında musanna‘ târîhler** şekiller içindeki harflerin istenilen sayıyı verdiği tarih 1, karışık şekilli tarihlere de 2 örnek verilir. (250-260)

Karabey ikinci bölümün son tarihi gelişim kısmında Fars, Arap ve Türk edebiyatında tarih düşürme sanatının çıkışı, yayılması ve örnekleri üzerinde durur. İranlılarda Madde-i Tarih manzumelerine Madde-i Tarih-i Sâzî, Tarih Goften ve Tarih Nüvişten adını alan tarih düşürme sanatıyla İmâdi Zevzenî 430/1038’lerde meşgul olmuştur. Mesela Şeyh Attar için ismine uygun راه فقر 586/1190 tamlaması tarih düşürülmüştür. Birçok şairden bahsedildikten sonra Arap edebiyatında tarih düşürmeye geçilmiştir. (s. 262)

Tarih-i Şi‘rî veya Tarih-i Harfî dedikleri bu sanatı Araplar 16. yüzyıllarda Şeyh Abdülğani en-Nablûsî ile tanımuşlardır. Arapların kayda değer şiirleri bulunmadığını ve Arapça tarihin de çoğunlukla Türkler tarafından yazıldığını belirtir. (s. 266)

Tarih düşürmede Türk edebiyatına geçen Karabey, önce ilk tarih düşürme sanatının olduğu nazımlarla ilgili görüşleri ele almış, Mevlânâ’nın ölümüne عبرت kelimesiyle Sultân Osman’ın doğumuna مقدم الولادة tamlamasıyla karşılık bulunduğunu fakat yazılma zamanının belli olmadığını belirtmiştir. (s. 268)

Eser, Konya’da Şücaeddin Türbesinde 749 tarihinin olduğu bir kitabe ve Süleyman Paşa, Sultan Murâd, Yıldırım Bâyezid vb. için yazılan birkaç tarihten bahseder, sonra Cevdet Paşa’nın bilgilerinden de faydalanarak 124 kadar şairin hayatını kısaca tanıtır, Surûrî’nin 15 diğerlerinden birkaç şairden 17 tarih örneği verir. Günümüzde ise pek az şairin tarih düşürmeyle uğraştığını, bu sanatın yavaş yavaş parlaklığını kaybettiğini belirtir. Bu tarihçi şairlerden en çok 18. yüzyılda yaşayan mizah ve hiciv şairi Surûrî ile ilgili bilgi verir. 2000 tarih manzumesi, 2500 tarih mısrası bulunan şairin kendi derlediği mecmua, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyhülislâm Ârif

Hikmet, Ahmed Cevdet Paşa gibi âlimlerin ellerinde farklı eklemeler ve farklı yorumlarla şekil kazanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Türk Edebiyatında ilk mahlası Hüznî olan Surûrî kadar rahat, sehl-i mümteni tarzda târih düşüren bir şâir henüz çıkmamıştır. Kitaptaki en iyi örnekler sunulurken hep Surûrî'den iktibas edilmek zorunda kalınmıştır. (s. 268-320)

Kitabın son bölümü olan 3. bölümünde ise tarihlerde *biçim*, *muhteva*, *imla meselesi* ve *edebi sanatlar* konuları ele alınır. Karabey, önce tarihte biçimi, yalın ve sanatkarane anlatım olarak ikiye ayırıp, ikişer örnek sunar. (s. 321)

Biçim bakımından sanatkarane anlatımın yapıldığı tarihlerde ayet, hadis, atasözü vb.'den iktibas yapılır.

Şu hadîs oldu cevherin târîh // **Hayrukum men ta'alleme'l-kur'ân** Surûrî

Bazen tarihler müşterek söylenir, Sultanın ve vezirinin ortak olarak Sultân Ahmed çeşmesi için yazdığı gibi: (s. 326)

Didi Hân Ahmed ile bile İbrâhîm târîhin // Suvardı âlemi dest-i Muhammedle cevâdu'llâh

Bazen tevarüd yoluyla aynı tarihler de söylenebilir Surûrî ile Aynî İzmir Gaffârzâde çeşmesi için söylediği gibi: (s. 333)

Kıldı Hacı Ahmed Ağa zemzemi nâsa sebil

Tarih nazmı şekil itibarıyla bazen musammat, bazen mülemma, bazen nazire tarzında da söylenir. Bazen de mısranın bir parçası tarih olur, parçalı tarih denilir.

Takvim olarak genelde hicrî takvim kullanılmıştır. Miladî takvim son zamanlarda çok az kullanılmıştır.

Tarihin muhtevası yönüyle incelendiği bölüm; *kelime veya tamlama tekrarıyla, ayrıntılı bilgilerle, birden fazla kişi için söylenmesi veya olaydan önce söylenmesi* başlıkları altında toplanmıştır. Mesela:

Meded bir medrese sakinlerinden altı can çıktı // Vebâ kim cihet-i nâsa teng itdi safâ gitdi

Anılsun cümlesi rahmetle Hüznî söyledi târîh

Velî, Ahmed, Hasan, Mûsâ, Süleymân, Mustafâ gitdi

1187 (1773)

Hüznî

Zâtî'nin ölmeden bir sene önce Aşık Çelebî'den ölümü için istediği ve onun yazdığı tarih şöyledir:

Gitdi zâl-i nazm كندی زال نظم

نظم 990

- زال 38

952

Tarih mısralarında Arapça, Farsça, Türkçe ve Batı asıllı kelimelerin farklı yazımları ve tarihlerde nasıl kullanıldığı ile ilgili örnekler de sunulmuştur. Tarihlerde geçen edebi sanatlar iki gruba ayrılarak, anlama ait tezat, tenasüb, leff ü neşr, tariz ve teşbih gibi 15 sanat ve söze ait cinas, iştikak, teşbih ve aliterasyon gibi 9 sanat ele alınmış, herbirine örnekler verilmiştir.

Son bölümdeki tarih kronolojisi, bibliyografya ve dizin ile kitap bitirilmiştir.

SONUÇ

Yüzlerce transkripsiyonu yapılmamış eserden toplanan ve düzene sokulan tarih düşürme sanatı ile ilgili hâlâ bu çaplı bir eser ortaya konmamıştır. Tarih düşürmenin zorluğunu ve karışıklığını çözmede bütün bilgileri içerme özelliğini taşımaktadır. Kitabın hacmi çok daraltılmaya çalışıldığı hâlde yine de beklenilenden daha geniş hacimli olmuştur.

Kitap incelendikten sonra tarih düşürme sanatının uygulanabilir olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada şiirleri gözden geçiren şair bu alanda da rahatlıkla eser verebilir. Ayrıca günümüzde neşri yapılan kitaplardaki tarih düşürmeler bir araya getirilerek buradaki tasnif de yardımıyla daha farklı eserler ortaya konabilir.

Tarih düşürmede el kitabı özelliği taşıyan bu kitabı hazırlayan hocam Prof. Dr. Turgut KARABEY'e sağlıklı ömür dilerim. Edebiyatımıza katkılarından dolayı kendisine müteşekkirimiz.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 363-367

Geliş/Submitted/ Отправлено: 15.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 20.06.2020

Yayınl/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43602

Kitap Tanıtımı

Book Review

Рецензия На Книгу

Fatoş YENİGÜN

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

fatosyenigun2626@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3059-9435

“TÜRKİYE TÜRKÇESİ İ SESBİLGİSİ” ADLI ESERE DAİR *

Prof. Dr. Erdoğan Boz editörlüğünde, Doç Dr. Cüneyt Akın, Doç. Dr. Özgür Ay, Doç Dr. Dilek Erenoğlu Ataizi ve Dr. Fatih Doğru'nun birlikte hazırladıkları Türkiye “Türkçesi I Sesbilgisi” adlı eser Türkçe alanında yeni bir eser olma özelliği taşımaktadır. Eserin ilk basımı Kasım 2019’da yapılmış olup içerik açısından da güncel bir eserdir.

Eserin ön söz kısmında ifade edildiği üzere yalnızca akademik bir eser olarak yazılmadığı, öğrenciler ve araştırmacılar dışında sesbilgisi konusunda meraklı kişilerin de faydalanabileceği bir eser olarak hazırlanmış olduğu belirtilmiştir. Eserin her bölümünün farklı araştırmacılar tarafından ayrı bir bölüm halinde hazırlanmış olması, eserin genel bütünlüğünün korunmuş olması ve her bölümün sonunda, özellikle öğrenciler için, bölüm ile alakalı değerlendirme sorularının ve testin hazırlanmış olması eseri benzer çalışmalardan ayıran başlıca özellikler olarak nitelendirilebilir.

- Eserin genel bölümleri ve her bir bölümün yazarları şöyledir:
- I.Bölüm (Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ): Temel Kavramlar (s. 3-56)
- II.Bölüm (Doç. Dr. Özgür AY): Sesbirimler (s. 57-84)
- III. Bölüm (Doç. Dr. Cüneyt AKIN): Ses Dizimi (s. 85-104)
- IV. Bölüm (Dr. Fatih DOĞRU): Ses Değişmeleri (s.105-155)

* **Cite as/Atıf:** Yenigün, F. (2020). “Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi” Adlı Esere Dair, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 363-367. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43602>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

“Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi” adlı çalışmanın ön söz bölümünde çalışmanın bölümleri hakkında bilgiler verilmiş, çalışmanın amacı, önemi, hedefi açıklanarak çalışmada emeği geçenlere teşekkür ile sonlandırılmıştır.

“Temel Kavramlar” bölümü; “Dil ve Ses” Bölümlerine ayrılmıştır. “Dil Bölümü”, “Dil Nedir”, “Anatomi Yoluyla Dil”, “Beyin Dil İlişkisi”, “Dilin Tanımı”, “Dilin Kökeni”, “Dilbilgisi Dilbilimi”, “Dünya Dilleri”, “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”, “Yazı Dili”, “Konuşma Dili”, “Lehçe Şive Ağız” ve “Türkçenin Lehçe Şive ve Ağızları” alt bölümlerine ayrılmıştır. Ses Bölümü ise, Ses Nedir, Sesbilgisi Sesbilimi, Sesbirim, Ses Yolu, Ses Organları, Ses Harf, Hece, Çevriyazı, Yazım (İmla), Ses ile Yazım İlişkisi, Söyleyiş ve Alıntı Sözcüklerin Yazımı ve Söyleniş” alt bölümlerine ayrılmıştır.

“Temel Kavramlar” sesbilgisi; dilin seslerinin oluşumunu, boğumlanmalarını, sınıflandırılmasını, kelimelerdeki sıralanışlarını, ses değişimlerini, hece yapısını ve tonlamayı inceleyen bilgi dalı olarak tanımlanmaktadır. Sözcük dilin anlamlı en küçük parçasıdır ve sözcüğü meydana getiren ise belli bir harf kalıbına girmiş sesler topluluğudur. **Ses bilgisinin**, sözcüklerin temelini oluşturan sesleri, harfleri ve bunlarla ilgili kuralları ele alan bir bilim olmasının yanında farklı bakış açılarına göre pek çok dil tanımının da varlığı üzerinden dil ile felsefeyi ilişkilendirmektedir. Felsefi bakış açısına göre dil standart olan sözcükler aracılığı ile bir iletişim yöntemi olarak meydana gelen yapı ya da bütünün adıdır. Dilin dil sistemindeki değişimlerinin, toplumun iç hareketliliğine bağlı olduğu görüşünün savunulduğu çalışmada, bu görüşü temellendirmek için, kendi coğrafyasında bölgesel değişiklikler gösteren dile bir de eğitim ve kültür düzeyinin eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, dilin kullanım sürecinde iletiyi aktarmada pek çok farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan dolayı dil, sadece önceden tespit edilmiş şekline göre değil, anlık ve süreçli kullanımlara göre de incelenebilir. Nihayet dilbilimi, bu tür değişkenler sonucunda ortaya çıkan niteliklere göre dilin yapısını inceleyen bir bilim olarak kitabın konusu olmuştur.

“Yazı dili” bölümünde, konuşmaya dayalı olarak gelişen yazı dili, konuşma dilinin bir şivesinin ölçünlü dil olarak kabul edilip önceden bir alfabeyle göre simge / sembollerle gösterilmesi olarak ifade edilmektedir. Yazı için; kaya resimlerinden, taşa kazınan yazılardan hiyeroglif, sonra da kâğıt ve bilgisayar ortamına doğru çok uzun bir yolculuğun hem tarihlendiricisi hem de tarihin kendisi, insanın bir macerasıdır. Önce doğanın çizgilere yansması, sonra çizgilerin doğayı yansıtması olan yazı, düşüncenin alfabeden yansıyan sesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazı dili, tarihi geçmişi ve kültürü olan milletlerin geçmişten getirdiği hayat kodlarını sonraki nesillere aktarıldığından bahsedilmiştir.

Bölümün devamında yazı dili anlık dil değil, sesletilmeye hazır bir dil olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda yazılanlar üzerinde geriye yönelik olarak silinerek düzeltmeler yapılabilir. Yazı dili, yazım kurallarına uymak bakımından katı bir tutuma sahiptir. Bu sebeple dilin özellikleri varlık gösterdiği sürece korunmasını sağlamıştır. Ayrıca yazı dili, yapay bir dildir. Doğal dillerin oluşturduğu saymaca ortamın yazılı kodlarla ileticisi durumundadır. Yazı dili, kalıcı eserler yoluyla konuşurlarının hayat felsefesi, sosyolojik durumu, psikolojik özellikleri, coğrafyası, kültürü ve tarihini takip etmeye olanak tanımıştır.

“Sesbirimler” bölümü; “Parçalarüstü Sesbirimler”, “Vurgu”, “Ton (Titrem)”, “Ezgi”, “Odak”, “Kavşak”, “Durak”, “Süre (Uzunluk, Kısalık)”, “Ses Rengi”, “Parçalı Sesbirimler Bölümü”, “Ünlüler”, “Ünsüzler” ve “Türk Dili Kaynaklı Sözcüklerin Ses Özellikleri” alt bölümlerine ayrılmıştır.

Bu bölümde öncelikle ses bilgisinin tanımı yapılmış, daha sonra sesbirimlerin neler oldu-

ğu hakkında bilgiler verilmiştir. Anlatımın açıklayıcı olması için örneklere ve alt başlıklarla ele alınan bazı özelliklerin diğer dillerdeki karşılıklarına da yer verilmiştir. Tablo şeklinde örneklerle bilgiler verilmiş ve vurgulanmak istenen örnekler belirtilmiştir.

Bölümde, bir dilin seslerinin yazıdaki karşılığı olarak söz edilen alfabeler, kullanım amaçlarına göre; fonetik alfabe, transkripsiyon alfabeti, transliterasyon alfabeti olarak üçe ayrılmaktadır. Milletlerin din değiştirme, coğrafya değiştirme ya da dil politikası gereği zorunlu bırakılma gibi sebeplerle alfabelerini değiştirdikleri ifade edilmekte, eski Sovyetler Birliği yapısı içindeki Türk lehçelerinin alfabelerinin zorunlu tutularak birkaç kez değiştirildiğinden bahsedilmiştir. Türkçe tarihi boyunca din değiştirmelerine dayalı olarak her din/inanç için alfabetinin değiştirildiği ifade edilmiştir.

Esere göre yazı, konuşmanın anlık özelliğinden dolayı, insanın unutmamak, ya da yaymak üzere geliştirdiği en önemli kesitlerden biridir. Yazı, ortaya çıktığı çağlardan bugüne gelişimini tamamlamıştır. Konuşma dili anlık dildir. Söylenenler üzerinde aynı anda düzeltme yapılabilir. Bununla birlikte konuşma dili, zaman içinde hızlı bir değişim gösterir. Ses, şekil, dizimi bakımından aşınıp değişim gösterebildiği ifade edilmektedir.

“Ton” kavramının anlatıldığı alt bölümde, tonun aynı zamanda akustik ses bilimi ile ilgisinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda “ton”, titreşen varlıkların titreşim sayısının az ya da çok olması veya sesin tiz olması olarak tanımlanmaktadır. Konuşma sırasında sönük ve tümcelerdeki ton değişikliklerinin tümüne ezgi denir. Konuşma sırasındaki temel ton değişikliklerinin oluşturduğu ezgi, karşıdaki kişiye tümcenin bittiğini veya devam edeceğini ya da konuşmada neyin önemli olduğunu bildirmektedir.

“Kavşak” ise konuşmada içeriğin anlaşılmasını sağlayan önemli unsurlardan biridir. Durak, konuşma sırasında anlamın gerektirdiği biçimde sözcükler arasında yapılan kavşaktan daha uzun ses kesintisidir. Bu ses kesintileri sayesinde aktarılmak istenen anlamın oluşması ve verilmek istenen iletinin doğru anlaşılması sağlanır. Bu duraklar sayesinde anlam gölgelenmez ve açıklık kazanmaktadır.

“Ses Dizimi” bölümü; “Ünlü Uyumları”, “Ünsüz Uyumu”, “Ünsüz Uyumsuzluğu”, “Ünlü-Ünsüz Uyumu”, “Ünlü-Ünsüz Uyumsuzluğu”, “Ses Birleşmeleri”, “Hece-Heceleme”, “Türkçede Hece Türleri”, “Yardımcı Ünlüler” ve “Yardımcı Ünsüz” alt bölümlerine ayrılmıştır.

“Ses Dizimi” bölümünde fiziğin temel birimlerinden biri olan sesin düzenli ve düzensiz olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. İnsan diline özgü seslerin düzenli sesler grubuna girdiği üzerinde durulmuştur. Buna göre konuşma dillerindeki seslerin fiziksel özelliklerine göre ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki temel ulama ayrılmıştır. Ses dizimi, ünlü uyumları, ünsüz uyumu, ünsüz uyumsuzluğu, ünlü-ünsüz uyumu, ünlü-ünsüz uyumsuzluğu ve ses birleşmeleri şeklinde başlıkları altında ele alınmaktadır. Ünlü uyumları, damak (kalınlık-incelik) uyumu ve dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu) adı altında iki alt başlık hâlinde incelenmiştir. Ünsüz uyumu, kök ve tabanlarda, ekleşme yoluyla, ulanma yoluyla olmak üzere üçe ayrılmıştır. Ses birleşmeleri ise; hece- heceleme, Türkçede hece türleri, yardımcı ünlüler ve yardımcı ünsüz olmak üzere dört alt başlıkta ele alınmıştır. Her kavram için önce bilgi verilmiş daha sonra o kavramla ilgili özellikler maddeler halinde sıralanmış ve her maddenin altında örnekler verilmiştir. Bu kavramlar değerlendirilirken gerekli görülen yerlerde örneklerdeki kelimeler, heceler ve vurgusu yapılan yerler koyu renkle belirtilmiştir. Verilen örneklerdeki kelimelerin diğer dillerdeki karşılıkları da ele alınmıştır. Anlatımın açıklayıcı olması için gerekli görülen yerler tablo şeklinde bilgilerle sunulmuştur.

Konuşucunun zihnindekiler beyinden verilen komutla ve konuşma organlarınca dil ses-

lerine dönüştürülerek açığa vurulduktan sonra dinleyenin işitme organları aracılığıyla beynine ulaşması; orada çözümlenerek konuşanın açıklamak istediği düşüncenin belirmesi ile bu uyumun sağlanması halinde gerçekleşmiştir. Bu yaklaşımda dinleyiş fonetiği ise, insan seslerinin duyulmasını sağlayan duyma organlarımızın yapısı ve işleyişiyle duyma esnasındaki akustik olayları araştıran bir kavra olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu fonksiyonunu yerine getirirken, fizyolojik ve akustik fonetikten faydalandığından bahsedilmekte, fizyolojik fonetikten, duyma organlarının yapısı ve işleyişi; akustik fonetikten ise, kulak dışı ve kulak içi ses dalgalarının tahlili konusunda fayda sağlandığı belirtilmektedir.

“Ses Değişmeleri” bölümü; “Ünlü Değişmeleri”, “Ünsüz Değişmeleri” ve “Ünlü-Ünsüz Değişmeleri” alt bölümlerine ayrılmıştır.

“Ses Değişmeleri” bölümünde ses değişmesinin tanımlanmıştır. Sonrasında Ses değişmeleri; ünlü değişmeleri, ünsüz değişmeleri ve ünlü-ünsüz değişmeleri olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır. Ünlü değişmelerinin alt başlıkları; artlaşma, önlüleşme, daralma, genişleme, yuvarlaklaşma, düzleşme, sıra değiştirme, türeme, düşme geçişme ve alıntı sözcüklerde birincil uzunlukların kaybolması şeklinde irdelenmiştir. Ünsüz değişmelerinin alt başlıkları; ötümlüleşme, ötümsüzleşme, düşme, erime, yutulma, ikiz ünsüzlerin tekleşmesi, türeme, benzeşme, benzeşmezlik, dudaksıllaşma, dişsilleşme, damaksıllaşma, süreklileşme, süreksizleşme, ikizleşme, örneksime, göçüşme, yarı ünlüleşme ve çoklu kullanım şeklinde ayrılmıştır. Ünlü-ünsüz değişmeleri ise, büzülme, derilme, kaynaşma, toplama, hece tekleşmesi, grup düşmesi, hece düşmesi ve bozulma şeklinde alt başlıklar halinde ele alınmıştır. İlk olarak ele alınan kavramlarla ilgili ses olaylarının tanımı yapılmıştır. İkincil olarak verilen ses olayları ile ilgili örnek cümleler verilmiştir. Bu örnek cümlelerdeki belirtilmek istenen kelimelerin anlaşılır olması için verilen kelimelerin altı çizilerek yazılmıştır. Verilen örneklerdeki kelimelerin diğer dillerdeki karşılıkları da incelenmiştir. Bölümün sonunda ise değerlendirme soruları, cevap anahtarı ve bölüm kaynakçasına yer verilmiştir.

Türkçede tek sestem oluşan heceler de bulunmakla birlikte ünlülerin, tek başlarına bulunup, anlam oluşturabildikleri ifade edilmiştir.

Yardımcı seslerden söz edilmekle birlikte yardımcı seslerin, anlamsal (semantik) bir gerekçeyle kullanılan, yardımcı seslerin ses bilgisel yani fonetik işlevlerinin varlığından söz edilmiştir. Ünlü ile başlayıp tabana, ünlüyle başlayan bir ekin getirilememesi sonucunda İyi yardımcı ünsüzle biten bir tabana, tek ünsüzden ibaret bir ek getirilememesi neticesinde de dar ünlülerle bu açığın kapatılması söz konusudur. Türk dilinde arda gelemeyen ünsüzlerin arasına yardımcı ünlünün girdiği, bu durumun Türkçenin ses özelliklerine aykırı bir durum olmadığından bahsedilmiştir.

Ses değişmelerini etkileyen çeşitli nedenler olduğundan bahsedilmekle birlikte, ses değişmelerinin gerçekleşmesinde dil ilişkileri, eklenme, dil planlaması, ölçünlü dil ve ağız ilişkisi, tarihsel süreç, ırkın etkisi, coğrafyanın etkisi, en az çaba ve en çok çaba etkisi, çocuklara verilen ana dili eğitimi, sosyal ve siyasal etkenler, alt katman etkisi, üst kalınan etkisi, örneksimelerin etkisi, yazım kurallarının etkisi gibi nedenler sıralanmaktadır. Ses değişmeleri sözcük içinde ön sesle, iç sesle veya son sestem herhangi bir konumda gerçekleşebilmekle birlikte, bazı değişmelerin adlandırılmasında ses değişmesinin gerçekleştiği konumun dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Büzülme kavramının önemine dikkat çekilerek bu kavramı; “Bir sözcükteki ünlü-ünsüz-ünlü sıralamasında bulunan bir ses öbeğinin uzun ünlüye dönüşmesi sonucu gerçekleşen olay” olarak anlatılmıştır. Zamanla ünlüdeki uzunluğun kaybolduğu ve normal süreli bir ünlüye

dönüştüğü ifade edilmiştir. Aynı şekilde “toplaşma” kavramı da; “Yan yana olan iki heceden birincisinin ünlüyle bitip ikincisinin yine ünlüyle başlaması durumunda, bu hecelerden birindeki ünlünün sürekli bir ünsüze değişmesi ve korunan heceye bağlanması sonucu ortaya çıkan ses değişmesi” olarak tarif edilmiştir.

Sonuç olarak; eserde açık, anlaşılır ve sade bir üslup kullanılmıştır. Açıklayıcı olması için verilen örnekler, ayrıntılar ve farklı dillerdeki örneklerle birlikte ele alınmış ve örnekler üzerinden çözümlenmeler yapılmıştır. Eser, ele alınan konular itibariyle okuyucunun akademik ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Eserin gerek alandaki birtakım boşlukların doldurması gerekse de alanla ilgilenen araştırmacılara kaynaklık edecek nitelikte olması dolayısıyla önemli bir çalışmadır. Günümüzde Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği gibi bölümlerde sesbilgisi dersinin olması ve öğrencilere sesbilgisi dersinin doğru ve iyi bir şekilde öğretilmek istenmesinin sonucu olarak alanla ilgili yayınlanan kitaplarda bir artış olmuştur. Bu artışın akademisyenlerin dilbilime bir teşviği olarak değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Akın, C., Ataizi, D. E., Ay, Ö. ve Doğru, F. (2019). Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi (Ed. Prof. Dr. Erdoğan Boz), Ankara: Gazi Kitabevi.

